

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการ “อาณานิคมชายแดนแม่ฮ่องสอนกับกระบวนการสร้างความหมาย
ในบริบทของสังคมสมัยใหม่ : กรณีศึกษาเมืองหนองคายกับเมืองเวียงจันทน์”

โดย
ปฐม หงษ์สุวรรณ

กุมภาพันธ์ 2553

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการ “อาณานิคมชายแดนแม่ฮ่องสอนกับการบวนการสร้างความหมาย
ในบริบทของสังคมสมัยใหม่ : กรณีศึกษาเมืองหนองคายกับเมืองเวียงจันทน์”

ผู้วิจัย
ปฐม หงษ์สุวรรณ

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
ฝ่ายนโยบายชาติและความสัมพันธ์ข้ามชาติ (ฝ่าย 1)

(ความเห็นในรายงานนี้เป็นของผู้วิจัย สกว. ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป)

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยฉบับนี้สำเร็จลงไปด้วยดี เนื่องจากความกรุณาของอาจารย์ที่ปรึกษาโครงการ คือ อาจารย์ ดร.เดชา ตั้งสีฟ้า ที่ได้คอยช่วยแนะนำให้ความรู้ในด้านมานุษยวิทยาชายแดน ตลอดจนได้แนะนำเอกสารและหนังสือต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาวิเคราะห์ในงานวิจัยฉบับนี้ ผู้วิจัยขอขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้ด้วย

ผู้วิจัยขอขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.ศิริพร วัชวัลคุ์ ผู้อำนวยการฝ่าย 1 นโยบายชาติและความสัมพันธ์ข้ามชาติ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ที่ได้เล็งเห็นความสำคัญของอาณาบริเวณพื้นที่ชายแดนในภาคอีสาน และได้ให้คำแนะนำและการสนับสนุนการวิจัยชุดชายแดนสำหรับกลุ่มนักวิจัยของมหาวิทยาลัยมหาสารคามในครั้งนี้

ขอขอบคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชูศักดิ์ สุทธิสา รองคณบดีฝ่ายวิจัยและบริการวิชาการ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ซึ่งเป็นผู้ประสานงานโครงการวิจัยชุดชายแดนนี้ ที่ได้เอาใจใส่แนะนำและกระตุ้นให้ผู้วิจัยและเพื่อนสมาชิกร่วมวิจัยได้ทำงานอย่างเข้มข้น และช่วยนำพาให้ผู้วิจัยได้ “ก้าวข้ามแดน” มาสนใจค้นคว้าเรื่องราวเกี่ยวกับโลกใบที่เรียกกันว่า “ชายแดน” ซึ่งช่วยเปิดมุมมองให้แก่ผู้วิจัยได้อย่างมากมาย และได้เพิ่มพูนประสบการณ์ความรู้และความเข้าใจมิติของสังคมในชุมชนอีสานได้มากยิ่งขึ้น และขอขอบคุณ “น้องหนึ่ง” เจ้าหน้าที่ประสานงานโครงการชายแดนที่ได้ร่วมแลกเปลี่ยนความรู้และช่วยเหลือในด้านเอกสารและการติดต่อต่าง ๆ ได้อย่างคล่องตัวด้วย

ขอขอบคุณพี่น้องชาวอ่างปลาบึกทั้งชาวไทยและชาวลาวในพื้นที่ศึกษาทุกท่านที่ได้กรุณาให้ข้อมูลแก่ผู้วิจัยในงานภาคสนาม ตลอดจนช่วยแนะนำประเด็นต่าง ๆ ให้มีความรู้ในเรื่องพื้นที่ชายแดนแม่น้ำโขงแห่งนี้ให้มีความชัดเจนและลุ่มลึกยิ่งขึ้น

บทคัดย่อ

ชื่อโครงการ: อาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงกับกระบวนการสร้างความหมายในบริบทของสังคมสมัยใหม่ : กรณีศึกษาเมืองหนองคาย – เวียงจันทน์

ชื่อนักวิจัย: ปฐม หงษ์สุวรรณ

E-mail : H.pathom@gmail.com

ระยะเวลาโครงการ: 1 ปี (ตุลาคม 2551- พฤศจิกายน 2552)

งานวิจัยฉบับนี้เป็นการศึกษาเชิงมานุษยวิทยาชายแดนว่าด้วยกระบวนการสร้างความหมายเกี่ยวกับอาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงในบริบทของสังคมสมัยใหม่ ทั้งนี้เพื่อทำความเข้าใจการสร้าง ความหมายเกี่ยวกับอาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงในมุมมองของชีวิตประจำวัน โดยศึกษากรณีชุมชนอ่างปลาบึกในอำเภอสังคม จังหวัดหนองคายกับบ้านอ่า เมืองศรีโคตรบอง แขวงเวียงจันทน์ ในฐานะที่เป็นชุมชนในอาณาบริเวณชายแดน (Borderland) ร่วมกัน และการต่อรองเพื่อผลิตสร้างความหมายว่าด้วยอาณาบริเวณชายแดนแห่งนี้ในบริบทของชีวิตประจำวัน ทั้งในแง่ของการผลิตซ้ำ การสร้างใหม่ และการสร้างอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมซึ่งอยู่ภายใต้เงื่อนไขที่แตกต่างกัน ภายใต้กรอบคิดสำคัญที่นำมาประกอบการศึกษา คือ 1) อาณาบริเวณชายแดน 2) การสร้างพื้นที่ทางสังคม และ 3) การต่อรองเชิงความหมาย

การศึกษาในครั้งนี้ ผู้วิจัยสนใจเกี่ยวกับประเด็นกระบวนการสร้างความหมายว่าด้วยอาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงที่อยู่ภายใต้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจในบริบทของสังคมสมัยใหม่ เพื่อพิจารณาว่ากลุ่มผู้คนที่มิถิ่อาศัยอยู่บนพื้นที่ชายแดนแม่น้ำโขงให้ความหมายเกี่ยวกับพื้นที่อาณาบริเวณชายแดนนี้อย่างไรบ้าง โดยดูว่ากลุ่มชนที่มิถิ่อาศัยอยู่ในพื้นที่ชายแดนซึ่งมิได้เป็นจุดยุทธศาสตร์ของการพัฒนาภูมิภาคแม่น้ำโขงในแง่ของระบบทุนและเศรษฐกิจ อันเป็นชุมชนชายแดนชนบทที่ชาวบ้านผู้มิถิ่บทบาทเป็นผู้กระทำในฐานะ “คนตัวเล็กตัวน้อย” ได้ให้ความหมายกับอาณาบริเวณชายแดนนี้อย่างไร โดยทำการศึกษาผ่านกระบวนการให้ความหมายชุมชนอ่างปลาบึกที่เป็นชุมชนในจินตนาการ ซึ่งมีได้ปรากฏตัวอยู่ในชุมชนทางการเมืองหรือภูมิรัฐศาสตร์ของทั้งประเทศไทยและรัฐชาติลาว อันเกิดจากการมองของผู้คนในท้องถิ่นในเชิงพื้นที่ที่อยู่ นอกเหนือจากเขตแดนของรัฐชาติที่จินตนาการขึ้น และเป็นชุมชนที่มิได้ปรากฏอยู่ในแผนที่ซึ่งรัฐได้กำหนดขอบเขตสร้างขึ้น

ผลการศึกษาค้นคว้าพบว่า ในสถานการณ์ของการมุ่งพัฒนาเขตเศรษฐกิจและระบบทุนในภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงนี้ และการกลายเป็นเขตเศรษฐกิจใหม่ในสังคมโลกปัจจุบัน ชุมชนเล็กๆ ที่ตั้งอยู่ ณ ริมแม่น้ำโขงแห่งนี้ซึ่งมิได้ได้อยู่ในเส้นทางของกระแสของการพัฒนาเศรษฐกิจดังกล่าว ทำให้ชุมชนต่างๆ มากมายตามตะเข็บชายแดนแม่น้ำโขงระหว่างเส้นกันเขตแดนไทย-ลาว ต้องเผชิญกับปัญหาของการถูกเบียดขับและกีดกันจากทางการเมือง ทางเศรษฐกิจของการพัฒนาในความคิดกระแสหลัก ชุมชนชายแดนแม่น้ำโขงในฐานะที่เป็นชุมชนชายขอบทับซ้อน ไม่ว่าจะเป็น

เป็นชุมชนชายขอบของชาติ หรือชุมชนชายขอบของกระแสการพัฒนาในระดับภูมิภาคก็ตาม แรงผลักดันต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับผู้คนตัวเล็กตัวน้อยเหล่านั้นที่ตกอยู่ในสภาพคนชายขอบ เพื่อเผชิญกับกลุ่มอำนาจที่เหนือกว่า ชาวชุมชนอ่างปลาบึกในฐานะคนชายขอบในชุมชนชายแดนแม่น้ำโขงมีปฏิบัติการ หรือการกระทำในชีวิตประจำวันของพวกเขา เพื่อนิยามความหมายให้กับพื้นที่อยู่อาศัยของตนภายใต้การปะทะปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มอำนาจเหล่านั้น ความหมายของอาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงในมุมมองของชีวิตประจำวันได้ถูกสร้างขึ้นภายใต้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่หลอมน้ำระหว่างชาวอ่างปลาบึกกับกลุ่มอำนาจที่หลากหลายทั้งภาครัฐ กลุ่มคนอื่น และระบบทุน ทั้งนี้ชาวอ่างปลาบึกได้ผลิตซ้ำ สร้างใหม่เกี่ยวกับความหมายของชุมชนชายแดนของพวกเขา เพื่อใช้ต่อรองและช่วงชิงในการสร้างพื้นที่ทางสังคม การนิยามความหมายของอาณาบริเวณชายแดนแห่งนี้มีทั้งความเคลื่อนไหว หลากหลาย ซับซ้อน เป็นพลวัต ซึ่งเปลี่ยนแปลงไปตามเงื่อนไขทางสังคมที่ชาวอ่างปลาบึกได้เผชิญ

Abstract

Research Title: The Mekong River Borderland and Process of Reconstructing the Meaning in Modern Societies: Case Study Nong Khai – Vientiane.

Researcher Title: Pathom Hongsuwan.

E-mail : H.pathom@gmail.com

A Period of Time: 1 Year (October 2008- November 2009)

This research is border anthropology study of the process of reconstructing the meaning of Mekong River borderland in modern societies. It to understanding about the meaning of borderland of Mekong River in every day life practices. It also study the *Oang Pa Beuk* Community in Amphoe Sang Khom, Nong Khai Province, and Ban Oang in Srikhotabong, Vientiane Province, Lao PDR, both as the community in Mekong River borderland and the process of negotiation of reconstructing in every day life practices; to inherits, reconstruction and cultural identity. The theoretical framework is shaped by three main concepts. The first concept is the borderland of Mekong River, the second concept focuses on the reconstructing social spaces and the third concept is the Meaning Negotiation on every day life practices of Mekong community.

The study finds that the focuses of development of economic zones and capitalist system in Greater Mekong Sub-region, became to new economic area in the World. It also study finds that beyond the Mekong River borderland is a Meaning of mental and social spaces that has long had a lot of important things with Thai and Lao peoples in Mekong River border communities. *Oang Pa Beuk* or the Mekong River borderland is represented in culture and social had reveal several aspects of the relationship between nature and every day life practices. Moreover, the meaning of Mekong River borderland has been reconstructing under a wide gap of power relation between *Oang Pa Buek* people and other power groups that have been negotiating and contesting to define Mekong River border's representations variously and dynamically, under different social conditions.

สารบัญ

หน้า

กิตติกรรมประกาศ.....	ค
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญภาพ.....	ฌ
บทที่	

บทที่ 1 บทนำ

1.1 ปัญหาและความสำคัญของการวิจัย.....	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	5
1.3 คำถามหลักของการวิจัย.....	6
1.4 ทบทวนงานศึกษาและแนวคิดที่เกี่ยวข้อง.....	6
1.4.1 แนวคิดอาณาบริเวณชายแดน (Borderland).....	6
1.4.2 แนวคิดการสร้างพื้นที่ทางสังคม (Social Space).....	9
1.4.3 แนวคิดการต่อรองความหมาย (Meaning Negotiation).....	11
1.5 ขอบเขตและวิธีดำเนินการวิจัย.....	15
1.5.1 พื้นที่ศึกษา.....	15
1.5.2 หน่วยการวิเคราะห์.....	16
1.5.3 การเก็บข้อมูล.....	17
1.5.4 การวิเคราะห์.....	17
1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย.....	17
1.7 เนื้อหาของงานวิจัยโดยสังเขป.....	18

บทที่ 2 กับดักเชิงโครงสร้างว่าด้วยการสร้างความหมายแม่น้ำโขง

ในวาทกรรมของรัฐบาล.....	20
2.1 อุดมการณ์ชาตินิยมบนเส้นเขตแดนแม่น้ำโขง.....	23
2.2 อุดมการณ์ของการเมืองระบอบสังคมนิยมในลาว.....	27
2.3 ระบบเสรีนิยมกับการนำเสนอภาพทวิลักษณ์ของเส้นเขตแดนแม่น้ำโขง	
ในวาทกรรมรัฐ.....	29

2.3.1 ภาพแม่น้ำโขงในฐานะเส้นแบ่งเขตแดนรัฐชาติ.....	30
2.3.2 ภาพแม่น้ำโขงในฐานะเส้นทางเชื่อมโยงชีวิตและชาติพันธุ์.....	33
2.4 เส้นเขตแดนแม่น้ำโขง: กับดักเชิงโครงสร้างผ่านวาทกรรมของรัฐ.....	36
2.4.1 การพัฒนาภูมิภาค: ภาพชีวิตหรือโศกนาฏกรรมของแม่น้ำโขง.....	38
2.4.2 พี่น้อง/ไท: ตัวตนที่จางหายไปในวาทกรรมของรัฐชาติ.....	41
2.5 วิฤตบนทางเลือกของแม่น้ำโขงในตลาดเศรษฐกิจและกระแสการพัฒนา.....	45

บทที่ 3 เส้นทางชีวิตของแม่น้ำโขงกับความสัมพันธ์ในวิถีชีวิตวัฒนธรรม

ของชาวชุมชนอ่างปลาบึก.....	52
3.1 แม่น้ำโขง : ดันธารวัฒนธรรมจากหลังคาโลกสู่ดินแดนไทยลาว.....	52
3.2 แม่น้ำโขง : ที่มาและความหมายของคำเรียกชื่อในวิถีวัฒนธรรมชนเผ่า.....	58
3.3 แม่น้ำโขง : ภาษาประดิษฐ์จากอิทธิพลของลัทธิอาณานิคมและรัฐชาติ.....	61
3.4 แม่น้ำโขง : การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจการเมืองยุคหลังสงคราม.....	65
3.5 แม่น้ำโขงในบริบทของชุมชนชายแดนไทย-ลาวสมัยทุนนิยม.....	72
3.6 แม่น้ำโขงในฐานะเส้นเขตแดนกับความสัมพันธ์ที่มีต่อชุมชนอ่างปลาบึก.....	88
3.6.1 ความเป็นเส้นเขตแดนภายใต้ความสัมพันธ์กับรัฐไทยและรัฐลาว.....	89
3.6.1.1 การข้ามเส้นเขตแดนเพื่อหนีภัยการเมือง.....	89
3.6.1.2 การข้ามเส้นเขตแดนเพื่อสิทธิในทรัพย์สิน.....	95
3.6.1.3 การข้ามเส้นเขตแดนเพื่อการประกอบอาชีพ.....	101
3.6.2 การข้ามเส้นเขตแดนภายใต้ความสัมพันธ์กับกลุ่มคนอื่น.....	105
3.6.2.1 ความสัมพันธ์ผ่านการใช้ทรัพยากรร่วมกัน.....	106

บทที่ 4 ปรากฏการณ์ข้ามแม่น้ำโขงในบริบทชีวิตประจำวัน

ของชาวชุมชนอ่างปลาบึก.....	109
4.1 “ฝั่งซ้าย-ฝั่งขวา” ในโลกของชาวอ่างปลาบึก.....	111
4.1.1 คนไทยอีสานในพื้นที่หมู่บ้านของคนลาว.....	112
4.1.2 เมื่อสาวลาวข้ามโขงมาฝั่งขวา.....	114
4.1.3 เรื่องเล่าท้าทายบนเส้นเขตแดนงานบุญ.....	116
4.1.4 ดอนกลางโขง...ที่แห่งนี้ของคนลาว.....	117
4.2 เมื่อสองฝั่งน้ำมาบรรจบกันในมุมมองของชาวชุมชนอ่างปลาบึก.....	120
4.2.1 บ้านอ่าง + บ้านผาตั้ง = ชุมชนคนลาวในพื้นที่ข้ามรัฐ.....	121
4.2.1.1 การปกครองในวิถีจารีตประเพณี.....	122
4.2.1.2 พื้นที่ทางกายภาพของชุมชนอ่างปลาบึก.....	123
4.2.2 อ่างปลาบึก: พื้นที่แห่งนี้เพื่อผู้คนสองฝั่งโขง.....	128

4.3 เรื่องเล่าของชาวอ่างปลาบึก: พหุลักษณะและร่องรอยชีวิตของเส้นเขตแดน...	130
4.3.1 แม่ตุ้เกิด: ข้ามน้ำมาแล้วไม่มีวันข้ามกลับ.....	131
4.3.2 พ่อตุ้เคน: แหล่งอ้างอิงในฐานะพรานปลาบึกคนสุดท้าย.....	133
4.4 โลกของชาวอ่างปลาบึกกับปรากฏการณ์ข้ามแม่น้ำโขงในชีวิตประจำวัน.....	135
4.4.1 ประสบการณ์คนข้ามโขงในฝั่งลาว: การหาอยู่หากิน.....	135
4.4.2 ประสบการณ์คนข้ามโขงในฝั่งลาว: การหนีภัยการเมือง.....	137
4.5 แม่น้ำโขงในมุมมองเชิงจิตวิญญาณและความเชื่อของชาวชุมชนอ่างปลาบึก.	142

บทที่ 5 การต่อรองว่าด้วยความหมายอาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขง

ในมุมมองของชาวชุมชนอ่างปลาบึก.....	151
5.1 ชาวชุมชนอ่างปลาบึกกับการต่อรองภายใต้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับรัฐ...	151
5.1.1 การต่อรองในการข้ามเส้นเขตแดนในฐานะตัวตนคนสองฝั่งโขง: “คนกินข้าวฮ่อม (ร่วม) นา กินปลาฮ่อม (ร่วม) น้ำ ถือศีลไหว้ผีนากัน”.	152
5.1.2 การต่อรองเพื่อสร้างอาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงร่วมกัน: การให้ความร่วมมือและส่งเสริมกิจกรรมของรัฐ.....	156
5.1.3 เวทีเรื่องเล่าชาวบ้านกับการวิพากษ์วิจารณ์รัฐ.....	159
5.2 ชาวชุมชนอ่างปลาบึกกับการต่อรองภายใต้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ กับความเป็นพลเมืองและพื้นที่อื่น.....	163
5.2.1 เจ้าพ่ออ่างปลาบึก : การต่อรองเพื่อเข้าถึงสถานะ ความเป็นพลเมืองของชุมชน vs พลเมืองของรัฐชาติ.....	163
5.2.2 เรื่องเล่าจำนวนพระกับเดือนแปดสองหน : ความลึกลับของวันเวลากับการต่อรองเพื่อสร้างความสัมพันธ์.....	166
5.3 การต่อรองภายใต้ความสัมพันธ์กับระบบทุนและการท่องเที่ยว.....	170
5.3.1 หมากเลน=มะเขือเทศ: การต่อรองภายใต้ระบบการผลิตเชิงพาณิชย์..	171
5.3.2 เมียฝรั่ง : การต่อรองภายใต้ระบบการแต่งงานข้ามวัฒนธรรม.....	172
5.3.3 Home Stay กับบั้งไฟพญานาคอยู่อ่างปลาบึก : การต่อรองภายใต้เวทีการท่องเที่ยว.....	176
5.4 ความเคลื่อนไหวของการให้ความหมายของอาณาบริเวณชายแดน แม่น้ำโขงในมุมมองของชาวบ้านอ่างปลาบึก.....	182

บทที่ 6 บทสรุป อภิปรายผลการวิจัย และข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

6.1 สรุปและอภิปรายผลการวิจัย.....	188
6.2 ข้อเสนอแนะในเชิงนโยบายต่อฝ่าย 1 (สกว.) เสียงเพรียกจากภาคประชาชนผ่านชีวิตและผู้คนสองฝั่งโขง.....	193

รายการอ้างอิง.....	198
ภาคผนวก.....	207

สารบัญภาพ

รูป	หน้า
1. ป้ายประกาศระเบียบการจอดเรือบ้านผาตั้งที่กำหนด ณ จุดผ่านแดนด่านประเพณี	36
2. ยอดเขาจี่ฟูบนเทือกเขาหิมาลัยต้นธารแม่น้ำโขง	52
3. ยอดเขาควาการ์โบเป็นจุดต้นน้ำอีกแห่งหนึ่งของสายล้านช้าง (แม่น้ำโขง)	53
4. แผนที่แสดงการไหลของแม่น้ำโขงจากที่ราบสูงทิเบตถึงทะเลจีนใต้	54
5. พระธาตุจอมหมอกในเขตพระราชวังเวียงผาครอง เมืองสิบสองปันนา ประเทศจีน	57
6. ทำจอดเรือบ้านผาตั้ง และด้านหลังป้ายท่าเรือที่เขียนเบอร์โทรศัพท์ของคนขับเรือรับจ้าง	74
7. บรรยากาศแม่น้ำโขงในฐานะเป็นสนามเด็กเล่นของหมู่บ้านในช่วงยามเย็น	75
8. ผู้คนจำนวนมากที่นั่งอยู่ริมแม่น้ำโขงจากกระแสน้ำที่เชี่ยวเพื่อรอชมปรากฏการณ์ บั้งไฟพญานาควันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 ปี พ.ศ.2551	76
9. ป้ายกล่าวต้อนรับนักท่องเที่ยวและแนะนำที่ชมปรากฏการณ์บั้งไฟพญานาคที่อ่างปลาบึก บ้านผาตั้ง อำเภอสังคม จังหวัดหนองคาย	77
10. โต๊ะบูชาพญานาคประกอบด้วยพานบายศรีของคณะศรัทธาที่หนุ่มสาว ผู้เดินทางมา จากกรุงเทพฯ	78
11. ขบวนเรือพระราชพิธีพยุหยาตราทางชลมารค (เรือสุพรรณหงส์) ที่ล่องไปตาม แม่น้ำเจ้าพระยา	80
12. ป้ายโฆษณาขนาดใหญ่ยี่ห้อต้อนรับสู่จังหวัดหนองคาย เมืองน่าอยู่อันดับ 7 ของโลก	82
13. ป้ายโฆษณาสินค้าประเภทไก่ทอด KFC ในห้างดังของจังหวัดหนองคายที่เป็นที่นิยม	83
14. แผนที่แสดงโครงการก่อสร้างเส้นทางเชื่อมต่อกันระหว่างกลุ่มประเทศในอนุภูมิภาค แม่น้ำโขง	86
15. แผ่นหินตั้งขนาดใหญ่ที่มาของชื่อหมู่บ้านผาตั้ง ซึ่งเป็นหินธรรมชาติกลางแม่น้ำโขง	122
16. ด้านหน้าเขียนป้ายวัดอ่างปลาบึก ด้านหลังเขียนป้ายว่าวัดบ้านผาตั้ง อำเภอสังคม จังหวัดหนองคาย	124
17. รถยนต์กำลังวิ่งสวนทางผ่านมาบนถนนสายนครเวียงจันทน์-सानะคาม-ไชยะบุรี	126
18. คำขวัญประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวประจำอำเภอสังคมและบ้านผาตั้ง	178
19. ภาพแสดงพื้นที่ชุมชนที่เป็นอาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงในชื่อเรียกของชาวบ้าน ว่า “ชุมชนอ่างปลาบึก”	183

บทที่ 1

บทนำ

ในปัจจุบันความสัมพันธ์ที่ข้ามโลก ข้ามเส้นเขตแดน และข้ามภูมิภาคนั้น มีความเป็นไปได้มากขึ้นเรื่อย ๆ ก่อให้เกิดโครงสร้างใหม่ ๆ ในระเบียบทางสังคม การเรียนรู้ และการมีส่วนร่วมทางการเมือง ลักษณะดังกล่าวรู้จักกันในนามของ “การข้ามแดน” หรืออีกนัยหนึ่งก็คือการเติบโตของความสัมพันธ์ที่อยู่เหนือขอบเขตของเส้นเขตแดน ระหว่างหมู่ประชากรซึ่งเส้นเขตแดนมิได้เป็นพื้นฐานเพียงประการเดียวของภูมิศาสตร์สังคมหรือพื้นที่ทางสังคม (Scholte, 2000) ในกระแสคลื่นสังคมโลกาภิวัตน์นี้พบว่า ได้ส่งผลกระทบต่อภูมิภาคแม่น้ำโขงทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงมากมายและรวดเร็วอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน ผลจากการพัฒนาภูมิภาคแม่น้ำโขงไปสู่เส้นทางเศรษฐกิจและทุนข้ามแดนทำให้ชุมชนชายแดนในหลาย ๆ พื้นที่ตามเส้นทางการพัฒนามีการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ และส่งผลให้เกิดการปรับเปลี่ยนในวิถีชีวิตและความสัมพันธ์ในชุมชน ในการพัฒนาดังกล่าวได้ถูกท้าทายจากรูปแบบการขับเคลื่อนโดยภาคประชาสังคม การมีได้มุ่งเน้นนำเสนอภาพการพัฒนาเชิงเศรษฐกิจและระบบทุน แต่ซับซ้อนให้เห็นลักษณะอันปกติของภูมิภาคแม่น้ำโขง นั่นก็คือ ความยากจน ผู้คนด้อยอำนาจ มีความไม่เสมอภาคและเท่าเทียมอยู่เป็นจำนวนมาก อันเป็นการถกเถียงเกี่ยวกับกระแสการพัฒนาของรัฐข้ามชาติที่เน้นความร่วมมือในระดับการเมือง ด้วยเหตุนี้ จึงเป็นที่น่าสนใจที่จะศึกษาว่าในมุมมองชีวิตประจำวันของผู้คนจำนวนมากที่เป็น “คนตัวเล็กตัวน้อย” ผู้มีถิ่นอาศัยและใช้ชีวิตเติบโตอยู่ในภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงมีการสร้างความหมาย และต่อรองในเชิงนิยามความหมายว่าด้วยอาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงได้อย่างไร โดยผู้วิจัยได้เลือกศึกษากรณีกระบวนการสร้างความหมายอาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงในชุมชนชายแดนไทย-ลาว รวมทั้งการต่อรองความหมายภายใต้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับกลุ่มต่าง ๆ ของผู้คนในชุมชนดังกล่าว

1.1 ปัญหาและความสำคัญของการวิจัย

การก่อเกิดของอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง (the Greater Mekong Sub-region) หรือ “GMS” คือ สภาวการณ์ที่เกิดจากพลังผลักดันทางเศรษฐกิจและระบบทุนภายใต้ความร่วมมือในประเทศกลุ่มภูมิภาคนี้ นับตั้งแต่ก่อตั้งสร้าง GMS¹ ขึ้นมาในปี ค.ศ.1992 เป็นช่วงระยะเวลากว่า 16 ปีมาแล้ว ชุมชนชายแดนแม่น้ำโขงต้องเผชิญกับสภาวการณ์ที่เปลี่ยนแปลงในหลาย ๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรม อันเป็นผลมาจากการพัฒนาของรัฐ

---

¹ GMS เป็นความคิดริเริ่มของธนาคารเพื่อการพัฒนาแห่งเอเชีย (Asian Development Bank) ซึ่งประกอบด้วย 5 ประเทศและหนึ่งมณฑล คือ ราชอาณาจักรกัมพูชา สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว สหภาพเมียนมาร์ ราชอาณาจักรไทย สาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม และมณฑลยูนนานแห่งสาธารณรัฐประชาชนจีน

ผ่านโครงการความร่วมมือระหว่างประเทศที่มุ่งเน้นพัฒนาด้านเศรษฐกิจ และระบบทุนเป็นหลัก โดยมีเป้าหมายสำคัญคือการส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม โดยมุ่งสร้างความแข็งแกร่งให้การติดต่อเชื่อมโยงทางเศรษฐกิจ ทั้งนี้กลุ่มสาขาหลักในโครงการพัฒนาดังกล่าว ได้แก่ พลังงาน สิ่งแวดล้อมและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ การลงทุน การท่องเที่ยว การคมนาคม โทรคมนาคม และการค้า

การสร้างภูมิภาคกลุ่มแม่น้ำโขง เป็นความพยายามเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมให้ก้าวเข้าสู่ระบบทุนนิยม ควบคู่กับการขยายอำนาจรัฐลงไปสู่ชุมชนชายแดนให้มากยิ่งขึ้น การเข้าถึงพื้นที่ในชุมชนชายแดนของรัฐข้ามชาติได้อาศัยโครงการพัฒนาดังกล่าว อันเป็นการเปิดช่องทางให้กับทุนข้ามชาติสามารถเดินทางเข้ามาสร้างความเชื่อมโยงภายในบรรดาประเทศต่าง ๆ ในภูมิภาคแม่น้ำโขงนี้ และส่งเสริมการแลกเปลี่ยนทางเศรษฐกิจอย่างเห็นได้ชัด ดังความเปรียบเทียบที่ว่า “เปลี่ยนสนามรบให้เป็นสนามการค้า” (ไชยยันต์, 2549 : 79) ทำให้ชุมชนชายแดนที่เคยถูกปิดกั้นและปิดช่องทางความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนข้ามแดนรัฐชาติให้มีความสัมพันธ์กับคนต่างรัฐมากยิ่งขึ้น อีกทั้งยังมีการสร้างเครือข่ายความเกี่ยวพันที่กว้างขวางกว่าเดิม ทำให้คนไทยกับคนลาวมีความสัมพันธ์กันอย่างเข้มข้นมากยิ่งขึ้น (โสภิตา, 2548) การก้าวเข้าสู่ระบบทุนและการพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับลาวในมิติทางเศรษฐกิจ ทำให้ชุมชนชายแดนแม่น้ำโขงถูกผนวกรวมเข้าสู่เศรษฐกิจทั้งระดับชาติ ภูมิภาค และระดับโลก ผลที่ตามมาก็คือทำให้ชุมชนชายแดนหลายพื้นที่ที่มีใช้ชุดยุทธศาสตร์การพัฒนานั้นได้สูญเสียภาวะการควบคุม และจัดการทรัพยากรของตนแล้วจำเป็นที่จะต้องหันมาพึ่งพิงกับสถานการณ์ภายนอกมากยิ่งขึ้น

ในพื้นที่ชายแดนไทยลาวบริเวณจังหวัดหนองคายกับเมืองเวียงจันทน์ ซึ่งถือเป็นอาณาบริเวณติดต่อที่มีจุดเชื่อมโยงเสมือนเป็นอาณาบริเวณชายแดนเดียวกัน (borderland) โดยเฉพาะเมื่อมีการสร้างสะพานมิตรภาพไทยลาวข้ามแม่น้ำโขงเชื่อมโยงฝั่งหนองคาย-เวียงจันทน์ตั้งแต่ปี ค.ศ.1994 ภาพแห่งการร่วมมือทางเศรษฐกิจของทั้งสองประเทศก็ยิ่งก่อตัวเด่นชัดยิ่งขึ้น อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาถึงจุดพบปะ (contact zone) ที่รัฐมุ่งให้ความสนใจเหมือนจะเป็นเรื่องทุนและเศรษฐกิจ จนละเลยและเพิกเฉยต่อชุมชนชายแดนที่มีจุดพบปะในด้านวัฒนธรรมและผู้คน ปัญหาหลักของวาทกรรมการพัฒนาในภูมิภาคแม่น้ำโขงก็คือความไม่สมดุลและไม่เท่าเทียม ปัญหาชีวิตของผู้คนที่อยู่ในภาวะความเป็นชายขอบทั้งหลาย ก็ยังคงไม่ได้รับความใส่ใจมากนักอยู่เช่นเดิม จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านในชุมชนชายแดนแม่น้ำโขงพบว่า แม้ว่าเส้นทางคมนาคมขนส่งจะสะดวกสบายกว่าเดิม อันเกิดจากการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน ซึ่งเป็นการเปิดช่องทางให้กับระบบทุนนิยมในการเข้าถึงพื้นที่ในชุมชนชนบทชายแดน จนทำให้ชาวบ้านในหลายครอบครัวในชุมชนมีวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไป ตัวอย่างเช่นนอกเหนือจากการปลูกข้าว หาปลา ชาวบ้านยังหันมาปลูกพืชเศรษฐกิจบางชนิดเพื่อส่งให้กับโรงงานที่รับซื้อในเขตตัวเมืองด้วย เช่น การปลูกมะเขือเทศส่งโรงงานซอสมะเขือเทศ การปลูกใบยาสูบเพื่อส่งโรงงานยาสูบ การปลูกยางพารา ปลูกข้าวโพดเพื่อส่งโรงงาน เป็นต้น สภาพการณ์ดังกล่าวทำให้ชีวิตของชาวบ้านในชุมชนชายแดนชนบทด้วยพึ่งพิงแหล่งทุนและระบบตลาดภายนอกมากขึ้น

นับตั้งแต่ พ.ศ.2535 เป็นต้นมาพบว่ามีกรอบพหุวัฒนธรรมของแรงงานอพยพชาวลาว เข้ามายังพื้นที่ฝั่งประเทศไทยเพิ่มขึ้น ในฐานะผู้ที่ไม่ได้เป็นพลเมืองไทยหรือผู้ข้ามเส้นเขตแดน แม่น้ำโขงจะต้องแบกรับภาระการเป็นคน “นอกกฎหมาย” เพิ่มขึ้นมาอีกอย่าง และยิ่งทำให้กลุ่มคน เหล่านี้ถูกขูดรีดและเอารัดเอาเปรียบมากยิ่งขึ้น การจำแนกผู้คนที่อาศัยอยู่ริมแม่น้ำโขงซึ่งอดีต เคยเป็นกลุ่มชนเดียวกันและเป็นชุมชนเดียวกัน แต่หลังจากที่มีการพยายามจำแนกผู้คนโดยใช้ มิติความเป็นพลเมืองของแต่ละรัฐให้เกิดขึ้น ทำให้คนสองฝั่งน้ำมีสถานภาพพลเมืองต่างกัน อัน นำมาซึ่งการกีดกันทางสังคม และปัญหาความยากจนเพิ่มขึ้น ในกระแสการพัฒนาความร่วมมือ ระหว่างประเทศดูเหมือนจะเป็นนโยบายที่นำพาให้ผู้คนบางกลุ่มเท่านั้น ที่จะเข้าถึงสัมพันธภาพ ดังกล่าวได้ ซึ่งส่วนใหญ่ก็มักจะเป็นกลุ่มผู้มีผลประโยชน์และมีส่วนได้ส่วนเสียในการลงทุนและ พัฒนาทางเศรษฐกิจเป็นหลัก สำหรับ “คนตัวเล็กตัวน้อย” ที่เป็นประชากรพลเมืองที่มีถิ่นอาศัย อยู่ ณ ริมฝั่งโขงสองฟากฝั่งแม่น้ำ ซึ่งเป็นประชากรหมู่มาก การดำรงชีวิตก็ยังคงต้องต่อสู้ดิ้นรน กับความทุกข์ยากและการถูกเอารัดเอาเปรียบจากสังคมภายนอก รวมทั้งวาทกรรมของการ พัฒนาโครงการความร่วมมือในภูมิภาคแม่น้ำโขงนี้ด้วยเช่นกัน

ในชุมชนชายแดนแม่น้ำโขงที่อยู่ในพื้นที่ชนบทไม่ใช่จุดปะทะทางเศรษฐกิจในความสนใจ ของรัฐนี้ ซึ่งกำลังเผชิญกับกระแสทุนนิยมและความสัมพันธ์ในรูปแบบใหม่กับกลุ่มต่าง ๆ เพิ่มขึ้น ในวงวิชาการไทยเริ่มมีกระแสดูความคิดที่ตอบโต้/ ท้าทายการพัฒนาของรัฐและภูมิภาคแม่น้ำโขง ที่เบียดขับความสัมพันธ์ในกระแสรองที่อยู่ในชีวิตประจำวันของผู้คน นั่นก็คือ ความสัมพันธ์ของ ผู้คน ชชาติพันธุ์ และวัฒนธรรม โดยมีการพยายามเสนอให้เห็นภาพของความเป็นชุมชนชายแดน ที่มีการผสมผสานกลมกลืนและร่วมมือกัน ซึ่งให้ความสำคัญกับกิจกรรมหรือปฏิบัติการใน ชีวิตประจำวันของคนในชุมชนเป็นหลัก ภาพความเป็นอาณาบริเวณชายแดนในชุมชนชนบทที่ ตอบโต้/ต่อรองการพัฒนาในกระแสหลัก ที่เน้นการพัฒนาวัฒนธรรมแบบบริโภคนิยม ทุนนิยม และมุ่งมองพัฒนาในระดับมหภาคที่เชื่อมโยงเศรษฐกิจระหว่างประเทศ แต่ละเลยสนใจผู้คนและ ชุมชนที่อ่อนแอไร้พลัง ตัวอย่างหนึ่งของปฏิบัติการในพื้นที่ชายแดนแม่น้ำโขง ในอาณาบริเวณ ชายแดนร่วมกันที่มีได้มีน้ำโขงเป็นเส้นกันเขตแดน ซึ่งผู้คนในชุมชนได้ถือปฏิบัติกันมาเนิ่นนาน ตัวอย่างหนึ่งของพื้นที่อาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงที่มีภาพการต่อรอง และมีการสร้างพื้นที่ทาง สังคมของชุมชนชายแดน ได้แก่ “ชุมชนอ่างปลาบึก” ซึ่งเป็นชุมชนหนึ่งที่เคยมีประวัติศาสตร์มา ยาวนาน เป็นชุมชนที่นับรวมเอาทั้งวิถีชีวิต ผู้คน และวัฒนธรรมทั้งสองฝั่งน้ำที่อยู่ร่วมกัน มีการ ปะทะปฏิสัมพันธ์กันภายในชุมชน การสร้างพื้นที่ทางสังคมของชุมชนอ่างปลาบึกที่ไม่มีภาพ ปรากฏในภูมิรัฐศาสตร์ของประเทศไทยและลาวกำเนิดเกิดก่อกำมาจากพลังความเชื่อและวิถีชีวิต ที่เคยดำรงสืบทอดกันมานับแต่อดีตกาล การสร้างพื้นที่ทางสังคมข้ามเส้นเขตแดนรัฐชาติ และ โยงใยวิถีชีวิตผู้คนทั้งภายในชุมชนและภายนอก การนิยามความหมายชุมชนที่เป็นอาณาบริเวณ ชายแดนแม่น้ำโขงร่วมกัน โดยไม่มีเส้นกันเขตแดนเช่นนี้เป็นสิ่งที่รับรู้กันมาอย่างกว้างขวางและ แพร่หลายของผู้คนในชุมชนชายแดนผู้เป็นความคิดกระแสรอง แต่ไม่อยู่ในการรับรู้ของรัฐที่เป็น ความคิดกระแสหลักแต่อย่างใด อันเป็นประเด็นหลักที่ผู้วิจัยต้องการฉายภาพให้เห็นในงานวิจัยนี้

อย่างไรก็ตาม ในขณะที่ชุมชนชายแดนแม่น้ำโขงมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วจนเกิดความสัมพันธ์ที่หลากหลาย ซับซ้อน และเลื่อนไหลเช่นนี้ หากมุ่งมองมิติชุมชนชายแดนแม่น้ำโขงบนพื้นฐานของวัฒนธรรมชายแดนอย่างมั่นคง รวมทั้งพิจารณาเฉพาะการดำรงอยู่ของวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมและการช่วยเหลือเกื้อกูลต่อกันและกันระหว่างคนสองฝั่งน้ำ เสมือนเป็นญาติมิตรเครือญาติตามนิยามความหมายในการศึกษาชุมชนชายแดนแม่น้ำโขงระหว่างไทยกับลาว ซึ่งถือเป็นการมองในลักษณะอุดมคติ เป็นการมองชุมชนชายแดนไทยลาวในลักษณะหยุดนิ่ง ตายตัว และไม่เคลื่อนไหว ตลอดจนไม่ได้สามารถสะท้อนปัจจัยและเงื่อนไขในบริบทของชุมชนชายแดนในความเป็นจริงมากนัก ดังนั้น แนวคิดเรื่องอาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงจึงควรถูกนำเสนอภาพอีกชุดหนึ่งผ่านการตีความหมายและให้ความหมายโดยผู้ที่อาศัยและใช้ชีวิตอยู่ในพื้นที่เหล่านั้นเป็นหลัก ทั้งนี้ชายแดนแม่น้ำโขงจึงเป็นคนละชุดกับสิ่งที่รัฐใช้เพื่อกำหนดขอบเขตของความเป็นชาติและประเทศที่มีเส้นแบ่งเขตแม่น้ำโขงที่ชัดเจน หากแต่ชายแดนในวันนี้เป็นพื้นที่ที่มีการต่อรอง (negotiating space) และสร้างความหมายใหม่อยู่ตลอดเวลา (ปีนแก้ว, 2545) โดยมีได้ผูกติดอยู่กับพื้นที่ทางกายภาพ หรือมิได้ถูกจำกัดอยู่แต่เพียงชายแดน หรือพื้นที่ชายแดนแบบเดิมอีกต่อไป แต่ดูว่ากลุ่มชนภายในชุมชนชายแดนให้ความหมายเกี่ยวกับชุมชนชายแดนของตนนี้อย่างไรบ้าง โดยคนในชุมชนชายแดนให้ความหมายกับการกระทำของคนในชุมชนอย่างไรบ้าง และแสดงถึงมิติการต่อรองและตอบโต้กับกลุ่มอื่น ๆ อันเป็นการให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์เชิงอำนาจและการต่อต้าน รวมทั้งเป็นแนวคิดที่เน้นบทบาทของผู้อ่อนแอในฐานะเป็นผู้กระทำทางสังคม (Bourdieu, 1977; de Certeau 1984; Hall 1986) ซึ่งเป็นการให้ความสำคัญกับการผลิตสร้างความหมายภายในชุมชนชายแดนซึ่งเป็นคนที่มีถิ่นอาศัยใช้ชีวิตผูกพันในพื้นที่ดังกล่าวนั่นเอง

ชาวชุมชนชายแดนที่อยู่สองฝั่งแม่น้ำโขงมีอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่หล่อหลอมซ้อนกันอยู่ ที่แสดงให้เห็นว่าชาวบ้านในชุมชนชายแดนเหล่านั้น มียุทธวิธีในการปรับตัวสำหรับสิ่งที่ต้องเผชิญ ซึ่งขึ้นอยู่กับสถานการณ์ บริบทและเงื่อนไขแตกต่างกัน โดยมีการสื่อสารที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันด้วยการผสมผสาน เลือกรสร ตีความใหม่ และสร้างสรรค์ขึ้นใหม่ อันเป็นเรื่องราวการต่อสู้และช่วงชิงความหมาย ดังเช่น รูปแบบของการเชื่อมโยงกับอดีต อันเป็นการสร้างความทรงจำในอดีตเพื่ออ้างอิงสิทธิตามประเพณีในการเข้าถึงทรัพยากร (Moore, 1993) นอกเหนือจากนี้ยังมีการแสดงออกในรูปแบบอื่นในหลายลักษณะ อาทิ ดำนาปรังปร้า ความเชื่อทางศาสนา พิธีกรรมประวัติศาสตร์พื้นบ้าน คติธรรม ศิลปะ เป็นต้น การแสดงออกของความคิดทางวัฒนธรรมเช่นนี้เป็นการนำเสนออัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ และมีความหมายทั้งในระดับปัจเจกชนและระดับสังคม (Keyes, 1979) บ้างก็มียุทธวิธีในแง่ของการสร้างวาทกรรมชุดเดียวกับรัฐ แต่นำมาใช้เพื่ออ้างสิทธิของชาวบ้าน (Vadergeest, 1993) ดังนั้น กระบวนการปรับตัวในหลายรูปแบบเช่นนี้ จึงทำหน้าที่เสมือนเป็นยุทธวิธีของผู้อ่อนแอในการวิพากษ์วิจารณ์ความคิดกระแสหลักอันเกิดจากการครอบงำของอำนาจกลุ่มต่าง ๆ ที่ชาวบ้านในชุมชนชายแดนต้องเผชิญอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

การศึกษาในครั้งนี้ ผู้วิจัยสนใจเกี่ยวกับประเด็นกระบวนการสร้างความหมายว่าด้วยอาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงที่อยู่ภายใต้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจในบริบทของสังคมสมัยใหม่ เพื่อพิจารณาว่ากลุ่มผู้คนที่มิถิ่อาศัยอยู่บนพื้นที่ชายแดนแม่น้ำโขงให้ความหมายเกี่ยวกับพื้นที่อาณาบริเวณชายแดนนี้อย่างไรบ้าง โดยดูว่ากลุ่มชนที่มีถิ่นอาศัยอยู่ในพื้นที่ชายแดนซึ่งมิได้เป็นจุดยุทธศาสตร์ของการพัฒนาภูมิภาคแม่น้ำโขงในแง่ของระบบทุนและเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นชุมชนชายแดนชนบทนั้นชาวบ้านผู้มีบทบาทเป็นผู้กระทำในฐานะ “คนตัวเล็กตัวน้อย” นี้ให้ความหมายกับอาณาบริเวณชายแดนนี้ได้อย่างไร โดยทำการศึกษาผ่านกระบวนการให้ความหมายชุมชนอ่างปลาบึกที่เป็นชุมชนในจินตนาการ ซึ่งมีได้ปรากฏตัวอยู่ในชุมชนทางการเมืองหรือภูมิรัฐศาสตร์ของทั้งรัฐไทยและรัฐลาว อันเกิดจากการมองของผู้คนในท้องถิ่นในเชิงพื้นที่ที่อยู่นอกเหนือจากเขตแดนรัฐชาติที่จินตนาการขึ้น เป็นชุมชนที่มีได้ปรากฏอยู่ในแผนที่ที่รัฐได้กำหนดขอบเขตขึ้น

สำหรับการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมองว่าในสถานการณ์ของการมุ่งพัฒนาเขตเศรษฐกิจและระบบทุนในภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงนี้ และการกลายเป็นเขตเศรษฐกิจใหม่ในสังคมโลกปัจจุบัน ชุมชนเล็ก ๆ ที่ตั้งอยู่ ณ ริมแม่น้ำโขงที่มีได้อยู่ในเส้นทางของการพัฒนาเศรษฐกิจดังกล่าว ทำให้ชุมชนต่าง ๆ มากมายตามตะเข็บชายแดนแม่น้ำโขงระหว่างเส้นกันเขตแดนไทย-ลาว ต้องเผชิญกับปัญหาของการถูกเบียดขับและกีดกันจากการเมือง และทางเศรษฐกิจของการพัฒนากระแสหลัก ชุมชนชายแดนแม่น้ำโขงในฐานะที่เป็นชุมชนชายขอบทับซ้อน ไม่ว่าจะเป็นชุมชนชายขอบของรัฐชาติ หรือชุมชนชายขอบของการพัฒนาในระดับภูมิภาคก็ตาม แรงผลักดันต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับผู้คนตัวเล็กตัวน้อยเหล่านั้นที่ตกอยู่ในสภาพคนชายขอบ เพื่อเผชิญกับกลุ่มอำนาจที่เหนือกว่า ชาวชุมชนอ่างปลาบึกในฐานะคนชายขอบในชุมชนชายแดนแม่น้ำโขงมีปฏิบัติการหรือการกระทำในชีวิตประจำวันอย่างไร เพื่อยามความหมายให้กับพื้นที่ที่อยู่อาศัยของตนภายใต้การปะทะปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มอำนาจเหล่านี้ ดังนั้น งานวิจัยฉบับนี้จึงพยายามที่จะศึกษาว่า ชาวอ่างปลาบึกมีกระบวนการในการต่อรองความหมายว่าด้วยอาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขง รวมทั้งมีการจัดการกับความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่เหลื่อมล้ำนี้อย่างไร เพื่อแสดงถึงบทบาทในการจัดการพื้นที่ทางสังคมให้กับตนเอง มีการผลิตซ้ำ เลือกรสร และสร้างใหม่ของวัฒนธรรมชุมชนชายแดนและความเป็นชาวอ่างปลาบึก

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษากระบวนการสร้างความหมายเกี่ยวกับอาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงในมุมมองของชีวิตประจำวัน โดยศึกษาชุมชนอ่างปลาบึกในเขตอำเภอสังคม จังหวัดหนองคายกับเขตเมืองศรีโคตรบอง แขวงนครเวียงจันทน์ ภายใต้ความสัมพันธ์ข้ามเส้นเขตแดนของรัฐชาติในยุคกระแสโลกาภิวัตน์

2. เพื่อศึกษาชาวอ่างปลาบึกมีกระบวนการต่อรองเพื่อผลิตสร้างความหมายว่าด้วยอาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงในบริบทชีวิตประจำวัน ทั้งในแง่ของการผลิตซ้ำ การสร้างใหม่ และการสร้างอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมซึ่งอยู่ภายใต้ปัจจัยและเงื่อนไขที่แตกต่างกัน

1.3 คำถามหลักของการวิจัย

งานวิจัยฉบับนี้ต้องการเน้นเสียงสะท้อนของ “คนตัวเล็กตัวน้อย” ในชุมชนชายแดนแม่ฮ่องสอนในฐานะเป็นผู้กระทำ อันเป็นกลุ่มชนที่อยู่ในความคิดกระแสรอง เป็นกลุ่มชนที่มีวิถีชีวิตผูกพันอยู่ในพื้นที่ชายแดนดังกล่าวนี้ว่ามีทัศนะหรือมุมมองในการอธิบายคำว่า “เส้นเขตแดน” หรือ “ชายแดนแม่ฮ่องสอน” นี้อย่างไร คำถามหลักในการวิจัยครั้งนี้มี 2 ข้อ ได้แก่

1.3.1 ชุมชนอำเภอปางป๋ากี้มีการต่อรองความหมายว่าด้วยอาณาบริเวณชายแดนแม่ฮ่องสอนในท่ามกลางปรากฏการณ์ข้ามชาติได้อย่างไร

1.3.2 ชุมชนอำเภอปางป๋ากี้ได้ร่วมสร้างความหมายของอาณาบริเวณชายแดนแม่ฮ่องสอนกับรัฐไทย/รัฐลาวอย่างไร

1.4 ทบทวนงานศึกษาและแนวคิดที่เกี่ยวข้อง

ในการทบทวนงานศึกษาและแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับประเด็นปัญหาในการค้นคว้าวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้จำแนกเป็น 3 ประเด็นหลัก คือ 1) แนวคิดเรื่องอาณาบริเวณชายแดน (borderland) 2) แนวคิดเรื่องการสร้างพื้นที่ทางสังคม (social spaces) และ 3) แนวคิดเรื่องการต่อรองความหมาย (meaning negotiation) โดยมีสาระสังเขป ดังนี้

1.4.1 แนวคิดอาณาบริเวณชายแดน (borderland)

แนวคิดเกี่ยวกับอาณาบริเวณชายแดนเป็นแนวคิดที่ยังไม่ค่อยมีการกล่าวถึงกันมากนักในแวดวงวิชาการไทยในปัจจุบัน เนื่องจากแนวคิดดังกล่าวเป็นองค์ความรู้ชุดใหม่ที่เพิ่งเป็นรูปเป็นร่างขึ้นมาประมาณ 1 ทศวรรษที่ผ่านมา ซึ่งกล่าวในเชิงมนทัศน์ก็คือ แทนที่จะให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับวัฒนธรรมว่า เป็นเงื่อนไขที่มาก่อนเงื่อนไขอื่น แต่หันมามองว่า ไม่ว่ารัฐหรือวัฒนธรรมต่างก็ถูกกำหนดอย่างมหาศาลด้วยภูมิศาสตร์ นั่นคือ ตำแหน่งแห่งที่ในทางกายภาพ กำหนดตำแหน่งแห่งที่ของทั้งรัฐและวัฒนธรรม ด้วยเหตุนี้ จึงกำหนดความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมระหว่างรัฐกับชนกลุ่มน้อยในรัฐด้วย (เดชา, 2551: 284-285) ทั้งนี้มีการศึกษาไม่มากนัก ที่แสดงให้เห็นถึงแนวคิดพื้นฐานว่าด้วยความเป็นอาณาบริเวณชายแดนในบริบทของสังคมไทย ซึ่งมีการถกเถียงกันในหลากหลายมิติ เช่น มีงานวิจัยทางมานุษยวิทยาหลายชิ้น ดังกรณีงานของ Gupta and Ferguson (1997) ได้ตั้งคำถามเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมกับพื้นที่ โดยเฉพาะแนวความคิดเดิมที่มองวัฒนธรรมในลักษณะติดตรึงกับพื้นที่หรือดินแดน และนำเสนอแนวคิดใหม่เกี่ยวกับความไม่ต่อเนื่องของดินแดนกับวัฒนธรรมจากการศึกษาชีวิตของผู้อพยพข้ามพรมแดนรัฐชาติ Gupta และ Ferguson เสนอว่าคนที่เคลื่อนย้ายเหล่านี้มี “วิถีคิด” เรื่องดินแดนแบบใหม่ โดยไม่ได้ยึดติดกับพรมแดนของรัฐชาติ เช่นเดียวกับชุมชนในจินตนาการของ Ben Anderson (2001) หากแต่ผู้อพยพกลับใช้ความทรงจำจากดินแดนมาสร้างโลกทางจินตนาการใหม่ในพื้นที่แห่งใหม่ โดยดินแดนเดิมหรือบ้านเกิดยังคงเป็นสัญลักษณ์สำคัญของการสร้างบ้านใหม่ของคนเหล่านี้ การสร้างพื้นที่ทางสังคมของ

ผู้อพยพจึงมีลักษณะเป็น “ลูกผสม” (hybridity) ระหว่างบ้านเกิดกับดินแดนใหม่ โดยไม่ได้จำกัดหรือผูกติดกับวัฒนธรรมที่เป็นต้นกำเนิดเพียงอย่างเดียว (ยศ, 2551) อาณาบริเวณชายแดนนั้นเป็นพื้นที่แห่งการบริหารจัดการชายแดนที่ร่วมกันได้ในหลายรูปแบบและหลายระดับ เช่น แบบระหว่างรัฐ ข้ามรัฐ และระหว่างภูมิภาค เป็นต้น สำหรับคำว่าอาณาบริเวณชายแดนมีความหมายสองประการในเวลาเดียวกัน สำหรับคำจำกัดความเพื่อทำงาน (working definition) ประการแรก คำว่า area ในความหมาย “พื้นที่” ซึ่งอาจเรียกได้ว่าเป็น space ก็ได้สำหรับอาณาบริเวณชายแดนไทย-เพื่อนบ้านจึงหมายถึง พื้นที่ที่อยู่สองฝั่งของเส้นแบ่งเขตแดนระหว่างสองหรืออาจมากกว่าสองประเทศ พื้นที่ที่อยู่ระหว่างสองหรือสามประเทศ ตัวอย่างเช่น “สามเหลี่ยมทองคำ” (Golden Triangle) ตามคำเรียกขานที่เกี่ยวข้องกับการผลิตยาเสพติดในบริเวณชนแดนของชายแดนสามประเทศ ในปัจจุบันอาจจะหมายถึง แหล่งการทำธุรกรรมทั้งถูกกฎหมายและผิดกฎหมาย อาทิ การทำบ่อนกาสิโน (ขจิต, 2552: 3) ซึ่งในกรณีของอาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงเองที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันระหว่างไทยกับลาว ก็สามารถเชื่อมโยงผู้เกี่ยวข้องรวมกันในมิติของการข้ามเส้นกันเขตแดนรัฐชาติได้ในฐานะเป็นชุมชนในจินตนาการเช่นกัน

นักรัฐศาสตร์บางท่านเช่น สมเกียรติ วันทะนะ (2530) ใช้คำว่า borders ในความหมายที่เป็นแนวคิดเรื่องเส้นกันอาณาเขต ที่มาพร้อมกับวิธีคิดรัฐสมัยใหม่แบบตะวันตก ส่วน frontiers คือแนวคิดเรื่องแดนต่อแดน ซึ่งสะท้อนลักษณะเฉพาะของอำนาจรัฐและการปกครองแบบบรมราชาธิราช ลักษณะของพื้นที่ frontiers คืออาณาบริเวณที่เป็นเขตปลอดอำนาจรัฐ หรืออำนาจรัฐเบาบาง และพื้นที่แดนต่อแดน ไม่จำเป็นต้องเป็นชายแดนของรัฐเสมอไป ขณะที่ธงชัย วินิจจะกุล (Thongchai, 1994: 74-77) ใช้คำว่า frontier สำหรับในภาษา คือ ชายแดน ส่วนพรมแดน คือ border และได้เสนอนักภูมิศาสตร์ใช้ทั้งสองคำในความหมายเดียวกันคือ ดินแดนสองข้างตลอดแนวเส้นเขตแดน ดังนั้น frontiers และ borderlands น่าจะถูกใช้ในความหมายเดียวกันในงาน Wilson และ Donnan ด้วย (โสภิตา, 2550: 6)

ทั้งนี้ Wilson และ Donnan มองว่าเส้นเขตแดนไม่ได้เป็นพื้นที่ชายขอบด้วยตัวเอง แต่ถูกทำให้เป็นชายขอบเนื่องจากการสร้างชาติโดยอำนาจทางการเมืองของรัฐจากศูนย์กลางที่ต้องการแผ่ขยายอัตลักษณ์ของชาติออกไป (national identity) รัฐได้สถาปนาชายแดนขึ้นมาเพื่อสร้างความมั่นคงให้กับดินแดนทั้งคู่มองว่า เส้นเขตแดนมีองค์ประกอบ 3 ประการ ได้แก่ 1) เส้นเขตแดนตามกฎหมายซึ่งทำหน้าที่แยกระหว่างรัฐที่อยู่ติดกัน 2) โครงสร้างทางกายภาพของรัฐที่มีไว้เพื่อกำหนดอาณาบริเวณและปกป้องเส้นเขตแดน รวมทั้งผู้คนและสถาบันต่าง ๆ และ 3) frontiers สามารถต่อรองในเชิงพฤติกรรมและให้ความหมายที่เกี่ยวข้องกับการเป็นสมาชิกของชาติและรัฐได้ ในประวัติศาสตร์พื้นที่ที่เป็น frontiers ได้เปลี่ยนแปลงไปตามรูปแบบทางการเมืองต่าง ๆ เช่น ระบบศักดินา ระบบเอมิเรต หรือระบบรัฐ-เมืองหลวง ในงานของทั้งสองใช้คำว่า frontiers ในความหมายที่ใกล้เคียงกับ borderland และมองว่า ผู้คนที่อาศัยอยู่ในเขต

border's frontiers เป็นสมาชิกของรัฐและขณะเดียวกันก็อาจจะมีเครือข่ายอย่างไม่เป็นทางการ โดยเป็นเครือข่ายที่ขัดแย้งกับรัฐ เช่น การลักลอบขนสินค้า เป็นต้น (โสภิตา, 2550: 8)

กระบวนการสร้างรัฐสมัยใหม่ซึ่งให้ความสำคัญกับการควบคุมพื้นที่ เส้นเขตแดนระหว่างประเทศจึงมีความสำคัญในการบ่งบอกถึงขอบเขตอำนาจของชาติ แบ่งแยกความเหมือน ความแตกต่าง ความเป็นพวกพ้อง ความเป็นอื่นระหว่างผู้คนที่อยู่ต่างฟากของเส้นเขตแดนที่ถูกขีดขึ้น การเคลื่อนย้ายของผู้คนข้ามเส้นเขตแดนรัฐชาติไม่ได้เกิดขึ้นอย่างเสรี เนื่องจากการละเมิดอำนาจอธิปไตยของรัฐชาติ (ปีนแก้ว, 2542) แต่รัฐสมัยใหม่เองก็ไม่ได้ประสบความสำเร็จมากนัก ในการควบคุมผู้คนในขอบเขตอำนาจของตน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่ชายแดน แม้ว่าโครงการต่าง ๆ ที่ริเริ่มจากส่วนกลางสู่พื้นที่ชายแดนจะมีผลกระทบต่อผู้คนในชุมชนชายแดน แต่ไม่ได้หมายความว่าอำนาจรัฐส่วนกลางประสบความสำเร็จอย่างมากมาในการชี้นำต่อผู้คนในพื้นที่ชายแดน ทั้งในประเด็นการสร้างสำนึกความเป็นชาติ การพัฒนาต่าง ๆ ภายใต้กรอบการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างศูนย์กลางกับชายขอบ (centre-periphery approaches) (วาสนา, 2550: 4)

ความเป็นอาณานิคมชายแดนจึงเป็นพื้นที่ที่พหุพลังตัดผ่านเส้นแบ่งเขตแดนและผสมผสานกัน ผู้คน วัฒนธรรม และทุน ไม่สอดคล้องกับบรรณภาพทางดินแดนและอำนาจอธิปไตยของรัฐ เมื่อพิจารณาในทางมานุษยวิทยาแล้ว เมืองชายแดนคือจุดพบปะ (contact zone) ของคน วัฒนธรรม และทุน ซึ่งหลายครั้งไม่ใส่ใจต่อเส้นแบ่งเขตแดน และตั้งนั้นจากมุมมองของรัฐชาติแล้ว สามารถก่อให้เกิดปัญหาเรื่องลักษณะการที่ผิดกฎหมายต่าง ๆ ได้แก่ การค้ามนุษย์ แรงงาน ยาเสพติด อาวุธ และสินค้าประเภทอื่น ๆ (เดชา, 2552) เช่นนี้อาณานิคมชายแดนจึงไม่ได้หมายถึงหน่วยในทางภูมิรัฐศาสตร์ที่ปรากฏอยู่ในมุมมอง หรือแหล่งอ้างอิงแห่งรัฐที่ยึดโยงติดกับพื้นที่อย่างตายตัว หากแต่เป็นพื้นที่ในจินตนาการที่มีผู้คน วัฒนธรรม และชีวิตเชื่อมโยงผูกร้อยกันอยู่อย่างผสมผสานกลมกลืน ตลอดจนมีการสร้างเครือข่ายไร้เส้นแบ่งเขตแดนของรัฐ ซึ่งอาจทับซ้อนกันอยู่ระหว่างภูมิรัฐศาสตร์และภูมิวัฒนธรรมภายในพื้นที่อาณานิคมชายแดนนั้น ๆ ความเป็นอาณานิคมชายแดนจึงมิได้เป็นหน่วยอิสระ แต่ดำรงอยู่ได้ความสัมพันธ์ในมิติที่หลากหลาย

มีผลงานที่นำเสนอความคิดให้เห็นเกี่ยวกับเรื่องอาณานิคมชายแดนที่มีลักษณะไร้ขอบเขตและไร้เส้นแบ่งเขตแดนรัฐชาติ รวมทั้งความกระชับแน่นของดินแดนต่าง ๆ ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร (2549) ได้อธิบายให้เห็นมโนทัศน์เรื่องการกำลังจะเกิด/การกำลังจะเป็น (concept of becoming) ว่าด้วยเทคโนโลยีการคมนาคมสื่อสารและข้อมูลข่าวสารสมัยใหม่ที่ทันสมัย สะดวก รวดเร็ว และประหยัด ทำให้โลกยุคปัจจุบันของเราเป็นโลกของการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงในทุกด้าน ตั้งแต่การเคลื่อนย้ายของคน เงินตรา ทุน อาหาร ข่าวสาร ความรู้ ความบันเทิง การท่องเที่ยว รวมถึงตลอดถึงวิถีคิด วิถีมองโลกของเราก็เปลี่ยนจากการรับรู้ในระดับท้องถิ่น ระดับชาติสู่การรับรู้ในระดับโลก การเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วและรอบด้านเหล่านี้ ส่งผลให้บรรดาเส้นแบ่งต่าง ๆ ที่เคยมั่นคงชัดเจน เกิดความไม่มั่นคง พร้อม ๆ กับการตั้งคำถามกับบรรดาเส้นแบ่งต่าง ๆ ที่ดำรงอยู่ และนำไปสู่การลากเส้นแบ่งใหม่ๆ เพิ่มมากขึ้น ดังตัวอย่างของเส้นแบ่งที่เคยชัดเจน

ในอดีตอย่างเมืองกับชนบท, รัฐบาลประชาสังคม, ศาสนากับการเมือง เป็นต้น ในงานเรื่อง Siam Mapped นั้น Thongchai (1994) มองเส้นแบ่งเขตแดนจากมุมมองของศูนย์กลางอำนาจในกระบวนการสร้างรัฐชาติในบริบทของลัทธิอาณานิคม โดยมีได้ให้ความสำคัญกับมุมมองท้องถิ่น ส่วน Andrew Walker (1999) ซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานของการทำงานวิจัยในเขตอำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย มองพื้นที่ชายแดนไทยตรงอำเภอเชียงของจากมุมมองของประวัติศาสตร์ท้องถิ่น โดยมองว่าท้องถิ่นใช้ประโยชน์จากรัฐ และช่องว่างของความสัมพันธ์เชิงอำนาจบริเวณชายแดนด้วยเช่นกัน นอกจากนี้ Andrew Walker (1999) ยังมองว่าเป็นการลดทอนความซับซ้อนของความสัมพันธ์เชิงอำนาจ เนื่องจากมีมุมมองต่ออำนาจในลักษณะพุ่งออกจากศูนย์กลาง และเป็นอำนาจจากเบื้องบนสู่เบื้องล่าง และเสนอว่ามุมมองดังกล่าวจะนำไปสู่ความเข้าใจไม่ถูกต้อง เพราะในสังคมไทยรัฐไม่ได้มีศักยภาพในการผูกขาดอำนาจการครอบงำไว้แต่เพียงผู้เดียว

ในยุคหลังสงครามเย็น ในสภาวะการณ์ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับประเทศเพื่อนบ้านประเทศทั้ง 10 ของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เข้าร่วมเป็นสมาชิกอาเซียน ชายแดนของประเทศกำลังมีความหมายใหม่เช่นเดียวกับเมื่อสงครามเย็นสิ้นสุดในยุโรป ประเทศยุโรปตะวันตกรวมกันเป็นสหภาพยุโรป ชายแดนถูกลดความสำคัญในฐานะเป็นกำแพงป้องกันบ้าน และกลายเป็นอาณาบริเวณที่ปัจจัยการผลิต คือ คน สินค้า ทุน สามารถเคลื่อนไหวไปมาได้อย่างเสรี ซึ่งได้เพิ่มศักยภาพทางเศรษฐกิจการเมืองของกลุ่มประเทศยุโรปตะวันออกเพิ่มขึ้นรวมเป็นถึง 27 ประเทศ เพื่อรองรับการขยายตัวดังกล่าว ได้มีการศึกษาวิจัยและดำเนินการเกี่ยวกับการขจัดอุปสรรคต่อการเคลื่อนไหวเสรีของปัจจัยการผลิต และการวางระบบการบริหารจัดการชายแดนในบริบทต่างๆ อย่างกว้างขวาง ในกรณีประเทศไทย อาณาบริเวณชายแดนของไทยยังคงถูกละเลยในแง่ของการพัฒนาและในด้านของการบริหารจัดการเมื่อเทียบกับประเทศเพื่อนบ้าน วิธีคิดเรื่องชายแดนเป็น “หลังบ้าน” ที่มีไว้เก็บซ่อนปัญหาอย่างไม่หมดไป กระบวนทัศน์ใหม่ที่มองชายแดนเป็น “หน้าบ้าน” สำหรับรับแขก คำขาย หรือแสดงตัวต่อสังคมโลก ยังไม่เข้ามาแทนที่ และเป็นพื้นที่แห่งปัญหาชายแดนซึ่งต้องการสำรวจและประมวลขึ้นอย่างเป็นระบบ อาทิ แรงงาน สินค้า โรคระบาด ยาเสพติด การท่องเที่ยว การศึกษา สาธารณสุข วัฒนธรรม ฯลฯ บริบทนี้นับเป็นหนึ่งในปัจจัยกำหนดความเป็นไปของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเพื่อนบ้านที่มีเขตแดนประชิดติดกัน (ขจิต, 2552)

1.4.2 แนวคิดการสร้างพื้นที่ทางสังคม (Social Space)

นักคิดสายทฤษฎีหลังสมัยใหม่ (postmodernism) มักมองพื้นที่ในฐานะสิ่งประดิษฐ์ทางวัฒนธรรมที่ประจุไว้ด้วยความหมาย (coded space) พื้นที่ทางกายภาพต่าง ๆ ดังเช่น เกาะ ป่า สวนสาธารณะในเมือง แม่น้ำ หรือพื้นที่ในบ้านมิได้เป็นเพียงวัตถุหรือที่ว่างหรือสภาพแวดล้อมข้างนอกตัวเราที่มีไว้เพื่อให้คนใช้ประโยชน์เท่านั้น วิธีการจัดการพื้นที่เหล่านั้นสามารถสะท้อนวิธีคิดที่เรามีต่อพื้นที่ (อภิญา, 2543 : 65) ทั้งนี้พื้นที่ทางกายภาพอาจเกี่ยวข้องกับความคิดในเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ (sacred space) อันมีข้อห้ามหรือจารีตประเพณีและพิธีกรรมซึ่งสามารถ

สะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ มนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ รวมทั้งมนุษย์กับมนุษย์ด้วยกันเองก็ได้

ในการศึกษาเรื่องพื้นที่พบว่า มีมิติต่าง ๆ คือ มีทั้งพื้นที่ทางกายภาพ (physical space) พื้นที่ทางสังคม (social space) และพื้นที่ภายในจิตใจของปัจเจก (mental space) (M.Dear, 1997) เฉพาะแนวความคิดว่าด้วย “พื้นที่ทางสังคม” พบว่าเป็นประเด็นที่ได้รับการหยิบยกมาพูดถึงมากขึ้นในการศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคม พื้นที่ซึ่งทำหน้าที่สัมพันธ์กับกระบวนการทางสังคม (socio-spatialization) นับตั้งแต่การเป็นพื้นที่เพื่อการปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้คนในสังคม (site of social contact) การเป็นพื้นที่ของการสร้างภาพตัวแทนที่มีความหมาย (site of representation) การเป็นพื้นที่ของการแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับประเด็นสาธารณะที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของผู้คนและสังคม (ยงศักดิ์, 2548 : 92) แนวคิดที่ว่าด้วยพื้นที่ทางสังคมนั้นมีพื้นฐานมาจากการมองความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่กับมิติทางวัฒนธรรมที่มีความเคลื่อนไหว มีความซับซ้อน ไม่หยุดนิ่งตายตัว และเปลี่ยนแปลงได้เสมอ ซึ่งแตกต่างจากทัศนะการมองเรื่องพื้นที่ในทางกายภาพและการเมืองที่มักมุ่งเน้นความต่อเนื่อง การกำหนดตำแหน่งแห่งที่ที่เฉพาะ ไม่สามารถเคลื่อนย้ายได้ เพราะเป็นพฤติกรรมที่นำมาซึ่งปัญหา (Scott, 2001) ทั้งนี้แนวคิดเกี่ยวกับพื้นที่ที่มีระเบียบแบบแผนตัว และถูกจัดวางอยู่ในตำแหน่งแห่งที่เช่นนี้ ถือเป็นการตอกตรึงและกักขังผู้คนให้อยู่เป็นที่เป็นทาง เพราะมองถึงความมี “รากเหง้า” (Malki, 1997) ของผู้คน ที่ผูกติดกับพื้นที่หรืออาณาเขตที่แน่นอนตายตัวทัศนะดังกล่าวนี้เป็นผลมาจากการมองพื้นที่ทางสังคมที่คับแคบ และเป็นการกักขังวัฒนธรรมและผู้คนไว้กับอาณาเขตและดินแดน

ความสนใจศึกษาเรื่องพื้นที่ที่ผ่านมาพบว่า ส่วนใหญ่มักให้ความสำคัญกับการศึกษาในประเภทภูมิศาสตร์ ไม่ว่าจะเป็นภูมิศาสตร์การเมือง (political geography) ภูมิศาสตร์มนุษย์ (human geography) หรือภูมิศาสตร์ (geopolitics) กระแสนี้ยังคงสืบสายธารจารีตของการศึกษาภูมิศาสตร์การเมืองแบบเก่าในความหมายที่ว่า ยังคงวนเวียนอยู่ในวังวนของวิชารัฐศาสตร์ กระแสหลักที่พูดถึงเรื่องรัฐ-ชาติ อาณาเขต อำนาจอธิปไตย การเมืองระหว่างประเทศ สงคราม สันติภาพ แผนที่ และลัทธิจักรวรรดินิยม เป็นต้น (Muir, 1997 อ้างถึงในไชยรัตน์, 2545 : 170)

อย่างไรก็ตาม การมองเรื่องพื้นที่ด้วยวิธีคิดแบบดังกล่าวข้างต้นนี้สำหรับโลกในศตวรรษที่ 21 ที่เรียกขานกันว่ายุคโลกไร้พรมแดนนั้น ดูเหมือนกำลังจะถูกท้าทาย และถูกมองว่าเป็นทัศนะความคิดเชิงพื้นที่แบบเก่า เพราะมีกระแสคลื่นความคิดในการปรับเปลี่ยนโฉมหน้ามุมมองพื้นที่ที่ได้ให้ความสำคัญและใส่ใจกับปรากฏการณ์เคลื่อนย้ายของผู้คน สิ่งของ ความคิด หรือวัฒนธรรมที่ข้ามพรมแดนในลักษณะที่เรียกว่า “transborder และ transnationalism” อันเป็นผลกระทบของระบบทุนนิยมโลก เช่นนี้การศึกษาพื้นที่ในชุดความคิดนี้จึงมีฐานะเป็นผู้กระทำคือเป็นตัวสร้างอัตลักษณ์ สร้างความหมายให้กับคนในสังคม โดยเน้นบนฐานคิดในเชิงทฤษฎีทางด้านสังคมวัฒนธรรมมากกว่าด้านภูมิรัฐศาสตร์ ด้วยเหตุนี้ แนวคิดทางด้านมานุษยวิทยาใหม่ ๆ จึงเริ่มให้ความสำคัญกับความหลากหลายทางวัฒนธรรมในบริบทของทุนนิยมยุคหลัง (late capitalism) ซึ่งมีการอพยพโยกย้ายแรงงานข้ามชาติ และการเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรมข้าม

พรมแดนรัฐชาติอย่างรวดเร็ว (ยศ, 2551 : 11) โดยนัยเช่นนี้ วัฒนธรรมจึงไม่ผูกติดกับคำว่า ขอบเขตของรัฐชาติได้ ดังจะเห็นได้จากมีผู้คนที่มีชีวิตข้ามพรมแดนของชาติ (border crossings) คนที่เคลื่อนย้ายเหล่านี้มีจินตนาการเรื่องดินแดน (imagined place) แบบใหม่ที่ไม่ยึดติดกับพรมแดนของรัฐชาติ ดังเช่นชุมชนในจินตนาการ (imagined community) ซึ่งเกิดจากความทรงจำของผู้คนเกี่ยวกับดินแดนที่จากมา แล้วได้สร้างโลกแห่งจินตนาการใหม่ในที่อยู่ใหม่ (Gupta and Ferguson, 1999 : 39)

ด้วยเทคโนโลยีการคมนาคมสื่อสารและข้อมูลข่าวสารสมัยใหม่ที่ทันสมัยสะดวก รวดเร็ว และประหยัด ทำให้โลกยุคปัจจุบันของเราเป็นโลกของการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงในทุกด้าน ตั้งแต่การเคลื่อนย้ายของคน เงิน ทุน อาหาร ข่าวสาร ความรู้ ความบันเทิง การท่องเที่ยว รวมถึงตลอดถึงวิถีคิด วิถีมองโลกของเราที่เปลี่ยนจากการรับรู้ในระดับท้องถิ่น ระดับชาติสู่การรับรู้ในระดับโลก การเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วและรอบด้านเหล่านี้ ส่งผลให้บรรดาเส้นแบ่งต่าง ๆ ที่เคยมั่นคงชัดเจนเกิดความไม่มั่นคง พร้อม ๆ กับการตั้งคำถามกับบรรดาเส้นแบ่งต่าง ๆ ที่ดำรงอยู่ และนำไปสู่การลากเส้นแบ่งใหม่ ๆ เพิ่มมากขึ้น (Deleuze and Guattari, 1987-1988 ; Appadurai, 1996 อ้างถึงในไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร 2549 : 26) การเคลื่อนไหวอย่างไม่หยุดนิ่งในยุคหลังสมัยใหม่นี้ ได้ก่อให้เกิดมุมมองที่มีผลต่อการสร้างวัฒนธรรมในรูปแบบใหม่ที่มีการผสมปนเปและตัดข้ามพื้นที่แบบเดิม ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีการพยายามสร้างจินตนาการที่ตัดข้ามพรมแดนรัฐชาติ อันเป็นผลมาจากโลกในกระแสโลกาภิวัตน์ที่เกิดจากอำนาจทะลุทะลวงของสื่อสมัยใหม่เข้าไปในชีวิตประจำวันของคนทั่วโลก

ด้วยเหตุนี้มุมมองในสังคมสมัยใหม่ว่าด้วยเรื่องพื้นที่ทางสังคมจึงถูกท้าทายและเป็นการวิพากษ์ระหว่างกันนิยามความหมายที่เป็นทางการอันเป็นแนวคิดในกระแสหลัก กับทัศนะของผู้คนในกระแสรองที่มีชีวิตเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับพื้นที่ดังกล่าว ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิต ความสำคัญของกลุ่มคนที่ผูกพันกับพื้นที่ อันเป็นทั้งสิ่งแวดล้อมและพื้นฐานของการดำรงชีวิตที่สำคัญก็คือ พื้นที่เหล่านี้เป็นพื้นที่ของความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ซึ่งกำหนดและจัดวางกลุ่มคนให้อยู่ในพื้นที่ทางสังคม ขณะเดียวกันกลุ่มคนก็เลือกที่จะสร้างตัวตนที่บ่งบอกตำแหน่งแห่งที่เพื่อตอบโต้ ต่อรองและขัดขืนพลังอำนาจ (ไชยรัตน์, 2549 : 45)

1.4.3 แนวคิดการต่อรองความหมาย (Meaning Negotiation)

การช่วงชิงในมิติความสัมพันธ์เชิงอำนาจเป็นประเด็นที่ได้รับการกล่าวถึงอย่างแพร่หลายในแวดวงวิชาการปัจจุบัน ทั้งนี้หมายถึงการสร้างความหมายใหม่ของกลุ่มคนต่าง ๆ หรือแม้แต่ในระดับปัจเจกบุคคล ซึ่งเกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลาทั้งในอดีตและปัจจุบัน การช่วงชิงการให้ความหมายในทางวัฒนธรรมของคนกลุ่มต่าง ๆ ล้วนเกี่ยวข้องกับการที่ต้องการเคลื่อนไหวเพื่อสร้างและปรับเปลี่ยนความหมายในภาวะที่ตกอยู่ภายใต้อำนาจกลุ่มต่าง ๆ ซึ่งถือเป็นการต่อสู้ดิ้นรนด้วยประการหนึ่ง (อานันท์, 2549: 17) ในกรณีการชุมชนในสังคมไทยมีงานศึกษาหลายชิ้นที่แสดงให้เห็นว่าการช่วงชิงความหมายทางสังคมวัฒนธรรมเกี่ยวข้องกับการสร้างพื้นที่

ทางวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ (อารียา, 2542; อานันท์, 2549; ปิ่นแก้ว, 2545) ซึ่งเป็นความพยายามในการสร้างตัวตนเพื่อต่อรองและต่อสู้ดิ้นรนกับอำนาจกลุ่มต่าง ๆ ที่เข้ามาควบคุมผู้คนในกลุ่มสังคมนั้น

ในการศึกษาของ Tsing (1993 อ้างถึงในวาทนา, 2546: 9-10) ซึ่งทำการศึกษาชาวเมอรากัส ในตอนใต้ของเกาะกาลิมันตัน พบว่าในพื้นที่ชายขอบทางการเมือง ซึ่งระยะห่างของพื้นที่กับศูนย์กลางอำนาจรัฐ ก่อให้เกิดช่องว่างระหว่างนโยบายกับการบังคับให้เป็นไปตามนโยบายกับการบังคับให้เป็นไปตามนโยบาย นโยบายของรัฐถูกตีความหมายใหม่ในท้องถิ่นอย่างแพร่หลาย (Tsing, 1993: 27) โดย Tsing ทำการวิเคราะห์ความเป็นชายขอบและกระบวนการต่อรองของชาวเมอรากัสที่ตอบโต้ความเป็นชายขอบที่ถูกหยิบยื่นจากภายนอกโดยการนิยามความเป็นชายขอบของตนเองและกลุ่มคนที่แวดล้อม ผ่านเรื่องราว (stories) เรื่องเล่า (narrative) เหตุการณ์ (events) บทเพลง (song) ซึ่งแสดงให้เห็นถึงพื้นที่ของการช่วงชิงทางวาทกรรม (site of discursive contestation) โดยผ่านพื้นที่เหล่านี้ Tsing ได้แสดงให้เห็นถึงภาวะความเป็นชายขอบของชาวเมอรากัส ซึ่ง “ก่อรูปขึ้นมาจากการขยายอำนาจรัฐ การก่อตัวของอัตลักษณ์ของชาติ อัตลักษณ์ของภูมิภาค และความไม่เท่าเทียมกันระหว่างเพศ

นอกเหนือจากนี้ Tsing ยังได้นำเสนอการขยายอำนาจของรัฐที่เกิดขึ้นจากความต้องการทรัพยากรและการควบคุมทางทหาร ทำให้รัฐขยายอำนาจเข้าไปยังดินแดนอันไกลโพ้น ซึ่งทำให้การเคลื่อนย้ายของกลุ่มวัฒนธรรมชายขอบเป็นสิ่งที่ไม่สามารถเป็นไปได้ ภายใต้ระเบียบใหม่ในสมัยประธานาธิบดีซูฮาร์โต ระบบการเกษตรแบบเคลื่อนย้ายของชาวเมอรากัส กลายเป็นสัญลักษณ์ของความไร้ระเบียบ เป็นข้อจำกัดต่อระเบียบของรัฐและข้อจำกัดต่อการพัฒนา รัฐจึงมีนโยบายโยกย้าย (relocation) ประชากรที่มีปัญหาในสายตาของรัฐเหล่านี้ไปยังชุมชนใหม่ที่รัฐสามารถชี้นำ ควบคุมได้ทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และศาสนา (Tsing, 1993: 28) ทั้งนี้ความเป็นชายขอบของชาวเมอรากัส ถูกก่อรูปขึ้นภายใต้อัตลักษณ์แห่งชาติของอินโดนีเซียที่โยงใยกับการอ้างความเป็นศูนย์กลางของชาวในมิติต่าง ๆ ซึ่งชาวชาวได้สถาปนาอำนาจของตนเองขึ้นและอ้างความชอบธรรมในการครอบงำทางวัฒนธรรมต่อกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในบริเวณตอนใต้ของเกาะกาลิมันตัน ชาวเมอรากัสประสบกับการครอบงำของกลุ่มมุสลิมบันจาร (Banjar) ซึ่งอ้างความเป็นตัวแทนของภูมิภาค อ้างว่าอัตลักษณ์ของตนเองก็คืออัตลักษณ์ของภูมิภาค โดยมุสลิมบันจารแสดงอัตลักษณ์ของตนเองผ่านการนับถือศาสนาอิสลามซึ่งเคร่งครัดเสียยิ่งกว่าชาวชาวผู้อ้างอัตลักษณ์ของชาติเสียอีก ในขณะที่ชาวเมอรากัสที่มีความแตกต่างทางวัฒนธรรมถูกมองว่าเป็นคนนอกกริต ไม่มีศาสนา ซึ่งชาวเมอรากัสก็ไม่ได้ जानต่อความต่ำต้อยที่ถูกหยิบยื่นมาจากมุสลิมบันจาร แต่ได้อ้างความเชื่อมโยงทางประวัติศาสตร์กับอาณาจักรโบราณที่ถือเป็นจุดเริ่มต้นของอารยธรรมอินโดนีเซีย และชาวเมอรากัสยังให้การสนับสนุนรัฐ เพื่ออ้างการปกป้องความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ความหลากหลายทางศาสนา (Tsing, 1993: 28-29 อ้างถึงในวาทนา, 2546: 10)

การศึกษาการต่อสู้ของคนชายขอบนี้ ยังแสดงให้เห็นว่าคนชายขอบไม่ได้ยอมตกเป็นฝ่ายถูกกระทำเท่านั้น ในบางเงื่อนไขพวกเขายังสามารถตอบโต้ได้ด้วย การตอบโต้ในที่นี้แสดงถึงการดิ้นรนต่อสู้ของคนชายขอบในลักษณะต่าง ๆ ซึ่งไม่ได้มีความหมายเพียงการสร้างภาพที่เป็นด้านตรงข้าม หรือการให้ภาพในเชิงอุดมคติ ในงานของอานันท์ กาญจนพันธุ์ (2549) เรื่อง “การต่อสู้เพื่อความเป็นคนของคนชายขอบในสังคมไทย” ได้แสดงให้เห็นการต่อสู้และตอบโต้ของการสร้างภาพให้กับชาวปกาเกอะญอว่าเป็นคนรักธรรมชาติ ซึ่งบางคนอาจไม่ยอมรับ แต่เป็นการเคลื่อนไหวที่มีลักษณะอันหลากหลายและซับซ้อน ทั้งในแง่ของการเรียนรู้และการต่อสู้ ในด้านหนึ่ง การต่อสู้อาจแสดงถึงการเรียนรู้ และศักยภาพในการพัฒนาภูมิปัญญา เช่น การใช้ที่ดินของชาวเขาบนที่สูง ไม่ใช่การใช้ไปตามยถากรรมและไร้ปัญญา เพราะชาวเขารู้จักเรียนรู้ที่จะใช้ที่ดินและทำการผลิตด้วยสติปัญญา อีกทั้งสติปัญญาเหล่านั้นก็ได้หยุดหนึ่ง และไม่ใช้สืบทอดมาจากอดีตเท่านั้น แต่ยังมีการผสมผสานและปรับตัวอยู่ตลอดเวลา

ในงานของ อาริยา เสรตมาร์ (2542) เรื่อง “ผ้าป่าข้าว: บทสะท้อนวิถีคิดของชุมชน” ได้แสดงให้เห็นว่าในท่ามกลางสภาพความเป็นจริงในสังคมที่มีความไม่เท่าเทียมกัน ทุกกลุ่มให้ความหมายเหมือนกันว่าผ้าป่าข้าวเป็นการช่วยเหลือกัน แต่มีการตีความที่หลากหลายแตกต่างกันและสะท้อนความขัดแย้งภายในชุมชน โดยต่างอ้างการตีความเพื่อผลประโยชน์ของตนเอง กล่าวคือ กลุ่มคนจนมองว่าทำให้เกิดการช่วยเหลือกันในหมู่บ้านต่างจากแต่ก่อนที่ไม่ค่อยช่วยเหลือกัน ผ้าป่าข้าวจึงเป็นการเรียกร้องของกลุ่มคนจนเพื่อให้ได้รับการช่วยเหลือจากสังคมในบริบทที่มีความไม่เท่าเทียมกันในสังคมระหว่างคนจนคนรวย และในบริบทที่วัดซึ่งเคยเป็นศูนย์กลางในการกระจายโภคทรัพย์ในสังคมไม่สามารถทำหน้าที่ได้เหมือนในอดีต โดยคนจนเรียกร้องให้คนรวยทำบุญและให้มีการสร้างความสามัคคีในชุมชน ส่วนกลุ่มคนรวยและปานกลางมองว่าผ้าป่าข้าวเป็นการช่วยเหลือกัน แต่จะเน้นความหมายของการแลกเปลี่ยนตอบแทนกัน โดยการอ้างถึงการสร้างสังคมที่มีความยุติธรรมและการช่วยเหลือกัน อย่างไรก็ตาม คนฐานะดีสามารถเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากกองทุนผ้าป่าข้าวได้มากกว่าคนจน การอ้างความเป็นชุมชนของคนรวยและปานกลาง จึงเป็นผลประโยชน์ของตนเองในการเรียกร้องความช่วยเหลือจากองค์กรพัฒนาเอกชนภายนอก

นอกเหนือจากนี้ อาริยายังชี้ให้เห็นว่าการตีความของแต่ละกลุ่มมีความหลากหลายแม้มีจุดประสงค์ร่วมกัน ความหมายแรกที่ผู้นำชาวบ้านและนักพัฒนาใช้ในการตีความ เน้นความเท่าเทียมกันและการช่วยเหลือเกื้อกูลในเชิง “อุดมคติ” และความหมายที่สองที่ชาวบ้านทั่วไปให้ความสำคัญ เน้นเรื่องพันธะทางสังคมและการแลกเปลี่ยนตอบแทนบนพื้นฐานของผลประโยชน์ การให้ความหมายในกระบวนการผ้าป่าข้าวมีพัฒนาการที่เลื่อนไหล เห็นได้จากการให้ความหมายการทำบุญในกองทุนของกลุ่มแม่บ้านที่จัดตั้งขึ้นจากกองทุนผ้าป่าข้าว เพื่อตอบสนองความต้องการในภาวะปัจจุบันที่ต้องการใช้เงินมากขึ้น เมื่อมีการนำเงินมาถุ้มกันทำให้เกิดการโต้แย้งถกเถียงกัน โดยผู้นำชุมชนอ้างว่าเงินที่ได้มาจากผ้าป่าข้าวเป็น “เงินบุญ” ถ้านำไปใช้ในทางที่ไม่ถูกต้องจะทำให้เป็น “บาป” แต่ชาวบ้านโต้แย้งว่าเป็นเงินอีกส่วนหนึ่งที่มาจากการสะสมของกลุ่ม

ไม่ได้มาจากผ้าป่าข้าว “ไม่ใช่เงินบุญ จึงไม่บาป” ทำให้เห็นการตีความความหมายที่เลื่อนไหล และนำมาพลิกผันให้สอดคล้องกับผลประโยชน์ของตนเอง

ในภาวะของการถูกเบียดขับและในมิติของความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับกลุ่มต่างๆ ทำให้กลุ่มชนที่ตกอยู่ในภาวะที่เป็นผู้ถูกกระทำนั้นปรับตัว และพยายามสร้างสรรค์ใหม่หรือผลิตซ้ำผ่านการตีความเพื่อยืนยันอำนาจ ศักดิ์ศรี และควมมีตัวตนของกลุ่มชนในท่ามกลางของสังคมที่มีภาวะการเปลี่ยนแปลงอย่างเข้มข้นเช่นกัน

ในงานของ ชยันต์ วรรธนะภูติ (2549) เรื่อง “คนเมือง: ตัวตน การผลิตซ้ำสร้างใหม่และพื้นที่ทางสังคมของคนเมือง” ได้ชี้ให้เห็นประเด็นว่าตัวตนของ “คนเมือง” นี้ เป็นเรื่องของ การให้ความหมายและการสร้างความหมายของตัวตนในบริบทต่างๆ ที่เปลี่ยนแปลง และคงจะชี้ให้เห็นว่าการทำความเข้าใจกับตัวตน “คนเมือง” ในฐานะที่เป็นชื่อเรียกกลุ่มชาติพันธุ์ไม่อาจจะทำได้ด้วยการพิจารณาแค่เพียงภาษาและลักษณะทางวัฒนธรรมเท่านั้น แต่ต้องอาศัยการทำความเข้าใจบริบทของความสัมพันธ์ทางชาติพันธุ์ ซึ่งอยู่ในพื้นที่ของอำนาจ กลุ่มชาติพันธุ์ไทยวนมีความสัมพันธ์กับ “คนพื้นเมือง” และกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ทั้งที่เป็นกลุ่มที่มีอำนาจอ่อนแอและที่เหนือกว่าเป็นระยะเวลายาวนาน ในกระบวนการปฏิสัมพันธ์เช่นนี้ “คนเมือง” สร้างตัวตนขึ้นเพื่อบ่งบอกความแตกต่างและตำแหน่งแห่งที่ทางสังคม

ชยันต์ยังได้อธิบายให้เห็นอีกว่าการสร้างตัวตน “คนเมือง” ไม่ใช่สิ่งที่เจ้าของตัวตนจะเป็นผู้ผลิตและสร้างความหมายได้เองอย่างเป็นอิสระ แต่ถูกผลิตซ้ำและสร้างใหม่ให้สอดคล้องกับความต้องการจากภายนอกด้วย โดยเฉพาะเมื่อคนเมืองซึ่งถูกเรียกว่าไทยวนหรือลาวถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของรัฐชาติและกลายเป็น “คนไทย” การขยายตัวทางเศรษฐกิจและสังคมแบบทุนนิยม ที่กำหนดโดยส่วนกลางได้เปลี่ยนแปลงความหมายและเบียดขับพื้นที่ของ “คนเมือง” ให้ลดน้อยถอยลง ตัวตนคนเมืองจึงถูกสร้าง/ผลิตขึ้นใหม่และใช้ในหลายความหมาย ทั้งที่เป็นลักษณะของการซ้อนทับตัวตนเดิม หรือเปลี่ยนความหมายจนทำให้ไม่เห็นความแตกต่างในขณะเดียวกันก็ถูกผลิตให้เป็น “สินค้าวัฒนธรรม” ที่เสนอขายให้นักท่องเที่ยว เมื่อคำว่า “คนเมือง” ถูกเปลี่ยนความหมายมากขึ้น จึงขาดพลังในการต่อรองในพื้นที่ของอำนาจ เราจึงเห็นการหยิบเอาตัวตนลักษณะต่าง ๆ เพื่อสร้างสำนึกร่วมในความเป็นท้องถิ่น เพื่อให้ “คนเมือง” สามารถเรียกร้องการคืนอำนาจและต่อรองกับอำนาจในบริบทต่าง ๆ ได้ยิ่งมากขึ้น

งานของ Komatra Chuengsatiansup (1998) เรื่อง Living on the Edge: Marginality and Contestation in the Kui Communities of Northeast Thailand ได้ทำการศึกษาความเป็นชายขอบของชุมชนชาวกูย คนเลี้ยวช้างแห่งเมืองสุรินทร์ ซึ่ง Komatra พบว่าการเกิดขึ้นของรัฐชาติสมัยใหม่ ไม่เพียงก่อให้เกิดศูนย์กลางทางการเมืองและการควบคุมแบบใหม่เท่านั้น แต่ได้ทำให้องค์กรทางสังคมของกูยแตกสลายลงด้วย (Komatra, 1998: 75) แต่เดิมองค์กรทางสังคมของชาวกูยเชื่อมโยงผ่านธรรมเนียมการคล้องช้าง ในฐานะศูนย์กลางของระเบียบทางการเมืองของชาวกูยซึ่งมีการจัดลำดับชั้น ตำแหน่งแห่งที่ พันธะหน้าที่ เกียรติและศักดิ์ศรีของชาวกูยที่ได้มาจากกิจกรรมการคล้องช้าง ถูกแทนที่ด้วยการเมืองสมัยใหม่ซึ่งเป็นเวทีของข้าราชการ

นายทุนท้องถิ่นเชื้อสายจีนซึ่งมีสถานภาพผู้นำทางการเมืองของชุมชน ในขณะที่ชาวถูกกดขี่กันออกไปจากการมีส่วนร่วมในเวทีการเมืองและเครือข่ายของระบบอุปถัมภ์ดังกล่าว

ในบริบทของการท่องเที่ยว สุรินทร์ถูกฉายภาพว่าเป็น “เมืองช้าง” งานช้างสุรินทร์ถูกจัดขึ้นทุกปีเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยว ในเวทีของการท่องเที่ยวนี้ชาวถูกมีส่วนร่วมในกิจกรรมดังกล่าวในฐานะคนเลี้ยงช้างเมืองสุรินทร์ คนฝึกช้างที่เข้าร่วมในขบวน แต่กิจกรรมดังกล่าวก็ไม่ได้ทำให้ชาวถูกมีบทบาทในฐานะผู้กระทำ (agency) เมื่อเกิดวิกฤติจากกิจกรรมดังกล่าวตกอยู่กับข้าราชการ ผู้นำท้องถิ่น ผู้ซึ่งถูกเสนอตัวในนามของชาวถูก และแสดงตนราวกับเป็นผู้เชี่ยวชาญเรื่องช้าง โดยที่ชาวถูกถูกกีดกันออกจากเวทีดังกล่าว กลายเป็นคนไร้เสียง และยังถูกจัดว่าเป็นคนเห็นแก่ตัว ไม่ซื่อสัตย์ ต้องอยู่ภายใต้การควบคุมของข้าราชการและผู้นำท้องถิ่น ในภาวะที่สูญเสียบทบาทในฐานะผู้กระทำ ชาวถูกได้สร้างความเป็น agency ของตนเองใหม่ผ่านการสร้าง “บ้านโบราณ” ตามแบบบ้านเรือนดั้งเดิมของชาวถูก โดยที่ก่อนหน้านี้ รัฐได้สร้างพิพิธภัณฑ์หมู่บ้านช้าง โดยมีลักษณะเป็นอาคารสมัยใหม่ขึ้นในบริเวณพื้นที่ซึ่งเคยเป็นชุมชนก่อนการออกคล้องช้าง พิพิธภัณฑ์ได้เปลี่ยนพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของชุมชนให้กลายเป็นพื้นที่ซึ่งเป็น “กรรมสิทธิ์ของรัฐ” ซึ่งชาวถูกไม่สามารถเข้าถึงได้ถ้าไม่ได้รับอนุญาตจากราชการ การสร้างบ้านโบราณโดยความร่วมมือของชาวถูกจึงถูกต่อต้านจากรัฐ ซึ่งมองว่าชาวบ้านต้องการแข่งขันกับอำนาจรัฐ บ้านโบราณนอกจากเป็นการนำเสนอตัวตนและความเป็น agency ของชาวถูกแล้ว ยังเป็นการเปิดพื้นที่ทางวาทกรรมซึ่งความชอบธรรมของอำนาจรัฐได้ถูกท้าทาย ถูกตั้งคำถาม บ้านโบราณจึงเป็นสัญลักษณ์ที่ชาวถูกใช้เป็นเครื่องมือต่อต้านการครอบงำจากอำนาจรัฐ (Komatra, 1998: 86, 100 – 102 อ้างถึงในวาทนา, 2546: 13)

จากตัวอย่างงานศึกษาข้างต้น แสดงให้เห็นแนวคิดการช่วงชิงความหมายที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการต่อสู้และต่อรองในแง่ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างผู้ถูกกระทำกับผู้กระทำที่มักจะมีอำนาจเหนือกว่า และต้องการแสดงภาวะการครอบงำ แต่อย่างไรก็ตามผู้ที่ถูกกระทำก็มีได้ทั้งเฉยหรือยอมรับโดยทันที เพราะหากเรื่องดังกล่าวก่อให้เกิดการเอารัดเอาเปรียบหรือเบียดขับให้กลุ่มคนนั้นๆ ตกอยู่ในภาวะจำยอมหรือสร้างความเป็นชายขอบให้เกิดขึ้น กลุ่มชนดังกล่าวก็จะพยายามต่อสู้ดิ้นรนเพื่อหาจุดยืนให้กับตนเองในลักษณะที่หลากหลาย เลื่อนไหล และซับซ้อนอยู่เสมอ

1.5 ขอบเขตและวิธีดำเนินการวิจัย

1.5.1 พื้นที่ศึกษา

การวิจัยเชิงคุณภาพครั้งนี้เป็นการศึกษาเฉพาะกรณี โดยผู้วิจัยได้เลือกศึกษาชุมชนไทยลาวที่ตั้งอยู่ในอาณาบริเวณชายแดนไทยลาว นั่นก็คือ ชุมชนอ่างปลาบึก ซึ่งหมายรวมถึงหมู่บ้านทั้งสองฝั่งน้ำ ได้แก่บ้านผาตั้ง อำเภอสังขม จังหวัดเชียงใหม่ กับบ้านอ่างใหญ่ เมืองศรีโคตรบอง แขวงนครเวียงจันทน์ เป็นพื้นที่ศึกษาหลัก ทั้งนี้ชุมชนอ่างปลาบึกเป็นชุมชนเก่าแก่ที่ตั้งมาไม่ต่ำกว่า 100 ปีมาแล้ว มีประชากรประมาณ 150 ครัวเรือน แยกเป็นประชากรฝั่ง

ไทย 100 ครั้วเรือน ประชากรฝั่งลาว 50 ครั้วเรือน ชาวชุมชนอ่างปลาบึกนี้อพยพมาจากฝั่ง เวียงจันทน์ เป็นลาวเวียงอพยพมาจากบ้านบ่อแต่น บ้านแก่นท้าว และบ้านสำปันนาของ ประเทศลาว การตั้งชุมชนแห่งนี้เกิดจากการอพยพมาตั้งหลักแหล่งถาวรเพื่อทำการประมงน้ำจืด ในแม่น้ำโขงโดยเฉพาะในกิจกรรมของการจับปลาบึกในชุมชนแห่งนี้ จึงได้ตั้งบ้านเรือนขึ้นทั้ง สองฝั่งน้ำเพื่อแสดงสิทธิในการเข้าถึงทรัพยากรปลาบึกในช่วงเทศกาลประจำปี แต่หลังจากที่ ปรากฏการณ์ปลาบึกได้เลือนหายไปจากแม่น้ำโขง ประเพณีการจับปลาบึกก็ได้หายไปจึงทำ ให้วิถีชีวิตของชาวอ่างปลาบึกเปลี่ยนแปลงไปทำกิจกรรมอื่น ๆ ในภาคเกษตรในอาณาบริเวณ แห่งนี้ และนับตั้งแต่มีการแบ่งแยกเส้นเขตแดนไทยลาว ทำให้ชาวชุมชนอ่างปลาบึกต้องแยก ออกจากกันภายใต้การปกครองอำนาจรัฐชาติที่ต่างกัน ชาวอ่างปลาบึกในอดีตเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ ที่หลากหลายอาศัยอยู่ปะปนกัน ทั้งชาวลาวเวียง ชาวข่า/ขมุ และชาวอีสาน ซึ่งอพยพมาตั้งถิ่นฐาน ในพื้นที่ดังกล่าว ปัจจุบันชาวอ่างปลาบึกดำรงชีพด้วยการจับปลาตามลำน้ำโขงและผลิตพืชผล ทางเกษตรในเชิงพาณิชย์ควบคู่กับการปลูกข้าวไร่ด้วยเช่นกัน

1.5.2. หน่วยการวิเคราะห์

ในการศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษากระบวนการสร้างความหมายว่าด้วยอาณา บริเวณชายแดนแม่น้ำโขงของชาวชุมชนอ่างปลาบึก ทั้งนี้ผู้วิจัยสนใจศึกษาสถานการณ์ในปัจจุบัน ที่ชาวอ่างปลาบึกดำรงชีพอยู่นั้นว่า ได้มีกระบวนการสร้างความหมายของชุมชนชายแดนนี้ อย่างไร มีการสร้างพื้นที่ทางสังคมอย่างไร ดังนั้น หน่วยในการวิเคราะห์จึงเป็นผู้คนและกิจกรรม ที่อยู่ในชีวิตประจำวัน อันเป็นเสียงสะท้อนของ “กลุ่มคนตัวเล็กตัวน้อย” ในชุมชนชายแดนที่เป็น ความคิดกระแสรองที่มีได้รับความสนใจมากนัก ได้แก่

ก) ผู้นำชุมชน ประกอบด้วยผู้นำที่เป็นผู้อาวุโสที่มองเห็นการริเริ่มการก่อตั้งชุมชน และ เป็นผู้นำในกิจกรรมต่าง ๆ ตลอดจนเป็นผู้นำในเชิงพิธีกรรมและศาสนาที่เชื่อถือกันในชุมชน

ข) สมาชิกชุมชน ประกอบด้วยชาวบ้านที่เป็นประชากรที่มีถิ่นอาศัยอยู่ในชุมชนทั้งสอง ฝั่ง ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มหลัก คือ ชาวอ่างปลาบึกที่เป็นพลเมืองลาว ชาวอ่างปลาบึกที่เป็นพลเมืองไทย สมาชิกในชุมชนทั้งสองฝั่งน้ำส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมและจับปลาหา เลี้ยงชีพเป็นหลัก มิได้หาปลาในเชิงพาณิชย์เพื่อขายแต่อย่างใด ทั้งนี้เนื่องจากปริมาณปลาใน แม่น้ำโขงมิได้มีสภาพเหมือนในอดีตที่มีจำนวนปลาชุกชุม ดังนั้นชาวบ้านส่วนใหญ่ที่จับปลาจึง จับเพื่อดำรงชีพเป็นสำคัญ

อนึ่งหน่วยในการวิเคราะห์ในงานนี้อยู่ที่ชาวอ่างปลาบึกในพื้นที่เป็นหลัก ซึ่งคนเหล่านี้มี ฐานะเป็นชุมชน/บุคคล ที่เผชิญกับภาวะการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในชุมชนชายแดนแม่น้ำโขง ซึ่งได้รับผลกระทบโดยตรงจากวาทกรรมการพัฒนาในระบบทุน และเศรษฐกิจทั้งของรัฐและใน ระดับภูมิภาคที่เกิดขึ้นในยุคสมัยใหม่ ทั้งนี้ชาวอ่างปลาบึกถือเป็นตัวแทนของกลุ่มคนที่ตกอยู่ใน ภาวะความเป็นชายขอบที่อยู่ภายใต้ความสัมพันธ์อันเลื่อมล้ำไม่สมดุล ทั้งในมิติทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม โดยพิจารณาจากปฏิบัติการในชีวิตประจำวันของผู้คนเหล่านี้ ไม่ว่าจะเป็น

การเดินทางข้ามเส้นเขตแดน ปฏิบัติการทางศาสนา พิธีกรรม การประกอบสัมมาอาชีพ ตลอดจนเรื่องเล่าในชีวิตประจำวันที่ถูกถ่ายทอดและอยู่ในความทรงจำเพื่อสร้างพื้นที่ทางสังคมให้กับตนเองของชาวอ่างปลาบึก กลุ่มคนที่ตกอยู่ในภาวะการณกลายเป็นคนชายขอบซ้ำซ้อน

1.5.3 การเก็บข้อมูล

ในการศึกษาครั้งนี้จะเห็นข้อมูลเพื่อวิเคราะห์ถึงการสร้างความหมายเกี่ยวกับอาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงในการรับรู้ของชาวอ่างปลาบึกในฐานะผู้ใช้ชีวิตและมีถิ่นอาศัยอยู่ในพื้นที่ดังกล่าวโดยพิจารณาจากกลุ่มข้อมูล 2 กลุ่มประเภทหลัก คือ

ก) ข้อมูลเอกสาร ได้แก่ ข้อมูลเบื้องต้นที่เกี่ยวข้องกับชาวลาวอพยพ ทั้งในเอกสารฝ่ายไทยและฝ่ายลาว ซึ่งอาจปรากฏอยู่ในประกาศ งานวิจัย ตำรา หนังสือ สารคดี และหนังสือพิมพ์ เป็นต้น

ข) ข้อมูลสนาม เป็นข้อมูลในเชิงลึกที่จำแนกเก็บข้อมูลเพื่อศึกษาการให้ความหมายด้วยอาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงของชาวชุมชนอ่างปลาบึกด้วยการเก็บข้อมูลเกี่ยวกับสาระสำคัญและเรื่องเล่าที่อยู่ในความรู้สึกนึกคิดของผู้คนในชุมชนแห่งนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกี่ยวกับพื้นที่อ่างปลาบึกซึ่งเสมือนเป็น “อู่ข้าวอู่น้ำ” สำคัญนับเนื่องมาตั้งแต่อดีตของชาวชุมชนแห่งนี้ ทั้งนี้ข้อมูลในการเก็บภาคสนามนั้นผู้วิจัยได้ใช้วิธีการหลากหลายวิธี ทั้งสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูล (Key Informants) โดยใช้การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ การสัมภาษณ์แบบเจาะลึกในกลุ่มของผู้อาวุโส ผู้นำชุมชน และชาวบ้านบางคนในชุมชน ตลอดจนเข้าไปสังเกตการณ์ในพื้นที่ศึกษาทั้งในแบบไม่มีส่วนรวมและแบบมีส่วนรวมในกิจกรรมของชาวบ้านในชีวิตประจำวัน

1.5.4 การวิเคราะห์

การวิเคราะห์ข้อมูลทั้งที่เป็นข้อมูลเอกสาร และข้อมูลจากพื้นที่ภาคสนามจะดำเนินไปพร้อม ๆ กับการเชื่อมโยงและต่อเนื่องกับประเด็นคำถามการวิจัยในแต่ละขั้นตอน รวมทั้งดำเนินไปตามกรอบแนวคิดทฤษฎีที่นำมาใช้เป็นหลักในการวิเคราะห์ นั่นก็คือ แนวคิดเรื่องการสร้างพื้นที่ทางสังคม และการต่อรองในเชิงความหมายว่าด้วยอาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงของชาวอ่างปลาบึกนี้ ซึ่งสะท้อนให้เห็นมิติของการต่อรองในสภาวะการที่ชาวบ้านได้เผชิญกับกลุ่มอำนาจที่เหลื่อมล้ำในมิติต่าง ๆ ทั้งนี้การเขียนรายงานการวิจัยจะเป็นแบบพรรณนาวิเคราะห์เพื่อให้เห็นความหลากหลายและซับซ้อนของข้อมูล

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับการวิจัย

ผู้วิจัยคาดว่าการศึกษาวิเคราะห์เรื่องอาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงกับการสร้างความหมายในบริบทของสังคมไทยสมัยใหม่ จะก่อให้เกิดความเข้าใจและนำไปสู่ข้อเสนอในประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

1. เข้าใจความหมายอาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงในทัศนะของชาวอ่างปลาบึกที่สร้างขึ้นในบริบทของวิถีชีวิตประจำวันภายใต้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจในมิติต่างๆ
2. เข้าใจถึงการสร้างความหมายเกี่ยวกับอาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงของชาวชุมชนอ่างปลาบึกเมื่อเผชิญกับภาวะความทันสมัยนั้น ชาวอ่างปลาบึกได้เลือกใช้ยุทธวิธีอย่างไรในการต่อรองหรือช่วงชิงเพื่อสร้างพื้นที่และนิยามความหมายเกี่ยวกับอาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงอันเป็นชุมชนที่อยู่ของตนภายใต้บริบทความสัมพันธ์กับกลุ่มอำนาจต่างๆ
3. เข้าใจถึงการผลิตซ้ำ การตอกย้ำ และการสร้างใหม่ของความหมายเกี่ยวกับอาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงในมุมมองของชีวิตประจำวันของชาวชุมชนอ่างปลาบึก
4. เป็นข้อเสนอในเชิงนโยบายด้านการสร้างพื้นที่ทางสังคมในชุมชนพรมแดนไทยกับลาวต่อหน่วยงานภาครัฐและหน่วยงานหรือองค์กรที่เกี่ยวข้อง

1.7 เนื้อหาของงานวิจัยโดยสังเขป

งานวิจัยฉบับนี้ ประกอบด้วยเนื้อหา 6 บท ดังนี้

บทที่ 1 เนื้อหาในบทนี้นำเสนอถึงที่มาและความสำคัญของปัญหา วัตถุประสงค์ของการวิจัย ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ขอบเขตและวิธีการวิจัย ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากงานวิจัย และเนื้อหาของงานวิจัยโดยสังเขป

บทที่ 2 เนื้อหาในบทนี้ต้องการที่จะทำความเข้าใจกับดักเชิงโครงสร้างว่าด้วยการสร้างความหมายพรมแดนแม่น้ำโขงในวาทกรรมของชาติ เนื้อหาของบทนี้จึงนำเสนอในประเด็นว่าด้วยอุดมการณ์ชาตินิยมบนเส้นพรมแดนแม่น้ำโขง อุดมการณ์ทางการเมืองระบอบสังคมนิยมในลาว ระบบเสรีนิยมกับการนำเสนอภาพเชิงทวิลักษณ์ของพรมแดนแม่น้ำโขงในวาทกรรมแห่งรัฐพรมแดนแม่น้ำโขงกับดักเชิงโครงสร้างผ่านวาทกรรมรัฐ และวิกฤตการณ์บนเส้นทางเลือกของพรมแดนแม่น้ำโขงในตลาดเศรษฐกิจและการพัฒนา

บทที่ 3 เนื้อหาในบทนี้จะนำเสนอให้เห็นถึงปรากฏการณ์ข้ามพรมแดนแม่น้ำโขงในบริบทของชุมชนศึกษา นั่นก็คือ ชุมชนอ่างปลาบึกชุมชนชายแดนไทยลาว โดยนำเสนอให้เห็นมุมมองเรื่องฝั่งซ้าย-ฝั่งขวาในทัศนะของชาวชุมชนอ่างปลาบึก รวมถึงความคิดเรื่องเมื่อสองฝั่งน้ำมาบรรจบกันในมุมมองของชาวชุมชนอ่างปลาบึก พหุลักษณะและร่องรอยชีวิตของพรมแดนแม่น้ำโขงผ่านเรื่องเล่าของชาวชุมชนอ่างปลาบึก และข้อสังเกตบางประการในงานภาคสนามของผู้วิจัย

บทที่ 4 เนื้อหาในบทนี้จะนำเสนอภาพความสัมพันธ์ข้ามพรมแดนรัฐชาติของชาวชุมชนอ่างปลาบึกในบริบทของสังคมสมัยใหม่ โดยนำเสนอภาพของการข้ามพรมแดนภายใต้ความสัมพันธ์กับรัฐไทยและรัฐลาว การข้ามพรมแดนภายใต้ความสัมพันธ์ภายในกลุ่มชาติพันธุ์ การข้ามพรมแดนภายใต้ความสัมพันธ์ภายนอกกลุ่มชาติพันธุ์ การข้ามพรมแดนภายใต้การพัฒนาระบบเศรษฐกิจและทุน รวมทั้งนำเสนอให้เห็นกระบวนการข้ามพรมแดนในมุมมองชีวิตประจำวันของชาวชุมชนอ่างปลาบึก

บทที่ 5 เนื้อหาในบทนี้จะนำเสนอให้เห็นถึงกระบวนการสร้างความหมายว่าด้วยอาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงของชาวชุมชนอ่างปลาบึกว่า ภายใต้การเผชิญกับภาวะของเป็นชุมชนชายแดนจากความสัมพันธ์กับกลุ่มอำนาจต่าง ๆ ชาวชุมชนอ่างปลาบึกเลือกใช้วิธีในการต่อรองและช่วงชิงเพื่อสร้างความหมายให้กับอาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงนี้อย่างไร และการสร้างความหมายของพื้นที่อาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงนี้ได้นำไปสู่การผลิตซ้ำ การตอกย้ำ และการสร้างใหม่ของอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาวชุมชนอ่างปลาบึกอย่างไร

บทที่ 6 เนื้อหาในบทสรุปผลการวิจัยนี้แบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือ ส่วนแรกเป็นข้อค้นพบจากการศึกษาวิจัย ในประเด็นเรื่องชาติพันธุ์สัมพันธ์กับการสร้างความหมายพื้นที่อาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงของชาวชุมชนอ่างปลาบึก ส่วนที่สอง นำเสนอข้ออภิปรายและถกเถียงในเชิงทฤษฎี ในประเด็นแนวคิดเรื่องชาติพันธุ์สัมพันธ์ การสร้างพื้นที่ทางสังคม และการเมืองเรื่องภาษา และส่วนที่สาม นำเสนอข้อเสนอแนะในเชิงนโยบายต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ฝ่าย 1 นโยบายชาติและความสัมพันธ์ข้ามชาติ

บทที่ 2

กับดักเชิงโครงสร้างว่าด้วยการสร้างความหมาย แม่น้ำโขงในวาทกรรมของรัฐบาล

ในบทที่ผ่านมา ผู้วิจัยได้นำเสนอแนวคิดทางวัฒนธรรมที่มองเรื่องพื้นที่ อันเป็นแนวคิดยุคหลังสมัยใหม่ที่มีการถกเถียงเกี่ยวกับประเด็นว่าด้วยตำแหน่งแห่งที่ของพื้นที่ทางวัฒนธรรม ทั้งนี้ นักคิดหลังยุคสมัยใหม่เริ่มให้ความสำคัญกับความหลากหลายทางวัฒนธรรมในบริบทของทุนนิยมยุคหลัง (late capitalism) ซึ่งมีการอพยพโยกย้ายแรงงานข้ามชาติ และการเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรมข้ามพรมแดนของรัฐบาลอย่างรวดเร็ว ด้วยเหตุนี้ นักคิดยุคหลังสมัยใหม่ อาทิ Gupta and Ferguson (1994 : 4-6) จึงมองว่า วัฒนธรรมนั้นมิได้หยุดนิ่งหรือถูกจำกัดอยู่แต่เพียงภายในอาณาบริเวณอันใดอันหนึ่งอย่างจำเพาะเจาะจงอีกต่อไป แต่วัฒนธรรมมีการเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่องจนมีลักษณะหรือปรากฏการณ์ไร้พรมแดนเกิดขึ้น

ดังนั้น การจะอธิบายภาพแสดง (representation) ดังเช่น ภาพของชายแดนซึ่งเป็นสิ่งสร้าง (construct) ทางสังคมและประวัติศาสตร์จึงจำเป็นต้องมองผ่านมิติของพื้นที่ทางความคิดใหม่ที่เป็น “พื้นที่ในยุคหลังสมัยใหม่” อันมีส่วนสำคัญที่จะหันมาให้ความสนใจกับรูปแบบของการต่อต้านการครองจ่า การเปิดโปงมิติที่ซ่อนเร้นของความสัมพันธ์เชิงอำนาจ อันนำไปสู่การมองวัฒนธรรมว่าเป็น “พื้นที่ของการต่อสู้และต่อรอง” เพื่อแย่งชิงอำนาจและความมีตัวตนของคนกลุ่มต่าง ๆ (ยศ, 2551 : 10-11) การค้นหาความหมายของพรมแดนในพื้นที่ซึ่งเป็น “อาณาบริเวณแห่งรัฐ” ต้องพบกับอุปสรรคจากแนวคิดแบบชาตินิยม (nationalism) ในการเมืองกระแสหลัก ซึ่งถูกผลิตซ้ำผ่านอำนาจอธิปไตย กฎหมาย นโยบาย รวมถึงการรับรู้จากสื่อเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่มีอิทธิพลอย่างยิ่งในยุคสมัยนี้ กระบวนการดังกล่าวสร้างความแปลกแยกและแตกต่างให้เกิดขึ้นกับผู้คนและพื้นที่จากมิติความสัมพันธ์ที่มีต่อกัน ซึ่งในทัศนะกระแสหลักมักมองว่าอำนาจอธิปัตย์นี้คือคุณสมบัติพื้นฐานของความเป็นรัฐ อันเป็นแหล่งยืนยันและอ้างอิงอำนาจสูงสุดที่รัฐมีเหนือประชากรของตน (เอก และคณะ, 2551 : 366) เช่นเดียวกับการนิยามคำว่าพื้นที่ชายแดน ซึ่งคำนี้รัฐได้สร้างขึ้นมาใช้ในความหมายที่เป็นทั้งรูปธรรมและนามธรรมที่ต้องการกำหนดตำแหน่งแห่งที่ของดินแดนที่มีอาณาเขตแน่นอน ชัดเจน และตายตัว อันเป็นกลไกทางการเมือง (political apparatus) ที่รัฐพยายามกำหนดขึ้นมาเพื่อสร้างความชอบธรรมในการใช้อำนาจทางการเมือง รวมทั้งยังเป็นยุทธวิธีของอำนาจ และความรุนแรงในเชิงโครงสร้างที่มุ่งเน้นสร้างความจงรักภักดีต่อชาติเป็นสำคัญ

หากพิจารณาภาพเสนอของพื้นที่พรมแดนในประเทศไทยที่มีดินแดนหรืออาณาเขตติดต่อกับบรรดาประเทศเพื่อนบ้านจะพบว่า มีการนำเสนอภาพความเป็นพื้นที่พรมแดนที่แตกต่างกัน ซึ่งบางพื้นที่ต้องเผชิญกับปัญหาความขัดแย้ง และรุนแรงที่สร้างความไม่สงบให้เกิดขึ้นจนภาพที่ปรากฏเหล่านั้นถูกมองไปในเชิงลบ ดังกรณีปัญหาความไม่สงบในเขตพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดน

ได้ โดยมีการนำเสนอให้เห็นว่าพื้นที่แห่งนี้มีความแตกต่างไม่ลงรอยกันในเชิงศาสนา สังคมและวัฒนธรรม ตลอดจนวิถีการดำเนินชีวิตของผู้คนโดยเฉพาะภาพกลุ่มไทยพุทธกับมุสลิม ตลอดจนภัยร้ายที่เกิดจากผู้อพยพความไม่สงบที่พยายามเข่นฆ่าและสร้างความหวาดกลัวให้เกิดขึ้น การนำเสนอภาพพรมแดนไทย-กัมพูชาก็ดูเหมือนจะไม่แตกต่างกัน แม้สถานการณ์อาจไม่รุนแรงเท่ากับกับปัญหาสถานการณ์ชายแดนภาคใต้ เพราะพื้นที่พรมแดนไทย-กัมพูชาก็มีภาพความขัดแย้งที่บ่งบอกให้เห็นถึงความไม่ไว้วางใจกันและกัน ดังจะเห็นได้จากภาพของการตึงกำลังทางทหารเมื่อครั้งมีชนวนกรณี “เขาพระวิหาร” ในขณะที่ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับพม่า แม้ดูว่า จะเหมือนเป็นไปในทิศทางที่ดีขึ้น แต่เราก็จะพบกับความไม่ไว้วางใจของพม่าที่มีต่อรัฐไทย ซึ่งมองว่ามักเข้าไปแทรกแซงระบบการเมืองของพม่า หรือเป็นผู้อยู่เบื้องหลังของการสนับสนุนให้พม่าเรียกร้องประชาธิปไตย ดังนั้นอาณาเขตประเทศเพื่อนบ้านที่รายรอบประเทศไทยนี้จึงบ่งบอกให้เห็นถึงบรรยากาศหรือสถานการณ์ที่ยังเป็นปัญหาที่รัฐไทยยืนยันและความจำเป็นต้องเข้ามาจัดการควบคุมพื้นที่เหล่านี้อยู่ ตลอดจนผู้คนประชากรในอาณาบริเวณนี้ด้วยเช่นกัน

หากมองว่าการมีอาณาเขตชายแดนที่ชัดเจน แน่นนอน ตายตัว คือ สัญลักษณ์ของความมั่นคงในอำนาจแห่งอธิปไตยของชาติแล้ว ถ้าเช่นนั้นเรื่องราวของดัชนีชีวิตต่าง ๆ รวมทั้งผู้คน ที่เดินทางข้ามพรมแดนเสมือนพรมแดนแห่งรัฐนี้ “ไร้ตัวตน” ดังที่คนเฒ่าคนแก่ริมสองฝั่งโขง กล่าวว่า “คนสองฝั่งน้ำนี้ไปมาหาสู่กันตั้งแต่ก่อนที่จะมีสะพานแล้ว มีปลาก็มาแลกสุกัน มีข้าวก็มาปันกันกิน มีงานบุญงานศีลก็ไปมาหาสู่กันตลอด คนฝั่งโน้นก็มีแต่งงานกันต่อกับคนฝั่งนี้ เป็นแบบนี้มาตั้งแต่รุ่นปู่ย่าตายายแล้ว” (พ่อใหญ่เคน, สัมภาษณ์, ตุลาคม 2551) เช่นนี้ ผู้วิจัย จึงเกิดคำถามต่อปรากฏการณ์ที่ไม่แน่นอน ชัดเจน และมีความเลื่อนไหล ไร้ระเบียบในเชิงพื้นที่ของพรมแดนระหว่างรัฐไทยกับรัฐลาว รวมถึงได้ตั้งข้อสังเกตว่าการสถาปนาให้แม่น้ำโขงทำหน้าที่บทบาทกลายเป็นเส้นกั้นเขตแดนและผู้คนด้วยอำนาจแห่งอธิปไตยแห่งรัฐแล้ว แต่ในระดับปรากฏการณ์ที่ดำเนินอยู่ในวิถีชีวิตประจำวันของผู้คนสองฝั่งแม่น้ำโขง ยังคงมีแต่ภาพของการปฏิสัมพันธ์เชื่อมโยง และเป็นเครือข่ายทางสังคมวัฒนธรรมระหว่างกันอยู่เช่นเดิม เพราะฉะนั้น การกำหนดเส้นแบ่งเขตแดนอย่างตายตัวสามารถทำให้เกิดการจำแนกแยกแยะชีวิตแลผู้คนออกจากกัน หรือจะยังคงทำให้ภาพเสนอในเชิงหน้าที่ของแม่น้ำโขงในฐานะเป็น “เส้นกั้นเขตแดน” ของพรมแดนไทย-ลาวยังคงชัดเจน มั่นคงอยู่หรือไม่ ? อันเป็นประเด็นที่เราต้องถกเถียงค้นหาและศึกษาให้เห็นในงานวิจัยนี้กันต่อไป

เมื่อย้อนกลับมาพิจารณาการนำเสนอภาพของพรมแดนไทย-ลาว ดังในช่วงเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและการสถาปนาระบอบสังคมนิยมในลาวเมื่อปี พ.ศ.2518 ซึ่งผลให้เกิดการหลั่งไหลของผู้คนข้ามพรมแดนจากฝั่งลาวหนีเข้ามายังฝั่งไทยเป็นจำนวนมาก การปิดพรมแดนระหว่างลาวกับไทยในช่วงปี พ.ศ.2518-2532 ความหวาดระแวงและการแบ่งแยกอุดมการณ์ทางการเมืองของทั้งสองประเทศ ส่งผลให้พรมแดนของชาติถูกบังคับใช้และกำกวมดูเลอย่างเข้มงวดมากขึ้น ยศ สันตสมบัติ (2551 : 66-67) กล่าวอธิบายว่าพรมแดนของชาติมิได้ถูกสถาปนาและควบคุมดูแล โดยผ่านการควบคุมพื้นที่แต่เพียงอย่างเดียว ในทางตรงข้าม

พรมแดนของชาติถูก “แบ่งแยก” ผ่านวาทกรรมการพัฒนา ความทันสมัย ทุนนิยม ความเจริญและอำนาจเงิน ในแง่นี้ วาทกรรมพัฒนากลายมาเป็นสัญลักษณ์ของชาติ ความเจริญและทุนนิยมที่ถูกนำเสนอผ่านโครงสร้างพื้นฐานและสินค้าหลากหลายชนิด กลายเป็นสัญลักษณ์ของความเป็นไทยที่แบ่งแยกออกจากความเป็นลาว ที่ถูกสร้างให้กลายเป็นประเทศสังคมนิยมที่ล่าหลังและด้อยพัฒนา

อย่างไรก็ตาม ภาพดังกล่าวดูเหมือนจะเป็นเพียงอดีตที่ต้องเผชิญกับกระแสการปรับเปลี่ยนทางสังคมสู่ความทันสมัย ลาวได้นำนโยบายจินตนาการใหม่เข้ามาใช้ในปี ค.ศ.1989 โดยเริ่มเปิดเสรีทางเศรษฐกิจและการเมืองมากขึ้น ในปี ค.ศ.1992 การจำกัดเสรีภาพส่วนบุคคลค่อยๆ ถูกยกเลิกไป ชาวลาวที่อพยพไปอยู่ในต่างประเทศโดยเฉพาะนักธุรกิจได้รับการเชิญให้กลับสู่แผ่นดินเกิด ทางารเริ่มเปิดประเทศต้อนรับการท่องเที่ยว และหันมาฟื้นฟูความสัมพันธ์อันดีกับไทย ไม่ว่าจะเป็นการเปิด “สะพานมิตรภาพ” ในปี 1994 หรือการที่ท่าอากาศยานหนุ่ยฮัก พุมสะหวันได้เดินทางมาเยือนไทยอย่างเป็นทางการในปี 1995 และได้เข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ การปฏิรูปทั้งหมดนี้ทำให้ลาวได้รับการยอมรับเข้าเป็นสมาชิกอาเซียนในปี 1997 (คลาร์, 2544 : 39) ดังนั้น การมีภาพความแตกต่างของมิติทางการเมืองที่อยู่คนละระบอบระหว่างไทยกับลาว ตลอดจนภาพของการแบ่งแยกจะทำให้เราเข้าใจเนื้อหาของเขตแดนหรือพรมแดนที่รัฐชาติได้กำหนดสร้างอย่างแน่นอนตายตัวบนแผนที่ดียิ่งขึ้นจริงหรือไม่ ซึ่งก็ยังคงประเด็นที่ถูกท้าทายและขัดแย้งกับมิติของพรมแดนทางวัฒนธรรมที่ต้องศึกษากันต่อไป

เมื่อพิจารณาจากบริเวณชายแดนที่ไม่ค่อยมีภาพของอำนาจรัฐเข้าไปจัดการและควบคุม โดยสร้างรูปแบบที่มีระบบระเบียบและกำหนดกฎเกณฑ์ต่าง ๆ มากมาย เริ่มจากกรณีชุมชนเล็ก ๆ ริมสองฝั่งแม่น้ำโขง ซึ่งแม้ในยุคที่ลาวยังปกครองประเทศด้วยระบบเก่าหรือแบบสังคมนิยมที่มีได้เปิดกว้างและเปิดรับความสัมพันธ์กับประเทศไทยในทิศทางที่ดีนัก แต่ชาวบ้านสองฝั่งแม่น้ำโขงก็มีได้เหมือนกันต่างอยู่ เพราะแม่น้ำโขงจะถูกสถาปนาให้กลายเป็นเส้นกั้นพรมแดนรัฐชาติของไทยกับลาว แต่ความสัมพันธ์ของผู้คนและวิถีชีวิตริมฝั่งแม่น้ำโขงนั้นกลับมีได้หยุดนิ่งหรือถูกกักกันแบ่งแยกออกจากกันแต่อย่างใด ศิริพร ทองคนารักษ์ (2551 : 94) กล่าวว่าความสัมพันธ์ข้ามเส้นแบ่งพรมแดนที่เกิดขึ้นในวิถีชีวิตของผู้คนในชุมชน ทำให้แม่น้ำโขงเป็นเสมือนเส้นทางหลวงที่ชุมชนสองฝั่งแม่น้ำโขงใช้สัญจรไปมาหาสู่ มิใช่เป็นแนวพรมแดนที่กั้นกันผู้คนออกจากกันในความหมายพรมแดนของรัฐชาติ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าความหมายของพรมแดนที่รัฐสร้างขึ้นกับพรมแดนในความหมายของประชาชนที่ใช้ชีวิตอยู่บนเส้นพรมแดนระหว่างรัฐชาตินั้นมีความแตกต่างกัน

ศิริพร ยังได้ยกตัวอย่างกรณีการศึกษาชุมชนริมฝั่งโขง ซึ่งเล่าว่าเมื่อ 70 – 80 ปีมาแล้ว ที่ชาวบ้านนาคำข้ามไปบ้านปากฝ้างลาวเพื่อบุกเบิกที่ทำกิน ด้วยเหตุที่ลาวมีที่ดินว่างมากมายเป็นช่องทางสำหรับชาวบ้านนาคำที่ต้องการจับจองที่ดินเพื่อทำนาหาเลี้ยงชีพ และเมื่อพิจารณาจากบริบทของบ้านนาคำนับตั้งแต่อดีตมาแล้ว ก็คงพบว่าที่ดินในหมู่บ้านที่อุดมสมบูรณ์ได้ถูกจับจองล้นมือแล้วแสดงความเป็นเจ้าของไปหมดแล้ว ความต้องการขยายที่ทำกินของครอบครัว

ที่ตั้งใหม่ ประกอบกับมีสายสัมพันธ์ทางเครือญาติอยู่กับผู้คนอีกฝากแม่น้ำโขง การข้ามน้ำโขง เพื่อจับจองทำมาหากินบนฝั่งลาวบ้านป่าปากจึงเป็นเรื่องปกติที่เกิดขึ้นในชุมชนชายแดนแห่งนี้ ลักษณะดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า เส้นพรมแดนแม่น้ำโขงที่ใช้แบ่งเขตแดนรัฐชาติระหว่างไทยกับลาวนี้ในทัศนะชีวิตประจำวันของผู้คนเสมือนมองไม่เห็น “เส้นกันแดน” นี้ที่จะกำหนดขอบเขตและแบ่งแยกผู้คนให้ออกจากกันได้ ทั้งในระดับครอบครัวและชุมชน ทั้งนี้เว้นแต่ในภาวะการที่ผิดปกติ ซึ่งมีช่วงเวลาสั้น ๆ หากเทียบสัดส่วนในรอบปีหนึ่ง ๆ ที่เส้นกันเขตแดนที่จะแสดงแสนยานุภาพ ให้มีภาพเงาของอำนาจอธิปไตยส่องสว่างเกิดขึ้นสู่สายตาผู้คนที่ย้ายอยู่สองริมฝั่งน้ำโขงนี้ ที่จะสะท้อนอำนาจศักดิ์สิทธิ์ของรัฐชาติได้กำหนดสร้างขึ้นมา ซึ่งก็ได้เป็นอุปสรรคสำคัญแต่อย่างใด เพราะแม้จะมีสถานการณ์ไม่ปกติที่ทำให้ไม่สามารถไปมาหาสู่กันได้ แต่ผู้คนตัวเล็กตัวน้อยก็มีวิธีการต่อรองอย่างชาญฉลาด เพื่อมิให้เส้นพรมแดนรัฐชาติได้แสดงอำนาจได้เต็มที่นัก ทำให้พรมแดนในนิยามความหมายของรัฐชาติลดความขลังลง ในสภาวะการณ์ดังกล่าวเช่นนี้ Appadurai (1996 : 21) เรียกว่า “modernity at large” หรืออีกนัยหนึ่ง คือ รัฐชาติได้มาถึงทางตันแล้ว แม้ว่าจะยังไม่ล่มสลายก็ตาม อำนาจอธิปไตยของรัฐชาติถูกท้าทายอย่างมากจากปัญหาต่าง ๆ ที่มีลักษณะข้ามชาติ/ข้ามรัฐ ดังตัวอย่างของการอพยพเคลื่อนย้ายของคน และเงินทุนจำนวนมาก สภาวะเงินเฟ้อ หรือโรคระบาด เป็นต้น

ทั้งนี้หากเรามองพรมแดนแม่น้ำโขงในฐานะเป็นพื้นที่ทางสังคมอย่างหนึ่ง พื้นที่แห่งนี้มิได้ปรากฏเป็นชายแดนที่ชัดเจนจำแนกแยกแยะผู้คนฝั่งขวาให้แยกออกจากคนฝั่งซ้ายได้ มิใช่เส้นกันเขตแดนทางการเมืองที่มีศักยภาพที่ใช้เป็นเส้นแบ่งชีวิตและผู้คน รวมถึงสร้างภาวะความแปลกแยกแตกต่างได้ ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงต้องการนำเสนอว่าอะไรคือสาเหตุของการมองภาวะไร้พรมแดนรัฐชาติในทัศนะคติของคนตัวเล็กตัวน้อยที่เป็นผู้มีชีวิตโลดแล่นอยู่บนผืนพรมแดนแห่งนี้ รวมทั้งปรากฏการณ์ในชีวิตประจำวันที่เกิดขึ้นกับผู้คนที่อาศัยอยู่ ณ ที่แห่งนี้ เพื่อค้นหาคำตอบว่าผู้คนเหล่านั้นมีวิธีการช่วงชิงนิยามความหมาย และมียุทธวิธีในการต่อรองกับอำนาจอื่นอย่างไร ในสถานการณ์ความไม่ปกติที่รัฐชาติได้แสดงอำนาจศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งเต็มไปด้วยอำนาจแห่งขอบเขตของอธิปไตย อันเป็นปัญหาหรือกับดักเชิงโครงสร้างที่ชาวบ้านคนตัวเล็กตัวน้อยนี้ต้องได้สัมผัสพบเจอ ปรากฏการณ์เช่นนี้ทำให้เริ่มมองเห็นภาพที่ลางเลือนของเส้นพรมแดนที่รัฐชาติได้กำหนดสร้างขึ้นมา รวมถึงการทำทลายนิยามความหมายในชุดความคิดแบบเดิม ๆ เกี่ยวกับชายแดนในยุคหลังสมัยใหม่นี้

2.1 อุดมการณ์ชาตินิยมบนเส้นเขตแดนแม่น้ำโขง

ก่อนที่จะนำไปสู่การอ่านปรากฏการณ์ในชีวิตประจำวันของผู้คนที่มีถิ่นอาศัยอยู่บนริมฝั่งแม่น้ำโขง เราควรมาทำความเข้าใจเกี่ยวกับมิติของความสัมพันธ์ระหว่างอุดมการณ์ทางการเมืองกับชายแดนแม่น้ำโขงด้วยการใช้เครื่องฉายภาพในมิติมุมมองแนวคิดเรื่องชาตินิยม ที่จะนำพาไปสู่การอธิบายอุดมการณ์ทางการเมือง (political ideology) ว่าเป็นระบบการปกครองที่ปฏิบัติการร่วมกันระหว่างชาตินิยมและอุดมการณ์ความทันสมัย ที่ก่อให้เกิดขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม

ใหม่ คือ รูปแบบใหม่ของการเคลื่อนไหวและการมีส่วนร่วมทางการเมืองของภาคประชาชนในโลกยุคโลกาภิวัตน์ หรือการเมืองแบบหลังสมัยใหม่ ทั้งนี้การเคลื่อนไหวในระดับท้องถิ่นมิใช่การล้มหรือยึดอำนาจรัฐ แต่เป็นการท้าทายในเชิงวาทกรรมและระบบคิด ที่ทำให้ความคิดเดิม ๆ อย่างชนชั้นหรืออำนาจอธิปไตยของรัฐไม่อาจเข้าใจขบวนการประชาชนแบบใหม่นี้ได้ (ไชยรัตน์, 2549 : (15)) อาทิ การติดต่อสัมพันธ์ระหว่างผู้คนบนพรมแดนแม่น้ำโขงที่มีวิถีคิดเกี่ยวกับการมองพื้นที่อาณาเขตซึ่งมีความแตกต่างไปจากทัศน์ของรัฐชาติ ดังนั้น สภาวการณ์ไร้พรมแดนในสังคมปัจจุบัน จึงเป็นประเด็นที่มุ่งไปสู่การเปลี่ยนผ่านของโครงสร้างทางความคิดว่าด้วยพรมแดนแม่น้ำโขงในบริบทของวาทกรรมแห่งรัฐที่อำนาจนั้นได้ลดบทบาทลง

อุดมการณ์ชาตินิยมนอกจากจะส่งผลและมีอำนาจให้เส้นแบ่งพรมแดนไทยกับลาวมีความเด่นชัดมากยิ่งขึ้น อุดมการณ์ดังกล่าวนี้ยังมีนัยยะที่ซ่อนแฝงถึงการผลิตซ้ำและส่งผ่านข้อเท็จจริงบางประการเพื่อสร้าง “รอยปริแตก” ให้เกิดการแบ่งแยกเชื้อชาติและเผ่าพันธุ์ผู้คนสองฝั่งน้ำซึ่งเคยมีความผูกพันเชื่อมโยงเป็นเหมือนกลุ่มชนเดียวกัน อุดมการณ์ชาตินิยมสร้างภาพมายาคติต่อพื้นที่พรมแดนแม่น้ำโขง ตลอดจนสร้างพลังทางจิตและความรู้สึกให้กับประชาชนนั้นมีต่อตนเองและต่อชาติในทั้งสองรัฐ ผลที่ตามมา นั่นก็คือ แม่น้ำโขงถูกพิพากษาให้กลายเป็นเส้นเขตแดนแบ่งแยกผู้คนและพื้นที่ให้เป็นรัฐชาติไทยกับลาว เนื่องจากแม่น้ำโขงนั้นได้ถูกตอกตรึงไว้ในกรอบแนวคิดเรื่องชาตินิยมที่อิทธิพลอำนาจรัฐได้สร้างแปลงขึ้นไว้ แกรนท์ อีแวนท์ (2549: 77) กล่าวว่าเมื่อฝรั่งเศสเข้ามายึดครองลาว ประชากรที่อาศัยอยู่ในเขตแดนที่ฝรั่งเศสวาดแผนที่ขึ้น (ว่าเป็นประเทศลาว) ยังไม่มีใครรู้จักความเป็นรัฐชาติ แม้แต่สำหรับฝรั่งเศสเองในเวลานั้น ประเทศลาวก็คือสิ่งที่ยูบปนแผนที่มากกว่าประเทศที่มีสังคมหรือประวัติศาสตร์ของตนเองที่มีอยู่จริง แต่เป็นฝรั่งเศสนั้นแหละที่นำความคิดรัฐชาติสมัยปัจจุบันมาสู่คนลาว และแนวคิดนี้ได้เจริญเติบโตในหมู่ประชาชนลาวอีก 50 ปีต่อมา

ด้วยเหตุนี้คำว่า “คนไทย vs คนลาว” จึงเป็นผลผลิตของวาทกรรมที่รัฐชาติสมัยใหม่ใช้สร้างความเป็นอื่น (the others) ขึ้นมา เพื่อตีตราอย่างตายตัวให้กับกลุ่มชาติพันธุ์ที่ตั้งถิ่นฐานและใช้ทรัพยากรอยู่ในบริเวณที่ลุ่มแม่น้ำโขง การประทับตราให้เกิดความเป็นคนชาติไทยหรือคนชาตินี้เกิดจากการหยิบยกเอาแบบแผนพฤติกรรมทางวัฒนธรรมบางอย่าง ซึ่งเป็นปฏิบัติการในชีวิตประจำวันของกลุ่มชนเหล่านี้มากำหนดกฎเกณฑ์ และจัดจำแนกสร้างความแตกต่างให้เกิดขึ้น อันได้แก่ ผู้คนอยู่ฝั่งตะวันออกหรือฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงเป็นชนชาตินี้ลาว ขณะที่ผู้คนที่อยู่ฝั่งตะวันตกหรือฝั่งขวาของแม่น้ำโขงเป็นชนชาติไทย คนลาวเรียกแม่น้ำสายนี้ว่า “แม่น้ำของ” แต่คนไทยจะเรียกแม่น้ำสายเดียวกันว่า “แม่น้ำโขง” เป็นต้น ทั้งที่ก่อนการสถาปนารัฐชาติสมัยใหม่ กลุ่มชาติพันธุ์ในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำโขงถูกมองว่าเป็นกลุ่มชนเดียวกัน หรือไม่เคยถูกมองว่าเป็นคนอื่น เช่นนี้ปัญหาความเป็นคนไทยกับความเป็นคนลาวจึงเกิดจากผลของการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างรัฐชาติสมัยใหม่และประชาชนในเขตชายขอบ อันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงแนวคิดเรื่องชายแดน มากกว่าจะเกิดจากการมีอัตลักษณ์ที่แตกต่างกันทางวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์

ปัญหาการแบ่งแยกและสร้างความแตกต่างทางเชื้อชาติระหว่างผู้คนสองฝั่งแม่น้ำโขงในเชิงวาทกรรมของรัฐไทยกับรัฐลาว ที่ก่อเกิดขึ้นมาด้วยการอุปถัมภ์ค้ำจุนผ่านอุดมการณ์ทางการเมืองว่าด้วยชาตินิยมที่ฉายแสงเคลือบแฝงอยู่บนเส้นพรมแดนนี้ อันเป็นเสมือนหนึ่งของการสร้างพื้นที่แห่งความรุนแรงเพื่อจำกัดและกำหนดภาพชีวิตของผู้คนที่มิถิ่นอาศัยอยู่ริมแม่น้ำโขงด้วยอำนาจรัฐ แม้ว่ามโนทัศน์เรื่องรัฐไม่ได้จำกัดตัวเองอยู่แต่เพียงแค่การอธิบายภาพของการแบ่งแยกพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ให้เกิดความแน่นอนและชัดเจนเท่านั้น Max Weber (1958 : 78,82) นำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับรัฐในมุมมองสมัยใหม่ว่า เป็นองค์กรที่จำเป็น โดยทำหน้าที่บริหารการครองความเป็นใหญ่ (domination) อีกทั้งรัฐยังเป็นองค์กรของมนุษย์ที่อ้างการผูกขาดความชอบธรรมในการใช้กำลังทางกายภาพภายในเขตแดนที่กำหนด การอธิบายมโนทัศน์ว่าด้วยรัฐดังกล่าวแสดงให้เห็นอุดมการณ์ชาตินิยมที่แฝงไว้ด้วยมายาคติที่มีต่อผู้คน/มนุษย์ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงต้องการนำเสนอภาพปรากฏการณ์ที่เกิดจากการกำหนดสร้างคัมภีร์ทางการเมืองเพื่อสร้างความชอบธรรม และสร้างพลังอำนาจให้เกิดขึ้นกับรัฐชาติด้วยการควบคุม กำกับ กำหนดกฎเกณฑ์ชีวิตผู้คน ซึ่งมีได้เกิดขึ้นแต่เฉพาะในพื้นที่พรมแดนที่เป็นอาณาเขตทางการเมือง แต่ยังครอบคลุมถึงการดำเนินชีวิตประจำวันในชุมชนสังคมของกลุ่มชนตัวเล็กตัวน้อยนี้ด้วยเช่นกัน

หากย้อนกลับมาพิจารณาถึงการก่อเกิดของเรื่องชาตินิยมที่มาพร้อมกับคำว่า “เส้นเขตแดน” ของรัฐชาติจะพบว่า แนวความคิดนี้มิได้เกิดขึ้นมาลอย ๆ พร้อมกับการเกิดขึ้นของระบบการเมือง หากแต่เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นหรือเป็นที่รู้จักกันมาเมื่อไม่นานมานี้ ซึ่งสามารถนับย้อนกลับไปได้เมื่อต้นศตวรรษที่ 19 นี้เอง (ธงชัย, 1994 อ้างถึงใน วันดี, 2545: 7) ส่วนแนวคิดที่ว่าด้วย “รัฐและชาติไทย” สมัยใหม่ ก็ก่อรูปและพัฒนามาในช่วงเวลาของรัตนโกสินทร์ตอนต้น เมื่อบรรดาประเทศรัฐชาติสมัยใหม่ในยุโรปที่ทรงพลังที่พากันเคลื่อนพลเข้ามาสร้างฐานสำหรับการค้า และอุตสาหกรรมในภูมิภาคเอเชียและอุษาคเนย์ นับตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 2 มา สยามเริ่มเรียนรู้ถึงบุคลิกแบบใหม่ที่ไม่เหมือนเดิมของชาวยุโรป และสิ่งที่สำคัญกว่านั้น คือ เบื้องหลังพ่อค้านักการทูตยุโรป ก็คืออำนาจรัฐสมัยใหม่ที่มีอำนาจภาพ แนวคิดที่ว่าด้วยประเทศและสังคมของตะวันตกก็เริ่มเปลี่ยนไป มีการให้ความสำคัญมากขึ้นแก่รัฐชาติใหม่ที่เน้นพรมแดนและการทำสนธิสัญญา กล่าวคือรัฐชาติเหล่านั้นทำตัวเหมือนกับนิติบุคคล จนทำให้ผู้นำชั้นสูงในราชสำนักเริ่มให้ความสนใจและค่อย ๆ ตระหนักถึงความจริงอันใหม่ที่กำลังก่อรูปขึ้น ดังเห็นได้จากปฏิสัมพันธ์และการปรับตัวของผู้นำสยามสมัยรัชกาลที่ 4 ในหลายด้าน ทั้งทางการเมืองและการศึกษา การเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ของสยามเกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 โดยเฉพาะทางการเมืองการปกครองนั้น ได้รับแรงบีบคั้นจากลัทธิอาณานิคมตะวันตกโดยเฉพาะฝรั่งเศสในภาคเหนือ อีสานและตะวันออก และอังกฤษในภาคใต้ นำไปสู่นโยบายในการปฏิรูปการปกครองสยาม และการรวมศูนย์การปกครองหรือจัดระบบการปกครองและความสัมพันธ์กับบรรดาหัวเมืองและประเทศราชเสียใหม่ (ธเนศ, 2550: 7) แม่น้ำโขงจึงถูกสร้างให้กลายเป็นเส้นกั้นเขตแดนแบ่งแยกไทยกับลาวออกจากกัน โดยอ้างว่าพลเมืองที่อยู่ฝั่งตะวันออก (ฝั่งซ้าย) เป็นชน

ชาติลาว ขณะที่พลเมืองที่มีถิ่นอาศัยอยู่ฝั่งตะวันตก (ฝั่งขวา) เป็นชนชาติไทย ทำให้ผู้คนที่มีถิ่นอาศัยอยู่สองฝั่งน้ำนี้ถูก “ตีตรา” ด้วยความเป็นพลเมืองหรือชนชาติที่ต่างกัน

นอกจากสภาพทางภูมิศาสตร์ฝั่งซ้าย-ฝั่งขวาของแม่น้ำโขงนั้นจะถูกกำหนดใช้เพื่อสร้างการแบ่งแยกความเป็นพลเมืองให้อยู่ภายใต้การควบคุมของรัฐบาลที่ต่างกันแล้ว อันถือเป็นแนวความคิดที่ถูกนำมาใช้ตั้งแต่วิกฤตการณ์ ร.ศ.112 (พ.ศ. 2436) ซึ่งเป็นระยะเวลา 100 กว่าปีมาแล้ว แต่หลายครั้งข้อมูลในสื่อสมัยใหม่ ดังกรณีข่าวในหนังสือพิมพ์และโทรทัศน์ก็ยังตอกย้ำและช่วยยืนยันบุคลิกของแม่น้ำโขงในฐานะที่เป็น “เส้นเขตแดน” ไว้อย่างเข้มแข็ง ดังที่ปรากฏคำสัมภาษณ์ของนายฐิระวัตร กุลละวณิชย์ ประธานคณะกรรมการสิทธิการ (กมธ.) การปกครองวุฒิสภา ซึ่งได้ถูกตีพิมพ์ไว้ในหนังสือพิมพ์โพสทูเดย์ (8 กรกฎาคม 2552 : A6) มีข้อความหลายตอนที่บ่งชี้ถึงการมองแม่น้ำโขงในฐานะเป็นแนวเขตแดนที่ใช้รักษาอำนาจอธิปไตยของชาติไทยไว้ว่า

“ปัจจุบันไทยได้เสียดินแดนจากการเปลี่ยนของกระแสน้ำของแม่น้ำขนาดใหญ่ที่เป็นแนวกันเขตแดนระหว่างประเทศทั้ง 7 สาย... เฉพาะชายแดนไทย-ลาว ฝั่งลี้ภัยไทย ถูกกัดเซาะแล้วกว่า 300 กิโลเมตร ทำให้ไทยต้องเสียดินแดนไปประมาณ 4.44 แสนตารางเมตร หรือประมาณ 280 ไร่ต่อปี มีพื้นที่ที่ถูกกัดเซาะซึ่งหากปล่อยปัญหาไว้จะทำให้แนวเขตแดนต่าง ๆ ที่ไทยเคยยึดถือจากการทำสนธิสัญญาต่าง ๆ ในอดีตได้รับผลกระทบตามมาเป็นลูกโซ่...รายงานชิ้นนี้ นายฐิระวัตร กุลละวณิชย์ ประธาน กมธ. การปกครองวุฒิสภา กล่าวด้วยว่า ปัญหาการสูญเสียดินแดนตามแนวแม่น้ำ ที่เป็นแนวเขตแดนระหว่างไทยเป็นปัญหาเร่งด่วนที่กระทบต่อ “อธิปไตย” ของประเทศ ประชาชนไม่สามารถที่จะปกป้องไว้ได้ทั้งหมด การแก้ไขปัญหาจึงเป็นภาระและหน้าที่ของรัฐบาลที่จะต้องป้องกันผืนแผ่นดินนี้ เพื่อปฏิบัติตามพระราชปณิธานขององค์พระปฐมมหาราชที่เรียกว่า “จะป้องกันขอบเขตดินแดนสยาม รักษาประชาชนและมนตรี ...นอกเหนือจากนี้ในรัฐธรรมนูญ 2550 อีกหลายมาตรา โดยเฉพาะเรื่องแนวนโยบายด้านความมั่นคงของรัฐ มีเนื้อความกล่าวว่า “รัฐต้องพิทักษ์รักษาไว้ซึ่ง...บูรณาภาพแห่งเขตอำนาจรัฐ”

จากเนื้อความข้างต้นนี้จะพบว่า แม่น้ำโขงยังคงถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือสร้างความชอบธรรมให้กับอำนาจรัฐให้เป็นเส้นเขตแดนที่มีความสำคัญและหน้าที่ในฐานะเป็นพรมแดนที่จะต้องพิทักษ์รักษาไว้ ซึ่งสัมพันธ์โดยตรงอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้กับอำนาจอธิปไตยของไทย เนื่องจากรัฐมองว่าประชาชนคนธรรมดาไม่มีศักยภาพความสามารถที่จะพิทักษ์รักษาเอาไว้ได้ มีเพียงรัฐเท่านั้นที่ตระหนักและสามารถดำเนินตามนโยบายความมั่นคงของชาติได้ การเร่งดำเนินการสร้างเขื่อนป้องกันตลิ่งริมแม่น้ำตามแนวชายแดนระหว่างประเทศดังกล่าว จึงถูกอ้างว่าเป็นไปเพื่อป้องกันการสูญเสียดินแดนและรักษาอำนาจอธิปไตยของชาติเอาไว้ ด้วยเหตุนี้แม่น้ำโขงแม้ในยุคที่เรียกขานกันในนาม “โลกยุคโลกาภิวัตน์” ความหมายของแม่น้ำโขงในสายตาของรัฐก็ยังมีสาระสำคัญเพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับอำนาจของรัฐที่สามารถควบคุมพรมแดน ผ่านการละเลยเพิกเฉยและไม่ใส่ใจรูปแบบความสัมพันธ์ของกลุ่มชนที่เป็นคนตัวเล็กตัวน้อยในชุมชน

ริมฝั่งแม่น้ำโขง และคงแข็งขันนิยามความหมายของพรมแดนแม่น้ำโขงผ่านวาทกรรมรัฐชาติให้คงรูปสืบต่อไป

นอกจากนี้ เมื่อพิจารณาเทียบเคียงกับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 ก็ปรากฏการกำหนดสร้างความชัดเจน แน่นนอน และตายตัวต่อนิยามความหมายของคำว่า พรมแดนซึ่งหมายรวมถึงแม่น้ำโขงนี้ด้วยเช่นกัน ดังกรณีเนื้อความในหมวด 5 แนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐ ส่วนที่ 2 แนวนโยบายด้านความมั่นคงของรัฐ มาตรา 77 รัฐต้องพิทักษ์รักษาไว้ซึ่งสถาบันพระมหากษัตริย์ เอกราช อธิปไตย และบูรณภาพแห่งเขตอำนาจรัฐ และต้องจัดให้มีกำลังทหาร อาวุธยุทโธปกรณ์ และเทคโนโลยีที่ทันสมัยจำเป็น และเพียงพอ เพื่อพิทักษ์รักษาเอกราช อธิปไตย ความมั่นคงของรัฐ สถาบันพระมหากษัตริย์ ผลประโยชน์แห่งชาติ และการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข และเพื่อการพัฒนาประเทศ (รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550, 2551 : 61-62) อนึ่ง นโยบายความมั่นคงของรัฐบาลปัจจุบัน ในข้อ 7.2 ก็มีการกล่าวถึงบูรณภาพแห่งเขตอำนาจรัฐและผลประโยชน์ของชาติเช่นกัน (ชนิกานต์, 2552 : A6) ลักษณะเช่นนี้ แสดงว่ารัฐมองเรื่องเส้นเขตแดนเป็นสิ่งที่จะต้องพิทักษ์รักษาไว้ด้วยอำนาจแห่งรัฐ เพราะเส้นเขตแดนนี้ถูกหมายรวมอยู่ในเขตของอำนาจแห่งอธิปไตยของไทยเช่นกัน เพราะฉะนั้น การกล่าวถึงอุดมการณ์ทางการเมืองผ่านอำนาจรัฐที่ผลิตสร้างภาพมายาคติเกี่ยวกับพรมแดนแม่น้ำโขง จึงจำเป็นต้องเข้าใจบริบทสังคมวัฒนธรรมของผู้คนที่มีถิ่นฐานอยู่ ณ ที่แห่งนี้ นั่นก็คือ ทั้งสังคมไทยและลาว ซึ่งผู้วิจัยจะนำเสนอพัฒนาการของอุดมการณ์ทางการเมืองการปกครองของไทยกับลาว ตั้งแต่มีการนำเสนอให้เห็นว่าแนวนโยบายที่แตกต่างกันอย่างสุดขั้ว จนกระทั่งค่อย ๆ ถูกเปลี่ยนแปลงแล้วเชื่อมโยงร่วมกันได้

2.2 อุดมการณ์ของการเมืองระบอบสังคมนิยมในลาว

จุดเริ่มต้นของการปกครองการเมืองในระบอบสังคมนิยมที่เกิดขึ้นในลาวนี้เกิดขึ้นพร้อมกับการเปลี่ยนโฉมหน้าทางการเมืองหลังเหตุการณ์สงครามอินโดจีนแล้วได้รับเอกราช ทั้งนี้การต่อสู้เพื่อเอกราชของชาติในครั้งนี้นี้ก็มีกลุ่มคอมมิวนิสต์เป็นผู้นำด้วย ซึ่ง ดี.จี.ฮอลล์ (2549) ได้กล่าวไว้ในประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ : สุวรรณภูมิ-อุษาคเนย์ภาคพิสดาร (A History of South-East Asia) ว่าหลังจากที่ลาวได้ถูกรวมเข้าแล้วมีข้อตกลงใช้ชื่อว่า ประเทศลาว (27 สิงหาคม ค.ศ.1947) ซึ่งต่อมามีฝ่ายประเทศลาวที่นิยมคอมมิวนิสต์ก็ได้ปฏิเสธไม่ยอมรับอำนาจของรัฐบาลลาว ขบวนการนี้ต้องการให้ประเทศดำเนินนโยบายไปในแนวเดียวกับประเทศเพื่อนบ้านคือจีนคอมมิวนิสต์และเวียดนามเหนือ การเมืองฝ่ายนี้รู้จักกันในนาม “แนวลาวรักชาติ (พรรครักชาติแห่งลาว) มีผู้นำคือเจ้าสุภานุวงศ์ ผู้ได้รับการยอมรับลัทธิคอมมิวนิสต์ในประเทศจีน จากเหตุการณ์ในครั้งนี้จึงนำไปสู่ความคิดที่ว่าไทยกับลาวมีลัทธิการเมืองการปกครองแตกต่างกันอย่างสุดขั้ว คือไทยเป็นประเทศเสรีนิยม ในขณะที่ลาวถูกมองว่าเป็นประเทศสังคมนิยม แม้ลาวจะมีถ้อยแถลงของนโยบายผ่านผู้นำประเทศตั้งแต่ปี พ.ศ.2502 ว่าประเทศลาวนี้อยู่ในกลุ่มประเทศโลกเสรี (บุญช่วย, 2547: 309) แล้วก็ตาม

ย้อนกลับไปยุคกำเนิดแนวคิดการเมืองแบบสังคมนิยมที่เข้ามามีอิทธิพลในการปกครองของลาวพบว่า ลาวได้รับเอกราชและอธิปไตยอย่างสมบูรณ์ในปี ค.ศ.1953 ในฐานะราชอาณาจักรลาวที่ปกครองในระบบกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ ในปี ค.ศ.1975 ลัทธิคอมมิวนิสต์ได้ยึดกรุงพนมเปญได้เป็นแห่งแรก ตามมาด้วยไซ่ง่อน ซึ่งเป็นลางบอกเหตุถึงสถานการณ์ที่จะเกิดขึ้นในเวียดนาม ทำให้เหล่ารัฐมนตรีกับนายทหารฝ่ายเชื้อพระวงศ์จำนวนมากเดินทางข้ามแม่น้ำโขงมายังฝั่งไทย แล้วมีการยึดอำนาจจากฝ่ายคอมมิวนิสต์ต่อมาสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวก็ได้รับการสถาปนาขึ้นในวันที่ 2 ธันวาคม ค.ศ.1975 ในช่วงห้าปีต่อมอลาวได้นำนโยบายเศรษฐกิจแบบคอมมิวนิสต์มาใช้อย่างเข้มงวด ทั้งการควบคุมพุทธศาสนา การตัดสัมพันธ์กับไทย และการใช้ความรุนแรงเข้าปราบปรามชนกลุ่มน้อย ผู้ที่ปฏิเสธไม่ยอมวางอาวุธและไม่ยอมรับอำนาจของทางการ ราษฎรหลายหมื่นคนถูกจับกุมและสังหารไป “รับการอบรม” ยังค่ายสัมมนาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (คลาร์, 2544 : 38-39) ด้วยเหตุนี้ ภาพเสนออุดมการณ์ทางการเมืองของลาวที่เด่นชัดในสายตาของไทย นั่นคือ ลัทธิคอมมิวนิสต์ การปกครองประเทศแบบสังคมนิยมหรือคอมมิวนิสต์ของลาวในยุคนี้ ถือเป็นการตอกย้ำให้ความสัมพันธ์ของประเทศไทยกับลาวดูเห็นต่างแตกต่างมากยิ่งขึ้นในมิติทางการเมือง

ภาพของการปกครองระบอบสังคมนิยมที่คนลาวเรียกว่า “ระบอบเก่า” นี้จึงถูกมองว่าเป็นปัญหาต่อการดำเนินชีวิตของประชาชนส่วนใหญ่ รัฐมีอำนาจเด็ดขาดและสามารถควบคุมหรือสั่งการกำหนดกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ได้ แม้ประชาชนจะไม่นิยมหรือก่อให้เกิดความเดือนร้อนก็ตาม ประชาชนไม่สามารถทำมาหากินได้อย่างเต็มที่ เนื่องจากจะต้องนำผลผลิตต่าง ๆ ที่ได้จากการทำงานไม่ว่าจะเป็นการค้าขาย การเกษตรกรรม ก็ล้วนต้องนำเข้าส่วนกลางที่เป็นของรัฐทั้งสิ้น ด้วยรัฐเป็นผู้ควบคุมและออกแบบการดำเนินการ แต่เรี่ยวแรงประชาชนทั่วไปเป็นผู้ถูกใช้กำลังแรงงาน ซึ่งการปกครองในระบอบเก่านี้ทำให้ประเทศลาวมีการพัฒนาที่ล่าช้ามากหากเทียบกับนานาประเทศ ทศนะดังกล่าวนี้เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองโดยมุ่งเปิดประเทศสู่โลกเสรีนิยมมากขึ้น (ท้าวไชยะสาน, สัมภาษณ์, ตุลาคม 2551) จนนำไปสู่การเปิดการค้าเสรีและเกิดการบูรณาการความร่วมมือกันทางด้านเศรษฐกิจของกลุ่มประเทศต่าง ๆ ทั้งในระดับโลกและในระดับภูมิภาคขึ้น อาทิเช่น อาเซียน (Asean) อียู (EU) และอนุภูมิภาคแม่น้ำโขง (GMS) เป็นต้น

โครงการความร่วมมือทางเศรษฐกิจภายใต้การดำเนินงานของโครงการดังกล่าวถือเป็นตัวบีบคั้นและผลักดันให้ประเทศคอมมิวนิสต์อย่างกรณีของรัฐบาลลาว สามารถทะลายพรมแดนทั้งทางด้านการเมือง คือ รัฐบาลได้มีการปรับเปลี่ยนบทบาทจากการเป็นรัฐชาติ (nation state) ที่แต่เดิมได้คำนึงถึงในแง่ของความเป็นชาติในมิติทางด้านความมั่นคง เสถียรภาพ มิติการพัฒนาการมีส่วนร่วม และการมีอำนาจในการควบคุมชี้นำทางด้านเศรษฐกิจเป็นหลัสู่การเป็นรัฐตลาด (market state) ที่มีบทบาทในการทำให้ประเทศมีขีดความสามารถทางการแข่งขันสูงยิ่งขึ้นเท่าที่จะทำได้ในแต่ละกิจกรรม ในแง่เศรษฐกิจรัฐบาลลาวได้ดำเนินการปฏิรูประบบเศรษฐกิจจากระบบสังคมนิยมสู่ระบบทุนนิยมแบบเศรษฐกิจตลาด (market economy) ภายใต้การดำเนินการตาม

นโยบายจินตนาการใหม่ อันมีหลักการสำคัญคือการผ่อนคลายการควบคุมจากส่วนกลาง และใช้กลไกตลาดในการพัฒนาเศรษฐกิจมากขึ้น ซึ่งได้ดำเนินการนับตั้งแต่ปี ค.ศ.1986 เป็นต้นมา (พิทยา, 2549 :45-46) จากแนวคิดนี้จึงยืนยันให้เห็นว่าสภาวะการณ์ทางการเมืองของรัฐลาวในปัจจุบันนั้นมีการปรับเปลี่ยนโฉมหน้าไปจากอดีตมาก โดยเฉพาะการให้ความสำคัญกับรัฐไทยในด้านความร่วมมือทางเศรษฐกิจที่เพิ่มมากยิ่งขึ้น

ในท่ามกลางบริบททางสังคมยุคหลังสมัยใหม่และกระแสนิยม ลัทธิทางการเมืองแบบเสรีนิยมได้รับการต้อนรับเป็นอย่างดี และเป็นเครื่องย่อยสลายระบบการเมืองการปกครองต่างชั่ว ซึ่งนับเป็นปรากฏการณ์ที่ได้รับอิทธิพลมาจากกระแสสังคมในยุคของโลกาภิวัตน์ เพื่อกระชับความสัมพันธ์ในด้านเศรษฐกิจที่เน้นระบบการค้าข้ามชาติ ซึ่งมองผลประโยชน์ร่วมกันในแง่ทุนเชิงธุรกิจ และผลประโยชน์ที่สามารถสร้างความมั่งคั่งได้ แต่อย่างไรก็ตามวิถีการพัฒนาที่มุ่งเน้นดังกล่าวที่มีนัยยะแฝงเร้นอยู่ภายในที่มีภาพของความไม่สมดุลเกิดขึ้นเช่นกัน ทั้งนี้เนื่องจากผู้คนประชาชนส่วนใหญ่ในภูมิภาคนี้ยังคงดำรงชีวิตอยู่อย่างดิ้นรนต่อสู้เพื่อความอยู่รอด และยังคงมีการควบคุมเกี่ยวกับสิทธิและสังคมวัฒนธรรมของผู้คนทั้งสองฝั่งน้ำให้มีความเลื่อมล้ำและความไม่เสมอภาคกัน ดูเหมือนสินค้านี้จะเป็นตัวแปรที่อยู่ในระบบเศรษฐกิจจะสามารถข้ามผ่านพรมแดนที่กำกับไปมาได้อย่างสะดวกและเป็นจุดที่รัฐทั้งสองฝ่ายให้ความสำคัญ แต่กลับมีน้ำหนักเพียงน้อยนิดต่อการให้อิสระเสรีกับผู้คนตัวเล็กตัวน้อยที่มีถิ่นอาศัยอยู่บนพื้นที่แห่งนี้ ดังกรณีหากมีการข้ามแดนอย่างไม่ถูกต้องตามกฎหมายของรัฐ ผู้คนเหล่านี้ก็ต้องถูกแบกภาระเป็น “คนนอกกฎหมาย” ซึ่งจะต้องเผชิญหน้ากับการถูกเอาเปรียบและขูดรีดมากยิ่งขึ้น ในทำนองเดียวกับผลผลิตทางการเกษตรที่ไม่ได้ถูกนำข้ามแดนบริเวณที่รัฐกำหนดไว้ ก็ถือเป็น “สินค้าผิดกฎหมาย” ด้วยเหตุนี้การดำเนินงานของรัฐบางอย่างจึงสะท้อนการใช้อำนาจครอบงำที่มีต่อผู้คนประชาชนส่วนใหญ่และสร้างภาพผู้คนที่มิเพียง “เส้นน้ำโขง” กันกลางไหลสายชั่วตรงข้ามระหว่างภาพด้านบวกอันประกอบไปด้วยความเจริญและการพัฒนาด้วยเทคโนโลยีและอุตสาหกรรมที่ถูกขับเคลื่อนด้วยภาพด้านลบของประเทศที่ด้อยพัฒนา ซึ่งนับว่าเป็นความพยายามในการสร้างความแตกต่างอย่างสื่อนัยยะจงจำประชากรที่มีถิ่นอาศัยอยู่บน “ฝั่งซ้าย” ของแม่น้ำโขงไว้ในพื้นที่หนึ่ง ซึ่งไม่ใช่ฐานะเป็นเครือข่ายตามที่ได้ตั้งใจไว้ในพื้นที่การพัฒนาทางเศรษฐกิจ

2.3 ระบบเสรีนิยมกับการนำเสนอภาพทวิลักษณ์ของเส้นเขตแดนแม่น้ำโขงในวาทกรรมรัฐ

แนวคิดเรื่องพรมแดนจากมุมมองของชีวิตประจำวันที่ถูกวิพากษ์ได้กล่าวถึงไว้ในบทที่ 1 เป็นการให้ความหมายและการตีความโดยผู้ที่อาศัยและใช้ชีวิตอยู่ในพื้นที่เหล่านั้นเป็นศูนย์กลาง พรมแดนในแง่หนึ่งจึงเป็นคอนเซ็ปต์ความคิดกับสิ่งที่รัฐใช้เพื่อกำหนดขอบเขตของความเป็นชาติ และอำนาจอธิปไตยที่มีเส้นแบ่งขอบเขตและบทบาทหน้าที่ที่ชัดเจน เพราะพรมแดนได้กลายเป็นพื้นที่ที่ทะลุผ่านได้ ทั้งนี้อาจถูกขยับ ถูกลบ หรือถูกขีดใหม่ได้เสมอ ๆ ขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มคนในแต่ละสถานที่และเวลา ความคิดดังกล่าวนี้จึงสอดคล้องกับเรื่อง “สภาวะไร้พรมแดน” ที่เรียกว่า “transnationalism” ที่พ้นไปจากมุมมองแบบทวิลักษณ์ ในกรณีของไทยกับลาวที่มีภาพ

ของแม่น้ำโขงก็เป็นประเด็นที่มองให้พ้นไปจากภาพที่ว่าคนลาว – คนไทย, เสรีนิยม – สังคมนิยม, ผีงซ้าย – ผีงขวา ซึ่งเป็นเรื่องราวที่ไม่มีแก่นสารหรือสาระใดเลยที่จะนำมาพิจารณา ภาวะไร้พรมแดนดังกล่าวถือเป็นปรากฏการณ์ที่ปกติของโลกสมัยใหม่ ดังนั้นเหตุผลดังกล่าวนี้จึงไม่มีการขีดเส้นพรมแดนด้วยแม่น้ำโขงเพื่อการสร้างภาพคู่ตรงข้าม (binary opposition) ระหว่างความเป็นไทยกับความเป็นลาว หรือใช้เป็นแนวเส้นเขตแดนแบ่งแยกรัฐไทยกับรัฐลาวออกจากกัน เพราะขณะนี้พรมแดนแม่น้ำโขงนั้นได้ก้าวพ้นไปจากความเป็นเส้นกั้นเขตแดนระหว่างไทยกับลาวแล้ว

ทัศนะอันเป็นสาระในเชิงการเมืองที่ยืนยันว่า แม่น้ำโขงมีหน้าที่เป็นเส้นเขตแดนแบ่งแยกชีวิตและผู้คนที่อยู่คนละฝั่งน้ำออกจากกัน ด้วยการบดบังอำพรางความสัมพันธ์ทางชาติพันธุ์และสังคมวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องเชื่อมโยงกันมาเป็นเวลาช้านาน ซึ่งผู้วิจัยได้แบ่งเนื้อหาของสนธิสัญญาว่าด้วยเขตแดนระหว่างไทยกับลาวนี้ออกเป็น 2 ประเด็น คือ

ประเด็นแรก เนื้อหาที่อธิบายให้เห็นภาพของแม่น้ำโขงและความเป็นคนเชื้อชาติไทยกับลาวผ่านตรรกะของธรรมชาติ คือ การใช้เส้นแบ่งโดยอาศัยมิติของเส้นร่องแม่น้ำเพื่อกำหนดพื้นที่ในการแบ่งอาณาเขตของรัฐไทยกับรัฐลาว

ประเด็นที่สอง เนื้อหาที่อธิบายให้เห็นภาพความแตกต่างระหว่างคนไทยกับคนลาวโดยมีภาพของแม่น้ำโขงเป็นเส้นกั้นกลาง ซึ่งเป็นสิ่งสร้างที่ตกทอดมาตั้งแต่ยุคอาณาจักรมอญตะวันตก ซึ่งถูกพัฒนาเป็นความคิดที่ใช้กำหนดพื้นที่และขอบเขตแดนของรัฐไทยกับรัฐลาว และใช้ความเป็นผีงซ้ายและผีงขวาของแม่น้ำโขงสร้างความแตกต่างทางเชื้อชาติให้เกิดขึ้นกับผู้คนประชาชนที่อาศัยอยู่ริมสองฝั่งน้ำนี้ด้วยเช่นกัน

2.3.1 ภาพแม่น้ำโขงในฐานะเส้นแบ่งเขตแดนรัฐชาติ

“ผีงซ้ายฟากตะวันออกของแม่น้ำโขงเป็นสหภาพฝรั่งเศส” นับเป็นการแบ่งแยกและสร้างความแตกต่างให้เกิดขึ้นหลังจากที่หนังสือสนธิสัญญาไทย-ฝรั่งเศสได้ถูกลงนามตั้งแต่วันที่ 3 ตุลาคม พ.ศ.2436 (ร.ศ.112) ดังเนื้อความในข้อที่ 1 ว่า

“ข้อ 1 คอเวอนแนนต์สยามยอมสละเสียซึ่งข้ออ้างว่ามีกรรมสิทธิ์ทั้งสิ้นทั่วไปในดินแดน ณ ผีงซ้ายฟากตะวันออกแม่น้ำโขง แลในบรรดาเกาะทั้งหลายในแม่น้ำนั้นด้วย”
(อ้างถึงใน ทวีเกียรติ, 2540 : 165-166)

เนื้อความข้างต้นสื่อนัยยะ 2 ประการ คือ สยาม (ไทย) กับลาวเคยเป็นรัฐหรือมีการจัดการเมืองการปกครองร่วมกัน การอธิบายว่าฝรั่งเศสใช้อำนาจเพื่อทำให้แม่น้ำโขงกลายเป็นเส้นกั้นเขตแดนระหว่างรัฐสองรัฐ แม้ว่าผู้คนที่มิถิณอาศัยในบริเวณนี้จะไม่เคยมองเห็นแม่น้ำโขงที่มีบทบาทหน้าที่เป็นเส้นแบ่งแยกผู้คนเลยก็ตาม และนัยยะที่สอง คือ ประชากรและดินแดนผีงขวามีได้อยู่ในการคุ้มครองดูแลของฝรั่งเศส ซึ่งสื่อถึงการอธิบายการจำแนก แยกแยะ และจำกัดสร้างความแตกต่างให้เกิดขึ้นกับผู้คนและดินแดนดังกล่าวนี้

จากลักษณะข้างต้นนี้ แสดงให้เห็นว่าเส้นเขตแดนเป็นสิ่งที่เพิ่งเกิดขึ้นในศตวรรษที่ 19 ภายใต้การเข้ามาของระบบการปกครองแบบจักรวรรดิที่คุกคามอย่างเข้มข้น โดยผ่านกระบวนการสร้างสรรค์ของสิ่งที่เรียกขานกันว่า “แผนที่” อันเป็นเครื่องกำหนดอาณาเขตอำนาจทางการเมืองเพื่อลดข้อขัดแย้งและการปะทะกัน ธงชัย วินิจจะกูล (2551 : 86) ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับกำเนิดของเส้นเขตแดนในสังคมไทยที่เป็นผลผลิตของความรู้ที่เกิดขึ้นเมื่อไม่นานมานี้ว่า

“นักประวัติศาสตร์รู้กันมานานแล้วว่าสยามสมัยก่อนไม่มีเส้นเขตแดนชัดเจนรอบประเทศอย่างที่รู้จักกันในปัจจุบัน นี่ไม่ใช่ข้อสรุปหรือข้อเสนอแปลกใหม่ของ *Siam Mapped* แต่เป็นจุดเริ่มต้น มักเข้าใจกันผิด ๆ ว่าเส้นเขตแดนไม่ชัดเจนเพราะขาดความรู้ขาดเทคโนโลยี สยามใหญ่โตขนาดไหน จึงไม่เป็นที่น่าสงสัยเลยสักนิด ประเด็นนี้จึงไม่สำคัญเท่าไรนัก *Siam Mapped* เห็นว่านี่เป็นปัญหาสำคัญมากทางประวัติศาสตร์ เพราะไม่ใช่แค่เรื่องของการขาดแคลนเทคโนโลยี ถ้าไม่มีเส้นเขตแดนแบบสมัยใหม่ ย่อมไม่มีประเทศสยามที่เรารักหวงแหนในปัจจุบัน แต่ถ้าไม่มีแผนที่สมัยใหม่ ย่อมไม่มีเส้นเขตแดนแบบสมัยใหม่ แต่แผนที่สมัยใหม่เป็นผลผลิตของความรู้ภูมิศาสตร์ที่เพิ่งเกิดขึ้นในโลกหลังคริสต์ศตวรรษที่ 16 และเพื่อกลายเป็นฐานของระเบียบภูมิศาสตร์การเมืองในศตวรรษที่ 19 นี้เอง...ความคิดเรื่องอำนาจขององค์อภิปัตย์ของสยามสมัยก่อนก็ต่างกับสมัยใหม่ลิบลับ เพราะไม่ใช่อธิปไตยเหนือดินแดน ความคิดเรื่องดินแดนสมัยก่อนก็ต่างกับสมัยใหม่ ดังเช่น ไม่มีการหวงแหนดินแดนทุกตารางนิ้ว กษัตริย์โบราณยกให้แลกเปลี่ยนกันไปมาบ่อย ๆ ชาติสมัยใหม่ถือดินแดนของประเทศเป็นเรื่องคอขาดบาดตาย หวงแหนทุกตารางนิ้ว รัฐสนใจจัดการชายแดนทุกแห่งเพราะอำนาจอธิปไตยเหนือดินแดนเป็นเอกภาพตลอดทั้งแผ่น แล้วยังเป็นเจ้าของเด็ดขาดแต่ผู้เดียว ไม่มีทางซ้ำซ้อนแบ่งปันกับใคร”

พลังอำนาจของแผนที่ที่สร้างเส้นเขตแดนให้มีความชัดเจนและแน่นอนจากจุดยืนของวิธีคิดในแบบตะวันตกดังกล่าว ทำให้มีการถูกนำเอาไปใช้และผลิตสร้างมุมมองในเชิงการแบ่งแยกและสร้างความแตกต่างให้เกิดขึ้นกับผู้คนและดินแดนริมแม่น้ำโขงทั้งสองฝั่ง อาทิเช่น คนไทยจะออกเสียงเรียกแม่น้ำสายใหญ่นี้ว่า “แม่น้ำโขง” ขณะที่คนลาวจะเรียกว่า “แม่น้ำของ”, คนไทยเรียกกษัตริย์ของตนว่า “พระเจ้าแผ่นดิน” แต่คนลาวเรียกว่า “เจ้ามหาชีวิต” หรือจากเดิมไทยลาวเคยเป็นบ้าน “พี่น้อง” กัน แต่ต่อมามีคำว่า “บ้านพี่เมืองน้อง” ซึ่งก่อให้เกิดข้อวิวาทะในเชิงที่ว่าใครเป็นพี่ใครเป็นน้อง เพราะมีนัยยะของการแบ่งลำดับชั้นที่แสดงสถานภาพของผู้อาวุโสกว่าแฝงอยู่ด้วยเช่นกัน ความเข้าใจต่อการแบ่งแยกสร้างความเป็นอื่น (the other) ให้เกิดขึ้นกับคนอีกฝั่งแม่น้ำหนึ่งโดยถือเป็นเป็นคนอื่น มีปรากฏหลักฐานชัดเจนมาตั้งแต่หลังวิกฤตการณ์แม่น้ำโขงไม่นานนัก ดังปรากฏในบันทึกของ สมเด็จพระยาดารงราชานุภาพ (2509 : 318-319) เมื่อครั้งดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย แล้วได้เสด็จขึ้นไปตรวจราชการยังมณฑลอูตร แล้วมีเรื่องเล่าว่า

“ตั้งแต่ฉันข้ามณฑลอูตรเดินทางผ่านตำบลไหนก็เห็นราษฎรชาวบานในตำบลนั้นทั้งชายหญิงเด็กผู้ใหญ่ พวกกันมานั่งคอยเคารพอยู่ที่ริมหนทางเป็นหมู่ ๆ และมาก ๆ เวลาไปหยุดพักที่ไหน พวกราษฎรก็พากันมานั่งห้อมล้อมรอบข้าง บางคนก็มาไหว้ด้วยมือเปล่า บางคนมีเครื่องสักการะมาด้วย บางคนก็ถือเอาน้ำใส่ขันมาขอให้ทำน้ำมนต์และอยากเข้าให้ใกล้ชิดทุกคน พวกหนึ่งเข้ามากกราบไหว้แล้วก็ถอยออกไป พวกใหม่ก็เข้ามาแทนมีกิจที่ต้องรับ และปราศรัยให้พรพวกราษฎรเพิ่มขึ้นตลอดทางที่ไปทุกแห่ง แต่ที่ไหนก็ไม่เหมือนที่เมืองหนองคาย เวลาฉันพักอยู่ที่นั่นแต่พอเช้าก็มีราษฎรมาหาทุกวัน พวกไหนเข้ามาถึงก็เข้ามานั่งที่หน้าพลับพลา คอยอยู่จนฉันออกไปปราศรัยแล้วจึงกลับไป พวกหนึ่งไปแล้วพวกอื่นก็มาอีก ถ้าไม่ได้พบฉันก็ไม่กลับ ต้อง “เสด็จออก” รำไปไม่รู้ว่วันละกี่ครั้ง จนฉันออกปากว่าอ่อนใจ พวกกรรมการเมืองหนองคายเขาจึงบอกให้รู้ว่าพวกราษฎรที่มาหาฉัน มิใช่แต่ชาวเมืองหนองคายเมืองเดียว พวกราษฎรทาง “ฝั่งซ้าย” ในแดนฝรั่งเศสก็มาหา ฉันได้ฟังก็เกิดลำบากใจ ด้วยเดิมคิดไว้ว่าจะหาโอกาสไปดูเมืองเวียงจันทน์ แต่นึกขึ้นว่าถ้าเวลาเมื่อฉันไป มีพวกราษฎรในเมืองเวียงจันทน์พากันมาห้อมล้อมไหว้เจ้า ตามประสา “ของเขา” เหมือนอย่างทางฝั่งข้างนี้ ก็อาจจะกระเทือนไปถึงการเมืองได้...”

ลักษณะดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงมุมมองที่มีสภาวะการณ์ของการมองว่าผู้คนประชาชนอีกฝั่งน้ำด้านหนึ่งที่อยู่ฝั่งซ้ายเป็น “พวกเขา” (คนอื่น) มิใช่พวกเรา ทำที่ของชนชั้นเจ้านายสยามอย่างสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพที่ได้เดินทางไปยังหัวเมืองริมฝั่งแม่น้ำโขง อย่างเมืองหนองคายนี้จึงสื่อและยืนยันให้เห็นทัศนะที่เกิดจากอำนาจทางการเมืองที่ทำให้ไทยกับลาวต้องมีการแบ่งแยกและสร้างความแตกต่าง ดังนั้น ความเป็นไทยหรือความเป็นลาวจึงถูกนิยามโดยได้อาศัยพื้นที่ของแม่น้ำโขงมาเป็นพรมแดนกันสร้างปริณิชนอลให้กลายเป็นรัฐที่แตกแยกกัน

มีข้อสังเกตจากนักมานุษยวิทยาเกี่ยวกับทัศนะเกี่ยวกับ “รัฐชาติกับการกดทับความเป็นชาติพันธุ์” ว่าการสถาปนาคำว่ารัฐชาติขึ้นมานั้น มีผลประโยชน์ที่ซ้อนทับกันอยู่ รวมทั้งมีอำนาจในการกดทับความเป็นชาติพันธุ์ต่าง ๆ รวมทั้งกระแสของการพัฒนาด้วย ความเป็นชาติพันธุ์แต่เดิมถูกเชื่อมโยงกันด้วยความเป็นเครือญาติ แต่ตอนหลังถูกเชื่อมโยงด้วยการค้า ดังเช่น คนไทลื้อ ซึ่งมีถิ่นที่อยู่อาศัยกระจายอยู่ในหลายประเทศตั้งแต่สิบสองปันนาไปถึงเชียงแสน ข้ามไปถึงพม่า ข้ามไปฝั่งลาวตามเส้นทางคมนาคม แต่พอเกิดรัฐชาติขึ้นมา จะเห็นว่ามีแนวคิดใหม่เกิดขึ้น เช่น มีลื้อจีน ลื้อไท มีลื้อลาว เป็นต้น การแบ่งแยกเหล่านี้เกิดจากการถูกรัฐชาติกดทับลงไปบนฐานของความเป็นชาติพันธุ์ อันเป็นการแบ่งแยกบนฐานของการพัฒนาด้วย (ยศ, 2551ก : 8-9) ลักษณะเช่นนี้แสดงให้เห็นการขยายอำนาจของรัฐชาติที่ส่งผลในเชิงปฏิบัติการ นอกจากนี้ รัฐชาติยังมีส่วนสร้างและตอกย้ำการควบคุมประชากรที่เป็นเสรีชนให้มีถิ่นฐานถาวร ผ่านการสร้างข้อกำหนด กฎหมาย สิทธิที่กันผู้คนประชาชนให้อยู่ในฐานะพลเมืองของแต่ละรัฐ โดยปิดโอกาส

ไม่ให้ผู้คนได้ติดต่อและเชื่อมโยงกัน อันเป็นการมองแบบหยุดนิ่ง ใช้อำนาจเขต และพื้นที่แห่งรัฐ ขึ้นมากำกับชุมชนในจินตนากรรมนี้ไป

2.3.2 ภาพแม่น้ำโขงในฐานะเส้นทางเชื่อมโยงชีวิตและชาติพันธุ์

ความเป็นรัฐชาติและอำนาจอาณานิคมได้สร้างภาพแม่น้ำโขงให้กลายเป็นอนุสรณ์สถานที่ใช้เป็นเครื่องแบ่งแยกดินแดนไทยกับลาว สร้างความแปลกแยกแตกต่าง นำมาซึ่งความขัดแย้งและความไม่ไว้วางใจต่อกัน แม้มุมในเชิงลบดังกล่าวนี้ไม่ได้ปรากฏภาพที่เด่นชัดนักในสายตาของผู้คนที่ใช้ชีวิตและถิ่นอาศัยอยู่บนผืนพรมแดนแห่งนี้ ด้วยภาพของสายใยความผูกพันใกล้ชิดนี้แม่น้ำโขงจึงเสมือนเป็นเส้นทางเชื่อมโยงผู้คน เป็นเหมือนเครื่องร้อยรัดสายใยชีวิตของผู้คนทั้งสองฝั่งน้ำไม่ให้แยกขาดออกจากกัน การให้ความหมายเช่นนี้ต่อแม่น้ำโขงดูเหมือนจะเป็นเรื่องราวที่มีมาช้านานแล้วสำหรับผู้ที่ดำเนินชีวิตอยู่ ณ ที่แห่งนี้ ซึ่งมีใช้ความหมายใหม่หากแต่เป็นความหมายเดิมที่ถูกกดทับและเบียดขับด้วยอำนาจการครอบงำของรัฐชาติ ภาพมิติของแม่น้ำโขงในฐานะพรมแดนแห่งชีวิตและจิตวิญญาณจึงถูกเลื่อนหายและจืดจางไปบ้าง จะขอยกถ้อยคำสำนวนที่ผู้วิจัยได้พุดคุยเรื่องราวเกี่ยวกับแม่น้ำโขง จากมุมมองในชีวิตประจำวันของผู้คนที่ใช้ชีวิตวัฒนธรรมผูกพันกับแม่น้ำนี้มาตั้งแต่เกิด ดังกรณีทัศนะพ่อตู้เคน (สัมภาษณ์, พฤศจิกายน 2551) ชาวอ่างปลาบึก บ้านผาตั้ง ที่กล่าวว่า

“แม่น้ำโขง ก็คือ แม่น้ำของ คำว่าของก็คือทรัพย์สินสมบัติที่เป็นแหล่งทำมาหากิน เป็นของที่มีคุณค่าแก่ชีวิต ของจึงไม่ได้หมายถึงของ ๆ ใคร แต่เป็นของชาวบ้านทุกคน เพราะแม่ของก็เหมือนกับแม่ที่คอยคุ้มครองดูแล ๆ ให้มีความสุขความเจริญถ้วนหน้ากันทุก ๆ คน”

พ่อตู้เคนได้ย้ำเตือนและยืนยันว่า แม่น้ำโขงนี้ในสายตาของผู้คนที่ใช้ชีวิตอยู่บนผืนพรมแดนมิได้มองเห็นแม่น้ำโขงเป็นเส้นเขตแดนแบ่งแยกชีวิตและสังคมของผู้คนสองฝั่งน้ำให้ขาดออกจากกันได้ แม่น้ำโขงในทัศนะคนเผ่าคนแก่ทั้งชาวไทยและชาวลาวล้วนพิสูจน์ให้เห็นว่ามีคุณค่าในเชิงจิตวิญญาณดีกว่านิยามความหมายจากวาทกรรมแห่งรัฐที่มุ่งเน้นในเรื่องอำนาจแห่งอธิปไตยเหนือดินแดน ภาพชีวิตของแม่น้ำโขงที่โลดแล่นในสายตาของผู้คนประชาชนริมแม่น้ำนี้เต็มไปด้วยความดีงาม คุณค่า และเป็นแหล่งทรัพยากรอันอุดมที่น่ามาซึ่งชีวิตและความสุข ดังตำนานบางฉบับกล่าวถึงเรื่อง **จันทน์พาศิขย์** ที่น่าสนใจ มีสาระสำคัญ คือ มีพ่อค้าคนหนึ่งอยู่ที่เมืองเวียงจันทน์ชื่อว่าจันทน์พาศิขย์ ซึ่งมักจะถ่อเรือขึ้นไปค้าขายที่หลวงพระบาง วันหนึ่งเมื่อเขากำลังขึ้นไปหลวงพระบาง มีเงินทองติดปลายถ่องาม แต่เขาไม่เก็บตามคำสั่งสอนของพระมหาเถระเจ้ารูปหนึ่ง พอมาถึงหลวงพระบาง เขาเห็นเงินทองมากมายบนสองฝั่งแม่น้ำโขง และเก็บเอามาให้คนยากจนและคนขอทานทุกคน ชาวเมืองเห็นการกระทำดีเยี่ยมเช่นนั้นจึงอภิเษกเขาเป็นท้าวหลวงพระบาง (Souneth, 1996: 144-145, คำ, 1980: 2) เช่นนี้ผู้คนจึงมีวิถีประเพณีความเชื่อต่าง ๆ ที่ได้ปฏิบัติต่อแม่น้ำสายนี้ด้วยความเคารพและศรัทธาเหมือนเป็น “ถิ่นฐาน

หรือที่อยู่อาศัยแห่งจิตวิญญาณอันศักดิ์สิทธิ์” และมีคำสั่งสอนสืบต่อกันมาว่า “บ่ (ไม่) มีน้ำของก็ บ่ (ไม่) มีคนสองฝั่งน้ำ น้ำแม่ของ (แม่น้ำโขง) เป็นที่อยู่ของเจ้าท่าเจ้าน้ำ (สังคตศีลพิธี) มีอารักษ์คุ้มครอง” (พ่อตู้สิง, **สัมภาษณ์**, พุทธศักราช 2551) มีความคิดของชาวบ้านบางกลุ่มชี้ให้เห็นว่า แม่น้ำโขงเป็นที่สถิตของดวงวิญญาณของชาวลาว ที่มีจิตใจรักเชื้อชาติเผ่าพันธุ์เป็นจำนวนมาก ดวงไฟที่พุ่งขึ้นจากท้องน้ำในทุกวันคือวันพระ ที่เรียกว่า “ลูกไฟผี” คือดวงวิญญาณของคนลาวที่ได้รับการปลดปล่อย และถึงเวลาที่จะได้ไปจุติเกิดบนสรวงสวรรค์

ในระบบความคิดความเชื่อของผู้คนที่มิถิฐานอยู่บนเส้นพรมแดนแม่น้ำโขงนี้ได้ยืนยันและนำเสนอให้เห็นว่า แม่น้ำโขงไม่มีฝั่งซ้ายฝั่งขวา ไม่เคยเป็นพรมแดนที่มีหน้าที่เป็นเส้นกลางขวางกั้นผู้คนที่อยู่อาศัยสองฝั่งน้ำให้แตกต่างกัน “คนฝั่งโน้นกับคนฝั่งนี้ก็คือนคนบ้านเดียวกัน เป็นพี่น้อง กินข้าวฮ่วม (ร่วม) พากินน้ำฮ่วม (ร่วม) ชันเดียวกัน” (ท้าวบัวล้อม, **สัมภาษณ์**, ตุลาคม 2551) ในความคิดและวิถีชีวิตประจำวันการแบ่งแยกทางเชื้อชาติระหว่างไทยกับลาวโดยใช้เส้นแม่น้ำโขงนี้ไม่ได้เป็นอุปสรรคต่อการสัมพันธ์เชื่อมโยงผู้คนสองฝั่งน้ำแต่อย่างใด การเดินทางไปมาหาสู่และการแลกเปลี่ยนพึ่งพาอาศัยกัน ทั้งในแง่เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ล้วนอยู่ในอำนาจการตัดสินใจของผู้คนที่จะเพิกเฉย หรือไม่ใส่ใจต่อพรมแดนเส้นกันเขตไทยกับลาวที่รัฐได้สร้างขึ้นได้ทั้งสิ้น

เรื่องราวที่ปรากฏในความคิดความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับเรื่องราวแม่น้ำโขงในทัศนะของวิถีชีวิตประจำวันปรากฏให้เห็นใน 2 ลักษณะ คือ 1) แม่น้ำโขงมีความหมายอยู่ในมิติของอำนาจรัฐชาติ จึงมักเน้นย้ำซ้ำความในเรื่องอำนาจอธิปไตยเหนือดินแดน ภาพของการถูกแบ่งแยกฝั่งซ้ายฝั่งขวา, ฝั่งไทย-ฝั่งลาว, ฝั่งโน้น-ฝั่งนี้จึงมีอยู่เสมอ โดยมีความพยายามที่จะจำแนกแยกความแตกต่างผ่านพลเมืองที่มีเชื้อชาติต่างกัน คนลาวฝั่งโน้นจึงไม่ได้เป็นส่วนหนึ่งหรือมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับคนไทยฝั่งนี้ ส่วนมากคนฝั่งโน้นก็มักจะมาพึ่งพาอาศัยฝั่งไทยเสมอ อันเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างภาพของความไม่เท่าเทียม คนฝั่งลาวจึงอยู่ในฐานะบทบาทรองและถูกเอารัดเอาเปรียบและไม่ได้รับความสนใจเท่าที่ควรมากนัก ในขณะที่อีกด้านหนึ่งแม่น้ำโขงก็เป็นพื้นที่ที่ได้สร้างภาพให้เห็นถึง “ภาวะไร้พรมแดน” ด้วยตระหนักถึงความมั่งคั่งในเชิงเศรษฐกิจที่น่าจะมีการดำเนินการร่วมกันได้ ภาพเงาของแม่น้ำโขงในฐานะเส้นกันเขตแดนระหว่างประเทศจึงเลื่อนลางด้วยเห็นแหล่งทุนที่สำคัญที่จะนำมาซึ่งผลกำไรอันมหาศาลต่อรัฐชาติทั้งสอง ดังนั้นไทยกับลาวจึงมีภาพของความเป็นพลเมืองของรัฐชาติในสถานภาพที่ต่างกัน ซึ่งเราก็คงปฏิเสธไม่ได้ว่าผู้ที่มีอำนาจในการควบคุมและจัดการการเข้าถึงทรัพยากรอันอุดมบนริมฝั่งแม่น้ำโขงนี้ถูกผูกขาดโดยรัฐชาตินั้นเอง

ประเด็นการนำเสนอภาพของแม่น้ำโขงในฐานะที่เป็นพรมแดน ซึ่งบางเวลาก็มีภาพเงาที่เด่นชัด แต่บางเวลาภาพเงาของแม่น้ำโขงก็เลื่อนลางแทบมองไม่เห็น ถ้อยคำนำเสนอภาพแม่น้ำโขงที่แตกต่างในหลากหลายลักษณะเช่นนี้ แม้แต่เกิด ชาวบ้านผาตั้ง อำเภอสังขม (สัมภาษณ์, พุทธศักราช 2551) เล่าให้ฟังว่า “โดยปกติคนบ้านอ่ากับบ้านผาตั้งก็ไปมาหาสู่กันตลอดทุกวัน ไม่ต้องมีใบผ่านแดนอะไร นั่งเรือมาขึ้นที่ท่าวัดเป็นประจำ คนฝั่งนี้ไปฝั่งโน้นไปเอา

ข้าวเอาของมาขาย หรือคนฝั่งโน้นมาฝั่งนี้มาซื้อของกินของใช้ มีงานบุญงานศีลก็ส่งข้าวแลกแลกกัน แต่ถ้าวินในหลวง (รัฐ) บอกว่าจะมีงานหรือแขกต่างบ้านต่างเมืองมา แล้วต้องการให้มีความเป็นระเบียบกล้วยขายหน้าขายตากก็จะต้องไม่ให้ข้ามแดนในวันนั้น ถ้าข้ามโดยบัง (ไม่) บอกพื้น (เจ้าหน้าที่) ก็จะจับเอาปรับไหมเอา” นอกเหนือจากนี้ ยังมีการกำหนดระเบียบว่าด้วยการผ่านแดนของทั้งสองประเทศไว้อย่างเคร่งครัด แม้จะเป็นเพียงชุมชนเล็ก ๆ ก็ตาม แต่ก็ต้องมีระเบียบที่เหมือนกับเป็นกฎหมายของหมู่บ้านชุมชน โดยผู้ออกกฎระเบียบนี้ก็เป็นกำนันหรือผู้นำชุมชนดำรงณบ้านผาตั้ง มีการกำหนดช่วงเวลาการใช้เรือผ่านแดนระหว่างไทยลาว คือ ในแต่ละวันตั้งแต่เวลา 06.00 – 18.00 น. กรณีมีความจำเป็นต้องใช้เรือหลังเวลา 18.00 น. ต้องแจ้งผู้ใหญ่บ้านกำนันหรือผู้นำชุมชนเข้มแข็ง และราษฎรของ ส.ป.ป.ลาว มีความจำเป็นที่จะต้องได้รับการช่วยเหลืออย่างเร่งด่วน เช่น เจ็บป่วย ได้รับความอุบัติเหตุทางน้ำ เป็นต้น

ลักษณะเช่นนี้ แสดงให้เห็นว่ารัฐยังคงมองภาพของพรมแดนในมิติที่เกี่ยวข้องกับอำนาจอธิปไตยที่มีการจำกัดขอบเขตของผู้คนเอาไว้ โดยปฏิเสธความเป็นจริงในวิถีชีวิตประจำวันที่ผู้คนส่วนใหญ่มีการเชื่อมโยงไปมาหาสู่กันตลอดเวลา ด้วยอำนาจแห่งกฎหมายหรือข้อบังคับต่าง ๆ ที่รัฐหรือตัวแทนแห่งรัฐได้กำหนดสร้างขึ้นโดยมุ่งหวังจะรักษาความมีระเบียบเรียบร้อยให้มีขึ้นในพื้นที่นั้น ๆ ด้วยเหตุนี้ ปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นในชุมชนชายแดนไทยลาวจึงเป็นท่าทีของรัฐทั้งไทยและรัฐลาวที่พยายามตอกย้ำและยืนยันถึงอำนาจองค์อธิปัตย์ของรัฐเหนือดินแดนและผู้คน ประชาชนตัวเล็กตัวน้อยเหล่านี้จึงต้องเผชิญกับข้อกำหนด กฎระเบียบ และการเฝ้าระวังจากภาครัฐที่มองว่า หากพลเมืองของรัฐใดรัฐหนึ่งเข้ามาต้องแจ้งให้เจ้าหน้าที่รัฐทราบทันที อันเป็นการบ่งบอกให้เห็นว่ากลุ่มคนที่เข้ามานั้นไม่ใช่คนของตนเอง ซึ่งแน่นอนว่าทัศนคติที่มองก็คือ “คนอื่น” ที่อาจก่อปัญหาให้เกิดขึ้นได้เสมอ อาทิ การเปิดโอกาสให้ราษฎรชาวลาวเดินทางข้ามพรมแดนมายังฝั่งไทยหลังเวลา 18.00 น. ได้ แต่ต้องได้รับการอนุญาตและลงบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรไว้เป็นหลักฐาน ทั้งนี้การเข้ามาหลังช่วงเวลากำหนดก็ต้องมีเหตุจำเป็นเพียงเท่านั้น ซึ่งนิยามของเหตุจำเป็นมีสาระสำคัญ คือ การเจ็บป่วย และได้รับความอุบัติเหตุทางน้ำเป็นหลักเท่านั้น

ภาพที่ 1 : ป้ายประกาศระเบียบการจอดรถที่บ้านผาตั้งที่กำหนด ณ จุดผ่านแดนด่านประเพณี บริเวณท่าเรือหลังวัดอ่างปลาบึก บ้านผาตั้ง อำเภอสังขาม จังหวัดหนองคาย

ลักษณะเช่นนี้ แสดงให้เห็นถึงการจำแนกแยกแยะผู้คนโดยอาศัยสถานภาพทางสังคม นั่นก็คือ สังเกตดูชาติใด หรืออยู่ในฐานะประชากรของประเทศใด ภาพของการเดินทางข้ามแดนได้ตลอดเวลาหรือเป็นไปอย่างอิสระเสรีไม่ใช่สิ่งที่รัฐต้องการจะให้มีขึ้น เพราะดูเหมือนจะสวนทางกับอุดมการณ์ทางการเมือง และเรื่องราวของอำนาจอธิปไตยที่เกิดจากวาทกรรมของชาติ ซึ่งยังคงทำงานผ่านโครงสร้างทางสังคม โครงสร้างทางการเมือง ทั้งที่เป็นตัวบทกฎหมาย ข้อปฏิบัติ แนวนโยบายของรัฐ ฯลฯ อันเป็นเครื่องช่วยอธิบายกลไกต่าง ๆ ของรัฐ ทั้งในเชิงองค์กร สถาบัน อุดมการณ์ และแนวปฏิบัติ แนวคิดเรื่อง “สภาวะไร้พรมแดน” ที่มีต่อชีวิตและผู้คนตัวเล็กตัวน้อยก็ดูเหมือนจะเป็นเพียงอุดมคติ ซึ่งผลในเชิงนโยบายหรือในทางปฏิบัติแล้ว ก็ยังคงเป็นเรื่องราวที่ยังไม่ได้รับความสนใจเท่าใดนัก หากเทียบกับนโยบายเชิงเศรษฐกิจโดยเฉพาะ “การค้าข้ามพรมแดน” ที่ที่ท่าของรัฐจะให้ความสำคัญและสนับสนุนอย่างเต็มที่

2.4 เส้นเขตแดนแม่น้ำโขง : กับटकเชิงโครงสร้างผ่านวาทกรรมของรัฐ

ยศ สันตสมบัติ (2551: 19) กล่าวไว้ในหนังสือรวมบทความรัฐจากมุมมองของชีวิตประจำวัน เล่ม 1 ว่า คำถามที่นักมานุษยวิทยาหลายคนในเวลานี้สนใจ ดังเช่น งานของ Gupta & Ferguson (1997), Appadurai (1996) พยายามจะตอบคำถามนี้ และกลายเป็นประเด็นข้อถกเถียงที่นักมานุษยวิทยาหลายคนกำลังสนใจ ประเด็นที่สำคัญก็คือว่า เรากำลังอยู่ในบริบทของยุคสมัยซึ่งรัฐอาจจะมียุทธศาสตร์น้อยลง ๆ ในแง่ของการดูแลและสวัสดิการของพลเมือง และเราอาจจำเป็นต้องทบทวนตรวจสอบแนวคิดที่ว่าด้วยรัฐในบริบทใหม่ ที่รัฐชาติหรือพื้นที่ของรัฐชาติถูกนิยามในบริบทข้ามชาติ

ด้วยเหตุนี้ นิยามความหมายของพรมแดนแม่น้ำโขงจึงมีพลวัตที่เกิดจากความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่าง นโยบายของรัฐ กับ ชีวิตประจำวันของผู้คน ที่ดูจะเป็นสิ่งที่ไม่ค่อยสอดคล้องและลงรอยกันสักเท่าไร เพราะไม่สนใจกับปฏิบัติการในชีวิตประจำวันของผู้คนในชุมชนชายแดน การตัดนัยยะทางความคิดของผู้คนออกไปจากวาทกรรมรัฐ ดังที่ปรากฏให้เห็นนิยามความหมายของพรมแดนแม่น้ำโขงที่อยู่ในความคิดกระแสหลักในฐานะเป็นกลไกทางการเมือง (political apparatus) ซึ่งทำหน้าที่แบ่งเขตดินแดนให้มีอาณาเขตที่แน่นอนชัดเจน อันเป็นเครื่องมือทางการเมืองอีกอย่างหนึ่งในมุมมองของรัฐ ทั้งนี้หากย้อนกลับไปยังยุคสมัยก่อนมีการแยกแม่น้ำโขงออกเป็นฝั่งซ้ายฝั่งขวาตั้งแต่สมัยอาณาจักรล้านช้าง เราจะพบภาพการเคลื่อนไหวเคลื่อนย้ายของผู้คนไปตั้งถิ่นฐานในชุมชนแถบลุ่มแม่น้ำโขงที่ข้ามไปมาระหว่างสองฝั่งโขงได้อย่างอิสระ อันแสดงให้เห็นความเกี่ยวโยงกันระหว่างประชาชนลาวในประเทศลาวกับไทลาว หรือไทยอีสาน โดยเฉพาะในแถบลุ่มแม่น้ำโขง ตั้งแต่ครั้งยังไม่เกิดพรมแดนรัฐชาติที่แบ่งแยกออกเป็นประเทศไทยและประเทศลาวดังเช่นทุกวันนี้

ทั้งนี้หากเราพิจารณาภาพเสนอที่เกี่ยวข้องกับแม่น้ำโขงนับตั้งแต่อดีตนั้น ซึ่งไม่ค่อยเห็นปัญหาในเชิงโครงสร้างทางสังคมมากนัก เพราะแม่น้ำโขงไม่ได้มีสถานภาพหน้าที่เป็นเหมือนรั้วกั้นเขตแดนแบ่งแยกผู้คนสองฝั่งแม่น้ำออกจากกัน อาทิ ภาพของแคว้นศรีโคตรบอง ก็พบว่ามีการตั้งอยู่บนสองฝั่งแม่น้ำโขง นับตั้งแต่เขตจังหวัดหนองคายลงไปถึงเขตจังหวัดอุบลราชธานีในปัจจุบัน (ศิริพร, 2551: 51) แต่ภาพของแม่น้ำโขงในปัจจุบันดูเหมือนจะมีปัญหาของโครงสร้างทางสังคมการเมืองมาเป็นเงื่อนไขสำคัญในการก่อรูปสร้างขึ้นมา ซึ่งทำให้ผู้คนสองฝั่งแม่น้ำมีต้นสังกัดของความเป็นพลเมืองของรัฐชาติต่างกัน ซึ่งโครงสร้างทางสังคมการเมือง ดังที่กล่าวมาแล้วว่า ปรากฏภาพชัดเจนเมื่ออิทธิพลอาณานิคมฝรั่งเศสก้าวเข้ามาสู่ภูมิภาคอินโดจีน นับตั้งแต่วิกฤตการณ์ ร.ศ.112 ที่มีความพยายามแบ่งแยกดินแดนฝั่งซ้ายฝั่งขวาของแม่น้ำโขงออกจากกัน ภายใต้เงื่อนไขของสนธิสัญญาว่าด้วยการปักปันเขตแดนระหว่างรัฐสยาม (ไทย) กับรัฐฝรั่งเศส (ลาว) ด้วยผู้คนที่สองฝั่งน้ำนั้นนับตั้งแต่อดีตเคยเดินทางไปมาหาสู่กันอยู่เสมอ มีการอพยพเคลื่อนย้ายถิ่นฐานข้ามฟากน้ำไปมา แต่ในปัจจุบันคำว่าอำนาจอธิปไตยเหนือดินแดนที่พยายามยึดเยี่ยมความเป็นพรมแดนแม่น้ำโขงในฐานะ “เส้นเขตแดน” ทำให้ผู้คนที่เคยมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันต้องถูกบีบคั้นและกดทับด้วยอำนาจของรัฐชาติ เพราะหากคนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงเดินทางเข้ามายังฝั่งขวา แม้จะถูกต้องตามกฎหมายก็ยังถือว่าเป็น “ชาวต่างชาติ” และที่หนักไปกว่านั้นก็คือหากลักลอบเข้ามาก็จะกลายเป็น “ผู้ลักลอบเข้าเมืองโดยผิดกฎหมาย” นำมาซึ่งภาวะของการไร้อำนาจ การถูกเอารัดเอาเปรียบ การกดขี่ข่มเหง ฯลฯ นอกเหนือจากนี้ยังพบว่า มีบุคคลที่ในช่วงสมัยที่มีการให้ไปขึ้นทะเบียนราษฎร ซึ่งย้อนกลับไปเป็นเวลาเกือบ 4 ทศวรรษมาแล้ว ชาวบ้านบางคนไม่ได้จดทะเบียนดังกล่าวจึงตกอยู่ในสภาพของ “คนไร้สัญชาติ” ต้องถือบัตรเหลืองแสดงตัวตนของตนเองต่อรัฐไทย แม้จะใช้ชีวิตอยู่บนผืนแผ่นดินถิ่นเกิดนี้มาเนิ่นนานแล้วก็ตาม ดังกรณี แม่ตู่เกิดที่เป็นคนลาวอพยพย้ายถิ่นมาอยู่บ้านผาตั้ง ฝั่งไทย ด้วยการแต่งงานกับคนไทยตั้งแต่ประเทศลาวยังอยู่ในการปกครอง “ระบอบเก่า” (คอมมิวนิสต์) แต่ด้วย

ความกลัวภัยสงครามที่ยังวนเวียนอยู่ในความทรงจำ แม่ตู่เกิดจึงไม่ได้ไปแจ้งเกิดว่าเป็นพลเมืองลาวหรือเป็นพลเมืองไทย ซึ่งในที่สุดแม่ตู่เกิดก็มีสิทธิ์ถือเพียง “ใบเหลือง” เพื่อบ่งบอกความเป็นคนต่างด้าวในดินแดนรัฐไทยมาจนเท่าทุกวันนี้

2.4.1 การพัฒนาภูมิภาค: ภาพชีวิตหรือโศกนาฏกรรมของแม่น้ำโขง

แม้จะมีกระแสการพัฒนาภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงเกิดขึ้นมากมาย อาทิ โครงการพัฒนาความร่วมมือทางเศรษฐกิจในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง หรือที่รู้จักกันในชื่อโครงการ GMS (Greater Mekong Sub-region) อันเป็นแนวคิดที่ยืนยันทิศทางของแม่น้ำโขงในฐานะศูนย์กลางภูมิภาคแห่งการพัฒนาและส่งเสริมการค้า การลงทุน ตลอดจนการใช้ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อส่งเสริมกันและกัน อันจะนำมาซึ่งโอกาสในการสร้างความมั่งคั่งอย่างมหาศาลให้กับนานาประเทศในเขตอนุภูมิภาคนี้ นั่นคือคำกล่าวอ้างในลักษณะเชิญชวนที่พบเห็นอยู่เสมอ ๆ อย่างไรก็ตาม ก็มิผู้ให้ความเห็นว่า แนวคิดนี้และวิธีการพัฒนาที่แผ่อยู่ข้างในได้รับการโต้แย้งอย่างรุนแรงจากผู้ที่มีความคิดว่าการพัฒนาและการใช้ทรัพยากรตามวิถีทางปัจจุบันได้นำไปสู่การกัดกินและต้นทุนที่ไม่สมดุล ทั้งนี้เนื่องจากประชาชนส่วนใหญ่ในภูมิภาคนี้ยังดำรงชีวิตอยู่อย่างดิ้นรนต่อสู้เพื่อความอยู่รอดไปวันต่อวัน ยิ่งไปกว่านั้น ยังมีความกังวลกันอย่างมากเกี่ยวกับสิทธิและวัฒนธรรมของผู้คนจำนวนมากที่จะถูกคุกคามและถูกกดขี่อยู่ต่อไป ถ้าหากไม่มีการคำนึงถึงอำนาจของกลุ่มบุคคลที่มีอิทธิพลและมีผลประโยชน์ และปล่อยให้การพัฒนากระแสหลักดำเนินไปตามทิศทางที่เป็นอยู่โดยไม่มีการโต้แย้ง (มิ่งสรรพ และจอห์น ดอร์, 2550: บทบรรณาธิการ)

หากย้อนกลับมาพิจารณาแผนการดำเนินการพัฒนาของโครงการ GMS หนึ่งในข้อตกลงใน 9 ข้อที่เป็นสาขาของการส่งเสริมและพัฒนาความร่วมมือ นั่นคือ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์¹ ซึ่งดูเหมือนจะเป็นเพียงข้ออ้างที่ให้ความคำนึงถึงพลเมืองประชาชนที่อยู่ในภูมิภาคนี้ด้วยเท่านั้น เพราะหากเทียบสัดส่วนของนโยบายความร่วมมือ สาขาที่มุ่งเน้นส่วนใหญ่และให้ความสำคัญเป็นหลักใหญ่ใจความ นั่นก็คือ การพัฒนาและสร้างความแข็งแกร่งในภาคเศรษฐกิจและอุตสาหกรรม แต่การพัฒนาในภาคประชาชนดูเหมือนจะเป็นแนวคิดในเชิงอุดมคติเท่านั้น

การให้ความสนใจและมีการนำเสนอในเชิงนโยบายที่มองเห็นภาพของภาคประชาชนในมิติความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเพื่อก่อร่างสร้างตัวมาเมื่อไม่นาน ดังกรณี**คำแถลงการของคณะรัฐมนตรี นายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ นายกรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 30 ธันวาคม 2551** ซึ่งมีนโยบายหลายกลุ่มด้วยกัน ในส่วนของนโยบายความมั่นคงของรัฐปรากฏอยู่ในข้อที่ 2 ซึ่งมี 5 ข้อย่อย (ดูเพิ่มเติมในภาคผนวก) ทั้งนี้เมื่อผู้วิจัยพิจารณาพบว่า ไม่ปรากฏภาพการนำเสนอในภาคประชาชน เพราะรัฐเท่านั้นที่มีอำนาจเด็ดขาด และสามารถอภิบาลรัฐชาติไว้ได้ โดยมีได้ให้ความสำคัญกับภาพลักษณ์ของความมั่นคงแห่งรัฐ ที่มีการสนับสนุนความสัมพันธ์จากภาคประชาชน เพื่อให้ประชาชน

¹ สาขาความร่วมมือในโครงการ GMS มี 9 สาขา ได้แก่ คมนาคมขนส่ง โทรคมนาคม พลังงาน การค้า การลงทุน เกษตร สิ่งแวดล้อม การท่องเที่ยวและการพัฒนาการท่องเที่ยว และการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

รัฐบาล และประชาคมระหว่างประเทศประสานงานและร่วมมือกัน แสดงให้เห็นว่านโยบายการพัฒนาด้านความมั่นคงของรัฐเป็นภารกิจสำคัญอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งภาระหน้าที่นี้ยังคงขับเน้นให้เป็นภารกิจหลักของ “กองทัพบก” ในการรักษาเอกราช อธิปไตย และบูรณาภาพแห่งดินแดน รัฐมีหน้าที่ช่วยเสริมสร้างความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของประชาชนบริเวณชายแดน เช่นนี้ในทางตัวบทกฎหมายและนโยบายของรัฐที่กำหนดขึ้น ก็ยังไม่มีพื้นที่สำหรับประชาชนผู้มีถิ่นอาศัยและใช้ชีวิตอยู่บนพื้นที่พรมแดนนี้

จากสาเหตุที่ภาพประชาชนพลเมืองไม่เคยปรากฏในฐานะเป็นผู้รักษาความมั่นคงแห่งรัฐ ก็เนื่องด้วยการถูกเบียดขับให้ต้องกลายเป็นผู้หลบหนีเข้าเมืองบ้าง, ผู้สร้างปัญหา, ผู้ที่อยู่ภายใต้การดูแลคุ้มครองของรัฐ, แรงงานต่างด้าว เป็นต้น โดยมีรัฐเป็นผู้กำหนดกฎเกณฑ์ วางมาตรการจัดระเบียบชายแดนเพื่อรักษาความมั่นคงของชาติ (คำแถลงนโยบายของคณะรัฐมนตรี, 2551 : 9-10) ภาพประชาชนพลเมืองทั้งสองฝั่งน้ำบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงจึงยังคงเป็นเหมือนผู้อยู่ใต้การควบคุมดูแลจากรัฐบนฐานคิดเรื่อง “อำนาจอธิปไตยเหนือดินแดน” นอกจากนี้ยังมีการกำหนดกฎหมายขึ้นมาเพื่อสร้างภาพและตอกย้ำสิทธิของบุคคลจำเป็นต้องอยู่ภายใต้กฎหมายแห่งรัฐ ในคำแถลงนโยบายของคณะรัฐมนตรีข้อที่ 2 นโยบายความมั่นคงของรัฐ ข้อ 2.3 กล่าวว่า

“เสริมสร้างสันติภาพการอยู่ร่วมกันกับประเทศเพื่อนบ้าน มุ่งเน้นการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งด้วยการเจรจาโดยสันติวิธี ให้ความสำคัญกับการสำรวจและการปักปันเขตแดนกับประเทศเพื่อนบ้านอย่างถูกต้องตามข้อตกลงและสนธิสัญญา ประสานงานและร่วมมือกับประเทศเพื่อนบ้านในการป้องกันและแก้ไขปัญหาที่กระทบต่อความมั่นคงในพื้นที่ชายแดน รวมทั้งเสริมสร้างความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของประชาชนในบริเวณชายแดน”

ข้อแถลงในเชิงนโยบายดังกล่าวนี้ จึงดูจะเป็นเรื่องทางการเมืองที่มีภาครัฐเป็นผู้กระทำเป็นหลัก ซึ่งถ้าจะกล่าวง่าย ๆ ก็คือในสังคมที่อำนาจรัฐปรากฏภาพชัดเจนที่สุดและเป็นผู้จัดการใหญ่ในชุมชนสังคมแห่งรัฐชาตินั้น จะยอมให้มีบุคคลอื่นเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการที่เป็นพลเมืองประชาชนซึ่งถูก “ตีตรา” ไว้แล้วว่าเป็นผู้อยู่ใต้อำนาจการปกครองแห่งรัฐ ถ้อยแถลงนโยบายแห่งรัฐจึงไม่ใช่เรื่องแปลกที่จะมีลักษณะชาตินิยมและทุนนิยมเช่นนั้น เพราะโดยแท้จริงในสังคมโลกที่มีอุดมการณ์ทางการเมืองใหญ่ ๆ ที่สำคัญ ๆ ก็มีฐานมาจากแนวคิดชาตินิยมและทุนนิยมเป็นหลัก

การสร้างเขื่อนกันแม่น้ำโขงเพื่อสร้างแหล่งพลังงานมหาศาลในเขตประเทศอนุภูมิภาคกลุ่มแม่น้ำโขง กรณีดังกล่าวได้กลายเป็นประเด็นสาธารณะที่มีผู้คนและกลุ่มองค์กรต่าง ๆ ออกมาแสดงทัศนะให้ความคิดเห็นหลายฝ่ายต่างกันไป เริ่มจากการยกเรื่องของการอนุรักษ์ธรรมชาติจนกระทั่งแพร่ขยายเข้าไปในปริบทของเรื่องสิทธิมนุษยชน นำไปสู่ข้อถกเถียงที่ว่าควรหรือไม่ที่จะมีการสร้างเขื่อนกันแม่น้ำโขงซึ่งแม่น้ำสายนี้ถือเป็นแม่น้ำนานาชาติ มิใช่ชาติใดชาติหนึ่งเป็นเจ้าของ แต่ทัศนะดังกล่าวนี้ก็ถูกโคจรช่วงหลังจากที่จีนได้สร้างเขื่อนกันแม่น้ำโขง

และแม่น้ำสาขาไปในหลาย ๆ จุดแล้ว ความเห็นในกรณีการสร้างเขื่อนนี้ได้แตกออกเป็น 2 ฝ่าย คือ หากมองในเชิงการพัฒนาโครงสร้างทางเศรษฐกิจและต้องการมุ่งเน้นให้อนุภูมิภาคนี้มีการลงทุนและส่งเสริมภาคอุตสาหกรรมมากขึ้น ซึ่งส่วนใหญ่ก็เป็นนักธุรกิจและกลุ่มผู้มีผลประโยชน์ในแง่การลงทุนเป็นหลัก เช่นนี้เขื่อนกั้นแม่น้ำโขงจึงเป็นสิ่งที่เห็นด้วยในกลุ่มนี้ แต่ฝ่ายตรงข้ามที่คัดค้านก็มีทัศนะที่ต่างออกไป เพราะมองในแง่สิทธิมนุษยชนและพิจารณาจากมิติของผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม โดยมีการอ้างและนำเสนอเหตุผลต่าง ๆ มายืนยันความคิดเห็น และตั้งองค์กรในการที่จะยุติการทำลายระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อมที่เป็นภาพชีวิตอันแท้จริงของแม่น้ำโขงไป

ลักษณะดังกล่าวข้างต้นแสดงให้เห็นถึงมุมมองทางสังคมในบริบทของการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกที่ดูไร้ระเบียบ มีความหลากหลายและเลื่อนไหลอยู่ตลอดเวลา รวมถึงอิทธิพลของกระแสสังคมหลังสมัยใหม่ที่เรียกร้องการพัฒนาอย่างสมดุล บนฐานของสิทธิมนุษยชนและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมที่ถูกหยิบยกขึ้นมาโต้แย้งถกเถียงเกี่ยวกับวาทกรรม “การพัฒนา” ในกระแสความคิดหลัก อีกทั้งภาพของแม่น้ำโขงเองที่หลุดจากภาพของ “เส้นกันเขตแดน” ที่ถูกจองจำมาตั้งแต่ยุคอาณานิคม แล้วขยายออกไปสู่พื้นที่พรมแดนที่ไร้ขอบเขตรัฐชาติ แม่น้ำโขงกลายเป็นแม่น้ำสาธารณะและได้รับการยอมรับกันอย่างกว้างขวางและแพร่หลายในประชาคมโลก แม้จะอยู่ในสภาวะการณ์ที่สังคมให้คุณค่ากับการพัฒนาในกระแสนิยม แต่ประเด็นเรื่องแม่น้ำโขง (Mekong River issue) เป็นมากกว่าการขยายภาคการลงทุน และเศรษฐกิจในปริบทของการสร้างความร่วมมือในเขตอนุภูมิภาคแถบนี้ แต่แม่น้ำโขงหลังจากที่ถูกปลดปล่อยจากภาพของ “รั้วกันเขตแดนประเทศ” แม่น้ำสายสำคัญนี้ในพื้นที่ทางสังคมของผู้คนหลายร้อยล้านคนที่อาศัยอยู่บริเวณนี้ นับตั้งแต่ต้นน้ำถึงปลายน้ำ จากริเบตจนสุดสายน้ำที่ทะเลจีนใต้ แม่น้ำโขงในเชิงคุณค่าแห่งจิตวิญญาณมีภาพของพื้นที่ผู้คนและชีวิตที่ได้โลดแล่นอยู่บนผืนน้ำโขงอย่างมากมาย แม่น้ำโขงเป็นทั้ง “แม่ผู้ให้ชีวิต ให้กำเนิดเกิดก่อสิ่งต่าง ๆ อันอุดม ตลอดจนยังเป็นแหล่งเก็บงำองค์ความรู้อันเป็นภูมิพลังทางปัญญาของผู้คนเป็นจำนวนมากและหลากหลาย ความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนกับธรรมชาติที่มีใช้สร้างจากรัฐหรือองค์กรใด ๆ ทั้งสิ้น ล้วนยืนยันและช่วยตอกย้ำให้เห็นความคิดที่จะคุ้มครองและรักษาผืนน้ำอันยิ่งใหญ่ นั้นให้คงอยู่คู่กับมวลมนุษยชาติอย่างมีดุลยภาพ

แม้ว่าจะมีความพยายามทำให้แม่น้ำโขงกลายเป็น “เส้นทางเชื่อมโยง” ไทยกับลาวเข้าด้วยกัน ทั้งภาพของสะพานมิตรภาพที่หลังไหลเกิดขึ้นในหลาย ๆ จุดตั้งแต่เหนือจรดใต้ รวมทั้งการเปิดด่านประเพณีสำหรับผู้คนสองฝั่งโขงที่ใช้เป็นจุดเชื่อมต่อและสร้างสัมพันธ์กัน แต่กระนั้นการสร้างภาพความเชื่อมโยงดังกล่าวโดยเฉพาะสะพานข้ามโขง ณ ที่ต่าง ๆ ก็ยังวางอยู่บนฐานของการส่งเสริมและพัฒนาทางเศรษฐกิจขนาดใหญ่ระหว่างกัน ส่วนด่านประเพณีที่ “ไร้สะพาน” เชื่อมโยงที่เป็นรูปเป็นร่างเด่นชัดนี้กลับถูกสร้างให้อยู่ภายใต้เงื้อมมือและสายตาของรัฐเป็นหลัก อาทิการเดินทางข้ามฝั่งจะต้องแจ้งผู้ใหญ่บ้าน/กำนันหรือผู้นำชุมชน ซึ่งก็เป็นตัวแทนของรัฐที่อยู่ในท้องถิ่น ทั้งนี้กลุ่มคนเหล่านี้ก็มีคำอธิบายที่ตั้งอยู่บนฐานคิดว่า “แม่น้ำโขงเป็นปริมณฑลอันแบ่งบอกอำนาจอธิปไตยของชาติ” นั่นก็คือเป็นเส้นกันเขตแดนที่กำหนดความสัมพันธ์ของฝั่งซ้ายไว้

ในฐานะของผู้ที่เรียกร้อง “ขอความช่วยเหลือ” หรือเป็นพื้นที่ซึ่งอาจนำปัญหาข้ามเข้ามาสู่ราชอาณาจักรไทย ไม่ใช่ในฐานะเพื่อนบ้านหรือเป็นประชาชนพลเมืองที่อาศัยร่วมกันอยู่ในพื้นที่ชายแดนแห่งนี้

ทัศนะดังกล่าวจะเห็นได้ชัดจากปรากฏการณ์ที่อยู่ในชีวิตประจำวัน ดังจะเห็นได้จากข้อกำหนดการขึ้น-ลงของพลเมืองลาวที่เดินทางข้ามฝั่งมาฝั่งไทย ซึ่งจะต้องกำหนดให้ขึ้นเฉพาะจุด และต้องแจ้งผู้นำชุมชน ตลอดจนมีการสั่งห้ามนำเข้าสิ่งผิดกฎหมายต่าง ๆ เข้าสู่ราชอาณาจักรไทย โดยสร้างนำเสนอภาพคนต่างเชื้อชาติต่างรัฐขึ้นมาสรางเงื่อนไขที่คนริมฝั่งจะปรับเปลี่ยนบทบาทของตนเองจากพื้นที่ทางฝั่งซ้ายมาสู่พื้นที่ทางฝั่งขวาของแม่น้ำโขงในบริบทของสังคมไทย ส่วนอีกด้านหนึ่งของความคิดในการสนับสนุนว่า แม่น้ำโขงมิได้มีบทบาทหน้าที่เป็นเครื่องกั้นขวางผู้คนสองรัฐให้แยกออกจากกัน ซึ่งเป็นการมองในมิติของความสัมพันธ์ทางชาติพันธุ์ที่มีต่อการไม่เฉพาะเพียงช่วงเวลาที่มิประเพณีพิธีกรรมเท่านั้น อันเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้คนไปมาหาสู่ และร่วมกันปฏิบัติหรือกระทำกิจกรรมต่าง ๆ ในชีวิตประจำวันได้ตามปกติ การที่คนลาวสามารถเข้ามาทำงานร่วมกับคนไทยในชุมชน ก็ถือเป็นการลอคติและอุปสรรคของผู้คนริมฝั่งที่จะสามารถเข้าถึงแหล่งทรัพยากรที่ใช้ในชีวิตได้ หรืออาจจะรวมผลทางสังคมในการช่วยบรรเทาปัญหาที่เกิดขึ้นกับรัฐ ตลอดจนสร้างพื้นที่ทางสังคมในชุมชนริมฝั่งแม่น้ำโขงที่มีใช้ “ชายแดนแม่น้ำโขง” ที่เอื้อประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตประจำวันได้ และสร้างบทบาทหรือภาพของแม่น้ำโขงในฐานะเส้นทางเชื่อมโยงชีวิตและจิตวิญญาณของผู้คนทั้งสองฝั่งน้ำที่เคยมีต่อกันให้เพิ่มมากขึ้นได้อีกประการหนึ่ง

2.4.2 พี่น้อง/ไท: ตัวตนที่จางหายไปในวาทกรรมรัฐชาติ

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542 นิยามคำว่า “พี่น้อง (น.) ผู้เกิดร่วมบิดามารดาเดียวกัน; คนในเชื้อสายวงศ์วาน” ในทำนองเดียวกับ **พจนานุกรมภาษาลาว** ของมหาสิลา วีระวงส์ อธิบายว่า (น.) ผู้เกิดร่วมพ่อแม่เดียวกัน; คนในเชื้อสาย มีเรื่องเล่าประวัติศาสตร์ในยุคตำนานที่แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ไทยกับลาวในฐานะที่เป็น “พี่น้องกัน” กล่าวคือมีเรื่อง **ขุนบรม** ว่าเป็นต้นตระกูลของไทยลาวในปัจจุบันที่เคลื่อนย้ายลงมาอยู่ในดินแดนสุวรรณภูมินี้ ขุนบรมมีลูกชายหกคนที่ได้แยกย้ายกันไปตั้งบ้านตั้งเมือง เป็นหัวหน้าหรือผู้ปกครองของไทยและลาวในดินแดนต่าง ๆ กระจายกันอยู่ ทั้งไทยและลาวจึงนับว่ามีเชื้อสายอันเดียวกัน มีผู้คุ้มครองเป็นปฐมกษัตริย์สืบสายโลหิตมาจากบรรพบุรุษคนเดียวกัน ในเหตุการณ์ครั้งนั้นขุนบรมได้มีโอวาทสั่งสอนลูกชายทั้งหลาย ความว่า

“เจ้าพี่น้อง (เน้นโดยผู้วิจัย) หากแม่นลูกผู้เดียวตาย เมื่อถูกตายไป ลูกอยู่หลังภู เจ้าก็ป้ายแบ่งเมือง บุญผู้ใดมี หากได้นั่งบ้านสร้างเมืองอันกว้างใหญ่ บุญผู้ใดบ่มิหลาย หากจักได้ที่แคบขันอันชะแลงปันให้สู่เจ้าแล้วดังนี้ ภายหน้าไปผู้ใดอย่าโลภตณหาอิจนามักมาก แลเอาริพลไปตกแดน เอาหอกดาบเข็นแพนไปตกท่ง รบเอาบ้านเมืองกัน ให้ผู้นั้นวินาศฉิบหาย ทำอันใดอย่าให้เป็น เช่นอันใดอย่าให้ได้ ปลูกไม้อย่าทันทาย ปลูก

หวายอย่าทันท่อน ข้อม่อนอย่าให้สี ปีสมนอย่าให้กว้าง เทียวทางให้ฟ้าผ่า เมื่อป่าให้
เสือกิน ไปทางน้ำให้เรือท้อเหือก ไปทางบกให้เสือท้อมากินมันแล เมืองอ้ายไว้แก่อ้าย
เมืองน้องไว้แก่น้อง อย่าทำอ้ายเบียดเบียนกัน ถ้าผู้ใดตั้งอยู่ในทศพิชราชธรรมและอยู่ใน
ราโชวาทของพ่อนี้ให้ผู้นั้นมีความเจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไปเทอญ”

(เดิม, 2540: 11)

จากประวัติศาสตร์ความเชื่อที่เป็นเรื่องเล่าตำนานข้างต้น แสดงให้เห็นไทยกับลาวเป็นพี่น้องกัน เพราะมีบรรพบุรุษเดียวกัน ในบทบัญญัติคำสอนของขุนบรมซึ่งในอดีตก็อาจเทียบได้กับ
ตัวบทกฎหมายในปัจจุบัน เพื่อยืนยันสถานภาพของผู้คนที่มีถิ่นอาศัยอยู่ในดินแดนสุวรรณภูมินี้
ที่มีความสัมพันธ์ในฐานะเป็น “บ้านพี่น้องกัน” โดยไม่ได้ให้ความสำคัญกับใครเป็นพี่หรือเป็น
น้อง เพราะทุกคนต้องช่วยเหลือเกื้อกูลต่อกัน และไม่เบียดเบียนสร้างความเดือดร้อนให้แก่กัน
และกัน ด้วยเหตุที่คำว่า “พี่น้อง” บ่งบอกให้เห็นในมิติของความสัมพันธ์ทางสายเลือดและจิต
วิญญาณในความคิดของผู้คนตั้งแต่อดีตกาล

ต่อมาความนิยมที่มักจะใช้คำว่าไทยกับลาวเป็น “บ้านพี่เมืองน้อง” จนกลายเป็นประเด็น
ถกเถียงที่อาจนำมาซึ่งความขัดแย้งกันทางความคิดว่า ตกลงใครเป็นพี่ใครเป็นน้อง (ไทยหรือ
ลาว ?) ความไม่ลงรอยในแง่ของการจัดลำดับสถานภาพทางสังคมระหว่างไทยกับลาวดูเหมือน
จะเป็นสาเหตุหนึ่งของที่มาเกี่ยวกับปัญหาว่าด้วยความสัมพันธ์ไทยกับลาวที่แฝงนัยยะซ่อนเร้นอยู่
ภายในเช่นกัน แนวความคิดเช่นนี้ ยังตกทอดมาจนกระทั่งคำเรียกชื่อสะพานแห่งเดียวกันอย่าง
คนไทยเรียก “สะพานมิตรภาพไทย-ลาว” แต่สำหรับคนลาวแล้วสะพานนี้มีชื่อว่า “ขัวมิตรภาพ
ลาว-ไทย” (ขัว ในภาษาลาวแปลว่า “สะพาน”) ด้วยเหตุนี้ ลำดับชั้นหรือที่เรียกว่า “hierarchy”
แห่งภาษาจึงดูเหมือนจะเป็นประเด็นทางการเมือง ในแง่ความสัมพันธ์ข้ามชาติในระดับหนึ่ง
ด้วย ดังที่ Fred R. Dallmayr (1984) กล่าวว่า “ภาษา (language) มีความเกี่ยวข้องและ
สัมพันธ์กับการเมือง (politics) อย่างแนบแน่น ต่างขยายความซึ่งกันและกัน จนบ่อยครั้งที่ภาษา
คือการเมืองและการเมืองคือภาษา

ในประเด็นดังกล่าว ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร (2551: 15) ได้สนับสนุนแนวคิดข้างต้น
ว่า ภาษากับการเมืองมีความสนิทสนมแนบแน่นกันยิ่ง การกระทำทางการเมืองจะเกิดขึ้นได้ก็
ต่อเมื่อมีความเข้าใจทางการเมืองร่วมกัน เป็นความเข้าใจร่วมที่แสดงออกในรูปของภาคปฏิบัติ
การทางสังคม-การเมืองแบบหนึ่ง เช่น การใช้ภาษาหรือมโนทัศน์ทางการเมืองร่วมกันชุดหนึ่ง
อันจะนำไปสู่การเห็นพ้องต้องกันในเรื่องนั้น ๆ ภาษาคือสิ่งที่ช่วยให้เรารับรู้และเข้าใจโลก ฉะนั้น
ชีวิตจำกัดของภาษาก็คือชีวิตจำกัดในการรับรู้และเข้าใจโลกของคนในภาษานั้น

ย้อนกลับมาพิจารณาในประเด็นเรื่องไทยกับลาว “พี่น้องกัน” กับตัวตนที่จางหายไป
วาทกรรมของรัฐ ซึ่งหากพิจารณาในแวดวงข่าวสารและถ้อยแถลงเชิงนโยบายความสัมพันธ์ข้าม
ชาติที่รัฐบาลได้กำหนดสร้างขึ้น หากพิจารณาในประเด็นการสืบค้นหาคำว่า “พี่น้อง” ก็คงจะไม่
พบ เพราะคำดังกล่าวรัฐและสื่อต่าง ๆ ได้นำเสนอให้เห็นด้วยภาพของ “ประเทศเพื่อนบ้าน” แทน

อาทิกำแถลงนโยบายของคณะรัฐมนตรี ปี 2551 ในข้อ 2 ว่าด้วยนโยบายความมั่นคงของรัฐ ดังเช่น “พัฒนาความร่วมมือทางการทหารกับ “ประเทศเพื่อนบ้าน” และมิตรประเทศอื่น ๆ, เสริมสร้างสันติภาพของการอยู่ร่วมกันกับ “ประเทศเพื่อนบ้าน, ให้ความสำคัญกับการสำรวจและการปักปันเขตแดนกับ “ประเทศเพื่อนบ้าน” เป็นต้น (ดูเพิ่มเติมในภาคผนวก) ซึ่งแสดงให้เห็นกลไกทางภาษาที่จะใช้อ้างอิงในฐานะปฏิเสธความจริงทางประวัติศาสตร์ว่าด้วยตำนาน นั้นก็คือไทยกับลาวมิได้มีความสัมพันธ์ร่วมทางชาติพันธุ์ และบทปฏิเสธนั้นก็ได้อ่อนความคิดความเชื่อดังกล่าว แล้วนำไปฝังตรึงเอาไว้ในเนื้อหาของตัวบทกฎหมายที่จะใช้อ้างอิงกันในขณะนี้

ส่วนคำว่า “ไท” ที่หมายรวมถึงทั้งไทยและลาวรวมกันนั้นในการรับรู้ของคนส่วนใหญ่ทุกวันนี้ก็ได้เลื่อนหายไปหลังจากที่ลาวและไทยมีภาพของปรากฏตัวขึ้นเป็นลักษณะรัฐชาติ ทั้งนี้คำว่าไทเป็นถ้อยคำที่มีบทบาทสำคัญก่อนศตวรรษที่ 19 แต่ด้วยเหตุผลของชาตินิยมจึงมีการพยายามที่จะใช้คำว่า “ชนชาติไทย” หรือ “ชนชาตินลาว” ขึ้นมา (แกรนท์, 2549: 2) แสดงให้เห็นว่าอคติแห่งร่องรอยลัทธิชาตินิยมที่เกิดขึ้นในยุคอาณานิคมเป็นสิ่งที่ตกทอดมา และถูกใช้อ้างอิงในฐานะความจริงทางสังคมว่า ไทยกับลาวมีความแตกต่างทางเชื้อชาติและเผ่าพันธุ์

ด้วยเหตุผลใดที่ถ้อยคำเพียงไม่กี่คำ คือ “พี่น้องกัน” “ไต่บ้านเดียวกัน” จึงมีความสำคัญในแง่จิตวิญญาณในชุมชนของผู้คน รวมทั้งความคิดทางสังคมของการเชื่อมโยงกันระหว่างไทยกับลาว และทำไมผู้วิจัยจึงสนใจค้นหาคำตอบให้กับคำถามเหล่านี้ ประการแรกคือ ความเรียบง่ายที่คนไทยกับคนลาวที่มีถิ่นอาศัยอยู่ริมแม่น้ำโขงที่ถือเป็นชุมชนเดียวกันโดยมิได้มีสายน้ำกันเขตแดน ซึ่งคนทั้งสองฝั่งน้ำอธิบายว่าคนบ้านนี้กับบ้านนี้เป็นพี่น้องกัน เหมือนบ้านเดียวกันไปมาหาสู่กันตลอด ดังกรณี พ่อตุ้มคำเกิด ซึ่งเป็นชาวลาวบ้านอ่าง เกิดอาการเจ็บป่วยกระทันหันในช่วงใกล้รุ่งเช้าของวันหนึ่ง จึงจำเป็นต้องนำส่งโรงพยาบาล ซึ่งหากไปโรงหมอที่เวียงจันทน์ก็ใช้เวลาเกือบชั่วโมง แต่ถ้าไปโรงพยาบาลอำเภอสังคม ก็นั่งเรือข้ามโขงไปใช้เวลาเพียง 20 นาที ด้วยความจำเป็นจึงเดินทางไปทางเรือด่วนเข้าไปในเขตอำเภอสังคม แล้วเหมารถต่อไปยังโรงพยาบาลโดยที่ไม่ได้บอกผู้นำชุมชนหรือกำนันผู้ใหญ่บ้านฝั่งไทยแต่อย่างใด ญาติพี่น้องของพ่อตุ้มคำเกิดค่อนข้างกังวลที่ไม่ได้แจ้ง เพราะเป็นช่วงเวลาตี 4 เกือบตี 5 ของวันรุ่งขึ้นซึ่งผู้ใหญ่บ้านและกำนันยังไม่ตื่น แต่หลังจากที่ญาติได้พาพ่อตุ้มคำเกิดไปถึงโรงพยาบาล แล้วได้รับความปลอดภัยแล้ว จึงย้อนกลับมาแจ้งที่หมู่บ้านที่เป็นท่าเรือขึ้นมา ญาติเหล่านั้นก็คลายความกังวลลงไป เมื่อผู้นำชุมชนฝั่งไทยได้บอกว่า “ไม่เป็นไรคนบ้านเดียวกัน เจ็บเป็นเอ็นอ่อน (เจ็บป่วย) มันเลือกเวลาไม่ได้ จะมาจะไปเหตุจำเป็นก็ให้ไปก่อน แล้วค่อยมาบอกมากล่าวที่หลังก็ได้ หรือไม่ต้องบอกก็ได้ไม่เป็นไร” (พ่อตุ้มคำ, สัมภาษณ์, ตุลาคม 2551)

“ทุกวันนี้ถ้าคนบ้านอ่างฝั่งลาวมีเหตุจำเป็น บางทีอาจจะไม่ใช่ไปโรงหมอโรงพยาบาล แต่ต้องการไปตลาดตอนเช้า ๆ ซื้อมักซื้อมของ แต่เขารู้ คนทั้งสองฝั่งก็ไปมาหาสู่กันได้ ไม่ต้องบอกก็ได้ เพราะเห็นหน้าเห็นตากันอยู่ รู้จักกันแทบทั้งนั้น” นี่คือการกล่าวของพ่อตุ้มคำเกิด ทั้งนี้เหตุการณ์การข้ามพรมแดนแม่น้ำโขงเช่นนี้ (ไม่ได้ขออนุญาตตัวแทนของรัฐ) เสมือนเป็นชุมชนเดียวกันนี้ก็คงเกิดขึ้นอยู่บ่อยครั้งนับถือไม่ถ้วน โดยไม่ได้ยึดถือตามแนวระเบียบว่าจะต้องมีเหตุ

จำเป็นเกี่ยวกับการเจ็บไข้ได้ป่วยหรือได้รับอุบัติเหตุเท่านั้น เพราะมา “จับจ่ายซื้อของในตลาด” ไปซื้อผักซื้อปลา ซื้อแฟ้มก็มาได้เสมอ โดยมีภาพระเบียบของรัฐเป็นเพียงฉากก้างไว้เฉยๆ เสียงบอกเล่าที่ไม่ได้มองเห็นอำนาจรัฐที่คอยกำหนดควบคุมที่ดูเหมือนจะแตกต่างจากภาพของ “ด้านศุลกากรหนองคาย” ที่ต้องนำบัตรประชาชนทำ “border pass” แล้วค่อยคิวกรองเอกสารและรอให้เจ้าหน้าที่ตรวจสอบ ภาพความเรียบง่ายผ่านสายใยเครือข่ายชุมชนไร้พรมแดนแม่น้ำโขงนี้ เกิดขึ้นมานานแล้วเพียงแต่เวลาที่มีตำรวจหรือฝ่ายรัฐมาตรวจตรา ชาวบ้านริมโขงก็จะแสวงทำให้ดูมีระเบียบขึ้นมา เสมือนด่านขึ้น-ลงที่รัฐกำหนดได้ทำหน้าที่อย่างเข้มแข็ง แต่ภาพของชีวิตประจำวันของผู้คนที่นี่ได้ยึดถือกฎเกณฑ์หรือระเบียบแห่งรัฐที่ได้กำหนดมาทั้งหมด แต่มีวิธีการหลบเลี่ยงและหลีกหนีอย่างน่าสนใจ อาทิ การบอกว่าไปหาพี่น้องฝั่งโน้น การไปหาหมอซื้อยาที่อนามัย การไปรับจ้างทำไร่นาทำสวนฝั่งโน้น การไปเอาผักเอาเห็ดฝั่งนี้ไปขายฝั่งโน้น ตอนเย็นไปซื้อกับข้าวฝั่งโน้น เหตุการณ์เหล่านี้กลายเป็นอาณาบริเวณพรมแดนที่มีได้มี “เส้นเขตแดน” กันแบ่งผู้คนสองฝั่งน้ำที่อยู่ต่างรัฐต่างชาติเข้ามากำกับควบคุมตามโครงสร้างของรัฐ ที่แผ่ร่นัยยะของการสร้างความแปลกแยกและแตกต่างให้เกิดขึ้นแต่อย่างใด

ปฤษฎา รัตนพฤษ (2545: 17-18) มองประเด็นเรื่องพรมแดนในทัศนะของรัฐที่มีข้อจำกัดทางการเมืองที่มุ่งเน้นมองในฐานะที่เป็นเส้นเขตแดนไว้ในบทความ “ปัญหาข้ามพรมแดนและสภาวะไร้พรมแดน โลกที่เปลี่ยนไปหรือมุมมองของนักวิชาการที่เปลี่ยนไป ?” ว่า “คำว่า border ในความหมายของคำว่า พรมแดน เส้นเขตแดนนั้น ยังมีความหมายที่กว้าง ดังสะท้อนให้เห็นได้จากการตีความที่แตกต่างกันไปของผู้เขียนว่า พรมแดนที่กล่าวถึงนี้หมายถึงพรมแดนของอะไร และเป็นเส้นกันเขตแดนอยู่ระหว่างอะไรกับอะไร หากเมื่อพิจารณาโดยรวมแล้ว อาจกล่าวได้ว่า ในยุคสมัยนี้ ความหมายของคำว่า พรมแดน หรือเส้นเขตแดนในบริบทที่ใช้โดยทั่วไปในแวดวงวิชาการนั้น มักจะหมายถึงพรมแดน หรือเส้นแบ่งเขตแดนของรัฐ (national border) เช่น ในบริบทของการกล่าวถึง “transborder issues” ในลุ่มแม่น้ำโขง หรือการกล่าวถึงปัญหาเกี่ยวกับแรงงานที่อพยพเข้ามาทำงานในประเทศไทยอย่างผิดกฎหมายว่า เป็นปัญหาข้ามชาติ (transnational issues) จะเห็นได้ว่าความหมายของคำว่าพรมแดน ในบริบททั้งสองนั้นหมายถึงพรมแดนของรัฐชาติ

ขณะที่มีกระแสเสนอให้มองวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ด้วยแนวคิดที่พ้นไปจากพื้นที่ โดยมุ่งเน้นที่การเคลื่อนไหว ความไม่ต่อเนื่องและความแตกต่าง โดยเสนอว่า แนวคิดเรื่องพรมแดนยังเป็นสิ่งสำคัญ แต่จำเป็นต้องมีการตีความใหม่ โดยสลับตำแหน่งความสัมพันธ์และอำนาจระหว่างสิ่งที่เชื่อว่าเป็นศูนย์กลาง คือ รัฐ และสิ่งที่เปราะบาง คือ ท้องถิ่น เสียใหม่ กล่าวคือการศึกษาพรมแดน โดยการตีความและให้ความหมายโดยผู้ที่อาศัยและใช้ชีวิตอยู่บนพื้นที่เหล่านั้นเป็นศูนย์กลาง พรมแดนในแง่จึงเป็นคอนสแตนต์กับสิ่งที่รัฐใช้เพื่อกำหนดขอบเขตของความเป็นชาติและประเทศที่มีเส้นแบ่งขอบเขตและบทบาทหน้าที่ที่ชัดเจน (ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี, 2545: 5) นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังมีแนวคิดว่า หากมองพรมแดนแม่น้ำโขงผ่านมุมมองและทัศนะของผู้คนที่มิถิ่อาศัยอยู่ในพื้นที่แห่งนี้สำคัญ และรัฐเป็นเพียงผู้สนับสนุนและคอยสังเกตการณ์เท่านั้น

มิได้เข้าไปกำหนดกฎเกณฑ์หรือควบคุมเหมือนเช่นเคย ซึ่งแนวทางที่เปิดช่องว่างเช่นนี้จะเป็ทางเลือกที่ดีต่อผู้คนที่เป็คนตัวเล็กตัวน้อยในพื้นที่พรมแดนแม่น้ำโขง

แม้กระแสโลกเสรีจะช่วยเปิดประตูของพรมแดนภูมิภาคแม่น้ำโขงให้ไทยกับลาวมีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่นอย่างไม่เคยเป็นมาก่อน ด้วยการให้ความสำคัญแก่พื้นที่ทางเศรษฐกิจ แต่อย่างทีทราบกันดีว่าศักยภาพของประเทศไทยกับลาวมีความแตกต่างกันทำให้มีการกีดกันไม่ให้คนลาวมีวิถีเป็นไทย อาทิเช่น การไม่ให้สิทธิคนลาวถือสัญชาติไทย (มีสองสัญชาติ) ทั้งที่มีลูกป่าน้าอาที่เป็นญาติพี่น้องอยู่ฝั่งไทย แม่ตู่จันทน์ชาวลาวที่อพยพมาตั้งแต่ยุคหลังการปฏิวัติลาวใหม่ ๆ โดยได้เข้ามาแต่งงานกับคนไทยบ้านผาตั้ง ตั้งแต่เมื่อ 40 กว่าปีผ่านมาแล้ว แม่ตู่จันทน์ขณะนี้อายุ 69 ปี ก็มีเพียงบัตรต่างด้าว ตอนทำก็เสียเงินให้กำนันช่วยวิ่งเต้นให้ นอกจากนี้แม่ตู่ยังบอกเล่าให้ฟังว่าบ้านหลังนี้ของแม่ตู่ก็ต้องใช้ชื่อลูก เพราะเป็นคนไทย สามียตายแล้วก็โอนให้ลูก การรักษาตามโรงพยาบาลโรงหมอนั้น บ้านข้าง ๆ เขาได้บัตรรักษาโรงพยาบาลก็จ่ายเพิ่มนิดหน่อย แต่ยายก็ไม่ได้ก็ไม่เป็นไร ไปโรงพยาบาลอำเภอก็ต้องจ่ายเงินเพิ่มมากขึ้นหน่อย แต่ก็ยังดีกว่าไม่ได้อะไรเลย ทำไ้ได้ก็เป็แค่ “สะไ้คนลาวเนอะ (เท่านั้น) ทีผ่านมาจะไปไหนมาไหนไกล ๆ ก็กลัวไปหรวอกเพราะกลัวเขาจับ” (แม่ตู่จันทน์, สัมภาษณ์, ธันวาคม 2551) แสดงให้เห็นถึงเรื่องสถานภาพทางสังคมของคนลาวในฐานะทีเป็คนต่างด้าบบนผืนแผ่นดินไทย แม้บ้านเดิมจะอยู่ห่างจากบ้านฝั่งไทยไปเพียงไม่ถึง 1 กิโลเมตร แต่ก็ต้องถูก “จองจำ” ให้กลายเป็นคนอื่นของรัฐไทยอันทำให้เป็ช่องทางให้กับการถูกเอารัดเอาเปรียบ และยังคงเป็เสมือนรอยบาดแผลของ “ความเป็นคนลาว” อยู่ในใจมาจนเท่าทุกวันนี้

2.5 วิฤตบนทางเลือกของแม่น้ำโขงในตลาดเศรษฐกิจและกระแสการพัฒนา

หากกล่าวถึงภาพของแม่น้ำโขงทีเป็ “มหานทีแห่งชีวิต” ของผู้คนส่วนใหญ่จริง ๆ ในทัศนะของผู้วิจัยเกี่ยวกับวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ รวมถึงการต่อสู้ดิ้นรนให้มหานทีแห่งนี้เป็นชีวิตของผู้คนที่ม่ถิ่นกำเนิดและอาศัยอยู่ ณ ทีแห่งนี้เป็สำคัญ มิใช่กลุ่มผลประโยชน์กลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ซึ่งการวิจัยว่าด้วยเรื่องแม่น้ำโขงในประเทศไทยในขณะนี้ได้รับความสนใจ และถือเป็นประเด็นหลัก (hot issues) ในภาวะของกระแสการพัฒนาข้ามพรมแดนรัฐชาติ และอิทธิพลของกระแสสังคมในยุคโลกาภิวัตน์ ประเด็นการศึกษาแม่น้ำโขงนี้มีการนำเสนอโดยมีจุดเน้นทีแตกต่างและหลากหลาย อาทิเช่น สัมพันธภาพระหว่างประเทศในภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง การอพยพเคลื่อนย้ายของแรงงาน การเมืองเรื่องชาติพันธุ์ ความไม่ยุติธรรมทางเพศ ปัญหาโรคเอดส์และยาเสพติด รวมทั้งการใช้ประโยชน์ทีดินและพื้นที่การประมงน้ำจืด ปัญหาสิ่งแวดล้อมและพลังงาน เป็นต้น

แม่น้ำสายนี้ดูเหมือนจะถูกกระทำบนปริิมาณทลของสายน้ำทีไหลเรื่อยไปจนสุดสายทีทะเลจีนใต้ ทั้งนี้มีไ้แต่เพียงสายน้ำทีต้องเผชิญกับวิฤตการณ์ทีมนุษย์หลายชาติ หลายกลุ่มต่างเข้ามาช่วงชิงตักตวงผลประโยชน์อันมหาศาล ผ่านวาทกรรมการส่งเสริมและพัฒนาอนุภูมิภาคแม่น้ำโขง แน่นอนผู้คนที่เป็องค์ประกอบของภาพชีวิตอีกอย่างหนึ่งบนผืนน้ำโขง คนทีมีถิ่นฐานอาศัยทำมาหากินบนสายน้ำแห่งนี้มาช้านานตาปี ก็คงหลีกเลี่ยงไม่พ้นกับกระแสการพัฒนาทีมุ่งเน้นทัศนะ

ตามความคิดในกระแสหลัก แม้ผู้คนจะต้องพบเจอปัญหาในหลายระดับและหลายลักษณะ ทั้งในมิติของความสัมพันธ์ข้ามรัฐชาติ และปรากฏการณ์สังคมในยุคหลังสมัยใหม่ที่แปรเปลี่ยนอย่างมากมาย จากการลงพื้นที่ภาคสนามทั้งผ่านสายตาจากการสังเกตและพูดคุยแลกเปลี่ยนทัศนะกับผู้คนริมแม่น้ำโขง ผู้วิจัยพบว่าภาพของแม่น้ำโขงในกระแสพัฒนาทางเศรษฐกิจสำหรับชาวชุมชนอ่างปลาบึก ทั้งฝั่งไทยและฝั่งลาวดูเหมือนจะเป็นสิ่งที่ไม่อยู่ในการรับรู้และเข้าใจ เพราะมองไม่เห็น บางคนบอกว่ามีสะพานข้ามโขงแล้วไทยกับลาวจะพัฒนาเจริญรุ่งเรืองขึ้น แต่ก็ยังเป็นเพียงเรื่องที่ไม่ไกลเกินที่ชาวบ้านจะเข้าใจหรือมองเห็น เรื่องราวเหล่านี้ไม่ใช่เพียงการบอกเล่าต่อ ๆ กันมาหรือเป็นเพียงมุมมองใหม่ที่ผู้วิจัยต้องการนำเสนอเท่านั้น แต่คำว่าการพัฒนาอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงก็เป็นทั้งเรื่องใกล้ตัวและไกลตัวเกินจินตนาการของชาวบ้านริมโขงอย่างเช่นชาวอ่างปลาบึก ซึ่งมีผู้คนอาศัยอยู่เป็นพันกว่าครอบครัว

แม่น้ำโขงเป็นเพียงผลิตผลทางธรรมชาติที่ถูกสถาปนาให้กลายเป็น “สินค้า” อีกรูปแบบหนึ่งผ่านถ้อยคำของวาทกรรมการพัฒนา จนมองเป็นโอกาสมากกว่าวิกฤตในสายตาของกลุ่มผู้ได้รับผลประโยชน์ที่ไม่ใช่ประชาชนพลเมืองผู้มีถิ่นอาศัยอยู่บนผืนน้ำนี้มานาน ความเฝ้าหวงใจและมนต์เสน่ห์ของแม่น้ำโขง ทั้งในฐานะแหล่งพลังงาน แหล่งทรัพยากร แหล่งทุนอันมากมายที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ในกระแสการพัฒนาเศรษฐกิจและการลงทุนข้ามพรมแดนรัฐชาติ ที่มีความพยายามที่จะสร้างเชื่อกันแม่น้ำโขงในอาณาบริเวณต่างๆ ทั้งในหลวงพระบาง ในสายน้ำโขงที่เป็นเส้นเขตแดนไทยกับลาวในหลายๆ จุด ตลอดจนในเขตกัมพูชา นี่คือเหตุผลว่า ทำไมคำว่า “การพัฒนา” ในสายตาของชาวอ่างปลาบึกจึงเป็นเรื่องยากที่จะเข้าใจในความคิดของผู้คนในชุมชนแห่งนี้และอีกในหลาย ๆ พื้นที่ที่มีชุมชนที่เป็นตัวเมืองบนสายน้ำโขง และเหตุใดจึงมีความสำคัญที่เราจำเป็นต้องรับฟังเสียงผ่านประสบการณ์ของผู้คน ที่มีชีวิตโลดแล่นอยู่บนผืนน้ำแห่งการต่อสู้และช่วงชิงนี้ ที่ราวกับถูกขายเข้าสู่ตลาด “เศรษฐกิจของโลกไร้พรมแดน” เพื่อตอบสนองความกระหายใคร่อยากของผู้มีอำนาจเหนือประชาชนคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อผู้ได้รับผลประโยชน์นั้นเป็น “ชาติ” ในฐานะผู้กำหนดนโยบายที่มีอธิปไตยและอำนาจที่อยู่เหนือคำว่าสิทธิมนุษยชนซึ่งมากพอจะไม่ตักตวงผลประโยชน์จากสายน้ำนี้

แม่น้ำโขงมหานทีแห่งชีวิตของชาวอ่างปลาบึกที่มีไร่ชาการสารคดีเผยแพร่ทางโทรทัศน์ในวันนี้ดูเหมือนจะถูกกรูมรื้อและรุกรานอย่างไม่รู้เนื้อรู้ตัว ภาพความบอบช้ำในตลาดการพัฒนาและการส่งเสริมเศรษฐกิจในอนุภูมิภาคแม่น้ำโขง (GMS) มักเป็นประชาชนผู้ไม่รู้ชื่อไหนชื่อไหน ซึ่งเป็นกลุ่มคนที่วิถีชีวิตผูกพันกับสายน้ำนี้ เป็นชุมชนริมแม่น้ำที่ใช้ทำมาหากินเพื่อขจัดความไม่มีกินและความทุกข์ยาก ผู้คนเหล่านี้ คือ ชนชั้นรากหญ้า ทั้งที่เป็นชาวไร่ ชาวนา ชาวสวนพืชผักที่ปลูกอยู่ริมแม่น้ำ ซึ่งมีฐานะทางสังคมที่ใช้กลุ่มนายทุนและเจ้าของธุรกิจใหญ่โต เป็นเพียงกลุ่มชาวบ้านริมน้ำที่อ่อนแอของสังคม จึงถูกละเมิดสิทธิต่างๆ โดนทำร้ายและถูกแสวงหาผลประโยชน์จากชีวิตของแม่น้ำโขง โอกาสที่จะสร้างและคงไว้ซึ่งระบบความไม่เสมอภาคนี้มีอยู่มาก เนื่องจากช่องว่างระหว่างชนบทกับเมือง คนจนกับคนรวย ชาวบ้านกับรัฐกว้างใหญ่ ตลอดจนไทยกับลาว

แม่น้ำโขงก็ยังคงถูก “ตอกตรึงและแช่แข็ง” เพื่อให้เป็นพื้นที่แห่งการกดขี่ทางชาติพันธุ์สืบเนื่องต่อมาจนกระทั่งทุกวันนี้

หลักฐานจากการศึกษาวิจัยต่าง ๆ ที่ลักษณะงานเกี่ยวข้องกับแม่น้ำโขง บ่งชี้ว่าระบบกฎหมายนิคมส่วนใหญ่ในปัจจุบันนี้เกิดจากการผลักดันของความต้องการที่เพิ่มมากขึ้นทางด้านการลงทุน การจ้างงาน การค้า ผลกำไรด้านธุรกิจ และความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจโดยรวม ชนชั้นนำของรัฐที่ปรารถนาให้เกิดเสถียรภาพทางการเมืองกำลังผลักดันให้เกิดเวทีต่างๆ ในระดับภูมิภาค แนวทางการจัดการที่คำนึงถึงระบบนิเวศ เป็นแรงขับให้เกิดความพยายามในการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมทั้งในระดับประเทศ และข้ามเขตแดน ในขณะที่กลุ่มอื่น ๆ นั้นกำลังสร้าง แสวงหา หรือใช้ประโยชน์จากพื้นที่ทางการเมืองที่เปิดให้แก่การมีส่วนร่วมของภาคประชาสังคมมากขึ้น ทำให้เกิดปรากฏการณ์ต่าง ๆ ได้แก่ การผ่นึกกำลังของกลุ่มชาติพันธุ์และความตระหนักในคุณค่าทางวัฒนธรรมที่มีอิทธิพลข้ามเขตแดน แรงสนับสนุนที่มีเพิ่มมากขึ้นให้แก่ความคิดเห็นของชุมชนท้องถิ่น เกี่ยวกับวิถีชีวิตและเสรีภาพในการเลือกเจตจำนงของตนเอง อันรวมไปถึงวิถีคิดแบบใหม่เกี่ยวกับสิทธิในการเข้าถึงทรัพยากร การถือครองที่ดิน และแนวทางการพัฒนาที่ยึดแนวคิดเรื่องสิทธิเป็นฐาน (มิ่งสรรพ และจอห์น ดอร์, 2550: บทนำ)

การพยายามที่จะพัฒนาในเชิงเศรษฐกิจของภูมิภาคนี้ ในปัจจุบันดูเหมือนจะเข้มข้นแต่ก็สร้างความเปราะบางและบอบช้ำให้กับประชาชนผู้คนจำนวนมาก ผู้คนกลายเป็นเพียงทรัพยากรมนุษย์ที่ต้องถูกพัฒนาตามระบบคิดของโครงการ GMS ที่มองคนเหมือนสินค้าด้วยเช่นกัน แม่น้ำโขงในฐานะที่เป็นจุดเชื่อมต่อของธุรกิจข้ามชาติข้ามรัฐที่กลายมาเป็นหุ้นส่วนกันอย่างเป็นทางการ เพื่อให้ประชาคมโลกเชื่อว่าแม่น้ำโขงมีทางเลือกและมีปัจจัยของความพึงพอใจในการร่วมกันของรัฐบาลที่มีฐานอยู่บนความรุ่งเรืองและเติบโตทางเศรษฐกิจ โครงการพัฒนาต่าง ๆ จึงอยู่ในรูปขององค์กรที่เปิดเผยอย่างสง่างามและเป็นทางการ รวมทั้งยังมีบรรยากาศที่ยั่งยืนในเสถียรภาพที่ถูกสร้างขึ้น

ปรากฏการณ์ที่บ่งชี้ถึงปัญหาที่แม่น้ำโขงกำลังเผชิญในบริบทของยุคแห่งการพัฒนา และความร่วมมือในภูมิภาคนี้ มีงานศึกษาที่น่าสนใจ คือ งานของอัมมาร สยามวาลา (2550) เรื่อง “โลกาภิวัตน์และการบริหารจัดการโลกาภิวัตน์ในมุมมองประวัติศาสตร์” ทั้งนี้รายละเอียดของผลการศึกษา อัมมารได้นำเสนอให้เห็นมิติของโลกาภิวัตน์ในช่วงสองศตวรรษที่ผ่านมา พบว่าโลกได้พบกับคลื่นโลกาภิวัตน์สองลูก ลูกที่หนึ่งเริ่มด้วยการปฏิวัติระบบการขนส่งในครึ่งหลังของศตวรรษที่ 19 ซึ่งในตอนต้นมีผลกระทบต่อประเทศต่างๆ รอบมหาสมุทรแอตแลนติก แต่ในไม่ช้าได้ขยายไปยังส่วนอื่น ๆ ของโลก สิ่งที่มาพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในครั้งนั้นก็คือกระบวนการล่าอาณานิคมในประเทศที่อยู่นอกทวีปยุโรปและอเมริกา โลกาภิวัตน์ครั้งที่สองเริ่มต้นขึ้นในตอนปลายสงครามโลกครั้งที่สอง ในระยะต้นของโลกาภิวัตน์ครั้งที่สองนี้ จุดเน้นอยู่ที่มาตรการด้านนโยบายซึ่งจะต้องมีการตกลงร่วมกัน แต่วาระและข้อตกลงส่วนใหญ่จะถูกกำหนดโดยสหรัฐอเมริกา ซึ่งเริ่มกลายเป็นชาติที่มีอำนาจมากที่สุดหลังสงครามอย่างน้อยก็ในโลกทุนนิยม

คลื่นโลกาภิวัตน์ลูกแรกมีผลกระทบต่อส่วนต่างๆ ในภูมิภาคแม่น้ำโขงอย่างไม่เท่าเทียม กล่าวอย่างกว้างๆ ก็คือพื้นที่ริมชายฝั่งทะเลถูกดึงเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจโลกอย่างรวดเร็ว ในขณะที่พื้นที่อื่นๆ ถูกกระทบน้อยมาก ความไม่เท่าเทียมนี้เกิดจากความจำเป็นเร่งด่วนของเทคโนโลยีที่ผลักดันกระบวนการโลกาภิวัตน์ สิ่งแรกที่ปรากฏให้เห็นหลังจากสงครามโลกสิ้นสุดลงก็คือการล้มระบอบอาณานิคม ในกรณีอินโดจีนที่เคยอยู่ใต้ฝรั่งเศส การล้มล้างระบอบนี้ได้ใช้เวลานาน อย่างน่าโศกสลด ประเทศประกอบเป็นอินโดจีนทั้งสาม คือ กัมพูชา ลาว และเวียดนาม ใช้เวลาสามทศวรรษหลังสงครามโลกครั้งที่สองทำสงครามต่อสู้กับเจ้าอาณานิคมฝรั่งเศส อเมริกา และรวมทั้งต่อสู้กับพวกเดียวกันเองด้วย หลังจากที่มีการต่อสู้อันยาวนานสิ้นสุดลง ในตอนแรกประเทศเหล่านี้เลือกใช้ระบบเศรษฐกิจแบบวางแผนจากส่วนกลาง ที่มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับประเทศสังคมนิยมอื่นๆ ซึ่งหมายความว่า ประเทศเหล่านี้เข้าไปเกี่ยวข้องกับพลังของระบบโลกาภิวัตน์น้อยมาก หรืออย่างน้อยก็ระบบโลกาภิวัตน์ที่ชาติตะวันตกเป็นผู้กำหนดขึ้น

นอกเหนือจากนี้อัมมาร์ยังอธิบายว่า ประเทศ มิได้เพียงแต่รวมเข้าด้วยกันในทางด้านเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ยังรวมกันทางด้านวัฒนธรรมด้วย ถึงแม้ว่าเส้นแบ่งชาติพันธุ์หลังสงครามโลกครั้งที่สองจะไม่เด่นชัดเท่าในประเทศพม่า แต่ประเทศไทยก็มีโครงสร้างทางชาติพันธุ์ที่ค่อนข้างซับซ้อนพอสมควร ดังนั้นจึงค่อนข้างปกติที่เอกสารทางราชการในตอนปลายของศตวรรษที่ 19 เรียกคนทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือและทางภาคเหนือว่าเป็นคนลาว ในภาคกลางเองก็มีหมู่บ้านคนมอญ ลาว และมาเลย์ปะปนอยู่ และในภาคตะวันออกเฉียงเหนือจนกระทั่งทุกวันนี้ ก็ยังมีคนที่พูดภาษาเขมรออาศัยอยู่ทางตอนใต้ของภาคเป็นจำนวนพอสมควร ภาพลักษณ์ของประเทศไทยที่เห็นในปัจจุบันว่าเป็นรัฐชาติที่ผสมกลมกลืนเป็นเนื้อเดียวกันนั้น เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นหลังสงครามโลกครั้งที่สอง โดยสำนักและตั้งใจ รัฐเลือกใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือในการเปลี่ยนเด็กทุกคนที่เกิดภายในราชอาณาจักรไทยให้เป็นคนไทย พูด อ่าน และเขียนภาษาไทยมาตรฐาน (ซึ่งก็คือภาษาไทยภาคกลาง) รวมทั้งเรียนประวัติศาสตร์ไทยฉบับมาตรฐาน ซึ่งเน้นแนวคิดเกี่ยวกับรัฐไทยอย่างเฉพาะเจาะจง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ให้ปิดโรงเรียนจีนที่ใช้ภาษาจีนเป็นสื่อการเรียนการสอน นอกจากนี้ ยังมีนโยบายอื่น ๆ อีกจำนวนมากที่ต่อต้านจีนในช่วงทศวรรษที่ 1950 โดยมีจุดประสงค์เพื่อบั่นทอนการครอบงำทางเศรษฐกิจของชาวจีน มาตรการต่าง ๆ เหล่านี้บวกกับความจริงที่ว่าจีนแผ่นดินใหญ่ได้กลายเป็นประเทศคอมมิวนิสต์ และดังนั้นจึงไม่สามารถเป็นแหล่งส่งเงินออมของคนจีนที่ทำงานในประเทศไทยอีกต่อไป ทำให้ชุมชนชาวจีนค่อย ๆ ผสมกลมกลืนเข้ากับสังคมกระแสหลักของไทย

อัมมาร์ยังเสนอให้เห็นว่า นอกเหนือไปจากมาตรการต่าง ๆ ดังข้างต้นแล้ว ความสามารถของคนไทยที่เพิ่มสูงขึ้นเรื่อย ๆ อันเนื่องมาจากโครงการสร้างถนนหนทาง ยังหมายถึงความมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนในประเทศมีมากขึ้น ส่งเสริมให้มีการรวมตัวที่ค่อนข้างเป็นธรรมชาติ ในขณะที่การรวมตัวที่เกิดขึ้นนี้ช่วยลดความแตกต่างทางชาติพันธุ์ แต่กลับมีผลให้เกิดความแตกต่างกันมากขึ้นโดยเฉพาะระหว่างคนในชนบทกับคนในเมือง และที่มากขึ้นอีกเรื่อย ๆ คือระหว่างคนรวยกับคนจน แต่ความแตกต่างที่เกิดขึ้นนี้มีลักษณะเป็นเมืองของชนชั้นมากกว่าเมืองทางชาติพันธุ์

นอกจากงานศึกษาข้างต้นแล้วยังมีงานของ เชียน ชีระวิทย์ (2550) เรื่อง “สัมพันธภาพภายในและระหว่างประเทศในภูมิภาคแม่น้ำโขงในบริบทของโลกาภิวัตน์” ที่สะท้อนให้เห็นว่ากิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับกระแสโลกาภิวัตน์ที่กำลังดำเนินอยู่ในขณะนี้ ผู้เขียนได้พยายามตอบคำถามสำคัญ ๆ บางข้อ คือ อะไรคือความสนใจของจีนในภูมิภาคแม่น้ำโขง และจะเกิดผลกระทบอย่างไรต่อภูมิภาคแถบนี้หลังจากที่จีนเข้าเป็นสมาชิกในองค์การการค้าโลก (WTO) หัวหอกของระบบทุนนิยมขยายเข้ามาในภูมิภาคแม่น้ำโขงโดยผ่านกระบวนการโลกาภิวัตน์ได้อย่างไร อะไรคือผลลัพธ์ทางเศรษฐกิจและสังคมของกระบวนการนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำลายและโอกาสที่ภูมิภาคแม่น้ำโขงกำลังเผชิญหน้าอยู่ และท้ายสุด กลุ่มอำนาจและภาคประชาสังคมในระดับรากหญ้าปรากฏขึ้นในภูมิภาคแม่น้ำโขงเพื่อจัดการปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับกระบวนการโลกาภิวัตน์นี้ได้อย่างไร คำนิยมของระบบทุนนิยมที่กล่าวถึงในงานศึกษานี้แนะนำให้เห็นว่ามีส่วนประกอบสำคัญทางการเมืองและเศรษฐกิจ 3 ประการ คือ ปัจเจกนิยม วัตถุนิยม และบริโภคนิยม โลกาภิวัตน์ คือ กระบวนการที่เปลี่ยนแปลงความพยายามของมนุษย์จากระดับปัจจุบันไปสู่ระดับที่ไม่แน่นอนของการพัฒนาที่สูงขึ้นไปอีก ด้วยการให้ความสำคัญแก่พื้นที่ทางเศรษฐกิจ ซึ่งรวมไปถึง 1) ความมั่นคงที่ทวีขึ้นโดยวัดจาก GDP หรือ GNP 2) อัตราความเจริญทางเศรษฐกิจสูงขึ้น 3) การเปิดกว้างทางเศรษฐกิจ และ 4) การแข่งขันทางเศรษฐกิจอย่างเสรีมากขึ้น (Anderson, 2001) ในทางปฏิบัติแล้ว โลกาภิวัตน์ดำเนินไปเพื่อสนับสนุนระบบทุนนิยมทั่วโลก ซึ่งรวมไปถึงภูมิภาคแม่น้ำโขงด้วย

การพัฒนาเศรษฐกิจในภูมิภาคแม่น้ำโขงก่อให้เกิดกระบวนการอพยพเคลื่อนย้ายของผู้คน สินค้า และทุน ซึ่งเรื่องราวดังกล่าวถูกนำเสนอในงานของ ชู เจียนชู และมารูยา ซาลาส (2550) เรื่อง “การเคลื่อนย้ายจากชายขอบเข้าสู่ศูนย์กลาง: คนท้องถิ่น วัฒนธรรม และองค์ความรู้ในยุคนานที่เปลี่ยนไป” งานศึกษานี้พิจารณาเกี่ยวกับสถานการณ์ของชาติพันธุ์ที่เป็นชนกลุ่มน้อยในมณฑลยูนนานของจีน กลุ่มคนเหล่านี้คือ “คนชายขอบ” ไม่ว่าจะด้านภูมิศาสตร์หรือทางสังคมการเมือง โดยอาศัยอยู่ตรงชายขอบของรัฐจีน ทั้งนี้ผู้ศึกษาได้อภิปรายให้เห็นถึงนโยบายที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มชาติพันธุ์และการพัฒนาซึ่งได้มีผลต่อชีวิตของผู้คนหลากหลายของยูนนานนับตั้งแต่ทศวรรษที่ 1950 เป็นต้นมา การเปลี่ยนผ่านที่เพิ่งเกิดขึ้นในจีนจากนโยบายรวมศูนย์ไปสู่ระบบเศรษฐกิจแบบตลาดเสรีได้ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงมากมายทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ในกลุ่มชาติพันธุ์ของยูนนาน มีการเปลี่ยนจากระบบคอมมูนไปสู่ระบบที่แต่ละครัวเรือนเป็นหน่วยหลัก อีกทั้งมีการเปลี่ยนแปลงจากการยึดระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพเป็นหลักไปสู่ระบบเศรษฐกิจที่ให้ความสำคัญกับตลาดภายนอกมากขึ้นเป็นอันมาก นอกเหนือจากนี้นโยบาย และระบบการตัดสินใจที่กระจายอำนาจมากขึ้นมีวัตถุประสงค์เพื่อเพิ่มพลังอำนาจแก่ท้องถิ่น ตัวอย่างอันหนึ่งที่เห็นได้เด่นชัดคือ การจัดให้มีการเลือกตั้งในระดับหมู่บ้าน

แม้จะมีการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวในมณฑลยูนนาน ช่องว่างทางเศรษฐกิจระหว่างดินแดนด้านตะวันออกและพื้นที่ชายฝั่งกับบริเวณด้านตะวันตกของจีนกลับเพิ่มมากขึ้นด้วยสาเหตุหลายประการ ซึ่งรวมทั้งสถานที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ซึ่งเป็นที่ตั้งศูนย์กลางทุนมากกว่า และรัฐบาลยูนนานที่ดีจะ

โอนอำนาจการควบคุมและสนับสนุนให้ภาคเอกชนเป็นผู้นำในการพัฒนาเศรษฐกิจในมณฑลต่างๆ ทางตะวันออกและเขตชายฝั่ง ในความพยายามที่จะเชื่อมช่องว่างดังกล่าว รัฐบาลที่ปักกิ่งได้นำเอายุทธศาสตร์การพัฒนาเขตตะวันตก (Western Development Strategy) มาใช้ ในขณะเดียวกัน ศูนย์บริหารมณฑลที่คุ้นหิมก็ส่งเสริมยูนนานให้เป็นมณฑลวัฒนธรรมอันยิ่งใหญ่ และเป็นมณฑลเศรษฐกิจเขียว โดยเน้นในเรื่องความหลากหลายทางวัฒนธรรมและทางชีวภาพ ภายใต้นโยบายเหล่านี้ วัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ และการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนของคนท้องถิ่นกลายเป็นทรัพย์สินทางวัฒนธรรมสำหรับการพัฒนาทางเศรษฐกิจ และสังคม นโยบายเหล่านี้ แสดงให้เห็นถึงยุทธศาสตร์ของผู้กำหนดนโยบายของจีนในระดับการเมืองของรัฐบาล อย่างไรก็ตาม ผู้ศึกษามีความเห็นว่าคนท้องถิ่นยังคงได้รับการปฏิบัติในฐานะวัตถุที่อยู่หนึ่งท่ามกลางการดำเนินงานของรัฐเกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรธรรมชาติกับ “การสงวนรักษา” และ “การอนุรักษ์” วัฒนธรรม

เมื่อพิจารณางานวิชาการที่ศึกษาภูมิภาคแม่น้ำโขง ผู้วิจัยพบว่ามี ความพยายามในการนำเสนอภาพอย่างหลากหลายมิติทั้งทางสังคม การเมือง และวัฒนธรรม ซึ่งนอกจากผลงานศึกษาข้างต้นแล้วยังพบว่ามี การศึกษาประเด็นเกี่ยวกับ “การย้ายถิ่น” ของ เรอโกะ ฮะริมะ เร็กซ์ วาโรนา และคริสตินา เดอฟัลโก (2550) ทั้งนี้ผู้ศึกษางานดังกล่าวนี้ได้สำรวจการย้ายถิ่นของแรงงานในภูมิภาคแม่น้ำโขงปัจจุบัน โดยนำเสนอประเด็นความจำเป็น ปัญหา และการท้าทายที่การย้ายถิ่นมีต่อผู้ย้ายถิ่นโดยตรง และต่อองค์กรพัฒนาเอกชน รัฐบาล องค์กรระหว่างประเทศ และหน่วยงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง วัตถุประสงค์หลักคือ การนำเสนอผลกระทบของการเคลื่อนย้ายแรงงานที่มีต่อสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐานของผู้ย้ายถิ่น ไม่ว่าจะเป็นกระบวนการดังกล่าวจะนำไปสู่การกระทำละเมิด ความเสี่ยง โอกาส สภาพที่อาจถูกเอารัดเอาเปรียบได้ง่าย และสภาพอื่นๆ ที่ส่งเสริมหรือลดทอนสิทธิมนุษยชนของผู้ย้ายถิ่น มาตรฐานหลักที่ใช้ในการวิเคราะห์ประเด็นปัญหาและความต้องการของผู้ย้ายถิ่นคือ มาตรฐานด้านสิทธิมนุษยชน ซึ่งรวมไปถึงแต่ไม่จำกัดเฉพาะมาตรฐานที่ปรากฏอยู่ในสนธิสัญญาและอนุสัญญาซึ่งประเทศในภูมิภาคแม่น้ำโขงได้ให้การรับรองแล้ว ตลอดจนบรรทัดฐานและมาตรฐานเกี่ยวกับการปฏิบัติต่อผู้ย้ายถิ่นอย่างมีมนุษยธรรมและยุติธรรมขององค์การแรงงานระหว่างประเทศ (International Labour Organization-ILO) และองค์การสหประชาชาติ ในการใช้กรอบสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐานเป็นหลัก

การย้ายถิ่นเพื่อทำงานนั้น มิได้เป็นของใหม่ในเขตภูมิภาคแม่น้ำโขง ทั้งนี้เนื่องจากการเคลื่อนย้ายของประชากรระหว่างประเทศต่างๆ ในภูมิภาคแม่น้ำโขง และระหว่างภูมิภาคนี้กับภูมิภาคอื่นๆ ของโลกมีประวัติความเป็นมายาวนาน ในระหว่างทศวรรษที่ 1960 และ 1980 ผู้ย้ายถิ่นจากภูมิภาคแม่น้ำโขงส่วนใหญ่คือ ผู้ลี้ภัยจากความขัดแย้งต่าง ๆ ในทศวรรษ 1990 นั้น มีทั้งผู้ลี้ภัยกับผู้ย้ายถิ่นชายหญิงและครอบครัวที่แสวงหางานข้ามพรมแดน แม้ว่าปัญหาเกี่ยวกับผู้ลี้ภัยยังเป็นเรื่องสำคัญ แต่งานศึกษานี้ได้เน้นเรื่องแรงงานย้ายถิ่นภายในภูมิภาคแม่น้ำโขง อย่างไรก็ตาม มีข้อสังเกตว่าบ่อยครั้งการพยายามแยกแยะระหว่าง “ผู้ย้ายถิ่นทางเศรษฐกิจ” กับ “ผู้ลี้ภัยทางการเมือง” นั้นทำได้ค่อนข้างยากมาก

ในขณะที่การย้ายถิ่นภายในภูมิภาคแม่น้ำโขงกำลังมีเพิ่มมากขึ้น โดยไม่มีกลไกการย้ายถิ่นของรัฐเข้ามาจัดการ บางรัฐบาลในภูมิภาคได้เริ่มอำนวยความสะดวกให้กับ “การส่งออกแรงงาน” ตัวอย่างเช่น เวียดนามสนับสนุนการเคลื่อนย้ายประชาชนของตนไปได้วันเพื่อเป็นกรรมกรโรงงาน และผู้ดูแลหรือคนรับใช้ในครัวเรือน คนกัมพูชาเดินทางเข้ามาเลเซียเพื่อทำงานเป็นต้น รัฐบาลในภูมิภาคแม่น้ำโขงบางประเทศ เช่น พม่าและลาว กำลังพิจารณาจัดทำข้อตกลงกับไทย เพื่อกำหนดช่องทางที่ถูกต้องสำหรับการย้ายถิ่น

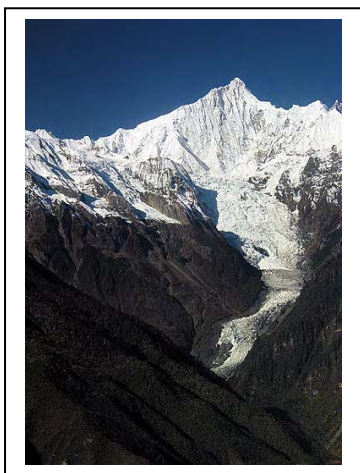
บทที่ 3

เส้นทางชีวิตของแม่น้ำโขง กับความสัมพันธ์ในวิถีชีวิตวัฒนธรรมของชาวชุมชนอ่างปลาบึก

ทักษะเกี่ยวกับชายแดนแม่น้ำโขง (Mekong River) ในสังคมไทยลาวยุคสมัยปัจจุบันนี้ดูเหมือนจะไม่สามารถหลีกเลี่ยงพ้นจากการถึงโหมของลมกระแสแห่งโลกยุคโลกาภิวัตน์ไปได้ ด้วยเหตุผลของภาวะการณ์แห่งการเคลื่อนที่ การเลื่อนไหล และความไร้ขอบเขตของโลกในยุคเสรีนิยมที่ประกาศถึงความใหม่ของตนผ่านมุมมองแนวคิดที่ก้าวข้ามพรมแดนในอดีต ซึ่งมักมองผ่านความเป็นชาติที่ให้ความสำคัญเพียงภาพมิติของพรมแดนทางภูมิศาสตร์ อันเป็นสิ่งที่ดูจะล้าหลังควรได้รับการตรวจสอบ และท้าทายด้วยการนำเสนอความหมายใหม่ผ่านถ้อยคำของเส้นเสียงของผู้คนในชุมชนแห่งท้องถิ่น ผู้ที่ใช้ชีวิตและมีความเป็นอยู่บนพื้นที่แห่งนี้ ความน่าสนใจเกี่ยวกับความหมายของพรมแดนแม่น้ำโขงในมุมมองของชีวิตประจำวัน นั่นก็คือ การนำเสนอให้เห็นถึงพลังของคุณค่าแห่งท้องถิ่นในฐานะที่เป็นศูนย์กลางแห่งความคิดเชิงพื้นที่ว่าด้วยชายแดนในโลกของยุคสมัยใหม่ที่ได้ถูกสถาปนาขึ้นมาแล้วนั่นเอง

ก่อนที่จะนำไปสู่ภาพฉายเกี่ยวกับมุมมองทักษะจากท้องถิ่นดังกล่าวนั้น ผู้วิจัยขอเสนอภาพและอธิบายถึงแนวคิดในอดีตที่ได้ตอกตรึงและแข็งแกร่งความหมายของชายแดนแม่น้ำโขง ซึ่งเกิดจากคนภายนอก ในที่นี้จะนำเสนอในประเด็นหลัก ๆ เพื่อเชื่อมโยงให้เห็นมิติดังกล่าวตามลำดับ คือ แม่น้ำโขง : ดันธารวัฒนธรรมจากหลังคาโลกสู่ดินแดนไทยลาว, ที่มาและความหมายของคำเรียกแม่น้ำในวิถีชีวิตวัฒนธรรมชนเผ่า, แม่น้ำโขง : ปฏิบัติการทางวาทกรรมอำนาจอาณานิคมจากชนชั้นนำไทย และหัวข้อสุดท้าย คือ แม่น้ำโขงในสังคมไทยลาวสมัยทุนนิยม ดังรายละเอียดต่อไปนี้

3.1 แม่น้ำโขง : ดันธารวัฒนธรรมจากหลังคาโลกสู่ดินแดนไทยลาว

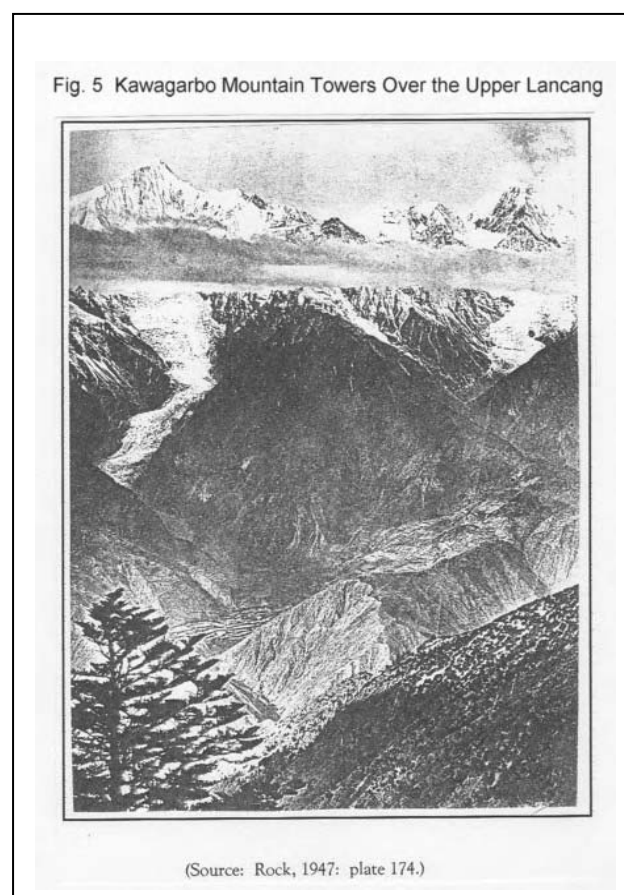
ภาพที่ 2 : ยอดเขาจีฟูปบนเทือกเขาหิมาลัยต้นธารน้ำแม่โขง

แม่น้ำโขง (Mekong River) มีจุดกำเนิดของต้นน้ำและมีเส้นทางไหลผ่านไปบนดินแดนต่าง ๆ ดังปรากฏอยู่ในกรอบรูปสี่เหลี่ยมด้านขนาน

แม่น้ำโขงมีความยาวประมาณ 4,909 กิโลเมตร เป็นแม่น้ำที่ยาวลำดับที่ 10 ของโลก และยาวมากที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไหลคั่นนานกับแม่น้ำแยงซีเกียงและแม่น้ำสาละวิน

ที่ราบสูงทิเบต ถือเป็นจุดกำเนิดของแม่น้ำโขงซึ่งมีต้นน้ำอยู่บนภูเขาจีฟู อันเป็นส่วนหนึ่งของเทือกเขาหิมาลัย โดยไหลผ่านบริเวณเทือกเขาตาลังโง (Thanglango) ในเขตมณฑลชิงไห่ และบริเวณที่ราบสูงทิเบต แม่น้ำโขงช่วงนี้จะเป็นที่รู้จักกันในชื่อภาษาถิ่นว่า “ต้าจู” (Dzachu) ที่แปลว่า แม่น้ำหิน หรือน้ำหิน

นอกจากนี้ ยอดเขาควาการ์โบ (Kawagarbo) ที่ปกคลุมไปด้วยหิมะในที่ราบสูงทิเบต ก็ยังถือเป็นต้นกำเนิดของสายน้ำโขงอีกแห่งหนึ่ง ธารน้ำแข็งนี้ชาวจีนจะเรียกว่า “Mingyonggia” ที่แปลว่า “กระจกน้ำแข็ง” (Merrick Lex Berman, 1998 : 28 - 29)

ภาพที่ 3 : ยอดเขาควาการ์โบเป็นจุดต้นน้ำอีกแห่งหนึ่งของสายน้ำล้านช้าง (แม่น้ำโขง)

ประเทศจีน หลังจากไหลมาจากที่ราบสูงทิเบตแล้วก็จะไหลเข้าสู่ดินแดนประเทศจีน โดยมีความยาวประมาณ 2,130 กิโลเมตร ในบริเวณต้นน้ำบางแห่งของจีนนี้จะเรียกว่า “โอลิง” (Oling) บ้างก็เรียกว่าแม่น้ำยาลุง (Ya Lung) ในขณะที่ชาวไทลื้อในเขตมณฑลยูนนานจะเรียกว่าแม่น้ำล้านช้าง (Lanchang) ส่วนคนจีนนั้นจะออกเสียงเรียกว่า “หลานซาง” ซึ่งแปลว่า Turbulent หรือแม่น้ำที่มีความเชี่ยวกราก

ประเทศลาว น้ำโขงจะเป็นเส้นเขตกันแดนระหว่างพม่ากับลาว และไทยกับลาว โดยมีความยาวทั้งสิ้นคือ 1,220 กิโลเมตร ในพม่า ลาว และไทย มักจะเรียกชื่อแม่น้ำนี้ว่า “แม่น้ำโขง หรือแม่น้ำของ” (Mekong) แล้วแต่ความนิยมในแต่ละถิ่น แต่ส่วนใหญ่แล้วคนไทยจะเรียกว่าแม่น้ำโขง ขณะที่คนลาวจะเรียกว่าแม่น้ำของ

ประเทศกัมพูชา หลังจากทีไหลผ่านลาวและไทย น้ำโขงก็จะไหลเข้าไปในเขตประเทศกัมพูชา โดยมีความยาวประมาณ 490 กิโลเมตร แล้วก็จะเปลี่ยนชื่อเรียกให้กลายเป็นที่รู้จักกันในท้องถิ่นว่า “ตนเลทม” (Tonle Thom) ซึ่งแปลว่าแม่น้ำใหญ่

ประเทศเวียดนาม ถือเป็นจุดสุดท้ายของสายแม่น้ำโขงก่อนที่จะไหลออกไปสู่มหาสมุทรในทะเลจีนใต้ น้ำโขงในเวียดนามนี้มีความยาวประมาณ 230 กิโลเมตร แล้วก็มีชื่อเรียกในภาษาเวียดนามว่า “กิวลอง” (Cuu Long) ซึ่งแปลว่า แก้มังกร หรือมังกรเก้าตัว บ้างก็เรียกว่า “เทียนเกียง” (Tien Giang) ที่มีความหมายว่า แม่น้ำมาจากสรวงสวรรค์

ภาพที่ 4: แผนที่แสดงเส้นทางการไหลของแม่น้ำโขงจากที่ราบสูงทิเบตถึงทะเลจีนใต้

แม่น้ำโขงนั้นไม่ได้เป็นลำน้ำที่เกิดจากการละลายตัวของภูเขาหิมะในบริเวณเทือกเขาหิมาลัยเท่านั้น เพราะแม่น้ำตอนล่างจะได้รับน้ำจากเทือกเขาอื่นและแม่น้ำสาขาในดินแดนต่าง ๆ ทั้งในประเทศจีน พม่า ลาว ไทย กัมพูชา และเวียดนามด้วย

ดังเช่นแม่น้ำสาขาที่สำคัญในประเทศไทยคือ แม่น้ำพอง แม่น้ำชี แม่น้ำมูล และแม่น้ำสงคราม ที่อยู่ในภาคอีสาน หรือแม่น้ำอิง แม่น้ำกก ในภาคเหนือ แม่น้ำแวง แม่น้ำเชียง แม่น้ำอู แม่น้ำคาน แม่น้ำจิม แม่น้ำเทิน แม่น้ำเซกอง ในประเทศลาว ทะเลสาบโตนเลสาปในประเทศเขมร และแม่น้ำเซซาน ในเวียดนาม เป็นต้น ซึ่งต่างก็เป็นลำน้ำสาขาที่สำคัญ อันก่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ให้แก่ลำน้ำโขงก่อนที่จะไหลออกสู่ทะเลจีนใต้

บริเวณริมฝั่งโขงทั้งสองฟากฝั่งน้ำนั้น โดยเฉพาะบริเวณที่ราบลุ่มเป็นแหล่งทำมาหากิน แหล่งเพาะปลูก และบริเวณการตั้งหลักแหล่งของชุมชนเมืองโบราณกระจายอยู่หลายแห่ง อีกทั้งลำน้ำโขงนี้ในวัฒนธรรมความเชื่อของผู้คนริมน้ำโขงหลายแห่งเชื่อว่า ลำน้ำโขงนั้นเป็นแหล่งน้ำศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งผู้เขียนจะกล่าวให้เห็นในหัวข้อต่อไป

จากการค้นพบหลักฐานทางโบราณคดีและการตั้งหลักแหล่งชุมชนในบริเวณแม่น้ำโขงที่ถูกค้นพบที่ผ่านมามีปรากฏอยู่เกือบทั่วบริเวณ ซึ่งสามารถวิเคราะห์จำแนกออกได้เป็น 3 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ 1) กลุ่มชุมชนเมืองโบราณ 2) กลุ่มวัตถุสิ่งของโบราณ และ 3) กลุ่มศาสนสถานโบราณ

กลุ่มชุมชนเมืองโบราณ ซึ่งมีร่องรอยการตั้งหลักแหล่งในที่ราบลุ่มริมฝั่งน้ำของชุมชนโบราณ ทั้งในยุคก่อนประวัติศาสตร์ ยุคประวัติศาสตร์เรื่อยมาจนถึงปัจจุบันอยู่ตามที่ตั้งต่าง ๆ ตั้งแต่ต้นน้ำจนถึงปลายน้ำ ดังเช่น

บริเวณต้นน้ำที่ไหลมาจากที่ราบสูงทิเบต เหนือเมืองด้าลี่ขึ้นไปก็มีอาณาจักรเก่าแก่ที่คนไทยรู้จักกันดี นั่นก็คือ “อาณาจักรน่านเจ้า” รวมทั้ง “อาณาจักรหนองแส” ซึ่งตั้งอยู่ทางตะวันออกของแม่น้ำโขงในเขตมณฑลยูนนานประเทศจีนในปัจจุบัน ในอดีตเรียกดินแดนแห่งนี้ว่า “หนองแส” หรือ “หนองกระแสดแสนยาน” ซึ่งเอกสารจีนโบราณเรียกว่า “ตาลีฟู” นอกเหนือจากนี้ยังมีชุมชนของกลุ่มคนไทลื้ออย่าง “เมืองเชียงรุ่ง” หรือชุมชนโบราณที่มีชื่อว่า “เวียงผาคราง”¹ ในเขตปกครองตนเองพิเศษสิบสองพันนา มณฑลยูนนาน ก็ตั้งอยู่ในบริเวณเทือกเขาเฮงต๋วนริมแม่น้ำโขง เป็นต้น

สรวิศ อ่องสกุล (2539 : 187) กล่าวว่าเมืองเชียงรุ่งตั้งอยู่ริมแม่น้ำโขงเช่นเดียวกับเมืองเงินยางเชียงแสน ทั้งสองเมืองนั้นได้อาศัยแม่น้ำโขงเป็นเส้นทางเชื่อมโยงสายสัมพันธ์ และในลำน้ำโขงยังมีเมืองหลวงพระบาง เวียงจันทน์ ที่เกี่ยวพันกันบนสายน้ำด้วย เมืองที่กำลังก่อตัวอยู่ริมน้ำโขงสันนิษฐานว่า จะมีพัฒนาการมาตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 16-17 ซึ่งรวดเร็วกว่าเมืองที่ตั้งอยู่บนสาขาแม่น้ำโขงที่อยู่ตอนใน โดยเมืองที่อยู่ภายในพัฒนาช้ากว่าเพราะว่ากำเนิดในพุทธศตวรรษที่ 19

บริเวณกลางน้ำที่ไหลเข้าสู่ประเทศพม่า ลาว และไทย ก็พบว่ามีชุมชนโบราณที่ตั้งอยู่ในบริเวณที่ราบลุ่มริมฝั่งโขงก็มีอยู่เป็นจำนวนมาก ไม่ว่าจะเป็น เมืองเชียงแสน อันเป็นเมืองหนึ่งที่

¹ เวียงผาคราง เป็นชื่อเรียกบริเวณที่เคยเป็นที่ตั้งหอเจ้าฟ้าของชาวไทลื้อ ซึ่งตั้งอยู่บนเนินเขาริมแม่น้ำโขงตอนใต้ของบ้านเมืองเชียงรุ่ง ซึ่งจะได้ยินเสียงน้ำดังกระหึ่มไปทั่วบริเวณ อันเกิดจากน้ำในแม่น้ำโขงไหลขัดกับโขดหิน เช่นนี้จึงถูกเรียกขานในนามของ “เวียงผาคราง” (คววญคราง) นั่นเอง

ตั้งอยู่ฝั่งริมน้ำโขง มีอาณาบริเวณอยู่ทั้งสองฟากฝั่งแม่น้ำ ในปัจจุบันยังมีร่องรอยซากเมืองโบราณปรากฏอยู่ นอกเหนือจากนี้ยังมี เมืองขัว, ขวา หรือในยุคโบราณเรียกชื่อว่า “เมืองเชียงตองเชียงทอง” ที่รู้จักกันในปัจจุบันก็คือเมืองหลวงพระบาง อันเป็นอาณาจักรเก่าแก่ของลาว หรือในแอ่งเชียงรายก็มีเมืองเก่าแก่อย่าง “เมืองสุวรรณโคฒ์” ที่ได้จมหายไปใต้ม่าน้ำโขงแล้ว รวมถึงชุมชนในตำนานอย่าง “เมืองหริณนครเงินยางเชียงแสน” ส่วนในบริเวณช่วงกลางสายน้ำโขง ก็ยังมีชุมชนโบราณสำคัญที่รู้จักกันอีกแห่งหนึ่ง นั่นก็คือ “อาณาจักรศรีโคตรบูร” อันเป็นอาณาจักรโบราณที่มีประวัติความเป็นมาตั้งแต่สมัยพุทธศตวรรษที่ 11-15 มีเนื้อที่ครอบคลุมบริเวณทั้งฝั่งซ้ายและฝั่งขวาของแม่น้ำโขง ตั้งแต่จังหวัดอุดรธานี หนองคาย เวียงจันทน์ นครพนม เรื่อยไปจนถึงอุบลราชธานี โดยมีเมืองหลวงชื่อว่า “มริขนคร”

บริเวณปลายน้ำที่ไหลเข้าสู่ประเทศกัมพูชา และเวียดนามก่อนที่จะออกสู่ทะเลจีนใต้ นั้นก็พบว่าเมืองเก่าแก่ที่สำคัญยุคก่อนประวัติศาสตร์ที่ตั้งอยู่ในบริเวณที่ราบลุ่มริมฝั่งโขง ดังเช่นชาวเขมรที่ได้ก่อตั้งอาณาจักรขึ้นใกล้ ๆ กับจุดที่แม่น้ำโขงกับแม่น้ำซาปไหลมาบรรจบกันในบริเวณที่ตั้งของกรุงพนมเปญในปัจจุบันและปรากฏชื่อในจดหมายเหตุของจีนว่า “อาณาจักรเจนละ” มีเมืองหลวงอยู่ที่อีสานปุระ (เมืองสมโบร์ไพรกุก ใกล้กำแพงม) (Clae Friffiths, 2544 : 181-183) รวมทั้งเขตดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงก็มีอาณาจักรที่ยิ่งใหญ่ที่รู้จักกันดีนั่นก็คือ “อาณาจักรฟูนัน” มีประวัติความเป็นมาตั้งแต่สมัยพุทธศตวรรษที่ 6 – 11 ที่เชื่อว่ามีศูนย์กลางอยู่ที่ตำบลพนม เมืองเปรเวงในเขมร และจังหวัดออกแอ่ว (Oc-Eo) ในเวียดนาม อันเป็นเมืองท่าชายฝั่งทะเล ตรงดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขง

จากที่กล่าวมาข้างต้น จะพบว่าบริเวณริมสองฝั่งโขงตั้งแต่ต้นน้ำจนถึงปลายน้ำมีชุมชนโบราณเกิดขึ้นเรื่อยมา มีพัฒนาการที่แตกต่างกัน ชุมชนเมืองที่เก่าแก่ที่สุดที่มีหลักฐานตั้งอยู่ในบริเวณแม่น้ำโขงนี้เกิดขึ้นและมีอายุตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 6 ลงมา

กลุ่มวัตถุสิ่งของโบราณ จากการค้นคว้าเอกสารการศึกษาที่มีการกล่าวถึงหลักฐานทางโบราณคดีที่เป็นวัตถุโบราณปรากฏอยู่ในเขตบริเวณลุ่มน้ำโขงอยู่เป็นจำนวนมาก ตั้งแต่ต้นน้ำจนถึงเขตปลายน้ำ ดังเช่นพบมีดโบราณในยุคสำริดที่มีอายุประมาณ 3,000 กว่าปี บริเวณภูโล้นริมฝั่งแม่น้ำโขงในเขตจังหวัดหนองคาย หรือการพบหม้อดินเผาหลอดลายสีคล้ายกับบ้านเชียง รวมทั้งเครื่องประดับ ลูกปัด กำไล เศษสำริด และเครื่องใช้โบราณที่บริเวณริมน้ำโขงในเขตอำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย ซึ่งเป็นข้อมูลหลักฐานทางโบราณคดีในยุคก่อนประวัติศาสตร์

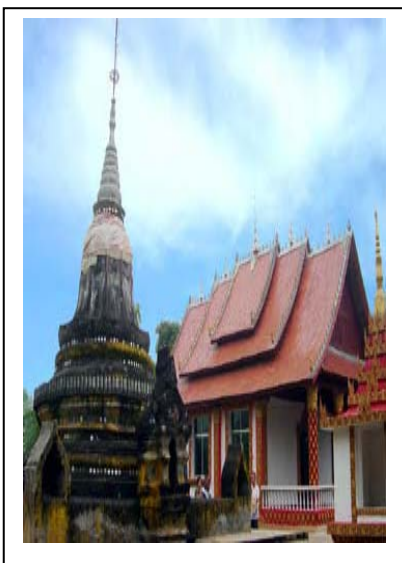
ศรีศักร วัลลิโภดม (2545) กล่าวว่าชุมชนที่อยู่ตามริมน้ำเล็กน้ำน้อยก่อนที่จะไหลไปบรรจบกับแม่น้ำโขงในเขตอำเภอท่าบ่อและศรีเชียงใหม่ พบโบราณวัตถุสมัยทวารวดี อันได้แก่ใบเสมา พระพุทธรูปหินทรายปรากฏอยู่เป็นจำนวนมาก การขุดค้นชั้นดินและการศึกษารูปแบบของโบราณวัตถุ และประเพณีฝังศพในขณะนี้พอประมาณได้ว่าเป็นชุมชนก่อนประวัติศาสตร์ในยุคเหล็ก ที่มีการสืบเนื่องมาจนถึงสมัยทวารวดี พบเครื่องมือเหล็ก เครื่องมือหินขัด เครื่องมือหินกะเทาะ ลูกปัดหินสี ลูกปัดแก้ว รวมทั้งรูปแบบภาชนะหลายแบบอย่าง แสดงให้เห็นว่าผู้คน

ได้สร้างบ้านแปลงเมือง และดำรงชีวิตอยู่ตามริมน้ำโขงมาตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ อันบ่งชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนกับสายน้ำโขงได้เป็นอย่างดี

นอกเหนือจากนี้ ในเขตประเทศลาวริมฝั่งโขงก็ยังมีแหล่งโบราณคดีและโบราณวัตถุต่าง ๆ ด้วยเช่นกัน ดังกรณีการค้นพบที่อยู่อาศัยของมนุษย์ยุคโบราณใน “ถ้ำผาฮ่อม” ทางด้านทิศตะวันตกของปากน้ำนอมก่อนที่จะไหลมาบรรจบกับแม่น้ำโขงซึ่งมีอายุหลายพันปี สิ่งของโบราณที่พบมีทั้งขวานหิน เครื่องปั้นดินเผา ช้องบั้งโบราณ และภาชนะต่าง ๆ ทั้งที่ทำจากดินและโลหะ (กระทรวงแถลงข่าวและวัฒนธรรม เวียงจันทน์, 2000 : 28-29)

กลุ่มศาสนสถานโบราณ ความเชื่อของผู้คนในลุ่มน้ำโขงนั้น พบว่ามีพัฒนาการที่แตกต่างกันไปตามยุคตามสมัย แต่โดยมักจะเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กับความความเชื่อหลัก ๆ ที่สำคัญอยู่ 3 กลุ่มก็คือ ความเชื่อดั้งเดิม (ผี) ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และพุทธศาสนา

เมื่อย้อนกลับมาพิจารณาเรื่องศาสนสถานโบราณที่ตั้งอยู่ในบริเวณริมฝั่งแม่น้ำโขง จะพบว่าศาสนสถานทั้ง 3 กลุ่มความเชื่อปรากฏอยู่ในดินแดนต่าง ๆ ดังเช่นบริเวณเมืองโบราณ “เวียงผาขวาง” ในเขตเมืองเชียงรุ่ง ก็มีพระธาตุจอมทอง พระธาตุจอมหมอก พระธาตุจอมสิง และพระธาตุจอมสักตั้งตระหง่านอยู่ริมน้ำโขง ซึ่งถูกสร้างขึ้นมา ตั้งแต่ในยุคที่อาณาจักรสิบสองพันนา ยังคงมีเจ้าฟ้าเจ้าแผ่นดินปกครองมาก่อนที่จะเข้ามายึดครอง หนึ่งในบริเวณดังกล่าวนี้ ยังมีบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวไทลื้อเชื่อว่าเป็นบ่อน้ำที่ไม่มีวันเหือดแห้ง และสามารถชำระล้างร่างกายและจิตใจให้บริสุทธิ์ของผู้คนได้ ดังมีตำนานเล่าว่า ในครั้งที่พระพุทธเจ้าได้เสด็จเลียบโลกมาเมืองเชียงรุ่งแล้ว มีชาวบ้านได้ร้องขอต่อพระพุทธเจ้าว่าไม่มีน้ำกิน พระพุทธองค์เลยเอาไม้เท้าแทงทะลุแผ่นดินตรงจุดที่เป็นบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ในปัจจุบัน ทำให้น้ำพวยพุ่งขึ้นมาตลอดเวลาไม่ว่าจะเป็นฤดูกาลไหนๆ ก็ตาม บ่อน้ำเล็ก ๆ นี้เป็นส่วนหนึ่งที่ไหลลงไปสู่แม่น้ำโขง ลักษณะเช่นนี้จึงบ่งชี้ให้เห็นว่าแม่น้ำโขงในทัศนะของคนไทลื้อสิบสองพันนา จึงเสมือนเป็นแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์ เพราะน้ำส่วนหนึ่งในแม่น้ำโขงนั้นเกิดจากพลังอำนาจของพระพุทธเจ้าด้วยเช่นกัน

ภาพที่ 5 : พระธาตุจอมหมอกใน

เขตพระราชวังเวียงผาขวาง

เมืองเชียงรุ่ง สิบสองพันนา

ประเทศจีน

3.2 แม่น้ำโขง : ที่มาและความหมายของคำเรียกแม่น้ำในวิถีวัฒนธรรมชนเผ่า

คำว่า “ของ” และ “โขง” ตามความหมายทั่วไปในภาษาลาวที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบันนิยมครอบคลุมไว้ใน 3 ประการ คือ 1) ชื่อแม่น้ำสำคัญที่ไหลผ่านประเทศลาวตั้งแต่ตะวันตกถึงตะวันออก 2) ทรัพย์สิน และ 3) สิ่งต่าง ๆ ในขณะที่คำว่า “โขง” ก็มีความหมาย 4 ประการเช่นกัน คือ 1) ชื่อเมืองและดอนแห่งหนึ่งในกลางแม่น้ำของในเขตแดนลาวใต้ 2) เขต, แดน 3) ผูกช้าง และ 4) กลิ่นเหม็นอย่างหนึ่ง (เหม็นโขง) (มหาสีลา, 2006: 50) ส่วนในภาษาไทยนั้นคำว่า “ของ” จะหมายถึงสิ่งต่าง ๆ เท่านั้น ในขณะที่คำว่า “โขง” จะหมายถึงกลิ่นเหม็นอย่างเนื่อเน่าที่ค้างหลายวัน

เมื่อพิจารณาจากความหมายข้างต้นนี้จะเห็นว่า “ของ” ในภาษาลาวใช้หมายถึงสิ่งต่าง ๆ ตรงกับภาษาไทย แต่ในภาษาลาวใช้ต่างว่าชื่อแม่น้ำและทรัพย์สิน ส่วน “โขง” ใช้หมายถึงกลิ่นเน่าเหม็นและผูกช้างตรงกัน แต่ในภาษาลาวใช้ต่างว่าชื่อดอนหรือเมืองแห่งหนึ่งในกลางแม่น้ำของ และหมายถึงเขตแดนอีกด้วย ลักษณะเช่นนี้สะท้อนให้เห็นคำว่า “ของ” ในภาษาลาวนี้มีความหมายเฉพาะ คือหมายถึงแม่น้ำใหญ่

จากความแตกต่างของคำนิยามข้างต้นนี้ผู้เขียนใคร่เสนอให้พิจารณาความหมายของคำว่า “ของ” โดยเริ่มจากความแตกต่างกับคำว่า “โขง” กล่าวคือ คำแรก หมายถึงชื่อแม่น้ำสำคัญที่ไหลผ่านประเทศลาวตั้งแต่ตะวันตกจนถึงตะวันออก นอกเหนือจากนี้ยังหมายถึงทรัพย์สินมีค่าอีกด้วย (มหาสีลา, 2006: 50) สำหรับในวัฒนธรรมไทยคำว่า “ของ” มิได้มีความหมายอื่นใดนอกเหนือไปจากหมายถึงสิ่งต่าง ๆ ที่มักจะเป็นวัตถุเท่านั้น เช่น ของแห้ง, ของกิน, ของแข็ง, ของชำ, ของหวาน เป็นต้น ในขณะที่คำที่สองในวัฒนธรรมความคิดของคนไทยสะท้อนภาพในเชิงลบ กล่าวคือหมายถึงกลิ่นเหม็นที่เกิดจากการเน่าคั่ง ในขณะที่วัฒนธรรมภาษาลาว อธิบายให้เห็นว่า “โขง” มีนัยที่สัมพันธ์กับผูกช้าง มีข้อสังเกตว่ากลุ่มชาติพันธุ์ลาวมีความเชื่อและนับถือช้างว่า เป็นสัญลักษณ์ความเป็นบรรพบุรุษและมีอิทธิพลต่อความคิดความเชื่อของคนลาวมาช้านานแล้ว ดังจะเห็นได้จากคำเรียกขานพระราชอาณาจักรดั้งเดิมที่สำคัญของลาวว่า “อาณาจักรล้านช้าง” อีกทั้งในวัฒนธรรมชาวไทลื้อสิบสองปันนา ในมณฑลยูนนาน ประเทศจีน ก็เรียกแม่น้ำโขงนี้ว่า “แม่น้ำล้านช้าง” อีกด้วย

ผู้เขียนพบร่องรอยคำว่า “โขง” ซึ่งน่าจะมาจากคำว่า “ของ” ในภาษาลาว คำว่า “ของ” ในฐานะเป็นคำเรียกชื่อแม่น้ำนี้มีปรากฏครั้งแรกในหลักฐานศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง(พ.ศ.1826) อันเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ชิ้นสำคัญของไทย มีเนื้อความด้านที่ 4 ว่า “พ่อขุนพระรามคำแหง ลูกพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ เป็นขุนในเมืองศรีสัชนาลัยสุโขทัย ทั้งมาลาวกาว แลไทยเมืองใต้หล้าฟ้าต่อ...ไทยชาวอุซาวของ มาออก...” (ยอช, 2526: 58) นอกเหนือจากนั้นในตำนานอุรังคธาตุซึ่งเป็นเอกสารที่เรียบเรียงขึ้นมาเมื่อในระหว่างปี พ.ศ.2181-2233 ก็มีเนื้อความบันทึกว่า “ครั้งนั้นยังมีนาค 3 ตัว ๆ หนึ่ง...อยู่ที่ป่ามหาพทุทรวงศา ตัวหนึ่ง...อยู่ที่ปากห้องสะแกใกล้กับเรือนบุรีจันอ้วยล้วย ตัวหนึ่งชื่อว่าสุคันธนาถ อยู่ท่าหาดทรายกลางแม่น้ำของ...” (อุรังคธาตุ, 2537: 99) จากแนวคิดนี้จึงเป็นเครื่องยืนยันว่าคำว่า “แม่น้ำของ” น่าจะเป็นคำเก่าแก่ที่ใช้กันมาตั้งแต่ก่อนกำเนิด

อาณาจักรสุโขทัย และเป็นที่รับรู้ที่เข้าใจกันของผู้คนในดินแดนแถบนี้มานานแล้ว อย่างไรก็ตามในสังคมไทยปัจจุบันส่วนใหญ่ต่างรับรู้และเรียกขานแม่น้ำสายนี้ว่า “แม่น้ำโขง”

คำว่า “แม่ของ” หมายถึงแม่น้ำใหญ่ คำว่า “แม่น้ำของ” ดูเหมือนจะเป็นคำเก่าแก่ดั้งเดิมที่ผู้คนในดินแดนแถบนี้ โดยเฉพาะกลุ่มคนไท-ลาวที่เคยเรียกขานขนานนามแม่น้ำสายนี้มาก่อน เรื่องของชื่อแม่น้ำที่เรียกกันว่า “ของ” นี้ นักปราชญ์ทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี เริ่มสืบสาวที่มาและค้นหาความหมายของคำว่า “ของ” และ “โขง” โดยมักจะยึดเอาภาษามอญ บาลีและสันสกฤตเป็นจุดเริ่มต้น ดังเช่น สุจิตต์ วงษ์เทศ ได้สันนิษฐานความหมายของแม่น้ำโขงว่า “แม่น้ำโขงเป็นคำเรียกอย่างภาคกลางลุ่มน้ำเจ้าพระยา แต่คนพื้นเมืองในวัฒนธรรมลาวเรียก น้ำ (แม่) ของ คำว่า ของ มีรากจากภาษามอญว่า โคล้ง พวกไทย-ลาวรับมาใช้ แล้วเพี้ยนเป็น คลอง แปลว่าทางคมนาคม เช่น แม่น้ำลำคลอง แต่ในวัฒนธรรมลาวไม่ออกเสียงควบกล้ำ เลยเรียก ของ แล้วคนทางภาคกลางออกเสียงเป็น โขง (สุจิตต์, 2549: 350,420) จากคำวินิจฉัยของ สุจิตต์ คำว่าของและโขงจึงมีความหมายเป็นอย่างเดียวกัน คือ “คลอง” ในขณะที่ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ กล่าวว่าเราไม่ทราบคำว่า “ของ” หรือ “โขง” มีต้นกำเนิดมาจากไหน หากเชื่อในวัฒนธรรม “ราชวร์” ก็อาจจะตีความว่ามาจากสัตว์เลื้อยคลานที่น่าสะพรึงกลัว คือ “เข้” หรือ “ของ” แต่ถ้าเชื่อในวัฒนธรรม “หลวง/ราช/รัฐ” ก็อาจตีความลากเข้าวัด กลายเป็นเพี้ยนมาจาก “คงคา” แม่น้ำอันศักดิ์สิทธิ์ (ชาญวิทย์, 2549: 21)

นอกเหนือจากคำวินิจฉัยข้างต้นนี้แล้ว ผู้เขียนต้องการที่จะนำเสนอข้อสันนิษฐานเพิ่มเติมใหม่ในแง่ความหมายของคำว่า “แม่น้ำของ” ทั้งนี้การสืบสาวที่มาและค้นหาความหมายคงจะไม่จำกัดขอบเขตไว้เฉพาะในวัฒนธรรมหลวง (grand tradition) หรือวัฒนธรรมราชวร์ (little tradition) เท่านั้น แต่จะขอเริ่มต้นค้นหาคำตอบจากจุดยืนของ “วัฒนธรรมชนพื้นเมืองดั้งเดิม” (indigenous tradition) ซึ่งได้อาศัยอยู่อย่างหนาแน่นในดินแดนสุวรรณภูมิมาเป็นเวลาช้านาน นั่นก็คือ “ชาวลัวะ” ทั้งนี้คำว่า “แม่ของ” ไม่ใช่ศัพท์ในตระกูลภาษาไท-ลาว แต่ทั้งคนไทยและลาวน่าจะยืม / แปลงมาใช้ในความหมายที่ชาวลัวะเรียก “แม่น้ำใหญ่” ด้วยเช่นกัน คำว่า “แม่ของ” นี้ผู้เขียนเชื่อว่าน่าจะมาจากภาษาของลัวะ “แม่” (ma?) หมายถึงเพศหญิงที่มีลูกแล้ว คำนี้ไม่ใช้กับคน ส่วน “ของ” (kloŋ) หมายถึงแม่น้ำ, แหล่งน้ำ, ทางน้ำที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ (สุริยา และลักขณา, 2530: 257) อนึ่ง ภาษาพูดในชีวิตประจำวันของคนลาวปัจจุบันส่วนใหญ่เมื่อกล่าวถึงแม่น้ำโขงแล้วมักจะเรียกว่า “น้ำของ” โดยละคำว่า “แม่” ไว้ คำนี้เชื่อว่าน่าจะมาจากภาษาลัวะโบราณเช่นกัน กล่าวคือคำว่า “น้ำ” (nam) ออกเสียงเป็น “นัม” หมายถึงใหญ่ ความหมายตามตัวอักษรก็คือ “แม่น้ำใหญ่” ความหมายนี้ไม่ไกลจากคำว่า “เซกอง” ในภาษาของกลุ่มชนเผ่าลาวเทิง ในแขวงเซกอง เขตลาวใต้ ที่หมายถึงแม่น้ำใหญ่ อันเป็นสายน้ำที่รองรับการไหลลงมารวมของลำห้วยลำน้ำหลายสายจึงได้เรียกว่า “แม่” ของ “สายน้ำ” หรือที่เรียกว่า “แม่ (ของ) น้ำ” (mother of waters) นั่นเอง

---

* ประชากรเมืองเซกองที่เป็นชนเผ่าลาวเทิง ประกอบด้วย 13 ชนเผ่าย่อย คือ เติรียง แะะ ตะริ้ว ดากัง ตะโอย ละเวน อาลัก ส่วย กะตุ้ เกรียงหรือแะะ ละวี จะตอง และกะเส็ง (ศุภชัย สิงห์ยะบุศย์ และคณะ. ลาวตอนล่าง : สะหวั่นะเขต สาละวัน เซกอง จำปาสัก อัตตะปือ : ห้าแขวงลาวตอนล่าง. กรุงเทพฯ : โครงการอาณานิเวศศึกษา 5 ภูมิภาค และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), 2545. หน้า 64-66.)

ในอดีตคำว่า “แม่น้ำของ” จึงไม่ใช่ชื่อเฉพาะที่หมายถึงแม่น้ำใดแม่น้ำหนึ่งเท่านั้น กล่าวคือในวัฒนธรรมดั้งเดิมของคนไท-ลาว ไม่มีการใช้คำเรียกชื่อหรือระบุชื่อแม่น้ำที่ชัดเจนแน่นอนเหมือนในยุคปัจจุบัน ฉะนั้น ผู้เขียนจึงพิจารณาคำว่า “ของ” นั้นเป็นเพียงการเรียกชื่อแม่น้ำใหญ่ที่มีสายน้ำลำน้ำที่ไหลมารวมกันจนเกิดเป็นแม่น้ำใหญ่ขึ้นมา คำว่า “ของ” นี้สามารถนำมาเรียกชื่อแม่น้ำได้หลายสาย ซึ่งส่วนใหญ่มักจะเป็นแม่น้ำที่อยู่ในถิ่นอาศัยของคนไท รวมทั้งกลุ่มชนที่เป็นชนพื้นเมืองดั้งเดิมที่อาศัยปะปนอยู่ร่วมกันด้วย ดังจะเห็นได้จากในวัฒนธรรมของไทไตคง ก็เรียกแม่น้ำสาละวินที่เรียกในภาษาปัจจุบันว่า “แม่น้ำคง” ทั้งนี้คำว่า “คง” น่าจะเป็นคำเดียวกับคำว่า “ของ” ในภาษาไท-ลาว ซึ่งมีที่มาจากคำในภาษาชนเผ่าขมุ/ลัวะ (ปะหล่อง) ว่า “กอง” แต่อาจออกเสียงเพี้ยนไปตามลักษณะเฉพาะของแต่ละถิ่นเท่านั้น เพราะแม่น้ำคงและแม่น้ำของในการรับรู้ของคนไท-ลาวก็ล้วนเป็นสายน้ำใหญ่ที่มีลำน้ำสาขามากมายไหลมารวมกันด้วยเช่นกัน มีข้อสังเกต ในภาษาลาวคำว่า “กอง” หมายถึงการ “โหม” หรือการรวมของสิ่งต่าง ๆ ฉะนั้นคำว่า “น้ำกอง” หรือที่ออกเสียงเป็น “น้ำของ” จึงหมายถึงแม่น้ำที่มีสายน้ำขนาดเล็กต่าง ๆ ไหลมารวมกันนั่นเอง

จากประเด็นข้างต้นนี้ ผู้เขียนพยายามเสนอภาพที่มาและความหมายของศัพท์โดยมองในแง่ความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างคนลาวกับชาวลัวะซึ่งเป็นชนพื้นเมืองดั้งเดิม นอกจากความสัมพันธ์ข้างต้นแล้ว ผู้เขียนขอเสนอความสัมพันธ์ทางภาษาศาสตร์ระหว่าง “กอง” กับ “ของ” เพื่อจะเชื่อมโยงไปสู่คำว่าโขงในภาษาไทยปัจจุบัน ซึ่งทั้งหมดมีรากเหง้าทางศัพท์ที่ถือว่าเป็นคำเดียวกัน แต่อาจมีความหมายแตกต่างกัน เพื่อให้เห็นชัดเจนจึงขออธิบายแนวทางของเสียงตามหลักวิธีทางภาษาก่อน

ภาวตระกูลไท-ลาวนั้น มีแนวทางการแปลงศัพท์อยู่หลายแนวทาง ในที่นี้จะกล่าวให้เห็นเฉพาะวิธีการเปลี่ยนเสียงพยัญชนะ ในกรณีที่มีพยัญชนะตัวหน้าเป็นอักษรกลาง 3 ตัว คือ “ก ต ป” เมื่อมี “ร” ควบกล้ำแล้ว จะเปลี่ยนเสียงพยัญชนะนั้นเป็นอักษรสูงที่มีฐานเกิดเดียวกัน คือ “ข ถ ผ” เช่น

กราบ	เป็น	خاب
สงกรานต์	เป็น	สังขาน
กรอม	เป็น	ขอม

วิธีดังกล่าวนี้เป็นไปโดยธรรมชาติของเสียง คือเมื่อออกเสียง “ร” เป็น “ฮ” แล้ว กระแทกลม “ฮ” เข้าไปกล้ำใน “ก ต ป” (สัทลิข) ผลย่อมจะทำให้เสียงพยัญชนะทั้ง 3 นั้นกลายเป็น “ข ถ ผ” (ธนิธ) ไปโดยธรรมชาติ (จิตร, 2535: 409-411) ดังนั้น คำว่า “กรอง” (เขียนตามเสียงพูดของผู้บอกภาษา – ผู้เขียน) ในภาษาขมุ/ ลัวะได้แปรเสียงเป็น “ของ” ในภาษาลาวตามกฎของธรรมชาติทางภาษาดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

นอกจากนี้วรรณคดีล้านช้างเรื่อง **ท้าวฮุ่งท้าวเจือง** ก็เป็นเครื่องยืนยันว่าผู้คนที่เคยอาศัยอยู่ในดินแดนแถบนี้มาก่อนตั้งแต่อดีตเรียกชื่อแม่น้ำสายว่า “กาหลง” นั่นคือการออกเสียงเป็นตัว “ก” แล้วมากร่อนกลายเป็นตัว “ข” ที่หลัง สุจิตต์ วงษ์เทศ สันนิษฐานว่ามีหลักฐานยืนยันว่า แท้จริงแล้ว

น้ำแม่กาหลงก็คือแม่น้ำโขง หรือแม่น้ำของ ซึ่งมีอยู่ในโคลงท้าวฮุ่งท้าวเจือง แล้วอธิบายว่าชื่อน้ำกาหลงมาจาก “เก้าหลง” หมายถึงพญานาค 9 ตัว (เพราะคำว่าหลง ในภาษาลาว แปลว่านาค นานเข้าชื่อเก้าหลง จึงเพี้ยนเป็นกาหลงในที่สุด ในขณะที่แม่น้ำโขงนี้ชาวจีนในมณฑลยูนนานจะเรียกว่า “กิวล่ง” ซึ่งถูกเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “จิวล่งจาง” อันมีความหมายว่า “แม่น้ำเก้ามังกร” หรือ “นาคเก้าตัว” ตามตำนานปรัมปราโบราณของจีน (มหาสิลา, 2547: 16) จากทัศนะข้างต้นนี้ แม้จะมีความคิดเห็นที่เหมือนและต่างกันบ้างอีกทั้งแหล่งข้อมูลที่นำมาพิจารณาก็มาจากที่ต่าง ๆ หลากหลาย แต่สาระสำคัญที่ผู้เขียนต้องการเสนอ ในประเด็นนี้ก็คือ ทั้งคำว่า “เก้าหลง กิวล่ง และกาหลง” ก็บ่งบอกให้รู้ว่าแม่น้ำสายนี้ในอดีตออกเสียงโดยใช้พยัญชนะเป็น “ก” มาก่อนนั่นเอง

ฉะนั้น คนลาวจึงไม่ได้เรียกแม่น้ำสายนี้ว่า “แม่น้ำโขง” แต่เรียกว่า “แม่น้ำของ” และในภาษาพูดที่ใช้อยู่ในชีวิตประจำวันก็เรียกว่า “น้ำของ” (nam kong) ซึ่งแปลงมาจากภาษาของบรรดาชนเผ่าชาวขมุและลัวะว่า “นัมก่อง” อันหมายถึงแม่น้ำใหญ่ที่มีลำน้ำสาขามากมาย โดยสรุปผู้เขียนจึงเห็นว่าชนพื้นเมืองดั้งเดิมเหล่านี้ต่างหากเป็นผู้ที่ได้สร้างรูปศัพท์และความหมายของชื่อแม่น้ำนี้ อีกทั้งยังเป็นกลุ่มชนมีชีวิตและวัฒนธรรมที่ผูกพันกับสายน้ำนี้มาก่อนที่คนไท-ลาว ซึ่งเป็นกลุ่มชนที่เดินทางเข้ามาทีหลัง ในประเด็นนี้ก็คือ กลุ่มคนไท-ลาวได้หยิบยืมภาษาของบรรดาชนเผ่าที่ใช้กันมาก่อนแล้วนำมาดัดแปลงเพียงเล็กน้อย จนทำให้คนในปัจจุบันเข้าใจว่าคำว่า “น้ำของ” หรือที่เรียกว่า “แม่น้ำของ” นั้นเป็นชื่อเรียกที่มาจากภาษาเก่าแก่โบราณในตระกูลภาษาไท-ลาว (Serena, 2006: 1-2) ลักษณะเช่นนี้จึงทำให้ชื่อคำว่า “แม่น้ำของ” มีปรากฏขึ้นมาในคลังคำภาษาลาวด้วย ร่องรอยความคิดเกี่ยวกับที่มา และความหมายของชื่อแม่น้ำที่ถือเป็นสัญลักษณ์ของชาวลาวนี้อาจถูกกลบเลือนไปจากความทรงจำของผู้คนในสังคมปัจจุบันนี้ก็ว่าได้

3.3 แม่น้ำโขง : ภาษาประดิษฐ์จากอิทธิพลของลัทธิอาณานิคมและรัฐชาติ

คำที่เราใช้เรียกแม่น้ำว่า “โขง” หรือ “ของ” ในวัฒนธรรมไทย-ลาวนั้นก็ล้วนแต่หมายถึงแม่น้ำสายเดียวกัน แม้ในปัจจุบันดินแดนในประเทศไทยหรือลาวบางแห่งก็มีการใช้คำว่า “โขง และ ของ” ปะปนกัน ตัวอย่างเช่น ในราชอาณาจักรไทยมีอำเภอเก่าแก่ที่เรียกชื่อว่า “เชียงของ” ในขณะที่ทางลาวตอนใต้มีเกาะดอนขนาดใหญ่ที่เรียกว่า “ดอนโขง” ที่อยู่กลางลำน้ำของ แม้หลักฐานประวัติศาสตร์ที่อยู่ในประเทศไทยบางชิ้นก็บ่งชี้ให้เห็นการใช้คำว่า “แม่น้ำของ” ทั้งในวัฒนธรรมไทยและลาวที่มีอยู่ร่วมกัน ดังปรากฏหลักฐานในศิลาจารึกที่ประดิษฐานอยู่ในบริเวณพระราชดรุณศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย ที่บันทึกไว้ตั้งแต่เมื่อปี พ.ศ. 2106 ความว่า

พระสงค์และอำมาตย์ทั้ง 2 ฝ่าย ก็หลั่งน้ำสัจจะลงในมหาปัทมพี แม่นสงฆ์ทั้ง 2 ฝ่ายกษัตริย์ ก็มีใจภริมย์ขึ้นชมยินดี มีเสนหาไมตรี ฮักแพงกันเท่าเสียมมหาปัทมพี พุทธันดรกับ 1 แล้ว บ่มีให้กระทำโลภเลี้ยวแก่กันเลย ตั้งแต่อันกระทำสร้างแบ่งอุททิศเจตีย์ศรีมหาธาตุ ให้เป็นเอกสีมาอันเดียวกันไว้ให้เป็นหลักด่าน ตั้งแต่หลักด่านนี้ไปของ น้ำของ (เน้นโดยผู้เขียน) ไปหาน้ำน่านกึ่งกันนี้แล น้ำของและน้ำน่านก็ปันแดนกัน โค

ไม้ติดกันนี้แล แรกกระทำสร้างแปงอุทิศเจดีย์ศรีสองรักเจ้า สร้างปิวอกโทศกเถิงปีขุน
เบญจศก (จุลศักราช 925) เดือน 6 ขึ้น 15 ค่ำ

(สาร, 2528: 18)

ลักษณะเช่นนี้แสดงให้เห็นว่าทางฝั่งประเทศไทยก็ยอมรับว่า แม่น้ำนี้มีชื่อเรียกว่าน้ำของ มาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีแล้ว ทั้งนี้แม่น้ำของนี้เป็นเส้นกั้นเขตแดนระหว่างรัฐไทย กับลาวมาตั้งแต่อดีต แต่อย่างไรก็ตามในทุกวันนี้ต่างรับรู้และเข้าใจว่าทั้งไทยและลาวมีคำเรียกชื่อ แม่น้ำสายนี้แตกต่างกัน โดยฝ่ายไทยใช้คำว่า “โขง” ขณะที่ฝ่ายลาวยังคงใช้คำดั้งเดิม นั่นก็คือ “ของ” จากประเด็นนี้ก่อให้เกิดคำถามที่น่าสนใจ นั่นก็คือ คนไทยสยามใช้คำเรียกแม่น้ำสายนี้ว่า “โขง” ตั้งแต่เมื่อใด แล้วทำไมจึงเปลี่ยน มีนัยทางสังคมซ่อนแฝงอยู่หรือไม่ อย่างไร

ก่อนหน้าปี พ.ศ.2439 คือประมาณร้อยกว่าปีเศษ ทั้งคนไทยและคนลาวส่วนใหญ่ต่าง ยังคงใช้ชื่อเรียกแม่น้ำนี้ว่า “แม่น้ำของ” ดังปรากฏในตำนานพื้นเมืองเชียงแสนซึ่งเป็นคัมภีร์โบราณที่คัดลอกมาเมื่อปี พ.ศ.2439 ที่มีเนื้อความบันทึกว่า “พระแสนพญาก็เอาครว้ภริยา บุตรบุตร เสนาอามาตย์ปักษาณราชทังมวล ลงสู่เรือพ่วงแล้วล่องตามน้ำกกกล้าดับไปได้ ๗ คืบแล้ว ก็รอดน้ำแม่ของ แล้วก็ขึ้นของไป รอด ๑ เดือน ออก ๑๒ ค่ำวัน ๓ ก็ขึ้นไปรอดท่าเชียงเหลาหัวดอนมูลแล้ว ก็ออกยังเอาไชยอยู่ยังเวียงเป็กสาแคมน้ำของกล้าวันตกที่นั่นก่อนแล” (สรวิชาติ, 2546: 70) แสดงให้เห็นคำว่า “ของ” เป็นชื่อที่ถูกใช้อยู่ในสังคมยุคจารีตในวัฒนธรรมทั้งสองฝั่งน้ำมาเนิ่นนานแล้ว อย่างไรก็ตามเราจะพบว่าเอกสารหลายชิ้นที่บันทึกเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่มาจากส่วนกลาง ในช่วงหลังปี พ.ศ. 2439 เป็นต้นมา ซึ่งอยู่ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีความพยายามที่จะปรับเปลี่ยนคำเรียกชื่อแม่น้ำสายนี้ที่บันทึกเป็นเอกสารลายลักษณ์ว่า “แม่น้ำโขง” ตัวอย่างเช่น พระนิพนธ์ตำนานพระพุทธเจดีย์ของสมเด็จพระ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (2513: 103-104) ซึ่งได้รับยกย่องว่าเป็นบิดาแห่งประวัติศาสตร์ไทย ที่เรียบเรียงขึ้นในปี พ.ศ. 2468 แสดงชัดว่ามีการเลือกใช้คำเรียกชื่อแม่น้ำนี้ให้ดูผิดเพี้ยนแตกต่างไปจากอดีต ดังความว่า

“..มีพวกไทยที่ไม่ยอมอยู่ในอำนาจจีนพากันอพยพมาหาบ้านเมืองอยู่ใหม่ทางฝ่าย ตะวันตก บางพวกไปตั้งบ้านเมืองทางลำน้ำสลวินได้ชื่อว่าไทยใหญ่ แต่ชาวต่างประเทศมัก เรียกว่าเงี้ยวหรือฉาน ในบัดนี้ บางพวกลงมาตั้งบ้านเมืองทางลำน้ำแท้และลำน้ำโขง (เน้น โดยผู้เขียน) แล้วลงมาถึงลำแม่น้ำเจ้าพระยา พวกนี้ได้ชื่อว่าไทยน้อย ชาวต่างประเทศ เรียกกันว่าผู้ไทยบ้าง ลื้อบ้าง เขินบ้าง เรียกกันว่าลาว (เช่นชาวเมืองหลวงพระบาง เวียงจันทน์ และชาวจังหวัดภาคพายัพ จังหวัดอุดร ร้อยเอ็ด และอุบล) เพราะสำคัญผิดว่า เป็นพวกลาวเดิมบ้าง เรียกกันว่า สยามลื้อบ้าง...”

จากที่กล่าวมาข้างต้นนี้จะเห็นได้ว่ากรมฯ พระยาดำรงราชานุภาพได้พยายามเปลี่ยนแปลง การใช้คำเรียกชื่อแม่น้ำสายสำคัญนี้ โดยเลิกที่จะใช้คำว่า “แม่น้ำของ” ดังนั้นคำเรียกชื่อที่สร้างขึ้น

ในยุคนั้นจึงเสมือนเป็น “แม่น้าโขงสัญชาติไทย” เพื่อปรับเปลี่ยนวิธีคิดให้กับคนไทย ภายหลังจากที่ฝรั่งเศสใช้สนธิสัญญาที่ไม่เป็นธรรมบีบไทยสยามให้ยกดินแดนฝั่งซ้ายของแม่น้าโขงทั้งหมด (ประเทศลาวปัจจุบัน) ให้กับตนในระหว่างปี พ.ศ.2436 - 2450 (คลาร์, 2544: 18) เช่นนี้จึงสะท้อนให้เห็นทัศนะของผู้นำทางความคิดของคนไทย ที่ต้องการสร้างความแตกต่างกับคนลาว และมองว่าสิ่งเล็ก ๆ น้อย ๆ นี้ก็เป็นส่วนช่วยขัดเกลาและเป็นการสร้างใหม่ของอัตลักษณ์ความเป็นไทยให้ชัดเจนยิ่งขึ้น

หากมองย้อนกลับไปพิจารณาการเมืองในยุคนั้น จะพบว่าประเทศไทยเริ่มตระหนักถึงความล้มเหลวของตนเอง เพราะมีการติดตอสัมพันธ์กับตะวันตกมากกว่าแต่ก่อน โดยมีการรับเอาอารยธรรมตะวันตก ทั้งทางด้านความรู้ทางวิทยาการสมัยใหม่ และแนวความคิดใหม่ทางสังคมจากโลกตะวันตก อันเป็นผลต่อชนชั้นสูงของคนไทยเป็นอย่างมาก แล้วก่อให้เกิดการปฏิรูปประเทศ ทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และสังคม (ปิยฉัตร, 2545: 151-153)

ด้วยเหตุที่คำว่า “แม่น้าโขง” เป็นชื่อที่คนลาวที่ไทยสยามเรียกว่า “ลาวเดิม” ซึ่งเป็นคนที่อาศัยอยู่ในประเทศลาวปัจจุบันใช้เรียก การสร้างความเป็นไทยเพื่อให้ต่างกับลาวโดยใช้วาทกรรม “แม่น้าโขง” จึงเป็นหลักฐานชั้นเล็ก ๆ อีกชิ้นหนึ่งที่สะท้อนการที่จะแบ่งแยกผู้คนทั้งสองฝั่งน้ำออกจากกัน เช่นนี้คำเรียกแม่น้าว่า “โขง” ตามคติสมัยใหม่ ซึ่งก่อรูปและพัฒนาในช่วงเวลาที่มีกระแสของอิทธิพลตะวันตกและการเกิดรัฐชาติไทย ความต้องการที่จะก้าวสู่ความทันสมัยแบบอารยธรรมตะวันตกในสังคมไทยสมัยนั้น ได้ก่อให้เกิดการเหยียดเชื้อชาติอันเป็นกระบวนการสร้างความเป็นไทยสยามให้เกิดความชัดเจนขึ้น จากจุดนี้เองจึงเกิดการประดิษฐ์สร้างและพัฒนาแนวคิดของ “representations of the other” ขึ้น กล่าวคือมีการแบ่งกลุ่มระหว่างไทยกับลาวขึ้น ที่สำคัญมีการสร้างตัวแทนของความเป็นอื่นขึ้นในสังคมสองฝั่งโขงเพื่อใช้แบ่งแยกระหว่างรัฐไทย (กลุ่มเรา) กับลาว (กลุ่มอื่น) เพราะได้กลายเป็นรัฐในการปกครองอาณานิคมฝรั่งเศสไปแล้ว

ความเป็นลาวในทัศนะของไทยในขณะนั้นดูเหมือนจะเป็นสิ่งที่ขัดแย้งกับนโยบายทางการเมืองของไทยที่ต้องการพัฒนาสังคมไปสู่ความทันสมัย ดังจะเห็นได้จากกลุ่มชนชั้นนำพยายามที่จะฉายภาพความล้มเหลวหรือเป็นดินแดนอนารยะ ดังหลักฐานเรื่องที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงปรารภในพระนิพนธ์นิทานโบราณคดีไว้ตอนหนึ่งว่า

“...ตั้งแต่ก่อนมานั้น ชนชาวกรุงเทพฯ สำคัญชนชาวอีสานว่าเป็นลาว ครั้นประวัติศาสตร์แพร่หลายต่อมาจึงรู้กันมากแล้วว่า เป็นไทย มิใช่ลาว ถึงทางราชการแต่ก่อนก็อ้างว่า หัวเมืองที่เคยเรียกมณฑลพายัพ กับมณฑลอุดร และมณฑลอิสานว่าเป็น “เมืองลาว” เช่นเรียกพายัพว่า “ลาวพุงดำ” เพราะผู้ชายชอบสักมอมแมมตั้งแต่พุงลงไปจนถึงเข่า เรียกมณฑลอิสานและมณฑลอุดรว่า “ลาวพุงขาว” เพราะมิได้สักมอมอย่างนั้น เมื่อได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ (ร.5) จัดหัวเมืองชายพระราชอาณาเขตเป็นมณฑลเมื่อ พ.ศ.2434 จึงขนานนามหัวเมืองลาวพุงดำว่า “มณฑลลาวเฉียง” ขนานนามหัวเมืองลาวพุงขาวว่า “มณฑลลาวพวน” มณฑลหนึ่ง และ “มณฑลลาวกาว” มณฑลหนึ่ง ต่อ ๆ มาจนถึง

พ.ศ.2442 ด้วยทรงพระราชปรารภว่า ลักษณะการปกครองแผ่นดินนิยมให้เป็นอย่างประเทศราชาธิปไตย โดยปกครองแบบคนต่างชาติดังภาษาเป็นเมืองขึ้น จึงถือหัวเมืองมณฑลชั้นนอกสามมณฑลนั้น เป็นเมืองลาว และเรียกชาวเมืองซึ่งอันที่จริงเป็นคนชาติไทยว่าลาว เนื่องแต่ลักษณะการปกครองเช่นกล่าวเป็นอันพ้นเวลาอันสมควรแล้ว ถ้าคงไว้จะกลับไปโทษแก่บ้านเมือง จึงทรงพระราชนิพนธ์ให้แก้การปกครองเปลี่ยนเป็นพระราชอาณาเขตประเทศสยาม เลิกประเพณีที่มีเมืองประเทศราชถวายต้นไม้เงินทองดังแต่ก่อน

จึงพระราชโองการดำรัสเหนือเกล้าฯ สั่งว่า หัวเมืองชั้นในที่ได้รวมเมืองเข้ามณฑลจัดการเทศาภิบาลนั้น ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เรียกชื่อมณฑลตามที่ตั้งอันสมควรแล้ว แต่มณฑลชั้นนอก มีมณฑลลาวเฉียง มณฑลลาวพวน มณฑลลาวกาว และมณฑลเขมร ยังมีได้เรียกชื่อมณฑลตามพื้นที่ให้เป็นระเบียบเดียวกัน จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศให้ทราบทั่วกันว่า....” ในประกาศพระบรมราชโองการฉบับนี้ ได้เลิกใช้คำว่า “ลาว” หดสิ้น แต่เปลี่ยนชื่อมณฑลตามชื่อของทิศ ดังเช่น “มณฑลตะวันออกเฉียงเหนือ มณฑลตะวันตกเฉียงเหนือ มณฑลบูรพา” เป็นต้น

(บุญช่วย, ม.ป.ป: 43-44)

จากทัศนะข้างต้นนี้ทำให้เรามองเห็นว่าชนชั้นนำของไทยในสมัยนั้นมีบทบาทในการผลักดันให้เกิดวิธีคิดแบบใหม่ในสังคมไทย เพื่อตอบย้ำแนวคิดที่ว่าด้วยเชื้อชาติไทยซึ่งมีอิทธิพลต่อการหล่อหลอมความเป็นอัตลักษณ์ไทย กล่าวคือในอดีตคนไทยอาจเรียกคนที่อยู่บริเวณลุ่มน้ำโขงทั้งสองฝั่งน้ำว่าเป็นพวก “ลาว” ที่มีความหมายเป็นไปในเชิงลบและมักถูกมองว่าเป็นเชื้อชาติที่ต่ำต้อยกว่า (degraded race) เพื่อสร้างความแบ่งแยกอันเป็นสิ่งที่ตรงข้ามกับกลุ่มชนที่อาศัยอยู่ในบริเวณ “ลุ่มน้ำเจ้าพระยา”

การที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ (ร.5) ทรงปรับปรุงประเทศให้ทันสมัย ทำให้ความแตกต่างระหว่างศูนย์กลางกับชายแดนมีมากยิ่งขึ้น หรืออีกอย่างก็ทำให้คนเมืองหลวงสำนึกในความแตกต่างระหว่างพวกตนและพวกที่อยู่ตามชายแดน ซึ่งพวกเขาเห็นว่ายี่สิบวันยังเป็น “บ้านนอก” ที่ไม่มีอารยธรรมและนับถือผีสาธเทวดาที่ไม่เหมาะสมกับโลกปัจจุบัน ความคิดนี้มักนำมาใช้กับดินแดนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และประชาชนที่เป็นชาวนาชาวไร่ยากจน คือ “พวกคนลาว” และยังรวมไปถึงประชาชนลาวทั่วประเทศด้วย ดังนั้น การพัฒนาประเทศให้ทันสมัยจึงเป็นสาเหตุให้คนมีความสำนึกเพิ่มขึ้นว่าตนเป็น “คนลาว” หรือ “คนสยาม” (คนไทย) (แกรนท์, 2549: 2549)

มีนักวิชาการร่วมสมัยบางท่าน เช่น Paul Gilroy ค.ศ.1987 ได้เปิดประเด็นว่าในโลกยุคหลังสมัยใหม่นี้ ลักษณะทางวัฒนธรรมหรือ cultural characteristics ได้กลายมาเป็นปัจจัยที่สำคัญเท่าเทียมกับลักษณะทางกายภาพของมนุษย์เราในการแบ่งแยกกลุ่มเชื้อชาติต่าง ๆ ที่มีอยู่ในโลก นั้นหมายถึงว่า ระดับทางการแสดงออกทางวัฒนธรรมนั้นเป็นสิ่งที่คนสามารถใช้ในการแบ่งเชื้อชาติ (จุฑาพรรค์, 2550: 203) ในกรณีของคำเรียกชื่อแม่น้ำโขง คนไทยก็พยายามที่

จะสร้างให้เกิดความแตกต่างจากกลุ่มเชื้อชาติลาว การแบ่งแยกในกรณีนี้ไม่ได้มีสาเหตุมาจากเพียงเรื่องราวของการสื่อสารทางภาษาเท่านั้น แต่เป็นเพราะลักษณะความแตกต่างทางการเมืองด้วยที่สามารถสร้างความรู้สึก “พวกเรา” และ “พวกเขา” ขึ้น โดยนัยนี้ ภาษาจึงเป็นสิ่งที่ใช้บอกอัตลักษณ์ของกลุ่มชนเชื้อชาติและเผ่าพันธุ์ได้ ความคิดผ่านถ้อยคำเรียกชื่อแม่น้ำว่า “โขงกับของ” ระหว่างคนไทยกับคนลาว ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ผูกติดผู้คนผ่านภาษา คนไทยกับคนลาวจึงถูกกักขังอยู่ในโลกแห่งภูมิโนทัศน์ของตนเองด้วย “ภาษาของการกักขัง” (language of incarceration) นั่นเอง

แกรนท์ อีแวนส์ กล่าวถึงคนลาวกับคนไทยสยามว่า การแบ่งแยกวัฒนธรรม “ลาว” และ “สยาม” ออกจากกัน เป็นผลมาจากการที่ทั้งสองสังคมเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของระบบใหม่ของโลก อีกทั้งการค้าและความสัมพันธ์ระหว่างประเทศยังช่วยแนะนำแนวคิดเกี่ยวกับคนเป็นเชื้อชาติ เช่น คนลาวหรือคนสยามให้กับราชสำนักกรุงศรีอยุธยาและพ่อค้าพาณิชย์ สำหรับคนสามัญแล้ว การแบ่งแยกประชาชนออกเป็นชาติต่าง ๆ นั้น เป็นเรื่องที่พวกเขาไม่รู้จักจนกระทั่งศตวรรษที่ 20 วัฒนธรรมสากลนิยมซึ่งเจริญเติบโตขึ้นในอยุธยา ความประณีตพิถีพิถันทางวัฒนธรรมและพิธีการต่าง ๆ ซึ่งรัฐที่ร่ำรวยพอจะจ่ายได้ รวมทั้งวัฒนธรรมอื่นๆ ที่รับมาจากโลกภายนอกเป็นตัวอย่างแรก ๆ ของความแตกต่างทางวัฒนธรรมระหว่างลาวกับไทยสยาม ราชสำนักลาวได้เลียนแบบราชสำนักอยุธยาและต่อมากรุงเทพฯ ในระดับหนึ่ง เช่นเดียวกับที่ราชสำนักสยามเลียนแบบราชสำนักยุโรปมาอีกต่อหนึ่ง การที่ล้านช้างต้องเสียเอกราชยังเป็นการเพิ่มทวีความแตกต่างระหว่างราชสำนักสยามที่นิยมทางโลกและสลบซับซ้อน กับราชสำนักลาวที่นับวันยิ่งจำกัดอยู่ในท้องถิ่นมากขึ้นทุกขณะ (แกรนท์, 2549: 39) โดยนัยนี้ การสร้างใหม่เกี่ยวกับคำเรียกชื่อแม่น้ำสายเดียวกันของคนไทยให้ต่างกับคนลาว จึงเป็นสิ่งสร้างที่ใช้บอกอัตลักษณ์ความเป็นเชื้อชาติและเผ่าพันธุ์ คำว่าพวกที่เรียกแม่น้ำของจึงบ่งบอกให้เห็นถึงการที่ไม่เป็นไทย และแม่น้ำของจึงได้กลายเป็นสัญลักษณ์ของ “ความเป็นลาว / ความเป็นอื่น / ความเป็นชายขอบ” อันเป็นคู่ตรงข้ามกับแม่น้ำเจ้าพระยาที่ได้กลายเป็นสัญลักษณ์ของศูนย์กลาง ที่มีภาพของ “กรุงเทพมหานคร” เป็นฉากหลังเพื่อฉายภาพความเป็นไทยให้มีความเด่นชัดยิ่งขึ้น

3.4 แม่น้ำโขง : การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจการเมืองยุคหลังสังคมนิยม

เรื่องราวเกี่ยวกับความเป็นรัฐชาติไทยหรือรัฐชาติลาว ตลอดจนภาพความสัมพันธ์ทางเชื้อชาติหรือความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับลาวไม่ใช่แนวคิดที่เกิดขึ้นโดยมุมมองของผู้คนในชุมชนท้องถิ่น แต่เป็นการประดิษฐ์สร้างผ่านกระบวนการและแรงปะทะจากลัทธิอาณานิคมตะวันตกและการก่อตัวของรัฐชาติและอำนาจอธิปไตย ซึ่งก่อรูปและพัฒนาในช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้น เมื่อบรรดาประเทศรัฐชาติสมัยใหม่ในยุโรปที่ทรงพลัง ได้พากันเคลื่อนตัวเข้ามาสร้างฐานในภูมิภาคเอเชียและอุษาคเนย์ นับตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 2 เรื่อยมา ทั้งนี้การเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ของสยามนามประเทศไทย ณ ขณะนั้นเกิดขึ้นในรัชสมัยของรัชกาลที่ 5 ซึ่งได้รับแรงบีบคั้นจากลัทธิอาณานิคมตะวันตกโดยเฉพาะฝรั่งเศสในภาคเหนือ ตะวันออก และภาคอีสาน (ชเนศ,

2550 : 7) วิฤตการณ์สยาม ร.ศ.112 ซึ่งส่งผลให้แม่น้ำโขงกลายเป็นเส้นกั้นเขตแดนที่แน่นอน ด้วยพลังอำนาจอิทธิพลแห่งอาณานิคม จะเห็นได้ว่าการใช้แม่น้ำโขงเป็นเส้นแบ่งแยกดินแดน ไทยลาวนั้นเกิดขึ้นจากแนวความคิดของตะวันตก ซึ่งมีนัยยะที่น่าพาเอาความคิดเรื่องอำนาจ อธิปไตย ประเทศชาติ คนไทย คนลาว ผังซ้าย ผังขวา หรือร่องน้ำลึก ฯลฯ ที่ผู้คนที่ใช้ชีวิตอยู่บน ผืนน้ำแห่งนี้ไม่ค่อยเข้าใจสักเท่าไรในเวลานั้น ในสังคมปัจจุบันผู้คนส่วนใหญ่มองว่าดินแดนฝั่ง ซ้ายเป็นลาวและฝั่งขวาของแม่น้ำโขงเป็นไทย มากกว่าที่จะยอมรับความเป็นชุมชนในอาณาเขต เดียวกัน นั่นก็คือเป็นชุมชนเดียวกันนั่นเอง หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่าแม่น้ำโขงมิได้เป็นเส้นกั้น เขตแดนแบ่งแยกผู้คนหรือความเป็นชุมชนเดียวกัน โดยมีภาพของความเป็นประเทศแบ่งแยก หรือสร้างความแตกต่างแต่อย่างใด ซึ่งในทางประวัติศาสตร์นั้นผู้คนที่อาศัยอยู่ริมแม่น้ำโขง ทั้งหมดล้วนเป็นกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน

ในสมัยราชอาณาจักรล้านช้าง ไม่มีการแบ่งแยกความเป็นไทยกับลาวออกจากกันอย่าง เด่นชัด ดังที่ บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ (2547 : 2) กล่าวว่าลาวกับไทย แยกกันไม่ออก ปฐมกษัตริย์ ไทยสมัยกรุงสุโขทัย คือ พ่อขุนบางกลางท่าว หรือพระเจ้าศรีอินทราทิตย์ (ราว พ.ศ.1800) กับ พระเจ้าอู่ทองหรือพระรามาธิบดีที่ 1 ปฐมกษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยาเป็นเชื้อสายราชลาว ในบาง ตอนของประวัติศาสตร์ลาว กล่าวถึงดินแดนล้านช้างในยุคโบราณว่า แต่ก่อนมีอาณาเขต ด้านตะวันออกจะเขตแดนเวียดนาม ตั้งต้นแต่ประเทศจีนลงมาถึงกัมพูชา ด้านตะวันตกจดแคว้น ล้านนาไทยและกรุงศรีอยุธยา มีทิวเขาเพชรบูรณ์และดงพญาเย็นขวางกั้น ด้านเหนือจดสิบสอง บัณนาในเขตมณฑลยูนนานของจีน ด้านใต้จดเขตกัมพูชาสุดเขตเมืองเชียงแตงใต้แก่งหลี่ผี มี “แม่น้ำโขงอยู่กลางประเทศ” (เดิม วิภาคย์พจนกิจ, 2540 : 5)

แต่เมื่อกาลเวลาเปลี่ยนไปแม่น้ำโขงจากที่เคยอยู่ในท่ามกลางผู้คนที่มีความสัมพันธ์ร่วมกัน อย่างเช่นลาวก็ได้ถูกจับแบ่งแยกให้กลายเป็นไทยกับลาว และแม่น้ำโขงก็ถูกสลับที่สลับทางให้ มาอยู่ในฐานะเป็นเส้นเขตแดนที่มีได้อยู่ในใจกลางของดินแดนลาว รวมทั้งได้กลายเป็นสิ่งที่ใช้ แบ่งแยกชุมชนสองฝั่งแม่น้ำโขงออกเป็นสองประเทศ ดังข้อความตอนหนึ่งในสนธิสัญญาเขตแดน (I.C.J.Reports, 1962 : 34 อ้างถึงในทวีเกียรติ, 2540 : 20) ตอนหนึ่งกล่าวว่า

โดยทั่วไป เมื่อประเทศสองประเทศกำหนดเขตแดนระหว่างกัน จุดประสงค์ที่สำคัญอย่างยิ่งอันหนึ่งคือ เพื่อให้บรรลุถึงความมั่นคงแน่นอน และเป็นอันยุติกัน จุดประสงค์นี้จะสำเร็จไปไม่ได้ถ้าเส้นเขตแดนที่กำหนดขึ้นไว้อาจมีโต้แย้งหรือเรียกร้อง ให้แก้ไขได้ทุกขณะ และโดยอาศัยกรรมวิธีที่มีเมื่อพบว่ามีความไม่ถูกต้องตามข้อความ ในสนธิสัญญาที่กำหนดเขตแดนนั้น กรรมวิธีเช่นนี้อาจเกิดขึ้นได้เรื่อยไปโดยไม่มีที่ สิ้นสุด และไม่อาจมีการตกลงให้เป็นที่สุดกันได้ ตราบใดที่ยังมีข้อพิพาทที่อาจพบ ได้อีก เส้นเขตแดนเช่นนี้นอกจากจะไม่ถาวรมั่นคงยังเป็นการเสี่ยงมากด้วย

อิทธิพลประเทศอาณานิคมที่เข้ามาแผ่ขยายอำนาจและล่าเมืองขึ้นในแถบประเทศอินโดจีน จนนำมาสู่การก่อให้เกิดแนวความคิดการเป็นรัฐชาติ (nation state) ขึ้นอย่างสมบูรณ์ ซึ่งต้องประกอบด้วยดินแดน ประชากร รัฐบาล และอำนาจอธิปไตย โดยผ่านกระบวนการขีดเส้นแบ่งเขตแดนของเหล่าประเทศอาณานิคมอย่างกรณีของฝรั่งเศส อันเป็นการกระทำที่ต้องการแสดงให้เห็นถึงอาณาบริเวณของรัฐ และสัญลักษณ์ของอำนาจอธิปไตยเพื่อใช้ในการแบ่งแยกความเหมือน ความแตกต่าง ความเป็นพวก ความเป็นคนอื่นระหว่างรัฐ และผู้คนที่อยู่คนละฟากของเส้นพรมแดน และเมื่อรัฐต่าง ๆ ต้องตกอยู่ภายใต้บริบทของแนวความคิดดังกล่าว อันส่งผลทำให้รัฐมีบทบาทสำคัญในการเป็นทั้งผู้กำหนด ควบคุม ชี้นำและสกัดกั้นการรุกรานเข้ามาของกระแสจากภายนอก รัฐ ทั้งทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมขึ้นอย่างเข้มข้น ในขณะเดียวกันการดำเนินงานจะเน้นผลประโยชน์ของรัฐชาติเป็นหลัก (พิทยา, 2549 : 42) แม้ว่าดินแดนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงจะอยู่ในอำนาจอธิปไตยของรัฐบาลฝรั่งเศสในช่วงนั้น แต่ด้วยความสัมพันธ์ของผู้คนทั้งสองฝั่งน้ำ ในทางประเพณีและความเชื่อ รัฐบาลฝรั่งเศสก็ยังคงตระหนักว่าผู้คนที่สองฝั่งแม่น้ำก็ยังคงมีความเชื่อมโยงผูกพันกันอยู่ภายในนั่นเอง (ชเนศ, 2550 : 5)

หลังจากที่รัฐบาลลาวได้นำนโยบายคอมมิวนิสต์มาใช้ในเดือนธันวาคม พ.ศ.2518 อย่างเข้มงวด อันนำไปสู่ภาวะการตึงเครียดให้กับประชาชนที่ไม่เห็นด้วย เพราะมีทั้งการควบคุมพุทธศาสนา การตัดสัมพันธ์กับประเทศไทย และการใช้ความรุนแรงเข้าปราบปรามกลุ่มชนผู้ที่ปฏิเสธและไม่ยอมรับอำนาจของทางการ นับตั้งแต่นั้นมาการไปมาหาสู่กันก็เต็มไปด้วยความยากลำบาก เพราะทางการลาวได้เข้มงวดกวดขันไม่ยอมให้ชาวต่างชาติเข้าไปเยือน ลาวภายใต้การปกครองในระบอบสังคมนิยมคอมมิวนิสต์จึงกลายเป็น “แดนสนธยา” โดยมีแม่น้ำโขงกลายมาเป็นเสมือนกำแพงขวางกั้นผู้คนสองฝั่งน้ำให้แยกออกจากกัน (คลาร์, 2544 : 38-39, ขจิต, 2529 : 43) ส่งผลให้คนลาวที่ข้ามแม่น้ำโขงมายังฝั่งไทยกลายเป็น “ผู้อพยพข้ามแดน” ไปด้วย จนมาถึง พ.ศ.2537 ความสัมพันธ์ไทยลาวก็เริ่มปรากฏภาพอีกครั้งเมื่อมีการเปิดสะพานที่เรียกกันว่า “มิตรภาพไทย-ลาว”

ย้อนกลับไปในสมัยที่ประเทศลาวปกครองด้วยระบอบสังคมนิยมหรือคอมมิวนิสต์พบว่า ได้มีการจำกัดและการห้ามให้ผู้คนที่เดินทางไปมาหาสู่กันระหว่างคนสองฝั่งโขง ในสมัยนั้นคนที่เดินทางเข้ามาประเทศไทยถูกทำให้กลายเป็นผู้อพยพและเป็นกลุ่มคนชายขอบ ด้วยการสร้างภาพลักษณ์ที่ถูกยัดเยียดให้โดยวาทกรรมรัฐชาติผ่านถ้อยคำที่ว่า “ผู้อพยพลี้ภัย ชาวลาวอพยพ ชาวลาวฝั่งซ้าย ผู้หลบหนีเข้าเมือง คนคอมมิวนิสต์ ผู้ลี้ภัยทางการเมือง ผู้มีเจตนาร้ายต่อประเทศชาติ ผู้รุกรานอธิปไตยของประเทศ ผู้สร้างปัญหาตามชายแดนไทยลาว พวกช่องสุ่มก่อการร้าย เป็นต้น ผลที่ตามมาคือความพยายามในการสร้างอัตลักษณ์ตายตัวโดยใช้ความเป็นพลเมืองภายใต้สังกัดรัฐ นั่นคือถ้าเป็นประชาชนที่อยู่ฝั่งขวาของแม่น้ำโขงก็จะมีถิ่นที่ขึ้นทะเบียนเพื่อให้ทำบัตรประชาชนและได้รับสัญชาติไทย ซึ่งแน่นอนว่าคนที่ตกหล่นจากการสำรวจหรือไม่ได้แจ้งไว้กับทางหน่วยงานของรัฐก็จะกลายเป็นคนต่างด้าวไปในทันที ลักษณะเช่นนี้แสดงให้เห็นถึงการผลิตสร้างตัวตนของผู้คนที่มีนัยทางการเมือง แบ่งกลุ่มคนออกเป็นเชื้อชาติ โดยอาศัย

เพียงเส้นกันเขตแดนของแม่น้ำโขงที่ถูกขีดไว้อย่างตายตัว ภายใต้เงื่อนไขของกระบวนการสร้างชาติไทยและลาวนั่นเอง

จากภาพความเป็น “บ้านพี่เมืองน้อง” ก็กลับกลายเป็น “ต่างบ้านต่างเมือง” นำมาซึ่งความไม่ไว้นื้อเชื่อใจความหวาดระแวงกัน ดังเช่นกลางเดือนมิถุนายน พ.ศ.2519 เจ้าสุภานุวงศ์ ซึ่งเป็นประธานประเทศลาวในเวลานั้นที่ได้กล่าวให้สัมภาษณ์ต่อผู้สื่อข่าวต่างชาติ ซึ่งมีข้อความพาดพิงประเทศไทยและบ่งบอกให้เห็นถึงความหวาดระแวงสงสัย (ขจัดภัย, 2536 : 42) ความว่า

“นับแต่ปลดแอกทั่วประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวของเราก็ได้แสดงบทบาทใหม่ในฐานะที่มั่นของระบบสังคมนิยมในเอเชียอาคเนย์ ในฐานะเรามีความยากลำบากมากขึ้นเนื่องจากข้อเท็จจริงว่า เรามีพรมแดนร่วมเป็นระยะทาง 1,500 กิโลเมตรกับประเทศไทย ประเทศซึ่งอนุญาตให้ลาวอพยพปฏิบัติการลี้ภัย ทั้งที่พวกเหล่านี้มีเจตนาร้ายต่อเรา ... กำลังของพวกเขาปฏิบัติการยังคงเป็นอันตรายต่อสาธารณรัฐที่เอวร้ายของเรา อย่างไรก็ตามระบอบใหม่ของเรากำลังเข้มแข็งยิ่งขึ้น”

ภาพของการแบ่งแยกและสร้างความแตกต่างระหว่างชุมชนสองฝั่งแม่น้ำโขงดูเหมือนจะปรากฏชัดเจนยิ่งขึ้น ดังกรณีเมื่อปี พ.ศ.2465 รัฐไทยศูนย์กลางพยายามสร้างความเป็นไทยและลดทอนความเป็นลาวลง นับตั้งแต่หลังการปฏิรูปการปกครองในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา ดังเช่นการใช้คำว่า “ภาคอีสาน” ขึ้นมาเพื่อใช้เรียกหัวเมืองฝั่งขวา เพื่อแยกให้เห็นความแตกต่างระหว่างลาวฝั่งซ้ายและลาวฝั่งขวา ซึ่งเท่ากับเป็นการนำเอาขอบเขตอำนาจทางการเมืองที่ถูกสร้างโดยรัฐไทยมาซ้อนทับกับความหมาย และความรู้สึทางวัฒนธรรมที่ผู้คนสองฝั่งโขงมีอยู่ร่วมกัน (ดาร์รัตน์, 2546 : 19-20) หลังจากนั้นภาพของผู้คนสองฝั่งโขงก็กลายเป็นคนต่างบ้านต่างเมือง ภาพของผู้คนที่ลี้ภัยมาจากฝั่งซ้ายถูกอธิบายว่าเป็น “ผู้อพยพหลบหนีเข้าเมือง” ส่งผลให้มีการจับกุมผู้ที่ลักลอบเข้าเมืองอย่างผิดกฎหมาย

ในยุคปัจจุบันมีการแพร่ระบาดของยาเสพติด สิ่งผิดกฎหมาย และการลักลอบเข้าเมือง ซึ่งภาพหนึ่งที่ถูกนำเสนอโดยผ่านสื่อมวลชนที่มีกระบวนว่า ประเทศลาวเป็นแหล่งที่มาของสิ่งเหล่านี้ ดังเช่น “รวบ 2 โฉนดพนมดงรักแก๊งค้ายาบ้ารับจากชาวลาว, ยึดได้ริมโขงฟอรจูนเนอร์คันหรูหวิดถูกโจรสลัดขายนาว, ดำรวจรวบชาวลาว 28 คน ลักลอบเข้ามาขายแรงงานในไทย” เป็นต้น เมื่อวันที่ 21 ตุลาคม พ.ศ.2545 สถานีโทรทัศน์ไอทีวีของไทยได้นำเสนอรายการถอดรหัสเกี่ยวกับปรากฏการณ์บั้งไฟพญานาคที่เกิดขึ้นในเขตจังหวัดหนองคาย โดยอธิบายความเชื่อนี้ว่าเกิดจากฝีมือการยิงปืนของทหารกองพลอนชาวลาว ไม่ใช่ปรากฏการณ์ธรรมชาติแต่อย่างใด ซึ่งเท่ากับเป็นการทำลายความเชื่อดั้งเดิมของผู้คนแถบนี้ และมองว่า “คนไทยถูกลาวหลอก” ต่อมาสถานีโทรทัศน์ไอทีวีก็ถูกปิดฉากลง สำหรับชาวหนองคายและชาวลาวแล้วการนำเสนอข่าวปรากฏการณ์บั้งไฟพญานาคที่ท้าทายพลังศรัทธาของผู้คนที่เชื่อถือกันมาเป็นเวลาช้านานนี้เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้สถานีโทรทัศน์ไอทีวีต้องกลายเป็นตำนานไปด้วยเช่นกัน นอกจากนี้ในปี

เดียวกันนั้นก็ยังมีภาพยนตร์ไทยเรื่อง 15 ค่ำ เดือน 11 ซึ่งมีชุดความคิดหนึ่งที่อธิบายให้เห็นว่า บั้งไฟพญานาคมิได้เกิดจากปรากฏการณ์ทางธรรมชาติแต่เพียงอย่างเดียว แต่ยังเกิดจากฝีมือของมนุษย์ซึ่งในเรื่องเล่าว่าเป็นพระสงฆ์ชาวลาวที่ได้ทำขึ้นมาโดยการดำน้ำลงไปวางลูกไฟได้น้ำโขง ทำให้ภาพสะท้อนของลาวในสังคมไทยส่วนกลางเป็นเพียงความล้าหลังของความเชื่อที่มีอยู่ในความคิดของผู้คนริมฝั่งโขงแต่ยังคงมีภาพของการไม่ยอมรับปะปนอยู่ด้วยนั่นเอง

การแบ่งแยกผู้คนริมน้ำโขงให้อยู่ภายใต้สังกัดรัฐที่แตกต่างกัน อันเกิดจากการผลิตสร้างพื้นที่ทางการเมือง และความพยายามที่จะกำหนดตำแหน่งแห่งที่ของผู้คนและขอบเขตที่แน่นอนของความเป็นชาติให้เกิดขึ้น ดังนั้นผู้ที่ฝ่าฝืนหรือแสดงออกอย่างไม่เป็นระเบียบแบบแผน ไม่อยู่ในที่ทางที่จัดวางไว้จึงถูกมองว่า เป็นพฤติกรรมที่ไม่ปกติ และมักก่อให้เกิดปัญหาที่รัฐต้องควบคุมและต้องมาดำเนินการ เช่นนี้แม่น้ำโขงจึงถูกทำให้กลายเป็นเขตแดนภายใต้แนวคิดที่มาจากรัฐชาติ อาณาเขตและพื้นที่ในทัศนะข้างต้นที่มุ่งกำหนดความเหมือนและความต่างที่แน่นอนตายตัวได้ถูกทำลายในภาวะการณ์แห่งการเคลื่อนที่ การเคลื่อนไหวและความไร้ขอบเขตของแม่น้ำโขงที่มีผู้ใช้มีฝั่งซ้ายหรือฝั่งขวา แต่ในแง่มุมมองของสังคมที่มีความหลากหลายที่เรียกว่าพหุลักษณะทางวัฒนธรรม (cultural pluralism) อันเป็นการยอมรับการดำรงอยู่ร่วมกันในภาวะการณ์ของความหลากหลายในบริบทของการเปลี่ยนผ่านทางสังคมวัฒนธรรม (อานันท์, 2551 : 113) ประกอบกับกระแสของโลกาภิวัตน์ (globalization) อันเป็นปรากฏการณ์ที่ความสัมพันธ์ทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในโลกนี้ ได้ถูกเปลี่ยนรูปหรือแปลงเข้าหากันอย่างใกล้ชิดมากขึ้น ทั้งในด้านการรับรู้และการกระทำในเรื่องราวต่าง ๆ อย่างที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อน เรื่องหรือประเด็นต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในที่ซึ่งห่างไกลมากและข้ามพรมแดนของชาติ สามารถถูกรับรู้และมีผลต่อตัวเราอย่างรวดเร็ว โดยมีเทคโนโลยีการสื่อสารเป็นตัวช่วย (เอก (บรรณธิการ), 2550 : 121)

ดังนั้นการเคลื่อนไหว ไม่หยุดนิ่ง และไม่ถูกตั้งไว้กับอาณาเขตพื้นที่ของรัฐชาติจึงถือเป็นความหมายใหม่ว่าเป็นการข้ามพรมแดนเพื่อชีวิต ดังที่ ศิริพร ทองคณารักษ์ (2551 : 94) กล่าวให้เห็นว่าความสัมพันธ์ข้ามเส้นแบ่งพรมแดนที่เกิดขึ้นในวิถีชีวิตของผู้คนในชุมชน ทำให้แม่น้ำโขงเป็นเสมือนเส้นทางหลวงที่ชุมชนสองฝั่งโขงใช้สัญจรไปมาหาสู่กัน มิใช่เป็นแนวพรมแดนที่กั้นผู้คนออกจากกันในความหมายของพรมแดนของรัฐชาติ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ความหมายของพรมแดนที่รัฐสร้างขึ้น กับพรมแดนในความหมายของประชาชนที่ใช้ชีวิตคาบเกี่ยวกับเส้นพรมแดนระหว่างรัฐชาตินั้น มีความแตกต่างกันและขึ้นอยู่กับสถานการณ์ ดังเช่น ในภาวะปกติพรมแดนรัฐ หมายถึงขอบเขตอำนาจอธิปไตยเหนือดินแดนที่ครอบครอง แต่พรมแดนในความหมายของชุมชนชายแดนที่มีความสัมพันธ์ต่อกันมายาวนาน แม้จะรับรู้การมีตัวตนของเส้นพรมแดนหรือขอบเขตรัฐ แต่ในบางสถานการณ์ชุมชนเลือกที่จะเพิกเฉยต่ออำนาจศักดิ์สิทธิ์ของพรมแดนในความหมายของการเป็นกำแพงกัน เพื่อจำแนกแยกแยะผู้คนที่อยู่นอกเขตแดนออกไปจากคนที่อยู่ภายในเขตแดน หากไม่มีสถานการณ์ความขัดแย้งระหว่างรัฐชาติ ชุมชนชายแดนก็ไม่ได้ให้ความสำคัญหรือมองเห็นเส้นพรมแดนตามความหมายของรัฐชาติมากนัก สิ่งนี้เป็นวิถีการต่อรองกับอำนาจรัฐบนวิถีแห่งชีวิตของผู้คนริมโขงที่ได้ดำรงสืบต่อกันมาช้านานแล้ว

เมื่อถึงบทวสานของระบอบคอมมิวนิสต์ในสังคมนิยม ผนวกเข้ากับนโยบายของรัฐที่เร่งส่งเสริมและปฏิรูปเศรษฐกิจลาวโดยนำนโยบายจินตนาการใหม่มาใช้เมื่อปี ค.ศ.1989 โดยเริ่มเปิดเสรีทางเศรษฐกิจและการเมืองมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง ประเทศลาวเปิดรับกระแสการท่องเที่ยวและหันมาฟื้นฟูความสัมพันธ์อันดีกับไทยที่มีญี่ปุ่นเป็นผู้สนับสนุนอย่างเป็นทางการโดยเปิด “สะพานมิตรภาพไทยลาว” ขึ้นจุดแรกที่เมืองหนองคายกับเวียงจันทน์

เมืองหนองคายกับเมืองเวียงจันทน์มีประวัติศาสตร์ร่วมกันมายาวนานในฐานะที่เป็นดินแดนที่มีอาณาเขตเดียวกัน ประวัติศาสตร์เมืองหนองคายกับเวียงจันทน์แต่โบราณกล่าวว่า ตั้งแต่สมัยเจ้าฟ้าร่มไต้มารวมไพร่พลสร้างบ้านแปลงเมืองเป็นอาณาจักรล้านช้าง พระองค์เป็นวีรกษัตริย์ของลาวพระองค์แรกที่สามารถรวบรวมหัวเมืองต่าง ๆ อันอยู่ในลุ่มแม่น้ำโขงทั้งสองฝั่งให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้สำเร็จ อาณาจักรลาวในรัชกาลของพระเจ้าฟ้าร่มไต้มีอาณาเขตที่กว้างขวางมาก มีหัวเมืองน้อยใหญ่ขึ้นต่อพระองค์หลายสิบหัวเมือง เช่น แคว้นเมืองพวน (เชียงขวาง) เมืองเวียงคำ เมืองห้วยหลวง เมืองศรีโคตรบอง เมืองตะโปน (เซโปน) และแคว้นเมืองพะลาน แขวงเมืองพิน เมืองนอง ส่วนทางทิศเหนือได้กำหนดเอาลำแม่น้ำดำ ทางทิศใต้จดแก่งหลี่ผีต่อแดนกับขอม ทิศตะวันตกจดภูเขาพญาฟ่อ (เขตดงพญาเย็น) และภูสามเส้า ปัจจุบันอยู่ในเขตจังหวัดเพชรบูรณ์ (เดิม, 2540 : 23) เฉพาะในเขตเมืองศรีโคตรบองนั้นประกอบด้วยเมืองเวียงจันทน์ เมืองเวียงคำ เมืองนครพนม เมืองหนองหานหลวง หนองหานน้อย เมืองร้อยเอ็ด จดเมืองโคราช (บุญมี, 2006 : 300)

บุญช่วย อัดถากร (2522 : 31) กล่าวว่าคนไทยในภาคอีสานปัจจุบันนี้ อดีตเป็นกลุ่มชนที่แยกตัวออกมาจากอาณาจักรกรุงศรีสัตนาคนหุตล้านช้างเวียงจันทน์ (เมืองเวียงจันทน์) โดยแยกออกเป็นสองสาย คือ สายที่หนึ่งได้ข้ามแม่น้ำโขงมุ่งตรงลงไปทางใต้ ตั้งเป็นเมืองใหญ่เมืองเล็กหลายเมือง จนถึงเมืองอุดร ชัยภูมิ สกลนคร กาฬสินธุ์ เป็นต้น สายที่สอง ครั้งแรกเดินทางเลียบตามฝั่งแม่น้ำโขงลงไปทางตะวันออกเฉียงใต้ ไปทางจำปาศักดิ์ สุวรรณภูมิ จนถึงดินแดนร้อยเอ็ด มหาสารคาม ขอนแก่น เป็นต้น คนไทยอีสานส่วนใหญ่ที่กล่าวมานี้เดินทางมาจากราชอาณาจักรล้านช้างโดยทางอ้อมและอาศัยอยู่กระจายทั่วดินแดนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยในปัจจุบัน ด้วยเหตุนี้คนไทยอีสานจึงถือเป็นกลุ่มชนที่มีวัฒนธรรมร่วมและเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับกลุ่มชนในประเทศลาวนั่นเอง

นับเป็นเวลาเกือบ 15 ปีแล้วที่เมืองหนองคายเริ่มปรากฏตัวขึ้นในฐานะเป็น “gateway” แห่งแรกสู่นครเวียงจันทน์เมืองหลวงของประเทศลาวและกลุ่มประเทศอินโดจีนอื่น ๆ เช่นนี้เมืองหนองคายจึงเป็นเมืองคู่แฝดที่ถูกนำเสนอให้เห็นภาพการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ และการเมืองในดินแดนทั้งสองฝั่งโขงที่หันมา “เปิดเสรีทางการค้า” ซึ่งนับว่าเป็นจุดเปลี่ยนประวัติศาสตร์ครั้งสำคัญภายใต้นโยบายการ “เปลี่ยนสนามรบ เป็นสนามการค้า” ภาพของการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและการเมืองยุคหลังสังคมนิยมในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง ส่งผลทำให้หนองคายซึ่งเป็นพื้นที่หนึ่งที่เอื้อต่อการเปิดพื้นที่ทางสังคมของเส้นเขตแดนที่เรียกกันว่า “แม่น้ำโขง” ออกมาในหลาย

รูปแบบ เช่น แม่น้ำแห่งมิตรภาพ แม่น้ำเชื่อมสัมพันธ์ไทยลาว ชีวิตสองฝั่งโขง หรือแม่ของก็คือแม่โขง เป็นต้น

ยิ่งไปกว่านั้นในเทศกาลวันวาเลนไทน์เมื่อปี พ.ศ.2549 มีการเริ่มทดลองให้บริการส่งไปรษณีย์ข้ามแม่น้ำโขง คือ ไปรษณีย์สองประเทศได้นำร่องให้บริการจัดส่งดอกไม้ระหว่างกัน ประเดิมระหว่าง ปณ.เวียงจันทน์ กับ 4 ปณ.จังหวัดริมโขง เลย อุตรดิตถ์ ขอนแก่น และหนองคาย พร้อมรับส่งสวนดอกไม้ให้ญาติมิตรคนลาวที่อยู่ฝั่งไทย นางปรีชา ปานะนนท์ ผู้จัดการฝ่ายสื่อสารการตลาด บริษัทไปรษณีย์ไทย จำกัด (ปณท) เปิดเผยว่า บริการดังกล่าวเป็นผลจากการประชุมความร่วมมือด้านไปรษณีย์ระหว่างรัฐวิสาหกิจไปรษณีย์ลาว (ปณล.) และ ปณท. ที่มีมาตั้งแต่ต้นเดือนธันวาคมศกก่อน ซึ่งต่างเห็นชอบให้ทดลองเปิดบริการจัดส่งดอกไม้ระหว่างพื้นที่ 4 ตำบลของนครหลวงเวียงจันทน์ กับพื้นที่เขตอำเภอเมืองของจังหวัดทั้งสี่ โดยเริ่มตั้งแต่วันวาเลนไทน์ 14 กุมภาพันธ์ 2549 เป็นต้นไป บริการนี้นอกจากเป็นการเสริมสร้างความสัมพันธ์อันดีและไม่ตรีจิตระหว่างประชาชนสองประเทศแล้ว ยังช่วยอำนวยความสะดวกให้แก่ประชาชนในพื้นที่ของแต่ละฝ่าย สามารถสั่งซื้อและใช้บริการจัดส่งดอกไม้ผ่านไปรษณีย์สองประเทศ ไปให้แก่ญาติมิตรที่พักอาศัยในฝั่งตรงข้ามได้ง่ายขึ้น แต่ส่วนใหญ่เป็นความต้องการของลูกค้าฝั่งลาวที่เวียงจันทน์มากกว่าซึ่งนิยมส่งดอกไม้ไปให้ญาติมิตรของตนใน 4 จังหวัดของไทยในโอกาสสำคัญๆ ทั้งงานมงคล การเยี่ยมไข้ จนถึงการส่งพวงหรีด (<http://www.newswit.com/news>, วันที่ 28 กุมภาพันธ์ 2552)

ปรากฏการณ์ความคลี่คลายทางการเมืองระหว่างไทยกับลาว ที่บ่งบอกถึงพรมแดนที่ไร้ขอบเขตผ่านนโยบายความร่วมมือทางการค้าและการลงทุนระดับภูมิภาคในเขตลุ่มแม่น้ำโขง จึงเป็นอีกหนึ่งฉากชีวิตของแม่น้ำโขงที่ถูกนำมาใช้เอื้ออ้างสร้างภาพด้วยอำนาจแห่งทุนนิยม โลกาภิวัตน์ บรรษัทข้ามชาติ ตลอดจนองค์กรระหว่างประเทศที่มุ่งเน้นการค้า การลงทุนข้ามเขตแดนรัฐชาติอย่างไม่เป็นมาก่อน วสันต์ ปัญญาแก้ว (2550 : 15) มองว่าในแง่ีสายน้ำนานาชาติที่เราเรียกว่า “แม่น้ำโขง” ดูจะไม่ค่อยที่จะสลักสำคัญอีกต่อไปในสายตาของรัฐบาลประเทศสมาชิกในกลุ่มรวมจนไปถึงผู้บริหารของธนาคารพัฒนาแห่งเอเชีย เมื่อคำว่า “แม่น้ำโขง” หรือ “ลุ่มแม่โขง” กลายเป็นเพียงสัญลักษณ์ที่ถูกใช้เป็นข้ออ้างเพื่อรื้อรัดบรรดาชาติสมาชิกต่าง ๆ ในภูมิภาคนี้เข้าด้วยกัน ทว่าไม่ใช่พื้นที่ในเชิงนิเวศวิทยาหรืออาณาบริเวณที่เต็มไปด้วยความหลากหลายของชีวิตและความอุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติ ที่จะต้องคำนึงถึงและใช้ร่วมกันอย่างยั่งยืนและมีสติ ด้วยเหตุนี้ การศึกษาภาพชีวิตของแม่น้ำโขงผ่านชีวิตของผู้คนริมน้ำในบริบทของเวทีชุมชนท้องถิ่นที่มีใช้เวทีโลก ซึ่งจะนำไปสู่ความเข้าใจและมองเห็นชีวิตจริงของแม่น้ำโขงที่มีใช้สัญลักษณ์ทางเศรษฐกิจและการค้าข้ามพรมแดน แต่เป็นพื้นที่ทางสังคมของคนเล็ก ๆ น้อย ๆ ในการที่จะนำพาไปสู่ความเข้าใจภาพร่างชีวิตของแม่น้ำโขงที่จะเปิดเผยแง่มุมที่ทำให้เห็นว่า “ทุน เศรษฐกิจ และการค้า” ไม่ใช่ภาพลักษณ์ของอาณาบริเวณหรือการข้ามพรมแดนแม่น้ำโขงเสมอไป ดังนั้น งานวิจัยฉบับนี้เริ่มต้นจากคำถามหลัก คือ ประชาชนที่เคยอาศัยอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนเดียวกัน ซึ่งเคยมีความสัมพันธ์เสมือนเป็น “พี่น้องกัน” แต่ภายหลัง

จากการแบ่งแยกดินแดนออกเป็นสองประเทศ โดยสร้างภาพให้แม่น้ำโขงกลายเป็นเส้นกันเขตแดนผู้คนออกจากกัน ซึ่งถือเป็นวิธีคิดที่เกิดจากคนอื่น (the others) อย่างไรก็ตามงานวิจัยฉบับนี้ต้องการเน้นเสียงสะท้อนของกลุ่มชนกระแสรองที่เป็นบุคคลที่ดำรงวิถีชีวิตอยู่บนพื้นที่แห่งนี้ว่ามีทัศนะหรือมุมมองในการอธิบายคำว่าแม่น้ำโขงอย่างไร คำถามหลักในการวิจัยครั้งนี้มี 2 ข้อ คือ 1) ชุมชนอ่างปลาบึกมีการช่วงชิงนิยามความหมายเกี่ยวกับอาณาบริเวณชายแดน แม่น้ำโขงในท่ามกลางปรากฏการณ์ข้ามชาติอย่างไร และ 2) ชุมชนชาวอ่างปลาบึกได้ร่วมสร้างความหมายอาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงกับรัฐไทยและ/หรือรัฐลาวหรือไม่ อย่างไร

ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษากระบวนการสร้างความหมายพื้นที่อาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขง : กรณีชุมชนอ่างปลาบึก (บ้านผาตั้งฝั่งไทยกับบ้านอ่างใหญ่ฝั่งลาว) ในบริบทใหม่จากมิติความสัมพันธ์ข้ามพรมแดนรัฐชาติ (transnational) อันเป็นสภาวะของการเชื่อมโยงผู้คนและพื้นที่ ตลอดจนมิติของการข้ามพรมแดนแห่งรัฐว่ามีกระบวนการสร้างความหมาย รวมทั้งมีปัจจัยและเงื่อนไขทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองหรือไม่ อย่างไร นอกเหนือจากนี้กลุ่มผู้คนต่าง ๆ มีส่วนสนับสนุนกับการให้นิยามความหมายอาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขง กรณีชุมชนบ้านอ่างปลาบึกหรือไม่ อย่างไร ?

3.5 แม่น้ำโขงในบริบทของชุมชนชายแดนไทย-ลาวสมัยทุนนิยม

ดังที่ได้กล่าวให้เห็นมาแล้วข้างต้นว่า แม่น้ำโขงยุคหนึ่งได้กลายภาพมาเป็น “เส้นกันเขตแดน” ระหว่างไทยกับลาวด้วยถ้อยคำแห่งอำนาจของประเทศอาณานิคม อย่างไรก็ตามหากเรามองว่ากระแสแม่น้ำโขงที่ไหลมาจากยอดเขาสูงว่ามีได้เป็นสายน้ำเส้นเดิม หากเป็นน้ำที่เกิดขึ้นใหม่ อยู่เสมอ ด้วยเหตุนี้ทัศนะเกี่ยวกับแม่น้ำโขงที่เกิดขึ้นจากภาพลักษณ์เดิม ๆ ก็คงเป็นสิ่งที่เราควรจะต้องตรวจสอบและทบทวน เพราะกระแสลมที่เรียกขานกันว่า “ทุนนิยม” นั้นได้พัดกระหน่ำและถึงโถมกระแทกสายน้ำโขงจนทำให้เกิดระลอกคลื่นแห่งการนำเสนอภาพตัวตนที่ผิดต่างไปจากคลื่นน้ำเดิม ๆ ก่อนที่ผู้วิจัยจะนำเสนอภาพร่างตัวตนของอาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงในพื้นที่ที่แปลกต่าง โดยจะพยายาม “เผยร่าง” ของแม่น้ำโขงที่เคยถูก “อำพรางกาย” ด้วยความหมายที่หลากหลายมากขึ้น อันจะทำให้มองเห็นและเข้าใจมิติของพื้นที่แห่งความสัมพันธ์ที่มีใช้ “เร็วลวดหนาม” แต่เป็น “ถนนคนเดิน” ที่ผู้คนใช้สัญจรไปมาหาสู่กันได้อย่างไม่เคยหลับใหล

ภาพของแม่น้ำโขงจึงไม่อาจถูกมองด้วยถ้อยคำที่ตายตัวทั้งนี้ความซับซ้อนและเลื่อนไหลไปมาไม่หยุดนิ่งของพื้นที่ดังกล่าวในทัศนะของชีวิตประจำวัน ดังเช่นความเป็นเมืองน่าอยู่อันดับที่ 7 ของโลกที่มีภาพของแม่น้ำโขงเป็นฉากหนึ่ง ซึ่งสะท้อนภาพของอุดมการณ์โลกาภิวัตน์และกระแสทุนนิยมได้อย่างชัดเจน แม่น้ำโขงในทัศนะของโลกปัจจุบันจึงถูกปรับเปลี่ยนไป ซึ่งมีใช้ภาพของความสัมพันธ์ไทยลาวเท่านั้นแต่ยังกลายเป็นพื้นที่ในการแสดงตัวตนของผู้คนที่มากมายแตกต่างและหลากหลายยิ่งขึ้นภายใต้สถานการณ์ความสัมพันธ์ข้ามพรมแดน (cross – border) ซึ่งเป็นเรื่องราวที่น่าสนใจว่า ภาพลักษณ์และตัวตนของอาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงถูกเสนอออกมาในลักษณะใด อย่างไร ภายใต้บริบทของเมืองเศรษฐกิจ เมืองการท่องเที่ยว และเมืองที่น่า

อยู่อันดับ 7 ของโลก ที่เสมือนว่าแม่น้ำโขงถูกปรับเปลี่ยนพื้นที่ให้กลายเป็น “เวทีการแสดง” แบบหนึ่งในโรงละครโลก การรุกรืบของกระแสนี้ดังกล่าวนั้นมีผลกระทบต่อผู้คนริมฝั่งแม่น้ำโขงว่าจะมีการต่อสู้ต่อรองอย่างไรกับพลังการครอบงำของการผลิตสร้างเพื่อสนองตอบในเชิงบริโภคนิยม

แม่น้ำโขงดูเหมือนจะเป็นสิ่งที่ผู้วิจัยเคยรับรู้และอยากสัมผัสมาตั้งแต่สมัยเด็กๆ กล่าวคือ เมื่อครั้งที่มิงงานบุญไหว้พระธาตุพนมในช่วงฤดูหนาวของทุกปี แม่ของผู้วิจัยจะชวนให้ไปกราบนมัสการองค์พระธาตุ ซึ่งถือเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมืองที่ทั้งคนอีสานและคนลาวต่างให้ความเคารพและศรัทธา ผู้คนทั้งสองฝั่งน้ำต่างหลั่งไหลมางานบุญในครั้งนี้เป็นจำนวนมาก ในคำชักชวนของแม่นั้นผู้วิจัยจำได้ว่ามีคำพูดว่า “ไปไหว้พระธาตุพนม แล้วจะพาไปเบิ่ง (ดู)แม่น้ำโขง” การเดินทางไปไหว้พระธาตุแล้วได้มองเห็นลำน้ำโขงที่มีภาพของคนลาวเดินทางมา เพื่อกราบนมัสการองค์พระธาตุนั้นสร้างความแปลกใจให้ผู้วิจัยอยู่ไม่น้อย อันเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่แปลกต่างไปจากความเข้าใจ เพราะผู้วิจัยเชื่อว่า “แม่น้ำโขงเป็นเส้นกั้นเขตแดนไทยลาว” เพื่อสร้างความแปลกแยกแตกต่างกัน คนฝั่งโน้น (ฝั่งซ้าย) ไม่สามารถมาฝั่งนี้ได้ (ฝั่งขวา) และคนฝั่งนี้ก็ไม่สามารถเดินทางไปฝั่งโน้นได้ คนฝั่งโน้นเป็น “คนลาว” คนฝั่งนี้เป็น “คนไทย” นั่นคือความเข้าใจ ณ วันนั้น จากวันนั้นจนถึงวันนี้ทำให้ผู้วิจัยมองเห็นว่า แท้จริงแล้วความคิดของตนเองในขณะนั้นได้ถูก “แซ่แซ่” จนกลายเป็นภาพหนึ่ง มีอาจเคลื่อนไหวไปมาได้ การมองเห็นว่าแม่น้ำโขงเป็นเส้นทาง (ถนน) ที่ใช้เดินทางไปมาหาสู่กัน ไม่มีฝั่งซ้ายหรือฝั่งขวา เพราะถ้าหันหลังกลับแล้วฝั่งซ้ายก็จะกลายเป็นฝั่งขวา และฝั่งขวาก็จะกลายเป็นฝั่งซ้ายทันที การได้สัมผัสบรรยากาศงานบุญไหว้พระธาตุในครั้งนั้น ทำให้ผู้วิจัยจุดติดกับการย้อนแย้งในความหมายที่หลากหลายของแม่น้ำโขง

นัยพื้นที่ของแม่น้ำโขงจึงมิได้เป็นเพียงธรรมชาติและเส้นกั้นพรมแดนไทยลาวที่มองด้วยสายตาที่ตายตัวและหยุดนิ่งอย่างที่ทัศนะในทางภูมิรัฐศาสตร์พยายามนำเสนอ แต่พื้นที่แม่น้ำโขงเป็นเรื่องของความสัมพันธ์ในเชิงอำนาจ วิธีคิดที่มองชุมชนริมแม่น้ำโขงแบบดั้งเดิมก็เป็นสิ่งที่ถูกท้าทาย ดังกรณีตัวอย่างปรากฏการณ์ชีวิตประจำวันของผู้คนในชุมชนแห่งนี้ ที่มีติเตมิ ๑ อาจมองว่าเป็นชุมชนอ่างปลาบึกเป็นเหมือนบ้านพี่เมืองน้องกัน ไทยกับลาวก็มีสายสัมพันธ์แบบเครือญาติ เป็นต้น ซึ่งในการลงพื้นที่ภาคสนามที่ผ่านมา ผู้วิจัยพบว่าบางครั้งการอธิบายโดยใช้เพียงภาพของความสัมพันธ์เชิงเครือญาติก็อาจเป็นเพียงภาพหนึ่งเท่านั้น แต่ในชุมชนดังกล่าวพบว่าทั้งสองฝั่งน้ำที่ได้มีพรมแดนรัฐ-ชาติเข้ามาก็ต่างกันแต่อย่างใด เนื่องจากผู้คนมีการทำกิจกรรมร่วมกัน เช่น คนฝั่งลาวก็เดินทางมาซื้อข้าวปลาอาหารฝั่งไทยทุกเช้าและทุกเย็น คนฝั่งไทยก็เดินทางไปซื้ออาหารปลา เช่น เห็ดบัว ผักบัว กลับมานำไปขายยังตลาดในฝั่งไทย หรือบางครั้งคนฝั่งลาวไม่สบายเจ็บป่วยไข้ สถานือนามัยฝั่งไทยก็ดูเหมือนจะเป็นสถานพยาบาลที่คนฝั่งบ้านอ่างเดินทางมาใช้บริการอยู่เสมอ มีข้อสังเกตว่าการเดินทางไปมาหาสู่กันโดยใช้เส้นทางเรือนี้ส่วนใหญ่คนขับเรือจะเป็นชาวลาวฝั่งบ้านอ่างใหญ่ ซึ่งหากต้องการเดินทางไปยังบ้านอ่างแล้ว แม้บริเวณท่าเรือของหมู่บ้านบริเวณด้านหลังวัดอ่างปลาบึกจะไม่มีเรือจอดเทียบท่าอยู่ก็ตาม แต่ด้วยอำนาจแห่งเทคโนโลยีการสื่อสาร เราก็สามารถที่จะโทรศัพท์ให้คนขับเรือมารับได้ในทันที เช่นนี้

ชุมชนอ่างปลาบึกที่ถูก “แข่งแซ่ง” ด้วยภาพของชุมชนชายแดน/ ชุมชนชนบทห่างไกลเมือง / ชุมชนเทคโนโลยีการสื่อสารยังเข้าไม่ถึง ก็คงจะเป็นสิ่งที่ต้องทบทวนด้วยความจริงชุดใหม่

ภาพที่ 6 : ทำจอดเรือบ้านผาตั้ง และด้านหลังป้ายทำเรือเป็นที่เขียนเบอร์โทรศัพท์ของคนขับเรือรับจ้างชาวลาวที่ใช้ระบบซิมการ์ดของไทย (เบอร์ไทย)

พื้นที่ที่แสงอาทิตย์อ่อนแรงลง พื้นที่บริเวณท่าเรือผาตั้งอ่างปลาบึกที่มีลานหิน-แซนหิน ยื่นลงไปแม่น้ำโขง ได้ถูกสร้างให้มีบรรยากาศให้กลายเป็นสถานที่ไว้สำหรับเล่นของเด็ก ๆ

(the space of playground) ในชุมชนอ่างปลาบึก เด็กทั้งหญิงและชายต่างวิ่งเล่นไล่หยอกล้อกัน บ้างก็เอาหินดินทรายมาปั้นเล่นกันริมแม่น้ำ เสียงหัวเราะและรอยยิ้มแสดงความสุขและสนุกสนาน ในขณะที่ช่วงเช้าตรู่วันหนึ่ง ผู้วิจัยออกไปสังเกตการณ์บรรยากาศยามเช้าของแม่น้ำโขงในบริเวณ อ่างปลาบึกพบว่า มีพรานป่า (ชาวประมง) มาจับปลาอยู่หลายคน ส่วนใหญ่ได้ปลานำกลับบ้าน ไปทำอาหารในกินตอนเช้า ภาพชีวิตเช่นนี้สืบทอดจากพรานป่าผู้หนึ่งเล่าว่า เป็นแบบนี้มาตั้งแต่ รุ่นปู่ย่าตายายแล้ว ปรากฏการณ์ดังกล่าวอันเนื่องมาจากการสิ้นสุดของคำว่าชายแดนตามทัศนะ ในชุดความคิดในระยะแรก พื้นที่พรมแดนอย่างแม่น้ำโขงจึงถูกทำให้กลายเป็นพื้นที่ชนิดพิเศษที่มีใช่เป็นพื้นที่ตามธรรมชาติหรือการเมือง แต่เป็นประดิษฐ์กรรมทางสังคมแบบหนึ่ง ภาพของ แม่น้ำโขงในวิถีชีวิตประจำวันจึงมิใช่ภาพสะท้อนหรือภาพแทน (representation) แต่ภาพลักษณ์นี้คือชีวิตและความสุขของผู้คนริมน้ำเลยทีเดียว

ภาพที่ 7 : บรรยากาศแม่น้ำโขงในฐานะที่เป็นสนามเด็กเล่นของหมู่บ้านในช่วงเวลาเย็น

การจากสังเกตและพบเห็นกิจกรรมในชีวิตประจำวันของผู้คนบนริมฝั่งโขง ทำให้ผู้วิจัยใช้ความเป็นคนในของชุมชนท้องถิ่นอีสานไปศึกษาชุมชนท้องถิ่นที่จำเพาะเจาะจงลงไปอีก นั่นก็คือ ผู้คนในชุมชนท้องถิ่นที่มีถิ่นที่ตั้งอยู่บนแม่น้ำโขงในฐานะที่เป็นพรมแดนแบบหนึ่ง ผู้วิจัยมองเห็น ประเด็นที่เกี่ยวข้องกับพรมแดนแม่น้ำโขงในสังคมไทยลาวสมัยทุนนิยมนี้ว่านิยามและความหมาย ของพรมแดนแม่น้ำโขงในปฏิบัติการวิถีชีวิตประจำวันของคนไทยลาวในปัจจุบัน ต่างฉายภาพให้

เห็นถึงมิติอันหลากหลายและเลื่อนไหลมากขึ้น ทั้งภาพของแม่น้ำโขงที่มี “สะพานมิตรภาพ” อีกหลายแห่งในหลายพื้นที่ ไม่ว่าจะเป็นหนองคาย มุกดาหาร นครพนม และเชียงราย (เชียงของ)

“เมืองหนองคาย – เมืองเวียงจันทน์” เป็นชุมชนคู่แฝดแห่งแรกที่มีการเปิดพรมแดนไทยลาวโดยสร้างสะพานมิตรภาพเพื่อใช้เป็นเส้นทางเชื่อมโยงกันระหว่างสองประเทศ อย่างไรก็ตามความสัมพันธ์ระหว่างสองเมืองนั้นมิใช่ว่าจะเพิ่งเริ่มเกิดมีมิตรภาพต่อกัน หลังจากที่มีการเปิดใช้ “สะพานมิตรภาพไทยลาว” นี้ขึ้นเท่านั้น เพราะแท้จริงแล้วการเชื่อมโยงสัมพันธ์กันระหว่างคนไทยกับคนลาวไม่จำเป็นที่จะต้องมียุทธศาสตร์ผ่านเลยก็ได้ ดังเช่นชาวบ้านผาตั้ง เขตอำเภอสังคม จังหวัดหนองคาย กับบ้านอ่างใหญ่ เขตเมืองศรีโคตร แขวงนครเวียงจันทน์ ซึ่งทั้งสองหมู่บ้านนี้ในอดีตเคยเป็นชุมชนเดียวกันในชื่อเรียกขานที่รู้จักกันดีว่า “ชุมชนอ่างปลาบึก” ชุมชนนี้มีความน่าสนใจเป็นอย่างมากในทัศนะของผู้วิจัย เพราะมีความโดดเด่นทั้งในแง่ของพื้นที่ทางกายภาพ พื้นที่ทางสังคม และพื้นที่ทางจิตวิญญาณ ในช่วงเทศกาลการท่องเที่ยวเมืองหนองคายอย่างเช่นช่วงเกิดปรากฏการณ์บั้งไฟพญานาค อ่างปลาบึกก็ได้กลายมาเป็นพื้นที่หนึ่งที่ถูกนำมาใช้เพื่อต้อนรับนักท่องเที่ยวที่มาจากทั่วสารทิศ อ่างปลาบึกที่เคยมีปลาบึกชุกชุม เป็นชุมทางของปลาบึก และผู้คนจำนวนมากในอดีต ในวันนี้ปลาบึกถูกลืมนั่นแลไป ผู้คนหลังไหลมาดูบั้งไฟพญานาคแทน อาณาบริเวณริมฝั่งแม่น้ำโขงตรงพรมแดนอ่างปลาบึก จึงถูกจัดฉากให้เสมือนเป็นปริมณีนั่งของผู้ชมที่ต่างมาจับจองเพื่อมาจับจองเวทีกลางแจ้ง นั่นก็คือ “แม่น้ำโขง” โดยมีพญานาคเป็นผู้แสดงโชว์การจุดบั้งไฟ

ภาพที่ 8 : ผู้คนจำนวนมากที่นั่งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำโขงเพื่อรอชมปรากฏการณ์บั้งไฟพญานาค
วันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 ปี พ.ศ. 2551

ซึ่งเมืองหนองคายนี้ได้รับการขนานนามจากกระแสน้ำท่องเที่ยวว่าเป็นเมืองแห่งบั้งไฟพญานาค ดึงดูดใจในแผ่นป้ายแนะนำจุดท่องเที่ยวในชุมชนบ้านผาตั้งว่า “ขอต้อนรับทุกท่านสู่ จุดชมบั้งไฟพญานาคอ่างปลาบึก ตำบลผาตั้ง อำเภอสังคม จังหวัดหนองคาย ด้วยรอยยิ้มและไมตรีจาก อบต.ผาตั้ง และชาวอำเภอสังคม” ดูภาพประกอบ

ภาพที่ 9 : ป้ายกล่าวต้อนรับนักท่องเที่ยวและแนะนำที่ชมปรากฏการณ์บั้งไฟพญานาคอ่างปลาบึก บ้านผาตั้ง อำเภอสังคม จังหวัดหนองคาย

ภาพของอ่างปลาบึกที่ใช้ต้อนรับนักท่องเที่ยว เพื่อมาชมปรากฏการณ์บั้งไฟพญานาคนั้น มีกำหนดเวลาและสถานที่แน่นอนตายตัว นั่นก็คือ ที่บริเวณอ่างปลาบึก ในวันออกพรรษา หรือ วันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 ของทุก ๆ ปี ไม่มีคาดเคลื่อน เนื่องจากการชมบั้งไฟพญานาคในเขต จังหวัดหนองคายมีอยู่หลายจุดนอกเหนือไปจากในเขตพื้นที่อำเภอโพนพิสัย ไม่ว่าจะเป็นอำเภอ บึงโขงหลง ท่าบ่อ ปากคาด บึงกาฬ รวมทั้งอำเภอสังคมในเขตที่ตั้งของบ้านผาตั้งอ่างปลาบึกนี้ ด้วย ในช่วงเทศกาลออกพรรษา ชมบั้งไฟพญานาคนั้น ริมฝั่งแม่น้ำโขงบริเวณอ่างปลาบึกนั้นจะมี รูปแบบเช่นเดียวกับมิงงานี่เรึง ซึ่งจะมีกลุ่มการเมืองท้องถิ่นและรัฐ เช่น อบต. ตชด. ช่วยดำเนินการ ความสะดวกให้แก่ผู้มาเยือน ถึงแม้ว่าอ่างปลาบึกนี้จะเป็นที่ตั้งของหน่วยราชการว่าด้วยความ มั่นคงของชาติอย่างฐานปฏิบัติการผาตั้ง หมวกตำรวจตระเวนชายแดนที่ 2454 (หมวด ตชด. 2454) อันเป็นสถานที่ตั้งชุดตรวจพื้นที่ชายแดนในวาทกรรมรัฐชาติที่มองว่าเป็นพื้นที่เสี่ยงภัยและ

มีอันตรายน่าจะอุดมไปด้วยภาพของความตึงเครียดก็ตาม แต่ภาพบรรยากาศที่คล้ายเครียดในลักษณะของการท่องเที่ยวเพื่อความบันเทิงก็ปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนในงานบั้งไฟพญานาค

จากการสังเกตการณ์ในงานบั้งไฟพญานาคที่ชุมชนอ่างปลาบึกพบว่าแม่น้ำโขงกลายเป็นพื้นที่เพื่อสร้างความศรัทธาในเรื่องพญานาคของผู้คนที่หลากหลาย ซึ่งกลุ่มคนเหล่านี้มิใช่ชาวน้ำโขงอย่างคนอีสานและคนลาว กล่าวคือแม่น้ำโขงกลายเป็นเวทีขนาดเล็กที่ไม่มีพรมแดนปิดกั้นการแสดงออกของผู้คนแม้จะมาจากต่างที่ต่างถิ่น การออกแบบเวทีแม่น้ำโขงด้วยพานบายศรีเจ้าพ่อพญานาคและการแต่งกายด้วยการนุ่งขาวห่มขาวของนักเดินทางที่มาจากกรุงเทพฯ ที่คล้ายกับมาแบบกรู๊ปทัวร์ (เพราะมากับรถทัวร์แบบเหมาคัน) ซึ่งเพิ่งเริ่มจะมีผู้คนต่างถิ่นมาทำกิจกรรมในรูปแบบนี้ในช่วงระยะประมาณปี 2549 จากการสังเกตการณ์และสัมภาษณ์พ่อกำนันผาลี ที่รับผิดชอบดูแลและให้การต้อนรับกับกลุ่มผู้ศรัทธาพญานาคที่มาจากกรุงเทพฯ นี้พบว่า ทางกลุ่มได้โทรศัพท์ติดต่อกับพ่อกำนัน ซึ่งที่บ้านของพ่อกำนันผาลีเองก็อยู่ติดกับพื้นที่อ่างปลาบึก และได้ดำเนินการบ้านพักแบบโฮมสเตย์ด้วย แต่ก็ยังมีคนมาพักไม่มากนัก อาจเป็นเพราะเหตุผลว่าบ้านผาตั้งอ่างปลาบึกนี้ไม่ไกลจากตัวเมืองหนองคายมากนัก และที่พักก็ยังไม่ค่อยสะดวกสบาย กลุ่มผู้เดินทางมาชมบั้งไฟพญานาคที่นี้จึงนิยมเดินทางกลับเข้าตัวจังหวัด เพื่อพักตามโรงแรมมากกว่า ในขณะที่บ้านพ่อกำนันจะมีผู้เข้าใช้บริการแบบกลุ่มย่อย ๆ ดังเช่น คณะนักศึกษามหาวิทยาลัยนักข่าวท้องถิ่นที่มาเพียงลำพัง

ภาพที่ 10 : โต๊ะบูชาพญานาคประกอบด้วยพานบายศรีของคณะศรัทธาที่นุ่งห่มขาว ผู้เดินทางมาจากกรุงเทพฯ

ภาพของแม่น้ำโขงที่มีผู้คนมากมายและหลากหลาย บ้างก็มาด้วยพลังศรัทธา บ้างก็มาด้วยความบันเทิง บ้างก็ด้วยความชื่นชมและความอยากรู้อยากเห็น ภาพและเสียงของผู้คนที่นั่งรอดูปรากฏการณ์บั้งไฟพญานาคที่มีทั้งที่นอนนั่งกางเต็นท์ หรือตั้งวงกินเหล้าบ้าง จุดประทัดใส่กลุ่มกระเทยน้อยใหญ่ให้ส่งเสียงกรี๊ดกร๊าด และแม่ค้าที่เดินขายปลาหมึกย่างและลูกโป่ง ตลอดจนเมียฝรั่งที่พาสามีมานั่งรอบั้งไฟริมฝั่งโขง ดังบทสนทนาที่พ่อกำนันผาสึกกล่าวกับผู้วิจัยความว่า

ผู้วิจัย : “พ่อปีนี้คนเยอะกว่าปีที่แล้วหรือเปล่า”

พ่อกำนัน : “ปีนี้คนเยอะกว่าปีที่แล้วครึ่งต่อครึ่ง มาจากหลายที่หลายทาง ชุดนุงชาว ๆ นี่มาจากกรุงเทพฯ โทรศัพทมาให้องที่และเข้าทางเต็นท์ บางคนก็จากพิษณุโลก หรือจังหวัดน่านก็ขับรถเข้ามาทางเชียงคานผ่านจังหวัดเลยมา บางคนมาจากระยองไปทำงานพาหุพาพวกมาเที่ยวก็มี”

แม่น้ำโขงบริเวณอ่างปลาบึกแม้ชาวบ้านจะรู้ดีว่าเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่มีเจ้าน้ำ-เจ้าท่า อย่างเช่น “เจ้าพ่ออ่างปลาบึก” สถิตอยู่ แต่การรับรู้ของผู้คนส่วนใหญ่เกี่ยวกับแม่น้ำโขงในชุมชนแห่งนี้ ณ ช่วงเวลานี้ ก็คือการได้ชมปรากฏการณ์บั้งไฟพญานาคที่เป็นลูกไฟพุ่งขึ้นจากแม่น้ำโขง เพื่อแสดงให้เห็นผู้คนที่เดินทางทั้งที่มาจากกรุงเทพฯ บ้าง ภาคกลาง ภาคเหนือบ้าง ตลอดจนคนข้ามน้ำข้ามทะเลอย่าง “สามีของเมียฝรั่ง” รวมทั้งคนลาวบ้านอ่างใหญ่ที่ขี่มอเตอร์ไซด์มาดูอยู่ฝั่งตรงข้าม ตลอดจนชาวบ้านผาตั้งเองอย่างพ่อกำนัน แม่กำนัน และลูกบ้านก็ได้ชมร่วมกัน โดยเฉพาะเมื่อมีบั้งไฟพุ่งขึ้นจากลำน้ำที่มาพร้อมกับเสียงเฮดังกึกก้องพร้อม ๆ กันตลอดลำน้ำ คนที่ไม่รู้จักกันที่นั่งใกล้กันก็ได้สนทนาปราศรัย “อยู่ทางใด อยู่ทางใดอ้าย” เด็กที่ปีนต้นไม้ใหญ่ที่หักโค่นลงไปในแม่น้ำโขง ซึ่งนั่งอยู่ใกล้ ๆ กับผู้วิจัยถามถึงที่พุ่งขึ้นของลูกไฟ อันเป็นบรรยากาศที่อึดอัดใจเมื่อได้เห็นปรากฏการณ์ที่เฝ้ารอคอยรวมกัน เมื่อย้อนกลับไปมองชีวิตของแม่น้ำที่ถูกสถาปนาให้เป็นแม่น้ำแห่งความเป็นไทยอย่าง “เจ้าพระยา” ซึ่งมักถูกผูกติดอยู่กับความเป็นศูนย์กลางดังจะเห็นได้จากภาพคู่กับวัดอรุณวรวิหารบ้าง วัดพระศรีรัตนศาสดาราม (วัดพระแก้ว) บ้าง ตลอดจนภาพของพระราชพิธีชบวนพยุหยาตราทางชลมารค จนกลายเป็นภาพลักษณ์ใหม่ให้กับความเป็นแม่น้ำเจ้าพระยาไปแล้วว่าเมื่อกล่าวถึงประเทศไทยก็ต้องนึกถึงแม่น้ำเจ้าพระยาในทันที แม่น้ำเจ้าพระยานั้นจะเกิดจากการรวมตัวกันของ “ปิง วัง ยม น่าน” ก็ตาม แต่เจ้าพระยาก็กลับถูกให้ความหมายใหม่ในฐานะ “พื้นที่แห่งความเป็นไทย” ที่เน้นไทยแบบกรุงเทพมหานครเป็นหลัก

ภาพที่ 11 : ขบวนเรือพระราชพิธีพยุหยาตราทางชลมารค
(เรือสุพรรณหงส์) ที่ล่องไปตามแม่น้ำเจ้าพระยา

ที่ผ่านมาการศึกษาเรื่องความเป็นไทยสมัยใหม่ส่วนใหญ่ก็มักจะให้ความสนใจไปที่รัฐและการเมืองเป็นศูนย์กลาง โดยเฉพาะเน้นที่รัฐและการเมืองจากส่วนกลาง ในขณะที่การสนใจและให้ความสำคัญต่อมิติทางวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ของหัวเมืองและประเทศราช โดยเฉพาะชาวบ้านที่ไม่ใช่ชนชั้นปกครองหรือชนชั้นนำทางประเพณีในท้องถิ่นมีน้อยมาก กระทั่งปลายศตวรรษที่ 20 เมื่อสงครามเย็นยุติลง กระแสโลกาภิวัตน์และประชาธิปไตยในความหมายที่กว้างและหลากหลายกลายเป็นกระแสที่ยอมรับกันไปทั่วรวมถึงลัทธิพหุนิยมทางวัฒนธรรม (cultural pluralism) (ธเนศ, 2550 : 6) ดังนั้นภาพของแม่น้ำโขงในถ้อยคำแบบเก่า ๆ ที่หนีไม่พ้นจากภาวะของความเป็นชายขอบบ้าง ชายแดนที่ห่างไกลจากศูนย์กลางบ้าง เมืองชนบทบ้าง ทั้งหมดนี้จึงควรพิจารณาหันมามองวิธีการศึกษาที่เอามิติของท้องถิ่นและวัฒนธรรมเป็นศูนย์กลางบ้าง

ด้วยเหตุนี้ ในยุคแห่งการไร้พรมแดนรัฐชาตินั้นแม่น้ำโขงดูเหมือนกำลังได้รับความสนใจมากยิ่งขึ้นจนมีการสร้างสารคดีชุดใหญ่ที่มีชื่อว่า “แม่น้ำโขง มหานทีแห่งชีวิต” ซึ่งเกิดจากความร่วมมือระหว่างสถานีโทรทัศน์ “โมเดิร์นไนน์ทีวี” ของไทยกับสถานีโทรทัศน์อื่น ๆ อีก 5 ประเทศในกลุ่มแม่น้ำโขง ได้แก่ จีน พม่า ลาว กัมพูชา และเวียดนาม สถานีโทรทัศน์ทั้ง 6 แห่ง ได้ร่วมมือกันเพื่อถ่ายทอดเจาะลึกถึงความเป็นไปในแง่มุมต่าง ๆ ตลอดลุ่มแม่น้ำโขง ทั้งนี้ได้ทำงานร่วมกันใช้เวลายาวนานถึงเกือบ 3 ปี เนื้อหาสารคดีชุดนี้บอกเล่าถึงความเป็นไปของธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมทรัพยากร วัฒนธรรม วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในแถบลุ่มแม่น้ำโขง ตลอดจนความเกี่ยวพันทางเศรษฐกิจทั้งนี้ผู้ชมจะได้รับรู้และเข้าใจถึงวัฒนธรรมอันยิ่งใหญ่ ประวัติศาสตร์อันยาวนาน การอยู่ร่วมกันอย่างปรองดองสันติของผู้คนที่กินอยู่ เด็บโต และทำมาหากินร่วมสายน้ำเดียวกันมานานนับเป็นร้อย ๆ ปี (<http://www.thatphanom.com/webboard>, วันที่ 18 กุมภาพันธ์ 2552) ทศนะดังกล่าวนี้จึงดูเหมือนว่าแม่น้ำโขงเป็นประเด็นที่กำลังได้รับความสนใจในหลากหลายมิติไม่ว่าจะเป็นชีวิต ธรรมชาติ ผู้คน เศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรมเพิ่มมากขึ้น

แต่สำหรับคนไทยลาวริมสองฝั่งโขงลีลาชีวิตที่ถูกนำเสนอผ่านสื่อโทรทัศน์เป็นเพียงเศษเสี้ยวของชีวิตที่สื่อในฐานะคนอื่น (the others) ได้พยายามมาจับจ้องและจัดจ้านเพื่อสัมผัสหรือค้นหาลีลาชีวิตของสายน้ำโขงกับผู้คนที่นี่เล็กน้อยเท่านั้น นอกเหนือจากนี้ยังมีเส้นเสียงของสื่อต่างประเทศที่ได้นำเสนอภาพของเมืองริมแม่น้ำโขงอย่างเช่นหนองคายที่กลายมาเป็น “เมืองน่าอยู่ที่ติดอันดับ 7 ของโลก” ดังคำอธิบายในหนังสือแนะนำสถานที่ท่องเที่ยวจังหวัดหนองคาย (แนะนำจังหวัดหนองคายโรงแรมพรหมทวี, 2547 : 10-11) ความว่า

“หนองคายเป็นเมืองค้าขายที่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำโขงตามแนวชายแดนลาว และเมื่อเร็ว ๆ นี้ ได้มีการสำรวจจาก *Modern Maturity* ซึ่งเป็นนิตยสารที่จัดพิมพ์โดยสมาคมผู้เกษียณอายุชาวอเมริกัน จัดอันดับให้หนองคายเป็นแหล่งพักผ่อนที่สงวนจากบ้านของตนเองเป็นอันดับที่ 7 ของโลก *Modern Maturity* ได้ส่งทีมสำรวจออกค้นหา 40 สถานที่จากประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก เพื่อพิจารณาว่าที่ไหนจะเป็นบ้านที่สมบูรณ์แบบอย่างแท้จริงที่สำรวจจากบ้านของตนเอง โดยนิตยสารใช้ตัวชี้วัด 12 ตัว คือ ลักษณะภูมิอากาศ ค่าครองชีพ วัฒนธรรม สถานที่พักผ่อน สาธารณูปโภค ระบบการขนส่ง การสาธารณสุข สภาพแวดล้อม กิจกรรมพักผ่อนหย่อนใจ ความปลอดภัย ความมั่นคงทางการเมือง และการเข้าถึงเทคโนโลยี”

การจัดอันดับข้างต้นนี้ ได้รับการตีพิมพ์เผยแพร่อย่างเป็นทางการไว้ในหนังสือนิตยสาร *Modern Maturity* ฉบับประจำเดือนพฤษภาคม – มิถุนายน เมื่อปี 2001 นิตยสารนี้จัดพิมพ์โดยสมาคมผู้เกษียณอายุอันเป็นสมาคมที่มีได้หวังผลกำไร แต่มุ่งเสริมสร้างความรู้และประสบการณ์ให้แก่พลเมืองอเมริกันอายุตั้งแต่ 50 ปีขึ้นไป นายภราเดช พยัคฆ์วิเชียร ผู้ว่าการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยเห็นว่าการสำรวจของนิตยสารดังกล่าว นับว่าเป็นการสร้างชื่อเสียงอย่างมาก ให้แก่จังหวัดหนองคายและประเทศไทย การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยจะดำเนินการประชาสัมพันธ์จังหวัดหนองคายผ่านสำนักงานสาขาในต่างประเทศ และร่วมมืออย่างใกล้ชิดกับภาคเอกชนและภาครัฐในจังหวัด เพื่อรักษาความโดดเด่นอันเป็นเอกลักษณ์ของจังหวัด และคงไว้ซึ่งการเป็นแหล่งพักผ่อนที่ดีที่สุดสำหรับพลเมืองผู้สูงอายุ ([http://www.oknation.net/blog/nongkhai/2007, วันที่ 1 กุมภาพันธ์ 2552](http://www.oknation.net/blog/nongkhai/2007,วันที่1กุมภาพันธ์2552))

บทบาทของเมืองหนองคายในนิยามของบ้านพักแห่งที่ 2 สำหรับชาวอเมริกันที่เป็นกลุ่มคนเกษียณอายุราชการได้ต่อยอดการรุกรืบของคลื่นอิทธิพลตะวันตกในโลกใหม่ที่มีโชอันาจแบบอาณานิคมรูปแบบเดิม เมืองหนองคายในฐานะเมืองน่าอยู่อันดับ 7 ของโลกผ่านเรือนร่างของเมืองริมแม่น้ำโขงที่มีบรรยากาศสภาพแวดล้อมที่สมบูรณ์แบบจึงเป็นสิ่งที่น่าสนใจสำหรับคนต่างชาติดอย่างเช่นชาวอเมริกันชน ปรากฏการณ์นี้คล้ายกับที่เคยเกิดขึ้นเมื่อมีการตั้งฐานทัพอเมริกันที่จังหวัดอุดรธานี ซึ่งไม่ไกลจากจังหวัดหนองคายมากนัก ในช่วงเวลานั้นมีทหารอเมริกันมาพักอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก จนอาจกล่าวได้ว่าเป็นยุคที่อุดรฯ รุ่งเรืองทางธุรกิจ มีโรงแรม ร้านค้า

และสถานบันเทิงต่าง ๆ เกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก แต่มีความผิดแผกแตกต่างตรงที่จากเดิมชาวอเมริกันชนที่เดินทางมาเป็นกลุ่มวัยหนุ่มที่เรียกว่า “ทหารอเมริกัน” แต่ในยุคสมัยใหม่นี้กลับเป็นชาวอเมริกันชนที่เป็นกลุ่มผู้สูงอายุที่เรียกว่า “ผู้เกษียณอายุชาวอเมริกัน”

ภาพที่ 12 : ป้ายโฆษณาขนาดใหญ่ยินดีต้อนรับสู่จังหวัดหนองคาย เมืองน่าอยู่อันดับ 7 ของโลก
(Welcome to Nongkhai the World 7th pleasant town)

โรงพยาบาลเอคูดอนเป็นผู้สนับสนุน โดยมี presenter เป็นเด็ก ๆ และกลุ่มผู้สูงอายุชาวตะวันตก (ถ่ายเมื่อวันที่ 5 มกราคม 2552)

นอกเหนือจากภาพฉายดังกล่าวข้างต้นแล้วพบว่า มีกระบวนการต้อนรับความสัมพันธระหว่างอัตลักษณ์ท้องถิ่นกับอัตลักษณ์ของโลกาภิวัตน์ผ่านเรื่องราวชีวิตประจำวันของคนไทยและลาวในเมืองหนองคายกับเมืองเวียงจันทน์ กล่าวคือจากการสังเกตการณ์พื้นที่ทางกายภาพของเมืองคู่แฝดทั้งสองเมืองพบว่า ในช่วงตั้งแต่มีการเปิดสะพานมิตรภาพไทยลาว ซึ่งล่วงเลยมาแล้วเป็นเวลา 14 ปี ชาวลาวในเมืองเวียงจันทน์และชาวไทยในเมืองหนองคายต่างมองเห็นการรวมตัวกันระหว่างสองเมืองที่ต่างรัฐชาติกัน ไม่ว่าจะเป็นการเดินทางไปจับจ่ายใช้สอยในชีวิตประจำวันที่คนลาวต่างหลั่งไหลกันเข้ามาเดินห้างสรรพสินค้าบ้าง ดูหนังในโรงบ้าง ในขณะที่การส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวของผู้คนในจังหวัดหนองคายก็มีภาพของเมืองเวียงจันทน์เป็นตัวกระตุ้นเศรษฐกิจและการส่งเสริมการท่องเที่ยวด้วยเช่นกัน ไม่ว่าจะเป็นการเดินทางไปจับซื้อของปลอดภาษีที่ร้านค้า Duty free ผังลาว การไปซื้อสินค้าจีนและผ้าลาวที่ตลาดเช้า การเดินทางไปกราบนมัสการพระธาตุหลวง แวะชมประตูชัยสัญลักษณ์สำคัญอีกอย่างหนึ่งของนครเวียงจันทน์ เป็นต้น ดังนั้นจึงไม่น่าแปลกใจที่เราจะเห็นรถยนต์ป้ายทะเบียนแปลกตาจากผังลาว

เดินทางเข้ามาจอดซื้อปั้งที่ห้างบิ๊กเจียง หนองคาย หรือห้างอุดรเจริญศรี อุดรธานี เป็นต้น เช่นนี้ป้ายโฆษณาห้างบิ๊กเจียงจึงมีปรากฏอยู่ฝั่งเมืองเวียงจันทน์ที่เขียนด้วยภาษาลาว ในขณะที่ป้ายแสดงการต้อนรับลูกค้าคนสำคัญอย่างเช่นไก่ทอด KFC สัญลักษณ์ของความทันสมัยอีกแบบหนึ่งก็มีทั้งถ้อยคำกล่าวยินดีต้อนรับและ “ขอบคุณที่ใช้บริการ” ด้วยภาษาไทย และ “ขอบคุณที่ใช้บริการ” ด้วยภาษาลาว อยู่ร่วมกันได้อย่างลงตัว

ภาพที่ 13: ป้ายโฆษณาสินค้าประเภทไก่ทอด KFC ในห้างดังของจังหวัดหนองคายที่เป็นที่นิยม

“ไก่อันนี้เผ็ดป่ะ..ขอซอสหมากเผ็ด..เออซอสพริกน้ำแน” นี่คือคำถามและคำพูดที่ทำให้ผู้เขียนต้องหันหลังกลับไปขณะที่กำลังนั่งรับประทานไก่ออยู่ในร้าน KFC สาขาห้างบิ๊กเจียง หนองคาย เมื่อมีหญิงรุ่น ๆ อุ่มลูกสาววัยยังไม่เกิน 2 ขวบ มานั่งแล้วสั่งไก่ทอด KFC ด้วยสำเนียงแบบลาวเวียงจันทน์ เพราะคำที่เรียก “พริก” ว่า “หมากเผ็ด” จึงทำให้ผู้วิจัยรู้ว่าหญิงคนนี้เป็นแม่หญิงลาว ภาพดังกล่าวแม้เป็นเหตุการณ์ในชีวิตประจำวันทั่วไป ดูไม่น่าเป็นสาระหรือประเด็นสำคัญ ไม่ใช่สิ่งแปลกตาสักเท่าไร เพราะภาพของคนลาวเดินทางมาจับจ่ายใช้สอยในฝั่งไทยมีให้เห็นกันเกลื่อนตา เช่นเดียวกันหากไปตลาดเข้าฝั่งลาวแล้ว ถ้าไม่เห็นคนไทยก็คงจะไม่ใช่มืองเวียงจันทน์เช่นกัน แม้ว่าผู้คนที่เดินทางไปมาส่วนใหญ่มักจะเป็นเพียงการมาแบบผิวเผินเพียงผู้ผ่านทาง แต่ในความจริงแล้วเราคงปฏิเสธไม่ได้ว่าการมานี้เป็นแรงกระตุ้นและผลักดันให้เกิดพลัง “การเปลี่ยนแปลง” ขึ้นในสังคม อิทธิพลของต่างประเทศที่สะท้อนผ่านตัวตนของความเป็นไทยก็ได้ไหลเข้าไปสู่กระแสความคิด วิถีชีวิตและโลกทัศน์ของความเป็นลาวเพิ่มมากขึ้นด้วยเช่นกัน ดังนั้นภาพของแม่หญิงลาวที่พาลูกสาววัยยังไม่ถึง 2 ขวบมานั่งกินไก่ทอด KFC จึงเป็นเครื่องบ่งชี้จินตนาการให้เห็นอย่างก้าวต่อไปของเส้นทางชีวิต สู่ความทันสมัยในปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรม ซึ่งการเดินทางเคลื่อนย้ายของทั้งผู้คน สิ่งของ และความคิดเป็นมิติสำคัญที่จะละเลยไม่ได้ในการวิเคราะห์ปรากฏการณ์ข้ามพรมแดนในโลกของยุคโลกาภิวัตน์ โดยเฉพาะในดินแดนที่มีพื้นที่ติดต่อกัน (contact zone) อย่างเช่นเมืองหนองคายกับเมืองเวียงจันทน์

หากมองว่าโลกาภิวัตน์ คือ กระบวนการต่าง ๆ ที่ประสานรวมกันเพื่อเพิ่มทวีการติดต่อสัมพันธระหว่างกันของชีวิตทางสังคมในระดับโล (Eade, 1997 : 20) ดังนั้น เมืองหนองคายและเมืองเวียงจันทน์ในฐานะความเป็นเมืองริมฝั่งแม่น้ำโขงรวมกัน จึงไม่สามารถจะแยกออกจากกันได้ชัดเจนในปริบทแห่งชีวิตประจำวันในโลกทุนนิยมนี้

ด้านศุลกากรหนองคายเป็นอีกหนึ่งภาพหนึ่งในนิยามของอิทธิพลว่าด้วยรัฐชาติที่ได้ตกย้ำความสำคัญให้กับพรมแดนแม่น้ำโขงที่เป็นเสมือนเครื่องกั้นเขตแดนสองประเทศผ่านเรื่องเล่าแห่งพิธีการศุลกากร ดังเช่น กฎหมายว่าด้วยการนำของเข้า การส่งของออก การค้าชายฝั่ง พิธีการค้าผ่านแดน เป็นต้น การเดินทางข้ามพรมแดนด้วยวิธีแบบทางการที่มีด่านศุลกากรเป็นเวทีขนาดใหญ่ นอกเหนือจากนี้ภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจข้ามชาติเมื่อวันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2551 ได้มีการเปิดเชื่อมโยงทางรถไฟกลางสะพานมิตรภาพไทยลาว อันเป็นเส้นทางเพื่อเชื่อมต่อกันระหว่างนครเวียงจันทน์กับเมืองหนองคาย ที่บ่งบอกนิมิตหมายความเป็นพันธมิตรระหว่างไทยกับลาว ซึ่งเส้นทางนี้เน้นส่งเสริมการค้า การขนส่ง และการท่องเที่ยวเป็นหลัก ทั้งนี้ นายเจตจิ มุกสิกวงศ์ ผู้ว่าราชการในขณะนั้นได้กล่าวถึงการใช้เส้นทางรถไฟที่จะเกิดขึ้นว่า

ในด้านการตรวจบุคคลเข้าออกประเทศ เจ้าหน้าที่ด่านตรวจคนเข้าเมืองมีความเป็นห่วงถึงการลักลอบเข้าออกประเทศอย่างไม่ถูกต้อง ซึ่งจะหาทางแก้ปัญหาที่อาจจะเกิดขึ้นด้วยการติดตั้งกล้องวงจรปิด (CCTV) ไว้คอยตรวจสอบร่วมกับเอกสารที่ออกให้เพื่อป้องกันปัญหา เช่นเดียวกับมาตรการในการป้องกันควบคุมสถานการณ์การระบาด

ของโรคทั้งในคน สัตว์ และพืช รวมถึงการลักลอบการค้าสัตว์สงวน และสัตว์คุ้มครองมาในขบวนการรถไฟ ในประเด็นดังกล่าวทั้งไทยและลาวจะต้องหามาตรการป้องกันร่วมกันให้เป็นระบบ ซึ่งหลังเปิดใช้อย่างเป็นทางการแล้วจะให้บริการประชาชนก่อนจึงจะขยายการให้บริการขนส่งสินค้า หากเส้นทางเดินรถไฟไทย-ลาว ประเดิมสายแรก หนองคาย-ท่านาแล้ง เสร็จ และเปิดใช้อย่างเป็นทางการแล้วนั้น ต้องพยายามให้สินค้าต่าง ๆ อยู่บนรางมากกว่าบนถนนจะมีแผนลอจิสติกส์อย่างเป็นระบบ โดยจะต้องเน้นการขนส่งประหยัดพลังงาน การเชื่อมต่อระบบขนส่ง กล่าวคือ สามารถเชื่อมโยงการขนส่งสินค้าผ่านทางรถไฟหนองคาย-ท่านาแล้ง มายังหนองคายแล้วขนส่งสินค้าด้วยรถไฟไปถึงท่าเรือ ซึ่งมีอยู่หลายแห่ง

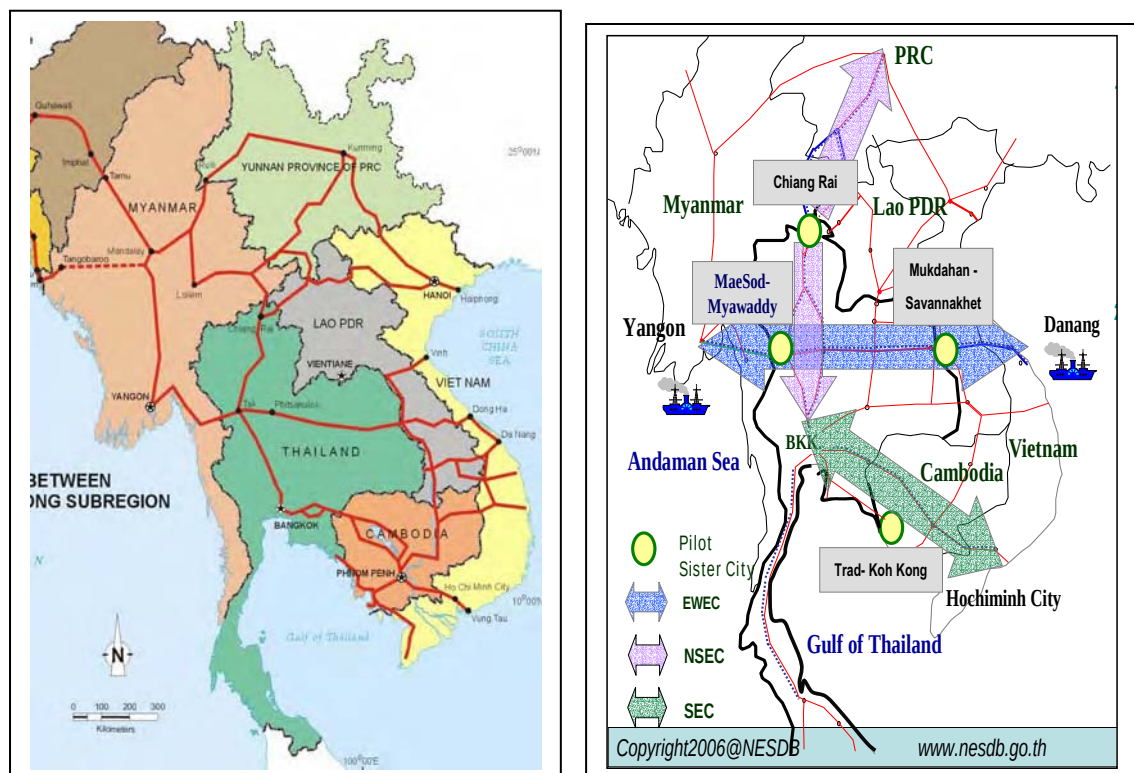
(<http://www.manager.co.th/Local/ViewNews>, วันที่ 31 ธันวาคม 2551)

เรื่องราวของแม่น้ำโขงในสังคมไทยลาวที่ทำให้เห็นภาพของความทันสมัยและการพยายามทำให้แม่น้ำโขงกลายเป็นสินค้าอย่างหนึ่งที่มีชื่อ “เหล่าแม่โขง” นั่นก็คือ การสร้างสะพานมิตรภาพไทยลาวข้ามแม่น้ำโขงเพื่อเชื่อมโยงผู้คนสองฝั่งน้ำให้มีความเข้มข้นมากยิ่งขึ้น การพยายามสร้างจุดขายโดยดึงภาพของแม่น้ำโขงขึ้นมาให้บริการผ่านการเมืองเรื่องภาพลักษณ์ของกลุ่มคนที่ไม่ใช่ชาวโขง ในมิติของภาพลักษณ์เมืองชายแดนแม่น้ำโขงพบว่า มีการสร้างภาพขึ้นมาในหลากหลายลักษณะและหลายระดับ ทั้งที่เป็นเมืองที่น่าอยู่อันดับ 7 ของโลกดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น เมืองท่องเที่ยวชายแดนด้วยถ้อยคำต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นประตูสู่เวียงจันทน์ ประตูสู่อินโดจีนที่เรียกว่า “Gateway สู่ GMS” เป็นต้น ความพยายามในการเชื่อมต่อกันระหว่างไทยลาวที่เกิดจากแรงผลักดันของกระแสนิยมข้ามชาติ ภายใต้กรอบคิดว่าด้วยความร่วมมือและการพัฒนาประเทศในแถบอนุภูมิภาคแม่น้ำโขง (Greater Mekong Subregion) ซึ่งก่อตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2535 โดยการช่วยเหลือของธนาคารพัฒนาเอเชีย (ADB) มีประเทศสมาชิก 6 ประเทศ ได้แก่ กัมพูชา ลาว พม่าไทย เวียดนาม และมณฑลยูนนานของจีน

ทั้งนี้โครงการ GMS นี้มีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมให้เกิดการขยายตัวทางเศรษฐกิจ สนับสนุนการจ้างงานและยกระดับความเป็นอยู่ของประชาชนในพื้นที่ให้ดีขึ้น และพัฒนาความร่วมมือทางเทคโนโลยีและการศึกษาระหว่างกัน ตลอดจนการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่ส่งเสริมกันอย่างมีประสิทธิภาพ ส่งเสริมและเพิ่มขีดความสามารถรวมทั้งโอกาสทางเศรษฐกิจในเวทีการค้าโลก โดยมีธนาคารเพื่อการพัฒนาแห่งเอเชีย (ADB) เป็นผู้ให้การสนับสนุนหลัก โดยสาขาความร่วมมือของ GMS มี 9 สาขา ได้แก่ คมนาคมขนส่ง โทรคมนาคม พลังงาน การค้า การลงทุน เกษตร สิ่งแวดล้อม การท่องเที่ยว และการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ (สำนักงานคลังจังหวัดหนองคาย, วันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2551) จากเนื้อความข้างต้นพบว่าประเด็นหรือสาระสำคัญที่ธนาคารเพื่อการพัฒนาแห่งเอเชียหรือ ADB ละเลยหรืออาจจะหลงลืมไม่ใส่ใจ นั่นก็คือ สังคมและวัฒนธรรม จนนำไปสู่ความคิดที่มองว่านโยบายการพัฒนาอนุภูมิภาคแม่น้ำโขงนี้ให้ความสำคัญแก่ประเด็นที่เน้นเศรษฐกิจเป็นหัวใจสำคัญ การพัฒนาเชิงเศรษฐกิจเช่นนี้นำไปสู่

ความพยายามในการขีดเส้นเชื่อมต่อดินแดนของประเทศต่าง ๆ ตามระบบแผนที่ทางเศรษฐกิจในยุคสมัยใหม่ อันเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการนิยามและสร้างชุมชนจินตนาการภายใต้กระแสทุนนิยม โดยเน้นความต้องการที่จะเพิ่มจำนวนของการลงทุน การจ้างงาน การค้า ผลกำไรด้านธุรกิจ และความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจโดยรวม เบื้องหลังของการละเลยหลงลืมต่อการไม่ให้ความสำคัญด้านวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ของผู้คนเล็ก ๆ น้อย ๆ และคนชายขอบทั้งหลาย อาจมีนัยชวนให้คิดถึงพลังอำนาจรัฐหลังสมัยใหม่อย่างชาวตะวันตกที่เดินทางมาแสดงอำนาจภาพอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งจะได้กล่าวให้เห็นในรายละเอียดในบทวิเคราะห์ต่อไป

ภาพที่ 14 : แผนที่แสดงโครงการก่อสร้างเส้นทางเชื่อมต่อกัน
ระหว่างกลุ่มประเทศในอนุภูมิภาคแม่น้ำโขง

ด้วยทรัพยากรธรรมชาติอันอุดมสมบูรณ์ของภูมิภาคแม่น้ำโขงซึ่งสามารถสร้างความมั่งคั่งได้อย่างมหาศาลตามทัศนะนโยบายการพัฒนาข้างต้น แต่แนวคิดนี้ดูเหมือนจะสวนทิศทางกับวิถีในชีวิตประจำวันของผู้คน วิถีการพัฒนาที่มีนัยแอบแฝงจึงได้รับการตอบโต้และต่อสู้ผ่านกลุ่มผู้ที่มีความคิดว่าการพัฒนาและการใช้ทรัพยากรตามวิถีทางปัจจุบันได้นำไปสู่การที่ไม่สมดุล

เวเบอร์ กล่าวว่า “capitalist modernity” คือความทันสมัยในระบบทุนนิยม นั่นก็คือวิถีคิดแบบราชการ แล้วการขยายตัวของระบบราชการก็เข้าไปครอบงำ สร้างความชอบธรรมใน

การปกครองการทำงานของระบบราชการที่มีส่วนที่เข้าไปสร้าง ไปผลิตซ้ำ ไปดำรงรักษาการจัดระเบียบทางสังคม ทางเศรษฐกิจ การจัดช่วงชั้นทางสังคมและที่สำคัญคือการแบ่งแยกพื้นที่ระหว่าง “ความเป็นส่วนตัว” กับ “ความเป็นสาธารณะ” อันเป็นนัยของแนวคิดสำคัญว่าด้วยเรื่องพื้นที่ หรือ “space” นั้นเอง

ย้อนกลับมาพิจารณาความเป็นแม่น้ำโขงในพื้นที่ส่วนตัว ซึ่งผ่านสายตาเมืองหนองคาย-เวียงจันทน์ตามความหมายที่ชาวเมืองทั้งสองคุ้นเคยพบว่า แม่น้ำโขงเป็นทั้งชีวิตและจิตวิญญาณ อันทรงพลังและมีคุณค่าอันหาค่ามิได้เสมือนเป็น “ของๆ เรา” (ทรัพย์สินสมบัติที่ควรหวงแหน) ที่ควรรักษาไว้ มิใช่เป็นชุมชนทรัพย์ที่จะคอยการตัดดวงเพื่อแสวงหาผลประโยชน์พรหมแดนแม่น้ำโขง ในมิติจิตวิญญาณของคนไทยลาว ทั้งนี้อาจเห็นความคิดนี้ผ่านบทเพลง “สองฝั่งของ” ของสุรวิตรัตตะนะสะหวัน นักแต่งเพลงชาวลาวที่พรรณนาถึงแม่น้ำโขงว่า

สายนที	รินหลังจากฟ้า
แบ่งพสุธา	เป็นชายและขวา สองฝั่ง
หากน้ำกันขวาง	ก็สำคัญ
แต่ความสัมพันธ์	ของเรามั่นคงเรื่อยไป
ถึงไกลกัน	คนละฝั่งของ
ต่างหมายปองดอง	มุ่งหวังทั้งสอง จนได้
ด้วยความไฝฝั่น	นั้นสุดหัวใจ
ปักฝั่งทรวงใน	เหมือนใจ เดียวกัน
ทั้งสองฝั่ง	กันกลาง ด้วยสายนที
แต่ประเพณี	นั้นต่างกัน
ชาติลาวและไทย	ก่อนนั้นเคยได้สัมพันธ์
ร่วมสายโลหิตเดียวกัน	เพียงน้ำเท่านั้นมากันแบ่งกลาง
ขอฟ้าดิน	ช่วยเป็นสักขี
โปรดคิดปราณี	จงอย่าได้มี วันห่าง
อย่าให้สัมพันธ์	นั้นต้องจืดจาง
ปักฝั่งชีวี	เหมือนนที สองฝั่งเอย
	(วิธนา วิสเพ็ญ, 2551: 81)

จากที่กล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยได้บอกเล่าเพื่อแสดงให้เห็นถึงเส้นทางชีวิตของแม่น้ำโขงที่ถือว่าเป็นสายเดิมที่ถูกตีความใหม่ด้วยอำนาจของกระแสนิยมที่เกิดขึ้น และแม่น้ำโขงจากความเป็นเส้นกันพรมแดนไทย-ลาว อันเป็นวาทกรรมที่ก่อรูปขึ้นมายุคได้แรงบันดาลใจจากลัทธิอาณานิคมตะวันตกโดยเฉพาะฝรั่งเศส อันเป็นแนวคิดว่าด้วยรัฐและชาติที่อิงอยู่กับการสร้างความเป็นอื่นให้เกิดขึ้นกับแม่น้ำโขง ความหมายและนัยของการต่อสู้และต่อรองทางความคิดของผู้คนที่มี

วิถีชีวิตอยู่ในพื้นที่ดังกล่าวจึงดูเหมือนจะมีลีลาที่ผิดแผกแตกต่างออกไป แต่อย่างไรก็ตามด้วยการสืบคลานเข้ามาของกระแสทุนนิยมที่กลุ่มชนชาวโฆงมีอาจจะต้านทานได้ ด้วยพละการดังกล่าวนั้นชาวโฆงอย่างเช่นชาวอ่างปลาบิกนี้ก็กำลังปรับตัวให้เข้ากับสังคมสมัยใหม่ที่เชื่อมร้อยอยู่กับอุดมการณ์ทุนนิยมที่มีพลังสามารถทะลุทะลวงได้ แม้แต่ความเป็นรัฐชาติและอำนาจอธิปไตยทั้งนี้แม่น้ำโฆงในมุมมองทุนนิยม ได้อำพรางความน่าสนใจของแม่น้ำโฆงในมิติของจิตวิญญาณทางสังคมที่มีอยู่เต็มเปี่ยมในชุมชนบ้านเล็กเมืองน้อย ซึ่งมีชีวิตผูกพันและอาศัยอยู่ริมแม่น้ำโฆงมาช้านาน ทั้งนี้หากเรามาลองฟังเรื่องเล่าแม่น้ำโฆงผ่านชีวิตของ “คนตัวเล็กตัวน้อย” ที่อยู่ในท้องถิ่นชุมชนนี้ในชีวิตประจำวันนั้นจะมีภาพลักษณ์อย่างไร มีนิยามความหมายที่ผิดแผกไปจากทัศนะของคนส่วนใหญ่ที่เป็นคนนอกอย่างไร ซึ่งโดยปกติในชีวิตประจำวันของชาวโฆงแล้ว ก็มีชีวิตหาอยู่หากินและมองเห็นแม่น้ำโฆงอยู่ทุกเมื่อเชื่อวัน แต่อาจจะไม่ได้ถูกนำมาบอกเล่าให้เป็นประเด็นสำคัญมากนัก

3.6 แม่น้ำโฆงในฐานะเส้นเขตแดนกับความสัมพันธ์ที่มีต่อชาวชุมชนอ่างปลาบิก

การข้ามพรมแดนเป็นประเด็นการศึกษาที่ได้รับการกล่าวถึงค่อนข้างมากในยุคปัจจุบัน โดยเฉพาะการข้ามพรมแดนที่เกิดขึ้นภายใต้การเคลื่อนไหลและความไร้ขอบเขตของโลกในยุคเศรษฐกิจเสรีนิยมที่ประกาศความใหม่ของตนจากแนวคิดการพ้นพรมแดน (ปีนแก้ว, 2545: 3) การข้ามพรมแดนทั้งในแง่พรมแดนรัฐชาติ พรมแดนวัฒนธรรม และพรมแดนความรู้ ซึ่งในโลกปัจจุบันนี้มีความแตกต่างโดยสิ้นเชิงจากยุคสมัยที่ผ่านมา โดยเฉพาะในแง่ของความสัมพันธ์ที่เคลื่อนไหลไปมาอยู่เสมอรหว่างกลุ่มคน วัฒนธรรม อัตลักษณ์กลุ่ม และอาณาเขตหรือดินแดนที่เป็นตัวแทนทางรูปธรรม (ปฤษฎา, 2545: 21)

ในการศึกษาการข้ามพรมแดนของชาวชุมชนอ่างปลาบิกนี้ ผู้วิจัยได้พิจารณาถึงกระบวนการข้ามพรมแดนที่เกิดขึ้นภายใต้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจในหลายมิติที่ซับซ้อนซ้อนทับกัน เนื้อหาในบทนี้ จึงแบ่งออกเป็น 4 ประเด็น คือ ประเด็นแรกนำเสนอให้เห็นการข้ามพรมแดนของชาวอ่างปลาบิกภายใต้ปฏิสัมพันธ์กับรัฐไทยและรัฐลาว อันทำให้ชาวอ่างปลาบิกมีการเคลื่อนย้ายข้ามพรมแดนรัฐชาติเพื่อสร้างความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ และอาณาบริเวณพื้นที่ชุมชนประเด็นที่สอง นำเสนอการข้ามพรมแดนของชาวชุมชนอ่างปลาบิกภายใต้ความสัมพันธ์กับกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ในส่วนของการสร้างพื้นที่ในการสร้างอำนาจการต่อรอง และสร้างความหมายใหม่ที่ผิดแผกไปจากทัศนะของกระแสความคิดหลัก ประเด็นที่สาม นำเสนอถึงการข้ามพรมแดนที่เกิดขึ้นภายใต้ความสัมพันธ์กับระบบทุน เศรษฐกิจและการค้า และการข้ามพรมแดนในเวทีของการท่องเที่ยว และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ปรากฏการณ์ข้ามพรมแดนเหล่านี้ล้วนเป็นส่วนสำคัญของวัฒนธรรมในชุมชนอ่างปลาบิกที่นับเนื่องมาตั้งแต่ประวัติศาสตร์ โดยมีเครือข่ายทางเครือญาติ และชาติพันธุ์เป็นกลไกสำคัญในการเชื่อมโยงชาวอ่างปลาบิกในพรมแดนทางภูมิรัฐศาสตร์ที่รัฐสร้างขึ้น และประเด็นสุดท้าย จะนำเสนอกระบวนการข้ามพรมแดนของชาวอ่างปลาบิก ภายใต้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจอันหลากหลายในชุมชนพื้นที่ศึกษา

3.6.1 ความเป็นเส้นเขตแดนภายใต้ความสัมพันธ์กับรัฐไทยและรัฐลาว

แน่นอนจากบทที่กล่าวมาแล้วข้างต้น เราจะพบว่าภายใต้ความสัมพันธ์กับรัฐ “ความเป็นคนไทย” และ “ความเป็นคนลาว” ในชุมชนอ่างปลาบึกได้ถูกสร้างขึ้นมาผ่านการประทับตราด้วยคำว่า “เชื้อชาติ” ในฐานะเป็นเครื่องบ่งชี้ตัวตนผ่านบัตรประจำตัวประชาชนพลเมืองของแต่ละชาติ คนฝั่งซ้ายหรือฝั่งตะวันออกของแม่น้ำโขงเป็นคนลาว คนฝั่งขวาหรือฝั่งตะวันตกของแม่น้ำสายเดียวกันเป็นคนไทย นิยามความหมายนี้เกิดขึ้นจากยุคที่ประเทศมหาอำนาจได้สร้างขึ้นเนิ่นนาน แต่ก็ยังมีได้ถูกอธิบายหรือตีความใหม่แต่อย่างใด ปฏิบัติการของอำนาจรัฐที่แสดงบทบาทผู้ดูแลรักษาอำนาจอธิปไตยเหนือดินแดน และพรมแดนชายขอบของแม่น้ำโขงในชุมชนอ่างปลาบึกก็ยังคงถูกตอกย้ำซ้ำความให้คมชัดมากยิ่งขึ้น ผ่านกระบวนการจำแนกแยกแยะสถานะความเป็นพลเมืองของแต่ละรัฐชาติให้กับผู้คนสองฝั่งแม่น้ำในพื้นที่พรมแดนแห่งนี้ โดยการนิยามชาวอ่างปลาบึกในฐานะ “ฝั่งซ้ายคนลาว” “ฝั่งขวาคนไทย” แนวความคิดทางการเมืองของรัฐที่ยึดเอารัฐชาติ อาณาเขต และพื้นที่เป็นบรรทัดฐานในการกำหนดความเหมือนความต่างของผู้คน และใช้เป็นสัญลักษณ์ของความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันระหว่างความเป็นประเทศและชาติ ดังกล่าวนี้ ได้ถูกท้าทายผ่านปรากฏการณ์ชีวิตข้ามพรมแดนในเขตชายขอบ ตลอดจนการเคลื่อนไหวของผู้คนและวัฒนธรรม อันเป็นเครื่องยืนยันถึงความไม่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน หรือความไม่ลงรอยตามสิ่งที่เรียกว่ารัฐและความเป็นชาติของชาวอ่างปลาบึก

3.6.1.1 การข้ามเส้นเขตแดนเพื่อหนีภัยการเมือง

ประเทศลาวได้เปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจและการเมืองจากระบบเสรีประชาธิปไตยสู่ระบบสังคมนิยมในปลายปี ค.ศ.1975 โดยชัยชนะของพรรคคอมมิวนิสต์ลาวหรือพรรคประชาชนปฏิวัติลาว พรรคประชาชนปฏิวัติลาวได้ต่อสู้ช่วงชิงอำนาจทางการเมืองกับรัฐลาวฝ่ายขวาที่นครเวียงจันทน์ด้วยวิธีการทางการเมืองและการทหารเป็นเวลา 30 ปี จึงได้รับชัยชนะโดยเด็ดขาดโดยใช้องค์กรบังหน้าสองขบวนการคือ ขบวนการปลดปล่อยลาวและขบวนการแนวลาวยุติการ

นโยบายต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์และความเป็นกลางของลาวของสหรัฐอเมริกาและไทย ภายหลังการเจรจาสันติภาพในอินโดจีนที่กรุงเจนีวาในปี ค.ศ.1954 ทำให้ความพยายามจัดตั้งรัฐบาลผสมเป็นกลางของนายกรัฐมนตรีเจ้าสุวัณพูมาล้มเหลวถึง 3 ครั้ง เพราะการแทรกแซงทางการเมืองและทางการเมืองการทหารของสหรัฐอเมริกาและไทย จนเป็นผลให้เกิดสงครามกลางเมืองในลาวระหว่างลาวสามฝ่าย สงครามได้ยืดเยื้อจากปี ค.ศ.1960-1973 และจบลงด้วยชัยชนะของฝ่ายขบวนการปลดปล่อยลาว การแทรกแซงทางการเมืองและการทหารของสหรัฐ และไทยในการต่อสู้ทางการเมืองในลาว ทำให้ผู้นำพรรคคอมมิวนิสต์ลาวไม่ไว้วางใจประเทศไทยและสหรัฐ ตลอดจนมาถึงปัจจุบัน และเป็นอุปสรรคสำคัญในการปรับปรุงความสัมพันธ์ที่ตึงเครียดระหว่างไทยกับลาว (สุชัย, 2548 : (1)) แสดงให้เห็นถึงมิติภายในความสัมพันธ์ระหว่างรัฐไทยกับรัฐลาวที่เคยมีอคติต่อกันผ่านสถานการณ์ทางการเมืองที่บ่งบอกถึงความไม่ไว้วางใจใจต่อกัน

ช่วงวิกฤตการณ์ทางการเมืองในประเทศลาวภายหลังจากฝ่ายคอมมิวนิสต์ประสพชัยชนะเข้าปกครองประเทศลาว ทั้งนี้บรรดาประชาชนจำนวนมากได้หลบหนีออกนอกประเทศด้วยการหนีภัยสงครามและการเมือง ผู้อพยพชาวลาส่วนใหญ่เป็นผู้หลบหนีมาจากเมืองต่างๆ ที่อยู่ใกล้ชายแดนไทยโดยเฉพาะเวียงจันทน์ (ขจิต, 2536: 22) การหนีภัยทางการเมืองในขณะนั้นเป็นส่วนหนึ่งของเหตุผลของการอพยพโยกย้ายของกลุ่มคนต่างๆ ในแถบพื้นที่ชายแดนไทย-ลาว ในช่วงราว พ.ศ.2518 จนถึงปลายปี พ.ศ.2530 ได้มีชาวลาวจากฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงบริเวณเมืองเวียงจันทน์อพยพข้ามแม่น้ำโขงเข้ามายังทั้งฝั่งเมืองหนองคาย เมืองนครพนม และเมืองอุบลราชธานี การอพยพในช่วงเวลานี้เป็นการอพยพหนีภัยการเมืองเนื่องจากการเข้าครอบงำของฝ่ายคอมมิวนิสต์ ทั้งนี้ผู้คนที่หลบหนีมาดังกล่าวนั้นไม่ต้องการอยู่ภายใต้การปกครองของระบบคอมมิวนิสต์ และบางส่วนก็หลบหนีออกมาเพราะผลจากการต่อสู้กันระหว่างทหารกับกลุ่มต่อต้าน

แม่ตุ้มคำแก้ว แม่เฒ่าผู้อพยพชาวลาวัย 60 ปี กล่าวถึงเรื่องราวแต่หนหลัง แม่ตุ้มเกิดที่เมืองเวียงจันทน์ เวลานั้น 25 ปี มีทหารลาวที่อยู่ฝ่ายคอมมิวนิสต์จับนางไป “สัมมนา” (ขังคุก) ไว้ที่เมืองเวียงจันทน์ หลังจากถูกปล่อยตัวแล้วนางก็หวาดกลัวมากจึงได้หาทางหลบหนีออกจากฝั่งลาวมาอยู่ฝั่งไทยยังบริเวณบ้านผาตั้ง “หนีมาตั้งแต่ลาวยังปกครองแบบระบอบเก่าตั้งแต่ 30 กว่าปีมาแล้ว จำได้เพราะถูกจับไปสัมมนา (จับ) ขังคุกธาตุคำอยู่เมืองเวียงจันทน์ แล้วถูกเก็บภาษีหลาย จึงคิดหนีมา”

การหลบหนีภัยการเมืองในคราวที่แม่ตุ้มคำแก้วกล่าวถึงตรงกับช่วงเวลา พ.ศ.2518-2538 ซึ่งเป็นช่วงคาบเกี่ยวกับสงครามอินโดจีน ในช่วงเวลาที่ไทยกับลาวมีความขัดแย้งทางการเมืองหลังจากที่ถูกแบ่งแยกแตกฝ่ายออกเป็นสองรัฐ รัฐบาลของประเทศเพื่อนบ้านอย่างลาวมีความระแวงสงสัยไทย และได้กล่าวหาไทยอย่างรุนแรงหลายครั้งหลายหนในช่วงที่ความสัมพันธ์ของระหว่างประเทศทั้งสองเสื่อมลง เจ้าสุภานุวงศ์ ประธานสภาชนรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ได้ให้สัมภาษณ์กับสื่อต่างประเทศเมื่อปี พ.ศ.2519 มีข้อความกล่าวถึงประเทศไทยว่า

“นับแต่ปลดแอกทั่วประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวของเราก็ได้แสดงบทบาทใหม่ในฐานะที่มีนัยของระบบสังคมนิยมในเอเชียอาคเนย์ ฐานะของเรามีความยากลำบากมากขึ้นเนื่องจากข้อเท็จจริงว่า เรามีพรมแดนร่วมเป็นระยะทาง 1,500 กิโลเมตรกับประเทศไทย ประเทศที่อนุญาตให้ลาวอพยพปฏิบัติการลี้ภัย ทั้งที่พวกเหล่านี้มีเจตนาร้ายต่อเรา...กำลังของพวกเขาปฏิบัติภารกิจยังคงเป็นอันตรายต่อสาธารณรัฐที่เยาว์วัยของเรา อย่างไรก็ตามระบอบใหม่ของเรากำลังเข้มแข็งยิ่งขึ้น”

(สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์, 2519: 7)

ต่อมาความสัมพันธ์ไทย-ลาวได้เสื่อมทรามลงมากขึ้นอีก เมื่อวันที่ 6 สิงหาคม ค.ศ.1975 ทหารลาวได้จับกุมเจ้าหน้าที่ฝ่ายทหารและพลเรือนของไทย 3 คน ในนครเวียงจันทน์ ในข้อหาจารกรรม ไทยจึงตอบโต้การจับที่ปรึกษาทูตลาวประจำประเทศไทยและเลขานุการสถานทูตออก

จากประเทศไทยในฐานะบุคคลไม่พึงปรารถนา ในวันที่ 14 สิงหาคม ค.ศ.1975 ลาวจึงปล่อยตัวเจ้าหน้าที่ทั้ง 3 คน และให้ออกจากลาวในฐานะบุคคลไม่พึงปรารถนา ในระหว่างที่เกิดปัญหาความขัดแย้งไทยลาว สถานีวิทยุของลาวได้กล่าวโจมตีนายกรัฐมนตรี ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมชว่าแทรกแซงกิจการภายในของลาวและไม่จริงใจในการปรับปรุงความสัมพันธ์กับลาว ในขณะที่วิทยุฮานอยก็สนับสนุนข้อกล่าวหาของลาวและสนับสนุนให้ลาวดำเนินนโยบายแข็งกร้าวต่อไทย นอกจากนี้ ผู้นำฝ่ายปเทศลาวได้กล่าวหาว่าไทยและสหรัฐฯ ให้การสนับสนุนกลุ่มลาวต่อต้านคอมมิวนิสต์ (พวกปฏิการลาว) ที่จัดตั้งพรรคกษัตริย์ต่อต้านลาวคอมมิวนิสต์ สถานีวิทยุหนองคายของไทยจึงกล่าวโจมตีผู้นำลาวคอมมิวนิสต์บ้าง (สุรัชย์, 2548: 58)

ความขัดแย้งยุ่งยากทางการเมืองที่เกิดขึ้นกับรัฐไทยกับรัฐลาวในครานั้น ไม่ได้มีเฉพาะกลุ่มคนลาวเท่านั้นที่อพยพมาฝั่งไทย แม่ตู่แก้วยังจำได้แม่นยำว่ามีทั้งคนชนเผ่าต่างๆ อีกหลายกลุ่ม ทั้งคนมั่ว คนลาว ขมุ ถิ่น ฮ่อ เย้า เป็นต้น ทั้งหมดต่างหลบหนีภัยการเมืองที่ถูกมองว่ารัฐเอารัดเอาเปรียบประชาชน เพราะทำงานทุกอย่างแล้วผลประโยชน์ต่างๆ ก็ตกอยู่ภายใต้รัฐเพียงผู้เดียว คนเหล่านี้จึงได้อพยพหลบหนีเข้าสู่ประเทศไทยตั้งแต่ฝ่ายคอมมิวนิสต์เข้าครอบครองบ้านเมือง “คนเผ่าอยู่ทางฝั่งลาวก็หนีมาเหมือนกัน (เหมือนกัน) พวกเขากลับและทนการกดขี่ข่มเหงและการควบคุมของระบอบเก่าไม่ได้ จึงพากันอพยพหลบหนีเข้าไทยและขอไปอยู่ประเทศอื่น ๆ ต่อไปอีกก็มี” (แม่ตู่แก้ว, สัมภาษณ์, ตุลาคม 2551)

ชาวลาวฝั่งเวียงจันทน์จำนวนมากได้หนีข้ามแม่น้ำโขงมาขออยู่ศูนย์รับผู้อพยพจังหวัดหนองคาย ศูนย์ผู้อพยพจังหวัดหนองคายในครานั้นแม่ตู่แก้วได้เล่าให้ฟังว่า “ผู้คนฝั่งลาวจำนวนมากได้มาขออาศัยตรงศูนย์หนองคาย มีฝรั่งมาให้ลงชื่อเพื่อให้ไปอยู่ต่างประเทศ ซึ่งเป็นเมืองฝรั่ง ในครานั้นแม่ตู่ได้ลงชื่อกับคนอื่น ๆ เพราะหยาน (กลัว) ไม่รู้ว่าอะไรจะเจออะไร ก็เลยไม่ได้ไปเหมือนกับคนอื่น แต่ก็มีความคิดที่เป็นน้องไม้ (น้องสะใภ้) ไปอยู่” (แม่ตู่แก้ว, สัมภาษณ์, ตุลาคม 2551) การอพยพโยกย้ายบ้านเรือนระหว่างสองฝั่งโขง เป็นปรากฏการณ์ปกติที่ชาวบ้านในแถบนั้นปฏิบัติมาเป็นเวลาช้านาน ด้วยเหตุผลหลายประการ อาทิเช่น การติดตามมาอยู่กับญาติพี่น้อง หรือการข้ามไปเลี้ยงวัวเลี้ยงควายซึ่งมีการข้ามไปเลี้ยงสัตว์ยังฝั่งลาว โดยการฝากเลี้ยงไว้กับญาติพี่น้องฝั่งโน้น โดยเจ้าของวัวควายเป็นคนฝั่งไทย ตัวอย่างเช่น แม่ตู่ละออ บ้านผาตั้งฝั่งไทย ปัจจุบันอายุ 65 ปี แม่ตู่ละออเล่าให้ผู้วิจัยฟังว่า เมื่อหลายสิบปีก่อนเคยเลี้ยงวัวไว้ที่ฝั่งลาวหลายสิบตัว ฝากน้องเขยที่อยู่ฝั่งลาวไว้ ตนกับคนอื่น ๆ ที่อยู่ฝั่งไทย บางครั้งก็นั่งเรือข้ามไปเลี้ยงวัวควายฝั่งโน้น เพราะมีหญ้ามีที่วางเยื่อให้วัวให้ควายกินมากมาย แต่หลังจากที่ไทยกับลาวขัดแย้งกันมีปัญหาเรื่องชายแดน แม่ตู่กับคนอื่น ๆ ที่เคยเลี้ยงวัวควายหรือฝากเลี้ยงยังฝั่งลาวก็ได้เลิกกันไป

การจัดระเบียบสังคมและปกครองแบบใหม่ในช่วงปี ค.ศ.1975 ในประเทศลาวนับเป็นจุดสำคัญที่ส่งผลให้มีการอพยพโยกย้ายมากยิ่งขึ้นของชาวลาวที่เข้ามาฝั่งไทย โดยมีการเข้าไปถึงรกรากถิ่นฐานปะปนอยู่กับคนไทยอีสานอันถือเป็นกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน ทั้งนี้เมื่อพรรคคอมมิวนิสต์ลาวเข้าควบคุมและปกครองเมืองใหม่ ๆ ในที่ราบลุ่มแม่น้ำโขงได้สมาชิกพรรคและ

ทหารลาวคอมมิวนิสต์ที่เคยชินกับระเบียบวินัย อุตุการณ์คอมมิวนิสต์และการปกครองแบบทหารก็ประสบปัญหาในการปกครองเมืองที่อยู่ภายใต้อิทธิพลของระบบกึ่งศักดินาและวัฒนธรรมตะวันตก เจ้าหน้าที่พรรคและทหารคอมมิวนิสต์ลาวจากเขตปลดปล่อยและป่าเขาได้สั่งให้เยาวชนชายในเมืองตัดผมสั้นและห้ามแต่งกายเก๋ไก๋ ส่วนผู้หญิงให้นุ่งผ้าซิ่นและห้ามสวมแว่นกันแดด ที่สำคัญคือห้ามประชาชนทั่วไปฟังวิทยุของสถานีวิทยุของประเทศไทย และห้ามฟังเพลงไทยและตะวันตก “ตั้งแต่เป็นระบอบเก่า จำได้ว่ารัฐเราห้ามไม่ให้ฟังเพลงฟังวิทยุฝรั่งไทย ถ้าเพื่อน (รัฐ) ฐู (รัฐ) เพราะมีสายทหารอยู่ในหมู่บ้าน ก็จะถูกจับไปขัง บางเถื่อ (บางครั้ง) ก็ถูกจับไป “ सम्มนา” (ขังคุก) อยู่เมืองเวียงจันทน์” (พ่อตู้สิง, สัมภาษณ์, ธันวาคม 2551) ผู้ใดฝ่าฝืนข้อห้ามจะถูกกล่าวหาว่าเป็นพวก “ปฏิการ” ทั้งนี้ นอกจากนี้ยังวิจารณ์การแสวงหาความสุขของคนเมืองที่ชอบดูหนังตะวันตก ฟังเพลงและเที่ยวเตร่ตามสถานเริงรมย์ในเวลาค่ำคืน รวมทั้งการมุ่งแสวงหาผลกำไรจากการทำการค้าว่าเป็นสิ่งที่ไม่เหมาะสม เป็นการไม่รักชาติในยามที่ภารกิจใหญ่ของประชาชน คือ การสร้างชาติและพัฒนาบ้านเมือง ดังนั้นประชาชนจะถูกแนะนำให้เข้านอนแต่หัวค่ำเพื่อจะสามารถตื่นแต่เช้าและทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ความเข้มงวดและอหังการของทหารประเทศลาวที่แสดงต่อชาวเมืองทำให้ชาวเมืองไม่ชอบ และยึดติดกับนโยบายการสร้างชาติดังกล่าวมาก คนลาวที่อยู่ฝั่งซ้ายกับคนไทยที่อยู่ฝั่งขวาซึ่งเคยเคลื่อนย้ายไปมาหาสู่กันตลอดเหนือพรมแดนรัฐชาติ ก็เริ่มที่จะลงหลักปักฐานในการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนที่อยู่อาศัยของตน ส่วนใหญ่คนลาวที่ไม่ชื่นชอบและเกรงกลัวอำนาจนโยบายการปกครองของรัฐลาวในช่วงนั้น ก็เริ่มมองเห็นและได้ใช้พรมแดนแม่น้ำโขงซึ่งเมื่อก่อนไม่เคยมองเห็นว่าเป็น “เส้นกันเขตแดน” แต่ในขณะนั้นกลุ่มคนดังกล่าวนี้ ได้อาศัยพรมแดนของรัฐชาติทั้งสองฝ่ายเพื่อก้าวข้ามไปสู่พรมแดนของความเป็นเครือญาติและชาติพันธุ์กับกลุ่มคนที่อาศัยอยู่บริเวณริมแม่น้ำโขงในอีกฟากฝั่งหนึ่งปรากฏการณ์เช่นนี้ จึงแสดงให้เห็นสภาวะของพรมแดนของความเป็นเครือญาติและชาติพันธุ์ที่ถูกซ้อนทับอยู่บนพรมแดนของรัฐชาติได้อย่างชัดเจนมากยิ่งขึ้น

วิกฤตการณ์ทางการเมืองในช่วงเวลานั้นมิได้ส่งผลกระทบต่อคนลาวเท่านั้น แต่ยังมีผลต่อชาวเมืองที่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์อื่นที่ได้เดินทางเข้ามาข้ามพรมแดนแม่น้ำโขง แล้วตัดสินใจลงหลักปักฐานตั้งบ้านเรือนในเขตแดนของรัฐชาติไทย อันมีเงื่อนไขมาจากภาวะของสงครามและการเปลี่ยนแปลงระบอบการเมืองการปกครอง อันส่งผลให้ผู้คนที่เคยอาศัยอยู่ในเขตฝั่งลาวแต่มิใช่คนลาวอพยพเคลื่อนย้ายเข้ามาสู่เมืองหนองคายและตะเข็บชายแดนแม่น้ำโขงฝั่งไทย อาทิเช่น กลุ่มม้ง กลุ่มญวน ซึ่งขอลี้ภัยทางการเมืองเพราะถูกคุกคามต่อชีวิต ร่างกาย และเสรีภาพอย่างหนักหน่วง เหตุผลสำคัญในการหลบหนีและอพยพออกนอกประเทศก็ด้วยความเกลียดระบบคอมมิวนิสต์ มีความหวาดกลัวว่าจะถูกสังหาร ไม่ชอบวิธีการปกครอง ตลอดจนเหตุผลทางด้านเศรษฐกิจโดยต้องการไปใช้ชีวิตที่ดีกว่าในประเทศไทยและประเทศที่สาม แม้แต่เกิด ชาวลาวอพยพหนีภัยการเมือง วัย 65 ปี เป็นผู้ที่เคยถูกจับในฐานะที่ “ส่งแบ่งและของเล่นเด็กข้ามแม่น้ำโขง” เพื่อเอาไปฝากหลานที่อยู่ในฝั่งลาว แม้แต่เล่าว่าถูกจับไปขังไว้ที่คุกธาตุดำที่อยู่เมืองเวียงจันทน์ ถูกจับอยู่ 7 วัน ทหารให้ดำข้าว แล้วก็มัดข้าว เก็บเมล็ดข้าวคัดแยก แล้วก็ให้เข้า

สัมมนา ความหวาดกลัวของระบอบการปกครองแบบเก่าในรัฐลาวยังคงอยู่ในความทรงจำของแม่
ตุ้เกิดมาจนทุกวันนี้

- ผู้วิจัย: แม่ผมไปเวียงมาตัว (มานะ) เมื่อวานนี้
- แม่ตุ้เกิด: เออ เป็นจั่งได้ (อย่างไร) เวียงฮุ่ง (เจริญรุ่งเรือง) บ่ (หรือเปล่า) ตั้งแต่
แม่ถูกจับไปขังไว้คุกธาตุดำ กีบ (ไม่) ได้ไปอีกเลย บ่แม่น 30 กว่าปีแล้ว
- ผู้วิจัย: แม่คือบ่ไปเวียงอีกบ่ (ไม่ไปเวียงจันทน์อีกหรือ) ข้ามไปทางโพนบ่เป็น
ยังละเต (ข้ามไปปากโน้นเวียงจันทน์ตอนนี้ไม่เป็นไรแล้ว)
- แม่ตุ้เกิด: บ่ บ่ไปหาหัวมันดอก (ไม่ไปหอรอก) ไปเฮ็ดหยั่งหย่านมันจับ (ไปทำไม
กลัว) แม่เข้ามาทางศูนย์หนองคายพูน มีคนหลายข้ามมา คนลาวกะมี
แกวกะมี แมวกะมี พวกแมวแก่งส่วนหลายเขาจะไปจดซื้อขอไปอยู่
ต่างประเทศเลย

ศูนย์อพยพหนองคายได้ดำเนินการภายใต้กระทรวงมหาดไทยเกิดขึ้นในช่วงปี พ.ศ.2518
เวลานั้นได้มีการจัดทำทะเบียนและออกบัตรประจำตัวผู้อพยพ แม่ตุ้เกิดยังได้เล่าให้ผู้วิจัยฟังอีกว่า
คนหนีมาฝั่งไทย ทั้งคนลาว คนแกว คนแมว บางคนก็หนีมาเพราะความกลัวถูกฆ่าด้วยความคิด
ขัดแย้งกับรัฐบาลใหม่ในขณะนั้น แต่ก็ยังมีบางกลุ่มคนที่แอบแฝงมาเพราะต้องการไปอยู่ประเทศที่
สามอันมีสาเหตุมาจากปัญหาทางเศรษฐกิจ แม่ตุ้เกิดเล่าว่า

“พอข้ามมาอยู่ศูนย์สักพักหนึ่ง คนที่อยากไปอยู่ต่างประเทศต่อก็ให้ไปลงชื่อไว้
แล้วเจ้าหน้าที่จะเรียกไปสัมภาษณ์ทีละคน มีฝรั่งมาสัมภาษณ์หลาย เพ็นให้คนแปลคุย
กับเขา จากนั้นอีกประมาณ 10 กว่ามื่อก็จะประกาศชื่อให้รู้ (รู้) ว่า ไผ่ (ใคร) ซิได้ไป บางคน
บ่แม่น (ไม่ใช่) คนลาว คนแมว เป็นคนไทยก็ไปตัว (โกหก) ว่าเป็นคนลาว แล้วไปสัมภาษณ์
กะมีหลาย บางคนกะได้ไป บางคนกะบ่ได้ไป เพราะเพ็น (เขา) อยากไปอยู่เมืองนอก ตอน
นั้นบ่รู้ว่าไปเมืองนอกแล้วดี มีเงินมีคำ ร่ำรวยหลาย แม่ตุ้มีแต่หย่าน (กลัว) บ่กล้าไปกะเลย
มาอยู่บ้านผาตั้งฝั่งไทยนี้แหละ”

(แม่ตุ้เกิด, สัมภาษณ์, ธันวาคม 2551)

เป็นที่น่าสังเกตว่า ชาวลาวและชาวเมืองใหม่ที่ย้ายมาหนีภัยสงครามเข้าไปอาศัยอยู่ใน
สหรัฐ มีฐานะทางสังคมที่ดีขึ้นอย่างรวดเร็ว ประกอบอาชีพหลายสาขาทั้งที่เป็นตำรวจ ทหาร
นักวิชาการ วิศวกร และนักวิทยาศาสตร์ทั้งในบริษัทเอกชนและหน่วยงานของรัฐบาลของมลรัฐ
และท้องถิ่น นอกจากกรณีดังกล่าวแล้วยังพบว่า อ้ายพงเพดที่เป็นโซว์เฟอร์ให้กับผู้วิจัยและคณะ
เดินทางไปยังบ้านอ่างนั้นอดีตเคยเป็น “เชื้อเจ้า” แต่หลังจากที่ระบอบการเมืองได้ล้มล้างระบบ
กษัตริย์ลง อ้ายพงเพดก็มีฐานะเป็นพลเมืองลาวธรรมดาทั่วไป อ้ายพงเพดเล่าว่ามีญาติพี่น้องอยู่
เมืองหลวงพระบาง ตั้งแต่หลังจากที่มีการใช้ระบอบการเมืองแบบสังคมนิยมแทนระบอบศักดินา

ลาวแล้ว ผู้นำลาวที่มีเชื้อเจ้าจำนวนมากได้หลบหนีไปอยู่ในต่างประเทศ แต่บางส่วนที่ยังผูกพันกับบ้านเกิดเมืองนอนก็ยังคงดำเนินชีวิตอย่างปกติในประเทศลาว แม้ว่าจะมีฐานะเป็นคนสามัญธรรมดาและมีชีวิตผดผกไปจากเดิมก็ตาม

“กลุ่มเชื้อเจ้า (ชนชั้นเจ้านาย) หลายครัวหนีภัยการเมืองในช่วงนั้น ไปอยู่ต่างประเทศ บางคนก็ไปอเมริกา บางคนก็ไปฝรั่งเศส บางคนก็หนีไปอยู่ฝั่งไทย ช่วงนั้นเป็นช่วงวิกฤตของชีวิตของกลุ่มเชื้อเจ้าคือกัน ต้องหนีเพราะบ่แน่ใจในความปลอดภัยของชีวิต กลัวถูกฆาตกรรมบ้าง แต่เชื้อเจ้าบางครอบครัวหายยอมรับและอยู่ใต้อำนาจของรัฐบาลใหม่ ปฏิบัติตนตามกฎหมายรัฐธรรมนูญของชาติลาว ก็สามารถดำรงชีวิตปกติได้ อ้ายบ่ไปประเทศนอกเพราะว่าบ่อยากหนีจากบ้านจากพ่อแม่พี่น้อง เพราะการได้ไปเมืองนอกเวลานั้น ฝรั่งเขาสัมภาษณ์เอาไป บางคนได้ไปแต่เมีย บางคนได้ไปแต่ลูก ต้องพลัดพรากจากกัน อ้ายอยากอยู่กับครอบครัวก็เลยบ่ข้ามฟากไปฝั่งไทยหลบหนีไปเมืองนอกคือเชื้อเจ้าคนอื่น ๆ ” (อ้ายพงเพด, สัมภาษณ์, มกราคม 2552)

อันที่จริง ความสัมพันธ์ไทย-ลาวได้ดำเนินมาแบบลุ่มๆ ดอนๆ ตั้งแต่ปี ค.ศ.1975 เมื่อพรรคประชาชนปฏิวัติลาวไทย-ลาวยึดอำนาจการปกครองในลาวได้สำเร็จ การปะทะกันตามพรมแดนไทย-ลาวระหว่างกลุ่มต่อต้านรัฐบาล สปป.ลาว กับทหารลาว ทำให้กระสุนปืนตกมายังฝั่งไทยและราษฎรไทยได้รับบาดเจ็บ เสียชีวิตและบ้านเรือนเสียหายหลายครั้ง และเป็นสาเหตุให้ทหารไทยและลาวเกิดการต่อสู้กันตามบริเวณพรมแดนไทย-ลาว ทั้งนี้ประเทศได้ดำเนินการป้องกันการสู้รบตามพรมแดนไทย-ลาวมิให้ขยายตัว โดยการปิดด่านและชายแดนหลายครั้งเช่นกัน ซึ่งในช่วงเวลานั้นการปิดด่านแต่ละครั้งก็ทำให้ประชาชนฝั่งลาวซึ่งต้องพึ่งพาสินค้าอุปโภค-บริโภคที่ส่งไปจากฝั่งไทยได้รับความเดือดร้อน นอกจากนี้ในสายตาของรัฐบาลทั้งสองฝ่ายยังมองว่าปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นก่อให้เกิดปัญหาขัดแย้งไทย-ลาว ซึ่งก่อให้เกิดการลักลอบขนคนลาวเข้ามายังฝั่งไทย การลักลอบค้าขายสินค้าข้ามแม่น้ำโขง และปัญหาการรุกรานร่องน้ำลาวของเรือปฏิบัติการในลำน้ำโขงของไทย เป็นต้น (สุรัชย์, 2548: 92) จะเห็นได้ว่าช่วงเวลาดังกล่าวเป็นช่วงที่ผู้คนสองฝั่งแม่น้ำโขง ที่มีเชื้อเพียงคนไทยกับคนลาวเท่านั้น ที่ต้องหลบหนีภัยทางการเมืองในบริเวณรอยต่อสองประเทศที่ถูกเรียกขานว่า “ชายแดนแม่น้ำโขง” ตามวาทกรรมแห่งรัฐชาติที่พยายามกำหนดสร้างขึ้น สภาพการณ์ที่ซับซ้อนของผู้คนริมฝั่งน้ำแห่งนี้คือ ในสภาวะการณ์ทางการเมืองที่ตึงเครียดจำเป็นที่จะต้องเลือกว่าจะอยู่ฝั่งไหนของแม่น้ำ ซึ่งสัมพันธ์ต่อการแสดงตัวตนบนฐานคิดของรัฐชาติ นั่นก็คือ การเป็นคนไทยหรือการเป็นคนลาว ที่มีได้สนใจใฝ่ดีกับอัตลักษณ์ร่วมทางชาติพันธุ์ที่มีมาเนิ่นนานของผู้คนดังกล่าวแต่อย่างใด

3.6.1.2 การข้ามเส้นเขตแดนเพื่อสิทธิในทรัพย์สิน

หลังจากที่รัฐบาลลาวมีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองภายในประเทศเมื่อก่อนปี ค.ศ.1980 ซึ่งได้นำนโยบายคอมมิวนิสต์มาใช้อย่างเข้มงวด ทั้งการควบคุมพุทธศาสนา การตัดสัมพันธ์กับไทย และการใช้ความรุนแรงเข้าปราบปรามชนกลุ่มน้อย (คลาร์, 2544: 39) อันเป็นสาเหตุสำคัญอีกอย่างหนึ่งที่ทำให้ชาวชุมชนอ่างปลาบึกได้เผชิญกับภาวะการถูกจำกัดการเคลื่อนไหวไปมาหาสู่กัน อย่างไรก็ตาม การห้ามติดต่อดังกล่าวที่รัฐลาวได้อำงนั้นก็ได้ปรากฏแต่เพียงในทางกฎหมายเท่านั้น การติดต่อดังกล่าวกันระหว่างกลุ่มชนทั้งสองฝั่งแม่น้ำซึ่งเคยเป็นชุมชนเดียวกันมาก่อนยังคงมีการต่อรอง และปรับกลยุทธ์เพื่อสร้างความสัมพันธ์ต่อกัน และกันของชาวชุมชนอ่างปลาบึกอยู่เช่นเดิม ชาวอ่างปลาบึกฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงกับชาวอ่างปลาบึกฝั่งขวาของแม่น้ำก็ยังผลิตสร้างความสัมพันธ์ภายใต้กลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน ในช่วงเวลานี้ อำนาจรัฐทั้งฝ่ายไทยและฝ่ายลาวต่างพยายามใช้อำนาจในการครอบครอง และอ้างสิทธิเหนือดินแดนรัฐชาติอันสร้างภาวะความกดดันให้เกิดขึ้นแก่ผู้คนในชุมชนของชาวอ่างปลาบึก ทั้งการตั้งสถานที่ทำการที่ตั้งตำรวจตระเวนชายแดน (ตชด. 2454) ของรัฐไทยในบริเวณตะเข็บชายแดนแม่น้ำโขง ซึ่งรวมถึงชุมชนอ่างปลาบึกด้วย (ก้านันผาสี, สัมภาษณ์, ธันวาคม 2551)

แต่ภายหลังนโยบายเศรษฐกิจแบบคอมมิวนิสต์ได้ล้มเหลวไม่เป็นท่า ลาวก็ได้ดำเนินนโยบาย “จินตนาการใหม่” มาใช้ในปี ค.ศ.1989 โดยเริ่มเปิดเสรีทางเศรษฐกิจและการเมืองมาอย่างต่อเนื่องตลอดทศวรรษที่ 1990 ซึ่งสร้างความกระชับแน่นรอบใหม่ระหว่างรัฐไทยกับรัฐลาว โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังจากที่มีการเปิดใช้สะพานมิตรภาพไทย-ลาว หนองคายเมืองเวียงจันทน์ ในปี ค.ศ.1994 ภายใต้การเติบโตของระบบทุนนิยมและการเปลี่ยนแปลงและส่งเสริมการลงทุนและเศรษฐกิจในภูมิภาคแถบนี้ ได้นำไปสู่ความพยายามที่จะเชื่อมโยงรัฐทั้งสองให้มีความสัมพันธ์แน่นแฟ้นมากยิ่งขึ้น ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ซึ่งถือเป็นกระบวนการหนึ่งที่ได้ผลักดันให้เกิดการเชื่อมโยงโลกให้เป็นหนึ่งเดียวกันโดยเฉพาะอย่างยิ่งในทางด้านเศรษฐกิจ จนนำไปสู่การเปิดการค้าเสรีและเกิดการบูรณาการความร่วมมือกันทางด้านเศรษฐกิจของกลุ่มประเทศต่าง ๆ ทั้งในระดับโลกและระดับภูมิภาคขึ้น อาทิเช่น อาเซียน (Asean) อียูหรือสหภาพยุโรป (EU) และอนุภูมิภาคกลุ่มแม่น้ำโขง (GMS) เป็นต้น (พิทยา และคณะ, 2549: 45) ภายใต้เหตุผลของการพัฒนาเชิงเศรษฐกิจและการค้าการลงทุนเป็นสำคัญ

ในสถานการณ์ของตลาดการค้าเสรีในยุคที่ทุนนิยมและความร่วมมือของทุนทางการค้าระหว่างรัฐไทยกับรัฐลาวนั้น ได้ทำให้รัฐทั้งสองฝ่ายพยายามที่จะใช้เส้นพรมแดนของแม่น้ำโขงเพื่อกำหนดขอบเขตความเป็นชาติและประเทศให้ชัดเจนยิ่งขึ้น ดังกรณีการพยายามที่จะให้ผู้คนและสินค้าต่าง ๆ เข้าออก/ขึ้นลงตามตำแหน่งแห่งที่ ซึ่งรัฐได้กำหนดและสร้างระเบียบเงื่อนไขเอาไว้ อันบ่งบอกถึงอำนาจรัฐที่ต้องการจัดระเบียบและควบคุมจัดการกับภาวะการไร้พรมแดนนี้ ชุมชนชายแดนโดยเฉพาะชาวอ่างปลาบึกที่อยู่ฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง หรือ “คนลาว” คือผู้ที่ถูกนิยามให้อยู่ภายใต้อำนาจรัฐของไทยหากเดินทางเข้ามาสู่แผ่นดินฝั่งขวาของแม่น้ำโขง ซึ่งมีระยะห่างกันเพียงไม่ถึง 500 เมตร ภาพลักษณ์ของชาวลาวที่มาจากฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงในฐานะบุคคลที่ต้อง

พึงพึงรัฐไทยได้ถูกเน้นย้ำอยู่เสมอผ่านถ้อยคำว่าด้วยระเบียบการขึ้นลงท่าเรือชั่วคราวที่ข้ามฟากระหว่างบ้านผาตั้งฝั่งไทยกับบ้านอ่างฝั่งลาว ทั้งนี้เพื่อจำแนกแยกแยะและสร้างความแตกต่างให้เกิดขึ้นกับผู้คนในอาณาบริเวณชุมชนเดียวกัน อีกทั้งยังเป็นกลไกในการจัดระเบียบของรัฐที่เข้ามากำกับดูแลการเคลื่อนย้ายไปมาให้อยู่กับร่องกับรอยตามฉันทานุมัติของรัฐ ทั้งนี้ในชุมชนอ่างปลาบึกกำหนดให้ขึ้นลงที่ท่าเรือวัดบ้านผาตั้งหรือวัดอ่างปลาบึกแห่งเดียว

หลังจากที่มีการกำหนดจุดผ่อนปรนให้ผู้คนสองฝั่งแม่น้ำโขงได้เดินทางไปมาหาสู่กัน โดยรัฐได้กำหนดตำแหน่งแห่งที่ของท่าเรือข้ามฟากไว้เพียงจุดเดียว นั่นก็คือ ด้านหลังวัดอ่างปลาบึก คือกำหนดช่วงระยะเวลาเดินทางตั้งแต่เวลา 06.00 น. – 18.00 น. ของทุกวัน ระเบียบกฎเกณฑ์นี้ถูกประกาศใช้เมื่อปี พ.ศ.2545 อันเป็นปีที่มีความเข้มข้นในเรื่องการค้าเสรีในภูมิภาคแม่น้ำโขง ชาวชุมชนอ่างปลาบึกฝั่งซ้ายถูกมองและประทับตราจากรัฐไทยว่า “คนต่างด้าว” ด้วยสภาพที่แตกต่างโดยอาศัยมิติของพื้นที่ที่อยู่อาศัยมาเป็นตัวกำหนดสร้างกฎเกณฑ์ความเป็นพลเมืองให้เกิดขึ้นอย่างชัดเจน คือเป็น “คนลาว” และ “คนต่างด้าว” ซึ่งไม่มีสิทธิอำนาจในดินแดนฝั่งขวาของแม่น้ำโขงที่แม่น้ำทศนะของผู้คนจะเป็นพื้นที่ชุมชนเดียวกันก็ตาม การกำหนดระเบียบว่าด้วยการเข้าออกขึ้นลงด่านท่าเรือชั่วคราวของชุมชนแห่งนี้ จำเป็นต้องขออนุญาตทั้งทางตรงและทางอ้อม กล่าวคือ จะต้องอยู่ในสายตาของเจ้าที่หรือตัวแทนของรัฐทั้งสองฝ่าย ชาวอ่างปลาบึกทั้งฝั่งซ้ายและฝั่งขวาของแม่น้ำโขง จึงเหมือนกับตกอยู่ภายใต้อำนาจการครอบงำและนำเสนอภาพของรัฐในฐานะเป็นผู้ดูแลรักษาความสงบเรียบร้อยในเขตพื้นที่ชายแดน ดังปรากฏในทัศนะของตำรวจตระเวนชายแดนที่ประจำการอยู่ในชุมชนแห่งนี้ที่มองชาวอ่างปลาบึกทั้งสองฝากน้ำที่เดินทางไปมาหาสู่กันว่า

“นโยบายความมั่นคงของชาติ (รัฐ) เกี่ยวกับพื้นที่ชายแดนนี้ ในบริเวณพื้นที่แม่น้ำโขงมีชาวลาวที่เดินทางข้ามฟากมายังฝั่งไทย ซึ่งถ้าพูดตามกฎหมายก็ต้องขออนุญาตเป็นลายลักษณ์อักษร และต้องไม่นำสิ่งผิดกฎหมายใดๆ เข้ามาสู่ราชอาณาจักรไทย แต่ความเป็นบ้านพี่เมืองน้องกัน เหมือนกับคนบ้านเดียวกันก็อนุโลมให้เดินทางเข้ามายังฝั่งไทยได้ ทำเป็นมองไม่เห็น ไม่ใส่ใจก็ไม่มีปัญหาอะไร”

(ตชด.วิโรจน์, สัมภาษณ์, มีนาคม 2552)

จากทัศนะข้างต้นเราจะเห็นว่า เจ้าหน้าที่รัฐได้อำนาจเหนือดินแดนที่สามารถกระทำการต่างๆ ผ่านกฎหมายว่าด้วยการรักษาความมั่นคงแห่งรัฐที่จะบังคับใช้ต่อชาวอ่างปลาบึกที่อยู่ฝั่งซ้ายซึ่งถูกขนานนามว่า “คนลาว” ในพื้นที่อาณาบริเวณเดียวกัน แต่อำนาจแห่งรัฐดังกล่าวถูกยกเว้นโดยชาวบ้านอ้างสิทธิความเป็นชาติพันธุ์ ความเป็นพี่น้อง ความเป็นเครือญาติระหว่างกันของผู้คนสองฝั่งน้ำ เช่นนี้ด้านในกรณีของชุมชนอ่างปลาบึกจึงเป็นเพียง “ท่าเรือ” ขึ้นลงของชาวบ้าน ซึ่งถูกนิยามผ่านกิจกรรมจากชาวชุมชนอ่างปลาบึกในฐานะเป็น “พี่น้องบ้านเดียวกัน” (นางมาลี, สัมภาษณ์, กุมภาพันธ์ 2552) ภายใต้ความสัมพันธ์อันซับซ้อนและหลากหลาย รวมทั้ง

จุดเปลี่ยนทางการเมืองในยุคหลังซึ่งทำให้ผู้คนสองฝั่งน้ำสามารถสร้างเครือข่ายของความสัมพันธ์ได้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น

“ความสัมพันธ์” ที่ถูกนิยามความหมายขึ้นในฐานะ “คนริมโขง” ได้ทำให้ชาวอ่างปลาบึกได้ใช้อำนาจในการต่อรองกับภาวะของการข้ามพรมแดนรัฐชาติ ที่สามารถสร้างความสัมพันธ์ให้เกิดขึ้นกับกลุ่มชนได้ แม้ว่าอำนาจรัฐจะสามารถกำหนดนิยามตัวตนของผู้คนให้แยกจากกันโดยใช้ความเป็นพลเมืองของในแต่ละรัฐชาติ คือ คนชาติไทย/คนชาตินลาว รวมทั้งแยกชุมชนออกจากกันให้กลายเป็น ฝั่งซ้ายคือบ้านอ่างของรัฐบาล/ฝั่งขวาคือบ้านผาตั้งจว.รัฐไทย มาเป็นเส้นแบ่งแยกสร้างความแตกต่างให้เกิดขึ้นกับชุมชนชาวอ่างปลาบึก เนื่องจากพื้นที่อยู่อาศัยของชาวอ่างปลาบึกนั้นเป็นพื้นที่ชายแดนรัฐชาติ ที่ใช้แม่น้ำโขงเป็นเส้นกันแบ่งเขตแดนทั้งสองรัฐให้แยกออกจากกัน แม้ว่าชาวชุมชนอ่างปลาบึกนั้นจะสามารถต่อรองในการเดินทางไปมาหาสู่กันได้เพื่อสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีอยู่ร่วมกัน แต่ก็ต้องเผชิญกับข้อจำกัดของตำแหน่งแห่งที่ (place) และช่วงเวลา (time) ที่รัฐกำหนดไว้ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ทั้งนี้หากชาวอ่างปลาบึกไม่ขึ้นลงตามจุดที่กำหนดก็มีนัยยะหรือสื่อความหมายให้เจ้าหน้าที่รัฐเข้าใจว่า บุคคลนี้เข้ามาสู่ยังดินแดนของรัฐอย่างมิชอบและก็สามารถจับกุมหรือตรวจค้นได้ เช่นนี้ชาวอ่างปลาบึกจึงหวาดหวั่นต่อความไม่แน่นอนชัดเจนและหวั่นเกรงต่ออำนาจรัฐของทั้งสองฝ่ายด้วยเช่นกัน พวกเขาไม่กล้าที่จะข้ามแม่น้ำโขงแล้วขึ้นลงตามจุดต่าง ๆ ที่ดูน่าจะสะดวกสบายกว่า แต่ก็ต้องจำยอมที่จะปฏิบัติตามระเบียบข้อกำหนดของรัฐแต่ละชาติกำหนดไว้

ก่อนปี พ.ศ.2518 ประเทศลาวยังดำเนินนโยบายการเมืองที่ชาวบ้านแถบนี้เรียกว่าเป็น “ระบอบเก่า” อันเป็นการปกครองแบบสังคมนิยมอยู่นั้น เรื่องราวการข้ามพรมแดนแม่น้ำโขงของชาวชุมชนอ่างปลาบึกดูจะเป็นเรื่องที่ยุ่งยากและซับซ้อนมาก การปิดประเทศของรัฐบาลและตัดความสัมพันธ์กับรัฐไทยนั้นได้ส่งผลกระทบอย่างเด่นชัดต่อชุมชนอ่างปลาบึก คนฝั่งขวาที่เคยไปทำมาหากินปลูกผักเลี้ยงสัตว์ไว้ฝั่งซ้ายแม่น้ำ ในทำนองเดียวกันคนฝั่งซ้ายที่มาทำมาหากินและมีที่ทางอยู่ฝั่งขวาของแม่น้ำสืบทอดมาตั้งแต่ยุคบรรพบุรุษ ก็ถูกอำนาจรัฐมาจำกัดและออกแบบพื้นที่อาณาเขตให้กับบุคคลที่ถูกมองว่า มีสิทธิชอบธรรมตามกฎหมายของพลเมืองในแต่ละชาติ แม้จะไม่เห็นด้วยและชาวบ้านรู้จักอึดอัดแต่ก็ไม่มีใครกล้าคัดค้าน ในระหว่างที่กลุ่มเครือญาติในชุมชนถูกจำแนกแยกแยะให้ขึ้นสังกัดกับรัฐชาติใดรัฐชาติหนึ่ง ที่ตั้งตำรวจตระเวนชายแดนก็ได้ถูกตั้งขึ้นในพื้นที่ชุมชนแห่งนี้ในบริเวณพื้นที่ศาลเจ้าพ่ออ่างปลาบึกที่ผู้คนนับถือ การเดินทางข้ามพรมแดนรัฐชาติของชาวอ่างปลาบึกฝั่งซ้ายในระยะแรก จะต้องมาแจ้งและขึ้นท่าในเขตที่ทำการตำรวจตระเวนชายแดนเท่านั้นอันเป็นแนวทางในการรักษาควบคุมดูแล “คนต่างด้าว” ที่เดินทางเข้ามาสู่ราชอาณาจักรไทยตามนโยบายการรักษาความมั่นคงแห่งรัฐ

ต่อมามีการปรึกษาหารือกันระหว่างผู้นำชุมชนทั้งสองหมู่บ้าน ให้มีการเปิดเป็นด่านประเพณีโดยให้ใช้พื้นที่ด้านหลังของวัดเป็นท่าเรือขึ้นลงสำหรับชาวอ่างปลาบึกฝั่งซ้าย อีกทั้งในทุกๆ ปี ก็จะมีประเพณีที่ผู้คนเดินทางไปมาหาสู่กันโดยเฉพาะบุญในเดือน 4 บุญพระเวสเทศน์มหาชาติที่จะจัดขึ้นในทั้งสองชุมชน แต่จะมีวันเวลาแตกต่างกัน เพื่อให้ชาวบ้านของแต่ละฝั่งน้ำ

ได้เดินทางไปมาหาสู่และร่วมงานบุญดังกล่าวยุบรวมกัน ด้วยเหตุนี้ จึงมีการเปิดให้ใช้เป็นท่าเรือ บ้านผาตั้งมาตั้งแต่ปี พ.ศ.2540 แล้ว (ลุงคำ, สัมภาษณ์, พุศิจิกายน 255) ชาวอ่างปลาบึกทั้งสองฝั่งน้ำจึงเดินทางไปมาหาสู่กันเพื่อจับจ่ายซื้อของต่าง ๆ คนฝั่งซ้ายก็เดินทางมาซื้อสินค้าอุปโภคบริโภค บ้างก็เอาปลาเอาข้าวไปแลกเปลี่ยนซื้อขายกัน คนฝั่งขวาก็เดินทางไปเอาของป่าพืชผักต่าง ๆ นำกลับมาขาย เป็นต้น ความเข้มงวดในการข้ามพรมแดนของผู้คนทั้งสองฝั่งน้ำรวมทั้งการเปลี่ยนแปลงวิธีการเข้าออกผ่าน “ด่านประเพณี” มิใช่ “ด่าน ดชด.” ได้ส่งผลให้ระบบความเป็นเครือญาติ “เป็นพี่น้องกัน” สามารถถูกนำมาอธิบายและอยู่ในการรับรู้ของชาวชุมชนอ่างปลาบึกทั้งสองฝั่งน้ำร่วมกัน

การเกิดเป็นชุมชนอ่างปลาบึกนี้เป็นรูปแบบหนึ่งของพื้นที่พรมแดนได้ปะทะสังสรรค์กัน อันแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ภายในกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน แต่ถูกจัดวางให้เป็นคนต่างเชื้อชาติ ความหมายของชุมชนอ่างปลาบึกในทัศนะของชีวิตประจำวันนี้จึงเป็นทั้งชุมชนทางกายภาพโดยมีการตั้งบ้านเรือนอยู่ในบริเวณอาณาบริเวณเดียวกัน นอกจากนี้ยังมีการผลิตซ้ำความเป็นชาติพันธุ์เดียวกันโดยการยึดโยงกับประเพณีความเชื่อ พิธีกรรมตลอดจนธรรมเนียมปฏิบัติของผู้คนทั้งสองฝั่งน้ำที่มีอยู่ร่วมกัน อำนาจต่อรองกับรัฐในวิถีชีวิตประจำวันของชาวอ่างปลาบึก ก็คือมิติของความสัมพันธ์ระหว่างผู้คน ชีวิต ประวัติศาสตร์มาเป็นกรอบกติกาของประชาชนสองฝั่งน้ำ

ในขณะที่เจ้าหน้าที่รัฐทั้งฝ่ายไทยและฝ่ายลาวตกลงกันแล้วอ้างการกำหนดจุดผ่อนปรนให้ผู้คนสองฝั่งน้ำไปมาหาสู่กันได้ อันเป็นแนวทางในการเพิ่มความสัมพันธ์อันดีที่มีต่อประเทศเพื่อนบ้านตามทัศนะของรัฐ แต่วิธีการกำหนดพื้นที่เข้าออกของเจ้าหน้าที่รัฐ ซึ่งอ้างว่าหากเป็นด่านประเพณีก็น่าจะใช้ด้านหลังของวัดเป็นที่ตั้งท่าเรือ แล้วกำหนดให้เข้าออกเป็นเวลาเท่านั้น ก็สร้างความงุนงงให้กับชาวบ้านทั่วไป โดยเฉพาะชาวอ่างปลาบึกฝั่งซ้ายที่ถูกนิยามให้กลายเป็น “พลเมืองลาว” เป็นอย่างมาก พ่อตู้อินทร์ซึ่งเป็นชาวอ่างปลาบึกฝั่งซ้ายเล่าว่า พื้นที่ตรงข้ามกับบ้านอ่างมีความสะดวกสบายมาก คือ วัดตามระยะความกว้างของแม่น้ำโขงเพียง 800 เมตรเท่านั้น ซึ่งในอดีตชาวบ้านก็ขึ้นลงเข้าออกได้ตลอดทั้งลำน้ำ สะดวกตรงไหนก็ขึ้นเท่านั้น แต่พอมีการจัดระเบียบชุมชนชายแดนของฝั่งและฝั่งลาวร่วมกันโดยเจ้าหน้าที่ของรัฐ ก็ได้กำหนดให้มีการเข้าออกขึ้นลงในท่าเรือชั่วคราวเพียงจุดเดียวเท่านั้น โดยอ้างการกำกับดูแลและการรักษาความสงบเรียบร้อยให้เกิดขึ้นภายในชุมชนชายแดน แต่เมื่อพิจารณาระยะทางในการเดินทางที่จะต้องมาที่ท่าเรือบ้านอ่างปลาบึกสำหรับชาวลาวแล้ว ก็พบว่าต้องนั่งเรือทวนน้ำขึ้นมาเป็นระยะทางมากกว่า 2 กิโลเมตร ทั้งนี้หากชาวบ้านขึ้นลงนอกเหนือจากที่กำหนดไว้แล้วชาวบ้านอ่างปลาบึกก็จะกลายเป็นคนลาวหรือคนไทยกลายเป็น “ผู้หลบหนีเข้าเมือง” ตามแนวคิดของรัฐซึ่งสามารถจับกุมได้ ทักษะในการรักษาความมั่นคงแห่งรัฐ การกำหนดจุดเข้าออกอย่างเฉพาะเจาะจงเพียงไม่กี่จุดจึงเป็นไปเพื่อตอบสนองอำนาจหน้าที่ในการควบคุมดูแลของรัฐที่มีต่อประชาชนทั่วไป โดยไม่ตระหนักถึงความสัมพันธ์อันหลากหลายในชีวิต พื้นที่ และผู้คนที่อยู่ในชุมชนแถบนี้ และการกำหนดจุดเข้าออกของผู้คนสองฝั่งน้ำที่เรียกกันว่า “ด่านประเพณี” จึงถูกตั้งคำถามจากชาวอ่างปลาบึก

“แต่ก่อนนั้นนายบ้าน/กำนันและเจ้าหน้าที่บอกว่า จะกำหนดจุดเข้าออกให้เหลือจุดเดียว ให้คนฝั่งโพ้น (ฝั่งไทย) นั่งเรือมาจอดไว้บริเวณท่าหลังวัด ซึ่งไกลกว่าเดิมจากที่เคยเดินทางขึ้นลงบริเวณใกล้ศาลเจ้าพ่ออ่างปลาบึก ซึ่งตอนนั้นก็กลายเป็นที่ตั้งทำการ ตชด. จุดเข้าออกเดิมมันก็ได้อยู่แล้ว บ่ต้องเดินทางไกล เปลืองน้ำมัน แต่เฮ็ดจั่งได้ได้ (จะอย่างไรก็ได้) เขา (รัฐ) บอกให้พวกเฮาเข้าออกให้เป็นที่เป็นทาง ถ้าบ่เฮ็ด (ไม่ปฏิบัติตาม) นำก็จะปิดบ่ให้เข้าออก”

(พ่อตู้อินทร์, สัมภาษณ์, เมษายน 2552)

“ตชด.ห้ามคนขับเรือลารับส่งนอกจุดที่กำหนด แต่ ตชด.(รัฐ) ก็เป็นผู้เลือกจุดกำหนดให้คนขึ้นลง ส่วนพื้น (ตชด./รัฐ) จะขึ้นตรงได้ก็ได้ คนฝั่งโพ้น (คนลาว) บ่มีข้าว บ่มีเครื่องสินค้าอาหารก็ต้องมาซื้อฝั่งพี ถ้าบ่เชื่อบ่เฮ็ดน้ำกะจะถูกจับ”

(อ้ายคำหลาย, สัมภาษณ์, เมษายน 2552)

หลังจากที่มีการแบ่งแยกพื้นที่พรหมแดนออกเป็น 2 ฝั่ง ฝั่งไทยฝั่งขวา ฝั่งลาวฝั่งซ้ายแล้ว ชาวอ่างปลาบึกก็ได้ขึ้นทะเบียนเป็นพลเมืองของแต่ละประเทศโดยมีบัตรประจำตัวประชาชนเป็นเครื่องยืนยันแสดงตัวตนต่อรัฐ การกำหนดเงื่อนไขให้สังกัดความเป็นพลเมืองที่ถูกสร้างขึ้นด้วยอำนาจรัฐนี้เป็นเงื่อนไขและปัจจัยสำคัญอีกอย่างหนึ่งของความยากจนทุกข์ยากให้เกิดแก่ชีวิตขึ้นเนื่องจากชาวอ่างปลาบึกต้องเผชิญกับแนวคิดเรื่อง “สิทธิในการถือครองที่ดิน” ซึ่งเป็นพื้นที่ในการสร้างผลผลิตต่างๆ เนื่องจากคนฝั่งไทยบางส่วนเคยมีที่ทำมาหากิน มีสวน มีไร่จำนวนมากอยู่ฝั่งประเทศลาว แต่หลังจากถูกนิยามให้กลายเป็นประชากรไทย ซึ่งพวกเขาเลือกที่จะเป็นคนไทยในขณะนั้น ด้วยความเกรงกลัวพิษภัยของระบอบการเมืองที่หนีข้ามพากมา จึงเป็นเหตุผลหลักที่ได้เลือกที่จะเป็นคนของรัฐไทย ในทำนองเดียวกันคนฝั่งลาวที่มีที่ทำมาหากินในฝั่งไทยตั้งแต่รุ่นพ่อรุ่นแม่ปู่ย่าตายายก็ต้องหมดสภาพการถือครองในพื้นที่การผลิตนั้นๆ เช่นนี้จึงทำให้ชาวอ่างปลาบึกบางส่วนต้องกลายเป็น “คนทุกข์คนยาก” เพราะไม่มีสิทธิ ไม่มีที่ทำกิน ต้องเผชิญกับความยากจนที่ถึงโถมเข้ามาหลังจากแม่น้ำโขงได้กลายสภาพเป็น “เส้นกันเขตแดน” อย่างมีพลังตามถ้อยคำของรัฐ ในสถานการณ์ที่ต้องเผชิญกับการไร้ที่ทำมาหากินในเรื่องการใช้พื้นที่สร้างผลผลิตนี้ รัฐได้สร้างภาวะความเป็นอื่นและความเป็นชายขอบต่อชาวอ่างปลาบึกโดยใช้เส้นพรหมแดนแม่น้ำโขงมาจำแนกแยกแยะจนเกิดความแตกต่างกัน ต้นทุนทางการผลิตที่แตกต่างกันทำให้สถานภาพทางสังคมและความเป็นอยู่ของชาวอ่างปลาบึกในสองฝั่งแม่น้ำนี้ ต้องเผชิญกับการเข้าถึงแหล่งทรัพยากรที่ดินอันเป็นพื้นที่ทำกินในชุมชนเกษตรกรรมที่มีมาเนิ่นนาน

“แม่ตู้มาอยู่ทางพีหนีการถูกจับไปบอกรมสัมมนาตามระบอบเก่าของลาว มาอยู่กับพี่น้องแต่งงานกับคนไทยบ้านผาตั้งฝั่งไทยพี ตั้งแต่โดนเหิง (นาน) แล้ว บ้านนี้ก็อยู่มาตั้งแต่พ่อบ่ทันตาย เดี่ยวนี้พ่อตู้ตายไปแล้ว บ้านหลังนี้ก็ต้องเป็นชื่อของลูก แม่ตู้บ่มีสิทธิ์ดอกเพราะถือใบต่างตัว แม่เกิดก่อนอยู่ก่อนกับมีสิทธิ์ ลูกเกิดทีหลังแม่จึงมีสิทธิ์”

(แม่ตู้เกิด, สัมภาษณ์, ตุลาคม 2551)

ชาวอ่างปลาบึกภายใต้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับรัฐทั้งฝ่ายไทยและรัฐฝ่ายลาว ผู้คนในชุมชนแห่งนี้บางส่วนจึงมีฐานะเป็นคนต่างด้าวไม่มีสิทธิการครอบครอง ไม่มีอำนาจในการต่อรอง ชาวชุมชนอ่างปลาบึกที่ถูกนิยามด้วยวาทกรรมความเป็นพลเมืองไทยมีสถานภาพสูงและมีโอกาสเข้าถึงสิทธิในที่ดินอย่างมั่นคง ศักยภาพในการเข้าถึงแหล่งทรัพยากรที่เหลื่อมล้ำกันเช่นนี้ ดังจะเห็นได้จากกรณีนโยบายการแก้ปัญหาที่ดินของประชาชนในพื้นที่ชายแดนของรัฐบาล โดยการออกเอกสารสิทธิให้กับประชาชนพลเมืองไทยที่ถือครองที่ดินและได้ใช้ประโยชน์ในที่ดินนั้นๆ มาเป็นเวลานานตามข้อกำหนด นโยบายดังกล่าวดูเหมือนว่าจะไม่ครอบคลุมแม่ตู่เกิดในฐานะที่เป็นคนต่างด้าวที่ใช้ที่ดินทำกินมาเนิ่นนานเช่นกัน เช่นนี้แม่ตู่เกิดจึงไม่มีสิทธิในการถือครองที่ดินมาจนถึงทุกวันนี้ เพราะขาดสถานะความเป็นพลเมืองไทย นอกเหนือจากนี้ นโยบายดังกล่าวยังเอื้อประโยชน์ต่อการเมืองท้องถิ่นและนายทุนท้องถิ่นในตัวเมืองหนองคายและอุดรธานีผู้มีสถานะพลเมืองไทย มิใช่คนต่างด้าว และแม้ว่าพื้นที่ซึ่งกลุ่มคนเหล่านี้ครอบครองจะไม่ได้ใช้ประโยชน์ในเชิงการผลิตแต่อย่างใด ดังกรณีที่นายทุนในจังหวัดอุดรธานีมาซื้อที่ทางแล้วสร้างเป็นเพียงสำนักคนทรงในรูปขอบ้านหลังหนึ่งเพียงเท่านั้นก็ตาม

“ที่ทางก่อนเข้าบ้านผาตั้งที่มีบ้านงามๆ หลังหนึ่งสร้างอยู่ คือริสอตร์เป็นที่ของ คนรวยอยู่เมืองอุดรฯ มาซื้อไว้ แต่กับได้เฮ็ดหยั่ง (ทำไม้) ส่วนที่ตรงข้ามวัดอ่างปลาบึกที่ ทางฝั่งลาวก็คือกันเป็นที่ของคนรวยอยู่เวียงจันทน์เพิ่นมาซื้อไว้ เฮ็ดเป็นสวนซื้อๆ บ่ได้ ปลุกผักปลุกไม้เฮ็ด (ทำ) ประโยชน์หยั่ง (อะไร) แค้จับจองไว้ซื้อๆ (เท่านั้น)”

(นางจันทิ, สัมภาษณ์, พฤษภาคม 2552)

“ความเป็นอื่น” ของคนฝั่งซ้ายที่ย้ายมาอยู่ฝั่งขวาของชาวอ่างปลาบึกภายใต้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันอันเกิดจากวาทกรรมของรัฐที่สร้างขึ้นผ่านสถานการณ์การข้ามแดนอย่างมิชอบด้วยกฎหมาย บทบาทของผู้ปกป้องอำนาจอธิปไตยเหนือดินแดนแม่น้ำโขงของรัฐเพื่อบริหารจัดการและสร้างความชอบธรรมให้กับตนเองนั้น ก็ได้ตีตราและสร้างภาพลักษณ์ให้ชาวอ่างปลาบึกที่หนีข้ามแดนจากฝั่งซ้ายย้ายมาฝั่งขวาในฐานะ “คนต่างด้าวชาวลาว” แล้วก็สร้างตัวตนผ่านบัตรต่างด้าว ทำให้กฎหมายรับรองการเป็นนิติบุคคลของรัฐของกลุ่มคนดังกล่าวยิ่งลดน้อยถอยลง การสร้างความเป็นอื่นให้กับคนในท้องถิ่นชุมชนเดียวกันว่า คนนี้เป็นคนไทย คนนี้เป็นคนลาว จึงมีนัยยะสำคัญต่อการสร้างความรุนแรงและลดทอนสถานภาพทางสังคมให้เกิดแก่ผู้คนชาวอ่างปลาบึกอย่างปฏิเสธไม่ได้

อย่างไรก็ตาม ภายใต้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับรัฐเช่นนี้ สำหรับชาวชุมชนอ่างปลาบึกที่มีเคยกินเคยใช้แหล่งทรัพยากรร่วมกันในพื้นที่ทั้งฝั่งไทยและฝั่งลาว การถือครองที่ดินหรือถือกรรมสิทธิ์แบบ “ลักลอบ” กระทำผิดกฎหมายในมุมมองของรัฐก็มีปรากฏด้วยเช่นกัน กล่าวคือมีชาวบ้านบางกลุ่มมีทั้งใบกรรมสิทธิ์และการแผ้วถางที่ทางเพื่อทำประโยชน์ แล้วอ้างสิทธิในการเป็นเจ้าของที่ดินในฝั่งลาวก็มี บางก็ฝากชื่อให้ถือครองโดยมอบเงินจำนวนหนึ่งให้กับญาติพี่น้อง

ที่เป็นคนลาว แล้วก็ใช้ความไวเนื้อเชื้อใจในการครอบครองที่ดิน ปฏิบัติการ “ลักลอบ” แอบใช้พื้นที่ดินฝั่งลาวเพื่อปลูกฝักเลี้ยงสัตว์ของคนฝั่งไทยที่เรียกว่าเป็น “สิทธิข้ามพรมแดน” ที่ดูเหมือนจะทำนายอำนาจรัฐทั้งสอง ดังกรณีน้ำคำแดง อายุประมาณ 45 ปี เป็นคนลาวอพยพมาตั้งแต่มาก่อนปี พ.ศ.2518 มาตั้งรกรากแล้วแต่งงานจดทะเบียนเป็นคนไทย แต่ญาติพี่น้องพ่อแม่เดียวกันอยู่ฝั่งลาวทั้งหมด น้ำคำแดงมีลูกชายผู้หนึ่งได้แจ้งจดทะเบียนขึ้นเป็นทั้งคนไทยและคนลาวเมื่อสัก 10 ปีที่ผ่านมา แล้วลูกชายก็ได้บัตรเป็นคนลาวเมืองศรีโคตร ในเขตแขวงนครเวียงจันทน์ด้วย และมีชื่อปรากฏอยู่ในสำมะโนครัวฝั่งไทยบ้านผาตั้งด้วย

“น้ำได้แจ้งเกิดลูกชายไว้ทั้งสองฝั่ง เพราะว่ายังมีที่ดินมรดกพ่อแม่ที่เฮ็ดอยากเฮ็ดกิน (ทำมาหากิน) เป็นไฮ่นาสาโท (ทำไร่นา) อยู่ฝั่งลาวอยู่ ก็เลยอยากให้ลูกชายมีสิทธิ์และที่ทางบ้านช่องในฝั่งไทยนี่ก็เป็นมรดกที่ตนเองก็อยากมอบให้ลูกชายด้วยเช่นกัน เพราะมีลูกเพียงคนเดียว”

(น้ำคำแดง, สัมภาษณ์, พฤศจิกายน 2551)

จากปรากฏการณ์ในชีวิตประจำวันข้างต้น การแจ้งเกิดให้กับบุคคลในสองประเทศถือเป็นการกระทำผิดกฎหมายด้วยการถือสัญชาติอย่างไม่ต้องสงสัย และการถือครองที่ดินอันเป็นทรัพย์สินมรดกในพื้นที่ทั้งภายในรัฐไทยและรัฐลาวไม่ได้หมายความว่า อำนาจอรรถถูกสั่นคลอนหรือไม่มีความหมาย แต่พรมแดนที่ซ้อนทับอยู่คือพรมแดนของความเป็นชุมชนและชาติพันธุ์เดียวกันมาก่อนที่เส้นกั้นพรมแดนรัฐชาติจะเกิดขึ้น น้ำคำแดงให้เหตุผลว่า “ที่ทางฝั่งโพ้น (ฝั่งลาว) เป็นสมบัติพ่อแม่ให้มาก็ต้องรักษาไว้ ส่วนที่ทางบ้านอาศัยอยู่ทางพี (ฝั่งไทย) ก็สร้างแปลงหลังจากอพยพมาแต่งงานอยู่ได้มาเกือบ 30 ปีมาแล้ว”

3.6.1.3 การข้ามเส้นเขตแดนเพื่อการประกอบอาชีพ

“บ่ต้องมีบัตร บ่ต้องเขียนใบผ่านแดน บ่มี จะข้ามก็บอกว่าไปยาม (เยี่ยม) หาพี่น้องทางฝั่งโพ้น (ฝั่งลาว) มีใผ่รู้จักบ่ (มีใครรู้จักหรือเปล่า) บ่มีคนรู้จักพ่อกีพาไปได้ นั่งเรือคนละ 20 บาท ไปบ่”

(พ่อตู้เพชร, สัมภาษณ์, ตุลาคม 2551)

ถ้อยคำข้างต้นเป็นเสียงของคนขับเรือข้ามฟากระหว่างบ้านผาตั้งกับบ้านอ่าง ซึ่งเป็นชาวลาวผู้หนึ่งที่นั่งรอรับผู้โดยสารจากฝั่งไทยที่โทรศัพท์ตามให้มารับที่ท่าเรือวัดอ่างปลาบึกบ้านผาตั้งแห่งนี้ พ่อตู้เพชรเชิญชวนให้ผู้วิจัยเดินทางข้ามฟากไปพร้อมๆ กัน เพื่อจะไปดูหมู่บ้านอ่างฝั่งลาวซึ่งต้องล่องตามลำน้ำโขงลงไปประมาณเกือบ 2 กิโลเมตร ใช้เวลาประมาณ 20 นาที การเดินทางไปฝั่งลาวผ่านด่านประเพณีหรือท่าเรือวัดอ่างปลาบึกนี้ถือเป็นด่านชั่วคราวเท่านั้นเพราะถ้าจะเดินทางเข้าฝั่งลาวอย่างถูกต้องตามกฎหมาย คือ เดินทางจากหมู่บ้านของตนไปยังด่านตรวจคนเข้าเมืองที่บริเวณท่าเรือในเขตตัวอำเภอสังขมเพื่อทำใบผ่านแดนไปยังฝั่งลาว หรือเข้า

ทางด้านศุลกากรจังหวัดหนองคาย บริเวณสะพานมิตรภาพไทยลาว ซึ่งมีระยะทางถึงเกือบ 60 กิโลเมตร แล้วเข้าไปยังนครเวียงจันทน์อีก 20 กว่ากิโลเมตร หลังจากนั้นก็เดินทางตามเส้นทาง เวียงจันทน์-เมืองसानะคามซึ่งจะผ่านบ้านอ่างอีกประมาณ 60 กิโลเมตร รวมๆ แล้วมีระยะทาง ทั้งสิ้นประมาณ 140 กิโลเมตรจากบ้านผาตั้ง แต่หากไปทางเรือก็จะใช้เวลาเพียง 10 กว่านาที เท่านั้น (อ้ายแหลม, สัมภาษณ์, พฤศจิกายน 2551) ภาพพื้นที่ทางกายภาพของฝั่งไทยกับฝั่ง ลาวที่มีเพียงแม่น้ำโขงเป็นเส้นกั้นเขตแดนแบ่งแยกผ่านฉันทานุมัติของอำนาจรัฐ ดูเหมือนจะ ยุ่งยากและสร้างความลำบากให้กับชาวบ้านแถบนี้ไม่น้อย

แต่ในชีวิตประจำวันของชาวชุมชนอ่างปลาบึกหาได้เดินทางด้วยวิธีการดังกล่าวข้างต้น ไม่ เพราะการเดินทางข้ามแดนในรูปแบบที่เรียกว่า “ผิดกฎหมาย” ในมุมมองของรัฐนั้นเกิดขึ้น เป็นประจำทุกวัน และหลายครั้งซ้ำๆ ไม่มีวันหยุดทั้งฝั่งไทยไปฝั่งลาว คนฝั่งลาวมาฝั่งไทยเป็น เช่นนี้ในทุกๆ วัน ปฏิบัติการของการเดินทางข้ามพรมแดนที่ทำทลายอำนาจรัฐจึงเป็นเหตุการณ์ ปกติสำหรับชาวบ้านบางกลุ่ม เหตุผลประกอบสำคัญที่พวกเขากล้าทำทลายอำนาจรัฐทั้งสอง เนื่องจากอำนาจรัฐไม่ได้เป็นขอบเขตเดียวที่ปรากฏอยู่บนพื้นที่ที่ถูกเรียกว่าเป็นชายแดน พวกเขา มีการนิยามความมั่นคงที่เลื่อนไหลมากกว่าการนิยามของรัฐ โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายใต้ เครือข่ายความสัมพันธ์ทางเครือญาติ (โสภิตา, 2550: 82) มิติความสัมพันธ์ทางเครือญาติของ ชาวชุมชนอ่างปลาบึก จึงมีบทบาทความสำคัญมากยิ่งต่อชีวิตข้ามพรมแดนของผู้คนในพื้นที่ แห่งนี้ และมีพลังในการทำให้เส้นแบ่งเขตแดนของรัฐนั้นพร่ามัวได้เช่นกัน

จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านในพื้นที่ชุมชนอ่างปลาบึกพบว่า ผู้คนในชุมชนแห่งนี้อพยพ โยกย้ายมาจากหลายชุมชน บ้างก็มาจากอุดรธานีฝั่งไทย บ้างก็มาจากเมืองเวียงจันทน์ฝั่งลาว บ้างก็มาจากแขวงไชยะบุรีฝั่งลาว ซึ่งอพยพมาตั้งแต่วัยรุ่นปู่ย่าตาทวดแล้วก่อนที่จะมีการแบ่งแยก ดินแดนออกเป็นสองประเทศ ดังนั้นผู้คนที่ถูกเรียกขานกันในนามชาวอ่างปลาบึกจึงมาจาก หลากหลายพื้นที่โดยในครั้งแรกไม่มีการจำแนกสถานะความเป็นพลเมืองตามแนวคิดรัฐชาติ แต่ เรียกตามสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่ชาวบ้านมองเห็นว่าพื้นที่ชุมชนแถบนี้มีลักษณะคล้ายกับ เป็นอ่างซึ่งเคยมีปลาบึกมาอยู่อาศัยเป็นจำนวนมาก และผู้คนสองฝั่งโขงที่ตั้งรกรากอยู่ ณ ที่แห่ง นี้ก็มีขนบธรรมเนียมประเพณีการจับปลาบึกมานับตั้งแต่อดีตกาลจึงมีชื่อเรียกว่า “อ่างปลาบึก”

ในระบียังไม่ได้กำหนดให้แม่น้ำโขงเป็นเส้นกั้นเขตแดนไทยกับลาวนั้น ชาวอ่างปลา บึกไม่รู้สึกรังเกียจถึงความแตกต่างระหว่างสถานะของความเป็นคนไทยหรือความเป็นคนลาว แต่จาก ความสัมพันธ์ข้ามพรมแดนรัฐชาติของผู้คนในชุมชนแห่งนี้ชาวอ่างปลาบึกที่ถูกเรียกขานว่า เป็น คนลาวที่มาจากฝั่งซ้ายเพื่อมาเป็นแรงงานรับจ้างถางไร่ ปลูกพืช และก่อสร้างทั่วไปทำให้คนลาว รู้ว่า คนอ่างปลาบึกที่เป็นคนไทยมีบทบาทเป็น “นายจ้าง” ส่วนตนเป็นคนลาวก็มีหน้าที่เป็นแค่ แรงงาน “รับจ้าง” การเริ่มเข้าใจถึงความสำคัญว่าสถานะความเป็นพลเมืองไทยกับลาวที่ แตกต่างกันเป็นพรมแดนในการกำหนดสถานะทางสังคมในมิติของแรงงานให้เกิดเหลื่อมล้ำกันก็ ได้ “ถ้าเขาจะปลูกผัก ถางไร่ ถางหญ้าในไร่ในสวน บางครั้งก็บอกคนทางโพนให้หาคนมาเห็ด งานให้ จ้างคนทางโพน (ฝั่งลาว) เห็ดงานนี้ เพราะคนทางโพนไม่ค่อยมีคนเห็ดงานรับจ้างในหมู่บ้าน

แล้ว อีกทั้งค่าจ้างกะสิแพงกว่า จ้างคนลาวมาเห็ดดีกว่า” (นางแดง, สัมภาษณ์, มีนาคม 2552) ด้วยอำนาจของค่าเงินบาทที่มีมากกว่าค่าเงินกีบ ทำให้ชาวลาวบ้านอ่างเดินทางมาค้าแรงงานในชุมชนชายแดนบนฝั่งไทยอยู่เป็นจำนวนมาก บางคนไม่ยอมทำงานในแถบพื้นที่ชายแดนเพียงเท่านั้น แต่อยากจะเข้าไปทำงานในเขตขอนแก่น อุตรดิตถ์บ้าง รวมไปถึงกรุงเทพฯ ด้วยเช่นกัน การเข้าไปทำงานอย่างมั่นคงสำหรับคนลาวก็จะต้องมีบัตรแรงงานต่างด้าว ซึ่งเป็นความหวังของคนลาวที่ต้องการสร้างหลักประกันในการทำงานที่จะไม่ถูกจับของตน อ้ายคำแสง ชาวลาวบ้านอ่างเล่าให้ฟังว่า เมื่อประมาณปี 2547 มีคนฝั่งไทยบอกว่าเป็นเจ้าหน้าที่รัฐรับผิดชอบคนไปทำงานในเมืองไทยได้ แต่ต้องเสียค่าดำเนินการหัวละ 2,000 บาท ในขณะนั้นมีคนลาวหนุ่มสาวที่อยากข้ามฟากไปทำงานเมืองไทย ก็ได้รวบรวมเงินที่ได้จากพ่อแม่ประมาณ 10 คน เพื่อให้คนดังกล่าวช่วยไปดำเนินการให้ได้บัตรแรงงานต่างด้าว ซึ่งเชื่อว่าเป็นสิ่งที่จะทำให้พวกเขาเข้าไปทำงานได้อย่างถูกต้องและไม่ถูกจับ

“ตอนนั้นเขาเอาบัตรของเจ้าหน้าที่แต่งชุดทำงานมาให้ดู แล้วบอกว่าหาคนไปทำงานในโรงงานที่อุดรฯ ขอนแก่น และกรุงเทพฯ เขาว่าเขาจะพาไปอำเภอจัดการขอหนังสือทำงานให้ได้ แล้วเขาก็ให้กรอกเอกสารใบหนึ่ง เพื่อจะกลับมารับ และให้เบอร์โทรศัพท์ไว้ แต่หลังจากนั้นโทรไปก็ไม่ติดอีก จึงรู้ว่าโดนหลอก เสียเงินเสียค่าไปซื้อๆ” (อ้ายแสง, สัมภาษณ์, เมษายน 2552)

จากเรื่องราวดังกล่าวอ้ายคำแสงได้อธิบายถึงเหตุผลที่จ่ายเงินให้กับบุคคลดังกล่าวว่า “ก็คิดว่าถ้าจ่ายเงินซึ่งเขาก็แต่งตัวเป็นเจ้าหน้าที่รัฐมีใบมาแสดง ก็น่าจะได้บัตรจะได้ทำงานอยู่ในประเทศไทยได้อย่างมั่นคง คนไทยจะได้ไม่ว่าเป็นพวกลาวเถื่อน” ลักษณะเช่นนี้แสดงให้เห็นว่าการต้องการความมั่นคงและแน่นอนในการมาค้าแรงงาน อีกทั้งยังเป็นคนต่างบ้านต่างเมืองที่ถือว่าไม่ได้เป็นคนไทย จึงเป็นช่องทางที่เปิดโอกาสให้กับบุคคลทั้งที่อาจจะจะเป็นเจ้าหน้าที่รัฐหรืออื่นๆ ที่แอบแฝงเข้ามาเพื่อแสวงหาผลประโยชน์จากความเหลื่อมล้ำไม่เท่าเทียมและความไม่รู้ของชาวลาว อันเป็นประเด็นของการตอกย้ำและสร้างความไม่ไว้วางใจให้เกิดขึ้นกับนิยามความหมายของกลุ่มชนไทยลาวที่ถูกเรียกขานว่า “บ้านพี่เมืองน้อง” แต่บางภาพชีวิตของคนลาวที่ข้ามแดนมาสู่พื้นที่ประเทศไทยก็พบว่า เอกสารหรือสัญญาที่ได้จากบุคคลที่อ้างตัวว่าเป็นเจ้าหน้าที่ก็ได้สูญเปล่า

การเป็นคนฝั่งชายแม่น้ำโขงและเป็นชนชาติลาวที่เคลื่อนย้ายเข้ามาขายแรงงานในฝั่งไทย ได้ถูกจัดวางไว้ในฐานะ “คนอื่น” (the others) ด้วยมีสถานะเป็น “คนลาว” และเป็น “แรงงานต่างด้าวชาวลาว” ที่แม้จะมีโอกาสในขั้นตอนหรือกระบวนการให้สามารถพิจารณาเข้ามาสู่ระบบการค้าแรงงานในเมืองไทยได้อย่างถูกต้องตามกฎหมาย แต่บางครั้งด้วยความไม่รู้กฎหมาย และขั้นตอนต่างๆ ชาวลาวก็ให้ถูกเอารัดเอาเปรียบจากคนไทยในฐานะที่เป็นผู้รู้กว่า และมีสิทธิความเป็นเจ้าของพื้นที่อาณาเขตรัฐชาติแห่งนี้มากกว่าในทัศนะของคนลาว มุมมองเช่นนี้ปรากฏในเรื่องเล่าอ้ายเหล่าเล่าให้ฟังว่า “เคยเห็นคนลาวอยู่ด่านที่จะข้ามไปฝั่งโรงเกลือ ประเทศเขมร ดู

ร่วมๆ ก็ไม่รู้ว่าเป็นคนลาวหรือ แต่อ้าย (พี่) เห็นเขาถือหนังสือเดินทาง (Pass post) เป็นของคนลาว แต่พวกเขาว่า (พูด) ภาษาไทย เสียงแบบกรุงเทพฯ เลย ตอนแรกกะคิดว่าเป็นไทย แต่เห็นบัตรที่ถือจึงรู้ว่าเป็นคนลาว” (อ้ายแสง, สัมภาษณ์, กุมภาพันธ์ 2552) ปรากฏการณ์นี้สะท้อนให้เห็นว่าชาวลาวที่เข้ามาอยู่ในบริบทของประเทศไทย มักจะถูกมองอยู่บนฐานของความเป็นอื่น เพราะฉะนั้นยิ่งชาวลาวก้าวข้ามพรมแดนอาณาเขตเข้าใกล้พื้นที่ศูนย์กลางมากยิ่งขึ้น การพยายามกลบกลืนหรืออำพรางภาพลักษณ์ของตัวตนทางชาติพันธุ์ก็ยิ่งเข้มข้นขึ้นนั่นเอง

การเป็น “คนฝั่งซ้าย” แม่น้ำโขงทำให้โอกาสเข้าถึงแหล่งทุนแตกต่างกัน แม้ประเทศไทยจะเปิดโอกาสให้ชาวลาวข้ามฝั่งมาค้าแรงงานอย่างถูกต้องตามกฎหมาย และมีสิทธิทำงานอยู่ในฝั่งเมืองไทยได้ แต่ด้วยเหตุผลที่ชาวลาวเองก็ประสบกับความยุ่งยากและไม่รู้ในการดำเนินการตามกระบวนการต่างๆ ที่รัฐกำหนด นอกจากนี้เจ้าหน้าที่รัฐที่ดูแลเรื่องแรงงานข้ามชาติทั้งฝั่งไทยและฝั่งลาวเองก็ดูเหมือนจะไม่ค่อยใส่ใจกับประเด็นการให้คำแนะนำปรึกษามากนัก “ที่นี่ต้องมาติดต่opr้อมกับคนรู้จัก มาขึ้นทะเบียนแรงงานก็ต้องมีนายจ้างมารับรอง ต้องผ่านนายหน้าแล้วก็ต้องเสียเงินค่านายหน้าก่อน ต้องมีสถานประกอบการยืนยัน ไม่สามารถเข้ามาหางานทำเองได้” ทศนะดังกล่าวจากเจ้าหน้าที่รัฐผ่านการบอกเล่าของอ้ายแสงดังกล่าวนี้ดูเหมือนจะขัดแย้งกับแผนงานโครงการพัฒนาความร่วมมือทางเศรษฐกิจในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง (GMS) แผนงานลำดับความสำคัญข้อที่ 6 ว่าด้วยแผนงานการอำนวยความสะดวกการค้าและการลงทุนข้ามพรมแดน (Facilitating Cross-Border Trade and Investment)

คนลาวได้เคลื่อนย้ายและอพยพมาค้าแรงงานในฝั่งไทยเป็นจำนวนมาก ในกรณีของชาวมุขมออ่างปลาบึกก็พบว่า มีการเดินทางโดยการนั่งเรือข้ามฟากมายังฝั่งเมืองอำเภอสงคม เพื่อมาทำไร่ เก็บเกี่ยวผลผลิตทางการเกษตร และดูแลพืชสวนไร่นา ตลอดจนใช้แรงงานในอาชีพการก่อสร้างต่างๆ การเดินทางของชาวมุขมออ่างปลาบึกฝั่งซ้ายมีหลากหลายรูปแบบ ไปเข้าเย็นกลับบ้าง หรือสองถึงสามวันกลับบ้าง หรือสัปดาห์หนึ่งกลับบ้าง บางครั้งก็เป็นเดือนโดยที่นั่งเรือมาจากฟากบ้านอ่าง ทั้งนี้โดยไม่ต้องไปขึ้นทะเบียนเป็นแรงงานต่างด้าว เพราะส่วนใหญ่เป็นการที่ชาวบ้านฝั่งไทยไปร้องขอให้คนรู้จักฝั่งลาว หาผู้คนมาทำงานให้กับตนเอง กลุ่มคนที่ไปเข้าเย็นกลับ เช่น การไปถางนาถางไร่ รดน้ำพืชผักดูแลสวนต่างๆ บางครั้งก็ได้ค่าแรงต่ำกว่าขั้นต่ำทั่วไป คือ 100-140 บาทต่อวัน ซึ่งก็ต้องถูกหักค่านายหน้าประมาณ 20-30 บาทต่อคน อันเป็นค่าที่คนไทยแนะนำให้กับคนลาวที่ต้องการเดินทางมาทำงานในเขตอำเภอสงคม แม้สถานะการเข้าเมืองจะมีขอบด้วยกฎหมายในฐานะชุมชนบ้านใกล้เรือนเคียง ที่ถูกเปรียบเป็นพี่น้องกันนั้นก็มิได้รับความเท่าเทียมเป็นธรรมมากนัก บางครั้งไปทำงานหลายสัปดาห์อยู่กินกับเจ้าของกิจการก็ต้องถูกหักเงิน โดยมักมีคำอธิบายว่า “เป็นค่าภาษี” อ้ายแสงถามผู้วิจัยว่า “ไม่ได้ขึ้นทะเบียนแรงงานก็ต้องเสียภาษีนาอยู่ป่ ขนาดเฮา (เรา) มาเฮ็ดงาน (ทำงาน) กับเจ้าของบ่ผ่านนายหน้ายังต้องเสียภาษี แล้วถ้าผ่านนายหน้าหลายๆ ทอดจะต้องเสียหลายซ้ำได้” (อ้ายแสง, กุมภาพันธ์ 2552)

ลักษณะดังกล่าวข้างต้น แสดงให้เห็นมิติความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับรัฐในประเด็นเกี่ยวกับ สถานภาพของบุคคลต่างด้าวที่เข้าสู่ราชอาณาจักรไทยอย่างถูกต้องตามกฎหมายที่ว่าด้วยการข้าม พรมแดนรัฐชาติ ซึ่งชาวลาวหลายคนได้ตั้งข้อสังเกตถึงขั้นตอนความยุ่งยากและซับซ้อน ตลอดจน การไม่สามารถเข้าถึงหน่วยงานราชการที่พวกเขาต้องการเข้าสู่ราชอาณาจักรไทย และการเข้าไป ทำงานอย่างถูกต้องโดยชอบด้วยกฎหมาย “เฮาก็อยากไปเฮ็ดงานเมืองไทย แต่ก็บ่รู้ว่าจะเป็น ติดต่อกับไผ่ ส่วนหลายถ้ามีคนฝั่งไทยมาติดต่อ ก็หย่านูกตัว (หลอก) เอาเงินไปซื้อๆ หรือบ่จะ ถูกจับ ไปบ่ฮอด (ไม่ถึง) กรุงเทพมหานครฯ” (นางเดือน, สัมภาษณ์, กุมภาพันธ์ 2552) อย่างไรก็ตาม ชาวลาวในชุมชนอ่างปลาบึก ก็ตระหนักถึงสถานภาพที่แตกต่างกันระหว่างตัวเองกับชาว ไทยในชุมชนอ่างปลาบึกและเจ้าหน้าที่รัฐ ชาวลาวในชุมชนอ่างปลาบึกมองตัวเองว่าเป็นคนทุกซ์ คนยาก คนจน มีความรู้ต่ำ ด้อยการพัฒนา และไร้อำนาจ ในขณะที่ได้จัดวางรัฐ หรือเจ้าหน้าที่ รัฐในฐานะผู้มีอำนาจสูง มีความรู้และสามารถตัดสินใจต่าง ๆ ได้ ซึ่งบางครั้งไร้อำนาจก็มักจะถูกผู้ที่ มีสิทธิครอบครองอำนาจไว้ ดังเช่นกรณีถูกบุคคลที่อ้างเป็นเจ้าหน้าที่รัฐมาเรียไ้เงินผู้ที่ต้องการ เข้าไปทำงานในฝั่งไทย ซึ่งชาวลาวบ้านอ่างอธิบายเหตุการณ์ในครั้งนั้นว่า “เขาเป็นบ่มีความรู้ บ่ ฮู้เรื่องบ้านเมืองของพื้น เขาว่าจั่งได้ (อย่างไร) เขาจะเชื่อพื้น (เขา) ก่อน พื้นว่าเป็นเจ้าหน้าที่ ช่อยได้ (ช่วยได้) แต่งโตเป็นเจ้าเป็นนาย เขาก็ต้องเชื่อพื้นก่อน” (อ้ายแสง, สัมภาษณ์, กุมภาพันธ์ 2552) หลังจากที่ต้องเผชิญกับความซับซ้อนยุ่งยากในการเดินทางข้ามแดนเพื่อมา ทำงานอย่างถูกต้อง บรรยายากศที่คนลาวต้องเผชิญอีกครั้งเมื่อได้ก้าวข้ามแม่น้ำโขงเข้าสู่ฝั่ง ไทย สิ่งที่คนลาวพูดกันเสมอก็คือ “เขาเป็นคนลาว พื้นเป็นคนไทย บ้านพื้นเมืองพื้น เขาก็ต้อง ระวังได้” (ระวังตัว) (นางเดือน, สัมภาษณ์, กุมภาพันธ์ 2552) ลักษณะเช่นนี้สะท้อนให้เห็นถึง ความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันของชาวอ่างปลาบึกฝั่งซ้าย ในฐานะเป็นพลเมืองลาวกับ ชาวอ่างปลาบึกฝั่งขวาในฐานะพลเมืองไทยกับรัฐของทั้งสองฝ่ายในฐานะผู้มีอำนาจอธิปไตยเหนือ ดินแดน

สภาวะปัญหาการข้ามพรมแดนรัฐชาติที่ชาวอ่างปลาบึกภายใต้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ กับรัฐทั้งฝ่ายไทยและฝ่ายลาว เป็นผลสืบเนื่องมาจากการที่ชาวอ่างปลาบึกอันเป็นกลุ่มชนที่เคย ดำรงอยู่และใช้ชีวิตร่วมกันมาเป็นระยะเวลาเกือบศตวรรษที่ผ่านมา หลังจากที่มีการนิยามความหมาย ให้แม่น้ำโขงกลายเป็นเส้นพรมแดนรัฐชาติแบ่งแยกผู้คนสองฝั่งแม่น้ำ ให้มีสถานะของความเป็น พลเมืองแตกต่างกัน รัฐไทยและรัฐลาวก็ได้จัดวางชาวอ่างปลาบึกฝั่งซ้ายให้มีฐานะเป็นคนลาว และชาวอ่างปลาบึกฝั่งขวาเป็นคนไทย ซึ่งมีสถานะเป็นอื่นต่อกันเพียงแค่นี้แม่น้ำเป็นเส้นแบ่ง พื้นที่พรมแดนอันเป็นประดิษฐกรรมของร่องรอยแห่งสงครามตั้งแต่ยุคอาณานิคมก็ยังคงมีความชอบ ธรรมที่รัฐทั้งสองฝ่ายยังคงใช้อ้างอิงเพื่อสร้างความมั่นคงแห่งรัฐอยู่นั่นเอง

3.6.2 การข้ามเส้นเขตแดนภายใต้ความสัมพันธ์กับกลุ่มคนอื่น

การข้ามพรมแดนแม่น้ำโขงของชาวอ่างปลาบึกไม่ได้เกิดขึ้นภายใต้ความสัมพันธ์เชิง อำนาจกับรัฐไทยและรัฐลาวเท่านั้น แต่ยังมีภาพของความสัมพันธ์กับกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ที่

หลากหลายซึ่งเป็นกลุ่มชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่พรมแดนใกล้เคียงกัน อันมีอิทธิพลต่อการทำให้เกิดปรากฏการณ์ข้ามพรมแดนของชาวอ่างปลาบีกด้วยเช่นกัน โดยการนำเสนอภาพอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของชาวอ่างปลาบีกผ่านนิยามชาวอ่างปลาบีกในฐานะ “พี่น้องกัน” ไม่ใช่ประเทศเพื่อนบ้าน การสร้างอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ผ่านลักษณะร่วมทางความคิดความเชื่อจากมุมมองของภาพชุมชนอ่างปลาบีกในฐานะชุมชนสองฝั่งโขง ชุมชนปลา และเป็นชุมชนที่มีรากเหง้าเล่าอดีตที่บอกความเชื่อมโยงกันระหว่างไทยกับลาวได้เป็นอย่างดีอีกชุมชนหนึ่ง อันนำไปสู่การเข้าใจมิติของความสัมพันธ์ที่หลากหลายและเคลื่อนไหวไปมาของผู้คนที่ใช้ชีวิตอยู่บนผืนพรมแดนแม่น้ำโขงแห่งนี้ได้อย่างน่าสนใจ

3.6.2.1 ความสัมพันธ์ผ่านการใช้ทรัพยากรร่วมกัน

การสร้างภาพให้พรมแดนแม่น้ำโขงกลายเป็นเส้นกันเขตแดนไทยกับลาวไม่ได้เป็นข้อจำกัดสำหรับชาวอ่างปลาบีกในการเข้าถึงและใช้ทรัพยากรร่วมกันแต่อย่างใด การเข้าถึงพื้นที่เพื่อการผลิตของชาวอ่างปลาบีกนี้ใช้รูปแบบผ่านการขอสิทธิและการไว้อ่อนเชื่อใจต่อกันซึ่งการที่คนฝั่งไทยจะไปทำการผลิตบนฝั่งลาวแล้ว หรือใช้พื้นที่การผลิตที่อยู่ในอำนาจรัฐลาวแล้วก็คงจะเป็นเรื่องผิดกฎหมายในช่วงเวลานี้ แต่ในชุมชนอ่างปลาบีกการลักลอบใช้พื้นที่เพื่อการผลิตแบบข้ามพรมแดนรัฐชาติก็มีปรากฏอยู่ด้วยเช่นกัน โดยเฉพาะในพื้นที่พรมแดนแม่น้ำโขงเช่นเกาะดอนกลางแม่น้ำที่จะเป็นพื้นดินใช้ประโยชน์ได้ก็ต่อเมื่อน้ำโขงลดลง ซึ่งก็เป็นช่วงฤดูกาลเท่านั้น แม้ในสนธิสัญญาว่าด้วยเส้นปักปันเขตแดนแม่น้ำโขงระหว่างไทยลาวจะอธิบายว่าเกาะดอนทุกเกาะนั้นเป็นพื้นที่ที่อยู่ในอำนาจครอบครองของรัฐลาว แต่ก็พบว่าในชุมชนแถบนี้มีคนไทยที่เป็นเจ้าของเกาะดอน แล้วเข้าไปทำกินอยู่บนพื้นที่แห่งนี้ด้วย ทำให้นิยามสิทธิความหมายของเกาะดอนบนผืนพรมแดนแม่น้ำโขงสำหรับชาวอ่างปลาบีก มิได้เป็นไปตามข้อตกลงในสนธิสัญญาที่รัฐกำหนดสร้างแต่อย่างใด คนฝั่งขวาที่เป็นพลเมืองไทยก็สามารถเข้ามาใช้ประโยชน์ในที่ดินกลางลำน้ำโขงได้ เพราะเป็นผู้บุกเบิกเดิม ตั้งแต่รุ่นปู่ย่าตาทวดมาแล้ว เช่นนี้พบว่า การเข้าถึงแหล่งทรัพยากรเพื่อทำกินในพื้นที่พรมแดนแม่น้ำโขงในชีวิตประจำวันไม่ได้ยึดหลักการในสิทธิการครอบครองเป็นสำคัญ แต่ยึดหลักของการใช้ประโยชน์ของผู้บุกเบิกเป็นสำคัญ คนฝั่งซ้ายในฐานะผู้มีสิทธิในการครอบครองตามกฎหมายจึงยังคงอ้างสิทธิในพื้นที่ดังกล่าวที่เป็นพื้นที่บุกเบิกอยู่ แม้บุคคลนั้นจะเป็นคนไทยมีฐานะเป็นพลเมืองไทยที่ไม่มีสิทธิตามกฎหมายดังกล่าวแล้วก็ตาม การยึดหลักของความเป็นผู้บุกเบิกในการใช้ที่ดินบนพรมแดนแม่น้ำโขงวางอยู่บนพื้นฐานของความเป็นเครือญาติและชาติพันธุ์เดียวกัน แต่อย่างไรก็ตามจะพบว่าสิทธิดังกล่าวเมื่อถูกอธิบายผ่านมุมมองของรัฐลาวแล้ว ก็พบว่าคนไทยไม่มีสิทธิในการใช้พื้นที่ดังกล่าวเพื่อการผลิตแม้จะเป็นผู้บุกเบิกก็ตาม เช่นนี้จึงทำให้พ่อตู้วัน ชาวไทยบ้านผาตั้ง ผู้เฒ่าอายุ 68 ปี พร้อมกับลูกๆ ที่ได้มาทำกินปลูกผักปลูกพืชต่างๆ บนเกาะดอนกลางโขงแห่งนี้ต้องจ่ายเงินจำนวนหนึ่งให้กับเจ้าหน้าที่รัฐของฝ่ายลาว เพื่อแลกกับสิทธิในการเข้าใช้ประโยชน์ในพื้นที่ทำกินซึ่งรัฐลาวมองว่าเป็นสิทธิอันชอบธรรมที่ถูกต้องตามกฎหมาย

แม้ในช่วงระยะเวลาที่ความสัมพันธ์ไทยลาวจะมีความขัดแย้งและรุนแรง เพราะต้องเผชิญกับปัญหาทางการเมืองอันเป็นข้อจำกัดในการเข้าถึงทรัพยากร เนื่องจากไม่สามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ในพื้นที่ได้ดังเช่นเหมือนเมื่อครั้งที่ยังไม่มีการแบ่งแยกดินแดนไทยลาว ชาวอ่างปลาบีกยังสามารถเข้าถึงพื้นที่เพื่อใช้ในการผลิตและทำกินผ่านความสัมพันธ์ในลักษณะต่างๆ กับกลุ่มชนอื่นๆ ในพื้นที่ อาทิเช่น การขอเช่าพื้นที่เพื่อการผลิต การฝากปลูกพืชเลี้ยงสัตว์ในพื้นที่ฝั่งลาว ซึ่งมีพื้นที่ว่างและมีพื้นที่ที่สามารถเลี้ยงสัตว์ปลูกพืชได้อีกจำนวนมาก ปฏิบัติการในการต่อรองในวิถีชีวิตประจำวันของพวกเขา นอกจากจะทำให้พวกเขาสามารถสร้างความสัมพันธ์ต่อกันเพื่อการเข้าถึงแหล่งทรัพยากรในอาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงแห่งนี้ด้วย เมื่อคนฝั่งไทยมีความต้องการในผลผลิตจำนวนมาก มีการผลผลิต เช่น มะเขือเทศ พริก กล้วยสุบต่างๆ เข้าสู่โรงงานอุตสาหกรรม เช่นนี้พื้นที่ฝั่งลาวที่อยู่ในอาณาบริเวณเดียวกันจึงถูกใช้ประโยชน์ร่วมกันระหว่างคนฝั่งซ้ายและคนฝั่งขวา คนฝั่งไทยจึงมีฐานะเป็นผู้เช่าในขณะที่คนฝั่งลาวเป็นทั้งผู้ให้เช่าและเป็นแรงงานในการดูแลผลผลิตต่างๆ ความสัมพันธ์เช่นนี้ยังก่อให้เกิดการมีปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มชนอื่นๆ ทั้งที่แวดล้อมและทั้งที่อยู่ในพื้นที่ห่างไกลออกไป

“มีนายทุนเห็นบอกว่าเป็นคนทางเชียงใหม่ เพ็นเอาพันธุ์ถั่วเหลืองมาให้ปลูกแถวๆ หมู่บ้านนี้ละ เพ็นให้ทั้งพันธุ์ทั้งปุ๋ย แล้วเพ็นกะให้คนมารับซื้อเป็นคนลาวนี้ละ แล้วส่งไปขายต่อทางกรุงเทพฯ เขาโรงงาน”

“มีเจ๊ก (คนจีน) อยู่อุดรฯ ฝากให้คนบ้านผาตั้งหาหม่อง (พื้นที่) ในบ้านอ่างฝั่งลาวเพื่อจะเช่าปลูกยางพารา”

(นางแพง และอ้ายเคน, สัมภาษณ์, กุมภาพันธ์ 2552)

ความสัมพันธ์ทางสังคมเพื่อการเข้าถึงพื้นที่ในการผลิตระหว่างชาวลาวฝั่งซ้ายกับชาวไทยฝั่งขวา และกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ นี้ เกิดขึ้นก่อนปรากฏการณ์โครงการร่วมมือทางเศรษฐกิจในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง (GMS) จะเกิดขึ้นด้วยซ้ำไป แม้ระดับของความสัมพันธ์ที่บ่งบอกในแง่ดัชนีทางเศรษฐกิจจะไม่มากนัก เนื่องจากเป็น “ธุรกิจแบบลักลอบ” ที่กระทำร่วมกันในความสัมพันธ์ของผู้คนทั้งสองฝั่งน้ำ ปฏิบัติการความเข้มงวดและความไม่แน่ใจในกิจกรรมที่จะลงทุนในประเทศลาว อีกทั้งภาวะการณ์ทางการเมืองที่ผันแปรจึงทำให้การเข้ามาขอใช้พื้นที่ตามรอยต่อชายแดนแม่น้ำโขงแห่งนี้ไม่มากนัก

หากพิจารณาถึงข้อจำกัดในการเข้าถึงพื้นที่ทำกินที่เกิดขึ้นในชุมชนอาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงในแง่ของความสัมพันธ์ระหว่างชาวชุมชนอ่างปลาบีกกับกลุ่มชนที่มาจากพื้นที่อื่นๆ พบว่าหลังจากความสัมพันธ์ไทยกับลาวเป็นไปในทิศทางที่ดีขึ้นผ่านมิติความสัมพันธ์ในเชิงการพัฒนาเศรษฐกิจและทุนร่วมกัน พื้นที่อาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงก็ดูเหมือนจะกลายเป็นพื้นที่ที่มีใช้พื้นที่เสียงและมีความน่าอันตรายแต่อย่างใด ด้วยเหตุที่อาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงถูกมองในฐานะที่เป็นพื้นที่ในระบบโครงสร้างของทุน ทำให้เกิดการยึดครองสิทธิ์ในการครอบครองพื้นที่เพาะปลูกที่ทับซ้อนกับพื้นที่ซึ่งชาวบ้านในชุมชนอ่างปลาบีกเคยใช้ทำมาหากินมาก่อน อีกทั้ง

ทั้งการที่การอ้างสิทธิ์โดยถือสัญชาติมาเป็นตัวแปรในการถือครองที่ดินทำกิน ก็เป็นอีกเงื่อนไขหนึ่งที่ทำให้ชาวอ่างปลาบึกฝั่งขวาที่กลายเป็นคนไทยนั้นต้องสูญเสียสิทธิในการถือครองที่ดินในประเทศลาว ในขณะที่เดียวกันชาวอ่างปลาบึกฝั่งซ้ายบางรายที่เคยมีที่ดินทำกินในบริเวณฝั่งไทย ก็ไม่สามารถเข้ามาใช้พื้นที่ในการทำกินได้อีก ดังกรณีครอบครัวของบุญเสริม พ่อเฒ่าชาวบ้านอ่าง วัย 70 ปี ซึ่งเคยตั้งรกรากในฝั่งไทยมาก่อนตั้งแต่รุ่นพ่อรุ่นแม่ เมื่อครั้งบุญเสริมยังเด็กพ่อแม่ได้ย้ายมาอยู่ฝั่งลาว แล้วก็ทิ้งที่ทางในฝั่งไทยเอาไว้หลายไร่ เพราะพื้นที่ดังกล่าวไม่สามารถทำกินปลูกพืชได้ดีในขณะนั้น จึงได้อพยพมาอยู่ทางฝั่งลาวแทน ที่ดินที่เคยถือครองและแสดงความเป็นเจ้าของตั้งแต่ก่อนจะมีการแบ่งแยกไทยกับลาว พ่อเฒ่าบุญเสริมก็ยังคงสามารถบอกที่ตั้งได้อย่างชัดเจน ครั้งหนึ่งพ่อเฒ่าเคยไปอ้างสิทธิในการถือครองที่ดินผืนดังกล่าว แต่ที่ดินผืนนั้นก็ถูกคนฝั่งไทยถือครองอย่างถูกต้องตามกฎหมายไปแล้ว ผู้ใหญ่บ้านฝั่งไทยขณะนั้นกล่าวว่า “พ่อเฒ่าบุญเสริมไม่มีสิทธิ์เพราะขึ้นทะเบียนเป็นพลเมืองลาวไปแล้ว ที่ดินดังกล่าวถูกคนฝั่งไทยจับจอง และแสดงการครอบครองโดยการปลูกผักล้อมรั้วไว้อย่างชัดเจนแล้ว” (พ่อบุญเสริม, สัมภาษณ์, มีนาคม 2552) พ่อบุญเสริมจึงต้องมาหาที่ทางทำกินในฝั่งลาวโดยการถางป่าในพื้นที่ใหม่ ลักษณะเช่นนี้ แสดงให้เห็นสภาวะภายใต้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจของกลุ่มชาวอ่างปลาบึกกับกลุ่มชนอื่นๆ ซึ่งอ้างสิทธิ์และความชอบธรรมในการถือครองที่ดินในฐานะที่เป็น “คนไทย” ในขณะที่ชาวอ่างปลาบึกฝั่งซ้าย “ไม่ใช่คนไทย” เป็นคนอื่นจึงไม่มีความชอบธรรมในการใช้พื้นที่ทำกินและอ้างสิทธิ์ใดๆ ทั้งสิ้น ถึงแม้บรรพบุรุษจะเคยพื้นที่ดังกล่าวนั้นใช้ทำมาหากินมาก่อนก็ตาม

ปรากฏการณ์ข้ามแม่น้ำโขงในบริบทชีวิตประจำวันของชาวมุสลิมอานาม

ถ้ามีคำถามว่าประสบการณ์ทำงานภาคสนามของผู้วิจัยมีหรือไม่ อย่างไร ก็คงตอบได้ทันทีว่ามี เพราะมีความสนใจและได้ทำงานทางด้านคติชนวิทยาในชุมชนต่าง ๆ ของชนชาติไท ทั้งที่เป็นกลุ่มชนที่อาศัยอยู่ในประเทศไทยและนอกเขตประเทศไทย แต่ประสบการณ์ที่ผ่านมาก็คงเพียงการเก็บข้อมูลบอกเล่าโดยทั่วไป แต่ชีวิตการวิจัยในภาคสนามที่จะต้องเข้าไปสัมผัสและรู้จักกับโลกของ “พรมแดน/ชายแดน” อันเป็นแง่มุมอีกอย่างหนึ่งที่แตกต่างและผิดเพี้ยนจากประสบการณ์ที่ผ่าน ๆ การเดินทางเข้าสู่สนามแห่งความรู้ใหม่นี้ได้เปลี่ยนทัศนคติและมุมมองอันหลากหลายของผู้วิจัยที่มีต่อภาพของเส้นเขตแดนแม่น้ำโขง ในฐานะพรมแดนที่มีชีวิตและผู้คนที่ไม่ได้แล่นอยู่อย่างเฉื่อยเฉื่อย ด้วยเหตุที่ผู้วิจัยเพิ่งก้าวข้ามพรมแดนวิชาการจากเดิมที่เคยเน้นหนักและมุ่งสนใจศึกษาด้านอักษรศาสตร์มาสู่โลกใบใหม่ในด้านสังคมศาสตร์ ซึ่งดูเหมือนจะอยู่ใกล้เคียงกัน แต่สำหรับผู้วิจัยอาจอยู่ในระยะที่เป็นแบบคู่ขนานระหว่างโลกของ “ความจริง” กับ “จินตนาการ” จึงทำให้ได้แค่แอบมอง และเหตุการณ์หลายสิ่งหลายอย่างก็อาจต้องใช้ความพยายามในการทำ ความเข้าใจในปรากฏการณ์ที่อาจจะไม่เคยใส่ใจมาก่อนเลย แม้ว่าผู้วิจัยจะเป็นนักวิชาการไทยที่สนใจศึกษาวัฒนธรรมไทย เป็น “คนอีสาน” ที่ศึกษาเกี่ยวกับบริบทของสังคมวัฒนธรรมอีสาน และก็เป็น “คนลุ่มน้ำโขง” ที่ต้องศึกษาเรื่องการข้ามชายแดนไทยลาว รวมทั้งการเก็บข้อมูลที่ผู้วิจัยต้องสื่อสารกับคนลาวฝั่งซ้ายด้วยภาษาอีสานในงานสนามซึ่งถูกมองว่าเป็น “ภาษาไทยอีสาน” ไม่ใช่ “ภาษาลาวอีสาน” ในทัศนะของคนอีสานและคนลาวโดยส่วนใหญ่ ณ วันนี้

หลังจากผ่านงานสอนและตัดเกรดของนิสิตเรียบร้อยแล้ว ผู้วิจัยมีจุดหมายปลายทางที่ต้องดำเนินการเกี่ยวกับงานวิจัยชายแดนให้เสร็จเรียบร้อย ผู้วิจัยพร้อมคณะได้ออกเดินทางโดยรถยนต์ไปตามถนนสายมิตรภาพมุ่งสู่หนองคายจังหวัดชายแดนที่อยู่ติดกับนครหลวงเวียงจันทน์ เมื่อถึงจุดหมายที่ชุมชนอานาม ในเขตอำเภอสังคม จังหวัดหนองคาย ซึ่งอยู่ตรงข้ามกับเมืองศรีโคตร แขวงนครหลวงเวียงจันทน์ ผู้วิจัยได้ทบทวนและถามตัวเองอีกครั้งว่า “วิจัยชายแดนเราจะทำได้หรือ แล้วจะเริ่มต้นยังไงดี ไม่มีความรู้ก็ไม่กล้าไปรับงานมาเลย” ความรู้สึกในความไม่มั่นใจและกลัวจะทำไม่ได้ผุดขึ้นมาในใจทันที พอไปพูดคุยกับชาวบ้านก็ดูเหมือนจะไม่มี สอดคล้องกับประเด็นที่ตัวเองกำหนดปัญหาเอาไว้ “ทำไมก็ไม่เห็นมีปัญหาอะไรน่าสนใจ แม่น้ำโขงก็ยังคงเรียบสงบ ผู้คนหาปลาปลูกผักกินน้ำ ก็ไม่แปลกอะไร” และหลายครั้งผู้วิจัยเริ่มท้อที่ติดขัดกับความพยายามที่จะค้นหาในสิ่งที่ได้คิดเอาไว้แต่ไม่พบ “จะเป็นยังไงนะ ถ้าเราเปลี่ยนโจทย์วิจัย หรือเปลี่ยนพื้นที่วิจัย ข้ามน้ำไปฝั่งโน้นเขาจะให้ความร่วมมือหรือเปล่า” ความไม่รู้และความกังวลใจเกิดขึ้นซ้ำแล้วซ้ำเล่าในช่วงเวลาที่เข้าพื้นที่ใหม่ ๆ แต่ผู้วิจัยก็พบว่าการเพียรถามตนเองอยู่เสมอเช่นนั้นทำหายและมีคุณูปการอย่างยิ่งต่อผู้วิจัยและคณะ ในฐานะที่เป็นสิ่งช่วยย้ำเตือนและกระตุ้นให้ต้องการค้นหาคำตอบที่ดูเหมือนไร้ทิศทางและวิเวก

แนวคิดเรื่อง “การข้ามพรมแดน” (transborder) ของ Arjun Appadurai (1996) ซึ่งเขียนไว้ในหนังสือ *Modernity At Large* มีเนื้อหาอธิบายให้เห็นว่า “ในศตวรรษที่ 21 การผลิตทางสังคม วัฒนธรรมและการสร้างอาณาบริเวณที่เกี่ยวข้องกับการผลิตอัตลักษณ์ของกลุ่มได้เปลี่ยนโฉมไปเสียแล้ว การเดินทางย้ายถิ่นของผู้คนและการสร้างชุมชนขึ้นใหม่ ในสถานที่ใหม่ทำให้กระบวนการสร้างประวัติศาสตร์ของกลุ่มและอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ ไม่สามารถผูกติดอยู่กับอาณาบริเวณใดบริเวณหนึ่งได้อีกต่อไป” แต่จากการเก็บข้อมูลภาคสนามพบว่า การเดินทางข้ามแดนนั้นเป็นวิถีชีวิตปกติทั่วไปของผู้คนในวัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำโขงที่นับเนื่องมาแต่ประวัติศาสตร์ก่อนที่จะมีการกำเนิดรัฐชาติในภูมิภาคนี้ด้วยซ้ำไป การเคลื่อนไหวและเคลื่อนย้ายของผู้คนที่มีมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันทำให้ผู้วิจัยเข้าใจว่า ปรากฏการณ์ที่เรียกว่าการข้ามพรมแดน เป็นกระบวนการทางสังคมและประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้นอยู่เสมอนับแต่อดีต ซึ่งมีความซับซ้อนและความหลากหลาย การนำเสนอภาพที่หยุดนิ่งไว้การเคลื่อนไหวของพรมแดนแม่น้ำโขงและพื้นที่อื่น ๆ นั้นถือเป็นการทำความเข้าใจในระดับพื้นผิวหรือเรียกง่าย ๆ ว่า “มองไม่ถึงแก่น” ของชีวิตและผู้คนเท่านั้น

การใช้คำว่าฝั่งไทยกับฝั่งลาว ฝั่งซ้ายกับฝั่งขวา ฝั่งโน้นกับฝั่งนี้ กลายเป็นข้อจำกัดอันเสมือนเป็นเส้นเขตแดนที่กั้นกลางแบ่งแยกชุมชนและผู้คนออกจากกัน การพยายามละลายเส้นเขตแดนแม่น้ำโขงเพื่อข้ามผ่านข้อจำกัดที่มองเห็นเพียงแค่ว่าเป็นผืนน้ำที่ไม่ใช่รั้วลวดหนามและกำแพงกั้น ทำให้ผู้วิจัยรู้สึกเหมือนว่าได้พบกับชุมชนในจินตนาการใหม่ที่เป็นการผูกและผสมรวมกันของอาณาเขตที่คนส่วนใหญ่ภายนอกมองว่าถูกแยกออกจากกัน ทั้งนี้เพราะในแต่ละวันผู้วิจัยพบว่าผู้คนสองฝั่งน้ำมีปฏิสัมพันธ์กันอยู่ตลอดเวลา ไม่มีวันหยุด ไม่มีเวลาราชการ และไม่มีพรมแดนในวาทกรรมของรัฐมาจำกัดขอบเขตแต่อย่างใด ซึ่งแสดงให้เห็นว่าพรมแดนแม่น้ำโขงมิได้ถูกจำกัดความหมายอยู่แต่เพียงการเป็นเส้นแบ่งแยกดินแดนรัฐชาติ เป็นเส้นแสดงอำนาจแห่งอธิปไตยเท่านั้น แต่ยังเป็นท่วงทำนองของชีวิต และจิตวิญญาณของผู้คน ฯลฯ

“คนฝั่งไทยไปซื้อของฝั่งลาวมาขาย คนฝั่งลาวมาซื้อของฝั่งไทยไปใช้ คนบ้านนี้ไปเอาบุญบ้านโน้น คนบ้านโน้นมากินดอง (แต่งงาน) บ้านนี้ คนทางโพนเพิ่นมักม่วน (ชอบสนุก) กินเหล้า บ่คือคนบ้านเฮา (ฝั่งไทย)” ปรากฏการณ์ดังกล่าวเกิดขึ้นมาเนิ่นนานแล้ว แม้ทุกวันนี้ก็ยังคงเป็นเช่นนั้นอยู่ แต่อย่างไรก็ตามจากถ้อยคำข้างต้นเราจะเห็นว่ามีคำว่า “คนฝั่งไทย-คนฝั่งลาว คนบ้านนี้-คนบ้านโน้น” ซึ่งเป็นทศนะที่ตรงข้ามกับความคิดของผู้วิจัยที่รับรู้มาว่า “เป็นพี่น้องกัน” ความสับสนปนเปเกิดขึ้นในห้วงความคิดทันที ดังนั้น ในบทนี้ผู้วิจัยจึงจะนำเสนอปรากฏการณ์ชีวิตของการข้ามพรมแดนในวิถีชีวิตประจำวันในชุมชนอ่างปลาบึก โดยจะเน้นให้เห็นถึงสถานการณ์ที่แสดงให้เห็นถึงการมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันระหว่างผู้คนสองฝั่งน้ำ

ในประเด็นต่อมาผู้วิจัยจะนำเสนอภาพชีวิตของผู้คนอันหลากหลายในชุมชนอ่างปลาบึก ในมิติของการเคลื่อนไหว และเคลื่อนย้ายบนพื้นที่ทางสังคมที่มีได้จำกัดอยู่แต่ในอาณาเขตที่แน่ชัด อาทิ แรงงานลาวบนฝั่งไทย นายทุนไทยบนฝั่งลาว ลูกสะใภ้ลาวบนฝั่งไทย ลูกเขยไทยบนฝั่งลาว แม้เป็นคนลาว พ่อเป็นคนไทย เป็นต้น ตลอดจนภาพชีวิตของผู้คนบนความสัมพันธ์

ข้ามพรมแดนที่อยู่ห่างไกลในแบบใหม่ นั่นคือ กะเทยลาวไปเมืองพัทยา ลูกสาวป่าแต่งงานกับฝรั่ง ลูกนำไปเรียนหนังสือ ที่ติดน้ำของผืนนั้นเป็นของฝรั่งเยอรมัน เป็นต้น ทำยที่สุดผู้วิจัยจะได้นำเสนอให้เห็นภาพชีวิตของแม่น้ำโขงในนิยามความหมายใหม่ที่ท้าทายความคิดเดิม ๆ ซึ่งสะท้อนให้เห็นแง่มุมชีวิตที่มีมิติความสัมพันธ์กับเรื่องราว ๆ ที่ไม่มีข้อจำกัดใด ๆ มาใช้กำหนดกฎเกณฑ์ให้คมชัดไว้ได้

4.1 “ฝั่งซ้าย-ฝั่งขวา” ในโลกของชาวอ่างปลาบึก

ชุมชนอ่างปลาบึกเป็นชุมชนดั้งเดิมที่อยู่ในอาณาบริเวณชายแดนไทย-ลาว มีแม่น้ำโขงเป็นเส้นกั้นอาณาเขตดินแดน ชุมชนแห่งนี้คือบ้านผาตั้ง อำเภอสังขาม จังหวัดหนองคาย รวมเข้ากับบ้านอ่า เมืองศรีโคตร แขวงนครเวียงจันทน์ สปป.ลาว ชีวิตของผู้คนในชุมชนแห่งนี้ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ลาว ตลอดจนมีความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนและชุมชนข้ามพรมแดนไทย-ลาวมาเป็นเวลาหลายร้อยปีตั้งแต่ก่อนกำเนิดเส้นพรมแดนของความเป็นรัฐมาจนถึงปัจจุบัน

คำว่า “ชาวอ่างปลาบึก” ในความหมายของผู้วิจัยที่นำเสนอในงานศึกษานี้เพื่อสื่อถึงถึงผู้คนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่อาณาบริเวณชายแดนที่ร่วมกัน โดยไม่มีพรมแดนของราชอาณาจักรมาแบ่งแยกให้ฝั่งซ้ายเป็นลาวหรือฝั่งขวาเป็นไทย ซึ่งเป็นมุมมองในเรื่องการละลายเส้นเขตแดนในฐานะที่เป็นชุมชนจินตกรรม (imagined communities) แบบหนึ่ง แม้ว่าในภูมิรัฐศาสตร์ในทัศนะของสังคมไทยที่มีต่อสภาพของความเป็นชุมชนสองฝั่งโขง จะไม่มีปรากฏหรือไม่อยู่ในความนิยมและไม่ค่อยเป็นที่เข้าใจมากสักเท่าไรก็ตาม นอกจากการเรียกชุมชนสองฝั่งแม่น้ำโขงนี้ว่า “อาณาบริเวณ” อันเป็นมุมมองของผู้วิจัย ซึ่งก็เป็นมุมมองเดียวกับผู้คนสองฝั่งน้ำที่มีชีวิตอยู่ ณ ที่แห่งนี้ แนนอนผู้วิจัยมีฐานะเป็นเพียงคนนอกที่เข้าไปสังเกตการณ์และสัมภาษณ์สอบถาม บางเรื่องบางราวบางสิ่งบางอย่างก็ถูกมองผ่านจุดยืนของผู้วิจัยในฐานะคนนอก เพราะผู้วิจัยมองตนเองในฐานะเป็นนักวิชาการท้องถิ่น และชาวบ้านประชาชนเป็นมวลชนผู้เป็นเจ้าของผืนน้ำแห่งนี้ เมื่อผู้วิจัยก้าวเข้าไปสู่พื้นที่ศึกษาพบว่า แม้แต่ถ้อยคำสำเนียงซึ่งผู้วิจัยก็สื่อสารด้วยภาษาอีสานเหมือนกับชาวบ้านทั่วไป แต่สำเนียงที่เปล่งออกมาก็สามารถรับรู้ได้ว่า “ไม่ใช่คนแถวนี้” เพราะพ่อกำนันลือบอกว่ารู้ตั้งแต่พูดแล้วว่าไม่ใช่ “คนทางพี (หนองคาย)” ดูเหมือนจะเป็นสิ่งที่ผู้ศึกษาทางด้านวัฒนธรรมต่างก็ตระหนักดีว่า การเข้าไปศึกษาค้นคว้าหาความรู้ในชุมชนหรือสังคมของ “ผู้อื่น” แม้จะมีวัฒนธรรมใกล้เคียงกัน แต่ตัวผู้ศึกษาก็เป็นเพียง “คนนอก” ที่อาจมองเห็นปรากฏการณ์เพียงบางส่วนในชีวิตเท่านั้น อย่างไรก็ตามด้วยข้อจำกัดของเวลาที่มีความจำเป็นที่จะต้องเก็บข้อมูลอย่างรวดเร็วและเร่งรีบกับการเขียนรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ให้เสร็จสิ้นตามพันธกิจที่ได้รับมอบหมายมา ประสบการณ์ภาคสนามของผู้วิจัยและทีมก็ได้ช่วยส่งขยายให้เห็นแง่มุมบางประเด็นที่อาจจะไม่อยู่ในความสนใจของคนส่วนใหญ่มากนัก หรือเป็นเรื่องที่ผู้คนในชุมชนเห็นเป็นปกติจนดูธรรมดา จนก่อให้เกิดคำถามว่า “ผู้วิจัยสนใจหรือมองว่าเป็นเรื่องปัญหาอย่างไร”

4.1.1 คนไทยอีสานในพื้นที่หมู่บ้านของคนลาว

“การเดินทางจากเวียงจันทน์มาบ้านอ่างทำไม้มันทรหดอย่างนี้ ลำบาก ถนนก็ อุดมไปด้วยฝุ่น แต่ถ้ามาทางอำเภอสังคม เข้ามาทางบ้านผาตั้ง ถนนลาดยาง นั่งเรือแค่ข้ามโขงก็คง ถึงง่ายตาย สะดวกสบายกว่านี้เยอะ ไม่ต้องเสียเวล่ำเวลา” ผู้วิจัยได้นัดหมายกับอาจารย์ มหาวิทยาลัยแห่งชาติลาวหรือที่เรียกว่า “มอ.ซอ” อาจารย์ไมพอน ดวงพะสี ซึ่งเคยเป็นลูกศิษย์ ป.โท ของผู้วิจัย เพื่อให้ช่วยนำทางเข้าหมู่บ้านพื้นที่ศึกษา นั่นก็คือ บ้านอ่าง เมืองศรีโคตรแขวงนครจำพ่วงเวียงจันทน์ ซึ่งอยู่ห่างจากนครจำพ่วงประมาณ 60 กว่ากิโลเมตรเท่านั้น แต่ต้องใช้เวลมาถึง 1.40 ชั่วโมง

ในช่วงการเดินทางผู้วิจัยได้แลกเปลี่ยนและสอบถามอาจารย์ไมพอนกับโซเฟอร์ รวมทั้งผู้ช่วยเก็บข้อมูลสนามที่เป็นนักศึกษา มอ.ซอ. ชาวลาว 2 คนที่ติดรถมาด้วย พอไปถึงหมู่บ้าน พวกเราก็พุ่งตรงไปถามชาวบ้านว่า “บ้านนายบ้านไปทางใด” (นายบ้าน=ผู้ใหญ่บ้าน) จากเสียงเล่าขานของนักศึกษาและอาจารย์ที่มหาวิทยาลัยมหาสารคาม หลายต่อหลายคนบอกว่า “ถ้าจะเข้าไปเก็บข้อมูลต้องขออนุญาตก่อนเด้อ ไปสุมสี่สุมห้าบ่ปลอดภัย ต้องให้คนลาวเป็นผู้นำไป หรือบ่ก็ต้องขออนุญาตนายบ้านเพิ่นก่อน แล้วก็ต้องมีหนังสือราชการไปนำ” สำหรับผู้วิจัย ความรู้สึกดังกล่าวเกิดขึ้นในใจทันทีว่า ทำไมไปเก็บข้อมูลแค่พูดคุยสนทนากับคนลาวที่มีฐานะเป็น “เพื่อนบ้าน” ก็ต้องมีขั้นตอนและยุ่งยากซับซ้อนขนาดนี้ ทำไมต่างจากฝั่งไทย ไม่ต้องขอผู้ใหญ่บ้าน กำนันหรือนายก อบต. ถ้าเข้าหมู่บ้านอยากคุยกันใครก็เข้าไปแนะนำตัว ขอถามขอยกก็ดูไม่ยุ่งยากนี้ เพราะเท่าที่ผ่านมาประสบการณ์วิจัยภาคสนามในไทยผู้วิจัยก็ปฏิบัติเช่นนี้ ด้วยเหตุนี้จึงไม่เคยคิดว่าไปเก็บข้อมูลภาคสนามฝั่งลาวจะต้องดูมีขั้นตอนมากมายและต้องเป็นประเด็นสำคัญที่จะต้องให้ “คนของรัฐ” รับรู้การมาของเรา จนถึงหมู่บ้าน ทำให้ผู้วิจัยมองเห็นว่าถ้าไม่บอกว่า “ขออนุญาต” จากนายบ้านแล้ว ชาวบ้านก็จะดูเก๋ๆ กังๆ ไม่พูด ไม่คุยด้วยสักเท่าไร” ความคิดของผู้วิจัยในขณะนั้นคือ “ปิดกัน (สังคมนิยม) – เลิกแล้ว...ใช่ ส.ป.ป.ลาว ย่อมาจาก สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว” ทุกคนน่าจะมีสิทธิเสรีภาพในการพูดการคุยแสดงออกซึ่งเหตุผลที่ผู้วิจัยยกมาอ้างเอ่ยในใจ ก็อาจเป็นเพราะอยู่ในประเทศที่ดูเหมือนจะเสรีกว่าเท่านั้น

ทั้งวันที่อยู่ในบ้านอ่างใหญ่ เมื่อผู้วิจัยเดินเข้าไปในบ้านของคนโน้นคนนี้เพื่อขอพูดคุยด้วย แต่เบื้องหลังก็มีรองนายบ้านและอาจารย์ไมพอนมากำกับอยู่ด้วยเสมอ หรืออาจารย์ไมพอนจะมาช่วยเป็นล่ามให้เรา แต่ไม่ใช่ “คำถามแบบนี้อาจารย์อย่าถามเพิ่นเด้อ” (= อย่าถามเขานะ) อาจารย์ไมพอนพูดกับผู้วิจัยในฐานะเคยเป็นครูของอาจารย์ไมพอนมาก่อน แต่ตอนนี้ในงานสนาม ณ ประเทศลาว อาจารย์ไมพอนเป็นครูผู้สอนให้ผู้วิจัยทำตามข้อแนะนำที่เธอบอก ความคิดที่ตามมาคือการตั้งแง่และมองว่าเก็บข้อมูลในหมู่บ้านลาวนี้ยุ่งยาก แต่นี่ก็เป็นเพียงบรรยากาศของวันแรกที่ผู้วิจัยได้เดินทางเข้าไป

การเดินทางมายังบ้านอ่างในครั้งหลังและทุก ๆ ครั้งผู้วิจัยนั้นจะขับรถมาที่บ้านผาตั้ง ในเขตอำเภอสังคม จอดฝากเอาไว้ที่บ้านพ่อกำนันผาลี บ้านฝั่งตรงข้ามกับบ้านอ่างใหญ่ แล้วนั่งเรือข้ามแม่น้ำโขงมาพักที่บ้านอ้ายบัวล้อม – พอเข้ามาครั้งนี้ ผู้วิจัยไม่ต้องบอกนายบ้าน เพราะ

ได้ว่าบอกไปครั้งแรกทีเดียวจบเลย อ้ายบัวล่อมบอกไม่ต้องบอกซ้ำ เพราะดูเหมือนว่าชาวบ้านส่วนใหญ่จะรู้แล้วว่า ผู้วิจัยเป็นคนฝั่งโน้น (ไทย) มาขอข้อมูลเกี่ยวกับแม่น้ำโขง พ่อตุ้มจึงบอกว่า “หลายเดือนก่อนคนฝรั่ง-เยอรมันก็มา มาสำรวจเอาเครื่องคอมพิวเตอร์มาตรวจเบ๊งว่า มีปลาบึกกับในน้ำของ พ่อตุ้มพาเพิ่น (เขา) ย่างลัดป่าไปเลาะฮิมของ (=เดินลัดป่าไปตามริมแม่น้ำโขง) เขาเอาเครื่องเป็นคือจอเรดาร์มานำ แล้วเจ้าละมาตรวจเบ๊งอีหยัง (= มาตรวจอะไร)” ผู้วิจัยไม่รู้จะบอกอย่างไรดี เพราะดูเหมือนว่าชาวบ้านอาจจะเข้าใจว่าผู้วิจัยมาศึกษาเรื่องปลาบึก ซึ่งก็พยายามบอกว่ามาศึกษาเรื่อง “ชายแดนไทยกับลาว” แต่ชาวบ้านก็รีบตอบทันทีว่า “คนฝั่งโพ้น (ไทย) กับฝั่งพี (ลาว) ก็คนบ้านเดียวกัน เป็นพี่เป็นน้องกันนั้นแหละ บ่มีหอรอกชายแดนหรือเจ้าว่าจั่งได้” คำถามนี้จากพ่อตุ้มจึงยังทำให้ผู้วิจัยกระอักกระอ่วนและสับสน จะอธิบายคำว่าชายแดนอย่างไรให้ชาวบ้านเข้าใจอย่างไร เพราะที่ผ่านมาผู้คนสองหมู่บ้านนี้ไม่เคยมองเห็นแม่น้ำโขงที่กลางกันผู้คน ให้ต่างกันต่างอยู่ แต่แม่น้ำโขงเป็น “ถนนสายใหญ่” ให้ผู้คนเดินทางไปมาหาสู่กันได้เสมอ ถึงแม้จะมีวิกฤตการณ์เมือง แต่แม่น้ำโขงนี้แหละที่ชาวบ้านนำมาใช้เป็นเครื่องต่อรองและท้าทายอำนาจรัฐ

ความเป็นคนไทยแม้จะเป็นไทยแบบอีสาน ที่นครกรุงเทพฯ เรียกขานและขนานนามให้อีกอย่างหนึ่งว่า “ลาวอีสาน” แต่พอไปหมู่บ้านอ่างใหญ่ฝั่งลาว ก็ถูกชาวบ้านถามว่า “เว้าแบบนี้ อ้อยอยู่เป็นคนไทยอีสานแม่นบ่...” (=เป็นคนไทยใช่หรือเปล่า) ภาพความเป็นคนไทยถูกตอกย้ำยิ่งขึ้นเมื่อชาวบ้านมาถามโน้นถามนี้ “อันนี้ภาษาไทยเพิ่นเอิ้นจั่งได้ (=เขาเรียกว่าอะไร) ออกเสียงให้ฟังแน” (=พูดให้ฟังหน่อย) ระหว่างที่ผู้วิจัยกำลังอธิบายและออกเสียงคำต่างๆ ด้วยสำเนียงภาษาไทยมาตรฐาน นั่นก็คือ ภาษาไทยกรุงเทพฯ ให้ชาวบ้านฟัง ผู้วิจัยก็ได้ยินคำถามที่เป็นเสียงสำเนียงไทยภาคกลางกรุงเทพฯ ดังชัดเจน “มีคนเดียวหรือ พี่มาทำอะไร” เด็กสาววัยรุ่นนั่งขึ้นลาว “นางน้อย” คือชื่อของเธอ ด้วยเหตุที่เธอถามมาด้วยภาษาไทยกลาง ผู้วิจัยก็เลยตอบไปด้วยภาษาไทยกลางเช่นกัน แล้วจึงได้พูดคุยกับเธอ แต่คราวนี้เปลี่ยนผู้วิจัยพูดภาษาอีสาน แล้วเธอก็คุยเป็นภาษาลาว จึงได้รู้ว่านางน้อยเรียนหนังสืออยู่ฝั่งไทยที่วิทยาลัยอาชีวะอุดรฯ วันหยุดเธอจึงได้เดินทางกลับบ้าน จากเหตุการณ์นี้ทำให้ผู้วิจัยมองเห็นว่าการวางตำแหน่งแห่งที่ให้ความเป็นลาวโดยใช้ภาษาลาว และในทำนองเดียวกับความเป็นไทยโดยใช้ภาษาไทย ดูเหมือนจะใช้ไม่ได้แล้ว ประสบการณ์สนามที่ผ่านๆ มาคือ แม้แต่เด็กตัวเล็กๆ เดินทางของอยู่ในเมืองหลวงพระบาง เมื่อรู้ว่าผู้วิจัยมาจากเมืองไทยก็พูดคุยสนทนาด้วยภาษาไทยภาคกลาง สำเนียงกรุงเทพฯ อย่างชัดถ้อยชัดคำ แม้จะมีตลกหล่นบ้างแต่ก็ไม่มากนัก ถามดูแล้วก็รู้ว่า “ก็ดูโทรทัศน์ไทยทุกวัน ดูข่าว ดูละคร ดูการ์ตูน ก็เลยพูดได้ไม่ยากเลยพี่” หลังจากคำอธิบายนั้น ผู้วิจัยได้ลองใจถามชนเทพชื่อของเจ้าหนูชายของที่ระลึกคนนี้ว่า “เทพไปอยู่เมืองไทย นำอ้ายบ” คำตอบที่ได้ยังคงเป็นสำเนียงภาษาไทยกลางว่า “อยากไปเมืองไทย แต่ไม่ อยากไปกรุงเทพฯ เพราะน่ากลัว มีแต่ฆ่ากัน ทะเลาะกัน” นี่คือน้องเด็กน้อยตัวเล็ก ๆ ชายเครื่องขายของอยู่เมืองหลวงพระบาง

มีวันหนึ่งผู้วิจัยได้เดินเลาะเลียบไปตามริมโขง บริเวณเวียงน้ำหน้าอ่างปลาบึกที่ชาวบ้านเรียกว่า “อ่างใหญ่” ซึ่งอยู่ตรงข้ามกับเขตที่ตั้ง ตชด. บ้านผาตั้งฝั่งไทย ก็ได้พบกับพรานปลาที่กำลังวางอวนอยู่ “อ้ายเกิด” ชื่อพรานปลาที่ออกจับปลาทุกวันในบริเวณนี้ ซึ่งบางครั้งได้ปลามาเหลือก็เอาไปขายฝั่งโน้น (ไทย) ให้แม่ค้าหรือให้ชาวบ้านในหมู่บ้านผาตั้งฝั่งไทย ทำเป็นประจำมาหลายปีแล้ว ตั้งแต่หนุ่ม ๆ ซึ่งตอนนี้อ้ายเกิดก็อายุ 45 ปีแล้ว เมื่อก่อนตอนที่เขายังอยู่ในระบอบเก่า (การปกครองแบบสังคมนิยม ก่อนปี พ.ศ. 2518) จับปลาก็ยาก ออกเรือก็ต้องขออนุญาตคนของรัฐ พ่อแม่เล่าให้อ้ายเกิดฟังว่า “บางที่ฝั่งวิทยุ รัฐก็ห้ามฝั่งวิทยุไทย แล้วเมื่อก่อนน้ำของ (แม่น้ำโขง) สองฝั่งใกล้กันมาก รัฐก็ห้ามตะโกนส่งเสียงข้ามน้ำใส่กัน ถ้าตะโกนจะถูกจับไป सम्มนา” (อ้ายเกิด, สัมภาษณ์, มกราคม 2552) ประสบการณ์ที่เลวร้ายสร้างความแปลกแยกดูเหมือนจะเป็นอดีตที่ยังคงอยู่ในการรับรู้และความทรงจำของผู้คน ซึ่งเกิดจากอำนาจรัฐที่คอยกำกับและควบคุมผู้คนสองฝั่งน้ำให้มีชีวิตแยกออกจากกัน

เรื่องที่ได้อ่านได้ฟังมาทำให้ผู้วิจัยคิดถึงภาพในอดีตที่ผู้คนต้องต่อสู้และดิ้นรน บางคนเสี่ยงตายว่ายน้ำข้ามโขงมาฝั่งไทย เพราะทนความอึดอัดในระบอบการปกครองแบบเก่าไม่ได้ แต่บางคนก็จำทนที่จะต้องอยู่ เพราะนี่คือถิ่นฐานบ้านเกิด ในสายตาของคนที่ถูกเรียกว่า “ฝั่งซ้าย” ดูเหมือนว่า “ฝั่งขวา” จะเป็นที่ยังหวังของการมีชีวิตที่ดีกว่าที่แม่ชีวิตก็ต้องยอมเสี่ยง เพื่อจะได้มายึดหยัดต่อสู้บนอีกฟากฝั่งน้ำหนึ่ง นั่นคือภาพในอดีต และแม้ในปัจจุบันผู้คนก็ยังไปมาหาสู่กันบนเส้นขอบน้ำสองฟากฝั่งดั้งเดิม ถึงแม้ว่าในเวลาหนึ่งอำนาจของรัฐนั้นจะแสดงแสนยานุภาพครอบงำผู้คนมากมาย หรือเพียงส่องแสงเรืองรองเปล่งประกายพองาม แต่ผู้คนทั้งสองฟากฝั่งก็มีเคยหยุดนิ่ง เพราะมีแต่การเคลื่อนไหวไปมาและเคลื่อนย้ายอยู่เสมอตราบกระทั่งทุกวันนี้

4.1.2 เมื่อสาวลาวข้ามโขงมาฝั่งขวา

ในวันหนึ่งที่บ้านผาตั้งฝั่งไทย ผู้วิจัยได้พักอยู่ที่บ้านพ่อกำนันผาสีตามปกติ แต่วันนี้มีกิจกรรมพิเศษเพิ่มขึ้นอีกอย่างหนึ่ง คือได้นัดหมายให้นายบ้านหรือผู้ใหญ่บ้านบ้านอ่างฝั่งลาวมีพูดคุยแลกเปลี่ยนทัศนะกับพ่อกำนันผาสีและทีมวิจัยเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของสองหมู่บ้านนี้ ผู้วิจัยได้นัดหมายมารวมกันที่ศาลาริมแม่น้ำโขง ซึ่งอยู่ติดกับที่ทำการ ตชด.บ้านผาตั้ง ด้วยความปรารถนาดีของพ่อกำนันผาสี วันนั้นปรากฏพ่อกำนันได้นัดให้บรรดาตำรวจตระเวนชายแดนมาและเปลี่ยนพูดคุยกันด้วย ระหว่างที่รอนายบ้านบ้านอ่างพวกเราก็ได้พูดคุยกันไปพร่างๆ กับเหล่าตำรวจตระเวนชายแดนทั้ง 5 คน จนกระทั่ง ผู้วิจัยสะดุดเข้ากับคำแนะนำของตำรวจตระเวนชายแดนของไทยที่ว่า “อยากไปบ้านฝั่งทางโพ้นบ่ (ฝั่งลาว) ผู้สาวหลายเต๋อ (=หญิงสาวๆ มีมานะ) สาวทั้งพุ้นเพิ่นมักม่วนได้ (=ชอบสนุก) เหล่าก็หลาย ผู้สาวกะหลาย” หลังจากคำแนะนำของ ตชด. บางคนที่ได้แอบกระซิบกับผู้วิจัย แนนอนว่าทันทีก็คือเกิดข้อสงสัยและขัดแย้งภายในใจพอสมควร เพราะบุคคลที่แนะนำเรา (ผู้วิจัย) ไปเที่ยวฝั่งทางโน้น โดยมีนัยยะของความหมายที่แฝงไว้ว่า “ผู้หญิงฝั่งโน้นง่าย ๆ” คือไปกับผู้ชายง่าย ๆ ซึ่งดูขัดแย้งกับความรู้สึกทั่วไปที่เคยรับรู้มาว่า “สาวลาวเรียบริ่อย ยังบริสุทธิ์สดใส” แต่ในภาพในทัศนะของ

คนไทยในฐานะเจ้าที่รัฐและเป็นคนบ้านนี้ด้วยจึงมองเห็นและแนะนำให้รู้ถึงพฤติกรรมในชีวิตประจำวันของสาวเจ้าฝังโน้นในทำนองเช่นนั้น

“บ่แม่นแต่อยู่ฝังโพ้นเด่ นำร้านคาราโอเกะฝังเฮาจะมีสาวลาวตัวะ ...” ถ้อยคำของ ดชด. ที่เล่าต่อนั้นยังยืนยันและตอกย้ำกับผู้วิจัยว่า แม้ฝังไทยเองที่บ้านนี้สาวลาวก็ข้ามมาทำงานอย่างว่า...ที่ร้านคาราโอเกะ ซึ่งก็ตั้งอยู่ไม่ไกลจากที่ทำการ ดชด.สักเท่าไร ผู้วิจัยเริ่มงุนงงและสับสนกับความซับซ้อนและเลื่อนไหลของบริบทสถานที่ต่าง ๆ ริมน้ำโขงไทย ซึ่งภายในอาณาเขตห่างกันไม่ถึง 1 กิโลเมตรนี้ มีทั้งที่ทำการกำนัน ที่ตั้งอ่างปลาบึกที่มีบั้งไฟพญานาคพุ่งขึ้นทุกปี มีที่ทำการตำรวจตระเวนชายแดน รวมทั้งร้านอาหารประเภทนั่งร้องเพลงอย่างคาราโอเกะ ที่อาจจะมาพร้อมกับสาวลาวนั่งเป็นเพื่อนทั้งคืนก็ได้ ถ้ามองว่าบทบาทหน้าที่ของเจ้าหน้าที่รัฐ ซึ่งบางครั้งก็รู้ทั้งรู้ว่าสาวลาวข้ามแดนมาทำอะไร แน่นอนสาวที่ร้านคาราโอเกะทำผิดกฎหมาย นั่นก็คือ คำประเวณี แต่ทำไมเจ้าหน้าที่รัฐจึงทำเหมือนกับ “เอาหูไปนา เอาตาไปไร่” ไม่ใส่ใจหรือแกล้งทำเป็นไม่รู้ไม่ชี้ เพราะไม่ใช่เรื่องยาเสพติดกระนั้นหรือ?... หรือมีนัยยะทางการเมืองที่แฝงเร้นมากกว่านี้

การลงพื้นที่ภาคสนาม ณ ชุมชนอ่างปลาบึกของผู้วิจัยที่ชื่นชมกับธรรมชาติแวดล้อมของชุมชนริมโขง ซึ่งมีภาพของแม่น้ำโขงที่งดงามรายล้อมด้วยภูเขาทั้งสองข้าง กลับถูกทำลายเมื่อสภาพการณ์ที่ปรากฏแก่สายตาในครั้งที่ผู้วิจัยได้มาพำนัก และพูดคุยกับผู้คนในชุมชนแห่งนี้เสมือนถูกด้อนเข้าสู่มุมอับ เพราะที่ผ่านมามีการเดินทางแต่อยู่บนเวทีกลางแจ้ง ซึ่งทำให้มองเห็นแต่เพียงภาพว่า ถนนสายนี้เป็นถนนที่มุ่งสู่แหล่งพุทธศาสนสถานอันสำคัญและมีชื่อเสียงยิ่ง เป็นที่รู้จักของเหล่าพุทธศาสนิกชนกันอย่างกว้างขวาง ไม่ว่าจะเป็นวัดหินหมากเป้ง แหล่งปฏิบัติธรรมอันลือชื่อในภูมิภาคอีสานของอดีตเกจิอาจารย์อย่างหลวงปู่เทสก์ เทสก์รังสี หรือวัดพระพุทธบาทเวินกุ่ม และวัดอรุณบรรพต อันเป็นที่สถิตของศพพระเกจิที่มรณภาพไปแล้วยังคงเก็บรักษาไว้ให้ผู้คนเคารพสักการะอยู่ การลงภาคสนามในครั้งนี้ หลังจากได้พูดคุยกันในวงเล่าบ้าง วงกับข้าวกับปลาบ้าง ทั้งกับชาวบ้านและเจ้าหน้าที่รัฐที่ได้ปฏิบัติหน้าที่ในพื้นที่นี้ ทำให้ผู้วิจัยรู้สึกมองเห็นภาพของอาณาบริเวณแม่น้ำโขงที่เหมือนถูก “ปิดบังและอำพราง” ไว้มาเสนอแต่เพียงภาพของความเป็นธรรมชาติที่ใช้เป็นเส้นกันเขตแดนไทยลาวอันงดงาม มาดอกลำพองความคิดให้แก่ผู้คนผู้ผ่านมาแล้วก็ผ่านไปเพียงเท่านั้น แน่นอนหลังจากการได้พูดคุยสนทนาในครั้งนั้นทำให้ผู้วิจัยเริ่มกระหายใคร่รู้ที่อยากจะ “รู้คัน” เพื่อรู้จักกับแม่น้ำโขงในภาพที่ถูกตัดตอนไปในวาทกรรมความคิดกระแสหลักอย่างใจจดใจจ่อ

อย่างไรก็ตาม เมื่อผู้วิจัยหันมาทบทวนพิจารณาภาพแม่น้ำโขงในมุมมองชีวิตประจำวัน ก็พบว่าภาพที่ดูเหมือนจะไม่คุ้นเคย กล่าวคือ ณ พื้นที่ศึกษานั้นหากมองด้วยภาพของความบริสุทธิ์ เป็นชุมชนที่อยู่ห่างไกลสังคมเมืองพอควร เราก็คงอนุมานไปว่าภาพแม่น้ำโขงในทัศนะของผู้คนส่วนใหญ่คงเป็นวิถีชีวิต เป็นแหล่งทำมาหากิน ปลูกผักหาปลา หรืออบอวลไปด้วยกลิ่นอายของความเป็นธรรมชาติและชีวิตแบบพื้นบ้าน แต่ประสบการณ์สนามของผู้วิจัยกลับพบว่าโลกของแม่น้ำโขงที่ถูกรู้มั่วด้วยกระแสสังคมทุนนิยมนั้นยากที่จะนิยามตามสูตรสำเร็จที่คนส่วน

ใหญ่เข้าใจเพื่อบ่งชี้ให้เห็นเพียงแง่มุมที่มีการเคลือบแฝง เพราะไม่ต้องการให้เห็นแง่มุมของความไม่ลงรอยอย่างสนิทสนมที่มีภาพความไม่สะอาด มีกิเลสราคะปะปนบนผืนพรมแดนแห่งนี้ เพื่อสื่อความหมายและภาพลักษณ์ว่าด้วยความเจริญและไร้มลทิน เป็นไปตามครรลองของสังคมตามอุดมการณ์แบบรัฐชาติอย่างบริสุทธิ์ใจ เช่นนี้แม่น้ำโขงที่มองผ่านภาพสาวลาวข้ามพรมแดนมาเพื่อขายบริการทางเพศในชุมชนระดับรากหญ้า จึงแสดงมโนทัศน์ท้องถิ่นข้ามพรมแดนในบริบทของสังคมหลังสมัยใหม่ ที่ปะปนอยู่บนถนนเดียวกับเส้นทางของ “มรรคาแห่งธรรม” ภาพของผู้คนข้ามแดนมาสู่สังคมไทยจึงถูกมองในฐานะเป็นผู้บ่อนเซาะ และทำลายภาพแห่งศีลธรรมอันดีงามในบางส่วนของอาณาบริเวณทางภูมิศาสตร์สองฝั่งโขงที่มีภาพเหตุการณ์นี้เกิดขึ้นด้วย

4.1.3 เรื่องเล่าทำทนายบนเส้นเขตแดนงานบุญ

ผู้วิจัยได้ตระหนักอยู่เสมอว่า เราเป็นเพียงคนนอกที่ได้ไปเฝ้าสังเกตการณ์และสัมผัสมุมมองในวิถีชีวิตประจำวันของแม่น้ำโขงในชุมชนอ่างปลาบึกในช่วงเวลาหนึ่งเท่านั้น เรื่องราวบางอย่างแน่นอนอาจเป็นความลำบากที่ผู้วิจัยจะต้องสร้างความคุ้นเคยกับผู้ให้ข้อมูล เพราะความไว้วางใจและความสนิทสนมต้องใช้เวลา ซึ่งเรื่องราวที่อยู่ในภาพลึกลับที่มีใช้ภาพที่ฉาบหน้าทั้งดงามเพื่อเอาไว้ตอบคำถามให้กับผู้คนที่แวะเวียนผ่านมาเหลือบมอง แล้วผ่านเลยไปเพียงเท่านั้น ด้วยเหตุนี้การพยายามที่จะ “จัดแจง คั่นถอดเรื่องเล่าเรื่องราวที่ถูกเก็บกดหลบซ่อนเอาไว้จึงทำทนายและนำเสนอสำหรับผู้วิจัยในชุมชนชายแดนแม่น้ำโขงแห่งนี้

เหตุการณ์ในคืนหนึ่งในพื้นที่สนามที่บ้านผาตั้งฝั่งไทย คืนนั้นที่ตำบลใกล้เคียงมีงานมหรสพสมโภชลูกนิมิตเพื่อบรรจุในโบสถ์ของวัด ๑ แห่ง มีหมอลำคณะดังมาแสดง พ่อกำนันผาลี้กับกรรมการหมู่บ้านฝ่ายรักษาความสงบเรียบร้อยของชุมชน ได้ออกไปช่วยดูแลสถานการณ์งานบุญนี้ด้วย มีข้อสังเกตว่ากรรมการหมู่บ้าน ซึ่งเมื่อช่วงเช้าที่ได้พูดคุยกับผู้วิจัย อ้ายจันทน์ก็ยังใส่เสื้อผ้าธรรมดาทั่วไป แต่ในช่วงเวลานี้ ภาพที่ปรากฏกลับเป็นภาพในแบบของตำรวจหมู่บ้าน (ชุดสีกากี มีหมวก) ที่สำคัญสะพานปืนขนาดใหญ่มาพร้อมด้วย ผู้วิจัยจึงสอบถามกับอ้ายจันทน์ว่า “ทำไมต้องแบกปืนขนาดใหญ่ไปด้วย แล้วได้มาจากไหน ไปงานบุญไม่ใช่เหรอ” อ้ายจันทน์รีบตอบผู้วิจัยให้คลายสงสัยว่า “ไปงานบุญอยู่ แต่คนก็หลาย วัลรุ่นดีกัน อีกอย่างก็ไปเลาะตามตำรวจที่มีสายส่งมาให้ตรวจสอบเรื่องขนยาขายยานำ (ยาบ้า) ปืนนี้ของหลวงให้ไว้กับหน่วยตำรวจหมู่บ้านที่อยู่เลาะเรียบแม่น้ำโขง เพราะเป็นชุมชนชายแดนที่ติดกับลาวนี่ละ” (อ้ายจันทน์, สัมภาษณ์, มกราคม 2552) เมื่อฟังคำอธิบายเสร็จในตอนนั้นผู้วิจัยรู้สึกคำถามหนึ่งที่นึกแย้งในทันทีว่า “งานบุญในชีวิตประจำวันที่เราๆ เห็น ผู้คนก็มักจะไปร่วมสมโภชพระสมโภชโบสถ์ ด้วยชุดผ้าไทยผ้าถิ่นบ้าง ซึ่งถูกเก็บไว้ใช้เฉพาะในงานสำคัญ ๑ เช่นงานบุญนี้ และการไปก็ไปด้วยจิตใจที่มุ่งมั่นในอันิสงส์ผลบุญที่จะได้รับที่เรียกว่า “อัมบุญ” ไม่ใช่หรือ ผู้หญิงก็จะใส่ผ้าขึ้นผ้าถุงไปวัด ผู้ชายก็แต่งตัวธรรมดาทั่วไป ไม่ใช่ชุดทหารชุดตำรวจพร้อมปืนเข้าวัดมิใช่หรือ ?...”

บทอ่านในใจในห้วงเวลานั้นของผู้วิจัยต่อประเด็นเครื่องแต่งกายของพ่อกำนันและกรรมการหมู่บ้านที่จะไปร่วมงานบุญนั้นอ้างอิงกับมุมมองแบบชาตินิยมที่มีใช้ท้องถิ่นนิยม ผู้วิจัยรู้สึกอึดอัดใจแทนชาวบ้านทั่วไปที่จะไปร่วมงานบุญ “บุญ vs ปิ่น” บ่งบอกถึงมโนทัศน์ไปร่วมงานบุญของผู้คนในชุมชนยุคนี้แล้วหรือ” คำว่าบุญที่ถูกซ้อนทับอยู่กับคำว่าปิ่นอันบ่งชี้ให้เห็นถึงการควบคุมรักษาความปลอดภัยและความสงบสุขผ่านวาทกรรมของรัฐ ซึ่งอยู่ในชุดเครื่องแบบของตำรวจบ้าน แน่นนอนเมื่อเรามองเห็นภาพของพ่อกำนันและกรรมการหมู่บ้านในชุดเต็มยศในฐานะตำรวจหมู่บ้าน มาพร้อมกับอาวุธที่มีโซ่ขี้วของเครื่องใช้ถวายพระ ก็ยิ่งทำให้เกิดความคิดต่อไปว่า ทุกครั้งงานบุญของชาวบ้านก็จะอัญเชิญเทพเทวามาช่วยคุ้มครองป้องกันให้กิจการงานบุญดำเนินไปด้วยดี อาทิเช่น พระอุปคุตซึ่งจะมีการตั้งห่อพระอุปคุตให้ท่านช่วยดูแลปกป้องพิธีทางศาสนาให้ดำเนินไปอย่างราบรื่น แต่ในโลกยุคศูนย์กลางของรัชชาติ ภาพเสนอความคิด “ตำรวจหมู่บ้าน” และตชด. ในชุมชนชายแดนจึงถึงหมายแทนความคิดชุดเดียวกัน หรือมีลักษณะซ้อนทับกันกับของบทบาทผู้รักษาความสงบในประเพณีพิธีกรรมงานบุญ นั่นก็คือ “พระอุปคุตผู้คุ้มครอง = ตำรวจหมู่บ้านผู้รักษาความสงบ” ภาพดังกล่าวในมุมมองของผู้วิจัยดูเหมือนจะเป็นการลดทอนอำนาจพลังแห่งจิตวิญญาณที่อยู่ในทัศนะของชาวบ้านทั่วไป สภาวะการณ์แบบนี้เกิดจากการกำหนดนโยบายที่ภาครัฐได้กระทำให้ขึ้น อันสืบเนื่องมาจากการมองเห็นว่า “งานบุญ” ต้องมีปัญหาที่รัฐต้องช่วยเข้าไปกำกับดูแล และช่วยรักษาระบบระเบียบให้เกิดขึ้น ทั้ง ๆ ที่ในวาทกรรมชาวบ้านนั้นงานบุญ คือ โลกที่ไร้ระเบียบ เป็นโลกสมมติ เหนือจินตนาการ อันนำมาซึ่งความสุขสมบูรณ์ของชุมชนและชีวิต แน่นนอนภาพที่ถูกนำเสนอนี้มาพร้อม ๆ กับภาวะของการควบคุมของรัฐที่มีฐานะเป็นผู้กำกับตัวอย่างเข้มข้นเพื่อช่วยดูแลอย่างรัดกุม และดูเหมือนจะไม่ได้ไร้เดียงสาสำหรับประชาชนทั่วไปนัก ในอีกแง่หนึ่งของความเป็นไปได้ที่ภาพของตำรวจชุมชนและ ตชด. ในชุดเต็มยศ ก็เปรียบดังเงาของความรุนแรงที่รัฐพยายามทาบทับเรือนร่างของตนไว้บนเส้นทางบุญของชาวบ้านในชุมชนชายแดนแห่งนี้เอง

3.1.4 ดอนกลางโขง...ที่แห่งนี้ของคนลาว

การนั่งเรือข้ามฝั่งแม่น้ำโขงจากท่าเรือประเพณีวัดบ้านผาตั้งไปยังบ้านอ่างใหญ่ฝั่งลาวนั้นเป็นกิจกรรมอย่างหนึ่งที่ผู้วิจัยและคณะ ใช้เป็นเส้นทางในการออกไปเก็บข้อมูลภาคสนามในชุมชนฝั่งตรงข้ามเสมอ การนั่งเรือลำเล็ก ๆ ที่ไม่ค่อยคุ้นเคยก็เกิดอาการเกร็ง ๆ อยู่ไม่น้อย เพราะกระแสน้ำโขงแม้มองดูจากริมฝั่งจะดูไม่ค่อยไหลแรง แต่เมื่อได้มานั่งเรือลำน้อยกลับรู้สึกตรงข้าม เมื่อนั่งเรือถึงบริเวณบ้านอ่างใหญ่ฝั่งลาวก็พบว่ามองไปตามลำน้ำโขงในทิศที่มุ่งตรงไปเมืองหนองคายก็พบว่ามีการเกาะดอนขนานใหญ่ขวางกลางลำน้ำโขง ทำให้แม่น้ำนี้ได้แยกออกเป็น 2 สายในช่วงนี้ ประกอบกับเกาะดอนทรายที่ปรากฏขึ้นเพราะแม่น้ำโขงในช่วงฤดูแล้งได้ลดระดับลง ผู้วิจัยมองเห็นเกาะดอนนี้มีเนื้อที่ประมาณมากกว่าหนึ่งตารางกิโลเมตร ซึ่งพบว่าชาวบ้านได้ใช้เป็นที่พักปลูกผักปลูกพืชต่าง ๆ ในพื้นที่ดังกล่าวด้วย

จากเหตุการณ์ดังกล่าว ทำให้ผู้วิจัยนึกถึงสนธิสัญญาสยาม-ฝรั่งเศสว่าด้วยการแบ่งเขตแดนในอาณานิคมแม่น้ำโขงตั้งแต่เมื่อเหตุการณ์ ร.ศ.112 (พ.ศ.2436) พบว่า มีข้ออ้างถึงกรรมสิทธิ์ทั้งสิ้นทั่วไปในดินแดน ณ ผังซ้ายปากตะวันออกแม่น้ำโขง และรวมถึงบรรดาเกาะทั้งหลายในแม่น้ำนี้ให้เป็นสิทธิ์แก่ฝรั่งเศสซึ่งก็คือลาว ณ วันนี้

“หนังสือสัญญากรุงสยามกับกรุงฝรั่งเศส เมื่อวันที่ 3 ตุลาคม รัตนโกสินทร์ศก 112 (ค.ศ.1893) ...ได้ตกลงทำข้อสัญญาดังมีต่อไปนี้ ข้อ 1) คอเวอนเมนต์สยามยอมสละเสียซึ่งข้ออ้างว่ามีกรรมสิทธิ์ทั้งสิ้นทั่วไปในดินแดน ณ ผังซ้ายปากตะวันออกแม่น้ำโขง แลในบรรดาเกาะทั้งหลายในแม่น้ำนั้นด้วย”

(ทวีเกียรติ, 2540: 165)

แม้ว่าวันเวลานั้นจะผ่านมานานนับศตวรรษก็ตาม การอ้างสิทธิ์ในกรรมสิทธิ์นี้เป็นประเด็นหนึ่งที่สร้างความขัดแย้งระหว่างไทยกับลาวเรื่อยมา แม้กระทั่งในปัจจุบันหลักการอ้างอธิปไตยเหนือดินแดนเกาะดอนทั้งหลายของรัฐลาวก็ยังคงดำเนินอยู่ ดังปรากฏในกรณีที่ชาวจังหวัดเชียงรายที่พยายามจะขุดค้นพระเจ้าล้านตื้อที่เชื่อว่า จมอยู่ในแม่น้ำโขงใต้เกาะดอนบริเวณอำเภอเชียงของ-แขวงบ่อแก้ว แต่รัฐบาลลาวไม่อนุญาตให้ดำเนินการดังกล่าว แล้วได้อ้างสิทธิ์เหนือดินแดนเกาะดอนทั้งหลายว่าอยู่ในอำนาจการดูแลของรัฐบาลลาว ซึ่งไทยจะต้องขออนุญาตก่อน เพราะพระเจ้าล้านตื้อองค์นี้จมอยู่ใต้ดินใต้ทรายที่เป็นเกาะดอนของลาว

ย้อนกลับมาที่ชุมชนอ่างปลาบึก เรื่องเล่าพระพุทธรูปจมอยู่ใต้แม่น้ำโขงก็มีเช่นกัน แต่ชาวบ้านทั่วไปก็เล่าว่า ไม่ได้คิดจะค้นหาหรือต้องการอัญเชิญขึ้นมาไว้บนบก ดังเช่นบริเวณอ่างปลาบึกเองที่เชื่อว่ามีถ้ำขนาดใหญ่ มีสมบัติมากมาย แล้วถ้ำนี้ก็เป็นที่อยู่ของปลาบึกด้วย บริเวณหน้าถ้ำมีองค์พระพุทธรูปขนาดใหญ่ปิดปากถ้ำอยู่ ชาวเรือบางคนเล่าว่าเคยวางอวนจับปลา แล้วอวนนี้ได้ไปติดกับองค์พระ จึงได้ดำน้ำลงไปแก้อวน แล้วก็ได้สัมผัสกับองค์พระพุทธรูปใหญ่นี้ พื้นที่บริเวณใต้อ่างปลาบึกลงไป มีเกาะดอนที่ชื่อว่าเวินนาค ซึ่งมีพื้นที่ขนาดใหญ่ มองไปเห็นมีการปลูกข้าวโพดและถั่วลิสงเต็มพื้นที่ไปหมด จึงคิดไปว่าเจ้าของที่ปลูกผักปลูกพืชนี้คงเป็นคนลาวบ้านอ่างเป็นแน่ จึงได้ถามยายบัวล้อมพี่เลี้ยงชาวลาวที่ช่วยเหลือเวลาผู้วิจัยมาเก็บข้อมูลในชุมชนบ้านอ่าง ยายบัวล้อมบอกกับผู้วิจัยว่า

ยายบัวล้อม: “อ้อ...ดอนกลางแม่น้ำของตรงนั้นเธอ คนมาปลูกผักเป็นคนฝั่งโพ้น (ไทย) เพื่อกันมาเห็ดทุกปีแต่รุ่นพ่อรุ่นแม่โพ้น”

ผู้วิจัย: “อ้าว...เกาะทั้งหมดกลางแม่น้ำของ (แม่น้ำโขง) นี้ไม่ใช่ของคนลาวหรือเธอถึงจะมีสิทธิ์”

ยายบัวล้อม: “บ่...ก็ได้คนฝั่งโพ้น (ไทย) ฝั่งพี่ (ลาว) ก็คนบ้านเดียวกัน ยามน้ำของลงดอนโผล่ ขึ้นมาก็มาเขาก็เห็ดอยากเห็ดกินฮ่วมกัน บ่ได้แบ่งว่าเป็นดินเป็นดอนไผ่เต”

สถานการณ์นี้พลิกความคาดหมายอย่างยิ่ง เนื่องจากผู้วิจัยเข้าใจว่าเกาะดอนทั้งหมดตามข้อตกลงในสนธิสัญญาว่าด้วยการปักปันเขตแดนไทยลาว กรณีอาณาเขตบริเวณแม่น้ำโขงที่มีมาตั้งแต่ยุคอาณานิคมฝรั่งเศสทำสัญญากับรัฐสยามนั้น ไม่ได้อยู่ในการความสนใจของในวิถีชีวิตประจำวันของผู้คนสองฝั่งน้ำนี้เลย หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือไม่ได้ส่งผลกระทบหรือถูกกำหนดเป็นเงื่อนไขต่อการดำเนินชีวิตของชาวบ้านแต่อย่างใด ซึ่งหมายความว่าผู้วิจัยเข้าใจผิดตลอดมา เพราะมัวแต่ยึดโยงกับข้อกำหนดกฎเกณฑ์ที่รัฐได้สร้างขึ้นและกำหนดไว้ ซึ่งหากเป็นเรื่องปากท้องและชีวิตในมุมมองชาวบ้านสองฝั่งโขงนั้น ไม่เคยยึดติดกับอาณาเขตของรัฐ-ชาติแต่อย่างใด ฉะนั้น ภาพชีวิตประจำวันเช่นนี้จึงทำทลายอำนาจอธิปไตยแบบรัฐชาติในฐานะที่เป็นวาทกรรมแห่งชีวิตที่ไม่ได้อยู่ในระเบียบที่ดำรงมาเนิ่นนาน ก่อนการคุกคามของอำนาจส่วนกลางที่พยายามเข้ามাজัดระเบียบควบคุมชีวิตสังคมและชุมชนแห่งนี้นั่นเอง

นอกจากการเริ่มเรียนรู้ความหมายและนิยามของแม่น้ำโขงในมุมมองชีวิตประจำวันที่ดูเหมือนจะผิดเพี้ยนและแตกต่างไปจากมุมมองของรัฐแล้ว ผู้วิจัยเริ่มตระหนักถึงการพิจารณามิติของชุมชนจินตกรรมในทัศนะของชาวบ้านทั่วไป ซึ่งบ่งบอกให้ผู้วิจัยรู้ว่าอย่าพึ่งด่วนสรุปด้วยวาทะที่รับรู้มาอีกทั้งอย่าพยายามตัดสินหรือมองอะไรตามถ้อยคำที่อยู่บนกระดาษหรือหนังสือเท่านั้น เพราะการมองชีวิตผู้คนและพรมแดนผ่านถ้อยคำที่เป็นข้อตกลงในสนธิสัญญา เป็นกฎหมายลายลักษณ์อักษรที่ชาวบ้านทั่วไปไม่เคยมองเห็นหรือรับรู้มาก่อนเลย ภาพพรมแดนแม่น้ำโขงที่ผูกติดด้วยพันธนาการของกรอบคิดของอำนาจแห่งรัฐชาติ ใช่ว่าจะใช้อธิบายสิ่งที่พบเจอในดับทของชีวิตประจำวันได้เสมอไป นอกจากนั้น การมองผ่านวาทกรรมของรัฐก็อาจเป็นชนวนให้ผู้คนที่เคยอยู่อย่างสงบกลายเป็น “ความห่างเหินหมองเหม็นต่อกัน” เพราะมองสิทธิประโยชน์ของอำนาจเหนือดินแดนที่เรียกกันว่า “อธิปไตย” ในอีกแง่หนึ่งก็อาจนำมาซึ่งความรุนแรงที่มีต่อการช่วงชิงและอ้างสิทธิ์ในพื้นที่อาณาเขต ซึ่งอยู่เหนือภาวะความเข้าใจของผู้คนที่เป็นพี่น้องพ้องญาติที่อยู่ร่วมกันมาช้านาน ความทรงจำและการลืม (Memory and Forgetting) แล้วหันมาให้ความสำคัญกับปฏิบัติการในชีวิตประจำวันของผู้คนต่าง “หาอยู่ หากิน พึ่งพา อาศัย” กันและกัน ทำให้ผู้วิจัยเริ่มมองเห็นภาพชีวิตอีกหลายภาพที่โลดเล่นอยู่บนผืนพรมแดนแห่งนี้ ซึ่งสามารถสัมผัสได้ถึงเสียงหัวใจของผู้คนในชุมชนที่มีความซับซ้อน หลากหลาย และเลื่อนไหลไปกับสถานการณ์อันมีนัยที่ไม่หยุดนิ่งผ่านงานภาคสนามในการศึกษาครั้งนี้ของผู้วิจัยด้วยเช่นกัน

การเข้าไปสัมผัสกับถ้อยคำวาทะว่าด้วยพรมแดนแม่น้ำโขงในทัศนะของผู้คนที่ดำรงชีวิตอยู่ผืนพรมธรรมชาติแห่งนี้ ทำให้ผู้วิจัยต้องหันกลับมาทบทวนกรอบแนวคิดทฤษฎีว่าด้วยพรมแดนที่ได้กล่าวมาแล้วในบทต้นๆ ใหม่อีกรอบหนึ่ง เพื่อค้นหาความหมายที่จะช่วยอธิบายขยายความให้ผู้วิจัยมองเห็นและสัมผัสกับโลกของพรมแดนแม่น้ำโขงได้อย่างรู้เท่าทัน ซึ่งทำให้ผู้วิจัยนึกถึงทัศนะของเหล่านักวิชาการหลังสมัยใหม่ ที่เสนอให้มองวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ด้วยแนวคิดที่พ้นไปจากพื้นที่ โดยมุ่งเน้นที่การเคลื่อนไหว ความไม่ต่อเนื่องและความแตกต่าง Appadurai (1996 อ้างถึงใน ปิ่นแก้ว, 2545: 5) กล่าวว่านักสังคมศาสตร์ในยุคหลังสมัยใหม่ ได้เสนอให้เปลี่ยนวิธี

คิดที่มองพื้นที่ที่ผูกติดกับภูมิศาสตร์และดินแดน (landscape) ที่กักขังและสร้างข้อจำกัดมาสู่พื้นที่แห่งการเคลื่อนไหว และเลื่อนไหล (fluid-scapes)

จากทัศนะข้างต้นทำให้ผู้วิจัยมองเห็นว่า มุมมองในโลกแห่งจินตนาการในยุคสังคมที่มีแต่ภาพของการเคลื่อนไหวเช่นนั้น ซึ่งเป็นการมองผ่านพื้นที่ที่พ้นไปจากการถูกกักขังทางภูมิรัฐศาสตร์ เป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นจริงบนผืนพรมธรรมชาติที่มีนามว่า “แม่น้ำโขง” เช่นกัน เพราะเป็นพื้นที่ที่ผู้คนทั้งไทยและลาว รวมทั้งชาติอื่น ๆ ได้เข้ามาโลดแล่นเคลื่อนไหวและเคลื่อนย้ายอยู่ตลอดเวลา อันเป็นการข้ามอำนาจอรัฐและเป็นพื้นที่ที่กำลังถูกนำเสนอภาพลักษณ์ของการที่รัฐต้องถูกท้าทาย เพราะมันแต่หลงกลกับโลกใบเก่าที่มองพื้นที่อย่างมีข้อจำกัด ทั้งนี้เมื่อผู้วิจัยได้สัมผัสพูดคุยและพบเห็นแง่มุมของพรมแดนในภาพลักษณ์ของผู้คนที่ใช้ชีวิตอยู่บนผืนพรมนี้ ก็ทำให้ผู้วิจัยเริ่มที่จะต้องทบทวนและเปลี่ยนมุมมองที่เราเคยเข้าใจแบบเหมารวม แนนอนอาจทำให้เรามองเห็นอะไรต่อมิอะไรที่แตกต่างไป สายตาของผู้วิจัยในชุมชนชายแดนแม่น้ำโขงนั้นได้ปรับเปลี่ยนไปเรื่อย ๆ ตามสถานการณ์ที่เข้ามาสัมพันธ์ ด้วยเหตุนี้ การรับรู้เรื่องราวชีวิตของภาพพรมแดนแม่น้ำโขงที่วางอยู่บนพื้นฐานของชีวิตจริงของคนจริง ๆ ที่อาศัยอยู่ในอาณาบริเวณพื้นที่แห่งนี้จึงเป็นปฏิบัติการทางภาษาที่ดียิ่ง และต้องตระหนักด้วยว่าเรื่องราวเหล่านี้ที่พบเจอเป็นเพียงเศษเสี้ยวของชีวิตที่หลากหลาย ณ ช่วงเวลาหนึ่งที่ผู้วิจัยได้เข้าไปร่วมมีปฏิสัมพันธ์ในฐานะผู้บันทึก คัดกรอง และนำเสนอภาพบางช่วงบางตอนอีกทีหนึ่ง ซึ่งแน่นอนการนำเสนอเช่นนี้ก็ยังมีลักษณะเป็นภาพที่มีการเคลื่อนไหว ไม่ต่อเนื่องและแตกต่างหลากหลายด้วยเช่นกัน

4.2 เมื่อสองฝั่งน้ำมาบรรจบกันในมุมมองของชาวชุมชนอ่างปลาบึก

ในหัวข้อนี้ ผู้วิจัยจะนำเสนอมุมมองและอ่านภาพกิจกรรมในชีวิตประจำวันของผู้คนที่อาศัยอยู่บนพรมแดนแม่น้ำโขงแห่งนี้ โดยมุ่งพิจารณาทั้งในลักษณะของพื้นที่ทางสังคมเป็นหลัก อันจะสื่อให้เห็นความหมายสำคัญที่สามารถสะท้อนลักษณะเฉพาะหรืออัตลักษณ์ของพรมแดนแม่น้ำโขงได้ ซึ่งผู้วิจัยได้จำแนกพื้นที่ศึกษาที่มีชีวิตผู้คนที่ย้ายมาอาศัยอยู่ในพื้นที่แห่งนี้ออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ ๆ ตามสถานภาพทางสังคมในชุมชนดังนี้

กลุ่มแรก คือ กลุ่มบุคคลที่อยู่ประจำที่ชุมชนอ่างปลาบึก ซึ่งผู้คนในกลุ่มนี้ผู้วิจัยจะเรียกว่า “คนใน” สามารถจำแนกแยกย่อยได้ 3 กลุ่มย่อยดังต่อไปนี้

กลุ่มย่อยประเภทที่ 1 เป็นบุคคลที่มีสถานภาพเป็นประชาชนทั่วไป มีวิถีการดำเนินชีวิตภายในชุมชนแห่งนี้โดยไม่เคยเคลื่อนย้ายหรืออพยพไปทำงานอยู่ในพื้นที่อื่นมาก่อน และไม่มีบทบาทในแง่ของการบริหารชุมชน ซึ่งพบว่าในชุมชนอ่างปลาบึกถือเป็นคนส่วนใหญ่ ในที่นี้ผู้วิจัยจะเรียกประชากรกลุ่มนี้ว่า “ชาวอ่างปลาบึก” ซึ่งหมายรวมถึงผู้คนที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านผาตั้งฝั่งไทยและบ้านอ่างผิงลาวรวมกัน โดยไม่มีมิติของการแบ่งแยกเขตแดนตามกระบวนคิดแบบรัฐชาติ

กลุ่มย่อยประเภทที่ 2 เป็นบุคคลที่มีสถานภาพเป็นประชาชนทั่วไป แต่เคยหรือทำงานอยู่นอกเขตชุมชนอ่างปลาบึก เป็นบุคคลที่เคยอพยพเคลื่อนย้ายไปอยู่ในถิ่นฐานอื่น อาทิเช่น

กรุงเทพฯ ชลบุรี เป็นต้น รวมถึงบุคคลที่ยังคงประกอบอาชีพในที่อื่น ๆ ซึ่งได้กลับมายังบ้านเกิดของตนเองในบางครั้งบางคราว กลุ่มบุคคลประเภทนี้ในชุมชนอ่างปลาบึกพบว่า มีไม่มากนัก

กลุ่มย่อยประเภทที่ 3 เป็นบุคคลที่มีสถานภาพเป็นกึ่งประชาชนทั่วไปและกึ่งบุคลากรหรือตัวแทนของรัฐ โดยมีบทบาทเป็นผู้นำชุมชน บ้างก็เป็นคณะกรรมการหมู่บ้าน อาทิเช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน นายบ้าน กรรมการหมู่บ้าน เป็นต้น บุคคลกลุ่มนี้มีบทบาททางอ้อมในการเข้าร่วมบริหารและจัดการชุมชนชายแดนกับภาครัฐส่วนกลาง โดยเป็นผู้รับนโยบายและแนวปฏิบัติต่าง ๆ นำมาใช้กำกับดูแลลูกบ้านของตน

กลุ่มที่สอง คือ กลุ่มบุคคลที่ไม่ได้เป็นคนพื้นเพที่มีถิ่นอาศัยอยู่ในชุมชนอ่างปลาบึก ซึ่งผู้คนในกลุ่มนี้ผู้วิจัยจะเรียกว่า “คนนอก” สามารถจำแนกแยกย่อยได้ 2 กลุ่มย่อยดังต่อไปนี้

กลุ่มย่อยประเภทที่ 1 กลุ่มบุคคลของรัฐที่ดำเนินการโดยส่วนกลาง ในงานวิจัยนี้ได้เลือกมองผ่านหน่วยราชการที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับนโยบายความมั่นคงของรัฐ นั่นก็คือ ฐานปฏิบัติการผาตั้ง หมวดตำรวจตระเวนชายแดนที่ 2454 (หมวด ตชด.2454) ซึ่งมีตำรวจตระเวนชายแดนประจำการสังกัดอยู่ที่ฐานแห่งนี้มากถึง 10 กว่าคน เนื่องจากเหล่า ตชด. ดังกล่าวนี้เป็นบุคคลที่มีใช้คนภายในชุมชน คือ เป็นผู้คนที่มิถิ่นอาศัยอยู่ในพื้นที่อื่น ๆ เช่น เลยน นครพนม มุกดาหาร เป็นต้น โดยได้ผลัดเปลี่ยนเวียนกันมาปฏิบัติงาน จึงถือเป็นกลุ่มชนที่ผู้วิจัยได้นำมาช่วยขยายในการศึกษาตีความเพียงบางส่วนเท่านั้น

กลุ่มย่อยประเภทที่ 2 เป็นบุคคลที่มาจากถิ่นอื่น โดยมาพำนักหรือเยี่ยมเยือน ท่องเที่ยวในชุมชนแห่งนี้ในบางครั้งบางคราว ตามระยะเวลาที่มีเทศกาล เช่น นักศึกษามหาวิทยาลัยที่มาเก็บข้อมูลภาคสนาม นักท่องเที่ยวที่มาพักในหมู่บ้านแบบ Home Stay และนักท่องเที่ยวที่มาตามช่วงเทศกาลต่าง ๆ เช่น งานประเพณีบั้งไฟพญานาค เป็นต้น

ด้วยเหตุนี้ ประชากรศึกษาทั้ง 2 กลุ่ม จึงประกอบไปด้วยสถานภาพ 2 ลักษณะกว้างๆ โดยแบ่งเป็นประชาชนที่เป็นคนใน และกลุ่มประชาชนที่เป็นคนนอก ตามลำดับในการนำเสนอในหัวข้อต่อไป ซึ่งสถานที่และบุคคลที่ปรากฏในงานวิจัยนี้บางชื่ออาจสมมติขึ้นมา

4.2.1 บ้านผาตั้ง + บ้านอ่าง: ชุมชนคนลาวในพื้นที่ข้ามรัฐ

ชุมชนบ้านผาตั้งเป็นชาวเวียงจันทน์เขตบ้านเก่าเลี้ยวอพยพเข้ามาอยู่ และประกอบอาชีพทางการเกษตรและจับปลา ปัจจุบันบ้านผาตั้งเป็นที่ตั้งของตำบลและสำนักงานองค์การบริหารส่วนตำบลผาตั้ง แบ่งการปกครองออกเป็น 7 หมู่บ้าน คือ บ้านผาตั้ง บ้านปากโสม บ้านลำภูพาน บ้านห้วยไซงัว บ้านดงต้อ และบ้านไทยพัฒนา ขึ้นกับอำเภอสังขุม จังหวัดหนองคาย บ้านผาตั้งเป็นชุมชนที่มีชื่อเสียงแห่งหนึ่งของจังหวัด ในฐานะที่มีทิวทัศน์สวยงามจึงถูกจัดให้เป็นหมู่บ้านที่สามารถรองรับนักท่องเที่ยวที่สนใจการพักแบบ Home Stay อีกทั้งยังเป็นสถานที่อีกจุดหนึ่งที่สามารถชมปรากฏการณ์บั้งไฟพญานาคของจังหวัดหนองคายได้ เนื่องจากบ้านผาตั้งเกิดจากกลุ่มชนที่อพยพมาจากฝั่งลาว ซึ่งแต่เดิมหมู่บ้านนี้เรียกว่าบ้านแซนอ่างผาตั้ง โดยเรียกตามสภาพที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ ซึ่ง “แซน” ในความหมายของชาวบ้านในพื้นที่นี้หมายถึงลานหินที่ยื่น

ยาวลงไปถึงกลางแม่น้ำโขง และตรงปลายลานหินจะมีแท่งหินรูปคล้ายขนมปังตั้งอยู่ (ตรงบริเวณลานหินที่ยื่นลงไปนี้ ภาษาถิ่นเรียกว่า “แซน”) เวลานั้นจะเห็นได้ชัดเจนในฤดูแล้ง ส่วนฤดูน้ำหลากน้ำล้นท่วมลานหิน น้ำไหลแรงพัดผ่านลานหินจะได้ยินเสียงน้ำพัดได้ชัดเจน ด้านทิศตะวันออกของลานหินเป็นคิ่งน้ำเรียกว่า “อ่างปลาบึก”

เนื่องจากชุมชนนี้เคยถูกเรียกว่าบ้านแซนผาตั้งบ้าง บ้านอ่างปลาบึกบ้าง บ้านอ่างผาตั้งบ้างตามคำบอกเล่าของคนเฒ่าคนแก่ทั้งสองฝั่งน้ำ แต่เนื่องจากเมื่อมีการปกครองท้องถิ่นและการบริหารจัดการชุมชนหมู่บ้านตามชายแดนแม่น้ำโขง จึงเกิดการสร้างคำเรียกชื่อหมู่บ้านเฉพาะฝั่งไทยนี้ว่า “บ้านผาตั้ง” โดยละทิ้งคำว่า “บ้านอ่างผาตั้ง” ไป แล้วชุมชนทางฝั่งลาวก็เหลือแต่คำว่า “บ้านอ่าง” ไม่มีคำว่าผาตั้งด้วยเช่นกัน เพื่อให้เห็นรายละเอียดที่เด่นชัดผู้วิจัยขอนำเสนอคำอธิบายตามลักษณะภูมิประเทศและลักษณะทางกายภาพที่เคยถูกอ้างอิงเชื่อมโยงกันระหว่างชุมชนสองฝั่งน้ำแห่งนี้

ภาพที่ 15: แผ่นหินดั่งขนาดใหญ่ที่มาของชื่อหมู่บ้านผาตั้ง ซึ่งเป็นหินธรรมชาติกลางลำน้ำโขง จะปรากฏให้เห็นเฉพาะช่วงหน้าแล้ง ฤดูน้ำลดเท่านั้น บ้านผาตั้ง อำเภอสังขาม จังหวัดหนองคาย

4.2.1.1 การปกครองในวิถีจารีตประเพณี

บ้านอ่างกับบ้านผาตั้ง มีการวางรากฐานการปกครองชุมชนแบบพึ่งพาอาศัยกัน โดยแบ่งอำนาจการปกครองและการบริหารจากรัฐไปยังผู้นำชุมชนของหมู่บ้าน นั่นก็คือ กำหนด

หรือผู้ใหญ่บ้านและนายบ้าน ซึ่งกำนันและนายบ้านจะรับนโยบายจากรัฐส่วนกลางของตน เช่นพ่อกำนันผาดก็รับนโยบายจากรัฐไทย ขณะที่นายบ้านบุญธรรมก็รับนโยบายจากรัฐลาว แต่ทั้งสองหมู่บ้านก็มีคณะกรรมการหมู่บ้านช่วยกันดูแลสอดส่อง เช่น ผู้ช่วยกำนันและรองนายบ้าน ที่มาจากการแต่งตั้งของผู้นำนั้น ถึงแม้ภาพของกำนันและนายบ้านจะเป็นภาพตัวแทนของรัฐ แต่ในชุมชนแห่งนี้มักจะนิยมเลือกบุคคลผู้อาวุโสและเป็นที่เคารพของชาวบ้านทั่วไปด้วย การออกกฎระเบียบว่าด้วยการข้ามแดนในชุมชนแห่งนี้ เป็นไปตามข้อตกลงจากการประชุมหารือร่วมกันระหว่างผู้นำทั้งสองฝ่ายเพื่อรักษาสิทธิประโยชน์ให้เกิดขึ้น และสร้างความสะดวกสบายให้กับผู้คนส่วนใหญ่ให้ได้มากที่สุด

4.2.1.2 พื้นที่ทางกายภาพของชุมชนอ่างปลาบึก

ในกรณีบ้านผาดตั้งฝั่งไทย: หากผู้มาเยือนเดินทางมาจากทางจังหวัดหนองคาย ก็จะผ่านอำเภอท่าบ่อและอำเภอศรีเชียงใหม่ก่อน แล้วเลยวัดหินหมากเป้งมาสัก 20 กว่า กิโลเมตรก็จะถึงบ้านผาด ตั้ง หลังจากขึ้นเขาสูงเล็กๆ ตามถนนสาย 211 เลี้ยวริมโขงไปทางอำเภอสังคมก่อนถึงตัวอำเภอก็จะถึงหมู่บ้านผาดตั้งก่อน ถนนสาย 211 เป็นถนนลาดยางสายหลักที่เชื่อมโยงไปถึงจังหวัดเลย ซึ่งทำหน้าที่เป็นเส้นกันเขตแดนกลางๆ ที่แบ่งพื้นที่ส่วนของรัฐไทยและส่วนของแม่น้ำโขงออกจากกัน โดยพื้นที่เหนือแม่น้ำโขงขึ้นไปมักจะเป็นที่ตั้งของตัวอำเภอต่างๆ ก่อนเข้าตัวหมู่บ้านผาดตั้งเราจะพบกับป้ายกล่าวต้อนรับนักท่องเที่ยวและแนะนำว่าหมู่บ้านนี้เป็นจุดชมปรากฏการณ์บั้งไฟพญานาคอีกแห่งหนึ่งของจังหวัดหนองคาย ซึ่งจุดที่เกิดบั้งไฟนี้ก็คือบริเวณ “อ่างปลาบึก” นั่นเอง และอ่างปลาบึกนี้เองที่เป็นที่ตั้งของฐานปฏิบัติการผาดตั้ง หมวดตรวจตระเวนชายแดนที่ 2454 (หมวด ตชด.2454) ด้วยเช่นกัน ภายในชุมชนบ้านผาดตั้งทั้งสองฝั่งถนนสาย 211 มีทั้งสวนไร่นาข้าวโพด ปลูกข้าว ปลูกต้นยางพารา และพืชผลทางเกษตรอื่นๆ ที่ปลูกตามฤดูกาลด้วย เช่น มะเขือเทศ ถั่วเหลือง พริก เป็นต้น ในด้านฝั่งขวาของถนนสายนี้ที่ดินที่ติดริมแม่น้ำโขงหลายแหล่งที่มีใช้ที่อยู่อาศัย แต่เป็นสวนพืชผลทางการเกษตรจำนวนมาก พื้นที่บริเวณนี้เป็นของชาวบ้านในฝั่งไทย แต่ก็เปิดโอกาสให้คนต่างถิ่นต่างฐาน อาทิจำนวน ฝรั่งมาแอบใช้สิทธิ์คนท้องถิ่นจับจองซื้อที่ได้เช่นกัน

บ้านผาดตั้งทั้งสองฝากฝั่งถนนสาย 211 ตั้งอยู่ระหว่างทิวเขาเล็กๆ ที่เขาด้านหนึ่งอยู่ฝั่งไทยและเขาด้านหนึ่งอยู่ฝั่งลาว มีแม่น้ำโขงเป็นแอ่งอยู่ตรงกลางเหมือนเป็น “เส้นเขตแดน” ที่ถูกนิยามตามความหมายของธรรมชาติที่ถูกสืบทอดมรดกมาตั้งแต่ยุคอาณานิคมฝรั่งเศส แน่นอนพื้นที่ฝั่งไทยบ้านผาดตั้งตามตัวบทกฎหมาย ก็ไม่อนุญาตให้คนลาวฝั่งโน้นเข้ามาแสดงสิทธิ์หรือใช้ประโยชน์เป็นแน่ แต่จากการพูดคุยกับชาวบ้านทั่วไปก็พบว่า แม้คนลาวจะไม่มีสิทธิ์แต่คนฝั่งโน้นก็เคยทำมาหากินบนแผ่นดินฝั่งนี้มานานแล้ว วิธีการของคนลาวบางคน ก็คือ การให้ญาติพี่น้องที่ได้ทะเบียนเป็นคนไทยนี้แหละฝากชื่อเอาไว้ แต่ก็รู้กันว่าเป็นที่ดินของใคร... ซึ่งก็ของกลยุทธของความเป็นเครือญาติที่ผูกพันกันมาเป็นเส้นทางเชื่อมร้อยผืนแผ่นดินให้ติดกันได้ ไม่จำเป็นต้อง

พึงพาอาศัยโฉนดหรือใบกรรมสิทธิ์ที่รัฐเป็นคนกำหนดสร้างขึ้น ก็สามารถทำมาหาอยู่หากินได้ เพียงแต่ซื้อขายถ่ายโอนกันไม่ได้เท่านั้น (อัยยบุญสา, สัมภาษณ์, กุมภาพันธ์ 2552)

นอกเหนือจากจะเป็นพื้นที่ทางการเกษตรที่ชาวบ้านในท้องถิ่นได้ใช้ประโยชน์แล้ว พบว่า ในชุมชนบ้านผาตั้งยังมีพื้นที่บริเวณปากทางเข้าหมู่บ้านริมถนนสาย 211 ซึ่งมองเห็นทิวทัศน์แม่น้ำโขงที่งดงามได้อย่างดีเยี่ยม แต่พื้นที่แห่งนี้เป็นที่ตั้งของสำนักบูชาพญานาค ซึ่งผู้วิจัยได้สอบถามชาวบ้านบอกให้ฟังว่า “เป็นที่ของคนเมืองอุดรฯ เห็นมีคนเล่าให้ฟังว่าเป็นคนรวยเมืองอุดรฯ บ้านอยู่ในตัวเมือง มาซื้อที่กับไต่บ้านแล้วเอาไปตั้งเป็นสำนักอะไรสักอย่างหนึ่ง แต่ไม่ค่อยอยู่ มองดูแล้วเหมือนรีสอร์ทที่พักแต่ไม่ใช่ เขามาเอาที่มามาทำเป็นสำนักบูชาพญานาค ซึ่งชาวบ้านก็ไม่ได้ไปเกี่ยวโยงด้วย” (นางบัว, สัมภาษณ์, ตุลาคม 2551) ผู้วิจัยสังเกตเห็นว่าสำนักที่ตั้งแห่งนี้ไม่มีคนอยู่ แต่สภาพบรรยากาศต่าง ๆ เหมาะสมมองผ่านๆ เหมือนกับรีสอร์ท เพราะด้านหน้ามองเห็นแม่น้ำโขง ด้านหลังเป็นภูเขาป่าไม้เขียวขจี สภาพสำนักที่ตั้งเป็นอาคารชั้นเดียวค่อนข้างใหม่ และดูแปลกหูแปลกตากว่าบ้านพักอาศัยของชาวบ้านในแถบนี้

หลังจากที่ลัดเลาะเข้าหมู่บ้านเลียบไปตามริมโขง จะพบว่ามีท่าเรือแห่งหนึ่งซึ่งอยู่ด้านหลังของวัดอ่างปลาบึก ผู้วิจัยสังเกตเห็นว่าป้ายชื่อวัดที่ตั้งอยู่หน้าวัดนั้น หากเดินเข้ามาด้านหน้าจะอ่านป้ายนี้ว่าวัดอ่างปลาบึก แต่ด้านหลังจะมีชื่อวัดที่เขียนกลับหัวตัวอักษรขนาดเดียวกันสีเดียวกัน เขียนว่า “วัดผาตั้ง” ซึ่งผู้วิจัยก็สงสัยจึงได้เข้าไปถามหลวงพี่ที่จำวัดอยู่เพียง 1 รูป ได้ความมาว่า “ตอนแรกก็เขียนป้ายวัดเรียกตามชื่อบ้านที่อำเภอตั้งให้ คือ “บ้านผาตั้ง” แต่คนเก่าคนแก่พื้นบอกรว่าไม่ถูก เพราะวัดนี้มีก่อนที่จะตั้งเป็นชุมชนเป็นบ้านด้วยซ้ำ แล้วคนก่อนๆ ก็เรียกว่าวัดอ่างปลาบึก ไม่ใช่วัดผาตั้ง” (หลวงพี่ประเสริฐ, สัมภาษณ์, ธันวาคม 2551) ดังนั้นทางวัดจึงได้เปลี่ยนแปลงป้ายที่เดิมเขียนเสร็จแล้วให้กลายเป็นชื่อวัดตามที่ชาวบ้านส่วนใหญ่เรียกขานกันมานั่นนาน

ภาพที่ 16 : ด้านหน้าเขียนป้ายวัดอ่างปลาบึก แต่ด้านหลังเขียนป้ายว่าวัดบ้านผาตั้ง
วัดอ่างปลาบึก อำเภอสังคม จังหวัดหนองคาย

นอกจากนี้แล้ว วัดดังกล่าวยังมีความสำคัญในฐานะเป็นท่าเรือขึ้น-ลงของคนไทยกับคนลาวซึ่งกันว่า “ด่านประเพณี” เพื่อให้คนลาวฝั่งบ้านอ่างผากโน้นได้มาใช้ขึ้นที่ท่าแห่งนี้ แสดงให้เห็นพื้นที่ความสัมพันธ์ของผู้คนสองฝั่งน้ำที่ยังยึดโยงอยู่กับพื้นที่วัด อันถือเป็นที่พักพิงของชาวบ้านในภาวะการณ์ที่ผิดแผกไปจากเดิม วัดจึงยังคงเป็นเครื่องบ่งชี้และยืนยันพื้นที่แห่งจิตวิญญาณที่ชาวอ่างปลาบึกใช้ เพื่อสืบทอดชุมชนสัมพันธ์ไว้ได้เป็นอย่างดี ถึงแม้จากการสังเกตการณ์ของผู้วิจัยท่าเรือที่ดูเรียบง่ายและธรรมดาในวิถีแบบชาวบ้านแห่งนี้ จะไม่ใหญ่โต ไม่มีด่านเข้าออก ไม่มีเจ้าหน้าที่ ไม่มีการตรวจตราอย่างเข้มข้น ดูแล้วก็มิชัวิตชีวา และให้อารมณ์ในมิติที่แตกต่างจากด่านศุลกากรหนองคายเป็นอย่างมาก เหตุผลหนึ่งอาจจะเป็นเพราะด่านศุลกากรกับด่านประเพณีมีความหมายและความสำคัญในเชิงหน้าที่ที่มีต่อผู้คนแตกต่างกัน

ในส่วนพื้นที่ของหมู่บ้านผาตั้งพบว่า ชาวบ้านส่วนใหญ่ตั้งบ้านเรือนอยู่ฝั่งขวาของถนนซึ่งติดเลาะเลียบบกับแม่น้ำโขงยาวประมาณเป็นกิโลเมตรกว่าๆ บ้านส่วนใหญ่เป็นบ้านคอนกรีตทิ้งไม้ แต่จะหลังอยู่กันไม่ห่างมากนัก หมู่บ้านนี้มีวัดสำคัญอยู่ 1 วัด คือ วัดอ่างปลาบึก มีพระจำพรรษาอยู่เพียง 1 รูป ทั้งนี้เวลาถึงงานมงคล มีงานอวมงคล ก็จะนิมนต์พระจากวัดอื่นในหมู่บ้านข้างเคียงมาร่วมปฏิบัติกิจด้วย นอกเหนือจากนี้บ้านผาตั้งยังเป็นที่ตั้งของอนามัยตำบลผาตั้ง ซึ่งอยู่ติดกับบ้านพ่อกำนันผาสีอันเป็นที่ทำการกำนันตำบลนี้ด้วยเช่นกัน ที่ตั้งของอาณาเขตตำบลผาตั้งมีดังนี้ พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นภูเขา ตั้งอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ ป่าแก้งไก่อ-พานพร้าว มีอาณาเขตติดต่อ คือ ทิศตะวันออก จดตำบลพระพุทธรบาท อำเภอสรีเชียงใหม่, ทิศตะวันตก จดตำบลแก้งไก่อ อำเภอสังคม มีลำน้ำโสมเป็นเขตแดน, ทิศเหนือ จดแม่น้ำโขง และประเทศลาว ส่วนทิศใต้ จดอำเภอมือ จังหวัดอุดรธานี ในเฉพาะในหมู่บ้านผาตั้งแห่งนี้มีประชากรโดยเฉลี่ยประมาณ 500 ครอบครัว ผู้คนส่วนใหญ่ทำอาชีพเกษตรกรรมและจับปลา

ในกรณีของบ้านอ่างผังลาว: มีทั้งภาพที่เหมือนและแตกต่างกับฝั่งบ้านผาตั้ง กล่าวคือภูมิทัศน์ของบ้านอ่างก็มีแม่น้ำโขงที่เป็นสายน้ำเดียวกัน และมีภูเขาที่อยู่ปากฝั่งบ้านผาตั้งเป็นฉากหลัง ที่ก่อให้เกิดภาพของแอ่งแม่น้ำโขงซึ่งมีลักษณะเหมือนอ่างขนาดใหญ่เช่นกัน แต่ภาพของถนนหนทางดูเหมือนจะต่างกันอย่างสิ้นเชิง ด้วยเหตุที่ผู้วิจัยและคณะได้ลองเดินทางจากกำแพงนครเวียงจันทน์มาตามเส้นทางสายเวียงจันทน์-เมืองसानะคาม ด้วยรถเปิดประทุนรับลมอย่างดีเป็นถนนเลาะเลียบลำน้ำโขงคล้ายกับเส้นทางหมายเลข 211 ฝั่งไทยเช่นกัน แต่สิ่งที่ผิดแผกก็คือภาพของถนนหนทางที่คละคลุ้งไปด้วยฝุ่นแดงเต็มไปหมด หากมีรถสวนทางกันมา แน่نونทุกคนจะต้องเตรียมผ้าปิดตาปิดจมูกไว้อย่างดียิ่ง โดยไม่ต้องห่วงเกรงว่าเสื้อผ้าที่ใส่มาจะต้องมีสีสั้มาเจือปนอยู่ด้วยก็ตาม เนื่องจากถนนจากเมืองเวียงจันทน์มุ่งตรงไปยังเมืองसानะคาม ซึ่งอยู่ตรงข้ามกับอำเภอสังคามจังหวัดเลย เส้นทางนี้ผ่านบ้านอ่างที่อยู่ตรงข้ามบ้านผาตั้งฝั่งไทยด้วยระยะทางเพียงแค่ 60 กิโลเมตร แต่คณะผู้วิจัยต้องใช้เวลาเดินทางถึง 1.40 ชั่วโมง

ภาพที่ 17: รถยนต์กำลังวิ่งสวนทางผ่านมาบนถนนสายนครเวียงจันทน์-सानะคาม-ไชยะบุรี

จากเหตุการณ์ดังกล่าว ทำให้ผู้วิจัยมองเห็นว่าในภาวะความร่วมมือกันในเขตอนุภูมิภาค ลุ่มแม่น้ำโขงตามเจตนารมณ์เชิงนโยบายที่ต้องการพัฒนาเขตเศรษฐกิจในดินแดนแถบนี้ ดูเหมือน จะไม่ได้เป็นระบบระเบียบในการจัดการเชิงพื้นที่ในมิติของสัมพันธภาพระหว่างรัฐมากนัก ผู้วิจัย และคณะรู้สึกว่ หากเราไปบ้านอ่างด้วยถนนลาดยางฝั่งไทยก็คงใช้เวลาเพียง 40-50 นาที ซึ่งบ่งชี้ให้เห็นการพัฒนาเชิงเส้นทางคมนาคมที่ไม่สมดุลกัน แต่เพียงมีเส้นแม่น้ำโขงกั้นกลางห่างกัน ช่วงระยะไม่ถึง 1 กิโลเมตร ภาพสองข้างทางฝั่งลาวที่เต็มไปด้วยโทนสีส้ม ทั้งตามต้นไม้ หลังคา บ้านเรือน และสภาพภูมิทัศน์โดยทั่วไป ซึ่งหากมองลอดผ่านสายน้ำโขงมายังฝั่งไทย เราจะเห็น ภาพที่ดูเหมือนจะแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง ถนนลาดยาง วัดวาอารามที่ใหญ่โตโอฬาร ตัวอำเภอ ต่างๆ ริมโขงที่มีอาคารบ้านเรือนและร้านค้าต่างๆ จำนวนมาก ซึ่งสะท้อนสภาพชีวิตที่แตกต่างที่มีเพียงเส้นเขตแดนกั้นกลางระหว่างผู้คนเท่านั้น แต่เมื่อเดินทางถึงบ้านอ่างใหญ่ เราจะพบว่า สองฝั่งฝั่งดูเหมือนจะมีกลิ่นอายของชุมชนที่มีวิถีชีวิตคล้ายคลึงกันมาก เพราะเป็นชุมชนเกษตร และยังคงมีวิถีการทำมาหากินหาปลา ปลูกผักปลูกพืชต่างๆ ริมแม่น้ำโขงไว้ใช้สอย และแลกเปลี่ยน ซื้อขายกันภายในชุมชน

หลังจากที่ถึงหมู่บ้านแล้ว คณะผู้วิจัยได้เดินทางไปยังบริเวณอ่างปลาบึกที่เรียกว่า “อ่างใหญ่” อันเป็นจุดเชื่อมร้อยผู้คนสองฝั่งโขงให้ผสมผสานกลมกลืนกันนานนับตั้งแต่อดีตราบกระทั่งปัจจุบัน เราเดินทางเท้าเลาะเลียบหมู่บ้านตามริมแม่น้ำโขง ซึ่งผ่านสวน “หมากเลน” (มะเขือเทศ) และพริกฝั่งต่างๆ จำนวนมาก พื้นที่ริมแม่น้ำโขงส่วนใหญ่ถูกใช้ในการปลูกพืชฝั่งสวนครัว แต่ก็ม ีไรสวนบางพื้นที่มีขนาดใหญ่ในบริเวณริมอ่างปลาบึกแห่งนี้ ซึ่งชาวบ้านบอกว่าปลูกไว้จำนวนมากนี้ส่งขายให้กับบริษัทซอสมะเขือเทศที่เป็นโรงงานอยู่ฝั่งไทย (อำเภอศรีเชียงใหม่) มีข้อสังเกตว่าพื้นที่บริเวณริมแม่น้ำโขงจะไม่มีพื้นที่ปลูกข้าวที่เรียกว่า “พื้นที่นา” เพราะดินส่วนใหญ่เป็นดิน

ทรายมักไม่เก็บน้ำ อีกทั้งยังไม่เหมาะแก่การปลูกข้าว ด้วยเหตุนี้การปลูกข้าวจึงมักนิยมปลูกบนพื้นที่ที่อยู่เหนือขึ้นไป

ความแตกต่างของบ้านอ่าฝ่งลาว คือไม่มีพื้นที่ส่วนที่เป็นหน่วยราชการอย่างเด่นชัดเหมือนกับฝ่งบ้านผาดั้งฝ่งไทย กล่าวคือไม่มีที่ตั้งหน่วยตำรวจตระเวนชายแดน (ตชด.) ในหมู่บ้าน ไม่มีสถานีอนามัยหมู่บ้าน ไม่มีโรงเรียนในชุมชนของหมู่บ้าน บางครั้งการพึ่งพาอาศัยสาธารณสุขโรคต่างๆ โดยเฉพาะเรื่องการเจ็บไข้ได้ป่วยของชาวบ้านอ่าฝ่งลาว ก็ต้องมาพำนักรักษาตัวหรือให้หมอพยาบาลตรวจรักษาที่ฝ่งบ้านผาดั้งที่อนามัย หรือหากมีอาการเจ็บป่วยหนักก็จะเข้าไปตรวจที่โรงพยาบาลประจำอำเภอสังคม ทั้งนี้ก็ต้องขออนุญาตจากทางฝ่ายตัวแทนของรัฐ นั่นก็คือผู้ใหญ่บ้านหรือกำนันในท้องถิ่นนั้นๆ ก่อน

แม้สภาพโดยทั่วไปของบ้านอ่าฝ่งลาวจะมีภูมิทัศน์เหมือนกับหมู่บ้านในชนบททั่ว ๆ ไป แต่ด้วยเหตุที่พื้นที่ฝ่งนี้เป็นภูเขาสลับซับซ้อน และไม่เหมาะสมแก่การปลูกข้าวมากนัก แต่ชาวบ้านก็สามารถปลูกผัก เลี้ยงสัตว์ได้ ในวิถีชีวิตประจำวันโดยทั่วไป ทั้งคนฝ่งบ้านอ่าและคนฝ่งบ้านผาดั้งนับแต่อดีตต่างก็เคยช่วยเหลือเกื้อกูลกันตลอดมา บ้านนี้ไม่มีข้าวก็เอาผักมาแลกเปลี่ยน บ้านนี้ไม่มีเกลือ ไม่มีปลา ก็เอาข้าวเอาผักมาแลกกัน หรือมีการหยิบบ่มในฐานะเป็นบ้าน “พี่น้อง” กัน ตัวอย่างเช่น บ้านอ้ายแหลมบอกว่ามีน้องสาวได้เป็นสะใภ้ทางฝ่งบ้านผาดั้ง “เนื่องจากบ้านของอ้าย (พี่) แหลมไม่ได้ปลูกข้าว น้องสาวเลยฝากให้เลี้ยงวัวไ่วฝ่งนี้ แล้วในทุกปีก็เอาข้าวมาให้หลายกระสอบ การฝากเลี้ยงวัวไ่วฝ่งนี้ก็เพราะมีที่ทางเยอะกว่า หญ้าอาหารต่าง ๆ ตามธรรมชาติยังมีจำนวนมาก และก็ปล่อยเลี้ยงได้สบายกว่าฝ่งไทย น้องสาวจึงได้ฝากเลี้ยงวัวไ่วที่นี้ ถ้าจะขายเอาเนื้อก็จะจัดการที่ฝ่งลาว แล้วนำเนื้อวัวข้ามเอาไปขายฝ่งไทยก็มี” (อ้ายแหลม, สัมภาษณ์, มกราคม 2552) ทั้งนี้ไม่นับรวมถึงการให้มีการปลูกผักต่างๆ ตามออเดอร์ (ใบสั่งของ) จากฝ่งไทยที่เป็นสินค้าเกษตรอื่นๆ อีกจำนวนมาก

อย่างไรก็ตาม การที่ถนนหนทางฝ่งลาวยังไม่เจริญ อีกทั้งโรงงานอุตสาหกรรมที่รับซื้อผลผลิตทางการเกษตรก็อยู่ห่างไกลมาก ซึ่งหากเทียบกับการนำผลผลิตเข้าสู่ตลาดฝ่งไทยจะสะดวกและง่ายกว่า ด้วยเหตุนี้คนลาวที่ปลูกมะเขือเทศ ปลูกผักที่ตลาดฝ่งไทยต้องการก็มักจะนิยมนำไปขายผ่านพ่อค้าคนกลางที่เป็นคนไทยแทน แต่ก็พบว่าพ่อค้าเหล่านั้นมักซื้อพืชผลในราคาต่ำกว่าปกติ เพราะอ้างว่าต้องซื้อสินค้าข้ามประเทศ เสียต่อการถูกตรวจจับ และมีค่าใช้จ่ายให้กับทางรัฐสูง ลักษณะเช่นนี้แสดงให้เห็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างชาวบ้านฝ่งไทยกับชาวบ้านฝ่งลาวที่แม้จะถูกมองว่าเป็นกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน แต่ก็มีอำนาจทางการตลาดไม่เท่าเทียมกัน ซึ่งอาจจะก่อให้เกิดความไม่ไว้วางใจ และนำมาซึ่งความขัดแย้งในที่สุดก็เป็นได้

4.2.2 อ่างปลาบึก: พื้นที่แห่งนี้เพื่อผู้คนสองฝั่งโขง

พ่อตู้เคน พ่อเฒ่าอายุ 77 ปี อดีตพรานล่าปลาบึกคนสุดท้ายของชุมชนแห่งนี้ ได้เล่าเรื่องราวชีวิตของผู้คนในชุมชนอ่างปลาบึก นับตั้งแต่เมื่อครั้งยุคก่อนที่จะมีการแบ่งแยกเส้นเขตแดน โดยใช้แม่น้ำโขงเป็นเครื่องกั้นไทยกับลาวออกจากกัน โดยนำเสนอให้เห็นเกี่ยวกับความสำคัญของแม่น้ำโขงในฐานะที่เป็นพื้นที่แห่งชีวิตและจิตวิญญาณที่เชื่อมร้อยผู้คนที่ถูกแยกออกให้เชื่อมติดกันได้ พ่อตู้เคนเล่าว่าแม่ในวันนี้จะไม่มีปลาบึกให้จับแล้ว แต่ศาลเจ้าพ่ออ่างปลาบึกที่เป็นเหมือนสิ่งค้ำจุนจิตใจก็ยังคงอยู่ ฝั้เจ้าท่าเจ้าน้ำที่ผู้คนสองฝั่งโขงเชื่อถือก็ยังคงมีอยู่ในศาลแห่งนี้ คนบ้านอ่างฝั้งโน้นก็นับถือบูชาเช่นเดียวกับคนฝั้งบ้านผาตั้งนี้ เราเชื่อว่ามี “ฝั้เจ้าท่าเจ้าน้ำ” เดียวกันไม่เคยแบ่งแยกกันได้ไหนแต่ไรมา เวลาจับปลาในอดีตก็ต้องช่วยเหลือร่วมมือกันของคนทั้งสองฝั้งน้ำจึงจะได้ปลา (พ่อตู้เคน, สัมภาษณ์, กุมภาพันธ์ 2552)

ประวัติของศาลเจ้าพ่ออ่างปลาบึกเริ่มตั้งแต่ในอดีตกาลนานโพ้น ก่อนที่รัฐบาลลาวจะตกเป็นประเทศอาณานิคม ผู้คนสองฝั้งน้ำยังเป็นคนชุมชนเดียวกัน นั่นก็คือ “ชาวอ่างปลาบึก” ตามที่ถูกเรียกขานกันในท้องถิ่นแม้กระทั่งปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม ภายใต้การปกครองของรัฐบาลลาว นับตั้งแต่ปลายปี ค.ศ.1975 เป็นต้นมาที่ได้ปกครองด้วยระบบแบบสังคมนิยม ซึ่งเป็นระบอบการปกครองที่มีความเข้มงวดกดขี่ รัฐบาลมีอำนาจเด็ดขาด ประชาชนทั่วไปต่างเกรงกลัวและไม่มีสิทธิเสรีภาพในการเสนอความคิดเห็น (แกรนท์, 2549: 191-192) อิทธิพลดังกล่าวส่งผลกระทบต่อ การนับถือบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชาวบ้านอ่างด้วยเช่นกัน กล่าวคือ มีการให้ยกเลิกการนับถือฝั้เจ้าท่าเจ้าน้ำเจ้าอ่าง และไม่ให้มีการจัดพิธีกรรมต่าง ๆ อันจะก่อให้เกิดความเสื่อมเสียและมองเห็นทัศนคติของสังคมที่ไม่มีการพัฒนา เช่นนี้จึงมีการสั่งให้งดการจัดประเพณีการเลี้ยงฝั้เจ้าท่าเจ้าน้ำอ่างปลาบึกตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา แต่ฝั้งไทยแน่นอนอำนาจรัฐลาวไม่สามารถควบคุมหรือสั่งการได้ด้วยเหตุนี้ ในช่วงเทศกาลการจับปลาบึกประจำปี ชาวลาวฝั้งบ้านอ่างก็จะเดินทางข้ามแม่น้ำโขงมาร่วมประเพณีกับชาวบ้านผาตั้งฝั้งไทย เพื่อดำเนินตามวิถีแห่งศรัทธาและความเชื่อที่สืบทอดกันมาตั้งแต่ครั้งบรรพชน ซึ่งในระยะที่ประเทศลาวปกครองด้วยระบอบสังคมนิยม การเดินทางไปมาหาสู่กันถือเป็นความผิด จะต้องขออนุญาตทางการอย่างเคร่งครัด ซึ่งสร้างความอึดอัดใจและความลำบากยิ่งสำหรับชีวิตของผู้คนสองฝั้งโขงที่เคยติดต่อสัมพันธ์กันเรื่อยมา

พ่อตู้เคน กล่าวว่าตนเคยร่วมจับปลาบึกกับฝ่ายเวียงจันทน์มาตั้งแต่อายุ 17-18 ปี และเคยรื้อฟื้นจัดตั้งพิธีกรรมนี้ใหม่อีกครั้งเมื่อปี พ.ศ.2529 การจับปลาบึกต้องทำพิธีกรรมใหญ่โต พิธีนี้ปกติฝ่ายลาว (เวียงจันทน์) จะเป็นผู้กระทำ เป็นเจ้าพิธี ฝ่ายไทยมักจะเป็นเพียงผู้ร่วมจับปลาเท่านั้น ด้วยการจับปลานี้ในอดีตจะมาตั้งพิธีกันที่หาดบ้านผาตั้งเสมอ การกำหนดเวลาในการจับปลากรณีบ้านผาตั้งกับบ้านอ่างจะกำหนดเอาวันขึ้น 1 ค่ำ เดือน 3 เป็นเริ่ม คือเรือแพที่จะจับปลาจะออกเดินทางจากหมู่บ้านของตนไปรอเรืออยู่ที่บ้านหนอง (ปลาบึก) อำเภอสังขม พอรุ่งขึ้น 9 ค่ำ เดือน 3 เรือเหล่านี้จะออกจากบ้านหนองล่องลงมารอเรือที่ปากห้วยไซว บ้านผาตั้ง และในวันนี้ขึ้น 9 ค่ำ เดือน 3 ทางเวียงจันทน์จะตั้งพิธีเลือกเจ้าน้ำ (ตัวแทนของฝั้ใหญ่ของแม่น้ำโขง) ผู้จะเป็น

หัวหน้าพิธี ซึ่งเจ้าน้ำส่วนใหญ่จะต้องเป็นผู้มีเชื้อสายสูง หรือเจ้าเขตเจ้าแขวงนครเวียงจันทน์ เท่านั้น

เมื่อได้เจ้าน้ำแล้ว ก็จะทำพิธีเลี้ยงผี เรียกว่าไหว้เจ้าพ่อหอเหียบ (หรือหอกลอง) ฝับ้านผี เมืองเวียงจันทน์ เป็นพิธีใหญ่ มีการล้มวัวล้มควายเลี้ยงผี เช่นเหล้า ไก่ พาช้าว (อาหารคาวหวาน) หมากพลู บุหรี่ (เมี่ยง กัญชา ฝิ่น) แต่งขัน 5 ขัน 8 ข่านางเทียม เมื่อไหว้เจ้าพ่อหอเหียบแล้ว วันขึ้น 10 ค่ำ เจ้าน้ำจะพากันออกเดินทางไปที่บ้านสีโคล ไปเลี้ยงผีที่บ้านสีโคล ล้มควายเลี้ยง ข่านางเทียม เป็นการเลี้ยงใหญ่ รุ่งเช้าออกจากสีโคลไปเก่าเลี้ยว เลี้ยงผีที่เก่าเลี้ยว แวะพักที่เก่าเลี้ยว 1 คืน ขึ้น 12 ค่ำ ออกจากเก่าเลี้ยวไปที่คอกแก้ง เลี้ยงผีที่คอกแก้ง เป็นการเลี้ยงแบบธรรมดาไม่ต้องล้มควายเลี้ยง พอดกสายก็ออกจากคอกแก้งไปที่หินสัว เลี้ยงผีที่หินสัว เป็นการเลี้ยงใหญ่ ล้มควายเลี้ยง มีมหรสพฟ้อนรำ พักค้างที่หินสัว เรียก “กินนยาคอกแก้ง กินแลงกินสัว” ขึ้น 13 ค่ำ ออกจากหินสัว ไปบ้านอ่าง ฝ่าอ่าง (ผ่านอ่างปลาบึก) ขึ้นพักที่หาดที่บ้านผาตั้ง เช้าวันขึ้น 15 ค่ำจะมีพิธีเลี้ยงผี เป็นพิธีใหญ่ในการจับปลา

แม้เรื่องบอกเล่าของพ่อตู้เคน ณ วันนี้จะอยู่ในความทรงจำ เพราะพิธีกรรมนี้ได้เลือนหายไปจากชุมชนแห่งนี้นับตั้งแต่ปี พ.ศ.2529 แล้ว เพราะไม่มีปลาบึกให้จับ วงจรชีวิตของปลาบึกที่จะต้องเดินทางมายังอ่างน้ำแห่งนี้ก็เปลี่ยนไป ไม่มีปลาอยู่ในบริเวณนี้เหมือนที่เคยเป็นมาในอดีต แม้จะมีการฟื้นฟูพิธีกรรมการจับปลาบึก แต่ก็พบว่าขั้นตอนพิธีกรรมยังคงสืบทอดและปฏิบัติตามได้อย่างเคร่งครัด แต่ชีวิตปลาบึกในฐานะ “พระเอก” ของงานนี้ก็ไม่ได้มาร่วมกิจกรรมงานประเพณีนี้ แม้จะมีการเชนสรวงบูชาอ้อนวอนให้เจ้าน้ำเจ้าท่าเจ้าอ่างบันดาลปลามาให้ก็ตาม

ในวันนี้อ่างปลาบึก กลายเป็นแหล่งที่มีบั้งไฟพญานาคขึ้นมาแทนที่ ในช่วงเทศกาลงานออกพรรษาของทุกปี คือ วันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 อ่างปลาบึกจะกลายเป็นจุดนัดพบของนักท่องเที่ยวที่เข้ามาดูชมปรากฏการณ์บั้งไฟพญานาค อันเป็นการรณรงค์และส่งเสริมสนับสนุนผ่านการท่องเที่ยวของจังหวัดหนองคาย และ ท.ท.ท. อ่างปลาบึกที่ไม่มีปลาบึกแล้วยังคงถูกรับใช้ชุมชนสองฝั่งน้ำและผู้คนจากหลากหลายที่มาเพื่อสังสรรค์นันทนาการร่วมกันในประเพณีงานบุญเช่นเคย แต่เปลี่ยนจาก “พิธีจับปลาบึก” มาเป็น “พิธีดูบั้งไฟพญานาค” แทน

แม้ว่างานวิจัยฉบับนี้ จะมุ่งศึกษาผ่านการเก็บข้อมูลภาคสนามในพื้นที่ข้างต้นทั้งสองฝั่งน้ำ คือ บ้านอ่างฝั่งลาว และบ้านผาตั้งฝั่งไทย ซึ่งผู้วิจัยหมายรวมเรียกตามที่อยู่กันทั่วไปในท้องถิ่นนี้ว่า “ชุมชนอ่างปลาบึก” (ดูแผนที่ 1) แต่ผู้วิจัยก็ไม่ได้ละเลยที่จะกล่าวถึงระบบความสัมพันธ์ของชุมชนในพื้นที่อื่นๆ ที่มีปฏิสัมพันธ์ด้วยเช่นกัน ทั้งความสัมพันธ์ภายในชุมชนอ่างปลาบึกเองและความสัมพันธ์กับภายนอกชุมชนอื่นๆ ด้วย เนื่องจากพื้นที่อื่น ๆ เหล่านี้ล้วนอยู่ภายใต้สถาบันวัฒนธรรมชุมชนที่เปรียบเสมือนโครงสร้างที่มีอำนาจครอบงำหรืออิทธิพลทั้งทางตรงและทางอ้อม

4.3 เรื่องเล่าของชาวอ่างปลาบึก: พหุลักษณะและร่องรอยชีวิตของเส้นเขตแดน

การศึกษางานชายแดนตามวิธีวิทยาชาติพันธุ์วรรณนา (ethnography) สำหรับผู้วิจัยนี้ดูเหมือนจะเป็นสิ่งที่ท้าทายและเป็นเรื่องใหม่ที่น่าค้นคว้ายิ่ง จากการศึกษาค้นคว้าวิธีวิทยาในแนวนี้ ผู้วิจัยได้ความรู้อย่างหนึ่ง คือ การเรียนรู้หรือทำความเข้าใจวัฒนธรรมของผู้อื่นนั้น ในฐานะที่เราเป็นคนนอกมีข้อพึงระวังหลายอย่าง อาทิเช่น “อย่าด่วนสรุป อย่ามองอะไรเพียงด้านเดียว หรืออย่ามองแบบเหมารวม ทั้งนี้ควรมองในมิติที่มีทั้งความซับซ้อน ความหลากหลาย และเลื่อนไหลไปมาได้เสมอ” ความเข้าใจเช่นนี้ทำให้ผู้วิจัยพยายามระมัดระวังและพึงตระหนักอยู่เสมอ เพื่อจะทำ ความเข้าใจปรากฏการณ์ทางสังคมในมิติชุมชนชายแดนแม่น้ำโขงแห่งนี้ให้มีความลุ่มลึกยิ่งขึ้น

ย้อนกลับมาที่ภาพร่างของความเป็นพรมแดนแม่น้ำโขงในชุมชนอ่างปลาบึกนี้ หากมองในระดับพื้นผิวทั่วไป ไม่มีอะไรซับซ้อนมากนัก เราก็จะได้ภาพร่างของพรมแดนแม่น้ำโขงในนิยามความหมายของ “เส้นแบ่งเขตแดนไทยกับลาว ที่ดูเรียบง่าย ชีวิตของผู้คนสองฝั่งน้ำที่เต็มไปด้วย ความบริสุทธิ์ มิตรภาพ และความเกื้อกูลต่อกัน ฯลฯ” อันเป็นคุณลักษณะของความเป็นเส้นเขตแดนแม่น้ำโขงที่แบ่งแยกไทยกับลาว ซึ่งถูกขนานนามว่า “เป็นบ้านพี่เมืองน้อง” ในอุดมคติและในฐานะเป็นอุดมการณ์ทางการเมืองอีกชุดหนึ่ง ณ วันนี้ แต่ทั้งหมดล้วนขาดมิติของความเป็นจริงที่อยู่ในชีวิตประจำวัน และซำร้ายไปกว่านั้น เมื่อผู้วิจัยได้เข้าไปสัมผัสและลิ้มลองเรื่องราวผ่านเรื่องเล่าชีวิตของผู้คนในพื้นที่แห่งนี้ก็พบว่า ความคิดดังกล่าวของผู้วิจัยได้ถูก “แซ่แซ้ง” เอาไว้ในภาพฝันที่ถูกตอกย้ำผ่านวาทกรรม “บ้านพี่เมืองน้อง และถนนแห่งมิตรภาพ” ภาพของแม่น้ำโขงที่แบ่งแยกความสะอาดและสกปรก, ภาพของแม่น้ำโขงที่แบ่งแยกการพัฒนาและไร้การพัฒนา, ภาพของแม่น้ำโขงที่แบ่งแยกสิ่งถูกกฎหมายกับสิ่งผิดกฎหมาย ภาพของแม่น้ำโขงที่แบ่งแยกผู้หญิงบ้านโน้นไม่ดีกับผู้หญิงบ้านนี้ดีกว่า ฯลฯ เมื่อผู้วิจัยได้เข้าไปสัมผัสพูดคุยแลกเปลี่ยนทัศนคติในโลกของชาวชุมชนอ่างปลาบึก ผู้วิจัยจึงตระหนักว่าแม่น้ำโขงที่ถูกทำให้กลายเป็น “เส้นแบ่งเขตแดน” ก็ยังคงดำเนินอยู่ หากแต่ทำหน้าที่ด้วยบทบาทใหม่ที่มีไขแบ่งแยกดินแดนแห่งรัฐชาติเท่านั้น ซึ่งนี่เป็นเครื่องบ่งชี้ให้เห็นถึงความหลากหลายและเลื่อนไหลพรมแดนแม่น้ำโขง ในมิติของสังคมที่มีพลังแห่งพลวัตและการเปลี่ยนแปลงอย่างมากมาย ณ วันนี้

แม่น้ำโขง มหานทีแห่งชีวิต มหานทีแห่งวัฒนธรรม มหานทีแห่งศรัทธา และเส้นทางเชื่อมโยงแห่งชีวิต มิตรภาพ และผู้คน ซึ่งเคยเป็นอดีตภาพร่างของเส้นแบ่งแยกดินแดน ความโหดร้ายทารุณ เป็นสุสานผู้พ่ายแพ้แห่งสงคราม ความเป็นคนไทยกับคนลาว ความเป็นชาติไทยกับชาตินลาว ความเป็นเสรีนิยมกับสังคมนิยม และมีภาวะทางการเมืองที่ผิดแผกแตกต่างกัน เป็นตัวกำกับทำให้แม่น้ำโขงยังคงถูกตอกตรึงไว้กับ “ภาพร่าง” เก่า ๆ ในวาทกรรมแห่งรัฐ เป็นเรื่องที่น่าคิดและสืบค้นว่าผู้คนสองฝั่งน้ำที่ต่างเพ่งมองพรมแดนแม่น้ำโขงที่ ณ วันนี้ภาวะทางการเมืองเปลี่ยนแปลงไป แล้วผู้คนดังกล่าวยังมองอดีตหรือปัจจุบันของแม่น้ำโขงอย่างไร และเรื่องราวในอดีตที่ผ่านมาแล้วยังคงถูกนำมาใช้ และสร้างสภาวะความผูกพันเชื่อมโยงกันหรือความแปลกแยกแตกต่างให้เกิดขึ้นหรือไม่ หรือเรื่องราวในปัจจุบันมีเรื่องราวใดบ้างที่อยู่ในการรับรู้

และสนใจที่นำไปสู่การสร้างความขัดแย้งหรือสร้างภาพของความสมานฉันท์ให้เกิดขึ้น หรือส่งเสริม/ลดทอนสถานภาพความสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชนสองฝั่งโขงแห่งนี้

4.3.1 แม่ตุ้เกิด: ข้ามน้ำมาแล้วไม่มีวันข้ามกลับ

ผู้วิจัยมีความคิดว่า “บางคนเลือกที่จะไม่บอกพื้นเพถิ่นฐานเดิม อันแสดงให้เห็นถึงตัวตนของตนเองในพื้นที่แห่งใหม่ เพราะการบ่งบอกภาพชีวิตตนเองให้เกิดความชัดเจนและสร้างความแตกต่างอาจนำมาซึ่งผลเสียมากกว่าผลดี” หากตัวตนกลายเป็นเพียงเครื่องบ่งบอกสถานภาพทางสังคมที่ไร้ความหมาย ไม่มีพยานภาพที่จะย้อนแย้งมาเสียบแทง หรือมาส่งผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตได้อีก ตัวตนที่ถูกตอกย้ำผ่านวาทกรรมรัฐชาติอาจเป็นเพียงความทรงจำที่บางเบา และขุนมัวไม่เด่นชัด “คุณจะไม่เฝ้าเก็บงำตัวตนในอดีตนั้นไว้โดยไม่สนใจใยดีคนรอบข้าง หรือจะรื้อค้นขึ้น บัดฝนนำความมาเล่าใหม่ในอีกครั้ง” ไม่ว่าจะด้วยเหตุผลใดๆ ที่จะบอกหรือไม่บอกนิยามตัวตนของตนเองให้คนอื่น ๆ ได้รับรู้ก็ตาม แต่สำหรับแม่ตุ้เกิดท่านได้เลือกที่จะบอกเล่าถ่ายทอดภาพตัวตนในอดีตให้ผู้วิจัยได้รับรู้ เรื่องราวที่ได้ฟังแม้จะดูโหดร้ายไปบ้างสำหรับผู้หญิงลาวตัวเล็กๆ คนหนึ่ง แต่ก็ทำให้เห็นว่าพรมแดนแม่น้ำโขงนั้นก็ยังคงเต็มไปด้วยความน่าหวาดกลัวและการต่อสู้ ที่แม่จะมียุทธวิธีที่แตกต่างผุดผืนไปตามยุคสมัย แต่ก็ยังดูเหมือนว่าแม่น้ำสายนี้ยังคงถูกแช่แข็งเอาไว้กับภาพแห่งความน่าหวาดกลัวและการที่จะต้องต่อสู้ดิ้นรนของผู้คนตัวเล็กตัวน้อยที่มีอาจหลีกหนีเช่นเคย

ตอนช่วงเวลาเย็นที่ได้ฟังเรื่องเล่า ผู้วิจัยอยากจะพูดคุยกับแม่ตุ้เกิดเพื่อรับฟังเรื่องราวชีวิตในฐานะที่แม่ตุ้เกิดเป็น “คนลาว” คนหนึ่งที่อาศัยอยู่บ้านผาตั้งฝั่งไทยมาหลายสิบปีให้ได้มากกว่านี้ แต่ก็ต้องหยุดชะงักเมื่อลูกค้ามาซื้อของที่ร้าน “แม่ตุ้มีแพ็บบ์ เหาสบู้บนำเด้อ” ผู้วิจัยจึงต้องลาไปก่อน เพราะแม่ตุ้กำลังยุ่งกับกิจการขายของชำที่เปิดเป็นร้านอยู่ใต้ถุนบ้าน ความรู้สึกขณะนั้นก็คือความชื่นชมในความเด่นเดี่ยวของแม่ตุ้ที่ได้ฝ่าวิกฤตการณ์แห่งชีวิตมาจนกระทั่งอายุขณะนี้ 70 ปีแล้วก็ตาม

ผู้วิจัยได้รู้จักกับแม่ตุ้เกิดซึ่งบ้านอยู่ใกล้ๆ กับบ้านของพ่อกำนันผาลี และพ่อกำนันก็เป็นผู้ได้นะนำว่าแม่ตุ้นี้เป็นคนลาวมาอยู่บ้านผาตั้งนานหลายสิบปีแล้ว แม่ตุ้เกิดได้แต่งงานกับพ่อตุ้คนไทยบ้านนี้ แต่เสียชีวิตไปนานแล้ว มีลูกอยู่ 2 คน ลูกทั้งคู่ได้สัญชาติไทย แต่แม่ตุ้ก็ยังคงถือใบต่างดาวอยู่ ผู้วิจัยได้เดินไปที่บ้านของแม่ตุ้เกิด แม่ตุ้วัยชรา รูปร่างท้วมๆ ทำทางใจดี หน้าตายิ้มแย้ม ขณะที่พูดคุยกันนั้นก็มักจะแทรกมุขตลกด้วยน้ำเสียงและลีลาให้ผู้วิจัยได้ขำอยู่เสมอ แม่ตุ้กำลังล้างผักเพื่อจะทำกับข้าวเหมือนทุกๆ วัน “ยังบ่กินข้าวแสงบ่แม่” (= กินข้าวเย็นหรือยัง) ผู้วิจัยถามขณะที่เดินผ่านหน้าร้านของแม่ตุ้เพื่อเข้าไปซื้อน้ำอัดลมสักขวด และหวังจะได้พูดคุยไต่ถามเรื่องราวชีวิตของแม่ตุ้ที่จะบอกเล่าให้ฟัง ในขณะที่แม่ตุ้กำลังจะมกเขม้นกับงานครัวทำกับข้าวอยู่ ผู้วิจัยก็สังเกตเห็นว่ามีชายหนุ่มรุ่นๆ ราวคราวเดียวกับผู้วิจัยอยู่ภายในบ้านกำลังนั่งดูทีวี แม่ตุ้บอกว่าลูกชายคนที่สองกลับมาอยู่บ้านหลังจากไปทำงานที่กรุงเทพฯ หลายปีแล้ว คราวนี้มาอยู่กับแม่ที่บ้านนานหน่อย เพราะโรงงานที่เคยทำงานเขาปลดคนงานออกหลายคน วันนี้ดูเหมือนแม่ตุ้กำลังยุ่งๆ อยู่ ผู้วิจัยจึงได้เพียงแต่เดินผ่านมาซื้อของ แวะทักทายเฉย ๆ

ในตอนกลางวันอีกวันหนึ่ง ผู้วิจัยได้แวะเวียนไปที่ร้านของแม่ตุ้เกิดอีกครั้ง เพราะต้องการเก็บข้อมูล แต่หลายครั้งดูแม่ตุ้จะยุ่งกับการขายข้าวขายของต่างๆ และยุ่งกับการทำอาหารอยู่ตลอด จึงได้แค่ผ่านมาแวะทักทายเสียมากกว่า ในช่วงบ่ายวันหนึ่งผู้วิจัยพบกับแม่ตุ้เกิดที่ร้านด้วยความตั้งใจอีกครั้ง “มีอันนี้..บ่ค่อยมีคนบ้อ” (= วันนี้ไม่ค่อยมีคนหรือ) ผู้วิจัยถามหลังจากที่พบว่า แม่ตุ้กำลังเห็ดโคนอยู่ที่โต๊ะหน้าร้าน “เออ...คนบ่หลาย แล้วลูกชายกะมาชอยน้ำ (=มีลูกชายมาช่วย) บ่ต้องค่อยลูกค่อยหย่าง (= ไม่ต้องลุกยืนบ่อยๆ) กะเลย (=ก็เลย) นั่งกะเห็ดล้างเห็ด หัวกะได้มาจากฝ้งโพน (=ฝ้งลาว) จะเอาแกงมือแลง (=ตอนเย็น) นีละ” ผู้วิจัยจึงรีบเข้าไปขอพูดคุยในช่วงที่แม่ตุ้ว่างๆ ที่มาของเห็ดป่าที่แม่ตุ้บอกว่า “เห็ดได้มาจากฝ้งโพน” ซึ่งก็คือฝ้งลาว อันเป็นถิ่นฐานบ้านเกิดของ “แม่ตุ้เกิด” นั่นเอง

แม่ตุ้เกิด บ้านเดิมอยู่ที่บ้านหาดทรายฟอง เมืองเวียงจันทน์ เกิดและเติบโตที่นั่น แม่ตุ้มีพี่น้องอยู่ 6 คน นางเป็นคนพี่ 5 พ่อแม่ทำไร่ทำนา การเติบโตในชุมชนเกษตรกรรมทำให้แม่ตุ้เกิดถูกปลูกฝังให้ช่วยทำงานไร่ทำนา ตั้งแต่ปลูกข้าว เลี้ยงควาย และปลูกผักไว้กินภายในครอบครัว และชุมชนเป็นหลัก เนื่องจากมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองในลาวทำให้พ่อแม่ที่เคยทำงานปกติทั่วไป ต้องปรับเปลี่ยนเป็นการทำงานแบบนารวมเพื่อนำเข้าส่วนกลางของรัฐ ผลผลิตต่างๆ ถูกส่งเข้ารัฐ เน้นความเสมอภาคเท่าเทียมโดยรัฐเป็นผู้กำหนด ปรากฏการณ์นับตั้งแต่ปี ค.ศ.1976 เป็นต้นมา รัฐบาลลาวได้จัดระเบียบการปกครองและวิธีการบริหารประเทศให้เป็นระบบสังคมนิยม และพยายามบริการที่มีจำนวนเพียงเล็กน้อยในประเทศของรัฐ และเสนอแนะให้ชาวนาและเกษตรกรที่อยู่ในภาคเกษตรส่วนใหญ่ของประเทศจัดตั้งระบบสหกรณ์การเกษตรแบบระบบนารวม (สุรัชย์, 2548: (2)) เมื่อ 30 กว่าปีมาแล้ว แม่ตุ้เกิดก็มีชีวิตอยู่ภายใต้ระบบการเมืองแบบนารวม ซึ่งสร้างความอึดอัดและทำให้ชีวิตของแม่ตุ้เปลี่ยนผันให้กลายมา “คนพลัดถิ่น” ในฐานะคนต่างด้าวแห่งราชอาณาจักรไทยจนทุกวันนี้ แม่ตุ้เล่าให้ฟังว่า “ทำนาก็ต้องเอาเข้ารัฐ ทำมาหากินก็ยากลำบาก ชีวิตช่วงนั้นถ้าขัดขึ้นไม่สนับสนุนรัฐก็ต้องถูกจับไปสัมนานา แม่ตุ้เคยถูกจับไปขังคุกไว้ที่ใกล้ๆ วัดธาตุดำเป็น 10 กว่าวัน ต้องหนีหัวซุกหัวซุน และกลัวมาจนทุกวันนี้” (แม่ตุ้เกิด, สัมภาษณ์, มีนาคม 2552)

ด้วยความกลัวแม่ตุ้หลังจากที่ได้แต่งงานกับพ่อตุ้บ้านผาตั้ง ซึ่งเป็นคนไทยจึงได้อพยพหนีข้ามโขงมายังหมู่บ้านนี้นับตั้งแต่ปี ค.ศ.1975 เป็นต้นมา ชาวบ้านในหมู่บ้านต่างก็รู้ว่าแม่ตุ้เป็นลาวหนีมา แต่ด้วยความเอื้ออาทรต่อกันฉันพี่น้อง ชาวบ้านก็พยายามหลบเลี่ยงและกลบเกลื่อนการเป็นคนลาวให้รัฐทั้งฝ่ายไทยและฝ่ายลาวได้รับรู้ในช่วงเวลานั้น เนื่องจากหากคนของรัฐลาวรู้ว่านางเป็นคนลาวก็จะถูกจับส่งตัวกลับ บ้างก็อาจจะมียันตรายถึงแก่ชีวิตได้เช่นกัน ระยะเวลาเกือบ 40 ปีที่มีแม่น้ำโขงเป็น “เส้นกันเขตแดนไทยลาว” ที่อยู่ในการรับรู้ของแม่ตุ้เกิดมาจนทุกวันนี้ สิ่งที่ฝากไว้ในใจของแม่ตุ้ก็คือ “แค่ข้ามน้ำมา ชีวิตก็เปลี่ยน ปลอดภัย ไร้ความกลัว” นับตั้งแต่วันนั้นจนถึงวันนี้ แม่ตุ้ไม่เคยย่างกายกลับไปยังประเทศลาวอีกเลย เพราะความกลัวในพิษภัยการเมืองของระบบเก่าที่เข้มงวดยังอยู่ในความทรงจำ และตอกย้ำความรู้สึกของแม่ตุ้เกิดอย่างมิเคยลืมเลือน

การขอเพียงแค่ว่าได้เป็น “คนพลัดถิ่น” ในฐานะคนต่างด้าวที่เดินทางมาไกลจากบ้านเพียงไม่ถึงกิโลเมตรโดยมี “เส้นแม่น้ำโขง” เป็นรั้วลวดหนามกั้นไทยลาว ในความรู้สึกของแม่ตู้วัย 70 นี้ก็ยังคงถูกตอกตรึงไว้อย่างมั่นคง การหยุดชีวิตไว้บนแผ่นดินอีกฟากฝั่งของแม่น้ำโขงดูราวกับเป็นจุดหมายปลายทางแห่งชีวิตของแม่ตู้ เพราะความทรงจำที่เลวร้ายในชีวิตผ่านการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในรัฐลาวดูจะยังคงเป็นภาพที่คมชัด ไม่อาจเลื่อนหายจืดจางไปจากมโนนึกของแม่ตู้ได้เลย “บ่กลับดอกฝั่งโพ้น (ฝั่งลาว) อยู่นี้ละตายก็ขอตายอยู่ฝั่งพี้ละ (ฝั่งไทย) ยังหย่าน (กลัว) อยู่ บ่ไปดอก” เสียงสะท้อนผ่านถ้อยคำของแม่ตู้เกิดยังยืนยันให้เห็นความหมายแม่น้ำโขง” ในฐานะเส้นกั้นเขตแดนอธิปไตยอย่างมั่นคง สายน้ำโขงแม่จะมีผู้คนนั่งเรือจับปลาหากินอยู่แทบทุกเมื่อเช้าวิน แต่สายน้ำโขงสำหรับชีวิตบนริมฝั่งสำหรับบางคนก็ยังคงเปรียบเสมือน “รั้ว” ที่แบ่งกันสองฟากฝั่งให้มองเห็นราวกับว่า “ฝั่งนี้มีความปลอดภัย” แต่ “ฝั่งโพ้นมีแต่ความน่าหวาดกลัว” ผ่านเส้นเสียงและลีลาชีวิตเช่นแม่ตู้เกิด

4.3.2 พ่อตู้เคน: แหล่งอ้างอิงในฐานะพยานปลาบึกคนสุดท้าย

“เรื่องปลาบึกไปถามพ่อตู้เคนบ้านฝั่งทางโพ้นเด้อ เพิ่นเป็นคนจับปลาบึกมาก่อน แต่ตอนนี้อยู่สิกว่าเพิ่นบ่ค่อยสบายเนอะ แต่เพิ่นนั้นละฮู้ดีเรื่องปลาบึก เรื่องเจ้าหน้าเจ้าท่าในอ่างปลาบึกนี้แหละ” คำแนะนำระหว่างที่ผู้วิจัยสอบถามชาวบ้านบ้านอ่างฝั่งลาวเกี่ยวกับเรื่องอ่างปลาบึก ว่าบุคคลที่รู้จักเรื่องนี้ดีเป็นคนบ้านผาตั้งฝั่งไทย คือ “พ่อตู้เคน” เป็นการอ้างอิงบุคคลข้ามฟากฝั่งน้ำโขงที่เป็นเครื่องยืนยันในสภาวะการณความเป็นชุมชนชายแดนแบบ “อาณาบริเวณชายแดน” ที่มีได้มีเส้นเขตแดนกันขวางแต่อย่างใด เพราะในอดีตการจับปลาบึกเป็นกิจกรรมที่ร่วมกันทำของผู้คนทั้งสองฝั่งน้ำ ไม่สามารถทำพิธีการจับปลาบึกได้หากไม่ร่วมมือกัน

หลังจากวันนั้นผู้วิจัยได้นั่งเรือข้ามแม่น้ำโขงมาฝั่งบ้านผาตั้ง เพื่อพูดคุยกับพ่อตู้เคนพยานปลาบึกคนสุดท้ายของชุมชนอ่างปลาบึกแห่งนี้ พ่อตู้เคนนอนอยู่บนเตียงไม้ไผ่หน้าบ้าน มีลูกสาวคอยดูแล เนื่องจากพ่อตู้ไม่ค่อยสบาย เพราะอายุตอนนี้ก็เข้า 73 ปีแล้ว ผู้วิจัยเข้าไปแนะนำตัวและเรียกพ่อตู้เคนว่า “พ่อตู้” เฉยๆ ไม่มีชื่อท่านตาม เพราะโดยทั่วไปภาษาในท้องถิ่นจะเรียกผู้หลักผู้ใหญ่ที่อาวุโสว่า “พ่อตู้ แม่ตู้” ซึ่งก็เหมือนกับคำในภาษาถิ่นอีสาน คือ “พ่อใหญ่ แม่ใหญ่” ตูจึงมีความหมายเช่นเดียวกับคำว่า “ใหญ่” ในภาษาอีสานนั่นเอง การเรียกชื่อว่า “พ่อตู้” ถือเป็นการยืนยันถึงความมีอาวุโสและมีประสบการณ์ชีวิต แสดงให้เห็นถึงความรู้ต่างๆ ที่ท่านได้สั่งสมมาที่ยังคงอยู่ในการรับรู้และความทรงจำแม้กระทั่งทุกวันนี้

แม้พ่อตู้เคนจะไม่สบาย แต่เมื่อรู้ว่าผู้วิจัยและคณะอยากฟังเรื่องเล่าเก่าก่อนเกี่ยวกับเส้นทางชีวิตของพ่อตู้ในฐานะเป็น “พยานปลาบึก” คนสุดท้ายของชุมชนแห่งนี้ ท่านก็อนุญาตให้พูดคุยและเล่าเรื่องราวให้ฟัง

ผู้วิจัย: พ่อตู้ครับ ผมกับคณะนักเรียนมาจากสารคามครับ อยากให้พ่อตู้เล่าเรื่องตำนานปลาบึกกับการจับปลาบึกแต่เก่าแต่ก็ให้ฟังได้ครับ

พ่อตู้เคน: เว้นะเว้าได้อยู่ แต่กะบ่ฮู้ว่าจะเป็นเรื่องที่ลูกหลานอยากรู้ได้อยู่

เรื่องปลาบึกตอนนี้หายไปโดนแล้ว บ่มีแล้ว ปลาจะบ่มีคือกัน รู้สึกว่าเพื่อ
สุดท้ายเอ็ดประมาณสิบกว่าปีมาแล้ว มีวิทยาลัยจากอุดรฯ มาให้จัดทำพิธี
แต่เพื่อนันจะบ่ได้ปลาดอก” (=ในครั้งนั้นก็จับปลาไม่ได้หรอก)

พ่อตู้เคนได้เริ่มสนทนากับข้อมูลพื้นฐานของชุมชนแห่งนี้ว่า “คนสองฝั่งน้ำเป็นคนฝั่งโพ้น
พ่อแม่แต่รุ่นปู่ย่าตายายย้ายมาหาหม่องเอ็ดอยู่เอ็ดกิน แต่เก่าปลาในน้ำของมีหลาย จับได้เป็นกอบ
เป็นกำกินบ่เบ็ด (=กินเท่าไรก็ไม่หมด) คนบ้านผาดั้งกับบ้านอ่างก็เป็นพี่เป็นน้องกัน แต่เก่ามีพิธี
การจับปลาบึกในปีหนึ่งคนสองฝั่งน้ำก็จะมาฮ่วม (ร่วม) กันจับปลาเจ้าปลาทำ ปลาบึกเป็นปลา
ศักดิ์สิทธิ์เป็นปลาเจ้า บ่แม่นจะจับได้ตลอด คนบ้านนี้ต้องทำพิธีขอปลาเพราะมีเจ้าของ แต่ก่อนก็
เจ้าฟ้ามหาชีวิต (กษัตริย์) เมืองลาวก็เคยมาเบ็งงาน (ร่วมงาน) พิธีนี้คือกัน แต่หลังจากบ้านเมืองบ่
คือเก่า งานพิธีจับปลาก็ลดลง คือจ้งปลาจะลดลง จนทุกมือนี้บ่มีแล้ว บ้านเมืองบ่คือเก่า คนบ่คือเก่า
ปลาก็บ่คือเก่า ข้าวปลากะหายากบ่คือแต่ก็” (พ่อตู้เคน, สัมภาษณ์, ธันวาคม 2551) ผู้วิจัยได้ฟัง
เรื่องเล่าคร่าวๆ จากพ่อตู้เคน เรื่องราววนเวียนให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างคนสองฝั่งน้ำที่เคยอยู่
ร่วมกันอย่างมีความสุข แต่ก็วนกลับมาที่บอกว่าเมื่อหลังจากมีความพยายามแบ่งแยกสองฝั่งน้ำ
ให้กลายเป็นสองแผ่นดินสองประเทศ ความอุดมสมบูรณ์ทั้งในด้านทรัพยากรและชีวิตที่ผูกพันกันก็
เริ่มสั่นคลอนเปลี่ยนแปลงไป

พ่อตู้เคน มีฐานะเป็นผู้อาวุโสของชุมชนอ่างปลาบึกที่เคยจับปลาเป็นคนสุดท้ายเมื่อหลาย
สิบปีก่อนแล้วว่า ตั้งแต่มีถนนหนทางเข้ามา มีการระเบิดดินตามเขาน้อยๆ ริมและน้ำโขงบ้าง บ้าน
อ่างปลาบึกถูกแบ่งแยกออกจากกันให้ฝั่งหนึ่งเป็นฝั่งลาว อีกฝั่งเป็นไทย รวมทั้งมีคนนอกชุมชนได้
นำเอาอุปกรณ์มาจับปลาแบบใหม่เข้ามาล่ามาจับปลาอย่างไม่ยำเกรงก็ทำให้ปลาเจ้าปลานายนี้สูญ
หายไป บ้างก็อธิบายว่า ปลาบึกเป็นปลาศีล/ปลารธรรม หลังจากถูกเบียดเบียนถูกล่าอย่างไม่ปราณี
แล้วปลาเจ้านี้ก็ได้หลบหนีไปอยู่ในถ้ำใต้น้ำโขงลงลึกลงไป ไม่ออกมาให้เห็นอีก นอกจากวันศีลวัน
พระเท่านั้นนี่คือคำอธิบายของพ่อตู้เคนในฐานะพรานปลาบึกคนสุดท้ายแห่งท้องน้ำอ่างปลาบึก

แม้ว่าพิธีกรรมจับปลาบึกในบริเวณชุมชนแห่งนี้จะกลายเป็นตำนานแล้วก็ตาม แต่พลัง
ความเชื่อที่มีต่ออำนาจศักดิ์สิทธิ์ผ่านตัวปลาบึกในแม่น้ำโขงนี้ ก็ได้ลดน้อยถอยลงแต่อย่างใด
เพราะอ่างปลาบึกยังคงมีบทบาทสำคัญในฐานะเป็นแหล่งเก็บงำ “เือนานบุญ” ความมีศีลธรรม
และพลังอำนาจที่จะช่วยปลดปล่อยความทุกข์ยากของชาวบ้านแห่งนี้เช่นเดิม ยังมีพิธีการ
ไหว้เจ้าน้ำเจ้าท่าแม้จะเป็นเพียงกิจกรรมเล็กๆ ที่มีใช้เกี่ยวเนื่องกับการจับปลาบึกอีกก็ตาม แต่
ข้าวปลาอาหารในท้องน้ำที่ได้นี้ ชาวบ้านก็ตระหนักสำนึกในบุญคุณของเทพเทวาผู้รักษาหวงน้ำ
นี้เสมอ แม่น้ำโขงในช่วงยามประเพณีงานบุญถูกแทนที่ด้วยความหมายของ “เส้นทางบุญ” ที่
เชื่อมร้อยผูกสายใยผู้คนสองฝั่งน้ำให้มาบรรจบกัน สายน้ำโขงกับความเป็นเครือญาติชาติพันธุ์
เดียวกันจึงยังคงดำรงคงอยู่ในการรับรู้และความเข้าใจ ตลอดจนกิจกรรมในชีวิตประจำวันของ
ผู้คนในชุมชนแห่งนี้เรื่อยมาจนทุกวันนี้

นอกเหนือจากนี้ พ่อตุ๋นเคนเล่าให้ฟังว่าชุมชนอ่างปลาบึกแห่งนี้ตั้งมาเกือบเป็น 100 ปีแล้ว ส่วนวัดนี้สร้างขึ้นตั้งแต่ตั้งหมู่บ้านใหม่ๆ ชื่อว่า “วัดอ่างปลาบึก” เพราะเป็นชุมทางของพรานปลาบึกในอดีต ลักษณะทางกายภาพของแม่น้ำโขงในชุมชนแห่งนี้มีลักษณะพิเศษกว่าแม่น้ำโขงที่อื่นๆ ในบริเวณใกล้เคียง เพราะมีรูปร่างเป็นอ่างขนาดใหญ่ มีแผ่นดินยื่นลงไปแม่น้ำโขง มีเกาะแก่งใต้น้ำซึ่งเป็นแหล่งอาหารสำคัญของปลาบึกที่จะต้องมาชุกชุมกันเป็นจำนวนมากนับแต่อดีต นั่นก็คือ “ไคร่น้ำ” ที่เป็นพืชน้ำซึ่งเป็นอาหารสำคัญที่มีอย่างอุดมสมบูรณ์เกาะอยู่ตามหลืบหินใต้น้ำในชุมชนแห่งนี้ แต่ที่เล่ามานี้ก็เป็นเพียงเรื่องเล่าในความทรงจำที่เป็นตำนานเล่าขาน ซึ่งพ่อตุ๋นเคนก็ยืนยันและบอกกับผู้วิจัยว่า “บ่รู้ว่าจะมีมือนี้อีกบ่ เห็นท่าพ่อสืออยู่บ่ได้เห็นแล้วละ คือจะบ่มีอีกเอะว่าบ” (=ไม่รู้ว่าจะมีวันนี้อีกหรือเปล่า เห็นทีพ่อจะไม่ได้เห็นแล้ว ก็คงจะไม่มีอีกแล้วหรือคิดว่ายังไง) (พ่อตุ๋นเคน, สัมภาษณ์, ธันวาคม 2551)

4.4 โลกของชาวอ่างปลาบึกกับปรากฏการณ์ข้ามแม่น้ำโขงในชีวิตประจำวัน

การข้ามเส้นเขตแดนแม่น้ำโขงของผู้คนในชุมชนอ่างปลาบึก เป็นเรื่องปกติในยุคปัจจุบันซึ่งมีระดับความถี่ ความเข้มข้นมากกว่าอดีต โดยมีปัจจัยและเงื่อนไขทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมเป็นตัวกระตุ้น แม้อุดมเหมือนเส้นเขตแดนแม่น้ำโขงที่มีบทบาทเป็น “รั้วกันไทยลาว” จะลดความหมายในแง่หนึ่ง แต่มิได้หมายความว่าปรากฏการณ์การข้ามเส้นเขตแดนแม่น้ำโขงของผู้คนสองฝั่งน้ำจะเป็นไปอย่างปกติเสมอไป ทั้งนี้เนื้อหาในประเด็นนี้ ผู้วิจัยต้องการนำเสนอให้เห็นถึงประสบการณ์ของชาวอ่างปลาบึกในฐานะเป็นคนข้ามแดน ทั้งในไทยและในลาว โดยแบ่งเนื้อหาสำคัญออกเป็น 2 ข้อย่อย คือ 1) ประสบการณ์การข้ามแดนของชาวอ่างปลาบึกที่อพยพมาเพื่อแสวงหาที่ทำกิน และหนีความรุนแรงทางการเมือง และ 2) ประสบการณ์ของชาวอ่างปลาบึกในฝั่งไทยที่ได้ข้ามแดนไปยังชุมชนหรือพื้นที่อื่นๆ ทั้งในประเทศและนอกประเทศไทย

4.4.1 ประสบการณ์คนข้ามโขงในฝั่งลาว: การหาอยู่หากิน

เมื่อเกือบ 40 ปีมาแล้ว ที่ชุมชนอ่างปลาบึก ยังไม่มีชื่อบ้านผาตั้ง คนส่วนใหญ่ในบริเวณนี้เรียกชุมชนนี้ว่า “บ้านอ่างปลาบึก” ลุงมี อาศัยอยู่บ้านหลังหนึ่งที่ตั้งอยู่ในบ้านผาตั้งริมฝั่งแม่น้ำโขง ลุงมีอายุตอนนี้ 65 ปี ตอนที่ลุงมีเล็กๆ หมู่บ้านแห่งนี้ยังไม่ค่อยมีผู้คนมากนัก คนส่วนใหญ่อพยพมาจากเมืองหาดทรายฟอง แขวงนครเวียงจันทน์ ประเทศลาว ซึ่งอพยพมาตั้งแต่วัยหนุ่มสาวแล้ว ทั้งนี้เพื่อเดินทางมาหาแหล่งทำกินในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำโขง ด้วยการจับปลาและปลูกข้าวไร่ต่างๆ เพื่อใช้บริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก ในแง่ความสัมพันธ์กับการค้าการขายของชาวอ่างปลาบึกมีปรากฏผ่านการจับปลาในแม่น้ำโขงเพื่อนำไปแลกข้าวของหรือขายให้กับคนในชุมชนอื่น ๆ ที่มิได้มีพื้นเพอาศัยอยู่ในริมฝั่งแม่น้ำ บ้างก็มีคนในเขตตัวเมืองจังหวัดหนองคายนั้นมารับซื้อปลาไปขายต่ออีกทอดหนึ่ง แต่การจับปลาเพื่อขายหรือแลกเปลี่ยนกับกลุ่มคนอื่นๆ ก็มีระดับที่ต่ำมากหากเทียบกับการ “หาอยู่หากิน” เพื่อบริโภคในครัวเรือนเป็นสำคัญ

การประกอบอาชีพปลูกผัก จับปลา หาของป่าแบบยังชีพ แม้จะว่างอยู่บนฐานของการช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่างชาวอ่างปลาบึกฝั่งซ้ายกับฝั่งขวาของแม่น้ำโขง แต่คำบอกเล่าจากอายุเจริญชาวบ้านอ่างฝั่งลาวบอกว่า แม้จะรู้ว่าชาวบ้านผาตั้งกับบ้านอ่างเป็นเหมือนบ้านพี่น้องกัน ไปมาหาสู่กันตลอด แต่การต้องพึ่งพาสิ่งของอุปโภคและบริโภคที่ฝั่งไทยมี ไม่ว่าจะเป็นผงซักฟอก สบู่ ยาสีฟัน และเสื้อผ้าต่างๆ ที่จำเป็นต้องใช้ ซึ่งเรียกว่าปัจจัย 4 ทั้งหลายนั้นคนบ้านอ่างฝั่งลาวก็มีความจำเป็นที่ต้องเดินทางมาจับจ่ายซื้อของยังฝั่งไทย การใช้เงินตราในการแลกเปลี่ยนซึ่งมิได้เป็นการอยู่รวมกันของคนสองฝั่งน้ำแบบแลกเปลี่ยนข้าวของกัน หรือทำมาหากินแบบยังชีพเหมือนแต่ก่อน ทำให้ชาวบ้านอ่างจำเป็นต้องเดินทางมาใช้แรงงานรับจ้างในภาคเกษตรให้กับชาวบ้านผาตั้งบ้าง รวมทั้งชุมชนอื่นๆ ในฝั่งไทยในเขตอำเภอสังขามและใกล้เคียง

ความพยายามในการหาแหล่งทำมาหากินที่เป็นพื้นที่อุดมสมบูรณ์ของชาวอ่างปลาบึกในอดีตที่ไม่ได้อยู่เป็นหลักแหล่ง ทำให้บางคนต้องมีการอพยพเคลื่อนย้ายเพื่อแสวงหาพื้นที่ทำกิน ซึ่งมิใช่เพียงคนฝั่งลาวเดินทางมาฝั่งไทย แต่ในอดีตคนฝั่งไทยก็เดินทางไปยังฝั่งลาวด้วยเช่นกัน ดังกรณีพ่อตู้สิง อายุ 70 ปี ชาวบ้านอ่างฝั่งลาว เล่าว่าในขณะที่พ่อตู้ยังเด็ก พ่อแม่เคยเดินทางไปหาแหล่งทำกินถึงเมืองอุดรฯ เคยอยู่ที่อุดรฯ ตั้งแต่อายุ 15 จนถึง 20 ปี จึงได้อพยพกลับมาตั้งบ้านอ่างอีกครั้ง เพราะพื้นที่เมืองอุดรฯ ที่ไปอยู่ในคราวนั้นเกิดฝนแล้งหายปีติดต่อกัน ทำมาหากินไม่ได้ ครอบครัวของพ่อตู้จึงได้เดินทางอพยพข้ามมาฝั่งลาว ในอดีตถนนหนทางไม่ค่อยดีเหมือนทุกวันนี้ ต้องเดินเท้าเป็นวันๆ เพื่อจะไปขึ้นรถที่ในตัวเมือง การกลับมาตั้งชุมชนบ้านอ่างอีกครั้งของครอบครัวพ่อตู้ ก็ด้วยเหตุผลว่าเป็นพื้นที่อุดมสมบูรณ์ ในแม่น้ำโขงมีปลาชุกชุมจับได้มากมาย ไม่เหมือนทุกวันนี้ ชาวบ้านอ่างส่วนใหญ่คนเฒ่าคนแก่จะมีความรู้เรื่องการจับปลา เพราะมีวิถีชีวิตผูกพันอยู่กับแม่น้ำโขง ชาวบ้านอ่างจึงได้ฉายาว่าเป็น “ลูกหลานแม่น้ำของ/โขง” หรือคนริมโขงมีชีวิตเชื่อมโยงกันด้วยแม่น้ำโขง (พ่อตู้สิง, สัมภาษณ์, กุมภาพันธ์ 2552) นอกเหนือจากการจับปลาแล้ว ชาวอ่างปลาบึกยังเลือกพื้นที่แห่งนี้ ก็ด้วยเหตุผลจากการเป็นพื้นที่อุดมสมบูรณ์ที่ชุ่มน้ำและปลูกพืชผักริมแม่น้ำโขงได้ตลอดปี

การอพยพหรือเคลื่อนย้ายถิ่นที่อยู่อาศัยของคนทั้งสองฝั่งน้ำที่อยู่ในชุมชนอ่างปลาบึกนี้ นอกจากสาเหตุข้างต้นแล้วพบว่า ยังมีสาเหตุที่เด่นชัดอีกอย่างหนึ่ง นั่นก็คือ ผลกระทบจากภาวะสงครามความขัดแย้งทางการเมืองระหว่างไทยกับเวียงจันทน์ นอกจากนี้ยังมีสาเหตุอื่น ๆ คือ เกิดจากการหลบหนีภัยการเมืองบ้าง ภาวะอดอยากบ้าง หรือโรคระบาดบ้าง ซึ่งหากพิจารณาแล้วจะพบว่า ในอดีตดินแดนไทยกับลาวนั้นไม่มีเส้นเขตแดนที่เป็นวาทกรรมรัฐชาติมากันขวางชีวิตและผู้คนแต่อย่างใด ดังนั้น การอพยพเคลื่อนย้ายไปมาหาสู่กันจึงเป็นเรื่องปกติ รวมทั้งมีการเกี่ยวดองสัมพันธ์กันทางเครือญาติ ซึ่งอาจมีการแต่งงานข้ามเผ่าพันธุ์ จนทำให้เกิดการผสมผสานทางชาติพันธุ์เกิดขึ้น กล่าวได้ว่า ผลจากการอพยพเคลื่อนย้ายของชาวอ่างปลาบึกที่ข้ามเส้นเขตแดนไปมานับเป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้ผู้คนสองฝั่งน้ำมีความผูกพัน และยังคงมองเห็นร่องรอยความเชื่อมโยงทางเผ่าพันธุ์ที่มีอยู่ร่วมกัน แม้พวกเขาจะถูกสร้างให้มีฐานะของ “ความเป็นพลเมือง” ในรัฐชาติที่ต่างกันแล้วก็ตาม

ผีเจ้าน้ำเจ้าท่าเจ้าอ่างปลาบึกที่ผู้คนในชุมชนเรียกกันว่า “เจ้าพ่ออ่างปลาบึก” เชื่อว่า เป็นอำนาจศักดิ์สิทธิ์ หรือวิญญาณของเทพเจ้าที่มีบทบาทเป็นผู้ดูแลรักษาพื้นที่อ่างปลาบึกของชุมชน เจ้าพ่ออ่างปลาบึก คือ เจ้าที่ที่ดูแลคุ้มครองปลาบึกอันเป็นปลาศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อของผู้คนในชุมชนแห่งนี้ การกำหนดให้เจ้าพ่ออ่างปลาบึกเป็นเทพเจ้าของผังลาวในฐานะผู้ดูแลปลาบึก แสดงให้เห็นมิติประวัติศาสตร์ของชุมชนที่ได้ฉายภาพให้เห็นเรื่องราวในอดีตบางประการ นั่นก็คือ ผีเจ้าน้ำเจ้าท่าซึ่งเป็นผู้ดูแลรักษาผืนน้ำซึ่งเคยตั้งรกราก “มีหอผี” อยู่ผังลาวก็ได้อพยพเคลื่อนย้ายข้ามฟากน้ำมายังผังไทยด้วยเช่นกัน เพื่อให้เป็นที่พึ่งคุ้มครองและช่วยเหลือสร้างความอุดมสมบูรณ์แก่ผู้คนในชุมชนเหมือนเมื่อครั้งที่ยังมีเหตุการณ์บ้านเมืองปกติสุข

การอพยพเคลื่อนย้ายของผู้คนในชุมชนอ่างปลาบึกนี้ ไม่ใช่วิถีที่ดูแปลกประหลาดหรือผิดกฎเกณฑ์ทางสังคมแต่อย่างใดในความคิดของผู้คนแถบนี้ ชาวอ่างปลาบึกที่ไม่มีพื้นที่ปลูกข้าวไร่สำหรับการผลิตเพื่อเลี้ยงชีพ หรือที่ดินขาดความอุดมสมบูรณ์สภาพแวดล้อมแห้งแล้งกันดารผู้คนก็มักจะรวบรวมกลุ่มญาติพี่น้องเดินทางเคลื่อนย้ายไปตั้งชุมชนในพื้นที่อื่นๆ ซึ่งมีความเหมาะสมและสมบูรณ์มากกว่า พื้นที่ที่ชาวอ่างปลาบึกเคลื่อนย้ายไปมาในอดีตนี้ส่วนใหญ่มักจะเป็นพื้นที่ราบอยู่ไกลจากแม่น้ำโขงพอสมควร เช่น ที่ราบเมืองอุดรฯ ที่ราบเมืองหนองคาย ที่ราบเมืองไชยบุรี ที่ราบเมืองเวียงจันทน์ เป็นต้น ทั้งนี้ในบางโอกาสคนผังลาวก็อพยพมายังผังไทย เช่นเดียวกันคนผังไทยก็อพยพเคลื่อนย้ายไปผังลาวด้วยเช่นกัน แต่มีใช้ผู้คนนั้นจะอพยพอยู่ตลอดเวลา มีเพียงการอพยพที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับ “ความอยู่ดีกินดี” ในชีวิตเป็นหลักเท่านั้น ซึ่งเป็นเหตุสำคัญที่ทำให้ผู้คนแถบนี้ตระหนักถึงความเชื่อมโยงสัมพันธ์กันในมิติทางเครือญาตินับตั้งแต่อดีตมาก ดังคำกล่าวของพ่อตู้สิง ชาวบ้านอ่างที่เคยอพยพมาจากเมืองอุดรฯ เมื่อครั้งยังเด็กๆ ว่า “แต่ก่อนอุดรฯ กะเคย (ก็เคย) ไปอยู่ พ่อแม่พาไปถางไร่เฮ็ดนา (ทำนา) เพราะดินทางพีแล้ง (ผืนนี้แห้งแล้ง) หลายปีต่อกัน ก็พาพี่พาน้องพ่อแม่ไปหาที่ทางเฮ็ด (ทำ) กินถึงเมืองอุดรฯ โพน แต่พอทางอุดรฯ แล้งเฮ็ด (ทำ) นาไม่ได้อีกหลายปี ก็เลยย้ายกลับมาอยู่ทางพี (ผืนนี้) เลยได้เป็นคนลาวนี้แหละ” (พ่อตู้สิง, สัมภาษณ์, กุมภาพันธ์ 2552)

4.4.2 ประสบการณ์คนข้ามโขงในผังลาว: การหนีภัยทางการเมือง

จากเรื่องเล่าชีวิตของพ่อตู้สิงที่ขยายความให้เห็นภาพการอพยพเคลื่อนย้ายของผู้คนในชุมชนอ่างปลาบึกที่มีมาเนิ่นนาน ซึ่งภาพการอพยพข้างต้นนั้นเป็นไปด้วยความเต็มใจของผู้คน เพราะไม่มีใครบังคับ (free displacement) อันเป็นการแสวงหาที่ทางทำมาหากินเพื่อความอยู่รอดของครอบครัว เป็นเงื่อนไขและปัจจัยในการดำรงชีวิตโดยปกติทั่วไป แต่ในช่วงปลายปี ค.ศ.1960 เป็นต้นมาก่อนจะถึงทศวรรษที่ 1990 ซึ่งประเทศลาวได้เปลี่ยนแปลงการปกครองให้อยู่ภายใต้ระบบสังคมนิยม ภาพการเคลื่อนย้ายอพยพของชาวอ่างปลาบึกในการรับรู้ของพ่อตู้สิงจากผังซ้ายมาผังขวาก็เริ่มปรากฏชัดเจนยิ่งขึ้น ด้วยเหตุที่มีใช้ภาพการเคลื่อนย้ายเพื่อค้นหาแหล่งทำมาหากินเหมือนเช่นเคย แต่เป็นการอพยพเพื่อหนีภัยการเมืองภายในประเทศลาวที่ก่อให้เกิดความรุนแรงและสร้างความเดือดร้อนให้กับคนตัวเล็กตัวน้อยผ่านการจัดการของอำนาจฝ่ายรัฐลาวเป็นหลัก

เงื่อนไขของการอพยพของผู้คนริมฝั่งแม่น้ำโขงในชุมชนอ่างปลาบึกในช่วงต้นทศวรรษที่ 1960 ถึงก่อน ค.ศ.1975 นี้เป็นผลมาจากสถานการณ์ความขัดแย้งทางการเมืองอย่างรุนแรงระหว่างรัฐไทยกับรัฐลาว สำหรับผู้ที่หลั่งไหลเข้ามาเส้นเขตแดนแม่น้ำโขงเข้ามายังรัฐไทยด้วยภาวะการปกครองที่เข้มงวดของรัฐลาว ซึ่งเป็นเหตุจากการได้รับชัยชนะของพรรคคอมมิวนิสต์ มีการใช้นโยบายการพัฒนาประเทศด้วยระบบเกษตรแบบรวม ซึ่งก่อให้เกิดความขัดแย้งและสร้างความอึดอัดกับผู้คนเคยดำรงชีวิตอย่างเสรีมาก่อน “แต่ก่อนเคยเห็ดอยากเห็ดกินแบบไม่เห็ดได้ก็ได้ แต่ในสมัยนั้นต้องส่งเข้ารัฐเห็ด เขาเป็นคนเห็ด แต่รัฐเห็ดเป็นคนเอา” (= แต่ก่อนเคยทำมาหากินแบบใครทำใครก็ได้ ในสมัยนั้นต้องส่งข้าวให้รัฐ เราเป็นคนทำ แต่รัฐเป็นคนเอาข้าวไป) (พ่อตู่สิง, สัมภาษณ์, กุมภาพันธ์ 2552) ด้วยเหตุนี้ช่วงเวลาก่อนปี ค.ศ.1980 นั้นอาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงระหว่างเวียงจันทน์กับหนองคายจึงเป็นเงื่อนไขสำคัญ ที่ทำให้มีการอพยพของผู้คนระหว่างสองฝั่งโขงและนับเป็นช่วงเหตุการณ์สำคัญเหตุการณ์หนึ่งที่น่าสนใจในการจัดตั้งถิ่นฐานของผู้คนกลุ่มต่างๆ อย่างถาวรมากขึ้น (โสภิตา, 2550: 35) เส้นกันเขตแดนระหว่างไทยกับลาวได้ถูกกำหนดขึ้นอย่างเด่นชัดอีกครั้งหนึ่ง

สถานการณ์ความรุนแรงทางการเมืองในอาณาบริเวณชายแดนไทยลาวระหว่างหนองคายกับเวียงจันทน์นั้นสืบเนื่องมาตั้งแต่สถานการณ์ที่เรียกว่า “สงครามคอมมิวนิสต์” คือมีความต่อเนื่องมาตั้งแต่ปลายทศวรรษที่ 2480 (ค.ศ.1937) ที่ผู้คนริมฝั่งโขงคุ้นเคยในชื่อของ “สงครามฝรั่งเศส” ซึ่งเป็นเหตุการณ์ที่เกิดคาบเกี่ยวในช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง ราวปี พ.ศ.2483-2489 ทั้งนี้แม่น้ำโขงจึงถูกสร้างภาพในฐานะที่เป็นเส้นกันเขตแดนไทยลาวที่ชัดเจนยิ่งขึ้นเพื่อนำมาใช้แบ่งแยกผู้คนที่ม่ถิ่นฐานอาศัยอยู่สองฝั่งน้ำให้แยกจากกัน โดยแยกเป็นฝั่งซ้ายเป็นพลเมืองลาวภายใต้การดูแลและการปกครองของรัฐฝรั่งเศสในขณะนั้น และคนฝั่งขวาเป็นพลเมืองของรัฐบาลไทยหรือสยามในขณะนั้นทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างคนสองฝั่งน้ำเริ่มแปรเปลี่ยน และมีความพยายามนำเสนอภาพของโมทัศน์แบบใหม่เพื่อสร้างความแปลกแยกแตกต่างให้เกิดขึ้นแก่ชุมชนทั้งสองฝั่งน้ำ

ภายใต้การปกครองรัฐลาวในระบอบการเมืองแบบคอมมิวนิสต์มีส่วนสำคัญที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งในใจระหว่างพลเมืองทั่วไปกับการจัดการของรัฐบาลลาว โดยเฉพาะกลุ่มชนที่มีถิ่นอาศัยอยู่ในบริเวณชายแดนที่มองเห็นการเคลื่อนไหวของผู้คนที่ม่เพียงแม่น้ำโขงกันกลางที่อยู่ภายใต้การปกครองซึ่งแตกต่างกัน อำนาจของระบบคอมมิวนิสต์ที่ส่งเสริมให้ลาวมีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับกลุ่มประเทศคอมมิวนิสต์ซึ่งนำโดยรัสเซีย ลาวมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับโซเวียต เกาหลีเหนือ จีน และเวียดนาม สำหรับประเทศไทย เนื่องจากความสัมพันธ์ในอดีตและสภาพที่ตั้งของลาวที่ใกล้ชิดกับไทย ผู้นำไทยจึงมองลาวว่าเป็น “ประเทศกันชน” ที่จะสามารถใช้เป็นเครื่องป้องกันการขยายตัวของลัทธิคอมมิวนิสต์จากจีนและเวียดนามเหนือ แต่ภายหลังจากการที่กองกำลังเวียดมินห์บุกรุกเข้าไปในลาวและเขมรในปี ค.ศ.1953 และ 1954 รัฐบาลไทยเริ่มมองเห็นว่าลาว “อ่อนแอเกินไปที่จะเป็นประเทศกันชน” (สุรัชย์, 2548: 18-19) ความไม่ไว้วางใจของรัฐลาวที่มีต่อไทยส่งผลให้พัฒนาการทางการเมืองระหว่างสองประเทศนั้นเกิดความขัดแย้งกันเสมอ

ภายใต้การปกครองของอาณานิคมของฝรั่งเศสและสืบทอดมาจนถึงการปกครองในระบอบสังคมนิยม ตลอดจนความสำเร็จของการแบ่งแยกผู้คนให้มีสังกัดรัฐชาติที่แตกต่างกันส่งผลทำให้เกิดความคลางแคลงใจระหว่างประชากรในส่วนที่เป็นคนไทยกับคนลาวที่อยู่ ณ ชายแดนแม่น้ำโขง นอกเหนือจากนี้การพยายามแบ่งแยกวัฒนธรรม “ลาว” กับ “ไทย” (สยาม) ออกจากกัน เป็นผลมาจากการที่ทั้งสองสังคมเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของระบบใหม่ของโลก อีกทั้งการค้าและความสัมพันธ์ระหว่างประเทศยังช่วยแนะนำแนวคิดเกี่ยวกับคนเป็นเชื้อชาติ เครื่องบ่งบอกความเป็นลาวที่แตกต่างจากไทยหรือคนชาติอื่น ๆ อีกอย่างหนึ่งในพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ความคิด นั่นก็คือ การรับประทาน “ข้าวเหนียว” ซึ่งเป็นพันธุ์ข้าวที่ปลูกได้ดีตามที่สูง คนที่รับประทานข้าวเหนียวเป็นประชากรส่วนใหญ่ในดินแดนที่เป็นประเทศลาวในปัจจุบัน แม้ว่าคนแทบทุกเผ่าพันธุ์ในบริเวณนี้ล้วนรับประทานข้าวเหนียวเช่นเดียวกัน เมื่อคนไทยเคลื่อนตัวลงมาตั้งหลักแหล่งบนที่ลุ่มก็ได้นำเข้าข้าวเหนียวติดตัวมาด้วย ที่นั่นพวกเขาได้พบกับ “ข้าวเจ้า” ที่พวกมอญและเขมรปลูกรับประทานอยู่ ชาวไทได้ทำนาที่ปลูกข้าวทั้งสองพันธุ์ขึ้น จนกระทั่งในเวลาที่ยุทธยาเริ่มส่งข้าวออกขายนอกราชอาณาจักร และการที่สินค้าข้าวจากลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาได้รับความนิยมอย่างสูงในปลายศตวรรษที่ 19 ทำให้สยามยกเลิกการปลูกข้าวเหนียว แม้ในกลุ่มชนที่รับประทานข้าวเหนียวมาแต่เดิม ดังนั้นช่วงเวลานี้เองที่คนลาวผู้มีได้เข้าร่วมในการปลูกข้าวเพื่อส่งออก จึงถูกขนานนามว่าเป็นพวก “กินข้าวเหนียว” และข้าวเหนียวได้กลายเป็นสัญลักษณ์ของ “ความเป็นลาว” (แกรนท์, 2549: 41) สถานการณ์ทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงนับแต่อดีตนี้ ส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนสองฝั่งน้ำ แต่ด้วยเหตุผลที่คนไทยอีสานมีพื้นที่อยู่ติดกับประเทศลาว อีกทั้งวัฒนธรรมหลายอย่างก็ยังคงมีสืบเนื่องต่อกัน ความแปลกแยกแตกต่างที่ชัดเจนสำหรับความเป็นไทยกับความเป็นลาว จึงมักถูกเชื่อมโยงกับไทยส่วนกลางเป็นหลัก ความพยายามในการเข้าสู่ประเทศแห่งความทันสมัยของไทยมีส่วนที่ก่อให้เกิดความแปลกแยกและสร้างความแตกต่างจนนำไปสู่ความขัดแย้งระหว่างประชากรสองฝั่งโขงโดยเฉพาะกลุ่มชนที่อยู่ใกล้อาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขง

ภายหลังที่รัฐบาลลาวได้ปฏิรูปเศรษฐกิจมากขึ้นในราวปี ค.ศ.1989 ลาวได้ดำเนินนโยบายเปิดประเทศและสนับสนุนการลงทุนของนักธุรกิจต่างชาติในลาว มีการออกกฎหมายคุ้มครองการลงทุนของชาวต่างชาติเป็นครั้งแรก และต่อมาในปี ค.ศ.1994 ได้ปรับปรุงแก้ไขให้ดีขึ้นและดึงดูดนักลงทุนต่างชาติมากยิ่งขึ้น รวมทั้งได้ออกกฎหมายต่าง ๆ ที่จำเป็นสำหรับคุ้มครองการลงทุนและสนับสนุนระบบการค้าเสรีทำให้นักธุรกิจต่างชาติไปลงทุนในลาวเพิ่มมากขึ้น (สุรัชย์, 2548: 3) อย่างไรก็ตามการเปิดประเทศของลาวที่ผ่านขาดผลแห่งสงครามและความขัดแย้งระหว่างไทยกับลาวก็ดูเหมือนจะยังคงมีร่องรอยของแผลเป็นปรากฏอยู่ ประชาชนสองฝั่งโขงที่อาศัยอยู่แถบเมืองหนองคายและเมืองเวียงจันทน์ แม้จะมีพื้นที่อยู่ห่างไกลกันไม่ถึงหนึ่งกิโลเมตร แต่ก็มี ความแตกต่างกันอยู่ไม่น้อย ชาวอ่างปลาบึกบ้านผาตั้งฝั่งไทยที่แม้จะรับรู้ว่าย่อยพามาจากฝั่งลาวตั้งแต่ในยุคครั้งบรรพชน ก็เริ่มมีถ้อยคำที่สร้างความแปลกแยกแตกต่างกับผู้คนอีกฟากฝั่งน้ำด้วยเช่นกัน แม้เฝ้าคนหนึ่งซึ่งอดีตเคยเป็นคนลาวที่อพยพมาอยู่ฝั่งไทยได้ถ่ายทอดเรื่องราวความคิดของตนที่พูดถึงชุมชนบ้านเมืองอีกฟากฝั่งที่อยู่ในประเทศลาวว่า

“คนบ้านทั้งโพ้น (ฝั่งลาว) บ่คือทางเฮาเต๋ (ไม่เหมือนกับฝั่งไทย) ขะเจ้า (พวกเขา) มักม่วน (ชอบสนุก) กินเหล้า ผู้หญิงกะกินเหล้าเก่งหลาย มักม่วน ถ้าไปนอนค้างคืนกะแนะนำว่าให้กลับมากินข้าวกินน้ำทางบ้านเฮาพื้ (ฝั่งไทย) อย่าไปค้างคืนเลย บ้านเพิ่มบ่คือเฮาเต๋ มันบ่สะอาดปานได้ตัว (ไม่ค่อยสะอาดเท่าไร) ถนนหนทางกะไปยากมายาก บ่คือทางเฮา (ไม่เหมือนกับถนนทางฝั่งไทย)”

(แม่ตุ๋อ่อน, สัมภาษณ์, มีนาคม 2552)

เรื่องราวความคิดที่ชาวอ่างปลาบึกสองฟากฝั่งน้ำมองกันอย่งที่นัยแอบแฝงถึงภาวะของการพยายามสร้างความแปลกแยกและแตกต่างต่อกัน ซึ่งเรื่องที่อยู่ภายในส่วนลึกที่เกิดจากอำนาจของวาทกรรมเส้นเขตแดนแม่น้ำโขงยังคงติดตรึงอยู่ในความทรงจำของผู้คนอยู่ การหลบหนีภัยการเมืองที่เกิดจากความขัดแย้งระหว่างประชาชนกับทหารฝ่ายลาวในขณะนั้น แม่ตุ๋จันดีที่อพยพมาจากเมืองหาดทรายฟองมาสู่เขตอำเภอสังขมบอกเล่าประสบการณ์ขณะหนีภัยว่า

“ตอนรุ่นพ่อรุ่นแม่บ้านเมืองกะอยู่ดีกินดีอยู่ แต่ต่อมาอยู่ๆ บ้านเมืองเปลี่ยนไป ต้องเชื่อฟังเพิ่น (รัฐบาล) ถ้าบ่ฟังบ่เชื่อกะจะถูกรัด (ถูกจับ) ไปขัง แม่หนีมาตอนกลางคืน เพราะทหารทั้งเจ๊กทั้งเวียดบ่ฮู้ (=ทหารเวียดนามและจีนไม่รู้) ยืนอยู่เฝ้าเบ็ง (ดู) คนข้ามน้ำของหนี บางเถื่อ (บางครั้ง) กะถูกยิงตายลอยกลางน้ำกะมี บ้านสองฝั่งน้ำ ถ้าคนเห็นกันก็ห้ามฮ้อง (ร้อง) ใส่กัน เพิ่น (รัฐ) ห้ามฟังวิทยุไทย บ่ (ไม่) ให้ฟัง”

(แม่ตุ๋จันดี, สัมภาษณ์, ธันวาคม 2551)

การหนีภัยการเมืองในช่วงนี้ของชาวอ่างปลาบึกบางส่วน มีจุดหมายปลายทางอยู่ที่ฝั่งไทย ซึ่งจะเห็นว่าตามตะเข็บชายแดนแม่น้ำโขงหลายจุดในอาณาบริเวณนี้ เป็นชุมชนที่เกิดจากกลุ่มคนลาวได้อพยพโยกย้ายมาสู่ฝั่งไทย แล้วตั้งครอบครัวบ้านเรือนเป็นหมู่บ้านขึ้นมา ฝั่งไทยหรือฝั่งขวาในช่วงเวลานี้จึงเปรียบเสมือนเป็นพื้นที่แห่งการหลบภัยการเมืองของชาวอ่างปลาบึกจากฝั่งซ้าย

กล่าวโดยสรุป ในชุมชนอ่างปลาบึก การอพยพเคลื่อนย้ายจากฝั่งซ้ายมาฝั่งขวาของแม่น้ำโขงเป็นเรื่องราวที่ปรากฏอยู่ในการรับรู้ของผู้คนชาวอ่างปลาบึกมานานแล้ว การอพยพโยกย้ายในช่วงแรกนั้นเกิดขึ้นด้วยเหตุของการมุ่งแสวงหาแหล่งทำมาหากิน โดยเฉพาะการหาพื้นที่ทำกินเพื่อใช้ในการเพาะปลูกข้าวเป็นหลักเท่านั้น ตลอดจนการแสวงหาแหล่งปลาที่อุดมสมบูรณ์ซึ่งพื้นที่แม่น้ำโขงในบริเวณนี้เป็นแหล่งชุกชุมของปลาจำนวนมากนับแต่อดีต การอพยพโยกย้ายของชาวอ่างปลาบึกในช่วงเวลานี้จึงเป็นการอพยพด้วยความสมัครใจ บ้างก็อพยพมาทั้งครอบครัว บ้างก็อพยพกันมาเกือบทั้งหมู่บ้าน/ชุมชน การอพยพมิได้เป็นเพียงการโยกย้ายจากฝั่งซ้ายมาฝั่งขวาเท่านั้น แต่ผู้คนมีการเคลื่อนไหวไปมาไม่หยุดนิ่ง มีทั้งย้ายมาจากฝั่งซ้ายไปฝั่งขวา บ้างก็มาจากฝั่ง

ชาวไปฝั่งซ้ายก็ได้ไม่มีรูปแบบการอพยพที่แน่นอนตายตัวและหยุดนิ่งแต่อย่างใด ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความเหมาะสมและความอุดมสมบูรณ์ของแหล่งทำมาหากินเป็นสำคัญ

แต่ในช่วงต้นทศวรรษที่ 1960 จนถึงปลายทศวรรษที่ 1980 ภาพการอพยพเคลื่อนย้ายของผู้คนในชุมชนสองฝั่งโขงในการรับรู้ของชาวอ่างปลาบึกเริ่มเปลี่ยนแปลงไปจากการอพยพ เพื่อค้นหาแหล่งทำมาหากิน และสร้างชุมชนครอบครัวใหม่ในพื้นที่ต่างๆ ทั้งสองฝั่งน้ำอย่างไม่จำกัด เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงเป็นภาพของผู้อพยพหนีภัยการเมือง ซึ่งเกิดจากนโยบายการปิดประเทศของลาวและการตัดความสัมพันธ์กับไทยอย่างเด่นชัด เกิดความบาดหมางกลางแครงใจระหว่างรัฐไทยกับรัฐลาวอย่างเข้มข้น ในพื้นที่บริเวณเส้นเขตแดนแม่น้ำโขงมีการตรึงกำลังทางทหารของทั้งสองฝ่ายกันอย่างหนาแน่น การใช้นโยบายพัฒนาประเทศแบบสังคมนิยมของลาวซึ่งแตกต่างกับรัฐไทย เห็นสาเหตุสำคัญอีกอย่างหนึ่งที่ทำให้ผู้คนพากันอพยพเคลื่อนย้ายเข้ามาอยู่ฝั่งไทย โดยพื้นที่บ้านผาตั้งฝั่งไทยที่อยู่ตรงข้ามบ้านอ่างฝั่งลาว ก็เป็นอีกพื้นที่หนึ่งที่มีการอพยพเคลื่อนย้ายของผู้คน เนื่องจากบางคนยังคงคิดถึงและผูกพันอยู่กับชุมชนบ้านเกิดเมืองนอนของตนเอง เนื่องจากหากข้ามมาฝั่งไทยแล้วทหารหรือกลุ่ม “กองหลอน” ทั้งหลายก็จะไม่สามารถมาใช้อำนาจคุกคามหรือบีบบังคับขู่เข็ญได้ ด้วยเหตุนี้ การข้ามเส้นแดนแม่น้ำโขงของชาวอ่างปลาบึกบางกลุ่มจึงเกิดจากภาวะของสงครามและความรุนแรงทางการเมืองที่ได้เผชิญมานับแต่อดีตนั่นเอง

สถานการณ์ความรุนแรงทางการเมืองและความขัดแย้งระหว่างรัฐไทยกับรัฐลาวในขณะนั้นทำให้ชาวอ่างปลาบึกเดินทางอพยพหลบหนีความรุนแรง มาสู่พื้นที่ประเทศไทยตั้งแต่ช่วงก่อนปี พ.ศ.2518 โดยส่วนใหญ่ได้มาตั้งถิ่นฐานครั้งแรกอยู่ในบริเวณชายแดนไทย-ลาว บริเวณริมฝั่งแม่น้ำโขงเป็นหลัก โดยส่วนใหญ่ยังชีพด้วยการจับปลา เพาะปลูก ทำกสิกรรม และรับจ้างทั่วไปในภาคเกษตร การอพยพเข้ามาอยู่ปะปนกับพลเมืองไทยในช่วงเวลาดังกล่าวก่อให้เกิดปัญหาอย่างหนึ่งสำหรับชาวลาวอพยพ นั่นก็คือ การไม่มีสิทธิในการถือครองที่ดินทำกิน การไร้ที่ทำกินโดยเฉพาะพื้นที่ที่จะใช้ในการเพาะปลูก ชาวอ่างปลาบึกที่ถูกขับให้กลายเป็นพลเมืองลาวจึงกลายเป็นเพียงคนรับจ้าง ขายเป็นแรงงาน และเก็บพืชผักผลผลิตต่างๆ ให้กับคนฝั่งขวาในฐานะที่เป็นพลเมืองไทย โดยมีภาพแม่น้ำโขงมาสร้างความแปลกแยกแตกต่างให้เกิดขึ้น

สำหรับในชุมชนอ่างปลาบึก ชาวบ้านได้ตั้งบ้านเรือนอยู่ทั้งสองฝั่งน้ำทั้งในพื้นที่อ่างใหญ่และอ่างเล็กที่เคยเป็นที่ชุมนุมของปลาบึก การอพยพเคลื่อนย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานในบริเวณนี้เกิดขึ้นก่อนที่ลาวจะมีนโยบายการปกครองประเทศแบบสังคมนิยม ในอดีตชุมชนแห่งนี้เคยเป็นที่พำนักพักพิง และเป็นที่เดินทางเข้ามาดูปฏิบัติการพิธีการจับปลาบึกเป็นประจำทุกปีของ “เจ้ามหาชีวิตลาว” หลายพระองค์ แต่ภายหลังนโยบายของประเทศทั้งสองที่มีต่อกันเปลี่ยนแปลงไป ส่งผลให้เกิดความเป็นอื่นเกิดขึ้นต่อกัน ความเป็นพื้นที่ที่เป็นแหล่งทำมาหากินดั้งเดิม เสมือนเป็นพื้นที่แห่งจิตวิญญาณของชาวอ่างปลาบึกสองฝั่งน้ำโขงนี้ จึงเป็นหนทางที่ทำให้ชาวอ่างปลาบึกทั้งที่เป็นคนไทยและคนลาวในฐานะเป็นกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันเหล่านี้สามารถดำรงชีพและอยู่ร่วมกัน มีการสร้างเครือข่าย และสร้างความสัมพันธ์อันดีต่อกันเรื่อยมาภายใต้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับกลุ่มต่างๆ ในภาวะที่เปลี่ยนแปลงไป

4.5 แม่น้ำโขงในมุมมองเชิงจิตวิญญาณและความเชื่อของชาวอ่างปลาบึก

การพัฒนาเส้นทางการค้าและเศรษฐกิจในภูมิภาคแม่น้ำโขงที่เน้นเฉพาะจุดตัวเมืองเป็นหลัก โดยมีรากฐานความคิดในการพัฒนาภูมิภาคเพื่อเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ระบบการค้าเสรีและการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ข้ามชาติ ส่งผลให้กลุ่มคนส่วนใหญ่ที่มีถิ่นอาศัยอยู่ในบริเวณริมฝั่งแม่น้ำโขงต้องเผชิญกับภาวะการฉกฉวยจากกระแสการพัฒนาในชุมชนอนุภูมิภาคแห่งนี้อีกครั้ง ทั้งนี้การพัฒนาที่มุ่งเน้นในเชิงพาณิชย์ การลงทุน ตลอดจนการท่องเที่ยวทำให้ชาวบ้านต้องปรับเปลี่ยนยุทธวิธีในการดำเนินชีวิตเพื่อให้เข้าถึงทุนและกระแสการพัฒนาในมิติข้ามชาติ ความเหลื่อมล้ำไม่เสมอภาคดังกล่าวนี้ทำให้ชาวบ้านสองฟากฝั่งน้ำต้องตกเข้าสู่วงจรของการต่อสู้เพื่อความอยู่รอดมากยิ่งขึ้น ระบบการพัฒนาเศรษฐกิจแบบใหม่ทำให้ชุมชนชายแดนเล็กๆ แห่งนี้ได้ถูกผนวกรวมเข้าสู่ชุมชนในระดับชาติ ระดับภูมิภาค และระดับโลก จนก่อให้เกิดความสูญเสียสมดุลในการจัดการควบคุมพื้นที่อันเป็นแหล่งทรัพยากรสำคัญของตนและมีความจำเป็นที่จะต้องพึ่งพาปัจจัยทางสังคมจากภายนอกเพิ่มขึ้น

จากภาวะที่ชุมชนชายแดนต้องเผชิญกับปัญหาการเข้าถึงที่ทางท่ามาหากินของผู้คนในชุมชนชายแดนชนบท ซึ่งผู้คนตัวเล็กตัวน้อยเหล่านี้ล้วนประสบปัญหาที่เกิดจากผลของกระแสการพัฒนาที่ไม่สมดุลในภูมิภาคแม่น้ำโขงนี้ จนต้องปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตและมุมมองต่างๆ เพื่อยืนหยัดให้ชุมชนอยู่รอด อีกทั้งยังเป็นทางเลือกที่คนชายแดนตัวเล็กตัวน้อยนี้ได้นำเสนอเพื่อถ่ายทอดให้สังคมกระแสหลักได้รับรู้ มองเห็นและเข้าใจ การสร้างเครือข่ายชุมชนข้ามเส้นเขตแดนรัฐชาติที่บ่งบอกให้เห็นสายสัมพันธ์ระหว่างคนไทยกับคนลาวที่อาศัยอยู่บนสองฝั่งน้ำที่ดำรงคงอยู่มาช้านาน การสร้างความสัมพันธ์ที่อยู่นอกขอบเขตความเป็นพลเมืองที่รัฐจำกัด เป็นการโต้แย้งกับความคิดกระแสหลักในการพัฒนาของรัฐที่ได้กำหนดกฎเกณฑ์จนสร้างผลกระทบต่อพวกเขา มุมมองความคิดเกี่ยวกับแม่น้ำโขงและการข้ามเส้นเขตแดนรัฐชาติในชุมชนอ่างปลาบึก มีทั้งความเลื่อนไหล หลากหลาย และซับซ้อน ซึ่งเกี่ยวโยงในบริบทของกระแสการพัฒนาทางเศรษฐกิจในระดับภูมิภาคลุ่มน้ำโขงนี้ด้วย ตลอดจนบ่งชี้ให้เห็นถึงมิติของการต่อรองกับแนวคิดกระแสหลักที่มุ่งมองแม่น้ำโขงด้วยสายตาของ “คนนอก” ที่มุ่งจับจ้องทางด้านผลประโยชน์และการ “กอบโกย/ตักตวง” ทรัพยากรอันมีค่ายิ่งเป็นหลัก ความพยายามในการอธิบายภาพของแม่น้ำโขงในสายตาของ “คนใน” คือกลุ่มชาวบ้านที่มีชีวิตผูกพันและดำรงชีพอยู่กับผืนน้ำโขงมาชั่ววาทาปี อันแสดงให้เห็นถึงการต่อสู้/ต่อรองของคนตัวเล็กตัวน้อยที่มีเพียง “เสียงที่แผ่วเบา” ภายใต้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับความคิดกระแสหลัก ผู้คนเหล่านี้แม้เป็นเพียงคนตัวเล็กตัวน้อยที่ผู้วิจัยพยายามเน้นย้ำซ้ำความนี้ก็เพื่อแสดงให้เห็นถึงภาวะความเป็นคนในฐานะเป็นผู้ปฏิบัติ/กระทำทางสังคมเช่นกัน

เมื่อผู้วิจัยได้พิจารณาภาพของชุมชนในท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมในยุคสมัยใหม่ที่ส่งผลต่อชุมชนชายแดนอ่างปลาบึกอันเป็นพื้นที่ที่กรณีศึกษานี้พบว่า ผู้คนริมน้ำหรือกลุ่มชาวบ้านได้อธิบายความคิดเกี่ยวกับแม่น้ำโขงและสภาพอาณาบริเวณชายแดนแห่งนี้ในหลากหลายรูปแบบ ทั้งนี้สามารถจำแนกออกได้เป็น 3 กลุ่มความคิดหลัก ได้แก่

1) กลุ่มความคิดที่มองว่าแม่น้ำโขงมีความศักดิ์สิทธิ์และจิตวิญญาณซึ่งจะต้องให้ความเคารพและศรัทธา 2) กลุ่มความคิดที่มองว่าแม่น้ำโขงเป็นเส้นทางเชื่อมโยงผู้คนในมิติความสัมพันธ์เชิงเครือญาติ และ 3) กลุ่มความคิดที่มองว่าแม่น้ำโขงเป็นเส้นทางเชื่อมโยงผู้คนในมิติความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์และระบบทุน ความคิดและมุมมองเกี่ยวกับแม่น้ำโขงและพื้นที่ในชุมชนต่างๆ ดังกล่าวนี้นี้เกิดจากการอธิบายผ่านทัศนะความคิดที่ชาวบ้านในชุมชนชายแดนนี้ ได้พยายามสื่อให้เข้าใจ รวมทั้งยังเป็นการอธิบายเชื่อมโยงในมิติของการเปลี่ยนแปลงในบริบททางเศรษฐกิจและสังคมที่ชุมชนได้เผชิญด้วย

ภาพเสนอทางความคิดของกลุ่มชาวบ้านในชุมชนอ่างปลาบึกที่มองแม่น้ำโขงในฐานะเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์และมีจิตวิญญาณที่เคารพศรัทธาแก่ประชาชน ซึ่งเป็นความคิดที่สัมพันธ์เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตการทำประมง/หาปลาในแม่น้ำเพื่อบริโภคเป็นหลัก บางก็หาปลาเพื่อนำไปแลกเปลี่ยนกับอาหารประเภทอื่นๆ หรือสิ่งของจำเป็น ดังเช่นข้าวเป็นต้น เนื่องจากแม่น้ำโขงเป็นแม่น้ำใหญ่แหล่งปลาก็มีอยู่กระจายกระจายไปทั่วไม่มีหลักแหล่งแน่นอน สำหรับปลาบึกนี้ชาวบ้านมองว่าเป็น “ปลาเจ้าท่าปลาเจ้าน้ำ” คือเป็นปลาศักดิ์สิทธิ์ ปลาชนิดนี้ถือเป็นปลาใหญ่ที่สุดในลำน้ำโขง ซึ่งมีการอพยพเคลื่อนย้ายอยู่เสมอ ทำให้ผู้คนรู้สึกว่ธรรมชาตินี้ไม่สามารถควบคุมได้และการจับปลาได้มากได้น้อยก็ไม่แน่นอนชัดเจน เหตุนี้จึงทำให้ชาวบ้านในชุมชนอ่างปลาบึกมีความเคารพศรัทธาต่อพื้นที่ทางกายภาพของแม่น้ำโขงในอาณาบริเวณนี้ ซึ่งมีลักษณะคล้ายกับอ่างขนาดใหญ่ และมีเหลือบหินได้น้ำที่มีตะไคร้เกาะอยู่จำนวนมาก และเป็นแหล่งอาหารสำคัญของปลาบึก นอกจากนี้ ยังมีถ้ำได้น้ำที่เป็นส่วนสำคัญในฐานะเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของปลาบึกด้วยเช่นกัน แนวความคิดในการให้ความเคารพต่อพื้นที่อ่างปลาบึก แล้วมีการแสดงความเคารพบูชาและสำนึกต่อ “เจ้าพ่ออ่างปลาบึก” ที่คอยดูแลรักษาและให้ปลามาสู่ชาวบ้านเพื่อใช้บริโภคในชุมชนเป็นหลัก ปลาบึกในความคิดความเชื่อของชาวบ้านมองว่าเป็นปลาที่พญานาถ (เทพเจ้าสูงสุดตามคติความเชื่อดั้งเดิมของคนไทยอีสานและลาว) มอบเป็นรางวัลให้แก่พญานาคสุโชนาคผู้คุ้มกันแผ่นดินออกด้วยการไช้ขอกันเลื่อยไปเรื่อย ๆ กลายเป็นร่องน้ำขนาดใหญ่ นั่นก็คือ แม่น้ำโขง ความเชื่อที่ว่าแม่น้ำโขงและภูมิทัศน์ที่ล้อมรอบอยู่ในอาณาบริเวณแม่น้ำโขงในชุมชนแห่งนี้ เป็นสิ่งที่เทพเจ้าสร้างแปลงขึ้นมา และล้วนมีฐานะเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยหรือที่สถิตของบรรดาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย โดยเฉพาะเจ้าที่เจ้าทางเจ้าน้ำเจ้าท่าต่างๆ เช่น เจ้าพ่ออ่างปลาบึกที่มีศาลหรือ “หอผีเจ้าพ่อ” ตั้งอยู่ริมแม่น้ำโขงในชุมชนแห่งนี้ ซึ่งสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจของชาวบ้านริมโขงที่ขึ้นต่ออำนาจศักดิ์สิทธิ์

การจับปลาบึกในแม่น้ำโขงของชาวบ้านนี้จะจับเป็นช่วงเวลา คือ ในหนึ่งปีจะมีการกระทำพิธีกรรมเพื่อขอปลาบึกกับเจ้าพ่ออ่างปลาบึกเพียงหนึ่งครั้งเท่านั้น การได้จับปลาบึกและกินปลาบึกผ่านพิธีกรรมที่ชาวบ้านในชุมชนได้จัดขึ้น ถือเป็นสิริมงคลแก่ชีวิตและครอบครัว ปลาบึกในแม่น้ำโขงถือเป็น “ปลาเจ้า” ที่ก่อให้เกิดพลังชีวิต ดังนั้น ก่อนการจับปลาบึกในอ่างแห่งนี้ชาวบ้านจึงมีการเลี้ยงผีเจ้าท่าเจ้าน้ำเพื่ออ้อนวอนและบนบานศาลกล่าว อีกทั้งยังเป็นการทำนาโยชชะตาของชุมชนบ้านเมืองผ่านการจับปลาบึกที่ได้มาด้วย ทั้งนี้การกระทำพิธี

นั้นจะเป็นการร่วมมือร่วมใจกันของคนทั้งสองฝั่งน้ำ เพราะชาวอ่างปลาบึกเชื่อว่าเจ้าท่าเจ้าน้ำที่ดูแลปลาบึกนี้เป็น “เจ้าลาว” เพราะฉะนั้นการทรงเจ้าเข้าผีก่อนจับปลาบึกจึงต้องอัญเชิญผีเจ้าลาวมาเข้าทรงและเลี้ยงผี ปลาบึกที่จับได้ในอดีตจะใช้บริโภคกันภายในชุมชนไม่มีการซื้อขายเพราะเชื่อว่าปลาบึกมีความศักดิ์สิทธิ์และเป็นปลาเจ้า เป็นปลาที่เกิดจากอำนาจของพญาแถนหลวงดังมีเรื่องเล่าว่า

“พญาสุตตนาคราชอยู่ที่หนองแสแสนยาน ตัวหนึ่งอยู่ที่หัวหนอง อีกตัวอยู่ที่ท้ายหนอง แต่ทั้งสองสัญญาเป็นเพื่อนกัน หากผู้ใดได้อาหารมาก็จะแบ่งปันกันกินเท่าๆ กัน วันหนึ่งสุตตนาคราชได้ช้างมา 1 ตัว ก็แบ่งเป็น 2 ส่วนเท่ากัน ให้แก่สุตตนาคราชไป ต่อมาสุตตนาคราชได้เม่นมา 1 ตัว ก็แบ่งครึ่งให้แก่สุตตนาคราชไป เช่นเดียวกัน แต่เม่นนั้นเนื้อน้อย ชนแข็ง ใหญ่ และยาว สุตตนาคราชสงสัยว่าสุตตนาคราชโก่งตน ไม่ทำตามสัญญาที่ว่าได้อาหารมาจะแบ่งครึ่ง ก็พาพรรคพวกไปต่อว่าสุตตนาคราชๆ พยายามอธิบายความจริง สุตตนาคราชไม่ยอมเชื่อ จึงเกิดทะเลาะกันและรบกันจนสัตว์ทั้งหลายที่อยู่หนองแสแสนยานเดือนร้อนไปหมด จึงพากันไปฟ้องพญาแถน พญาแถนลงมาตัดสินโดยจับไถ่ขนาดทั้งสองออกจากหนองแสแสนยานไป นาคตัวใดควักดินไปออกทะเลได้ก่อน พญาแถนก็จะให้รางวัล สุตตนาคราชควักดินจากหนองแสแสนยานออกทะเลได้ก่อนสุตตนาคราช รอยควักดินของสุตตนาคราชคือ แม่น้ำโขง ส่วนสุตตนาคราชควักดินจากหนองแสแสนยานมาเป็นแม่น้ำน่าน แต่ไม่มีทางออกสู่ทะเล พญาแถนจึงมอบปลาบึกเป็นรางวัลแก่สุตตนาคราช”

(พ่อตู้เคน, สัมภาษณ์, กุมภาพันธ์ 2552)

ด้วยเหตุนี้ การกระทำใดๆ ที่เกี่ยวกับปลาบึกในชุมชนแห่งนี้จึงเชื่อว่า หากทำไม่ถูกต้องก็จะทำให้พญานาคผู้เป็นเจ้าใหญ่ในลำน้ำโขงโกรธ อันจะเป็นอันตรายแก่ผู้กระทำทั้งมวล และปลาบึกนอกจากจะเป็นปลาเจ้าแล้ว ยังเป็นปลาบริสุทธิ เพราะปลาชนิดนี้ไม่กินสัตว์ที่มีชีวิต จะกินแต่โคลนน้ำตามหลืบหิน โพรงหิน หรือชอกหิน เป็นต้น (หนองคาย, 2540: 194-195) การสร้างหอยผิบูชาเจ้าน้ำเจ้าท่าอ่างปลาบึกจะเป็นการแสดงให้เห็นคุณค่าความสำคัญของพื้นที่อยู่อาศัยของปลาศักดิ์สิทธิ์ ความเชื่อดังกล่าวสอดคล้องกับวิถีชีวิตของผู้คนในริมโขงที่มีประเพณีพิธีกรรมจับปลาบึกเพียงปีละหนึ่งครั้ง ซึ่งมองว่าปลาชนิดนี้มีใช้อาหารที่ใช้บริโภคในชีวิตประจำวันทั่วไป แต่ต้องเป็นช่วงเวลาพิเศษเท่านั้น

จากข้อมูลการสัมภาษณ์ของพ่อตู้เคน พรานปลาบึกคนสุดท้ายในชุมชนอ่างปลาบึกนี้เล่าว่า พ่อตู้เคยรวมจับปลาบึกกับฝ่ายเวียงจันทน์มาตั้งแต่อายุ 17-18 ปี ทั้งนี้การจับปลาบึกต้องทำพิธีกรรมใหญ่โต พิธีกรรมนี้ปกติฝ่ายลาว (เวียงจันทน์) เป็นผู้กระทำ เป็นเจ้าพิธี ฝ่ายไทยมักจะเป็นเพียงผู้ร่วมจับปลาเท่านั้น แต่ก็จำได้ว่าพิธีกรรมนั้นทำอย่างไร ด้วยการจัดปลาจะมาตั้งพิธีกันที่หาดบ้านผาตั้งเสมอ การกำหนดเวลาในการจับปลากรณีบ้านผาตั้งกำหนดเอาวันขึ้น 1 ค่ำ เดือน 3 เป็นเริ่ม คือเรือแพที่จะจับปลาจะออกเดินทางจากหมู่บ้านของตนไป

รอเรืออยู่ที่บ้านหนอง (ปลาบึก) ต.บ้านม่วง อ.สังขม พอวันขึ้น 9 ค่ำ เดือน 3 เรือเหล่านี้จะออกจากบ้านหนองลงมารอเรือที่ปากห้วยไชว้ว บ.ผาตั้ง และในวันนี้ ขึ้น 9 ค่ำ เดือน 3 ทางเวียงจันทน์จะตั้งพิธีเลือกเจ้าน้ำ (ตัวแทนผีใหญ่ของแม่น้ำโขง) ผู้จะเป็นหัวหน้าพิธี ซึ่งเจ้าน้ำส่วนใหญ่จะต้องเป็นผู้มีเชื้อสายสูง หรือเจ้าเขตเจ้าแขวงเวียงจันทน์ เมื่อได้เจ้าน้ำแล้ว ก็จะทำพิธีเลี้ยงผี เรียกว่าไหว้เจ้าพ่อหอเหียบ (หรือหอกลอง) ผีบ้านผีเมืองเวียงจันทน์ เป็นพิธีใหญ่ มีการล้มวัวล้มควายเลี้ยงผี เช่น เหล้า ไก่ พาช้าว (อาหารหวานคาว) หมากพลู บุหรี่ (เมี่ยง กัญชา ผื่น) แต่งขัน 5 ขัน 8 ข่านางเทียม เมื่อไหว้เจ้าพ่อหอเหียบแล้ว วันขึ้น 10 ค่ำ เจ้าน้ำจะพากันออกเดินทางไปที่บ้านสีโคล ไปเลี้ยงผีที่บ้านสีโคล ล้มควายเลี้ยง ข่านางเทียม เป็นการเลี้ยงใหญ่ รุ่งเช้าออกจากสีโคลไปเก่าเลี้ยว เลี้ยงผีที่เก่าเลี้ยว แวะพักที่เก่าเลี้ยว 1 คืน ขึ้น 12 ค่ำ ออกจากเก่าเลี้ยวไปคอกแก้ง เลี้ยงผีที่คอกแก้ง เป็นการเลี้ยงแบบธรรมดาไม่ต้องล้มควายเลี้ยง ตกสายออกจากคอกแก้งไปที่หินสั่ว เลี้ยงผีที่หินสั่ว เป็นการเลี้ยงใหญ่ ล้มควายเลี้ยง มีมหรสพฟ้อนรำ พักค้างที่หินสั่ว เรียกว่า “กีนายคอกแก้ง กินแลงหินสั่ว” ขึ้น 13 ค่ำ ออกจากหินสั่วไปบ้านอ่าง ผ่าอ่าง (ผ่านชุมชนอ่างปลาบึก) ขึ้นพักที่หากที่บ้านผาตั้ง เช้าวันขึ้น 15 ค่ำจะมีพิธีเลี้ยงผีเป็นพิธีใหญ่ในการจับปลา เช้าวันขึ้น 15 ค่ำ ตั้งพิธีเลี้ยงผีเจ้าน้ำจะทำพิธีไหว้ปู่ตาของหมู่บ้านที่ศาลปู่ตาก่อน มีเครื่องเช่น เช่น ขัน 5 ขัน 8 เหล้า ไก่ พาช้าว กรวยดอกไม้ ข้าวสาร หมากพลู บุหรี่ (เมี่ยง ผื่น กัญชา) นางเทียมก็จะมาเลี้ยงปู่ตาด้วย เพื่อบอกกล่าวเจ้าที่ และขอความคุ้มครอง เมื่อเลี้ยงผีปู่ตาแล้ว ก็จะมาเลี้ยงผีเจ้าอ่าง การเลี้ยงผีเจ้าอ่างผู้เป็นเจ้าของปลาบึก

สำหรับการจับปลาจะมีการวางนาม (ตาข่ายขนาดใหญ่) จับปลาผูกติดกับหัวเรือ ท้ายเรือเอาไว้ เรือจับปลาผ่านไปไต่บนฝั่งก็จะตะโกนด่าทอด้วยคำหยาบคายลามก บ้างก็เชิญขอปลาบึก คนบนเรือก็จะตะโกนทักทายผู้อยู่บนฝั่งด้วยถ้อยคำรุนแรงทัดเทียมกัน ปลาเมื่อติดนามก็จะดิ้นตลบหลัง คนเรือต้องขึ้นเรือให้มันไว้ ปลายิ่งดิ้น นามก็ยิ่งรัด จะต้องรีบพาเรือเข้าฝั่งให้เร็วที่สุด เมื่อเรือลำใดปลาติดนาม ก็จะต้องรีบบอกต่อๆ กัน เรือลำอื่นจะกู้นามขึ้นมา ก่อน ขณะเดียวกันผู้ที่เป็เจ้าน้ำก็จะลั่นฆ้องให้สัญญาณให้รู้ทั่วกัน เมื่อได้ปลาแล้วก็จะนำมาเข้าพิธีบวงสรวงเจ้าพ่ออ่าง หรือเจ้าอ่างก่อน (เฉพาะปลาตัวแรก) ปลาจะต้องเป็นของจำห้ามซื้อขาย การเช่นเจ้าอ่าง ก็จะนำปลามาแบ่งเป็น 3 ส่วน ท่อนหัว ท่อนหาง เอาทิ้งถวายเจ้าอ่าง ท่อนกลางให้เป็นของจำ ซึ่งก็จะเอามาแจกจ่ายกันกิน การที่เรือนามได้ปลาตัวแรกไม่ได้เป็นเจ้าของปลา ในตอนหลังก็เกิดการโกงกัน เช่น ผู้ที่ได้ปลาติดนามแล้วก็ไม่บอกกล่าวกตปลาไว้นิ่งๆ จนกว่าคนอื่นได้ปลาบอกกล่าวกันแล้ว จึงลากปลาขึ้นมา เพราะปลาตัวแรกเป็นของจำ ส่วนปลาตัวต่อๆ ไปจึงเป็นของเจ้าของนาม ซื้อขายกันได้ ยิ่งมาในสมัยหลังๆ นี้ถึงขนาดเอาเงินซื้อปลาที่ถวายเจ้าอ่าง เอาเงินถวายเจ้าอ่างแทน (หนองคาย, 2540: 196-203)

การจับปลาบึกสำหรับชุมชนละแวกเวียงจันทน์ หนองคาย รวมทั้งในชุมชนอ่างปลาบึกถือเป็นการเสี่ยงทาย เป็นพิธีกรรมในการเสี่ยงทายว่า ปีนี้จะอยู่ดีกินหวาน บ้านเมืองจะอุดม

สมบูรณ์ก็อยู่ที่บัดดีพลีถูกได้ปลามา ได้หลายตัวก็หมายความว่าความอุดมสมบูรณ์มาก แต่หากไม่ได้ก็บ่งบอกในทิศทางตรงกันข้าม พิธีกรรมในการจับปลาบึกของชุมชนสองฝั่งโขง ละแวกเมืองเวียงจันทน์-หนองคายนั้นหมดไปแล้ว เหลือเพียงตำนานเล่าขาน ด้วยเหตุของความสิ้นเปลืองของพิธีกรรมประการหนึ่ง การเปลี่ยนแปลงระบอบการบริหารประเทศของประเทศเพื่อนบ้านที่ไม่สนับสนุนความเชื่อนี้ และปลาบึกก็มีจำนวนน้อยลง เพราะผู้คนหันมาบริโภคปลาบึกในฐานะที่เป็นเพียงสินค้าอย่างหนึ่งมิได้มองถึงมิติของจิตวิญญาณ และอำนาจศักดิ์สิทธิ์เช่นเคย นอกเหนือจากนี้การสูญหายไปของปลาบึกในลำน้ำโขงนี้ รวมถึงการให้ความเคารพต่อพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์อย่างเช่นอ่างปลาบึกนี้ มีเรื่องเล่าต่อว่าบริเวณอ่างปลาบึกเป็นที่สถิตของพระพุทธรูปใหญ่ใต้น้ำ ซึ่งพระพุทธรูปองค์นี้ได้ปิดปากถ้าที่มีปลาบึกอาศัยอยู่ ถ้าใต้น้ำอยู่ได้เขาผาตั้งซึ่งมีทรัพยากรสมบัติมากมายอยู่ภายในถ้ำแห่งนี้ ด้วยเหตุที่ผู้คนไม่มีศีลมีธรรมเหมือนเดิม บ้านเมืองมีแต่สงครามการสู้รบ มีแต่ความขัดแย้งและแบ่งแยกระหว่างคนสองฟากฝั่งน้ำ เช่นนี้พระพุทธรูปองค์นี้จึงทรุดลงไปปิดปากถ้ำ แล้วปลาบึกก็จำศีลไม่ออกมายังลำน้ำโขงในบริเวณนี้อีก

นอกจากนี้ พ่อตู้เคน ยังเล่าว่า แต่ก่อนปลาบึกมีเยอะ คนลาวบางคนจับปลาบึกที่ติดนามแล้วลงไปชี้หลังขึ้นมาเลยก็มี แต่ตอนนี้ไม่รู้ว่ามันหายไปไหนหมด หลัง พ.ศ.2500 แล้วปลาก็ค่อยๆ ลดลง ก่อนจะจับจะเลี้ยงผี เลี้ยงเจ้านายน้ำ ส่วนใหญ่นายน้ำนี่จะเป็นฝั่งลาว แล้วมีนางเทียมเข้าทรงว่าปีนี้จะได้กั๊ตตัว จับได้แล้วก็จะเลี้ยงไก่เช่นเจ้า ปลาบึกที่ได้ตัวแรกเป็นปลาจำจะเอามาควักเลี้ยงผี ตัวที่สองเป็นปลาแก้ม ขายได้ครึ่งหนึ่งแล้วที่เหลือก็แบ่งกันกิน ตัวที่สามจึงจะขายได้ทั้งหมด พ่อตู้เคนเชื่อว่า ปลาบึกอาศัยอยู่ที่อ่างของบ้านผาตั้งนี้แหละ ในอ่างมีถ้ำใต้น้ำต่อขึ้นไปบนภูโจงโพง ปลาบึกมีเจ้ามีจอมอยู่ในถ้ำ ออกลูกเหมือนวัวควาย (แม่โขงโพสต์, 2549: 19) ปลาบึกที่อยู่ในแม่น้ำโขงที่มีถ้ำใต้น้ำจึงถือเป็นพื้นที่แห่งจิตวิญญาณของพลังอำนาจศักดิ์สิทธิ์ การอ้อนวอนเช่นไหว้เจ้าน้ำเจ้าท่า (แม่น้ำโขง) จึงเชื่อว่าเป็นการตอบแทนบุญคุณที่ได้มอบชีวิตชาวปลาอาหารให้ผู้คนที่ได้ใช้บริโภคและสายน้ำอันอุดมเช่นนี้ จึงเชื่อว่าเป็นสายน้ำแห่งจิตวิญญาณซึ่งจำเป็นต้องมีพิธีกรรมเช่นไหว้อย่างเคารพ

จากเรื่องเล่าตำนานและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับการจับปลาบึกในชุมชนอ่างปลาบึกที่กล่าวมาข้างต้น สะท้อนให้เห็นการจัดระบบความคิด การสร้างจิตสำนึกและอุดมการณ์ทางชาติพันธุ์ผ่านปฏิบัติการพิธีดังกล่าว ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจของชาวชุมชนอ่างปลาบึกที่มีต่ออำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ (supernatural being) อันเป็นผลมาจากการลดลงของจำนวนปลาบึกและการสูญหายไปของพิธีกรรมดังกล่าวในชุมชนริมฝั่งโขงนี้ ผู้คนในชุมชนพยายามอธิบายให้เห็นความศักดิ์สิทธิ์ของพื้นที่ที่เป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้นในรูปของ “เจ้าพ่อผู้ดูแลพื้นที่และปลาบึก” ในลำน้ำโขง จนทำให้เกิดแนวคิดเรื่องการบูชาเช่นสรวงเจ้าท่าเจ้าน้ำแห่งนี้ เพื่อตอบแทนบุญคุณที่ได้ช่วยเหลือเกื้อกูลผู้คนและชุมชนให้มีชีวิตอยู่อย่างสบาย และมีความสุขสมบูรณ์

นอกเหนือจากความเชื่อข้างต้นเกี่ยวกับแม่น้ำโขงในฐานะแหล่งสถิตแห่งจิตวิญญาณทั้งหลายแล้วพบว่า ความคิดความเชื่อเกี่ยวกับแม่น้ำโขงในชุมชนอ่างปลาบึกนี้ยังมีเรื่องเล่าว่าความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรในแหล่งน้ำนี้ เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างหญิงชายในเรื่องเพศ อันเป็นที่มาคำอธิบายอีกชุดหนึ่งของคำเรียกขานแม่น้ำสาयนี้ว่า “ของ” ดังเรื่องเล่าว่า นานมาแล้วมีหญิงผู้หนึ่งมีนามว่านางแก้วกับท้าวจึ่งคิงดังแดง ซึ่งเป็นคนในยุคโบราณเป็นคนที่มีรูปร่างใหญ่โตมาก ท้าวจึ่งคิงดังแดงเป็นพรานที่เก่งเรื่องล่าสัตว์จับปลามาก มีวันหนึ่งสองผัวเมียได้ออกจับปลาตามลำน้ำโขง โดยท้าวจึ่งคิงดังแดงได้ตั้งต้นไต้ปลาอยู่ที่เมืองหลวงพระบางโดยใช้อวัยวะเพศของตนแกว่งไล่ฝูงปลาต่างๆ ในลำน้ำเรื่อยมาจนถึงเมืองเวียงจันทน์ ซึ่งมีนางแก้วนั่งถางซากทางฝาดูงของตนออกเพื่อใช้จับปลา ปลาทั้งหลายได้เข้าไปในอวัยวะเพศของนางเป็นจำนวนมาก นางแก้วและท้าวจึ่งคิงกินอย่างไรก็ไม่หมด (พ่อตู้วัน, สัมภาษณ์, มกราคม 2552) แนวความคิดเรื่องน้ำโขงเป็นน้ำที่ไหลออกมาจากอวัยวะเพศของหญิงผู้มีตำแหน่งกษัตริย์นาง เล่าว่า มีนางยักษ์ตนหนึ่งมีอำนาจเวทมนต์มาก เป็นผู้รักษาเมืองหลวงพระบาง ได้หลงรักมนุษย์ชายผู้หนึ่ง แล้วทั้งสองก็ได้อยู่ร่วมกันโดยที่นางยักษ์ได้จำแลงกายเป็นมนุษย์ ซึ่งภายหลังชายผู้นี้รู้ว่านางเป็นยักษ์กินคนจึงเกิดความกลัว ชายผู้นี้จึงได้หนีออกจากเมืองยักษ์ไป ด้วยสัญชาตญาณยักษ์จึงรู้ว่าชายคนรักคิดหนีจากตน จึงได้ออกติดตาม ชายผู้นี้จึงได้ใช้อำนาจวิเศษของตนเนรมิตแม่น้ำใหญ่ขวางกั้นไม่ให้นางข้ามมาได้ นางไม่สามารถข้ามไปได้เพราะเวทมนต์ของชายคนรักจึงได้ตรอมใจตาย เลือดในตัวของนางก็ได้ไหลออกมาผสมกับลำน้ำที่ชายคนรักนี้ใช้อำนาจสร้างขึ้น เหตุนี้ลำน้ำโขงจึงมีสีขุ่นแดง ซึ่งชาวบ้านเชื่อว่าเป็นเลือดของนางยักษ์ที่ได้ผสมอยู่กับสาयนี้ (พ่อตู้วัน, สัมภาษณ์, มกราคม 2552)

แนวคิดที่มองว่าแม่น้ำโขงเป็นแหล่งอาหารอันอุดมสมบูรณ์กินเท่าไรก็ไม่หมด ดังที่มีเรื่องเล่าอธิบายสภาพภูมินามในบริเวณแม่น้ำโขงนี้ ดังกรณี “บ้านสามพันนา ซึ่งเชื่อว่าเป็นที่นางแก้วได้นำเอาปลาที่อยู่ในผ้าชิ้นที่ใช้เป็นที่จับฝูงปลาโยนขึ้นไปบนฝั่ง มีปลาจำนวนมากแผ่ไปถึงสามพันนา” (พ่อตู้วัน, สัมภาษณ์, มกราคม 2552) ภาพความคิดเช่นนี้แสดงให้เห็นถึงความหมายของแม่น้ำโขงและแหล่งทรัพยากรอาหารที่อยู่ในสาयนี้ว่า เกิดจากอำนาจของบุคคลในยุคตำนานเรื่องเล่าที่เป็นบรรพบุรุษของคนชาติพันธุ์ลาว ซึ่งพยายามชี้ให้เห็นว่าแม่น้ำสาयนั้นนอกจากจะเป็นแหล่งอาหารสำคัญที่อุดมสมบูรณ์แล้ว ยังเป็นสิ่งที่เชื่อมโยงกับอำนาจศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่อาณาจักรดั้งเดิมของคนลาว นั่นก็คือ หลวงพระบาง แม่น้ำโขงที่มีสีแดงเช่นเลือดในตำนานปรัมปราซึ่งเป็นการอธิบายให้เห็นในมิติของการสร้างความเชื่อมโยงหรือสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชนแถบนี้ว่า มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับอำนาจศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่เมืองหลวงพระบาง และข้าวปลาอาหารต่างๆ ก็ถูกนำมาจากเมืองหลวงพระบางด้วยเช่นกัน ดังกรณีที่เชื่อว่าท้าวจึ่งคิงดังแดงไล่ฝูงปลามาจากเมืองหลวงพระบางจนถึงชุมชนอ่างปลาบึกนี้ ทำให้มองเห็นว่าในมุมมองของชาวบ้านที่มีการสร้างเครือข่ายทางสังคมผ่านเรื่องเล่าตำนาน ที่บ่งบอกความสัมพันธ์กับบ้านพี่น้องอย่างเช่นประเทศลาวด้วยเช่นกัน

นอกเหนือจากตำนานล้านนาล้วนข้างต้นแล้วพบว่า ประชาชนที่อยู่ริมแม่น้ำโขงในพื้นที่บริเวณใกล้เคียง ก็มีเรื่องเล่าเกี่ยวกับท้าวจิ้งคิงดังแดงที่ผูกพันเชื่อมโยงให้เห็นทัศนะของชาวบ้านที่มองสายน้ำโขงด้วย ดังมีเรื่องเล่าว่า

“นานมาแล้ว มีนายพรานชาวลาวคนหนึ่งชื่อบักจิ้งคิง มีรูปร่างสูงใหญ่ และดัง (จุมก) สีแดงโต ทำให้ฮู้ดัง (จุจุมก) มีความกว้างเป็นอย่างมาก ในยามที่บักจิ้งคิงนอนหลับเด็กๆ จึงได้แอบเข้าไปเล่นสบบ้าอยู่ในฮู้ดัง จนคนเฒ่าคนแก่ในเมืองเลยโดยเฉพาะคนเชียงคานมีคำกล่าวว่า “บักจิ้งคิงดังแดง นอนตะแคงจุฟ้า เด็กน้อยเล่นสบบ้าอยู่ในฮู้ดัง” ตัวบักจิ้งคิงเป็นคนที่เก่งเรื่องล่าเนื้อสัตว์ป่า และสัตว์น้ำ อยู่มาบ่ายวันหนึ่งขณะที่กำลังหาปลาอยู่ริมน้ำโขง มีควายเงินใหญ่ตัวหนึ่งมากินน้ำฝั้นตรงข้าม ซึ่งควายตัวนี้มีมูลเป็นเงินจึงถูกเรียกว่า “ควายเงิน” บักจิ้งคิงสบโอกาสที่จะได้กินเนื้อควายเงินจึงแอบซุ่มยิงอยู่หลังพุ่มไม้ริมน้ำ ขณะที่บักจิ้งคิงกำลังจะเหินยาวไถปิ่น มีเรือสินค้าแล่นผ่านมา ควายเงินตกใจจึงวิ่งเตลิดเข้าป่าไป ทำให้บักจิ้งคิงโกรธจึงได้ยิงปืนไปที่เขาลูกหนึ่ง เพื่อระบายความโกรธ ซึ่งแรงของกระสุนปืนทำให้ยอดเขาขาดหัวินทะลุไปส่วนหนึ่ง ต่อมาเขาลูกนี้จึงมีชื่อว่า “ภูผาแค้น” อยู่ริมน้ำโขงฝั่งลาวปัจจุบันมองเห็นหน้าผาเป็นรอยขาดหัวินชัดเจน และหมู่บ้านไทยฝั่งตรงข้ามจึงถูกเรียกว่า “บ้านผาแค้น” (แค้น หมายถึงขาดหัวิน) ไปด้วย เท่านั้นยังไม่พอบักจิ้งคิงไม่ต้องการให้เรือสินค้า วิ่งผ่านลำน้ำโขงมารบกวนการล่าสัตว์ของตนอีก จึงได้ขนก้อนหินจากภูเขามากั้นลำน้ำโขงไว้ จนเกือบจะแล้วเสร็จเหลืออยู่เพียงนิดเดียว เผอิญมีบักเขียงเหมี้ยงศรีธนัญชัยผู้ฉลาดแกมโกงผ่านมาเจอ เห็นว่าหากบักจิ้งคิงทำสำเร็จจะสร้างความเดือดร้อนให้กับคนที่อาศัยสัญจรลำน้ำไปมา เลยออกอุบายบอกบักจิ้งคิงไปว่า “ชนหินทีละน้อยก่อนอย่างนี้เสร็จยากและเสียเวลา สู้ทำไม่เสียะ (ไผ่ชนิดหนึ่งผ่าแล้วจะมีความแหลมคมมาก) มาใช้หาบหินได้หลายก้อนจะดีกว่ามาก” บักจิ้งคิงฟังแล้วก็เชื่อ จึงใช้ไม้เสียะหาบแทน แต่ด้วยความหนักของหินทำให้ไม้เสียะแตกเป็นซีกแหลมคม แล้วก็ไต่บาดคอบักจิ้งคิงตายไปในที่สุด โดยร่างของบักจิ้งคิงนอนตายในลักษณะท่าคุดคู้ ทำให้เรียกน้ำโขงตรงที่มันชนหินมากั้นและนอนตายว่า “แก่งคุดคู้” ตั้งแต่นั้นเรื่อยมา

(สุชีลี, 2551: 28-29)

จากเรื่องเล่าตำนานที่ดูเหมือนจะเป็นเรื่องเล่าธรรมดาดังกล่าวนั้นเพื่ออธิบายสภาพภูมิศาสตร์ของแม่น้ำโขงในบริเวณชุมชนนั้นเป็นหลักแล้ว ยังพบว่าชาวบ้านนำเสนอแนวคิดที่ว่าบักจิ้งคิงในฐานะเป็นวีรบุรุษหรือบรรพชนของผู้คนสองฝั่งโขงนี้ ซึ่งมีบทบาทสำคัญในฐานะเป็นผู้ทำมาหากินและมีวิถีชีวิตผูกพันอยู่กับสายน้ำโขง ภาพของบักจิ้งคิงที่ไม่ชอบเรือสินค้าที่เข้ามารบกวนในการล่าสัตว์นั้น เป็นการสร้างเนื้อหาสาระที่แสดงว่าในส่วนลึกของจิตใจ คน

ทั้งสองฝั่งน้ำของผู้คนริมแม่น้ำโขงในชุมชนแถบนี้มีความรู้สึกต่อต้านหรือไม่เห็นด้วยกับกระแสทุนนิยมผ่านเรือสินค้าที่เข้ามาครอบงำ

เนื่องจากชาวบ้านส่วนใหญ่ในชุมชนริมแม่น้ำโขงนี้มีอาชีพจับปลา และปลูกพืชผักริมฝั่งแม่น้ำเป็นหลัก แม่น้ำโขงจึงเป็นศูนย์กลางแห่งชีวิตและจิตวิญญาณของผู้คนในชุมชน การอธิบายให้เห็นถึงความสำคัญของแม่น้ำโขงที่มีผลต่อการอยู่ดีกินดีของผู้คนจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่ง บางครั้งคนสองฝั่งน้ำต้องติดต่อสัมพันธ์กันและสร้างเครือข่ายทางสังคมร่วมกัน ปฏิบัติการในชีวิตประจำวันของชาวบ้านซึ่งบางครั้ง ก็ใช้เงื่อนไขของแม่น้ำโขงมาเป็นเครื่องผสมผสานและสร้างความสัมพันธ์ผู้คนสองฝั่งน้ำ ด้วยผลของการนิยามผ่านวาทกรรมรัฐที่พยายามสร้างให้แม่น้ำโขงกลายเป็นเส้นเขตแดนกันระหว่างไทยลาว ทำให้เกิดความเดือนร้อนสำหรับผู้คนในชุมชนที่เคยมีปฏิสัมพันธ์เชื่อมโยงกันมาช้านาน ดังนั้น ประชาชนสองฝั่งน้ำทั้งฝั่งไทยบ้านผาตั้งและฝั่งลาวบ้านอ่าวจึงได้นำประเพณีงาน “บุญเผวด” คือการเทศน์มหาชาติซึ่งเป็นบุญเดือนสี่ในฮีตสิบสองของกลุ่มชาติพันธุ์ลาวอันเป็นกิจกรรมในรอบปีซึ่งต้องจัดทุกๆ ปีเป็นประเพณี ทั้งนี้มีจุดประสงค์เพื่อสร้างบุญสร้างกุศล ก่อนจัดงาน ชาวบ้านและวัดจะมีการปรึกษาหารือกันตกลงให้เรียบร้อยก่อน ทางชาวบ้านจะจัดเตรียมอาหารการกินเช่น ขนม ข้าวต้ม และอาหารคาวต่างๆ สำหรับถวายพระภิกษุสามเณร และเลี้ยงแขกที่มาร่วมงาน เตรียมจัดหาปัจจัยไทยทานสำหรับใส่กัณฑ์เทศน์ ส่วนทางวัดก็แบ่งหนังสือออกเป็นกัณฑ์ๆ หนังสือผูกหนึ่งอาจแบ่งเป็นหลายกัณฑ์ก็ได้เพื่อให้ชาวบ้านได้รับกัณฑ์โดยทั่วถึงกัน มีการมอบหนังสือให้พระภิกษุสามเณรวัดในชุมชนเตรียมไว้เทศน์ นอกจากนั้นก็ยังมีการนิมนต์พระวัดอื่นมาเทศน์ด้วยมีฎีกาไปนิมนต์ พร้อมบอกชื่อกัณฑ์และบอกเชิญชวนชาวบ้านมาร่วมทำบุญด้วยกัน

จุดประสงค์ในการจัดประเพณีงานบุญเผวดเทศน์มหาชาตินี้ ก็เพื่อสร้างอานิสงส์ให้แก่ตนและครอบครัวให้ได้อยู่ดีมีสุข อีกทั้งยังเป็นการรำลึกถึงพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ด้วยความเคารพศรัทธา มูลเหตุและความเป็นมาของการจัดประเพณีบุญเผวดนี้ มีเล่าไว้ในเรื่องมาลัยหมื่นมาลัยแสนว่า พระมาลัยได้ขึ้นไปไหว้พระธาตุเกตแก้วจุฬามณีในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ พบพระศรีอริยเมตไตรย พระองค์ได้ด่าสั่งกับพระมาลัยว่า ถ้ามนุษย์อยากพบพระองค์จงอย่าได้ทำบาปหนัก เช่น การฆ่าหรือข่มเหงผู้อื่น ให้อุตส่าห์ฟังเรื่องราวมหาเวสสันดรชาดกให้จบในวันเดียวฟังแล้วให้นำไปปฏิบัติ จะได้พบพระศาสดาของพระองค์ เมื่อพระมาลัยกลับมาถึงโลกมนุษย์จึงได้บอกให้มนุษย์ทราบโดยเหตุนี้ ผู้ปรารถนาจะพบศาสนาพระศรีอริยเมตไตรย จึงพากันทำบุญเผวดสืบต่อกันมา นอกจากนี้ การจัดประเพณีบุญเผวดของผู้คนชุมชนสองฝั่งโขงอย่างเช่นชุมชนอ่างปลาบึกนี้จึงแสดงถึงความพยายามและการสร้างเครือข่ายทางสังคมข้ามเส้นเขตแดนแม่น้ำโขงในชุมชนชายแดน และในด้านชาติพันธุ์สัมพันธ์ก็เพื่อให้กลุ่มพี่น้องร่วมชุมชนได้เดินทางมาพบปะสังสรรค์กัน มีกิจกรรมร่วมทำบุญด้วยกันเสมือนเป็นเครื่องบ่งบอกว่าผู้คนทั้งสองฝั่งน้ำเป็นผู้ที่นับถือพระพุทธเจ้าองค์เดียวกัน และแม้เกินในชาติภพอื่นก็ยังคงอยู่ร่วมกันภายใต้ร่มพระศาสนาเดียวกัน (พระเมธี, สัมภาษณ์, กุมภาพันธ์ 2552)

ในงานบุญเวตเทศน์มหาชาติ เมื่อถึงเดือนสี่ ขึ้น 14-15 ค่ำ ผู้หลักผู้ใหญ่ นายบ้าน กำนัน และผู้อาวุโสในหมู่บ้านจะพานัดหมายเพื่อจัดพิธีกรรมงานบุญเวตขึ้นในวัดของชุมชน ซึ่งบ้านผาตั้งฝั่งไทยก็มีวัดอ่างปลาบึก ส่วนบ้านอ่างฝั่งลาวก็มีวัดที่ชื่อว่าวัดอ่าง ซึ่งการจัดงานบุญนี้หมู่บ้านทั้งสองฝั่งจะจัดไม่ตรงกัน คือจะเล็งวันเวลาให้ห่างกันเกือบ 1 – 2 สัปดาห์ ทั้งนี้เพื่อให้ผู้คนที่อยู่อีกฟากฝั่งนั้นได้เดินทางข้ามน้ำโขงเพื่อมาร่วมทำบุญด้วย ในงานวันแรกจะเรียกว่า “วันโฮมหรือวันรวมกัน” ซึ่งจะมีประชาชนชาวบ้านทั้งสองฟากฝั่งน้ำในระแวกใกล้เคียง หลังไหลกันมาร่วมงานแล้วจะมีพิธีสำคัญ 2 อย่าง คือ 1) การนิมนต์พระอุปคุต ในตอนเช้ามีดของวันรวมประมาณสี่หรือห้าพันิกาก็จะมีพิธีนิมนต์พระอุปคุต โดยก่อนเริ่มพิธีการมีการนำก้อนหินขนาดโตพอสมควรสามก้อนไปวางไว้ที่แม่น้ำโขงบริเวณริมฝั่ง ซึ่งอยู่ด้านหลังวัดที่จัดงาน พอถึงเวลาก็จะมีการแห่พานดอกไม้รูปเทียน ชันห้าชั้นแปด ไปยังบริเวณสถานที่ที่ก้อนหินนั้นวางอยู่ซึ่งจะสมมติว่าเป็นพระอุปคุต ในการกระทำเช่นนี้ชาวบ้านได้ใช้แม่น้ำโขงเป็นเครื่องชำระล้างและเปลี่ยนสภาพ (transform) ของ “ก้อนหิน” ไปสู่ “พระอุปคุต” นั่นก็คือเปลี่ยนจาก “ธรรมชาติ” ไปสู่ “วัฒนธรรม” ผ่านสายน้ำโขง (พ่อตู้สิง, สัมภาษณ์, มีนาคม 2552) พอไปถึงที่บริเวณริมน้ำโขงก็จะมีผู้หยิบก้อนหินขึ้น จึงมีการกล่าวคำอาราธนาพระอุปคุตแล้วอัญเชิญก้อนหินที่สมมติว่าเป็นพระอุปคุตใส่พานหรือถาด แล้วแห่แห่นพระอุปคุตพร้อมๆ ดิฉันงัดกลองอย่างครึกครื้นเข้ามายังวัด แล้วจึงนำไปประดิษฐานยังหอพระอุปคุตด้านข้างศาลาทำวัดซึ่งได้จัดเตรียมไว้ 2) การแห่เวต กล่าวคือพอถึงช่วงประมาณบ่ายสามหรือสี่โมงในวัดเดียวกันชาวบ้านจะมารวมกันที่วัดเตรียมจัดขบวนแห่ไปอัญเชิญพระเวสสันดรเข้าเมือง ในพิธีนี้จะมีการอัญเชิญพระพุทธรูป 1 องค์ และพระภิกษุที่ได้เลื่อนตำแหน่งจะมีการชำระพระสงฆ์องค์นี้ที่เรียกว่า “ฮตสรง” แล้วเปลี่ยนชุดจีวร หลังจากนั้นก็จะมีการหามใส่เสลี่ยงแล้วแห่รอบอุโบสถ ประเพณีบุญเวต นับเป็นกุศโลบายที่มีมาตั้งแต่ยุคสมัยที่ลาวยังปิดประเทศอยู่ซึ่งเป็นส่วนช่วยให้ผู้คนสองฝั่งน้ำได้มีโอกาสพบปะกัน รวมทั้งสร้างเครือข่ายทางสังคมร่วมกันเพื่อสร้างความเป็นชุมชนในอาณาบริเวณชายแดนร่วมกัน

การต่อรองว่าด้วยความหมายอาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขง ในมุมมองของชาวชุมชนอ่างปลาบึก

พื้นที่ตั้งชุมชนอ่างปลาบึกเป็นพื้นที่ที่แสดงให้เห็นมิติของความเหลื่อมล้ำเชิงอำนาจระหว่างกลุ่มคนต่างๆ ที่หลากหลาย ความเป็นพื้นที่อาณาบริเวณเดียวกันระหว่างชุมชนสองฝั่งแม่น้ำเป็นเสมือนพื้นที่ที่มีได้อยู่ในมุมมองของภูมิรัฐศาสตร์แต่อย่างใด ทำให้พื้นที่ของชุมชนอ่างปลาบึกกลายเป็นพื้นที่ชายขอบภายใต้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจในมิติต่าง ๆ ทั้งที่เป็นอำนาจรัฐกลุ่มคนอื่น ๆ นอกพื้นที่ชุมชนและทุน อย่างไรก็ตาม ชาวชุมชนอ่างปลาบึกก็ได้พยายามต่อรองภาวะของความเป็นชายขอบที่ต้องเผชิญ ทั้งในแง่ของพื้นที่กายภาพ ตัวตน และชีวิตของตนเอง การสร้างความสัมพันธ์ทางชาติพันธุ์ในชุมชนแห่งนี้ ได้กลายเป็นการช่วงชิงนิยามความหมายพื้นที่อาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงผ่านมุมมองในวิถีชีวิตประจำวัน ที่มีกลุ่มคนต่างๆ และปัจเจกบุคคลที่เป็นคน “ริมโขงผู้มาใหม่” ของชุมชนอ่างปลาบึก ซึ่งเกิดผ่านกระบวนการของกระแสโลกาภิวัตน์ในบริบทของสังคมสมัยใหม่ ซึ่งพยายามต่อรองการนำเสนอความหมายภาพของอาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงด้วยการนำเสนอที่แตกต่าง หลากหลาย และเลื่อนไหลอยู่เสมอ

5.1 ชุมชนอ่างปลาบึกกับการต่อรองภายใต้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับรัฐ

การเดินทางข้ามเส้นเขตแดนแม่น้ำโขง และเข้ามาทำมาหากินบนพื้นที่ฝั่งไทยซึ่งอยู่ภายใต้อำนาจการควบคุมของรัฐไทยของชาวลาว โดยเฉพาะเมื่อเดินทางเข้ามาจับจ้างถางไร่ทำนาและปลูกพืชเศรษฐกิจบนฝั่งไทย แล้วถูกมองว่าเป็น “แรงงานต่างด้าว” ซึ่งหากเข้ามาอย่างถูกต้องตามกฎหมายก็มักจะถูกเอารัดเอาเปรียบหักค่านายจ้าง ค่าใช้จ่ายที่นายจ้างอ้างว่าต้องเสียภาษีให้รัฐไทย เช่นนี้การเข้ามาแบบ “ลอบรัฐ” ก็ยังเป็นภาพที่ซ้ำเติมและสร้างความเป็นอื่นให้เกิดแก่ผู้คนอีกฟากฝั่งน้ำ ด้วยนิยามความหมายจากคำเรียกขานว่า “แรงงานผิดกฎหมาย” ซึ่งบางครั้งคนลาวก็就会被จับถูกปรับ การเป็นแรงงานต่างด้าวไร้อำนาจต่อรอง ทำให้การอ้างอิงความเป็นเครือญาติผ่านคำว่า “พี่น้องสองฝั่งน้ำ” ไม่สามารถนำมาใช้ได้ภายใต้ความสัมพันธ์กับรัฐไทย ภายใต้เงื่อนไขที่เป็นรองวิธีการสร้างพื้นที่ทางสังคมข้ามเส้นเขตแดนรัฐชาติของชาวลาวกับรัฐไทย ก็คือการนำเสนอตัวตนคนข้ามแดนให้สอดคล้องกับความคาดหวังในสิ่งที่รัฐได้กำหนดกฎเกณฑ์เอาไว้มากกว่าการต่อต้านหรือขัดขืนไม่ปฏิบัติตามหรือฝืนกฎกับอำนาจรัฐ ซึ่งอาจก่อให้เกิดความขัดแย้งหรือรุนแรงที่จะนำมาซึ่งความบาดหมางระหว่างคนสองฝั่งน้ำ ภาพของการต่อรองเพื่อสร้างความหมายเกี่ยวกับอาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงในมิติความสัมพันธ์ข้ามรัฐข้ามเส้นเขตแดนภายใต้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับรัฐจึงถูกนำเสนอตัวตนในฐานะชุมชนสองฝั่งโขงเพื่อต่อรองในการเข้าถึงพื้นที่ทำกิน และการนำเสนอตัวตนในฐานะชาวบ้านที่ไม่มีพิษภัย

ต่อรัฐ อันเป็นกระบวนการต่อรองในการเข้าถึงพื้นที่แม่น้ำโขงอีกฟากฝั่งหนึ่งเพื่อสร้างเครือข่ายและความสัมพันธ์ทางสังคมในประเทศไทย

5.1.1 การต่อรองในการข้ามเส้นเขตแดนในฐานะตัวตนคนสองฝั่งโขง:

“คนกินข้าวฮ่อม (ร่วม) นา กินปลาฮ่อม (ร่วม) น้ำ ถือศีลไหว้ผีนากัน”

ด้วยเหตุที่อาณาบริเวณชุมชนชายแดนทั้งสองฝั่งแม่น้ำโขงนั้นเป็นพื้นที่ทำกินของชาวอ่างปลาบึกซึ่งอยู่ภายใต้อำนาจอธิปไตยของรัฐที่ต่างกัน การที่พลเมืองอีกฟากฝั่งหนึ่งจะมีสิทธิ์ในการใช้พื้นที่หรือเข้าถึงทรัพยากรต่าง ๆ จึงขึ้นอยู่กับสถานะความเป็นพลเมือง การที่คนฝั่งลาวเดินทางข้ามมาฝั่งไทยเพื่อใช้แรงงานในการเก็บเกี่ยวผลผลิต หรือทำงานในชุมชนใกล้เคียงที่ไม่เคยมองเห็นเส้นแม่น้ำโขงเป็นเครื่องกั้นแดนแต่อย่างใด แต่หลังจากที่มีกฎหมายว่าด้วยการจ้างแรงงานต่างด้าว ชาวอ่างปลาบึกฝั่งลาวที่ข้ามมาฝั่งไทยเพื่อทำงานก็ถูกจับหรือถูกปรับซึ่งเริ่มมาตั้งแต่ พ.ศ.2547 ซึ่งรัฐบาลไทยได้พยายามใช้นโยบายดำเนินตามกฎหมายว่าด้วยแรงงานต่างด้าวอย่างจริงจัง เป็นเหตุให้ชาวบ้านข้ามโขงบางส่วนถูกตั้งข้อหาแรงงานต่างด้าวข้ามแดนแบบผิดกฎหมาย ทำให้ชาวอ่างปลาบึกบางส่วนตระหนักรู้ว่า พื้นที่ฝั่งไทยซึ่งเคยทำมาหากินแบบการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน หรือการข้ามฝั่งน้ำเพื่อไปรับจ้างใช้แรงงานในธุรกิจการเกษตรก็เป็นสิ่งที่ไม่ชอบด้วยกฎหมาย คือจะต้องมีการแจ้งรัฐให้ถูกต้อง ซึ่งหากเข้ามาโดยไม่มีขั้นตอนขออนุญาตที่ถูกต้องแล้วก็ถือว่าเป็นบุคคลที่ลักลอบเข้าเมืองแบบผิดกฎหมาย ด้วยเหตุนี้ชาวอ่างปลาบึกฝั่งซ้ายที่เป็นพลเมืองลาว จึงพยายามเรียนรู้ที่จะสร้างความสัมพันธ์อันดีกับเจ้าหน้าที่รัฐของไทยด้วยมุ่งหวังเพื่อสร้างภาพการต่อรองในการข้ามแดนในวิถีชีวิตประจำวันที่พวกตนเคยปฏิบัติมา

หลังจากที่รัฐมีการดำเนินนโยบายเกี่ยวกับแรงงานต่างด้าวอย่างเข้มข้นนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2547 กลุ่มชาวลาวฝั่งซ้ายที่เคยเดินทางข้ามมาทำมาหากินยังฝั่งไทย บ้างก็รับจ้างในธุรกิจการเกษตร บ้างก็รับจ้างในธุรกิจโรงงานขนาดเล็ก บ้างก็รับจ้างเป็นแรงงานก่อสร้าง หรืออื่นๆ ก็ถูกห้ามเข้ามาในลักษณะเดิมด้วยมาตรการแรงงานต่างด้าวชาวลาวที่หลบหนีเข้าราชอาณาจักรไทยอย่างผิดกฎหมาย ในชุมชนชายแดนแม่น้ำโขงอย่างกรณีของชุมชนอ่างปลาบึกนั้นหลังจากมีการดำเนินตามนโยบายว่าด้วยกฎหมายแรงงานต่างด้าวแล้ว ในปีต่อมา คือ ปี พ.ศ.2548 หมู่บ้านริมโขงฝั่งไทยก็ได้สร้างระเบียบการจดทะเบียนขอวีซ่าขึ้นเพื่อกำหนดให้ผู้คน โดยเฉพาะคนลาวขึ้นลงที่ทำน้ำตามจุดที่รัฐกำหนดไว้ ซึ่งหากไม่ปฏิบัติตามก็จะถือว่ากระทำความผิดกฎหมายว่าด้วยการข้ามแดน เจ้าหน้าที่รัฐก็สามารถจับกลุ่มบุคคลเหล่านั้นได้ ซึ่งในอดีตก่อนปี พ.ศ.2547 หลังจากที่รัฐบาลลาวเปิดประเทศ ก็ทำให้ชาวลาวเดินทางมาค้าขายบ้าง ทำมาหากิน ขายแรงงานบ้างยังฝั่งไทยได้ ผู้คนสามารถเดินทางข้ามโขงได้อย่างเสรีโดยไม่ต้องขึ้นลงตามจุดที่รัฐกำหนด อย่างไรก็ตาม ชาวอ่างปลาบึกฝั่งซ้ายในฐานะพลเมืองลาวก็ปฏิบัติตามคำสั่งของคณะกรรมการจัดระเบียบวีซ่าหมู่บ้านที่ดำเนินตามนโยบายผ่านคำสั่งของสำนักงานป้องกันและปราบปรามยาเสพติด ภาค 4 (ปปส. ภาค 4) อย่างเคร่งครัดด้วยความหวาดกลัวที่จะถูกจับกุมในฐานะบุคคลลักลอบเข้าเมืองซึ่งถือเป็น “คนผิดกฎหมาย” ดังนั้น เมื่อรัฐไทยกำหนด

จุดทำเรือให้คนลาวขึ้นลง ซึ่งแม้จะมีระยะทางที่ไกลและสิ้นเปลืองเวลาและค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้นพวกเขาก็ไม่กล้าที่จะคัดค้านหรือโต้แย้งกับรัฐ ซึ่งการปฏิบัติตามนโยบายในช่วงปีแรกๆ ที่มีการใช้กฎหมายนี้อย่างเข้มข้นชาวลาวบ้านอ่างก็พยายามปฏิบัติตามด้วยความเคร่งครัด

ชาวลาวชุมชนอ่างปลาบึกได้เรียนรู้จุดมุ่งหมายของการกำหนดจุดขึ้นลงทำเรือสำหรับคนไทยและคนลาวสองฟากฝั่งว่า เพื่อเป็นการช่วยตรวจสอบดูแลการกระทำผิดกฎหมายของเจ้าหน้าที่รัฐ ทั้งในเรื่องสินค้าหนีภาษี ยาเสพติด แรงงานต่างด้าว การค้าประเวณี และอื่นๆ การเดินทางข้ามโขงของผู้คนสองฝั่งนอกจากข้อกำหนดที่เป็นระเบียบ ซึ่งออกมาจากคณะกรรมการที่ได้รับนโยบายมาจาก ปปส.ภาค 4 แล้ว ชาวบ้านยังได้ใช้ข้ออ้างความเป็นเครือญาติพี่น้องผู้คนสองฝั่งที่จะต้องไปมาหาสู่กันเข้ามาเพิ่มเติมอย่างไม่เป็นลายลักษณ์อักษรว่า “หากไปเยี่ยมยามพี่น้องฝั่งทางพุน (ฝั่งลาว) ก็ไปได้เลยบ่ (ไม่) ต้องขออนุญาต แค่มียี่พี่น้องคนฮู้ (รู้) จักกะ (ก็) ไปได้” (พ่อตู้เพชร, สัมภาษณ์, ตุลาคม 2551) การข้ามโขงมาฝั่งไทยของชาวลาวบ้านอ่างผ่านด่านประเพณีที่ตั้งอยู่หลังวัดอ่างปลาบึกบ้านผาตั้งฝั่งไทย ถือเป็นการเข้ามาอย่างถูกต้องและชอบธรรมในจารีตและข้อตกลงในวิถีชุมชนชายแดนแม่น้ำโขงแห่งนี้ ชาวบ้านดังกล่าวสามารถเดินทางไปยังหมู่บ้านใกล้เคียงได้ และในเขตอำเภอสังขาม ยกเว้นตัวเมืองที่เป็นจังหวัดใหญ่ อย่างเช่นหนองคาย อุดรฯ ซึ่งต้องข้ามแดนทางด้านศุลกากรหนองคายเท่านั้น เมื่อมีชาวลาวหรือคนไทยในชุมชนอื่นๆ ซึ่งเป็นคนแปลกหน้าแปลกถิ่นมาข้ามฝั่งที่ไม่ใช่จุดผ่อนปรนหรือด่านประเพณีแล้ว ชาวลาวบ้านอ่างก็จะเป็นผู้คอยตรวจสอบและบอกกล่าวกับผู้นำชุมชนซึ่งจะส่งสารไปยังเจ้าหน้าที่รัฐอีกทีหนึ่งและเนื่องจากชาวอ่างปลาบึกได้เรียนรู้ว่า การกำหนดจุดผ่อนปรนของรัฐทั้งฝ่ายไทยและลาวนั้น เป็นการกระทำที่ต้องการตรวจสอบและตรวจจับบุคคลที่ไม่ปฏิบัติตาม เช่นนี้ชาวอ่างปลาบึกทั้งสองฝั่งได้ปฏิบัติตามข้อตกลงในระเบียบกฎเกณฑ์ที่กำหนดไว้ในพื้นที่ชุมชนของชาวอ่างปลาบึก

ชาวอ่างปลาบึกที่จับปลากลางลำน้ำ หรือปลูกผักตามริมโขงผู้มีถิ่นอาศัยอยู่ในชุมชนแห่งนี้ในฐานะที่เป็นชุมชนเดียวกันที่ให้ความร่วมมือกับเจ้าหน้าที่รัฐในการคอยสอดส่องดูแลการข้ามแดนน้ำโขงในอาณานิคมชุมชนแห่งนี้ การเดินทางไปมาหาสู่กันของผู้คนสองฝั่งน้ำภายในชุมชน เนื่องจากคนฝั่งโน้นเอาปลามาขาย แล้วมาซื้อข้าวของสินค้าบริโภคกลับไป บางครั้งคนฝั่งไทยก็ไปซื้อเห็ด ซื้อผักปลาอาหารป่าฝั่งลาวข้ามฝั่งไทยเพื่อนำไปบริโภคหรือขายแลกเปลี่ยนกัน กิจกรรมในชีวิตประจำวันเช่นนี้เป็นที่ยอมรับของเจ้าหน้าที่รัฐ คือ ตชด. ซึ่งมองว่าชาวอ่างปลาบึกทั้งสองฝั่งเป็นเสมือนคนบ้านเดียวกัน “ตชด. เพินบ่จับดอก ถ้าขึ้นลงตามจุดที่เพินกำหนดไว้ ถ้าเขาเห็นคนแปลกหน้าต่างถิ่น ขึ้นลงบ่ถูกจุด เขาจะบอกนายบ้านนายเมืองเพินกะฆ่าเขา (ก็เท่ากับเรา) เป็นคนเบี่ยงแหง (ดูแล) บ้านของเขา (เรา) นำกัน (ด้วยกัน)” (พ่อตู้เพชร, ตุลาคม 2551)

การเป็นผู้ดูแลการข้ามโขงของผู้คนทั้งภายในชุมชนและต่างชุมชนที่มาปฏิบัติการในพื้นที่ชุมชนอ่างปลาบึกนี้ ได้ช่วยเปิดพื้นที่ให้กับการยอมรับของเจ้าหน้าที่รัฐมากยิ่งขึ้นภายใต้กระแสการสร้างความสัมพันธ์อันดีกับประเทศเพื่อนบ้าน และการกระชับสัมพันธ์ไมตรีระหว่างรัฐ

ไทยกับรัฐลาวมากยิ่งขึ้น การที่ให้ชุมชนชายแดนช่วยสอดส่องดูแลความเคลื่อนไหวต่างๆ ที่ซึ่งผู้กระทำผิดกฎหมายอาจจะเลือกปฏิบัติการในชุมชนนี้ โดยเฉพาะปัญหายาเสพติดที่เข้มข้นยิ่งตามตะเข็บชายแดนไทยลาวนี้ พ่อกำนันผาสี ผู้นำชุมชนบ้านผาตั้งอำเภอปลาดิบฝ่งไทย ได้เข้าร่วมประชุมเรื่องการจัดการชุมชนชายแดนแม่น้ำโขงในตัวจังหวัดหนองคาย

เมื่อราวปี พ.ศ.2549 ชาวอำเภอปลาดิบทั้งบ้านผาตั้งและบ้านอ่าได้ร่วมประชุมกันเพื่อพิจารณาการร่วมมือในการดูแลรักษาความเรียบร้อยของอาณาบริเวณชุมชนของตน หลังจากรับนโยบายจากฝ่ายรัฐทั้งฝ่งลาวและฝ่งไทยแล้ว กลุ่มผู้นำชุมชนได้แก่กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และนายบ้านของฝ่งลาวได้ร่วมกันพิจารณาเรื่อง “ตำรวจบ้าน” แม้ชาวบ้านหลายคนจะยังไม่เข้าใจเรื่องบทบาทหน้าที่ของตำรวจบ้านก็ตาม แต่เห็นว่าหากมีคนช่วยดูแลรักษาความสงบและช่วยกันสอดส่องการกระทำผิดกฎหมายในชุมชนก็เป็นข้อดี ซึ่งจะทำให้คนทั้งสองฝ่งน้ำได้ร่วมมือและสร้างการยอมรับให้กับเจ้าหน้าที่รัฐ การจัดตั้งอาสาสมัครชาวบ้านให้เป็นตำรวจหมู่บ้านนี้ เพื่อเฝ้าหาข่าว เฝ้าระวังการกระทำผิดกฎหมายในหมู่บ้าน และชุมชนของตนเอง

“ตอนเข้าไปอบรมในจังหวัด กะจิงฮู้ (รู้) ว่าอาสาสมัครตำรวจหมู่บ้านเป็นจิงได้ (เป็นอย่างไร) มีบ่หลายดอก (มีไม่มากนัก) ไปนำกัน 4-5 คนกับพ่อกำนัน แต่กะมีแต่คนฝ่งบ้านผาตั้งเต๋ละ บ่มีคนทางฝ่งบ้านอ่า เฮากะเฮ็ด (เราก้ทำ) แต่ฝ่งไทย แต่ได้ยินว่าทางโพ้นกะมีพวก “กองหลอน” เป็นไทบ้านเป็นหูเป็นตาให้เจ้าหน้าที่คือกัน ถ้าเขาเป็นคนช่วยเหลือเจ้าหน้าที่ ดซด. อีกทางหนึ่ง มันกะเป็นประโยชน์ต่อชุมชนของเขา แนวบ่ดีสิ่งชั่วร้ายกะจะสืบค้อยมีคือกัน”

(นายเจริญ, สัมภาษณ์, กุมภาพันธ์ 2552)

คำว่าอาสาสมัครตำรวจบ้านอาจเป็นเรื่องแปลกใหม่ในความรับรู้ของชาวอำเภอปลาดิบ แต่ก็ไม่ได้หมายความว่า ชาวบ้านอำเภอปลาดิบยอมรับและนำความรู้ในการจัดการชุมชนมาจากรัฐหรือกลุ่มคนภายนอกทั้งหมด เพราะหลักการดูแลคุ้มครองป้องกันหมู่บ้านในชุมชนแถบนี้มีมานานแล้ว ดังกรณีคนในชุมชนจะรู้จักคำว่า “กองหลอน” ซึ่งเป็นคำในภาษาลาวที่หมายถึงทหารที่ไม่ได้ประจำการส่วนใหญ่มักจะเป็นชาวบ้านทั่วไป ซึ่งมีหน้าที่คอยรักษาความสงบให้เกิดแก่ผู้คนและชุมชน เหตุนี้การได้รับการสนับสนุน และส่งเสริมให้มีการอบรมอาสาสมัครในชุมชนเพื่อช่วยในการดูแลเฝ้าระวังรักษาความปลอดภัยต่างๆ นอกจากนี้ยังเป็นกุศโลบายที่ทำให้ชาวบ้านได้รับการยอมรับจากรัฐและกลุ่มอำนาจต่างๆ เพิ่มขึ้นในฐานะ “อาสาสมัครตำรวจหมู่บ้าน” แม้ส่วนใหญ่จะเป็นผู้ชายเพียงบางกลุ่มเท่านั้น แต่ทั้งหมดล้วนอธิบายตรงกันว่าเข้าไปทำหน้าที่นี้เพื่อจะชุมชนจะได้มีส่วนร่วมกับการรัฐ อันจะเป็นผลดีกับชุมชนในฐานะที่ทุกคนเป็นเสมือนผู้ช่วยสอดส่องดูแลการกระทำผิดกฎหมายในชุมชนร่วมกัน

การยอมรับของคนฝ่งลาวในฐานะเป็นพลเมืองของชุมชนอำเภอปลาดิบด้วยกันที่เห็นอีกอย่างหนึ่ง ดซด. และผู้นำชุมชนฝ่งไทยอนุญาตให้ชาวลาวบ้านอ่าข้ามเส้นน้ำโขงมาฝ่งไทยได้

ตลอดเวลา หากมีปัญหาชีวิตโดยเฉพาะเรื่องสุขภาพความเจ็บไข้เจ็บป่วยทั้งหลายที่จำเป็นต้องขอความช่วยเหลืออย่างเร่งด่วน และไม่จำเป็นต้องขึ้นลงตามจุดผ่อนปรนภายในชุมชนเท่านั้น อาจจะเดินทางนั่งเรือทวนน้ำขึ้นไปยังอำเภอสังคมเพื่อเข้าการรักษาในโรงพยาบาลได้เช่นกัน “ตชด. กับนายบ้านบอกว่า ถ้าเจ็บป่วยกะทันหัน ต้องการรักษาด่วนจะสามารถไปได้ถึงในตัวอำเภอสังคม หรือในจังหวัดกะไต้ (ก็ได้) เพราะเป็นเรื่องศีลธรรมและเป็นพี่เป็นน้องกัน เขาทุกกะต้องช่วยเหลือเกื้อหนุนกัน” (นางอ่อน, สัมภาษณ์, มกราคม 2552)

เมื่อยังไม่มีความหมายว่าด้วยแรงงานต่างด้าว ชาวอ่างปลาบึกฝั่งลาวได้เดินทางมาทำงานแลกเปลี่ยนในภาคเกษตรกรรมและธุรกิจขนาดเล็กในชุมชนและชุมชนบริเวณใกล้เคียง รวมทั้งตัวอำเภอสังคมด้วย ชาวอ่างปลาบึกมองว่า พื้นที่ของความเป็นชุมชนริมโขงเป็นสิ่งที่อยู่ร่วมกัน ชาวบ้านที่เป็นพลเมืองลาวก็เดินทางมารับจ้างดูแลและเก็บผลผลิตทางการเกษตร บ้างก็เกี่ยวข้าว บ้างก็ดูแลพืชไร่ บ้างก็ช่วยเหลือรับจ้างเล็กๆ น้อยในธุรกิจการค้าขาย เช่น ร้านอาหารเป็นต้น การเดินทางข้ามโขงไปทำงานของคนลาวบางครั้งก็เป็นแบบ “ไปเช้าเย็นกลับ” หรือ “ไปอยู่เป็นสองสามวันหรือเป็นอาทิตย์แล้วก็กลับ” ก็มี เนื่องจากข้อตกลงของคนในชุมชนทั้งในระดับผู้นำชุมชนและกลุ่มชาวบ้านทั้งสองฝั่งมองว่า หากเป็นการเข้าไปช่วยเหลือในภาคเกษตรหรือทำงานที่เป็นงานสุจริตในพื้นที่ฝั่งไทยแล้วก็ไม่ได้เป็นปัญหาสำหรับการที่จะให้คนลาวข้ามมายังฝั่งไทย เพราะหากเดินทางข้ามฝั่งมาแล้วสร้างปัญหาหรือนำสิ่งผิดกฎหมายเข้ามาก็อาจส่งผลกระทบต่อความมั่นคงของชุมชนและประเทศชาติได้ (พ่อกำนันผาสี, สัมภาษณ์, มีนาคม 2552) เนื่องจากข้อตกลงภายในชุมชนร่วมกันว่าให้ผู้คนทั้งสองประเทศสามารถเดินทางไปมาหาสู่ ไปซื้อของแลกเปลี่ยน หรือเข้ารับบริการด้านสาธารณสุขได้ ตลอดจนช่วยเหลือในการเป็นแรงงานในภาคเกษตรที่มีอยู่เป็นจำนวนมากในพื้นที่นี้ได้ ชาวลาวที่เดินทางข้ามโขงมาจึงไม่ได้หวาดกลัวเพราะได้ปฏิบัติตามกฎระเบียบที่วางไว้ว่าให้อยู่ภายในบริเวณชุมชนนี้หรือบริเวณใกล้เคียงได้ ทั้งนี้หากออกนอกพื้นที่ที่กำหนดจะต้องแจ้งให้ผู้นำชุมชนหรือเจ้าหน้าที่รัฐทราบด้วย

“ถ้ามีความจำเป็นอีหลีต้องออกจากพื้นที่บ้านผาตั้ง ไปอำเภอสังคม หรือตัวจังหวัดหนองคาย เขาแจ้งเรื่องเจ็บไข้ไอรุ่น (เจ็บป่วย) แจ้งความจำเป็นที่ต้องไปให้เพิ่น (เจ้าหน้าที่รัฐ) ได้ฮู้ ปัญหาเรื่องเจ็บป่วยฮู้สึกว่าเพิ่น (เจ้าหน้าที่รัฐ) กะบ่ว่าหยั่ง (ก็ไม่ว่าอะไร)”

(นายทองแจ้ง, สัมภาษณ์, ตุลาคม 2552)

ปฏิบัติการในชีวิตประจำวันของชาวอ่างปลาบึก ซึ่งดูเหมือนว่าในช่วงแรกชาวบ้านจะหวงเกรงต่อกฎระเบียบว่าด้วยการข้ามเส้นเขตแดนแม่น้ำโขงที่อำนาจรัฐได้กำหนดขึ้น และได้เลือกที่จะปฏิบัติตามเสียงของรัฐเป็นหลัก ทั้งนี้เพื่อมิให้เกิดกรณีขัดแย้งจนนำมาซึ่งการปิดด่านชั่วคราวของชุมชน แต่จากการสนับสนุนส่งเสริมของรัฐไทยเพื่อสร้างแนวป้องกันฝ่ายระวังภัย

จากพื้นที่ฝั่งตรงข้าม นั่นก็คือ ประเทศลาวที่ถูกมองว่าเป็นแหล่งที่มาของปัญหานานาชนิด ชาวอ่างปลาบึกได้ปรับยุทธวิธีการดูแลรักษาความสงบของพื้นที่ชายแดนในชุมชนของตนเอง ให้เข้า กับนโยบายความมั่นคงแห่งรัฐผ่านวาทกรรมอาสาสมัครตำรวจบ้านที่ได้มาจากภายนอก เพื่อยืนยันและแสดงตน ในฐานะประชาชนพลเมืองผู้รักษาความสงบและไม่ได้ข้องเกี่ยวกับเรื่องราว ผิดกฎหมาย การนำเสนอตัวตนในฐานะผู้ปฏิบัติตามกฎหมายของชาวอ่างปลาบึก ทั้งในแง่ของการขึ้นลงตามท่าเรือที่กำหนด การปฏิบัติตามข้อตกลงร่วมกันของประชาชนทั้งสองฝั่งน้ำ การขออนุญาตผู้นำชุมชนทั้งเป็นแบบทางการและไม่เป็นทางการ เหล่านี้ล้วนสะท้อนให้เห็นความพยายามที่จะขับเคลื่อนชุมชนชนบทชายแดนในฐานะพื้นที่ของความเป็นอื่นในกระแสการพัฒนาที่ถูกนิยามจากรัฐในฐานะพื้นที่ชายแดนที่อุดมไปด้วยปัญหาข้ามชาติ ทั้งในด้านอาชญากรรม ยาเสพติด แรงงานต่างด้าว และสินค้าหนีภาษี เป็นต้น ความพยายามในการปฏิเสธอัตลักษณ์ที่ถูกนิยามโดยรัฐ และสร้างพื้นที่ทางสังคมในชุมชนข้ามเส้นเขตแดนในฐานะ “พี่น้องไทยลาว ผู้ช่วยเฝ้าระวังการกระทำผิดกฎหมาย” เพื่อสร้างความชอบธรรมในการสร้างเครือข่ายทางสังคมในชุมชนอ่างปลาบึกในฐานะอาณาบริเวณชุมชนชายแดนแม่น้ำโขงร่วมกัน

ภาพของชาวอ่างปลาบึกทั้งที่เป็นคนไทยและคนลาวในฐานะเป็นผู้เฝ้าระวังและช่วยสอดส่องดูแลความสงบตามริมฝั่งแม่น้ำโขงนี้ได้ช่วยเปิดพื้นที่ทางสังคม สร้างการยอมรับจากรัฐต่อชุมชนข้ามแดนแห่งนี้ ตัวตนของชาวอ่างปลาบึกนี้เกิดขึ้นผ่านความสัมพันธ์กับกลุ่มชุมชนอื่นที่อยู่ในพื้นที่บริเวณใกล้เคียงว่าไม่ได้มีบทบาทช่วยเหลือเจ้าหน้าที่รัฐ (ตชด.) มากเท่ากับชุมชนของตนเอง เพราะที่ตั้งของหน่วยตำรวจตระเวนชายแดนนี้ตั้งอยู่ในชุมชนอ่างปลาบึก ซึ่งผู้คนในชุมชนทั้งสองฝั่งน้ำจึงมีบทบาทหน้าที่ในการช่วยดูแลรักษาความสงบเรียบร้อยในพื้นที่ชุมชนนี้ไปพร้อมๆ กัน กระบวนการสร้างเครือข่ายทางสังคมข้ามเส้นเขตแดนรัฐชาติของคนไทยกับคนลาวในชุมชนอ่างปลาบึกในฐานะเป็นอาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงด้วยกันจึงเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นภายใต้ความสัมพันธ์กับกลุ่มอำนาจต่างๆ ในพื้นที่ เช่นนี้ตัวตนและนิยามความหมายของผู้คนสองฝั่งโขงจึงไม่ได้หยุดนิ่งแค่เป็นเพียง “คนลาว/ คนไทย/ คนริมโขง / คนสองฝั่งโขง/ คนฝั่งซ้าย/ คนฝั่งขวา” เท่านั้น แต่การนำเสนออัตลักษณ์ของผู้คนในชุมชนพื้นที่ศึกษาแห่งนี้บ่งบอกถึงว่ายังสามารถที่จะถูกต่อรอง ปรับเปลี่ยน ผลิตซ้ำ หรือผลิตใหม่ได้เสมอ

5.1.2 การต่อรองเพื่อสร้างอาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขง:

การให้ความร่วมมือและส่งเสริมกิจกรรมของรัฐ

ในบริบทของการพัฒนาโครงข่ายความร่วมมือทางการค้าและการลงทุนในภูมิภาคกลุ่มแม่น้ำโขง (GMS) ที่มีความพยายามที่จะสร้างสัมพันธ์ไมตรีกับกลุ่มประเทศโดยเฉพาะประเทศที่มีอาณาบริเวณติดต่อกัน ดังกรณีไทยกับลาวในฐานะประเทศบ้านพี่เมืองน้องมีความสัมพันธ์กันมาช้านาน ในภาวะของการส่งเสริมความสัมพันธ์เช่นนี้ชาวอ่างปลาบึกและชุมชนใกล้เคียงที่มีชายแดนติดต่อกับลาวนั้นได้เลือกนำเสนอภาพลักษณ์ของชุมชนสองฝั่งโขงที่มีวัฒนธรรมประเพณีร่วมกัน ผ่านการนำเอาประเพณีในรอบปี ดังเช่นการแข่งขันเรือชิงรัฐได้กำหนดขึ้น ทั้งนี้ชาวอ่าง

ปลาบึกเองก็ได้ให้ความร่วมมือกับหน่วยงานของรัฐ เพื่อแสดงให้เห็นว่าชาวอ่างปลาบึกมีส่วนเกี่ยวข้องกับกิจกรรมของรัฐไม่ว่าจะเป็นรัฐไทยหรือรัฐลาว เพื่อสร้างความชอบธรรมในการสร้างโครงข่ายอาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงในชุมชนของพวกเขา

เมื่อเดือนกันยายน - ตุลาคม 2551 ในช่วงเทศกาลออกพรรษาและประเพณีการแข่งขันเรือของชุมชนใกล้เคียงในเขตเทศบาลอำเภอสังขามซึ่งเรียกว่า “ประเพณีแข่งเรือมิตรภาพไทย-ลาว” ได้มีการจัดแข่งขันเรือยาวในแม่น้ำโขงบริเวณวัดแก่งศิลา ตำบลที่อยู่เหนือชุมชนอ่างปลาบึกขึ้นไป มีกลุ่มชาวบ้านฝั่งลาวบ้านอ่างและหมู่บ้านใกล้เคียงที่เป็นคนหนุ่มรุ่นๆ ประมาณ 15 คนได้เดินทางข้ามโขงมาไปยังเทศบาลอำเภอสังขาม เพื่อร่วมกิจกรรมแข่งเรือยาวในฐานะฝัพายจากประเทศลาว แต่สำหรับนายแวน ชาวบ้านอ่างและพรรคพวกอีก 3-4 คน แม้จะเป็นคนลาวแต่ก็ได้ถูกดึงตัวให้ไปช่วยเป็นฝัพายให้กับเรือของเทศบาลตำบลสังขามของไทย การแข่งขันเรือยาวนี้ถูกจัดขึ้นเมื่อประมาณ 3-4 ปีที่ผ่านมา โดยองค์การบริหารส่วนตำบลสังขามได้ขอความร่วมมือไปยังนายบ้านอ่างฝั่งลาวและหมู่บ้านอื่นๆ ที่อยู่ในบริเวณใกล้เคียง และแจ้งข่าวที่ตำบลสังขามจะจัดงานแข่งเรือยาวประเพณีมิตรภาพไทย-ลาวขึ้น โดยมีถ้วยรางวัลพระราชทานจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ เพื่อกระชับความสัมพันธ์พี่น้องไทยลาวและส่งเสริมการท่องเที่ยวของตำบลในช่วงเทศกาลออกพรรษาซึ่งจะมีนักท่องเที่ยวหลั่งไหลมายังจังหวัดหนองคายเพื่อชมปรากฏการณ์บั้งไฟพญานาคเป็นจำนวนมาก ในขณะที่เรือของนายแวนกับเพื่อนฝูงคนลาวบ้านอ่างเป็นฝัพายอยู่นั้น เสียงเจ้าหน้าที่ประกาศว่า “...เรือยาวของตำบลสังขาม มาพร้อมกับฝัพายจากตำบลสังขาม ซึ่งเป็นตัวเก็งในปีนี้อีกลำหนึ่ง วันนี้มาแข่งกับเรือจากพี่น้องฝั่งลาวที่เดินทางมาร่วมประเพณีประจำปีด้วยกัน...” ธงสีเขียวโปกสะบัดเป็นสัญญาณให้ฝัพายให้จำพายลงน้ำได้แล้ว เรือยาวของนายแวนกับเพื่อนพ้องชาวลาวที่ได้มาใส่เสื้อเป็นฝัพายให้กับคนไทยในฐานะฝัพายจากเทศบาลตำบลสังขามก็ได้ทะยานไปสู่เส้นชัยตามความคาดหมาย มีข้อสังเกตว่าการแข่งเรือกระชับความสัมพันธ์ไทยลาวนี้กิจกรรมต่าง ๆ ถูกจัดที่ฝั่งไทยทั้งหมด ผู้คนส่วนใหญ่ก็มาจากฝั่งไทย มีแต่เพียงตัวแทนประชาชนลาวที่มาเป็นฝัพายและตัวแทนเรือยาวจากประเทศลาวบางส่วนเท่านั้นที่เป็นพลเมืองลาวที่มาในงานนี้

การเข้าร่วมแข่งขันเรือยาวประเพณีที่เรียกกันว่า “ประเพณีแข่งเรือยาวมิตรภาพไทย-ลาว” ประจำปี 2551 นี้ของชาวบ้านฝั่งลาวเป็นหนึ่งในกิจกรรมที่รัฐไทยได้ขอความร่วมมือกับชาวบ้านผ่านนายบ้านของชุมชนริมแม่น้ำโขง และชาวลาวก็ได้ตอบสนองและให้ความร่วมมือในการส่งตัวแทนคนหนุ่มคนสาวไปร่วมกันแข่งเรือ ทั้งที่เรือลำนั้นก็ไม่ใช่เรือในชุมชนแต่เป็นเรือที่ทางฝ่ายรัฐไทยได้จัดเตรียมไว้ให้ แล้วให้แจ้งว่าเป็นเรือที่มาจากพี่น้องฝั่งลาว แม้ในภาพของงานกิจกรรมราชการที่ฝั่งไทยจัดขึ้นหลายครั้งจะบ่งบอกให้เห็นถึงความกระชับความแน่นแฟ้น เสมือนมิตรภาพระหว่างไทยกับลาว ตัวอย่างเช่น จุดผ่อนปรนไทยลาวแหล่งซื้อขายสินค้าไทยลาว, งานต่อต้าน

ยาเสพติดความร่วมมือระหว่างไทย-ลาว* เป็นต้น ในงานเหล่านี้บางครั้งนายบ้านฝ้างลาวก็จะได้รับการร้องขอความร่วมมือให้มาร่วมรับทราบและประชุมหารือด้วยในบางครั้ง

การเข้าร่วมกิจกรรมที่เป็นงานส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมชุมชนสองฝั่งโขงไทยลาวที่หน่วยราชการหรือองค์กรท้องถิ่นซึ่งเป็นหน่วยหนึ่งของภาครัฐที่จัดทำขึ้นนี้ หลายครั้งเป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นในช่วงเวลาเดียวกับกิจกรรมประเพณีของชุมชน และผู้วิจัยพบว่าการขอความร่วมมือในการเข้าร่วมกิจกรรมของเจ้าหน้าที่รัฐจะเป็นช่วงเวลาที่ทับซ้อนกันกับการทำกิจกรรมประเพณีของชุมชน ด้วยเหตุที่หน่วยราชการต้องการจะจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวในช่วงฤดูกาลที่มีนักท่องเที่ยวเดินทางมายังจังหวัดหนองคายจำนวนมาก นั่นก็คือ งานบั้งไฟพญานาคซึ่งตรงกับกิจกรรมวันออกพรรษาที่ชาวบ้านต้องจัดกิจพิธีต่าง ๆ ร่วมกับทางวัดในชุมชน ซึ่งต้องมีการเตรียมการต่าง ๆ ภายในวัดที่จะมีกลุ่มชาวบ้านมาร่วมต่าง ๆ เหตุที่ให้ความสำคัญกับการทำบุญประเพณีออกพรรษานี้และทำกันอย่างต่อเนื่องให้ความสำคัญและใหญ่โตด้วย เพราะต่างพากันเชื่อว่าทำบุญกับพระที่ออกพรรษาแล้วจะได้บุญกุศลมาก เพราะเข้าใจว่าพระที่อยู่จำพรรษาจนครบถ้วนไตรมาสได้ย่อมไม่ใช่พระธรรมดาแน่ ย่อมมีความมั่นคงในธรรมปฏิบัติได้ระดับหนึ่ง การทำบุญกับพระปฏิบัติได้ดีย่อมมีบุญมากตามความเชื่อ

---

*มติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 19 กรกฎาคม 2548 เรื่องขอนำเสนอคณะรัฐมนตรีเพื่อทราบ เรื่องผลการประชุมทวิภาคีว่าด้วยความร่วมมือด้านปราบปรามยาเสพติดระหว่างราชอาณาจักรไทยและสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ครั้งที่ ๘ คณะรัฐมนตรีมีมติรับทราบตามที่กระทรวงยุติธรรมรายงานผลการประชุมทวิภาคีว่าด้วยความร่วมมือด้านปราบปรามยาเสพติดระหว่างไทย และสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ครั้งที่ ๘ ซึ่งจัดขึ้น ณ เมืองหลวงพระบาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เมื่อวันที่ ๑๘ กรกฎาคม ๒๕๔๘ โดยมีรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมเป็นหัวหน้าคณะผู้แทนไทยเข้าร่วมการประชุม สำหรับสาระสำคัญของการประชุมในครั้งนี้มีประเด็นสำคัญคือ ฝ่ายไทยและลาวเห็นชอบให้จัดตั้งสำนักงานประสานงานชายแดนเพิ่มเติมและจุดประสานงานชายแดนเพิ่มเติม ๓ จุด คือ ชายแดนไทย-ลาวตอนบน ที่อำเภอบ้านโคก จังหวัดอุดรธานี-เมืองทุ่งมีไช แขวงไชยะบูลี ชายแดนไทย-ลาวตอนกลาง ที่อำเภอเมืองคาน จังหวัดเลย-เมืองชะนะคามแขวงเวียงจันทน์ อำเภอบึงกาฬ จังหวัดหนองคาย-เมืองปากซัน แขวงบอลิคำไซ อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย-นครหลวงเวียงจันทน์ และอำเภอเมือง จังหวัดนครพนม-เมืองท่าแขก แขวงคำม่วน และชายแดนไทย-ลาวตอนล่าง ที่อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี-เมืองชะนะสมบุณ แขวงจำปาสัก อำเภอเขมราฐจังหวัดอุบลราชธานี-เมืองสองคอน แขวงสะหวันนะเขต และอำเภอเมือง จังหวัดมุกดาหาร-เมืองคันทะบูลีแขวงสะหวันนะเขต กับเห็นชอบให้มีการขยายการลาดตระเวนร่วมบริเวณลำน้ำโขง คือ ชายแดนไทย-ลาวตอนกลาง ที่อำเภอบึงกาฬ จังหวัดหนองคาย-เมืองปากซัน แขวงบอลิคำไซ และชายแดนไทย-ลาวตอนล่าง ที่อำเภอเมือง จังหวัดมุกดาหาร-เมืองคันทะบูลี แขวงสะหวันนะเขต อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี-เมืองชะนะสมบุณ แขวงจำปาสัก และอำเภอเขมราฐ จังหวัดอุบลราชธานี-เมืองสองคอน แขวงสะหวันนะเขต รวมทั้งให้มีการจัดระเบียบเรือ โดยฝ่ายลาวจะทดลองจัดระเบียบเรือ ๑ จุดก่อน ที่เมืองสีโคตตะบอง นครหลวงเวียงจันทน์ตรงข้ามกับอำเภอ จังหวัดหนองคาย นอกจากนี้ ยังเห็นชอบให้มีการแลกเปลี่ยนตัวอย่างยาเสพติดที่จับกุมได้ระหว่างกันเพื่อนำมาตรวจพิสูจน์ และให้จัดการประชุมว่าด้วยความร่วมมือปราบปรามยาเสพติด ฯ ครั้งที่ ๙ ในปี พ.ศ. ๒๕๔๙ ที่ประเทศไทย

นอกเหนือจากนี้เพื่อให้เหมาะสมกับการออกจากนิโรธสมบัติของพระพุทธเจ้าชาวบ้าน จึงได้พากันทำบุญตักบาตรเทโวขึ้นในวันออกพรรษาด้วย ทำให้งานบุญมีความขลัง ศักดิ์สิทธิ์มากยิ่งขึ้น ในแต่ละแห่งจะมีการทำบุญออกพรรษาด้วยและตักบาตรเทโวกันอย่างน่าชื่นชมและดูจะเป็นงานบุญจริง ๆ เพราะงานนี้เน้นที่การทำบุญทำทานเป็นหลัก ไม่มีการละเล่นสนุกสนานมหรสพอะไร แต่เมื่อหน่วยงานรัฐได้จัดกิจกรรมวันออกพรรษาขึ้นก็มีการนำเอามารวมกับงานประเพณีแข่งเรือซึ่งดูเหมือนจะเน้นที่ “ความสนุกสนาน” การแข่งขันกัน ซึ่งขัดแย้งกับวิถีคิดของชาวบ้านทั่วไป แต่ก็ชาวบ้านก็ไม่ได้ว่ากล่าวอะไร ผู้นำในชุมชนและชาวบ้านก็ยังให้ความร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐ โดยอธิบายว่า “เอ็ดนำเพิ่นนั้นละ (หน่วยงานรัฐ) เพิ่นบอกให้ไป ขอความช่วยเหลือเอ็ดนำ มันกะดีกับทั้งเฮาและกะเพิ่นนั้นละ” (อ้ายณรงค์, สัมภาษณ์, ธันวาคม 2551)

ในบริบทของความสัมพันธ์ข้ามรัฐด้วยการมุ่งพัฒนาภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงด้านเศรษฐกิจ และการลงทุนตลอดจนการท่องเที่ยวต่าง ๆ โดยพยายามนำเสนอภาพความเป็นพื้นที่ชายแดนแม่น้ำโขงที่มีมนต์เสน่ห์และวิถีชีวิตแบบพื้นบ้านสองฝั่งโขง ตลอดจนมีประเพณีต่าง ๆ ที่ดึงดูดที่ยังคงบ่งบอกถึงการเชื่อมโยงสร้างสัมพันธ์บนวาทกรรม “มิตรภาพไทยลาว” อย่างแนบแน่นนี้ แต่กลุ่มชาวบ้านที่มีใช้ชุมชนเมือง หรือเป็นชุมชนชายแดนชนบทนั้นก็ยังคงมีสถานะพื้นที่ที่ยังคงอุดมไปด้วยเรื่องราวผิดกฎหมาย เป็นเส้นขอบแดนที่เสมือนเป็นทีล็กlobalทั้งผู้คน สินค้า และแรงงานที่อยู่นอกกรอบของกฎหมายเป็นจำนวนมาก การนำเสนอตัวตนของอาณาบริเวณชายแดนที่ร่วมกันระหว่างไทย-ลาว มีสัมพันธ์ภาพที่ดีต่อกัน เป็นเหมือนบ้านพี่เมืองน้อง เป็นพี่น้องเครือญาติ มีประเพณีวิถีชีวิตร่วมกัน ตลอดจนผู้คนในชุมชนได้ปฏิบัติตามแนวนโยบายของหน่วยงานรัฐที่กำหนดไว้อย่างเคร่งครัด เป็นชุมชนที่ให้ความร่วมมือไม่ร่วมมือกับหน่วยงานรัฐด้วยดีเสมอมา ทั้งนี้เพื่อสร้างความชอบธรรมและต่อรองกับภาครัฐให้ยอมรับและมองเห็นว่ากลุ่มชาวบ้านในชุมชนอ่างปลาบึกที่ถูกขนานนามว่า “หมู่บ้านชายแดน” นี้ไม่มีปัญหาในแง่ของความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับลาว ซึ่งจะเป็นผลดีกับผู้คนทั้งสองฝ่าย นั่นก็คือไม่มีการปิดด่านชั่วคราว และด่านประเพณีแห่งนี้ก็จะอยู่คู่กับชุมชนเพื่อเชื่อมโยงคนสองฝั่งน้ำต่อไป

5.1.3 เวทีเรื่องเล่าชาวบ้านกับการวิพากษ์วิจารณ์รัฐ

หลังจากที่ชาวอ่างปลาบึกจัดระเบียบชุมชนโดยเฉพาะเรื่องการสัญจรไปมาทางน้ำ นั่นคือการกำหนดจุดขึ้นลงของประชาชนชาวบ้านสองฝั่งน้ำให้มีเพียงจุดเดียว ซึ่งก่อนหน้านั้นผู้คนสองฝั่งสามารถขึ้นลงได้อย่างอิสระ นอกเหนือจากนี้ ชาวบ้านก็ได้จัดสรรพื้นที่บางส่วนซึ่งเป็นที่สาธารณะของชุมชน ซึ่งก็คือบริเวณสถานที่ตั้งเจ้าพ่ออ่างปลาบึกให้เป็นที่ตั้งชั่วคราวของสถานที่ทำการของหน่วย ดชด. บ้านผาดัง ตามที่หน่วยงานรัฐในอำเภอได้ร้องขอ อีกทั้งการให้ความร่วมมือนำประชาชนทั้งฝั่งไทยและฝั่งลาวในหมู่บ้านไปร่วมกิจกรรมที่หน่วยงานรัฐได้จัดขึ้นในตัวอำเภอสังคัม การเปิดพื้นที่อาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงของชุมชนอ่างปลาบึกที่ได้กระทำกิจกรรมร่วมกันเช่นนี้ตามที่หน่วยงานรัฐต้องการ ไม่ได้หมายความว่าชาวอ่างปลาบึกเห็นดีเห็นงามหรือยอมจำนนต่ออำนาจรัฐในทุกอย่าง หากแต่กลุ่มชาวบ้านก็มีวิธีการตอบโต้ต่อรัฐใน

บริบทของชุมชนด้วยเช่นกัน ทั้งนี้การตอบโต้ในวิถีชาวบ้านไม่ใช่การใช้กำลังรุนแรงหรือการขัดขืนแบบการเผชิญหน้ากับรัฐแต่อย่างใด เพราะวิธีการที่กลุ่มชาวบ้านเลือกใช้เป็นการแสดงความอึดอัดใจความไม่พอใจต่อการกระทำของรัฐนี้เกิดผ่านเวทีเรื่องเล่า (narrative)

ในช่วงที่ชาวอ่างปลาบึกประสบปัญหาความยุ่งยากในการเดินทางสัญจรข้ามเส้นเขตแดนหลังจากที่มีนโยบายการจัดระเบียบชุมชนการเดินทางเรือข้ามฟากระหว่างไทยลาวในเขตพื้นที่อำเภอสังขุม ชาวอ่างปลาบึกบางคนตั้งข้อสังเกตว่า ความยุ่งยากที่เกิดขึ้นไม่ใช่เป็นผลมาจากชาวบ้านที่อยู่ริมแม่น้ำโขงนี้ การที่เจ้าหน้าที่หน่วยงานรัฐบอกว่าชุมชนแห่งนี้เป็นจุดหนึ่งของการใช้เป็นเส้นทางขนยาเสพติดเข้าสู่ราชอาณาจักรไทย ก็เพราะต้องการให้มีหน่วยงานรัฐเกี่ยวกับการตรวจคนเข้าเมืองตั้งอยู่ในชุมชน หรือทำให้มีหน่วยงานรัฐ/เจ้าหน้าที่ทางทำงานและอาจนำมาซึ่งค่าตอบแทนในรูปแบบต่างๆ ก็ได้ “ชาวบ้านเขาจะอยู่ดีๆ ไปซื้อสิ่งซื้อของข้ามไปข้ามมาแต่ได้มา ดซด. กับอำเภอเพื่อยากให้คนข้ามโขงมีระเบียบ ย้อนอยากเบ้งคนขนของผิดกฎหมายหรืออยากให้มี ดซด. มีงานทำกะบ่ฮู้เนอะ เพราะซุ่มมือเพิ่นกะบ่ค่อยได้เฮ็ดหยั่ง บ่ค่อยมีเวียกมีงานปานได้” (นายเดช, สัมภาษณ์, มกราคม 2552) ชาวอ่างปลาบึกยังได้วิพากษ์วิจารณ์การทำงานเรื่องการกำหนดจุดผ่อนปรนให้คนสองฟากฝั่งเดินทางข้ามมาได้ในช่วงแรกๆ ว่า “แต่ก่อนเพิ่น (ดซด.) กำหนดจุดให้ขึ้นลงที่ทำน้ำใกล้ๆ อ่างใหญ่ทางขึ้นบริเวณ ดซด. นั้นละ บางทีเพิ่นกะขอเบ้งนั้นเบ้งนี้ บางทีเฮาหย่านกะเอาข้าวเอาของมาด้อน (ให้) เพิ่น เจ้าหน้าที่พวกนี้เพิ่นกะมาเฮ็ดงานชั่วคราว จักน้อยกะย้ายไป เปลี่ยนคนใหม่มาตลอด เปลี่ยนไปเปลี่ยนมาอยู่นี้แหละ คนตรวจแนวผิดกฎหมาย แล้วกะจับคนเฮ็ดได้ แต่เพิ่นกะบ่จับกะได้แม่นบ่ ถ้าเกิดมาของมาด้อนเพิ่น เขาเอาเงินเอาค่าให้กะไปได้แม่นบ่” (นายฤทธิ์, สัมภาษณ์, มกราคม 2552) การเดินทางข้ามแดนของผู้คนในบริเวณชุมชนอ่างปลาบึกนี้ในมุมมองของชาวอ่างปลาบึกทั้งฝั่งไทย และฝั่งลาวมีส่วนร่วมกัน ก็คือหากเจ้าหน้าที่รัฐที่ปฏิบัติงานอยู่ไม่ซื่อสัตย์สุจริตในการทำงาน การนำเข้าสิ่งผิดกฎหมายที่เป็นข้อห้ามอย่างร้ายแรงสำหรับราชอาณาจักรไทยก็คงไม่มีประโยชน์อะไร และชาวอ่างปลาบึกก็ยังมองว่าการกำหนดจุดที่สร้างความยุ่งยากให้กับวิถีชีวิตของชาวบ้านทั่วไปนี้เกิดจากผลประโยชน์ที่เจ้าหน้าที่ต้องการโดยเฉพาะ “เงินใต้โต๊ะ” เป็นต้น

มีเรื่องเล่าในหมู่บ้านอีกอย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงการเป็นเวทีเปิดเพื่อแสดงให้เห็นถึงการทำงานของเจ้าหน้าที่รัฐที่ไม่โปร่งใสในทัศนะของชาวบ้าน กล่าวคือหลังจากที่ผู้วิจัยได้อ่านหนังสือพิมพ์ไทยรัฐ ฉบับวันที่ 14 กุมภาพันธ์ 2552 ซึ่งลงหน้าหนึ่งว่า “ยึดคืน ตำรวจนำซุ่มจับแก๊งลักรถยนต์ที่บ้านผาตั้ง อ.สังขุม จ.หนองคาย ยึดรถยนต์โตโยต้า พอร์จูนเนอร์ สีดำ ทะเบียน สท 1998 กรุงเทพมหานคร ไว้ได้ก่อนถูกส่งลงแพข้ามแม่น้ำโขงไปฝั่งลาว แต่ไม่พบว่าเป็นรถที่แจ้งหาย สงสัยเจ้าของอาจมีส่วนพัวพันด้วย” ในเนื้อหาข่าวของเหตุการณ์นี้มีรายละเอียดกล่าวเพิ่มเติมว่า

“... รอง ผกก. นำกำลังไปซุ่มจับกุมขบวนการโจรกรรมรถยนต์นำข้ามแม่น้ำโขงไปยังฝั่งลาว บริเวณริมฝั่งแม่น้ำโขง ห้างร้านอาหารบ้านสวน บ้านผาตั้ง ต.สังขุม อ.

สังคม จ.หนองคาย กระทั่งพบรถยนต์โตโยต้า...ขับลงมาจากถนนลงสู่ริมน้ำโขง และมีเรือแพแล่นมาจากฝั่งลาวเข้าเทียบท่า จากนั้นมีชายฉกรรจ์ 4-5 คน ที่นั่งมาในเรือ เดินเข้ามาใช้เชือกผูกกับท้ายรถยนต์เตรียมจะลากขึ้นเรือแพ เจ้าหน้าที่จึงแสดงตัวเข้าจับกุม กลุ่มชายฉกรรจ์รีบตัดเชือกปล่อยรถทิ้งไว้ริมน้ำโขง ก่อนขึ้นเรือขับกลับออกไป ตรวจสอบเบื้องต้นไม่พบว่าเป็นรถที่แจ้งหายแต่อย่างใด สงสัยว่าเจ้าของอาจมีส่วนพัวพันกับขบวนการโจรกรรมรถยนต์ข้ามชาติด้วยเช่นกัน...”

(ไทยรัฐ, 14 กุมภาพันธ์, 2552: 15)

หลังจากที่ผู้วิจัยได้เห็นเนื้อความข้างต้น จึงได้ลงพื้นที่และได้พูดคุยกับกลุ่มชาวบ้านบางคนที่ยพยายามอธิบายให้เห็นเหตุการณ์นำเอารถยนต์ข้ามโขงซึ่งคนส่วนใหญ่มองว่าเป็นปัญหาที่ใช้เส้นทางแม่น้ำโขงในหมู่บ้านเป็นทางลัดเลี่ยงสิ่งผิดกฎหมายต่างๆ ว่า “จริงๆ รถยนต์คันนี้เจ้าของเพิ่งขายให้กับคนลาวแล้ว บ่แม่บ่รถลักมาดอก เป็นรถซื้อขายกันนี้และถูกต้อง แต่พอดีเพิ่นบ่ได้แจ้งกับเจ้าหน้าที่ และก็คิดว่าซื้อขายกันได้เลยยกให้กันไป บ่คิดว่าต้องส่งผ่านทางด่านศุลกากรหนองคาย ซึ่งเห็นว่าต้องเอาไปผ่านทางด่านหนองคาย เพราะต้องเสียภาษีต่างๆ หรืออาจเสียเงินให้กับเจ้าหน้าที่เพิ่นนำกะได้ แต่อีหลีนี้บ่แม่บ่รถลัก ถ้าลักไผ่สิมาชนกันยามมือเข้าใกล้ผู้ใกล้คนเนอะคิดเบิ่ง” (นางจันทร์ฉาย, สัมภาษณ์, มีนาคม 2552)

นอกจากเรื่องราวดังกล่าวแล้ว ยังมีเรื่องเล่าที่ชาวบ้านอ้างปลาบึกที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางอีกเรื่องหนึ่งที่อยู่ในวิถีชีวิตของชาวบ้านแห่งนี้ ซึ่งแสดงถึงการเอาเปรียบและอำนาจที่ไม่ชอบธรรมกับพวกตนของผู้มีอำนาจ (รัฐ) ผู้วิจัยได้ฟังเรื่องเล่า “ท้าวเซียงเหมี้ยง” จากพ่อตู้แก้วที่ได้เล่าให้ฟังในวงสนทนาเมื่อครั้งที่ผู้วิจัยพานักศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคามที่เรียนรายวิชาคติชนวิทยา (folklore) ออกเก็บข้อมูลสนามเกี่ยวกับเรื่องเล่านิทานและตำนานในชุมชนแห่งนี้ความว่า

“...วันหนึ่งขณะที่คนลาวกำลังจะข้ามน้ำโขงมายังฝั่งไทยเพื่อนำเหมี้ยงตรงบริเวณช่องแคบนี้ ซึ่งแม่น้ำโขงได้ลดระดับลงมากแล้ว คนลาวได้มาพบกับบักศรีธนัญชัยที่อยู่อีกฟากหนึ่งของแม่น้ำ ซึ่งเขาเป็นขุนนางเมืองเก่าของไทย คนลาวจึงฮ้างถามว่าพวกตนสามารถข้ามลำน้ำนี้ได้บ่ ศรีธนัญชัยตอบว่าพวกเขาบ่สามารถข้ามน้ำได้ดอก แต่พวกคนลาวก็เห็นว่าแม่น้ำนี้ลดระดับลงแล้ว และบ่ลึกปานได้ คนลาวจึงยืนกรานว่าพวกตนสามารถข้ามน้ำนี้ได้แน่นอน ศรีธนัญชัยผู้ฉลาดแกมโกงจึงทำพินันว่า ถ้าพวกลาวข้ามน้ำมาได้กะจะหาข้าวหาของมาให้ถำชนะ แต่ถ้าพวกลาวแพ้กะจะต้องเสียเหมี้ยงเสียของที้นำมานี้ให้กับศรีธนัญชัย หลังจากนั้นพวกคนลาวก็ได้ลุนน้ำมา บ้างก็ว่ายน้ำข้ามมา แล้วไปทวงของพินันกับศรีธนัญชัยที่ทักกันไว้ แต่ศรีธนัญชัยได้โต้แย้งว่าพวกลาวบ่ได้ข้ามน้ำโขงมา แต่ลุนน้ำมา บ้างก็ว่ายน้ำข้ามมา บ่แม่บ่การ “ข้ามน้ำ” เมื่อเป็นดังนี้พวกลาวจึงได้ขอให้พระเจ้าแผ่นดินทวารวดี (อยุธยา) วินิจฉัยความ ปรากฏว่าส่งเล่า

เรื่องราวทั้งหมด พระเจ้าแผ่นดินทวารวดีได้ตัดสินให้พวกลาวจ่ายเงินและมอบเหมียงให้กับศรีธนญชัยโดยตัดสินว่า “ให้พวกเจ้าเสียเหมียงให้กับศรีธนญชัยไปตามประเพณี สัก “สี่ห้าห้าบาท” ก็แล้วกัน จะได้หมดเรื่องหมดราว” แต่ปรากฏว่าศรีธนญชัยยังได้ใช้ความเจ้าเล่ห์เพทุบายอีก โดยนำเอาตะกร้า 4 ใบ และบาตรพระอีก 5 ลูกออกมาวางไว้ตรงหน้าพวกลาวที่ชนเหมียงมา (คนลาวเรียกตะกร้าว่า “กะช่า”) ด้วยเหตุนี้ คนลาวจึงได้เสียเงินเสียค่าเสียเหมียงทั้งหมดให้กับศรีธนญชัยเจ้าเล่ห์ผู้นี้ด้วยคำตัดสินที่แปรเปลี่ยนได้ของคำว่า “สี่ห้า ห้าบาท” นี้เอง”

(พ่อตุ้มแก้ว, สัมภาษณ์, ธันวาคม 2552)

นิทานเรื่องท้าวเซียงเหมียงหรือศรีธนญชัยที่ชาวอ่างปลาบึกรู้จักแล้วนำมาเล่านี้มีเนื้อหาตรงกับเรื่องราวในนิทานของไทยและของลาวทั่วไป โดยเฉพาะในเหตุการณ์ที่รู้จักกันดีในฐานะเป็นที่มาของชื่อ “เซียงเหมียง” นั่นก็คือการใช้กลลวงเพื่อหลอกล่อเอาเหมียงที่กำลังขำน้ำมาจากพวกคนลาวของศรีธนญชัยนั่นเอง แต่ครั้งนี้การเล่ามิใช่เรื่องที่ปรากฏอยู่ในเอกสารลายลักษณ์ เพราะเล่าโดยชาวอ่างปลาบึกที่มีสำนึกของความเป็นคนลาวที่รู้สึกตัวตนเองถูกรังแก และถูกเอารัดเอาเปรียบ ไม่ได้ได้รับความยุติธรรมจากฝ่ายรัฐ/เจ้าหน้าที่ส่วนกลางกรณีการขำน้ำแซนแดนแม่น้ำโขง ชาวอ่างปลาบึกเปรียบเทียบกับตนเองในฐานะเป็นคนลาวด้อยอำนาจว่าเหมือนกับเป็นคนชายเหมียง ส่วนเจ้าหน้าที่ส่วนกลางหรือฝ่ายรัฐก็เปรียบกับศรีธนญชัยและเจ้าแผ่นดินทวารวดี (อยุธยา) ที่เปิดช่องทางให้กับขุนนางของตนในการที่จะหาทางเอารัดเอาเปรียบพวกคนลาว “คนใหญ่มีอำนาจ (เจ้าหน้าที่รัฐ) เฟิ่นกะมีสิทธิ์ เว้าหยั่งเขากะเชื้อ บ่คือคนน้อย มีแต่ความซื่อ เว้าคำใดเป็นคำนั้น บ่เล่นลั่นปลิ้นปอก ความซื่อกะเลยเป็นช่องทางเปิดโอกาสให้คนใหญ่หากินนำคนน้อย” (อาคม, สัมภาษณ์, พฤศจิกายน 2552) จากเรื่องเล่านี้จะเห็นได้ว่าเจ้าหน้าที่รัฐที่มาจากส่วนกลางหรือบุคคลที่มีอำนาจในฐานะเป็นคนของรัฐได้ถูกวิพากษ์ วิจารณ์ในแง่ของการไม่ซื่อสัตย์ คดโกง ฉลาดแกมโกง เอารัดเอาเปรียบผู้ที่มีอำนาจน้อยกว่า เรื่องเล่าของชาวอ่างปลาบึกจึงถูกนำมาตีความใหม่ เพื่อตอบโต้กับสถานการณ์ใหม่ที่ชาวอ่างปลาบึกต้องเผชิญกับอำนาจที่เหลื่อมล้ำบนความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับรัฐ

การนำเสนอภาพ “ชุมชนชายแดนที่งดงามด้วยธรรมชาติ” “ชุมชนสองฝั่งโขงที่อยู่ห่างไกลสิ่งผิดกฎหมาย” และ “ชุมชนพี่น้อง” ที่มีความสมานสามัคคีกันผ่านความสัมพันธ์กับอำนาจรัฐเป็นความพยายามที่จะก้าวให้พ้นจากการนิยามความหมายของชุมชนชายแดนที่ถูก “ตอกตึง” ไว้กับวาทกรรมของรัฐ ด้วยการนิยามตัวตนชุมชนของตนใหม่ ภายใต้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ดำรงอยู่ในการนำเสนอภาพอัตลักษณ์ของชาวชุมชนอ่างปลาบึกที่ยังอยู่ภายใต้ระบบคุณค่าเพื่อรักษาสัมพันธภาพที่ดีกับวาทกรรมหลักของรัฐ อันเป็นการเปิดพื้นที่ทางสังคมให้กับผู้คนในชุมชนสองฝั่งโขงในนาม “ชุมชนอ่างปลาบึก” ให้มีตัวตนขึ้นมา

จากที่กล่าวมาข้างต้น แสดงให้เห็นว่าการนำเสนอภาพตัวตนของชาวชุมชนอ่างปลาบึกกับการสร้างอาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงในฐานะพื้นที่ทางสังคมของชาวบ้านแห่งนี้พบว่า ใน

มิติความสัมพันธ์กับอำนาจรัฐนั้น ชาวบ้านไม่จำเป็นต้องตอบโต้ด้วยการปะทะโดยตรง ดังกรณีชาวอ่างปลาบึกนี้ซึ่งพยายามต่อรองเพื่อให้ความสัมพันธ์ข้ามแดนของผู้คนทั้งสองฝั่งน้ำดำรงอยู่ภายใต้ความสัมพันธ์กับอำนาจที่เหลื่อมล้ำ การสร้างอาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงในชุมชนนี้ของชาวอ่างปลาบึกจึงเกิดขึ้นภายใต้ความสัมพันธ์อันดีกับอำนาจฝ่ายรัฐทั้งรัฐไทยและรัฐลาวเพื่อปกป้องตัวตนของกลุ่มคนให้เห็นว่าเป็นผู้ปฏิบัติตามแนวทางนโยบาย หรือกฎหมายของชาติทั้งสองอันเป็นความคาดหวังของฝ่ายรัฐเพื่อไม่ก่อให้เกิดปัญหากับการดำเนินชีวิตของพวกเขาและเป็นการรักษาไว้ซึ่งผลประโยชน์เกี่ยวกับการข้ามแดนของผู้คนทั้งสองฝั่งน้ำในอาณาบริเวณแห่งนี้ให้ดำรงอยู่อย่างมั่นคงมากที่สุด

5.2 ชาวชุมชนอ่างปลาบึกกับการต่อรองภายใต้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับความเป็นพลเมืองและพื้นที่อื่น

แน่นอนในกระแสสังคมสมัยใหม่ ชุมชนชนบทที่ตั้งอยู่ชายแดนอย่างกรณีของพื้นที่ศึกษา ชุมชนอ่างปลาบึกนี้ก็จะหลีกเลี่ยงหนีกระแสธารแห่งการพัฒนาในสังคมโลกาภิวัตน์ไปไม่ได้ เช่นนี้การที่กลุ่มชาวบ้านแห่งนี้จะได้มีปะทะปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มคนที่มาจากพื้นที่อื่น ๆ ที่มีใช้ชุมชนชายแดนก็ต้องเกิดขึ้นด้วยเช่นกัน และสิ่งที่ตามมาคือชาวอ่างปลาบึกในฐานะ “คนตัวเล็กตัวน้อย” ไร้อำนาจนี้ก็ต้องเผชิญในความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับกลุ่มคนอื่น ๆ ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม

ในภาวะของการเผชิญกับความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับกลุ่มคนที่มาจากพื้นที่อื่น ๆ ชาวอ่างปลาบึกได้เลือกที่จะยืนยันอำนาจการสร้างพื้นที่อาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงแห่งนี้ในเชิงการสร้างเครือข่ายทางสังคมข้ามเส้นเขตแดนรัฐชาติขึ้น ทั้งนี้เพื่อใช้ต่อรองกับกลุ่มคนที่มาจากพื้นที่อื่นเมื่อต้องเผชิญกับความเป็นชายขอบ ตลอดจนการปัญหาการข้ามเส้นเขตแดนรัฐชาติหรือการถูก “แซ่แซ้ง” ในนิยามของชุมชนชายแดนที่อยู่ห่างไกลศูนย์กลางการพัฒนา ชาวอ่างปลาบึกได้ผลิตซ้ำ และผลิตใหม่เกี่ยวกับภาพลักษณ์ของความเป็นชุมชนที่มีแม่น้ำโขงแคบที่สุด และเป็นจุดชมบั้งไฟพญานาคอีกหนึ่งจุดในจังหวัดหนองคาย เพื่อยืนยันในคุณค่าของพื้นที่ชุมชนของพวกเขา

5.2.1 เจ้าพ่ออ่างปลาบึก: การต่อรองเพื่อเข้าถึงสถานะพลเมืองของชุมชน vs พลเมืองของรัฐชาติ

ในภาวะที่ชาวชุมชนอ่างปลาบึกต้องพบกับการขึ้นเป็นพลเมืองของรัฐชาติที่แตกต่างกันแม้กลุ่มคนเหล่านี้จะมีวิถีชีวิตผูกพันต่อกันทั้งในแง่การดำรงชีวิต และในมิติของจิตวิญญาณก็ตาม ด้วยเหตุผลของการเผชิญกับการแบ่งแยกและสร้างความแตกต่างให้เกิดขึ้นกับคนสองฝั่งน้ำนี้ ชาวอ่างปลาบึกได้เลือกที่จะต่อรองกับอำนาจของการสร้างพันธกิจให้กับแม่น้ำโขงว่าเป็นเส้นกันเขตแดนไทยลาวให้หลุดกรอบออกไป ในสถานการณ์ดังกล่าวนี้ความสัมพันธ์ผ่านมิติจิตวิญญาณในเชิงพื้นที่ (mental space) ได้ถูกนำมาใช้ในการสร้างความเชื่อมโยงของชุมชนในฐานะที่เป็นอาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงร่วมกันมิได้มีเส้นแบ่งเขตแดนไทยลาวแต่อย่างใด

การแบ่งแยกสร้างความแตกต่างระหว่างคนสองฝั่งโขงโดยการใช้สายแม่น้ำนี้เป็นเครื่องกั้นกลางแบ่งแยกความเป็นชาวอ่างปลาบึกด้วยวาทกรรม “คนไทย” กับ “คนลาว” ในฐานะเป็นสัญชาติต้นสังกัดของผู้คนในพื้นที่แห่งนี้ ภายใต้สถานการณ์ดังกล่าว ชาวอ่างปลาบึกได้ใช้การผลิตซ้ำการนับถือบูชาเจ้าพ่ออ่างปลาบึกเพื่อเชื่อมโยงสร้างสายใยผูกสัมพันธ์กันของผู้คนทั้งสองฝั่งโขง การสร้างสัมพันธ์ภาพที่มีใช้ “คนบ้านเดียวกัน” แต่เป็นคนที่ “นับถือผีเดียวกัน” ของชาวอ่างปลาบึกนี้ดำเนินไปผ่านการวางตนเองในฐานะกลุ่มสังคมเดียวกัน ชาวอ่างปลาบึกใช้วิธีการสร้างการยอมรับจากผู้คนในชุมชน เพื่อสร้างความชอบธรรมในพื้นที่ที่พวกเขาสามารถเดินทางไปมาหาสู่กันได้เสมอ โดยการอ้างการนับถือ “ผีเจ้าเดียวกัน” ที่เป็นผู้บันดาลความอยู่ดีมีสุขร่วมกัน

“แต่ก่อนแต่กี้ คนสองหมู่บ้านก็เป็นคนบ้านเดียวกัน บ่ถามดอกว่าไทยว่าลาว มีอ่างปลาบึกอยู่ตรงกลางเพิ่นเอิ้น “อ่างใหญ่” กับ “อ่างน้อย” บ้านสองบ้านก็มี “หอเจ้าอ่างปลาบึก” คือกัน แต่ตอนหลังทางฝั่งลาวได้ยกเลิกหอไป บ่มีหอเจ้าอ่างแล้ว เหลือแต่อยู่ฝั่งไทยตั้งอยู่ตรงหัวอ่าง หม่องที่ตั้ง ดซด. นั้นละ เจ้าอ่างกะคือเจ้าที่เจ้าทาง-เจ้าน้ำเจ้าท่า คนสองฝั่งน้ำถือน้ำกัน คนไทยฝั่งบ้านผาตั้งก็ถือ คนลาวฝั่งบ้านอ่างกะถือ ยามเฮ็ดพิธีขอปลาขอน้ำก็ต้องเฮ็ดน้ำกัน เจ้าที่เจ้าทางเป็น “เจ้าฝั่งลาว” คนไทยเข้านางเทียมก็ต้องเชิญจากฝั่งลาวไป หอผีอยู่ฝั่งไทยคนลาวก็ต้องข้ามไปเซ่นไหว้น้ำกันนั้นละ”

(พ่อตู้หวัน, สัมภาษณ์, มกราคม 2552)

“ข้อยอยู่ทางบ้านอ่าง (ฝั่งลาว) ยามไปยามมาเนอะ บางเพื่อนั่งเรือผ่านไปทางเจ้าพ่ออ่างปลาบึก จะไปอำเภอสังคม ก็ยกมือไหว้ใส่หัว ยามมาจับปลา ลงมองก็ขอปลาขอน้ำกับเพิ่นกะหย่อมมือใส่หัว หอเจ้าอ่างทางฝั่งลาวไต่บ้านบ่ได้ไปเบิ่งไปแหงอีก หอกะเพกะพังไปแล้ว เหลือแต่หอเจ้าอ่างทางฝั่งบ้านผาตั้ง (ฝั่งไทย) เฮากะนับถือน้ำกัน เป็นเจ้าที่เจ้าทางเดียวกัน ผู้เฒ่าผู้แก่เพิ่นว่ามาแต่ได้

(แม่ตุ้แดง, สัมภาษณ์, มกราคม 2552)

การสร้างความสัมพันธ์เชิงจิตวิญญาณระหว่างคนไทยกับคนลาวในชุมชนอ่างปลาบึกนี้จึงเป็นยุทธวิธีที่ชาวบ้านที่ไร้อำนาจได้เลือกใช้ในการต่อรองกับวาทกรรมแห่งสถานะพลเมืองที่รัฐชาติได้กำหนดสร้างขึ้นที่แบ่งแยกผู้คนสองฝั่งน้ำออกจากกัน ชาวอ่างปลาบึกเลือกจัดวางความสัมพันธ์เชิงจิตวิญญาณผ่านการนับถือเจ้าพ่ออ่างปลาบึก “ผีตัวเดียวกัน” เพื่อสร้างความเชื่อมโยงผ่านเส้นสายใยที่วาทกรรมรัฐได้ตัดขาดออกไป

ลักษณะดังกล่าวอาจมองได้ว่า ระบบความเชื่อในเรื่องผีเดียวกันเป็นการสร้างเครือข่ายทางสังคมระหว่างคนไทยฝั่งบ้านผาตั้งกับคนลาวฝั่งบ้านอ่างในประเทศลาว ด้วยการกำหนดให้หอผีมาตั้งอยู่ฝั่งไทย โดยมีนัยยะที่แฝงเร้นอยู่ภายใต้ความคิดเรื่องการอพยพย้ายถิ่นที่ชาวอ่างปลาบึกได้ตกอยู่ภายใต้อำนาจการครอบงำของกลุ่มการเมืองต่าง ๆ รวมทั้งความไม่พอใจต่อ

ระบอบการปกครองแบบสังคมนิยมที่สร้างความยึดอัดใจให้กับคนบางกลุ่ม ดังนั้น ผู้คนตามเส้นเขตแดนแม่น้ำโขงจึงอพยพเคลื่อนย้ายมายังฝั่งตรงข้าม การระบบผีตัวเดียวกันนั้นจึงเป็นหนทางเพื่อสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน อีกทั้งยังให้พี่น้องผองญาติทั้งสองฝั่งสามารถเดินทางเชื่อมโยงไปมาหาสู่กันได้ ตลอดจนสร้างความเป็นชุมชนผ่านอดีตของพวกตนร่วมกัน นั่นเป็นการตอกย้ำและยืนยันความเป็นชาวอ่างปลาบึกที่มีใช้ “คนไทย หรือ คนลาว” ที่รัฐได้ใช้กำกับผู้คนให้มีความเด่นชัดยิ่งขึ้น ถึงแม้จะเป็นภาพที่ไม่ปะติดปะต่อไม่ชัดเจนนักก็ตาม

ส่วนอีกประเด็นหนึ่งอาจมองได้ว่า การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวอ่างปลาบึกฝั่งลาวในช่วงเวลาที่มีปัญหาทางการเมืองในอดีตนั้นเป็นการหลบหนีภัยการเมือง กล่าวคือด้วยอำนาจรัฐชาติลาวที่พยายามล้มล้างระบบความเชื่อแบบเก่าของบรรดากลุ่มชาติพันธุ์นั้นอยู่นอกเหนือการควบคุมทางการเมือง ปรากฏการณ์เช่นนี้อาจจะเป็นการปรับเปลี่ยนความเชื่อของพวกตนเพื่อให้ดำรงอยู่ในสังคมและสิ่งแวดล้อมใหม่ (orientation) นอกจากนี้ยังเป็นการตอบโต้กับอำนาจรัฐฝ่ายลาวโดยการอพยพหนีมาอยู่ฝั่งไทย ซึ่งเป็นการพยายามอาศัยความเชื่อเรื่องผีเจ้าน้ำเจ้าท่ามาเป็นหลักในการหลบหนีการปราบปรามของฝ่ายรัฐ ดังนั้น ชาวอ่างปลาบึกจึงให้เหตุผลว่า “หอผีอยู่ทางฝั่งไทยตั้งจัดงานอยู่ทางฝั่งไทย เดียวนี้หอผีเจ้าอ่างทางลาวบ่มีแล้ว” เช่นนี้บ่งบอกให้เห็นว่าผีเจ้าอ่างเจ้าน้ำได้หนีข้ามมาอยู่ฝั่งไทยอย่างถาวร เนื่องจากกฎระเบียบข้อห้ามที่ไม่เหมาะสมและไม่เป็นที่ยอมรับของอำนาจฝ่ายรัฐ

เมื่อพิจารณาในประเด็นข้างต้นอาจกล่าวได้ว่า ในวัฒนธรรมของคนชายแดนชนบทในฐานะเป็นกลุ่มชายขอบนั้นก็ยังมียุทธศาสตร์ความสำนึกในเชิงประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ โดยถ่ายทอดผ่านออกมาในรูปของตำนาน เรื่องเล่า ความเชื่อ และประเพณีพิธีกรรม ซึ่งยังคงมีกลิ่นอายของอุดมการณ์ต่อต้านการครอบงำในอำนาจรัฐ “แบบสันติวิธี” แทรกปะปนอยู่ด้วย (ปฐม, 2551: 112) กล่าวคือ ชาวอ่างปลาบึกไม่สามารถจะเผชิญหน้าโดยตรงหรือขัดแย้งกับอำนาจรัฐฝ่ายลาวได้ ดังนั้น จึงต้องมีการปรับเปลี่ยนเงื่อนไขโดยการผลิตซ้ำ-ผลิตใหม่ (reproduction) ในสถานการณ์ที่ตนเองจะต้องมีการเคลื่อนย้ายอพยพออกจากพื้นที่ นั้นย่อมเป็นเหตุผลยืนยันความคิดที่ว่าความสำนึกในประวัติศาสตร์ชุมชนนั้น เป็นแหล่งสร้างสรรค์ของตำนานและพิธีกรรมอย่างหนึ่งในทางกลับกัน ตำนานและพิธีกรรมนั้นก็สามารถเชื่อมโยงไปสู่ความเข้าใจเรื่องความสำนึกในประวัติศาสตร์ชุมชนชายแดนแม่น้ำโขงได้เช่นกัน แม้จะมีปัญหาหรืออุปสรรคทางการเมืองมาขัดขวางอยู่บ้าง แต่ก็ไม่สามารถลบล้างระบบความเชื่อที่ได้สืบทอดกันมาในอดีตให้หมดสิ้นได้

การผลิตซ้ำความเป็นชาวอ่างปลาบึกผ่านการนับถือเจ้าพ่ออ่างปลาบึกร่วมกันของผู้คนนี้ได้ช่วยสร้างสายสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ระหว่างคนไทยกับคนลาว การยอมให้หอผีเจ้าอ่างปลาบึกซึ่งเชื่อว่าเป็นเจ้าทางฝ่ายลาวก็สามารถเปิดพื้นที่ให้กับการยอมรับจากคนไทยอีกฟากฝั่งน้ำได้ เช่นนี้บทบาทของเจ้าพ่ออ่างปลาบึกจึงดำเนินไปในเรื่องทางจิตใจ หรือจิตวิญญาณที่อยู่ภายใต้ของผู้คน การรวมกันของคนสองฝั่งน้ำในทางบุญไหว้ผีเจ้าน้ำเจ้าท่าเจ้าอ่างปลาบึกนี้มีความสำคัญในฐานะที่เป็นการแสดงให้เห็นถึงความเป็นชุมชนของชาวอ่างปลาบึก และถูกนำมาใช้ในการนิยามความหมายการนำเสนอตัวตนเพื่อยืนยันถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ที่เท่าเทียมกันกับกลุ่มคนในพื้นที่อื่น การ

นิยามตัวตนคนในชุมชนชายแดนแม่น้ำโขงในแต่ละพื้นที่ก็อาจมีความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงขึ้นอยู่ กับว่าผู้คนในชุมชนนั้นๆ กำลังต้องการสื่อสารหรือมีความสัมพันธ์ในเชิงอำนาจกับกลุ่มใดนั่นเอง

5.2.2 เรื่องเล่าจำนวนพระกับเดือนแปดสองหน:

ความลักลั่นของวันเวลากับการต่อรองเพื่อสร้างความสัมพันธ์

ในสถานการณ์ของการถูกสร้างความเป็นพลเมืองลาวกับพลเมืองไทยให้มีความแปลกแยกกันแล้ว สำหรับชาวอ่างปลาบึกความสัมพันธ์กับผู้คนข้ามเส้นเขตแดนรัฐชาติดูเหมือนจะเป็นเรื่องปกติทั่วไปในชีวิตประจำวัน ความสัมพันธ์ระหว่างคนไทยกับคนลาวในชุมชนอ่างปลาบึกนี้ได้ถูกสร้างขึ้นจากลักษณะร่วมในการดำเนินชีวิต ความเชื่อดังที่ได้กล่าวมาข้างแล้วข้างต้น ในสถานการณ์ความพยายามต่อรองเพื่อสร้างพื้นที่แห่งอาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงของผู้คนในชุมชนแห่งนี้ ชาวอ่างปลาบึกได้เลือกใช้ระบบความเชื่อทางศาสนามาเป็นตัวแปรสำคัญในการสร้างความเชื่อมโยงของชุมชน วัฒนธรรมวิถีพุทธที่ผู้คนนับถือมีบทบาทในการต่อรอง พวกเขาได้สร้างเครือข่ายทางสังคมนอกเหนือจากการใช้เป็นเพียงเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจเท่านั้น ทั้งนี้เพื่อใช้ในการสร้างความเป็นอาณาบริเวณชุมชนชายแดนแม่น้ำโขงร่วมกันของหมู่บ้านทั้งในฝั่งไทยและฝั่งลาว

ชาวบ้านอ่างปลาบึกทั้งสองฝั่งโขงนับถือพุทธศาสนาเถรวาทเช่นเดียวกัน เมื่อครั้งที่มีความขัดแย้งทางการเมืองระหว่างไทยกับลาว กล่าวคือในช่วงที่ลาวดำเนินนโยบายพัฒนาประเทศแบบสังคมนิยมและยังไม่ได้เปิดประเทศเหมือนเช่นในทุกวันนี้ นั่นคือ นับตั้งแต่ปี ค.ศ. 1975 – 1989 ซึ่งเป็นช่วงก่อนที่ลาวจะปฏิรูปเศรษฐกิจมากขึ้นและดำเนินนโยบายเปิดประเทศ ที่ชุมชนอ่างปลาบึกมีกิจกรรมที่เรียกว่า “ฮีสสิบสองเดือน” ซึ่งจะเกี่ยวโยงกับประเพณีพิธีกรรมทางพุทธศาสนาในแทบทุกๆ เดือน ชาวอ่างปลาบึกเป็นคนที่นับถือพุทธศาสนาอย่างเคร่งครัด ที่วัดบ้านผาตั้งฝั่งไทยกับบ้านอ่างฝั่งลาวนี้มีวัดที่มีชื่อคล้ายๆ กัน กล่าวคือ วัดของชาวบ้านผาตั้งชื่อ “วัดอ่างปลาบึก” ส่วนวัดของชาวบ้านอ่างฝั่งลาวมีชื่อว่า “วัดอ่าง” (ไม่มีปลาบึกต่อท้าย) แสดงให้เห็นว่าวัดเป็นสัญลักษณ์และความหมายของความเป็นชุมชนเดียวกันสำหรับชาวบ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อต้องเผชิญกับภาวะการเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัดทั้งสองสร้างขึ้นมากกว่า 50 ปีแล้ว ในปัจจุบันวัดอ่างปลาบึกมีพระภิกษุจำพรรษาเพียง 1 รูป และวัดบ้านอ่างซึ่งเป็นวัดใหญ่มีพระภิกษุสามเณรจำพรรษาเกือบ 10 รูป ด้วยเหตุนี้บางครั้งหากมีงานบุญในหมู่บ้าน พวกเขาจะนิมนต์พระจากอีกหมู่บ้านหนึ่งมาร่วมในงานบุญด้วย เนื่องจากวัดอ่างปลาบึกมีพระเพียง 1 รูป ซึ่งแน่นอนหากมีงานอวมงคล ดังกรณีงานศพชาวบ้านก็จำเป็นที่จะต้องนิมนต์พระภิกษุมาร่วมให้เป็นเลขคู่ เช่น 2 รูป 4 รูป เป็นต้น ก็ทำให้ชาวบ้านในชุมชนบ้านผาตั้งบางครั้งก็ต้องนิมนต์พระมาจากฝั่งบ้านอ่างเพื่อปฏิบัติกิจทางสงฆ์ร่วมกัน หรือบางครั้งในงานบุญใหญ่ ดังเช่นงานบุญเวดเตศนมมหาชาติชาวบ้านอ่างก็จะมีฎีกาไปนิมนต์พระจากบ้านผาตั้งเพื่อให้มาร่วมในงานเทศน์นี้ด้วยเช่นกัน

เมื่อชุมชนเดียวกันที่มีสายน้ำโขงมากลายเป็นเส้นแบ่งแยกแผ่นดินและผู้คนให้ออกจากกัน ชาวอ่างปลาบึกหันไปพึ่งพาเรื่องฮีดของงานบุญเป็นที่ตั้ง เพื่อใช้ต่อรองในการสร้างความสัมพันธ์ ฉะนั้นร่องระหว่างคนสองฝั่งน้ำนี้ งานบุญในรอบปี เช่น งานวันสงกรานต์ปีใหม่ลา งานบุญบั้งไฟ งานบุญเวด งานบุญเข้าพรรษา ออกพรรษา บุญกฐิน ทั้งหลายผู้คนทั้งสองฝั่งน้ำก็ได้ร่วมไม่ร่วมมือช่วยเหลือกันและกันเรื่อยมา ชาวบ้านฝั่งไทยก็ยังไปช่วยงานบุญฝั่งลาว เช่นเดียวกันถ้ามีงานบุญฝั่งไทยคนฝั่งลาวก็จะมาร่วมงานบุญนี้ ซึ่งเป็นประเพณีที่คุ้นเคยและถือปฏิบัติสืบเนื่องกัน มาตั้งแต่ลาวยังไม่เปิดประเทศ “งานบุญบ้านนี้กับบ้านทางโพนก็คือนั่น คนฝั่งบ้านอ่าง (ลาว) ก็มาเอาบุญกับคนฝั่งบ้านผาตั้ง (ไทย) แต่ได้มา แต่ก็วัดอ่างปลาบึกบ้านผาตั้งยังบ่ได้สร้าง ไทบ้านก็ไปเฮ็ดบุญนากัน วัดบ้านอ่างมีแต่โดนแล้วก่อนสิมีวัดทางบ้านผาตั้งอีกเต้” (แม่นาง, สัมภาษณ์, มีนาคม 2552) การข้ามแดนมาทำบุญร่วมกันระหว่างคนไทยกับคนลาวจึงเป็นการสร้างความคุ้นเคย และความสนิทสนมกลมเกลียวกันในชุมชนที่ไม่มีชื่อปรากฏในสารบบเกี่ยวกับภูมิรัฐศาสตร์ของทั้งรัฐไทยและรัฐลาว หากแต่เป็นชุมชนที่อยู่ในสารบบทางความคิดและจิตวิญญาณของชาวบ้านที่ทำมาหากินอยู่ถิ่นนี้มาเนิ่นนาน

นอกจากวัดของชุมชนที่มีชื่อเหมือนกันเสมือนต้องการจะสื่อเป็นวัดของชุมชนเดียวกัน เพราะกิจปฏิบัติของสงฆ์ที่กระทำในชุมชนก็ล้วนเป็นการร่วมกิจกรรมทางศาสนาด้วยกัน เป็นเหมือนกับการได้บูชาพระรูปเดียวกัน “เฮ็ดบุญฮ่วมบาตร กินข้าวฮ่วมนา กินปลาฮ่วมน้ำ คนบ้านอ่างกับคนบ้านผาตั้งกะเป็นแนวนี้ละ” (พ่อตู้เพชร, สัมภาษณ์, มกราคม 2552) นอกเหนือจากนี้ ความเป็นอาณาบริเวณชุมชนเดียวกัน ยังถูกนำเสนอผ่านการเข้าร่วมกิจกรรมในงานบุญประเพณีของชาวบ้านทั้งสองฝั่งน้ำ กล่าวคือ งานบุญเข้าพรรษาและออกพรรษาที่ชุมชนอ่างปลาบึก ซึ่งทั้งฝั่งไทยและฝั่งลาวจะจัดงานไม่ตรงกัน พ่อตู้เคนอธิบายว่า “แต่ก่อนบ้านสองบ้านกะเฮ็ดนากันนี้ละ มีวัดหม่องเดียว แต่หลังจากเพิ่นแบ่งไทยกับลาวเนอะ กะมีวัดสองวัดขึ้น ไทบ้านกะจัดงานบุญให้หนึ่กัน เพราะว่าถ้าจัดมือเดียวกันคนกะบ่ไปบ่มา ถ้าจัดคนละมือแล้วคนกะไปกะมาหาสูกันได้” (สัมภาษณ์, มกราคม 2552) การมีงานประเพณีงานบุญไม่พร้อมกันนี้มีความหมายทั้งในฐานะของการผลิตซ้ำในแง่วัฒนธรรมที่มีอยู่ร่วมกัน เพื่อสร้างความผูกพันเชื่อมโยงชีวิตผู้คนทั้งสองฝั่ง และมีประเพณีความเชื่อทางพุทธศาสนาเป็นสัญลักษณ์ของความเป็นชุมชนอ่างปลาบึก อันเป็นการบ่งชี้ตัวตนของชุมชนที่มีอยู่ร่วมกันโดยไม่มีเส้นเขตแดนแม่น้ำโขงกันแต่อย่างใด

ในงานบุญออกพรรษาของชุมชนสองฝั่งโขง หลายคนคงเคยได้ยินคำว่า “มีเดือนแปดสองหน หรือออกพรรษาไทยกับออกพรรษาลาววันเวลาไม่ตรงกัน” บ้างก็มีคำอธิบายว่าเนื่องจากวัดพระไทย กับวันพระลาวจะคลาดเคลื่อนกันบ้างในบางปี หากปีไหนมีเดือน 8 สองหน วัดพระลาวจะขยับไปอีกวันหนึ่ง (คู่มือนำเที่ยวจังหวัดหนองคาย, 2549) การอธิบายเช่นนี้ดูเหมือนว่าหากนำหลักการทางวิทยาศาสตร์มาช่วยมองก็คงได้คำตอบว่า

“เนื่องจากรอบปีของดวงจันทร์ (Lunar month) เร็วกว่ารอบปีของดวงอาทิตย์ (Solar month) ประมาณปีละ 11 วัน ประกอบกับฤดูกาลต่างๆที่เกิดขึ้นบนโลกมีต้นเหตุมาจากอิทธิพลของดวงอาทิตย์ที่ทำมุมตกกระทบกับพื้นผิวโลกในองศาที่แตกต่างกัน ดังนั้น ทุกๆ 2-3 ปี

จึงต้องเพิ่มเดือนจันทรคติเข้าไปอีก 1 เดือน โดยให้เพิ่มที่เดือน 8 มีสองครั้ง เรียกว่า เดือน “แปดหน้าและแปดหลัง” หรือ “แปดสองหน” และให้ไปเริ่มเข้าพรรษาในวันแรม 1 ค่ำ ของเดือนแปดหลัง การชดเชยเช่นนี้ช่วยให้การเข้าพรรษาอยู่ในช่วงเวลาของต้นฤดูฝนตรงตามพุทธบัญญัติ สูตรการปรับระหว่างปฏิทินสองอย่างนี้ถูกคิดค้นโดยนักดาราศาสตร์ชาวกรีก ชื่อ เมตัน แห่งกรุงเอเธนส์ (Meton of Athens) เมื่อ 440 ปี ก่อนคริสตกาล ภาษาวิชาการทางดาราศาสตร์เรียกว่า Intercalation หรือ Metonic Cycle กำหนดให้เพิ่มเดือนจันทรคติ 7 ครั้ง ในรอบ 19 ปี โดยปฏิทินพุทธของไทยใช้วิธีพิจารณาที่วันออกพรรษา หากวันดังกล่าววันขึ้นมาอยู่ที่ต้นเดือนตุลาคมและทำท่าจะร่นเข้าไปในเดือนกันยายนของปีต่อไป ก็กำหนดให้ปีที่จะถึงมี 8 สองหน เรียกว่า “อธิกมาส”

(ข้อมูลจาก <http://www.yclsakhon.com>, วันที่ 2 กรกฎาคม 2552)

อย่างไรก็ตาม สำหรับชาวบ้านอ่างปลาบึกแล้วการมีเดือนแปดสองหนในวันออกพรรษาดูจะมีความหมายที่ซับซ้อนและแปลกต่างไปจากคำนิยามข้างต้น ด้วยเหตุที่บางครั้งมีชุดความคิดที่อธิบายว่าการที่มีเดือนแปดสองหนนั้นทำให้วันเวลาของการออกพรรษาระหว่างไทยกับลาวไม่ตรงกัน กล่าวคือบางปีจะผิดเพี้ยนกันไป 1-2 วัน ในการรับรู้ของชาวบ้านทั่วไป ด้วยเหตุนี้การจัดงานบุญจึงมีช่วงเวลาที่เยื้องกัน คือไม่ตรงกันสำหรับผู้คนในชุมชนอ่างปลาบึกที่ถูกแบ่งแยกด้วยวาทกรรมของความเป็นพลเมืองรัฐชาติที่ต่างกัน ในงานบุญออกพรรษาครั้งหนึ่งพ่อตู้แก้วได้กล่าวชี้แจงให้ผู้วิจัยฟังว่า

“อีหลีนั้นบ้านอ่างกับบ้านผาดังก็บ้านเดียวกัน งานออกพรรษากะเคยเฝ้ากันมาแต่ได้ แต่ช่วงมีปัญหาบ้านเมืองบ่คือเก่า ผังลาวเพิ่นเข้มงวดขึ้นกว่าเก่า คนผังบ้านผาดั้งเดิมนี่จึงได้มีวัดมีวาขึ้น งานออกพรรษากะเลยยึดตามแบบไทย ประมาณ 2-3 ที่ผ่านมานี้ออกพรรษาผังไทยกับผังลาวบ่ตรงกันเนอะ ของไทยจะเดินหน้าไปก่อน แต่ของลาวตามหลัง แต่สิ่งสำคัญคือ การบ่ตรงกันของวันออกพรรษานี้คนเฒ่าคนแก่ว่ากันว่า เพื่อสิไปข้ามไปยามที่ยามน้องเนอะ ไปงานบุญงานศีล คนสองฝั่งเพิ่นนับถือบุญถือบาปคือกันกะเลยเอาวันศีลวันพระใหญ่นี้ละที่ให้บ่ตรงกันนี้ จะได้ไปมาหาสู่กันได้ คนผังพีก็จะได้ไปทางโพน คนผังโพนก็จะได้มาทางพี”

(พ่อตู้แก้ว, สัมภาษณ์, มีนาคม 2552)

การอธิบายช่วงเวลาของประเพณีออกพรรษาที่ไม่ตรงกันด้วยกลุ่ลบายของเดือน “แปดสองหน” จึงทำให้ผู้คนสองฝั่งน้ำได้มีกิจกรรมร่วมกันเพิ่มขึ้น ซึ่งคนผังไทยก็สามารถเดินทางไปผังลาวได้ในช่วงมีประเพณีสำคัญทางศาสนาตามข้อตกลงในชุมชนทั้งสองฝั่ง ทำให้ตัวตนของชุมชนอ่างปลาบึกในฐานะชุมชนจินตนาการ (Imagined Communities) ได้รับการยอมรับจากผู้คนที่มิถิ่อาศัยอยู่ในบริเวณนี้ซึ่งมักจะเรียกชุมชนนี้ว่า “อ่างปลาบึก” ดังกรณีที่ผู้วิจัยพร้อมกับ

นักศึกษาผู้ช่วยได้เดินทางเข้ามายังพื้นที่ศึกษาครั้งแรกด้วยการโบกรถชาวบ้านบอกว่าจะไปบ้าน ผาตั้ง แต่ชาวบ้านกับบอกว่า

ผู้วิจัย: ขอติดรถไปลงบ้านผาตั้งได้ครับ เลยวัดหินหมากเป้งไปนั้นละ
 ชาวบ้าน: “อ้อ จะไปบ้านอ่างปลาบึก?”
 ผู้วิจัย: บ่แม่น...บ้านผาตั้งครับ บ่แม่นอ่างปลาบึก
 ชาวบ้าน: แม่นแล้วบ้านเดียวกันนั้นละ คนทางอื่นกะว่าไปผาตั้ง แต่
 ผาตั้งเป็นชื่อตำบลใหม่ชื่อๆ คนแถวนี้เพิ่นรู้จักว่าเป็นบ้าน
 อ่างปลาบึกตัว...บ้านเดียวกันนั้นละ อะมาๆ ชื่นรณ...”

การเดินทางในครั้งนั้นจึงเปิดพื้นที่ให้ชุมชนอ่างปลาบึกได้แสดงตัวตนในฐานะชุมชนใน ภูมิศาสตร์ชาติพันธุ์และวัฒนธรรมอันเป็นการให้ความหมายนิยามผ่านเส้นเสียงในชีวิตประจำวัน ได้อย่างน่าสนใจ

การผลิตซ้ำความเป็นชาวพุทธที่ยึดยึดครองประเพณีในวัฒนธรรมท้องถิ่นอย่างเข้มข้นนี้ ผ่านกิจกรรมในงานบุญเผวด เข้าพรรษา ออกพรรษา ล้วนได้ช่วยสร้างสายสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ ระหว่างชาวไทยกับชาวลาวที่มีถิ่นอาศัยอยู่ ณ ริมฝั่งน้ำนี้ การอาศัยช่วงเวลาในปฏิทินสากลที่ รับรู้มาเพื่อเชื่อมโยงกับกิจพิธีทางพุทธศาสนาได้ช่วยให้ชาวอ่างปลาบึกที่เป็นทั้งชาวไทยกับชาว ลาวสามารถเปิดพื้นที่ทางสังคม/ชุมชนให้ตนเองได้รับการยอมรับจากชุมชนในอาณาบริเวณใกล้เคียงด้วยเช่นกัน การสร้างเครือข่ายทางสังคมข้ามเส้นเขตแดนรัฐชาติเช่นนี้ ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็น ความเป็นชุมชนอาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงที่มีอยู่ร่วมกันทั้งสองฝั่งของชาวอ่างปลาบึก ซึ่งถูกนำมาใช้ในกระบวนการต่อรองนิยามความหมาย การนำเสนอตัวตนของผู้คน ชุมชน และ วิถีการดำเนินชีวิตในประจำวันอย่างมีเกียรติศักดิ์ศรีในภาวะแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก

ความเป็นชุมชนที่ยึดมั่นในประเพณี “ฮิตสิบสอง” ที่ถูกผลิตซ้ำในปัจจุบันทั้งการ ร่วมงานบุญของคนไทยในบ้านอ่างการเข้าร่วมงานบุญของคนลาวในบ้านผาตั้ง ได้มีส่วนสำคัญ ในแง่ของการสร้างพื้นที่ทางสังคมในฐานะเป็นอาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงร่วมกัน (Mekong River Borderland) ทั้งนี้ความเป็นชาวพุทธที่ปฏิบัติตามฮิตบ้านคองเมืองที่มีอยู่ร่วมกันนั้นถูก นำเสนอเพื่อสื่อสาร ต่อกับกลุ่มอำนาจในบริบทแวดล้อมที่อยู่ในชุมชนชายแดนนี้ ความเป็น กลุ่มคนที่วิถีชีวิตดำเนินไปตามประเพณี “ฮิตสิบสอง” ได้ถูกผลิตซ้ำขึ้นในชุมชนชาวอ่างปลาบึก เพื่อสร้างความเหมือนคล้ายหรือมีจุดร่วมกันระหว่างคนไทยกับคนลาวริมฝั่งโขงนี้ การยืนยันใน จารีตฮิตคองที่ต้องปฏิบัติเป็นประจำในทุกๆ ปีของพวกตนที่จะต้องกระทำร่วมกัน เป็นการบ่งบอก ว่าชุมชนทั้งสองฝั่งน้ำนี้เป็นชุมชนเดียวกันในเชิง “พุดินัย vs นิตินัย” ตามความคิดของชาวบ้านผู้ มีชีวิตโลดแล่นอยู่บนผืนแผ่นดินเส้นเขตแดนแห่งนี้ ผู้คนทั้งสองฝั่งน้ำมีวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิต ที่เชื่อมโยงร้อยรัดเป็นวัฒนธรรมเดียวกัน ดังนั้น ชุมชนของพวกตนจึงมีความเป็นชุมชน/หมู่บ้าน

แจกเช่นเดียวกับวาทกรรมแห่งรัฐที่ได้กำหนดสร้างขึ้นมา แม้ว่าจะไม่มีโครงสร้างตามองค์ประกอบที่รัฐกำหนดมา แต่พวกตนก็รู้ว่าชุมชนแห่งนี้มีกฎกติกาและวิถีการดำเนินชีวิตที่เป็นรูปแบบเฉพาะตัวซึ่งอาจไม่สอดคล้องหรืออยู่ในวิถีของรัฐก็ตาม ด้วยเหตุผลของความเป็น “ชุมชนริมน้ำโขง” แต่วันเวลาอาจมีผัดเพี้ยนกันบ้างซึ่งได้รับการอธิบายจากชาวอ่างปลาบึกว่าเป็น ความตั้งใจที่จะจัดงานไม่ให้ตรงกัน เพราะหากจัดวันเวลาเดียวกันแล้วผู้คนก็จะไม่สามารถเดินทางไปมาหาสู่กันได้ เพราะต้องเตรียมงานในหมู่บ้านของตนแล้วความสำคัญของงานในอีกหมู่บ้านปากน้ำหนึ่งก็จะลดลง “งานบุญหลายอย่างเนอะสองหมู่บ้านฝั่งไทยฝั่งลาวจะบ่จัดตรงกัน เช่น วันบุญเดือน 4 บุญเผวด หรืองานออกพรรษาบางปีก็บ่ตรงกัน การจัดงานบ่ตรงกันนี้จะเฮ็ดให้คนไปมาหาสู่กัน ถ้าจัดมือเดียวกันไผ่จะไปสิมาเนอะ แม่่นบ” (แม่ตู่เกิด, สัมภาษณ์, มีนาคม 2552) วันเวลาในงานบุญประเพณีทางพุทธศาสนาสำหรับชาวอ่างปลาบึกจึงถูกผลิตซ้ำเพื่อสร้างความต่างให้เกิดขึ้น เช่นนี้ความเป็นพวกพ้องหรือการสร้างเครือข่ายทางสังคมระหว่างคนไทยกับคนลาวริมฝั่งโขงที่ชุมชนอ่างปลาบึกนี้จึงมิใช่เฉพาะการอาศัยวิถีคิดด้วยความเหมือนเท่านั้น แต่ยังใช้ความต่างของวันเวลาเพื่อยืนยันความเป็นพวกเดียวกันของผู้คนในชุมชนแห่งนี้เช่นกัน

นอกจากการผลิตซ้ำความเป็นผู้ยึดมั่นในฮีตคองประเพณีเพื่อสื่อสารถึงความมีตัวตนของชุมชนอ่างปลาบึกของพวกตนแล้ว การยึดถือฮีตคองประเพณียังถูกใช้เพื่อจัดวางตำแหน่งแห่งที่ของชาวไทยอีสานกับชาวลาวในความสอดคล้องเรื่องคติความเชื่อและศาสนา ซึ่งต้องการสร้างให้ผู้คนสองฝั่งน้ำมีวิถีวัฒนธรรมร่วมกัน ในสถานการณ์ดังกล่าวความเป็นผู้ยึดมั่นในฮีตคองปฏิบัติตามจารีตประเพณีแต่โบราณของชาวอ่างปลาบึกที่ผัดแผกแตกต่างจากส่วนกลางนี้ ที่คนในถิ่นอื่นๆ อาจมองว่าเป็นเรื่องแปลกแตกต่างจากวัฒนธรรมของตน ซึ่งชาวอ่างปลาบึกก็ได้อธิบายว่าเป็นการแสดงให้เห็นว่าชุมชนของชาวอ่างปลาบึกนี้เป็น “ชุมชนสองฝั่งโขง” และไม่มีเส้นเขตแดนรัฐชาติ เนื่องจากกิจกรรมในชีวิตประจำวันเหล่านี้ไม่ได้จำแนกความเป็นพลเมืองในวาทกรรมของศูนย์กลางที่พยายามแบ่งแยกไทยกับลาวออกจากกัน

จากที่กล่าวมาข้างต้น ภายใต้ความสัมพันธ์ที่เลื่อมล้ำกับการสร้างความเป็นพลเมืองที่แตกต่างกันระหว่างคนสองฝั่งโขง ซึ่งชาวอ่างปลาบึกได้เผชิญผ่านการนิยามด้วยวาทกรรมแห่งรัฐเพื่อสร้างความเป็นอื่นให้เกิดขึ้น การถูกลดทอนความเป็นชาติพันธุ์เดียวกันหรือความเป็นกลุ่มชนริมโขงที่อยู่ในชีวิตประจำวัน วิถีชีวิตที่มีอยู่ร่วมกัน ในความสัมพันธ์ข้ามเส้นเขตแดนรัฐชาติดังกล่าวนี้ การสร้างพื้นที่ทางสังคม การต่อรอง และการช่วงชิงนิยามความหมายของชุมชนอาณานิคมแม่น้ำโขงที่มีอยู่ร่วมกัน เพื่อยืนยันความมีตัวตนของชุมชนในพื้นที่ ด้วยการนิยามความหมายความเป็นผู้ยึดมั่นในประเพณี “ฮีตบ้านคองเมือง” และวิถีประเพณีพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน (folk Buddhism) ของชาวอ่างปลาบึกซึ่งก็มีความเลื่อนไหล ผลิตซ้ำ และปรับเปลี่ยนไปตามบริบทที่ชาวอ่างปลาบึกต้องการจะสื่อสารกับความสัมพันธ์เชิงอำนาจใดนั่นเอง

5.3 การต่อรองภายใต้ความสัมพันธ์กับระบบทุนและการท่องเที่ยว

ในบริบทชุมชนอ่างปลาบึก ผู้วิจัยพบว่าชาวบ้านมีวิถีชีวิตผูกพันกับการกลสิกรรมในพื้นที่ รวมทั้งยังมีกิจกรรมที่เชื่อมโยงกับบริบทของสังคมแวดล้อมอื่นๆ ด้วย ซึ่งเรื่องราวดังกล่าวนี้ เกี่ยวพันกับกระบวนการต่อรองภายใต้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับทั้งระบบทุนและการท่องเที่ยว ซึ่งเป็นกระแสการพัฒนาแบบหนึ่งที่เข้ามาปะทะสังสรรค์กับผู้คนและชุมชนชายแดนแห่งนี้ ซึ่งพวกเขาได้พยายามต่อรองด้วยยุทธวิธีต่างๆ เพื่อที่จะยืนยันและสร้างการดำรงอยู่ให้กับชุมชนของตนเองที่ได้เผชิญกับสถานการณ์ดังกล่าวนี้

5.3.1 “หมากเลน = มะเขือเทศ”: การต่อรองภายใต้ระบบการผลิตเชิงพาณิชย์

ด้วยเหตุที่ชุมชนอ่างปลาบึกเป็นพื้นที่หุบเขาและเป็นแอ่งแม่ น้ำโขง ซึ่งมีพื้นที่ในการทำ การเกษตรโดยเฉพาะการทำนาปลูกข้าวค่อนข้างจำกัด อีกทั้งมีการเปลี่ยนแปลงในวิถีการผลิต เพื่อยังชีพมาเป็นการผลิตพืชผลทางการเกษตรเพื่อการค้าและพาณิชย์ นำไปสู่การเปลี่ยนแปลง วิธีคิดในการปลูกพืชผลทางการเกษตรในพื้นที่ของชาวบ้าน ซึ่งทำให้ชุมชนต้องหันไปผูกพันกับ ระบบทุนและตลาดภายนอกมากยิ่งขึ้น เงื่อนไขดังกล่าวนี้จึงทำให้ชาวชุมชนอ่างปลาบึกขาด อำนาจในการต่อรองกับระบบทุนและตลาด อันเป็นมูลเหตุประการหนึ่งของการนำมาซึ่งภาวะ หนี้สินและการขายพื้นที่ทำกินให้กับระบบทุนเพิ่มขึ้น อย่างไรก็ตาม ชาวอ่างปลาบึกก็มีได้มั่ง ใจหรือยอมรับกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้นภายในชุมชนแต่อย่างใด พวกเขาพยายามสร้างเวที ความสัมพันธ์เชิงอำนาจด้วยการต่อรองกับทุน เพื่อสร้างจุดยืนและดำรงตัวตนของชุมชนของตน ไว้ในสถานการณ์ที่กดดันและบีบคั้นเหล่านี้ ซึ่งพวกเขาได้แสดงตัวตนด้วยการต่อรองในลักษณะ เป็นการใช้ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์กับทุน กล่าวคือภายใต้สถานการณ์ที่กลุ่มชนในชุมชน ชายแดนชนบทที่ส่วนใหญ่เกษตรยากจน มีปัญหาเรื่องการหาที่ทำกินไม่เพียงพอ หรือ ประสบปัญหาในเรื่องหนี้สินที่จะนำไปลงทุนเพิ่มเติมได้ในภาวะการณดังกล่าวพวกเขาได้เลือกที่จะ สร้างความสัมพันธ์กับระบบทุนนอกชุมชน กล่าวคือ มีการส่งลูกหลานออกไปทำงานในเขต ตัวเมืองและกรุงเทพฯ หลายครอบครัว ซึ่งส่วนใหญ่มักจะเป็นกลุ่มที่เรียนจบตามเกณฑ์บังคับ ของรัฐ คือ มัธยมศึกษาปีที่ 6 บางรายเข้าไปทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมในโรงงานในเขต กรุงเทพฯ บ้าง หรือโรงงานที่อยู่ในเขตจังหวัดหนองคาย ขอนแก่น บ้าง สำหรับทุนที่กลุ่ม เกษตรกรริมโขงเลือกที่จะกู้ยืมนั้น ส่วนใหญ่บอกว่าจะเข้าสู่ระบบการกู้ยืมกับ ธกส. หรือธนาคาร เพื่อการเกษตรและสหกรณ์ โดยนำมาลงทุนในการปลูกพืชที่เป็นผลผลิตเชิงพาณิชย์เป็นหลัก ไม่ว่าจะเป็นมะเขือเทศ ต้นยาสูบ ถั่วเหลือง ยูคาลิปตัส และยางพารา รวมทั้งปลูกข้าวตาม ฤดูกาลด้วย เนื่องในช่วงปี พ.ศ. 2553-2557 สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร (สศก. เขต 3) มี นโยบายส่งเสริมให้เกษตรกรในแถบจังหวัดหนองคายโดยเฉพาะในพื้นที่ริมแม่น้ำโขงนี้ปลูกพืช เศรษฐกิจสำคัญ โดยได้กำหนดเป็นแผนยุทธศาสตร์ในการพัฒนาเศรษฐกิจของจังหวัดที่เรียกว่า “ยุทธศาสตร์มะเขือเทศ” แม้ว่าวิถีชีวิตของผู้คนส่วนใหญ่จะผูกพันอยู่กับวัฒนธรรมข้าวก็ตาม แต่ ชาวบ้านก็อธิบายว่า “ปลูกบักเขือเทศตอนยามแล้ง ฝนเขาเนอะ ที่ปลูกในที่นาก็ต้องไถดินให้ แล้วชะก่อน เกียวข้าวแล้วชะก่อน พ่อแม่พาไถไ้ไถดินก็ต้องไถไว้ก่อน บักเขือเทศกะจั่งสิ

ปลูกที่หลัง บางทีก็กะปลูกน้ำที่ปลูกข้าวปลูกน้ำได้ นั่นละ ที่ริมโขงบางทีก็กะเป็นทรายเนอะ แต่กะปลูกถั่วปลูกบักเขือเทศกะได้” (แม่เอี่ยม, สัมภาษณ์, มกราคม 2552) การต่อรองในการใช้พื้นที่ทำกินที่มีจำกัดบางครั้งชาวบ้านก็เลือกที่จะปลูกพืชเศรษฐกิจตามริมแม่น้ำโขง ซึ่งดินส่วนใหญ่ไม่สามารถปลูกข้าวหรือพืชใหญ่ชนิดอื่นได้ อีกทั้งพืชเหล่านี้ก็มีช่วงระยะเวลาการดูแลสั้น ๆ ก็สามารถเก็บเกี่ยวได้ แล้วนำส่งขายเข้าโรงงานแปรรูปในตัวจังหวัดหนองคายซึ่งมีโรงงานผลิตซอสมะเขือเทศอยู่หลายแห่ง

ส่วนการสร้างพื้นที่ทางสังคมร่วมกันระหว่างฝั่งไทยกับฝั่งลาวในชุมชนอ่างปลาบึกในฐานะที่เป็นอาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงร่วมกัน พบว่าบริเวณริมอ่างปลาบึกฝั่งลาวในช่วงฤดูแล้งจะมีการปลูกพืชเศรษฐกิจหลายอย่าง ทั้งพริก ใบยาสูบ และมะเขือเทศ ซึ่งชาวบ้านเล่าให้ฟังว่า

- ผู้วิจัย: สวนนี้กว้างเนอะ ปลูกต้นอ้อยยังแน่นละนี่
 ชาวบ้านอ่าง: ปลูกหลายแนว ทั้งมากเผ็ด (พริก) ยาสูบ แต่ส่วนหลายปลูกหมากเลน (มะเขือเทศ)
 ผู้วิจัย: ปลูกกินอ้อยปลูกขายน้อ คือเอ็ดหลายไร่แท้
 ชาวบ้านอ่าง: ปลูกขายส่งโรงงานพันธุ์ละ
 ผู้วิจัย: ส่งโรงงานทางใดละ อยู่ฝั่งไหน
 ชาวบ้านอ่าง: กะส่งขายทั้งสองฝั่งนั่นละ ฝั่งใดให้ราคาดีกะส่งฝั่งนั้น ทางลาวกะมีโรงงานคือกัน แต่ส่วนหลายอยู่ฝั่งทางพันธุ์เนอะ

แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างหมู่บ้านทั้งสองที่เชื่อมโยงในฐานะอาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงที่กระแสนและเศรษฐกิจหลังไหลเข้ามายังชุมชนชายขอบของพวกเขา ทั้งนี้ชาวบ้านส่วนใหญ่หากมีพื้นที่ทำนาก็จะให้ความสำคัญกับการทำนาก่อน แต่หลังฤดูกาลเก็บเกี่ยวแล้วก็จะเปลี่ยนไปปลูกพืชเศรษฐกิจที่ปลูกในช่วงสั้น ๆ และใช้พื้นที่ดินที่ไม่สามารถปลูกข้าวได้มาปลูกพืชเหล่านี้ โดยเฉพาะริมแม่น้ำโขง รวมทั้งบริเวณเกาะดอนขนาดใหญ่กลางแม่น้ำโขงด้วย นอกเหนือจากนี้ตามเชิงเขาซึ่งเป็นพื้นที่ของรัฐที่อยู่ในการดูแลของกรมป่าไม้ก็จะชาวบ้านบางส่วนก็จะปลูกกล้วย ซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจอีกตัวหนึ่งในชุมชนนี้ด้วยเช่นกัน

5.3.2 “เมียฝรั่ง”: การต่อรองภายใต้ระบบการแต่งงานข้ามวัฒนธรรม

ในขณะที่หลายครอบครัวของชาวบ้านในชุมชนริมโขงแห่งนี้มีชีวิตอยู่กับภาวะยากจนขั้นแค้น ลูกสาวชาวบ้านบางครั้งก็เดินทางออกนอกชุมชนเพื่อแสวงหาบางสิ่งบางอย่างที่ญาติพี่น้องและพวกเขาต้องการสร้างจุดยืนและความมั่นคงในสถานการณ์ที่ต้องเผชิญในปัจจุบัน ก้าวอย่างทีลูกสาวชาวอ่างปลาบึกบางครั้งก็ได้เลือกเดิน นั่นก็คือ “สามีฝรั่ง” แน่นอนว่าชุมชนแห่งนี้มีหญิงสาวที่ได้แต่งงานกับผู้ชายฝรั่งไม่มาก คือ ณ วันนี้มี 3 ครอบครัว ซึ่งทั้งหมดอาศัยอยู่ในละแวกเดียวกัน การผันตัวเองของลูกสาวชาวอ่างปลาบึกกลุ่มนี้มีจุดหมายปลายทางเช่นเดียวกัน

คือ การพยายามที่จะก้าวออกไปจากความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับทุนโดยเลือกที่จะต่อรองและสร้างยุทธวิธีด้วยการยกระดับฐานะทางครอบครัวให้มีความมั่นคงและสมบูรณ์มากขึ้น เพื่อหลีกเลี่ยงความยากจน มีหญิงสาว 3 คนในหมู่บ้านผาตั้งผังไทยที่มีสถานภาพเป็น “เมียฝรั่ง” ณ วันที่ผู้วิจัยลงเก็บข้อมูลในพื้นที่ศึกษาแห่งนี้

ชาวบ้านหลายคนในชุมชนไม่ได้มองเรื่องการมีสามีฝรั่งของลูกสาวของชาวบ้านกลุ่มนี้ว่าเป็นเรื่องน่าอาย แปลก หรือไม่เหมาะสมแต่อย่างใด “เพิ่นมีบุญตัว ได้ผัวฝรั่ง ได้ไปเมืองฝรั่ง พ่อแม่กะสบาย มีบ้านใหญ่ พี่น้องกะสบาย บ่ทุกข์บ่ยากเด้อละ เห็นบ่พ่อเลขาขับรถคันบักใหญ่ ปลุกบ้านหลักบักใหญ่หนึ่งตัว” (สัมภาษณ์, มกราคม 2552) นี่คือนั่งเสียงของหญิงสาวคนหนึ่งคนแก่ในหมู่บ้านแห่งนี้ที่สะท้อนให้เห็นความคิดของผู้หลักผู้ใหญ่ในหมู่บ้านซึ่งเป็นที่เคารพนับถือของคนในชุมชน ที่เริ่มมองเรื่องการแต่งงานข้ามวัฒนธรรมเปลี่ยนไป ทุนกลายเป็นสิ่งที่มีอิทธิพลกับความคิดของชาวบ้าน คำพูดที่ทิ้งท้ายคือ “ช่างมันตัว ให้ได้ผัวรวยๆ กะพอ แต่งกับคนไทยกะบ่มีช้านี้ได้ แต่งกับไผ่กะได้ ญี่ปุ่น เจ๊ก แกว แต่ขอให้มันรวย มีเงินมีคำมาจุนเจือพี่น้องแม่พ่อกะพอตัว” หากย้อนกลับมาพิจารณาถ้อยคำข้างต้นจากทัศนะของคนในหมู่บ้านที่ยกมา เราจะพบว่าคำพูดของแม่เฒ่าผู้นี้บ่งบอกให้เห็นถึงการคลี่คลายทัศนคติที่มีต่อภาพลักษณ์ของผู้หญิงที่ไปแต่งงานกับ “สามีฝรั่ง” ที่คนในท้องถิ่นเรียกว่า “เมีย (ของ) ฝรั่ง” กล่าวคือมีทัศนะเป็นไปในเชิงบวกมากขึ้นและพยายามที่จะสร้างพื้นที่สำหรับลูกสาว (พวกเธอ) ให้เกิดขึ้นภายในชุมชน ดังจะเห็นได้จากหลังจากมีสองครอบครัวที่บ้านอยู่ในละแวกเดียวกันได้แต่งงานกับฝรั่งได้ 2-3 ปี พวกเธอก็ได้แนะนำและชักชวนให้ลูกสาวบ้านข้าง ๆ ใ้รู้จักกับเพื่อนชาวฝรั่งของสามี หลังจากนั้นหญิงคนที่ 3 ก็ได้แต่งงานตามคำแนะนำนั้น

ปรากฏการณ์ทางสังคมในชุมชนเล็ก ๆ ณ ชายแดนแม่น้ำโขงที่ยกมาให้เห็นข้างต้นเป็นภาพในชีวิตประจำวันอีกชุดหนึ่งที่น่าสนใจถึงภาพของ “เมียฝรั่ง” ที่เป็นคนละชุดกับเมียฝรั่งในยุคทหารจีไอที่เข้ามาในช่วงสงครามอินโดจีน ในปัจจุบันภาพการเดินทางเข้ามายังภูมิภาคกลุ่มแม่น้ำโขงของบรรดาชายฝรั่งทั้งหลายไม่ได้มีลักษณะเช่นในอดีต ซึ่งเราจะเห็นว่าไม่ได้เกิดจากบริบทของสงครามทางการเมือง หากแต่ทุกวันนี้การเดินทางเข้ามายังประเทศไทยและแถบกลุ่มน้ำโขงของชาวต่างชาตินี้ ส่วนใหญ่แล้วมีฐานะเป็น “นักท่องเที่ยว” (tourist) ไม่ใช่ “กองทหาร” (army) เหมือนยุคอดีตที่ผ่านมา ปัจจัยสำคัญที่ทำให้จำนวนนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติมีจำนวนมากขึ้น คือ นโยบายการส่งเสริมการท่องเที่ยวในภูมิภาคกลุ่มแม่น้ำโขงที่มีการเปิดพรมแดนข้ามชาติ การเดินทางเข้าออกสะดวกสบายรวดเร็วมากยิ่งขึ้น ซึ่งเป็นแนวคิดที่วางอยู่บนฐานของการพัฒนาในกระแสโลกาภิวัตน์

หากพิจารณาในแง่การเดินทางเข้ามาสู่ประเทศไทยของนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติ เรื่องราวดังกล่าวสามารถสะท้อนให้เห็นแนวคิดเรื่อง “เส้นเขตแดน” ว่า เส้นเขตแดนแห่งรัฐได้ลดความสำคัญลงไปแล้ว กล่าวคือ การที่นักท่องเที่ยวชาวต่างชาติโดยเฉพาะชาวตะวันตกที่เดินทางเข้ามาในภูมิภาคแม่น้ำโขงแถบชายแดนไทยลาวได้โดยง่ายดาย หากเทียบกับการที่คนไทยหรือคนลาวจะเดินทางเข้าไปในประเทศของชาวตะวันตกโดยเฉพาะชาวอเมริกาและยุโรป ซึ่ง

เป็นเรื่องราวที่ยุ่งยากลำบากหรือสำหรับบางคนแทบจะเป็นไปไม่ได้เลย “ถ้ารู้ว่าไปเมืองนอกแล้ว ไปหาแต่งงานกับฝรั่ง ตั้งแต่หนีข้ามมาฝั่งทางพี (ไทย) แล้ว ฝรั่งเห็นมาสัมภาษณ์เอาไป แต่ตอนนั้นกะหย่านอยู่ บักล้าหนีไปไกลบ้านกะเลยอยู่นี้ละ เขาบ่มี “บุญ” พอเนอะกะเลยบ่ได้ไป” (แม่ตุ้เกิด, สัมภาษณ์, มกราคม 2552) นี่คือการถ้อยเสียงของแม่ตุ้เกิดที่เล่าสู่ผู้วิจัยให้ได้ฟัง ลักษณะเช่นนี้ เราอาจมองได้ว่าพิธีการเข้าสู่เขตแดนรัฐชาติของตะวันตกแสดงให้เห็นถึง “ความศักดิ์สิทธิ์ของเส้นเขตแดน” ที่ยังคงดำรงอยู่อย่างเข้มข้นและชัดเจนกว่า ในขณะที่พิธีการของประเทศไทยและลาวในวันนี้นักกลับเป็นเพียงแค่การจัดระบบข้อมูลเพื่อสำรวจการเดินทางเข้า - ออกของผู้คนเท่านั้น ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี (2545: 4) ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับเรื่องการข้ามเส้นเขตแดนไว้ในบทความเรื่อง “ข้ามพรมแดน: กับคำถามเรื่องอัตลักษณ์ วัฒนธรรม พื้นที่และความเป็นชาติ” ว่า

“...รัฐชาติได้ถูกแปรสภาพให้กลายเป็นเพียงกลจักรหนึ่งทางการค้าของโลกยุคโลกาภิวัตน์ที่ซึ่งรัฐไม่ได้ผูกติดอยู่กับพื้นที่หรืออาณาเขตอีกต่อไป (*deterritorialized state*) และพรมแดนได้กลายเป็นพื้นที่ที่ทะลุผ่านได้ (*porous*) จะมีก็ได้ ไม่มีก็ได้ ไม่เสียหายอะไรตลาดการค้าเสรีในยุคที่ทุนนิยมมีระบบการผลิต การสร้างความเชี่ยวชาญเฉพาะทาง และการค้า มีความยืดหยุ่น และเคลื่อนย้ายได้เสมอ (*post-fordism*) เชื่อมมันในตนเองถึงขั้นที่ว่าอำนาจของความร่วมมือของทุนการค้าที่ไม่ผูกติดกับความเป็นประเทศจะทำให้พรมแดนกลายเป็นเพียงอนุสรณ์สถานของอำนาจแบบเก่า โดยที่รัฐจะลดบทบาทลงมาเพียงเฝ้าอำนวยความสะดวกและช่วยกำกับดูแลเท่านั้น (*regulatory role*)...”

นอกเหนือจากนี้ Appaduria (1996) ยังได้กล่าวให้เห็นถึงปัจจัยหลักที่ทำให้โลกเชื่อมต่อกันทำให้เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรม หรือการถ่ายทอดทางวัฒนธรรม (*transnational cultural flows*) ผ่านการเดินทางและการติดต่อสื่อสารในปัจจุบัน ดังคำกล่าวที่ว่า

“...ปัจจัยหลักสองประการที่ทำให้โลกเชื่อมต่อกัน คือ 1) การพัฒนาเทคโนโลยีของการสื่อสาร โทรคมนาคม การเดินทางที่ทำให้เกิดการถ่ายทอดข้อมูลทางวัฒนธรรม ทำให้คนมีปฏิสัมพันธ์ผ่านการบริโภคสื่อ 2) การเจริญเติบโตของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมซึ่งผนวกระบบเศรษฐกิจท้องถิ่นเข้าด้วยกัน เป็นระบบเศรษฐกิจโลก ทำให้เงินตรา แรงงาน สินค้า ไหลเวียนผ่านพรมแดนของรัฐชาติ และพรมแดนทางวัฒนธรรม..”

จากแนวคิดข้างต้น ชาวบ้านมองว่า “ฝรั่ง” เหมือนเป็นตัวแทนของทุนผ่านกระแสธารแห่งโลกาภิวัตน์ที่ได้เคลื่อนคลานเข้ามายังชุมชนชายแดนชนบทนี้ ด้วยมีเทคโนโลยีสมัยใหม่ มีการสื่อสารที่คล่องตัวและทันสมัย การเดินทางไปมายังดินแดนที่ห่างไกลทำได้สะดวกสบายและง่ายดาย ทำยที่สุดผู้หญิงชายขอบ ณ ชุมชนชายขอบที่ริมฝั่งโขงนี้หรือที่เรียกกันว่า “เมียฝรั่ง” ก็ถือเป็นผลิตผลจากผลพวงของกระแสสังคมสมัยใหม่ในยุคไร้พรมแดน ภาพของการมีปฏิสัมพันธ์กันระหว่าง “ผู้หญิงริมโขง” (อาจเป็นสาวไทยหรือสาวลาวก็ได้) กับ “ชายฝรั่ง” หรือการเดินทาง

ทางเข้าสู่ถนนสายเมียฝรั่งของผู้หญิงริมโขง จึงเป็นการท้าทายกระแสนิยมในโลกโลกาภิวัตน์ ซึ่งหากพิจารณาว่าพลังโลกาภิวัตน์และเศรษฐกิจแบบเสรีนั้น กลายเป็นแรงผลักดันให้ผู้หญิงจากครอบครัวยากจนหรือผู้หญิงที่มีความคับข้องใจเข้าสู่เส้นทางสาย “เมียฝรั่ง” เพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ ระบบทุนนิยมที่ปรากฏขึ้นในภูมิภาคแม่น้ำโขงนี้ไม่เคยปราณีหรือใส่ใจกับคนอ่อนแอและคนจน หนังสือพิมพ์ **The Nation** (14 June, 2004: 1-4A) ได้พาดหัวข่าวถึงคู่สามี-ภรรยาข้ามวัฒนธรรม (cross-cultural couples) ซึ่งเป็นภาพของผู้หญิงชาวอีสานกับชายชาวตะวันตกว่า

“...When Harry weds Somsir, business blooms...” “เมื่อเฮนรี่แต่งงานกับสมศรี...ธุรกิจก็ได้เบ่งบานขึ้นแล้ว...” ผู้หญิงอีสานหลายพันคน ได้ละทิ้งถิ่นฐานบ้านเกิด และทำที่สุดก็ได้แต่งงานกับชาวต่างชาติซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการเป็น “เมียฝรั่ง” (Mia Farang) ซึ่งเป็นเรื่องราวที่หนักอึ้งสำหรับพวกเขา บ้างก็ต้องอดทนอดกลั้นต่อคำสบประมาทดูหมิ่น ผู้หญิงเหล่านี้ต้องเก็บความชอกช้ำใจไว้ภายในกับการโดน “ตีตรา” นั้น ...แต่ในเบื้องหลังความจริงของการแต่งงานกับคนนอกวัฒนธรรม เป็นสิ่งที่เชื่อมโยงสัมพันธ์กับเรื่องของทุน การเงินหรือธุรกิจ และผลประโยชน์ที่ดีกว่าทางสังคม ซึ่งนำไปสู่การยอมรับของกลุ่มชนในชนบท สิ่งนี้ในที่สุดก็เริ่มที่จะเป็นเรื่องที่ยอมรับจากผู้คน โดยเฉพาะผู้มีอำนาจที่อยู่ในสังคม อันเป็นเรื่องราวที่สร้างความแปลกประหลาดใจและเป็นวิถีทางที่เกิดขึ้นจริงในสังคมอีสานทุกวันนี้...”

จากที่กล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยเห็นว่าวิถีเมียฝรั่งที่เป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นจริงในชุมชนชายแดนแม่น้ำโขงในวันนี้ เป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นว่าหญิงสาวในชุมชนชนบทชายแดนได้พยายามสร้างเวทีในการต่อรอง เพื่อสร้างตัวตนบนพื้นที่แห่งการปรับเปลี่ยนในมิติความสัมพันธ์กับภายนอกชุมชนมากขึ้น แม้การปฏิบัติการเช่นนี้จะยังไม่ค่อยเด่นชัดหรือชัดเจนก็ตาม แต่การแสดงถึงความสัมพันธ์กับทุน การมีเงิน มีบ้านใหม่หลังใหญ่โต มีฐานะความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น และกลายเป็นที่รับรู้ของชาวบ้านในชุมชน นั้นก็แสดงถึงการเลื่อนไหลของสถานภาพทางสังคมได้ ฉะนั้น สังคมจึงรับรู้และให้พื้นที่เพื่อให้ผู้หญิงชายแดนชนบทที่มีฐานะเป็นเมียฝรั่งนั้นได้ยืนอยู่ในสังคมทุนนิยมได้ อันนำไปสู่การรับรู้ความมีตัวตนของครอบครัวและชุมชนของพวกเขาด้วยอีกประการหนึ่ง

เมื่อเส้นเขตแดนดังกล่าว “พลาหมัว” ก็ยากที่จะข้ามพ้นจากภาพที่ปรากฏได้ เรื่องราวดังกล่าวเป็นเพียงแค่ภาพชั่วคราว ผู้หญิงในชุมชนชายแดนชนบทหลายคนยังโหยหาความมั่นคงในชีวิต ความมั่นคงว่าจะมีใครสักคนดูแลเอื้อเฟื้อคอยช่วยเหลือและให้ชีวิตที่ดีแก่พวกเธอและครอบครัว เพื่อจะได้มีพื้นที่ให้ยืนอยู่ในสังคม ทุกคนมีความมุ่งหวัง ทุกคนมีจุดหมาย แต่การสร้างหวังให้เป็นจริง หรือการไปให้ถึงจุดหมายปลายทางที่ตั้งใจไว้ ซึ่งพวกเธอทั้งหลายก็ต้องเดินทางไปบนถนนสายเมียฝรั่ง ซึ่งหลายคนต้องล้มลุกคลุกคลาน หลายคนไปไม่ถึงจุดหมาย ไปไม่ถึงฝั่งฝันและหลายคนก็หลงทาง ถนน “เมียฝรั่ง” ในโลกใบแคบๆ สำหรับชุมชนอ่างปลาบึกจึงเป็นเพียงภาพที่งดงามและโรยไปด้วยกลีบกุหลาบ ที่จะทำให้หญิงสาวกลายร่างมาเป็น

ซูปเปอร์วีตแมนที่จะมาช่วยเหลือผู้ตกทุกข์ได้ยาก นั่นก็คือ ครอบครัวของพวกเขาได้ แนนอน เส้นทางฝันของบรรดาเหล่าหญิงสาวที่เป็นเมียฝรั่งทั้งหลายนั้น ไม่ใช่ถนนที่มีชื่อว่า “มิตรภาพ” เพราะถนนสายเมียฝรั่งไม่มีจุดเริ่มต้นที่ชัดเจน แนนอน หรือตายตัวเป็นแบบแผน และไม่มีจุดที่สิ้นสุด ถนนสายชีวิตนี้ไม่มีรถประจำทางเพื่อนำพาพวกเขาไปยังจุดหมายปลายทาง แต่พวกเขาต้องวิ่ง วิ่งไป และแม้กระทั่งเหนื่อยแล้วก็ยังต้องคลานไป แนนอนว่าการที่เธอเลือกปฏิบัติการเช่นนี้เป้าหมายสำคัญก็คือ การได้กลับสู่ถิ่นฐานบ้านเกิดอย่างเต็มภาคภูมิ ดังนั้น ถนนสายที่มีชื่อว่าเมียฝรั่ง จึงฟังดูเหมือนไม่มีข้อยกเว้น น้อยๆ ทั่วไปให้ลัดเลาะไปได้ ไม่มีทางให้พวกเขาเลือกเพื่อที่จะเดินไปถึงจุดหมาย เหตุนี้ชีวิตเมียฝรั่งในชุมชนชนบทชายแดนแม่น้ำโขงจึงเปรียบเหมือน “Gateway หรือทางออกของคนจนตรอก” หญิงสาวในชนบทหลายคนเลือกที่จะก้าวข้ามออกมาจากบ้านเกิด โดยมุ่งหวังเพื่อไปให้ถึงฝั่งฝัน

“เมียฝรั่ง” กับภาวะที่ถูกบีบคั้น กดบังคับ กดขี่ หรือความทุกข์ยากแรงกดดันต่างๆ ของคนในพื้นที่ชายแดนที่เป็นชายขอบผลักดันให้ “พวกเขาเมียฝรั่ง” ต้องดิ้นรนต่อสู้และหาทางออกให้กับชีวิตและครอบครัวของพวกเขา บางครั้งภาวะจำยอมก็บีบบังคับให้พวกเขา “คิดนอกกรอบ” หรือกระทำการบางอย่างที่อยู่นอกเหนือความคาดหวัง หรือผิดระเบียบแบบแผนจารีตนิยมของชุมชนหรือสังคม ทั้งๆ ที่พวกเขารู้วิธีการหรือทางออกแบบนี้เสี่ยงอันตราย ผิดจารีตศีลธรรม หรือเต็มไปด้วยความมึนงงจากมุมมองของคนรอบข้าง แต่พวกเขาก็ต้องกระทำการเพราะอยู่ในภาวะจำยอม ภาวะจนตรอก และพร้อมที่จะต่อสู้ ต่อรอง หรือในภาษาอีสานเรียกว่า “โสตาย” ได้เสมอ

เรื่องราวชีวิตหรือเรื่องเล่าถนนสายเมียฝรั่งนี้ จึงเป็นกรณีตัวอย่างที่อาจเป็นเครื่องบ่งชี้ให้เรา “คนนอก” (outsider) ได้เข้าใจเศษเสี้ยวของชีวิตบางแง่มุมของหญิงสาวริมฝั่งโขงที่ถูกเรียกขานว่า “เมียฝรั่ง” ในสังคมอีสานยุคปัจจุบันนี้ได้ เรื่องราวชีวิตของพวกเขาสะท้อนแง่คิดให้พวกเราได้รู้จักหลายอย่าง ทั้งในแง่ของนโยบายการพัฒนาสู่ความทันสมัย นโยบายการพัฒนาหมู่บ้านที่มุ่งเน้นเรื่องเศรษฐกิจและการลงทุนข้ามชาติ ซึ่งนอกจากจะทำให้ชาวบ้านตัวเล็กๆ ที่มีถิ่นอาศัยอยู่ ณ ริมแม่น้ำโขงตามชนบทต้อง “ตกขอบ” กลายเป็นคนด้อยอำนาจแล้วยังเป็นการสนับสนุนส่งเสริมให้คนทุกข์คนจนตรอกเหล่านี้ต้องออกมาเผชิญโลกใบกว้าง “คนรวยกินข้าวมือละหมื่น คนทุกข์คนยากหลายคนใช้เงินเดือนไม่ถึงพัน” (สัมภาษณ์, ธันวาคม 2551) การพัฒนาทำให้เกิดความไม่เท่าเทียม คำกล่าวอ้างของชาวบ้านอ่างปลาบึกผ่านเสียงสะท้อนที่ว่า “เพิ่นคือจะเฮ็ดบุญไว้หลาย เพิ่นจึงรวยขนาด” เป็นถ้อยคำที่เรียบง่าย แต่แฝงนัยที่เสียดแทงอย่างรุนแรง ในปัจจุบันอำนาจทุน (เงิน) เป็นสิ่งที่มนุษย์นิยมมากขึ้นมา ในทางตรงข้ามอำนาจทุน (เงิน) กลับกลายมาเป็นสิ่งที่ใช้สมมติความเป็นมนุษย์ขึ้นในสังคมด้วยเช่นกัน กล่าวคือ สมมติให้คนนั้นต้องเป็น “คนรวย คนจน เมียฝรั่ง เมียลาว หรือโสเภณี” ฯลฯ ทุนในนามของเงินจึงกลายเป็นสิ่งที่อยู่นอกเหนือการควบคุมของพวกเขาอีกต่อไป

5.3.3 “Home Stay กับบั้งไฟพญานาคอยู่อ่างปลาบึก”:

การต่อรองภายใต้เวทีการท่องเที่ยว

ในชุมชนอ่างปลาบึกเป็นพื้นที่ท่องเที่ยวที่อยู่ในบัญชีรายชื่อของจังหวัดหนองคายอีกแห่งหนึ่ง ซึ่งมีทั้งการท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติ ประเพณี และวิถีชีวิตริมแม่น้ำโขง การท่องเที่ยวในระยะแรกของชุมชนแถบริมฝั่งโขงเป็นการเยี่ยมชมธรรมชาติและแม่น้ำโขงที่มีภูเขาล้อมรอบ เป็นพื้นที่ที่มีความแตกต่างจากสภาพภูมิศาสตร์กายภาพโดยทั่ว ๆ ไปในภาคอีสาน เพราะเป็นเส้นทางที่มีทั้งแหล่งศาสนสถานสำคัญ ภูเขา น้ำตก แม่น้ำ และพืชพันธุ์ต่างๆ หลังจากนั้นเมื่อประมาณสัก 4 ปีที่ผ่านมา จังหวัดได้ยกระดับให้ชุมชนอ่างปลาบึกในนามบ้านผาตั้งเป็นแหล่งท่องเที่ยวแบบ Home Stay และเป็นจุดชมปรากฏการณ์ธรรมชาติที่มีชื่อเสียงของจังหวัดในช่วงเทศกาลออกพรรษาอีกแห่งหนึ่ง นั่นก็คือ “ชมบั้งไฟพญานาคที่อ่างปลาบึก” การนำเสนอภาพของชุมชนชนบทที่พยายามแข่งชิงภาพวัฒนธรรมของชาวบ้านริมโขงแบบหยุดนิ่ง ตายตัว ไม่มีการเคลื่อนไหว อันเป็นการตอกย้ำและผลิตซ้ำความเป็นชายขอบให้เกิดขึ้นกับชุมชนนี้โดยอ้อมภายใต้ความสัมพันธ์กับกระแสการท่องเที่ยว ชุมชนอ่างปลาบึกได้พยายามต่อรองเพื่อเข้าไปมีบทบาทในเวทีการท่องเที่ยวในสถานการณ์ที่ต้องเผชิญในยุคปัจจุบัน ซึ่งสามารถจำแนกออกได้เป็น 2 ลักษณะ ดังนี้

1) การนำเสนอภาพชุมชนชนบทและวิถีกรรมริมโขงกับ Home Stay

ในแง่พื้นที่ทางกายภาพของชุมชนอ่างปลาบึกพบว่า เป็นชุมชนที่เป็นแอ่งที่ราบริมแม่น้ำโขงที่มีภูเขารายรอบ พื้นที่แห่งนี้ได้รับการรณรงค์ให้เป็นพื้นที่แห่งการท่องเที่ยวของจังหวัดมานานกว่า 5 ปีแล้ว การเดินทางมาท่องเที่ยวส่วนใหญ่เป็นการเดินทางผ่านมิโซะเป็นจุดที่จะต้องแวะพักค้างแรมเนื่องจากยังเป็นชุมชนหมู่บ้านชนบททั่วไป หมู่บ้านอ่างปลาบึกไม่ไกลจากตัวจังหวัดหนองคายมากนักถ้าเป็นรถยนต์ก็ใช้เวลาเดินทางเพียง 30 นาที เหตุนี้การประชาสัมพันธ์ของชุมชนนี้จึงมุ่งเน้นถนนสาย 211 ซึ่งเป็นถนนเลาะเลียบริมน้ำโขงว่า เป็นถนนที่สวยงามด้วยวิวของธรรมชาติและแม่น้ำโขง รวมทั้งยังอุดมไปด้วยกลิ่นอายของชุมชนชนบทริมโขงทั้งดงามและบริสุทธิ์ (หนังสือคู่มือนำเที่ยวจังหวัดหนองคาย, 2549) ชีวิตของชาวบ้านและริมโขงนี้ยังมีวิถีชีวิตผูกพันอยู่กับการเกษตรหลากหลาย หมู่บ้านผาตั้งอ่างปลาบึกเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ในท่าเลของเส้นทางหลักสำหรับแหล่งท่องเที่ยวของจังหวัดหลายจุด เช่น วัดพระเจ้าใหญ่องค์ตื้อ วัดหินหมากเป้ง หมู่บ้านท่าบอยาสูบ สวนรุกขชาติน้ำตกธารทอง น้ำตกตาดเสริม วัดผาตากเสื้อ เป็นต้น การเที่ยวของนักท่องเที่ยวก็มักแวะตามสถานที่สำคัญๆ ดังกล่าวข้างต้น ด้วยเหตุนี้ในชุมชนตามเส้นทางดังกล่าวก็จะมีที่พักที่พักรว บ้างก็เป็นโรงแรมขนาดเล็ก ๆ บ้างก็เป็นรีสอร์ทขึ้นหลายแห่ง นอกเหนือจากนี้ยังมีการพัฒนาบ้านพักของตนเองให้กลายเป็นที่รองรับนักท่องเที่ยวตามเทศกาลด้วย

เมื่อราว 2-3 ปีที่ผ่านมา พ่อก้านผาตั้งพบว่า เมื่อลูกเขยที่เป็นฝรั่งกลับมายังหมู่บ้านของตนพร้อมกับหลานๆ ได้มาเห็นบรรยากาศ แล้วชื่นชอบในความเป็นชนบทที่ปะปนอยู่ริมแม่น้ำโขงทั้งดงาม เนื่องจากในตัวจังหวัดมีฝรั่งหลายชาติเข้ามาพักอยู่ในชุมชนริมโขงในรูปแบบของ Home Stay จำนวนมาก โดยเฉพาะชุมชนใกล้เคียง กับท่าเสด็จซึ่งเป็นจุดข้อบึงสำคัญของเมืองหนองคาย ด้วยเหตุนี้พ่อก้านจึงได้รับคำแนะนำจากลูกเขยและได้ไปพบเห็นบรรยากาศในตัว

จังหวัดจึงได้คิดและเสนอเป็นยุทธศาสตร์ของชุมชนในฐานะที่เป็นหมู่บ้าน Home Stay ดังปรากฏผ่าน Slogan ของชุมชนบ้านผาตั้งอ่างปลาบึกแห่งนี้ (ดังภาพประกอบ)

ภาพที่ 18: คำขวัญประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวประจำอำเภอสังคมและบ้านผาตั้ง
แสดงอยู่หน้าหมู่บ้านผาตั้ง อำเภอสังคม จังหวัดหนองคาย

พ่อกำนันผาสีได้แนะนำนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติให้มาแวะพักผ่อนหรือมาดูบรรยากาศของหมู่บ้านริมโขง แล้วได้ริเริ่มที่จะให้กลุ่มชาวบ้านที่ต้องการเข้าร่วมโครงการบ้านพักแบบ Home Stay ให้กับกลุ่มนักท่องเที่ยว แต่ก็ไม่ค่อยได้รับการตอบรับจากชุมชนมากนัก เพราะหลายคนมองว่านักท่องเที่ยวคงต้องการความสะดวกสบาย บ้านเรือนของตนคงไม่เหมาะสม “บ้านแม่บ่สะอาด ลูกหลายกะหลายคน บ่กล้าให้เพิ่นมาอยู่หน้าดอก อยากรายเพิ่น” (แม่ตู้คำดี, สัมภาษณ์, ธันวาคม 2551) ด้วยเหตุนี้พ่อกำนันจึงใช้บ้านของตนเองเป็นบ้านต้นแบบ และใช้รองรับนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาค้างคืน ซึ่งมีทั้งฝรั่งบ้าง นักศึกษาจากกรุงเทพฯ บ้าง คณะครูโรงเรียนในจังหวัดใกล้เคียงที่เข้ามาขอใช้สถานที่ในการทำกิจกรรมต่างๆ บ้าง

บ้านของพ่อกำนันจึงกลายเป็นจุดที่ชาวบ้านส่วนใหญ่แนะนำให้มาพูดคุยและซักถามหรือแนะนำมาให้พักก่อน ซึ่งถ้าหากมีนักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาในชุมชนบ้านของพ่อกำนันก็มักจะกลายเป็นที่รับรองของนักท่องเที่ยวไป โดยชาวบ้านส่วนใหญ่ให้เหตุผลว่า บ้านเรือนของ

ตนไม่สะอาด วุ่นวาย มีลูกมีหลานเยอะ คนเยอะ และไม่เหมาะจะใช้รับรองแขกบ้านแขกเมือง เดี่ยวจะเสียชื่อเสียงของหมู่บ้านไป นอกเหนือจากนี้แล้ว ชาวบ้านก็มองไม่เห็นความสำคัญหรือประโยชน์ของการเปิดบ้านเป็นที่พักให้กับนักท่องเที่ยว เพราะ “เพิ่งมาพักก็พักได้อยู่ บ่อยๆ เอาเงินเอาทองเฟ้นดอก มันบ่แม่นมาพักก็ต้องเก็บเงิน เอาให้พักแบบที่แบบน้องยังจะดีกว่าเก็บเงินนำเฟ้น มันบ่เข้าใจ (ไม่สบายใจหรอก) ดอก” (แม่ตุ้เกิด, สัมภาษณ์, มกราคม 2552) ชาวบ้านส่วนใหญ่จึงไม่ค่อยเปิดพื้นที่ให้บ้านเรือนของตนกลายเป็น Home Stay ตาม Slogan ที่หน่วยงานภาครัฐในท้องถิ่นพยายามสื่อสารให้คนภายนอกได้รับรู้

แต่สำหรับคนที่แวะเวียนมาดูอ่างปลาบึกโดยคิดว่า “น่าจะเป็นที่เลี้ยงปลาบึกขนาดใหญ่” (นักท่องเที่ยว, สัมภาษณ์, มีนาคม 2552) ที่เป็นเหมือนการทำประมงน้ำจืด ชาวอ่างปลาบึกรู้ว่าคำว่า “อ่างปลาบึก” ดูจะสะดุดตาสะดุดใจคนภายนอกชุมชนมาก แต่เนื่องจากวัฒนธรรมปลาบึกได้เลือนหายไปจากชุมชนแห่งนี้มานานแล้ว เหลือเพียงร่องรอยความคิดและจินตนาการบวกกับเรื่องเล่าที่ยังคงอยู่ในความทรงจำ ชาวบ้านมีวิถีชีวิตผูกพันอยู่กับการเกษตรริมแม่น้ำโขง วิธีการทำประมงหาปลาตามลำน้ำโขง การปลูกพืชผักสวนครัวริมโขงที่มีบรรยากาศและโชดหินเย็นไปในแม่น้ำโขง จึงดูเหมือนจะเป็นสิ่งที่นักท่องเที่ยวในเชิงธรรมชาติจะสนใจและให้ความสำคัญ การนำเสนอภาพของความเป็นชุมชนชนบท ชุมชนที่มีวิถีชีวิตผูกพันอยู่กับแม่น้ำโขงทำให้นักท่องเที่ยวบางกลุ่มเริ่มแวะเวียนผ่านมายังหมู่บ้านนี้ การนำเอาพืชผักของป่าต่างๆ เช่น หน่อไม้ เห็ด แผลง และปลาน้ำโขง มาขายตามเพิงริมถนนก่อนเข้าสู่เขตอำเภอสังขาม หรืออยู่ในบริเวณหน้าตึกธารทองจึงเป็นภาพของชาวบ้านขายสินค้าที่อยู่ในธรรมชาติอยู่ในชุมชนของตน รวมทั้งสินค้าที่ได้มาจากฝั่งน้ำอีกฝากหนึ่ง “เห็ดนี้ได้มาแต่ฝั่งโขง (ฝั่งลาว) ปลานี้คนบ้านทางโขงเอามาขายให้ตัว (ฝั่งลาว)” ไม่ใช่แค่ผลผลิตทางการเกษตรเท่านั้น เมื่อชาวบ้านเรียนรู้ว่า “ความเป็นลาว” ขายได้ ก็มีการนำเอาผ้าชิ้นผ้าจากฝั่งโน้นมาขายเป็นของที่ระลึกบ้างสำหรับนักท่องเที่ยว แต่ก็ยังมีปริมาณที่ไม่มากนัก

ในเวทีการท่องเที่ยวของชุมชนชายแดน ภายใต้เงื่อนไขของความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่เหลื่อมล้ำหลายอย่างระหว่างชาวชุมชนอ่างปลาบึกกับกระแสการท่องเที่ยว ทำให้ชาวอ่างปลาบึกได้ออกมาต่อรองภายใต้เงื่อนไขที่จำกัด โดยชาวชุมชนอ่างปลาบึกได้เลือกนำเสนอตัวในฐานะ “ชุมชนชนบทที่อุดมไปด้วยธรรมชาติสองฝั่งโขง” และเป็นจุดที่ใช้ “ชมปรากฏการณ์บั้งไฟพญานาคอีกแห่ง” มาเป็นกลยุทธ์ที่ใช้ในการต่อรองเพื่อสร้างพื้นที่ให้คนเมืองหรือนักท่องเที่ยวที่โหยหาความเป็นธรรมชาติ ความเป็นชนบทเข้ามาสัมผัสสัมผัส แม้จะเป็นเพียงการต่อรองที่ดูไร้พลัง แต่พวกเขาก็เลือกเอาชีวิตของตน คือ ชนบท และความสัมพันธ์ไทยลาวมาเป็นตัวแปรในการสร้างเวทีการท่องเที่ยวอีกรูปแบบหนึ่ง

2) การนำเสนอภาพชุมชนที่เป็นจุดชมปรากฏการณ์บั้งไฟพญานาคอีกแห่งหนึ่ง

บั้งไฟพญานาค เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 (วันออกพรรษา) ของทุกๆ ปี ในวันนั้น ตั้งแต่ช่วงหัวค่ำเป็นต้นไปในแม่น้ำโขงจะพบเห็นลูกไฟสีแดงอมชมพู พุ่ง

ขึ้นจากน้ำแล้วหายไปในอากาศ โดยไม่ได้หรีเล็กลง ขนาดมีทั้งลูกใหญ่ และเล็ก พบได้ในทุก
อำเภอตลอดแนวลำน้ำโขง แต่ที่พบมากที่สุด คือ อำเภอพนมพิสัย (คู่มือนำเที่ยวจังหวัด
หนองคาย, 2549)

“บั้งไฟพญานาคหรือลูกไฟทิพย์นี้มีความประหลาดมหัศจรรย์ไม่เหมือนใคร คือ
ไม่มีควัน ไม่มีหาง และไม่โค้งหรือย่นตกลงมาจะลอยเฉยๆ ไม่ลอยตรงขึ้นไปบน
ท้องฟ้าจนลับตา เป็นลูกไฟที่ไม่มีเสียงเสียดสีกับชั้นบรรยากาศ อาจขึ้นไกลหรือใกล้ฝั่ง
ไม่กำหนด และไม่มีประกายไฟเหมือนกับวัตถุที่มนุษย์ประดิษฐ์ขึ้น แต่ปีนี้บั้งไฟ
พญานาคขึ้นทั้ง 2 วัน ทั้งวันออกพรรษาไทย วันที่ 28 ตุลาคม และวันออกพรรษาลาว 29
ตุลาคม เชื่อกันว่าพญานาคมาจากเมืองบาดาลใต้แม่น้ำโขง จุดบั้งไฟพญานาคส่งขึ้นเพื่อ
เป็นทางให้พระเจ้าเสด็จลงมาโปรดสัตว์ในโลกมนุษย์ในวันออกพรรษา ขนาดของลูกไฟ
โตเท่าบาตรพระ ขนาดกลางเท่าผลส้ม ขนาดเล็กเท่าไข่ไก่ เวลาที่เกิดขึ้นเริ่มตั้งแต่หก
โมงเย็นถึงตีสอง จำนวนลูกไฟที่เกิดขึ้นบริเวณหนึ่งๆ จะมีจำนวนไม่แน่นอน บางแห่งมี
มากถึง 50-100 ลูกหรือมากกว่านั้น”

ชุมชนอ่างปลาบึกเป็นหนึ่งในจุดที่มีปรากฏการณ์บั้งไฟพญานาคเกิดขึ้น “วันนี้ผู้คนไม่ได้มาดูปลาบึกแล้ว แต่ทุกคนนักท่องเที่ยวมาดูบั้งไฟของพญานาคแทน” นี่คือการเสี่ยงของพ่อตู้เคน
พรานปลาบึกคนสุดท้ายที่ได้บอกเล่าให้ผู้วิจัยฟัง คนหลายร้อยหรือบางปีเป็นพันคนเดินทาง
มายังอ่างปลาบึกในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 ที่เรียกว่าวันออกพรรษา ซึ่งปรากฏการณ์นี้เกิดขึ้น
เมื่อไม่นานสัก 3-4 ปีที่ผ่านมา แม่ตู้เกิดเล่าว่า “มีแม่ชีมาแต่หนองคาย เพื่มน้ำแห่งนั้นสมาริมือ
ออกพรรษาหวัง 3-4 ปีมานี้ละ แล้วกะเห็นบั้งไฟขึ้นมาจากน้ำโขง ตั้งแต่นั้นมาทะเลได้แจ้งให้กับ
อำเภอได้รู้ ตั้งแต่นั้นมามีคนมาเที่ยวมาเบ่งบั้งไฟทุกปี ปีนี้หลายกว่าปีที่แล้ว คนคือลือจึก
หลายขึ้นนะ” (สัมภาษณ์, ตุลาคม 2551) หลังจากนั้น ในทุกๆ ปีก็มีประเพณีขึ้นในชุมชน
แห่งนี้ ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานของรัฐและองค์กรในท้องถิ่นต่างๆ มากขึ้น บริเวณ
อ่างปลาบึกก็กลายเป็นเวทีการค้าการขาย เป็นตลาดนัดชั่วคราว มีข้าวของสินค้าต่างๆ มาขาย
เหมือนงานวัด “เสื้อมือสองครีบ ไก่ย่างส้มตำกะ น้ำอัดลมกะมี เหล้ากะมีเต๋อ เอาปลาเผา หรือ
ข้าวจี๊ละ” นี่คือการเสี่ยงที่เล็ดลอดออกมาจากเวทีอ่างปลาบึกในคำคืนวันออกพรรษาที่ผู้วิจัยไปนั่งจับ
จ้องเพื่อเพ่งมองตามหาแสงไฟที่จะพวยพุ่งขึ้นสู่ท้องน้ำในนาม “บั้งไฟพญานาค” ซึ่งผู้วิจัยก็ไม่
เคยเห็นปรากฏการณ์นี้มาก่อนเลย

งานบั้งไฟพญานาคที่อ่างปลาบึก กลายเป็นงานประจำปีทำให้ชุมชนดูคึกคัก มีผู้คนมาก
หน้าหลายตา ต่างที่ต่างถิ่นเดินทางเข้ามายังหมู่บ้านนี้ พื้นที่ดังศาลของเจ้าพ่ออ่างปลาบึก ณ
วันนี้กลายเป็นที่ตั้งวงเหล้าของเหล่านักท่องเที่ยว เป็นที่นอนรอดูปรากฏการณ์ที่ไม่รู้ว่าจะขึ้น
ตอนไหน เวลาใด มากน้อยเท่าไร เป็นที่ให้เด็กๆ วิ่งเล่นไล่หยอกล้อกัน เป็นที่เมียฝรั่งพาสามีมา
นั่งดูร่วมกัน เมื่อปี 2546 สำนักข่าวไอทีวี (ITV) ได้นำเสนอข่าวเกี่ยวกับปรากฏการณ์บั้งไฟ

พญานาคว่าเป็นผีมือของทหารลาวเป็นคนยิงปืนขึ้นไป เรื่องราวดังกล่าวได้นำมาซึ่งความขัดแย้ง และวิพากษ์วิจารณ์กันมากในช่วงเวลานั้น อย่างไรก็ตาม ณ วันนี้ (พ.ศ.2551) เสียงพุดคุยที่แว่วผ่านมาจากกลุ่มนักท่องเที่ยวที่นั่งรอชมปรากฏการณ์บั้งไฟพญานาคนี้กล่าวว่า “คนลาวฝั่งทางโพ้นแม่น้ำโขงมาเบิ่งคือกัน อ่างกะอยู่บักไกลเนอะ คนมีบ่หลายไฟสีมายิงปืนขึ้นกลางน้ำเนอะ” ความคิดข้างต้นดูจะสอดคล้องกับถ้อยคำในหนังสือนำเที่ยวเมืองหนองคายว่า

“เมื่อปี พ.ศ.2546 เป็นปีที่ไอทีวีทำข่าว และมีหนังเรื่อง 15 ค่ำ เดือน 11 ซึ่งสำนักข่าวและสื่อมวลชนได้สร้างขึ้นมาทำให้เรื่องบั้งไฟพญานาคเป็นเรื่องสร้างแต่งขึ้น ทำให้คนไทยทะเลาะกันทั้งประเทศด้วยความเห็นที่แตกต่างกันจนเจ้าอินตาฟ้ายัง เจ้าลาวที่เหลืออยู่ได้ส่งสมบัติพญานาคมาให้ 3 ชุด ได้แก่ 3 วัดที่จังหวัดหนองคายและบั้งไฟพญานาคที่สามารถจับต้องได้ก็ปรากฏและเก็บบูชาไว้ที่พิพิธภัณฑ์สมบัติพญานาค ที่วัดหลวงโพนพิสัย เป็นลูกสีแดง 3 ลูก สีขาว 1 ลูก เพื่อสยบความริ้วรานและเป็นหลักฐานว่ามีจริง โปรดมาชมพร้อมกับปรากฏการณ์บั้งไฟพญานาคที่นี่... ขอให้ท่านสำรองห้องพักและการเดินทางไปและกลับล่วงหน้า...”

(หนังสือคู่มือนำเที่ยวจังหวัดหนองคาย, 2549)

แต่สำหรับชาวอ่างปลาบึกแล้ว ถ้อยคำที่บอกว่า “ชมบั้งไฟพญานาค...ที่อ่างปลาบึก” ดูจะแปลกต่างและยังถือเป็นการผลิตซ้ำ “ปลาบึก” ให้กลายมาเป็นแรงกระตุ้นใจเพื่อต่องรองในเวทีการท่องเที่ยวว่าด้วยบั้งไฟพญานาค ซึ่งในขณะนี้มิชมนชนริมแม่น้ำโขงหลายพื้นที่หลายจังหวัดต่างช่วงชิงนิยามพื้นที่บั้งไฟพญานาคกันอย่างเข้มข้น “มาเบิ่งบั้งไฟพญานาค อยู่อ่างปลาบึก ให้มาช่วงบาย ๆ แวะมาเรื่อย ๆ นำวัดพระเจ้าองค์ตื้อสีชมพู วัดหินหมากเป้ง ไปน้ำตกธารทอง วัดผาตากเสื้อ ก็จะเห็นทิวทัศน์ฝั่งลาว แม่น้ำโขงชัดเจน งามหลายदे แล้วกะจั่งมาเบิ่งบั้งไฟกะได้” (สัมภาษณ์, ตุลาคม 2551) นี่คือถ้อยคำที่อำมาตย์หลายได้แนะนำผู้วิจัยที่จะเดินทางมาจากทางจังหวัดหนองคายเพื่อสังเกตการณ์ในพื้นที่ศึกษาในช่วงเวลาดังกล่าว การต่องรองเวทีการท่องเที่ยวสำหรับชุมชนอ่างปลาบึกแต่ละชุดความคิด จึงแสดงให้เห็นยุทธวิธีที่ต่างมุมมองแตกต่างกันไป แต่ทั้งหมดล้วนแสดงให้เห็นถึงการพยายามนิยามความหมายของชุมชนชายแดนแม่น้ำโขงในฐานะเป็นชุมชนอาณานิคมร่วมกัน

นอกจากทัศนะข้างต้นแล้ว การให้ความหมายของบั้งไฟพญานาคของกลุ่มชาวบ้านอ่างปลาบึกก็ยังเป็นการนำเสนอความคิดที่เลื่อนไหลและพลิกผันผิดแผกจากความคิดกระแสหลัก คือการให้ความหมายของบั้งไฟพญานาคในฐานะที่ชาวบ้านเรียกว่า “บั้งไฟผี” ไม่ใช่ “บั้งไฟพญานาค” ตามที่คนส่วนใหญ่รับรู้สะท้อนให้เห็นการตีความในมุมมองของชาวบ้าน “บั้งไฟผีเกิดทุกๆ วันพระวันศีลนั้นละ เห็นมาแต่ใด แต่บ่ใส่ใจ ไปจับปลาลงน้ำยามกลางค่ำกลางคืนกะเห็นแต่ที่มีหลายกะคือวันออกพรรษานี้แหละ คนลาวเห็นได้ไคมา แต่พอคนไทยเห็นก็เป็นเรื่องใหญ่เรื่องโต เป็นการท่องเที่ยว มีคนมาเบิ่งมาแห่งหลาย จั่งว่าคนไทยเฮ็ดหยั่งกะเสียงดังฟังแจ้งเบ็ด

นั้นละเนอะท้าว.." (พ่อต๋นบุญมี, สัมภาษณ์, มีนาคม 2552) จากบั้งไฟพญานาคที่แสดงเป็นพุทธรูปชากลายมาเป็น "บั้งไฟผี" น้ำผึ้งเป็นเรื่องราวธรรมดาในสายตาของชาวบ้าน ซึ่งก็มีบางคนมองว่าอาจจะเป็น "ดวงวิญญาณของคนตายตั้งแต่ยุคใด ๆ สงคราม คนหนีตายข้ามโขง บางคนก็จมนลงในน้ำโขง เป็นศพเน่าให้ปลากิน ดวงวิญญาณหมดกรรมหมดเคราะห์แล้ว ซิได้ไปเกิดใหม่จึงกลายเป็นลูกไฟผีลอยผุดขึ้นมาจากน้ำกะได้" (พ่อต๋นหลวง, สัมภาษณ์, มีนาคม 2552) ทำให้เห็นแม้แต่นิยามความหมายของบั้งไฟพญานาคที่ชาวบ้านรับรู้ในชุมชนก็มีเรื่องเล่าแตกต่างกัน แต่ก็มีความหมายทั้งที่เชื่อมโยงให้เห็นในมิติวัฒนธรรมชุมชน มิติการเปลี่ยนแปลงการเมืองในชุมชน สองฝั่งโขงนี้ ตลอดจนมิติของการแสวงหาที่อยู่ที่ดีอยู่ในความคิดของกระแสหลัก ดังนั้น งานประเพณีบั้งไฟที่เกิดขึ้นในชุมชนจึงถูกให้ความหมายที่หลากหลายและในบริบทที่ซับซ้อน ด้วยกระแสทุน และการท่องเที่ยวดูเหมือนความหมายว่าด้วยชุดของบั้งไฟพญานาคที่เป็นบั้งไฟแสดงเป็นพุทธรูปชากลายในวันออกพรรษาจะมี Volume ที่ชัดเจนซึ่งก็ได้กลายมาเป็นเสียงส่งที่อยู่ในพื้นที่อาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงแห่งนี้ด้วยเช่นกัน

5.4 ความเคลื่อนไหวของการให้ความหมายของอาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขง

ในมุมมองของชาวบ้านอ่างปลาบึก

เนื่องจากความเป็นอาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขง หมายถึงความสัมพันธ์หรือการปะทะปฏิสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างคนไทยกับคนลาวที่อธิบายให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของพื้นที่และผู้คนข้ามเส้นเขตแดนรัฐชาติ และความเป็นอาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงมิได้มีความหมายที่อยู่ในการรับรู้ของความคิดกระแสหลัก แต่มีความหมายที่เกิดขึ้นเมื่อมีความพยายามที่จะสร้างความแปลกแยกและสร้างความเป็นอื่นให้เกิดขึ้นกับผู้คนที่มีความสัมพันธ์ต่อกัน ซึ่งมีทั้งการให้นิยามความหมายที่ดูเหมือนจะขัดแย้งและการประนีประนอมผสมผสานอยู่ร่วมกัน ดังนั้น ความเป็นอาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงเองจึงมีความหมายที่ซับซ้อน หลากหลาย และเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงไปตามความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับกลุ่มต่างๆ ทางสังคม และดำรงรูปอยู่ได้ในแบบที่หลากหลายมิติ เช่น ชุมชนริมโขง เครือข่ายทางสังคม อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ ความสัมพันธ์ทางเครือญาติ ฯลฯ อันอาจจะเป็นความสัมพันธ์ที่ซ้อนทับกันเพื่อช่วยสื่อสารให้ผู้อื่นได้รับรู้และเข้าใจในมิติของความสัมพันธ์ที่สามารถปรับเปลี่ยนได้ตลอดเวลา

ชาวชุมชนอ่างปลาบึกให้ความหมายความเป็นอาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงในหลายลักษณะ และลักษณะหนึ่งที่เด่นชัด ก็คือ พื้นที่ของชุมชนซึ่งมิได้หมายถึงหน่วยทางสังคมที่ยึดติดกับที่ตั้งหรือพื้นที่อย่าง "ตายตัว" ตามที่วาทกรรมรัฐได้พยายามกำหนดสร้างขึ้น ในกรณีของพื้นที่ศึกษาที่มีชื่อว่า "ชุมชนอ่างปลาบึก" เนื่องจากสภาพภูมิศาสตร์ทางกายภาพของแม่น้ำโขงในชุมชนนี้มีลักษณะคล้ายกับอ่างขนาดใหญ่ ซึ่งในอดีตมีปลาบึกอาศัยอยู่ชุกชุมเป็นจำนวนมาก ชาวบ้านแถบนี้ทั้งฝั่งไทยและฝั่งลาวจึงมักเรียกขานชุมชนและผู้คนในที่แห่งนี้ว่า "คนอ่างปลาบึก" เมื่อต้องสัมพันธ์กับกลุ่มคนอื่น หรือแม้แต่คนในชุมชนเดียวกันชาวบ้านก็เรียกชื่อพื้นที่ตั้งของหมู่บ้านตามสภาพของแม่น้ำโขงที่แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มแรกเป็นกลุ่มที่ตั้งถิ่นฐานดั้งเดิม

เริ่มแรกที่อยู่ในฝั่งลาวเรียกว่า “อ่างใหญ่” บางทีก็เรียก “คนบ้านอ่าง” ส่วนกลุ่มที่สองเป็นกลุ่มคนลาวที่แยกตัวออกมาจากฝั่งลาวข้ามแม่น้ำโขงมาตั้งถิ่นฐานยังฝั่งไทยด้วยเหตุผลหลายประการ ซึ่งที่ตั้งในบริเวณนี้ตามชื่อเรียกในภูมิรัฐศาสตร์ชาติไทยก็จะเรียกว่า “บ้านผาตั้ง” แต่ชาวบ้านชุมชนนี้ว่า “บ้านอ่าง” ซึ่งตรงกับคำเรียกชื่อหมู่บ้านเดิมในฝั่งลาว หรือบางครั้งก็รู้จักในนาม “อ่างปลาบึก” ซึ่งหมู่บ้านก็จะอยู่ใกล้กับ “อ่างน้อย” ที่อยู่ถัดขึ้นมาจากอ่างใหญ่อีกทีหนึ่ง (ดูภาพประกอบ)

ภาพที่ 19: แสดงพื้นที่ชุมชนที่เป็นอาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงในชื่อเรียกของชาวบ้านว่า “ชุมชนอ่างปลาบึก”

จากการศึกษากรณีชุมชนชายแดนแม่น้ำโขงในพื้นที่ภาคเหนือ คือเขตอำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงรายซึ่งอยู่ตรงข้ามกับเมืองห้วยทราย ประเทศลาว ก็พบว่าการสร้างความสัมพันธ์

ข้ามเส้นเขตแดนรัฐชาติที่เรียกว่า การสร้างเครือข่ายข้ามชาตินี้มีฐานอยู่บนความสัมพันธ์แบบเพื่อนบ้าน เครือญาติ ชาติพันธุ์ที่นำมาสร้างเป็นต้นทุนที่ชาวบ้านไม่เพียงสร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการปฏิสัมพันธ์ทางการค้าเท่านั้น แต่ยังเป็นเครือข่ายที่ผลิตซ้ำและขยายตัวมาสู่เครือข่ายความสัมพันธ์ข้ามชาติที่แน่นแฟ้นในด้านอื่นๆ เช่น ความสัมพันธ์ผ่านการแต่งงานเพื่อกระชับความแน่นแฟ้นทางเครือญาติ ความสัมพันธ์ด้านแรงงาน เป็นต้น นอกจากนี้ เครือข่ายข้ามชาติยังถูกนำมาใช้เพื่อหลบหลีกเลี่ยงจากการแสดงอำนาจของรัฐและระหว่างรัฐในการควบคุมการค้าโดยการแสวงหาพื้นที่อื่นๆ ร่วมกัน เครือข่ายทางการค้าที่เกิดขึ้นในยุคโลกาภิวัตน์จึงอาจกล่าวได้ว่ามีลักษณะเป็นชุมชนข้ามถิ่น/ข้ามชาติในอีกรูปแบบหนึ่งของวัฒนธรรมชาติแดน (โสภิตา, 2549: 145-146)

ความเชื่อในเรื่อง “เจ้าพ่ออ่างปลาบึก” เป็นความเชื่อในเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติหรือผีที่สถิตอยู่ในพื้นที่นั้น ได้ถูกนำมาใช้เพื่อสื่อความหมายถึงภาวะของผู้ที่อยู่ชายขอบ และรู้สึกที่กำลังถูกเอาเปรียบ อยู่ในภาวะของการตกขอบ ในอดีตเมื่อถึงเดือนเมษายน (เดือนสาม) ของทุกปีชาวบ้านอ่างปลาบึกทุกคนรอบครัวที่อาศัยอยู่ในชุมชนทั้งสองฟากฝั่งน้ำนี้จะเดินทางข้ามโขงมาฝั่งบ้านผาตั้งในปัจจุบัน ตรงบริเวณที่ชาวบ้านเรียกว่าหัวอ่างซึ่งเป็นที่ตั้งของ “ศาลเจ้าพ่ออ่างปลาบึก” ผู้ดูแลรักษาปลาศักดิ์สิทธิ์และเป็น “เจ้าน้ำเจ้าท่า” ที่ให้ความร่มเย็นเป็นสุข และบันดาลข้าวปลาอาหารให้แก่ผู้คนในชุมชน การร่วมไม้ร่วมมือกันของผู้คนทั้งสองฝั่งน้ำถือเป็นกิจกรรมที่กระทำเพื่อบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ร่วมกันที่เชื่อว่าเป็นคนที่นับถือ “ผีตัวเดียวกัน” ด้วยเหตุนี้ความเป็นชุมชนที่อยู่อาณาบริเวณเดียวกันของคนไทยกับคนลาวในชุมชนอ่างปลาบึกนี้ จึงมีความเด่นชัดและเข้มแข็งขึ้นด้วยพิธีกรรมการจับปลาบึก และเช่นไหว้ผีเจ้าพ่ออ่างปลาบึกในฐานะผีผู้คุ้มครองดูแลหัวน้ำในชุมชน นอกจากกิจกรรมการจับปลาบึกแล้วก็จะมีการทรงเจ้าเข้าผีโดยจะมีการอัญเชิญ “ผีเจ้าลาว” เพื่อมาช่วยทำนายทายทักเรื่องการจับปลาบึกอันเป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับความอุดมสมบูรณ์ (fertility rite) ในวิถีชีวิตประจำวันของชาวมอญในชุมชนแห่งนี้ การแสดงออกในเชิงพิธีกรรมของผู้คนในชุมชนอ่างปลาบึกนี้ถือเป็นการแสดงออกในเชิงสัญลักษณ์ และความหมายในการสร้างเครือข่ายทางสังคมในชุมชนที่ถูกแบ่งแยกด้วยความเป็นพลเมืองของรัฐชาติที่แตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัด

หลังจากการเปลี่ยนแปลงนโยบายการพัฒนาประเทศของลาวที่มีลักษณะเป็นเสรีนิยมมากขึ้น รวมทั้งมีกระแสการพัฒนากฎหมายแม่น้ำโขงที่เป็นการสร้างเครือข่ายข้ามชาติด้วยการสร้างสัมพันธ์ภาพผ่านมิติของความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการลงทุน ในชุมชนศึกษานั้นพบว่าความเชื่อเกี่ยวกับ “ผีเจ้าน้ำเจ้าท่า” ที่เรียกขานกันว่า “เจ้าพ่ออ่างปลาบึก” มีความอ่อนตัวลงมาก ชาวบ้านเล่าให้ฟังว่าการจับปลาบึกครั้งสุดท้ายเกิดขึ้นเมื่อประมาณปี พ.ศ.2520 คือเมื่อราวสามทศวรรษที่ผ่านมา ด้วยเหตุผลที่ชาวบ้านบอกว่า “ไม่มีปลาบึกให้จับแล้ว ปลาเพิ่นหนีเข้าไปจำศีลในถ้ำบ่อออกมาแล้ว” ปลาบึกในฐานะที่เป็นปลาเจ้า ซึ่งผู้คนให้ความเคารพและบูชา แม้ว่าจะมีการจับกิน แต่ก็ยังเป็นกิจกรรมในรอบปีที่ทุกคนในชุมชนจะต้องมาร่วมกัน มิใช่เกิดขึ้นโดยปกติในชีวิตประจำวัน ต้องมีพิธีการเช่นไหว้อ่อนนวยนขอ ซึ่งเชื่อว่าถ้าได้ปลาแล้วจะก่อให้เกิดความ

สมบุรณ์พูนสุขแก่ผู้คนและชุมชน เมื่อประมาณปี 2537 มีกลุ่มคนในหน่วยราชการ คือ วิทยาลัยครูอุดรธานีในขณะนั้นได้มารื้อฟื้นพิธีกรรมการจับปลาบึกในชุมชนอีกครั้งหนึ่ง โดยทำตามขั้นตอนต่างๆ แบบดั้งเดิมทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นการเข้าทรง นางเทียม เฒ่าจ้ำ มีพรานปลา มีการเลี้ยงผีเจ้าท่าเจ้าน้ำ ฯลฯ จากการสอบถามชาวบ้านที่ได้เข้าร่วมในพิธีกรรมครั้งนั้นถึงผลของการจับปลาบึกพบว่า “จับปลาไม่ได้” ชาวบ้านบอกว่าที่ทำพิธีกรรมทั้งหมดถูกต้องตามขั้นตอน แต่ผิดตรงที่ว่า “เฒ่าจ้ำ นางเทียม” ที่อัญเชิญผีเจ้าลาวเข้าทรงจะต้อง “เป็นคนลาว บ่แม่นคนไทยแต่ต้องเอาคนทางผี (ฝั่งลาว) เข้ามาร่วมนำ เพราะผีเจ้าผีนายเป็นผีฝั่งทางผี (ฝั่งลาว) คนทรงก็ต้องมีเชื้อเจ้าเชื้อนาย (กษัตริย์ลาว) บ่แม่น (ไม่ใช่) คนธรรมดา เอ็ดบ่ถึก (ทำไม่ถูกต้อง) กะเลยบ่ได้ปลาตัว (ก็เลยไม่ได้ปลา)” (พ่อตุ๋สิง, สัมภาษณ์, กุมภาพันธ์ 2552) ชาวบ้านส่วนใหญ่บอกว่าพิธีกรรมต้องทำกันในชุมชนเป็นกิจกรรมของคนใน ไม่ใช่กิจกรรมที่หน่วยงานของรัฐจะเข้ามาส่งเสริมสนับสนุน ต้องเกิดจากสำนึกและจิตวิญญาณของผู้คนร่วมกัน ดังนั้น พิธีกรรมการจับปลาบึกและการลงเจ้าเข้าผีเจ้าพ่ออ่างปลาบึกในบริเวณ “หอผี” จึงได้ถูกยกเลิกไปพร้อม ๆ กับการสูญหายไปของพันธุ์ปลาบึก ที่อาจจะกลายเป็นเพียงตำนานที่มีอยู่ในเรื่องเล่าเก่าก่อนเท่านั้น ทั้งนี้พิธีกรรมที่ยังคงร่วมกันระหว่างหมู่บ้านสองฝั่งน้ำในฐานะชุมชนเดียวกันในปัจจุบัน คือ บุญประเพณีตามฮีตสิบสอง โดยเฉพาะบุญเผวดหรือที่เรียกว่า “บุญเดือนสี่” ซึ่งเป็นพิธีกรรมที่ช่วยสร้างสำนึกและสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่างคนไทยกับคนลาวในความเป็นชุมชนเดียวกันอย่างเป็นรูปธรรมนั่นเอง

การนับถือผีเดียวกันของผู้คนในชุมชนชายแดนจึงเป็นสื่อสำคัญอีกประการหนึ่งที่ชาวบ้านใช้ในการอธิบายความสัมพันธ์ข้ามเส้นเขตแดนรัฐชาติระหว่างคนไทยกับคนลาวเป็นระบบสังคมที่สำคัญของวัฒนธรรมชุมชนชายแดน ในแต่ละชุมชนในพื้นที่ชายแดนแม่น้ำโขงมักมีเครือข่ายร่วมผีเดียวกัน ความเป็นกลุ่มชนของชุมชนร่วมกันช่วยให้ความแตกต่างระหว่างความเป็นพลเมืองไทยกับความเป็นพลเมืองลาวลดระดับลง ระบบความเชื่อทางศาสนาและอำนาจศักดิ์สิทธิ์เช่นนี้แสดงถึงความเลื่อมใสศรัทธาหรือความเชื่อมั่นในสายสัมพันธ์ระหว่างจิตวิญญาณ ทำให้แรงยึดเหนี่ยวของชุมชนชายแดนมั่นคงและมีพลังมากยิ่งขึ้น และแรงยึดเหนี่ยวข้ามเส้นเขตแดนรัฐชาติที่มองว่าเป็นชุมชนเดียวกัน ซึ่งวางอยู่บนพื้นฐานความเกี่ยวพันทางเครือญาติสายเลือด จิตวิญญาณ ความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม และวิถีชีวิตที่ร่วมกันทำให้สังคมของชุมชนชายแดนแม่น้ำโขงเป็นสังคมแบบ “พี่น้อง” มิใช่ “เพื่อนบ้าน” พี่น้องต้องช่วยเหลือเกื้อกูล สามารถพึ่งพากันและกัน ตลอดจนมีความผูกพันในมิติของจิตวิญญาณที่ลึกซึ้งกว่าคำว่าเพื่อนก็เป็นได้

ความรู้สึกร่วมของการเป็นชุมชนเดียวกันที่แสดงผ่านอุดมการณ์ความเชื่อเรื่องผีได้ถูกเสริมให้เข้มแข็งมากขึ้นเมื่อมีการสร้างวัดของหมู่บ้าน และการไปทำบุญวัดเดียวกัน วัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนและศูนย์รวมจิตใจของหมู่บ้าน (พรพิไล, 2532: 16) ชาวบ้านไปวัดเพื่อร่วมพิธีกรรมทางศาสนาและทำบุญในโอกาสต่างๆ สิ่งที่ทำให้เห็นชัดเด่นมากขึ้นว่าวัดมีบทบาทเป็นศูนย์กลางของการกระจายโภคทรัพย์ในสังคม (อารียา, 2542: 162) ข้ามเส้นเขตแดนรัฐชาติ เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่ส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชนชายแดน ความ

พยายามในการดำรงและสืบทอดอุดมการณ์ชุมชนเดียวกัน ซึ่งชาวบ้านเชื่อว่า “การทำบุญใส่บาตรร่วมกัน การทำบุญวัดเดียวกัน” เสมือนเป็นคนบ้านเดียวกัน “ตายไปแล้วกะหยั่งซี (ก็ยังจะ) ได้เกิดฮ่วมกัน (ร่วมกัน) บ่หนีจากกันเด่ (ไม่หนีจากกัน)” (แม่ตุ้เกิด, สัมภาษณ์, มกราคม 2552) ซึ่งจะปรากฏให้เห็นในการส่งเสริมให้วัดเป็นศูนย์กลางซึ่งวัดฝั่งบ้านอ่างฝั่งลาวจะมีพระสงฆ์จำนวนมาก วัดมีขนาดใหญ่ มีการอุปถัมภ์จากคนฝั่งไทยด้วยเช่นกัน แต่วัดอ่างฝั่งบ้านผาตั้งเป็นเพียงวัดเล็กๆ มีพระภิกษุจำวัดอยู่เพียง 1 รูป และด้านหลังของวัดก็ใช้เป็นเส้นทาง “Gate way” ท่าเรือของหมู่บ้านที่จะให้ผู้คนฝั่งลาวกับฝั่งไทยเดินทางไปมาหาสู่ติดต่อสัมพันธ์กันเป็นหลัก

ในบริบทของการช่วงชิงภาพลักษณ์ของชุมชนชายแดนแม่น้ำโขงที่กระแสนิยมและการท่องเที่ยวได้ถึงโถมเข้ามาอย่างมากมาย ชุมชนอ่างปลาบึกในปัจจุบันจึงกลายสภาพเป็นเวทีการแสดงขนาดใหญ่ที่มีทั้งธรรมชาติ ผู้คน และชีวิตเป็นผู้แสดงหรือผู้กระทำการ ด้วยเหตุที่แม่น้ำโขงมิใช่เส้นเขตแดนที่ชัดเจนตึง กักกัน เป็นเพียงอนุสรณ์สถานแห่งอำนาจอธิปไตยที่รัฐกำกับไว้ ถ้าเช่นนั้น ภาพของชุมชนชายแดนแม่น้ำโขงในปัจจุบันจึงเป็นการสร้างขึ้นภายใต้เงื่อนไขความสัมพันธ์กับกลุ่มอำนาจที่หลากหลาย ทั้งภาครัฐ ชาติพันธุ์ข้ามแดน และระบบทุนข้ามชาติ ซึ่งเป็นลักษณะของสังคมในยุคโลกาภิวัตน์และเป็นชุมชนเครือข่ายข้ามชาติ บางครั้งปฏิบัติการในชีวิตประจำวัน ดังเช่นการทำบุญในประเพณีพิธีกรรมร่วมกัน มีฮีตคองจารีตประเพณีแบบเดียวกันแม้จะเป็นคนของรัฐที่ต่างกัน ด้วยเหตุนี้บทบาทของ “เส้นทางบุญ” ตลอดจน “การบูชาผีเดียวกัน” ในฐานะเป็นเส้นสายเชื่อมโยงจิตวิญญาณของผู้คนในชุมชนชายแดนก็ถือเป็นกลไกสำคัญอย่างหนึ่งในการสื่อความหมายถึงการสร้างเครือข่ายทางสังคมสู่ความเป็นชุมชนของโลก (World Communities) มิใช่สังกัดแต่เพียงเป็นชุมชนเล็กๆ ที่อยู่ ณ ชายแดนที่รัฐกำกับสร้างให้เป็นเพียงเส้นเขตแดนแบ่งแยก (frontier) ชาวบ้านจึงพยายามหลีกเลี่ยงด้วยการผนึกความเป็นพลเมืองของชุมชน ไม่ใช่พลเมืองของรัฐชาติให้เข้ามาอยู่ร่วมกันภายในชุมชนจินตนาการ ซึ่งไม่มีปรากฏในแผนที่ใดๆ ในโลก แต่ปรากฏในแผนที่แห่งจิตวิญญาณของผู้คนที่ใช้ชีวิตโลดแล่นอยู่ในพื้นที่แห่งนี้ สายน้ำโขงจึงมิใช่เครื่องขวางกั้น สายน้ำโขงยังคงเป็นสัญลักษณ์สำคัญของความผูกพันและความเป็นชุมชนในอาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงสำหรับมุมมองของชาวบ้าน

บทสรุป อภิปรายผลการวิจัย และข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

การวิจัยในโครงการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการสร้างความหมายว่าด้วยอาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงในบริบทของสังคมสมัยใหม่ กรณีศึกษาพื้นที่ชุมชนในเขตเมืองหนองคายกับเมืองเวียงจันทน์ ซึ่งผู้วิจัยได้เลือกศึกษาพื้นที่ชุมชนอ่าวปลาบึกว่ามีหรือไม่ อย่างไร รวมทั้งศึกษาการให้ความหมายของอาณาบริเวณชุมชนแห่งนี้ภายใต้เงื่อนไขของความสัมพันธ์ข้ามเส้นเขตแดนรัฐชาติในยุคกระแสโลกาภิวัตน์ นอกจากนี้ยังศึกษาให้เห็นว่าชาวอ่าวปลาบึกมีกระบวนการต่อรองเพื่อผลิตสร้างความหมายว่าด้วยอาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงในบริบทชีวิตประจำวัน ทั้งในแง่ของการผลิตซ้ำ การสร้างใหม่ และการสร้างอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมซึ่งอยู่ภายใต้ปัจจัยและเงื่อนไขที่แตกต่างกันหรือไม่ อย่างไร ทั้งนี้ได้เลือกศึกษาผ่านการกระทำในชีวิตประจำวันของชาวบ้าน ทั้งที่เป็นกิจกรรมทั่วไป ประเพณี ความเชื่อ และเรื่องเล่าต่างๆ ในชุมชนชายแดนในบริบทที่ต้องเผชิญกับกระแสการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และความสัมพันธ์ข้ามชาติ ตลอดจนผลกระทบที่มาจากระบบทุนนิยมและการขยายฐานอำนาจของการพัฒนาเศรษฐกิจมาสู่ภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง ซึ่งทำให้ชุมชนชายแดนชนบทต้องสูญเสียสมดุลการควบคุมชุมชนของตนเองอันนำไปสู่การเผชิญกับภาวะชายขอบซ้ำซ้อนของชาวอ่าวปลาบึกในมิติที่หลากหลายแตกต่างกัน

จากการศึกษาวิจัยพบว่าการพัฒนาภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงที่เน้นทางด้านเศรษฐกิจและการลงทุนข้ามชาติในกลุ่มประเทศต่างๆ ในภูมิภาคนี้มีผลกระทบต่อชาวบ้านอ่าวปลาบึกในฐานะคนชายขอบและความเป็นอื่นของการพัฒนาข้างต้น ชาวอ่าวปลาบึกหลายครอบครัวต้องเผชิญกับภาวะหนี้สินจากการสูญเสียการควบคุมทรัพยากรในชุมชน บางรายไม่มีที่ดินทำกินต้องผูกพันอพยพเข้าไปทำงานในระบบเศรษฐกิจเชิงพาณิชย์ เช่น โรงงานอุตสาหกรรม เป็นต้น ปัญหาที่ชาวอ่าวปลาบึกต้องประสบ คือ การส่งเสริมการปลูกผลผลิตเชิงพาณิชย์ ไม่ว่าจะเป็นมะเขือเทศ ปลายสุบ ข้าวโพด ถั่วลิสง และอื่นๆ ซึ่งจะต้องมีการกู้ยืมทุนจากหน่วยงานของรัฐและเอกชน นอกกระบบ ชาวอ่าวปลาบึกในฐานะผู้ด้อยอำนาจในการต่อรองได้ถูกสร้างและประทับตราในฐานะเป็นชุมชนชายแดนชนบทยากจน การเน้นการปลูกพืชเชิงพาณิชย์เป็นการส่งเสริมให้ชาวบ้านต้องกู้ยืมเงินทุนมาลงทุน การให้กู้ยืมจากรัฐยิ่งตอกย้ำความเป็นอื่นให้เกิดขึ้นกับชาวบ้านยากจนริมโขงมากยิ่งขึ้นผ่านการนิยามในฐานะ “เกษตรกรริมโขง” การให้ความสำคัญกับระบบทุนที่ทำให้ชาวบ้านชนบทนี้ต้องใช้เงินมากยิ่งขึ้น นอกเหนือจากนี้ยังส่งผลกระทบต่อการขายพื้นที่ทำกินบางส่วนเพื่อนำไปทุนทำกินสำหรับการผลิตเชิงพาณิชย์ ซึ่งเป็นแรงผลักดันให้เกิดการอพยพลูกหลานวัยแรงงานไปทำงานนอกชุมชน บางคนต้องเข้าสู่โรงงานอุตสาหกรรม บางคนก็ต้องเข้าไปขายแรงงานในเมืองใหญ่ บางคนข้ามวัฒนธรรมไปแต่งงานกับชาวตะวันตก

6.1 สรุป และอภิปรายผลการวิจัย

ความเป็นชุมชนชายแดนยากจนของชาวอ่าปลาบีกเกิดขึ้นภายใต้สถานการณ์ของการส่งเสริมและพัฒนาโครงการเครือข่ายความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการลงทุนในภูมิภาคแม่น้ำโขง ซึ่งเป็นเรื่องใหม่กับสำหรับชาวบ้านริมโขง แม้แนวคิดเรื่องการสร้างเครือข่ายและความสัมพันธ์ข้ามเส้นเขตแดนรัฐชาติจะมีปรากฏอยู่ในวิถีชีวิต/วัฒนธรรมมานานแล้วก็ตาม แต่สำหรับกระแสของการสร้างความสัมพันธ์ไทยลาวในมิติของเศรษฐกิจ และการลงทุนยังเป็นเรื่องใหม่สำหรับผู้คนตัวเล็กตัวน้อยที่เป็นชาวบ้านยากจนอยู่เช่นเคย ด้วยเหตุนี้ชาวบ้านอ่าปลาบีกจึงได้เข้าไปอยู่ภายใต้โครงสร้างของความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่เหลื่อมล้ำระหว่างกลุ่มอำนาจต่างๆ ในบริบทของสังคมยุคสมัยใหม่ แม้ว่านโยบายการพัฒนาภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงและนโยบายของการส่งเสริมความสัมพันธ์กับประเทศเพื่อนบ้านที่ซึ่งได้รัฐได้ดำเนินการมาแล้ว แต่ความลึกลับของนโยบายพัฒนาพื้นที่ในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงก็ทำให้มีชุมชนและผู้คนต่าง ๆ ไม่สามารถเข้าถึงอำนาจดังกล่าวได้ โดยที่ชาวบ้านส่วนใหญ่ก็ยังต้องเผชิญกับภาวะความยากจนและความเป็นชายขอบของการพัฒนาที่ไม่สมดุล ทำให้ชาวบ้านผู้มีถิ่นอาศัยอยู่ในชุมชนชายแดนริมแม่น้ำโขงพบกับปัญหาทั้งภายในต้นสังกัดความเป็นพลเมืองและภายนอกต้นสังกัดความเป็นพลเมืองที่อยู่นอกเหนือการควบคุมได้

ในภาวะที่ชาวบ้านอ่าปลาบีกเผชิญกับปัญหาต่างๆ ที่เป็นผลกระทบจากการพัฒนาในมิติต่างๆ ทั้งของรัฐ ทูต และกลุ่มอำนาจอื่น ทั้งปัญหาเรื่องหนี้สิน ปัญหาการเข้าถึงทรัพยากร และปัญหาการอพยพออกไปขายแรงงานนอกชุมชนที่นำไปสู่ภาวะความอ่อนแอของชุมชนชายแดน ชาวบ้านได้พยายามผลิตซ้ำและสร้างใหม่เกี่ยวกับความหมายของชุมชนชายแดนเพื่อตอบโต้ และต่อรองกับกระแสการพัฒนาที่กำหนดขึ้นจากรัฐและระบบทุนเป็นสำคัญ ดังนั้น การสร้างตัวตนของความเป็นชุมชนชายแดนร่วมกันของคนสองฝั่งน้ำในฐานะที่เป็นอาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงเดียวกัน (Borderland) จึงเป็นการแสดงออกซึ่งอำนาจของความเป็นตัวตนชุมชนชายแดนในมุมมองของชาวบ้านในภาวะไร้อำนาจเช่นนี้ เพื่อตอบสนองโอกาสในการแสดงตัวตนและความมีศักดิ์ศรีของตนเอง ในบริบทที่ชาวอ่าปลาบีกเผชิญกับความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับรัฐ กลุ่มคนที่มาจากถิ่นอื่น และระบบทุน โดยมุ่งหวังเพื่อเป็นพื้นฐานในการสร้างอำนาจต่อรองกับภาวะของการตกขอบที่ไร้ตัวตนในสังคมการพัฒนาอนุภูมิภาคนี้

การสร้างอาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงร่วมกันของคนไทยกับคนลาวในชุมชนอ่าปลาบีกซึ่งเกิดขึ้นภายใต้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่สมดุลในมิติอันหลากหลาย ชาวชุมชนอ่าปลาบีกก็ไม่ได้จำนนกับภาวะชายขอบของตนเอง การกระทำเชิงปฏิบัติการในชีวิตประจำวันของชาวบ้านได้ยืนยันถึงการสร้างพื้นที่ทางสังคม เพื่อให้พวกเขามีบทบาทเป็นผู้กระทำมากขึ้น เป็นการเรียกร้องเพื่อนำมาซึ่งศักดิ์ศรีในความเป็นมนุษย์ร่วมกันภายใต้สถานการณ์ที่แปรเปลี่ยนไป

จากผลการศึกษา กระบวนการสร้างความหมายว่าด้วยอาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงของชาวชุมชนอ่าปลาบีกพบว่า การให้ความหมายเกี่ยวกับอาณาบริเวณชายแดนแห่งนี้มีความหลากหลาย ซับซ้อน และเลื่อนไหล ปรับเปลี่ยนไปตามความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับกลุ่มอำนาจ

ต่าง ๆ ซึ่งมีทั้งภาพของการผสมผสานและขัดแย้งกัน อันเป็นยุทธวิธีที่ใช้ในการต่อรองเพื่อสร้างพื้นที่ทางสังคม เป็นการยืนยันความมีตัวตนของชุมชนของพวกเขา ซึ่งพอจะสรุปภาพได้ดังนี้

การต่อรองภายใต้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับรัฐ ในสภาวะการตกขอบของชาวอ่างปลาบึก ที่ได้เผชิญภายใต้ความสัมพันธ์กับรัฐไทยและรัฐลาวในฐานะ “คนไทย” และ “คนลาว” ซึ่งทำให้ชาวอ่างปลาบึกต้องอำนาจในการต่อรองในการสร้างพื้นที่ของชุมชน ตลอดจนการข้ามเส้นเขตแดนเพื่อสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม หรือการจัดการทรัพยากรของตนเองในชุมชนเดียวกัน ในบริบทที่ชาวอ่างปลาบึกได้เผชิญเช่นนี้ พวกเขาได้สร้างพื้นที่ทางสังคมของตนเองขึ้นมา โดยเน้นเรื่องความเชื่อมโยงผูกพันและช่วยเหลือกันทางสังคมบนผลประโยชน์ร่วมกัน ทั้งนี้ชาวอ่างปลาบึกมิได้แสดงผ่านการกระทำในรูปแบบของการต่อต้าน ตอบโต้ต่ออำนาจรัฐทั้งไทยและลาวโดยตรง แต่พวกเขาพยายามสร้างความเป็นชุมชนชายแดนของตนให้อยู่บนฐานของการสร้างสัมพันธ์ภาพอันดีกับรัฐ โดยให้การสนับสนุนและส่งเสริมรัฐ ซึ่งเป็นกลไกที่ผู้นำชุมชนและชาวบ้านเลือกปฏิบัติที่สามารถจำแนกออกได้เป็น 2 รูปแบบ คือ

1) การต่อรองเพื่อสร้างชุมชนอาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงผ่าน

ปฏิบัติการในชีวิตประจำวันของชาวอ่างปลาบึก ซึ่งดูเหมือนว่าในช่วงแรกชาวบ้านจะหวั่นเกรงต่อกฎระเบียบว่าด้วยการข้ามเส้นเขตแดนแม่น้ำโขงที่อำนาจรัฐได้กำหนดขึ้น และได้เลือกที่จะปฏิบัติตามเสียงของรัฐเป็นหลัก ทั้งนี้เพื่อมิให้เกิดกรณีขัดแย้งจนนำมาซึ่งการปิดด่านชั่วคราวของชุมชน แต่จากการสนับสนุนส่งเสริมของรัฐไทยเพื่อสร้างแนวป้องกันเฝ้าระวังภัยจากพื้นที่ฝั่งตรงข้าม นั่นก็คือ ประเทศลาวที่ถูกมองว่าเป็นแหล่งที่มาของปัญหาทั้งหลาย ชาวอ่างปลาบึกได้ปรับยุทธวิธีการดูแลรักษาความสงบของพื้นที่ชายแดนในชุมชนของตนเองให้เข้ากับนโยบายความมั่นคงแห่งรัฐผ่านวาทกรรมอาสาสมัครตำรวจบ้านที่ได้มาจากภายนอก เพื่อยืนยันและแสดงตน ในฐานะประชาชนพลเมืองผู้รักษาความสงบและไม่ได้ข้องเกี่ยวกับเรื่องราวผิดกฎหมาย การนำเสนอตัวตนในฐานะผู้ปฏิบัติตามกฎหมายของชาวอ่างปลาบึก ทั้งในแง่ของการขึ้นลงตามท่าเรือที่กำหนด การปฏิบัติตามข้อตกลงร่วมกันของประชาชนทั้งสองฝั่งน้ำ การขออนุญาตผู้นำชุมชนทั้งเป็นแบบทางการและไม่เป็นทางการ เหล่านี้ล้วนสะท้อนให้เห็นความพยายามที่จะขับเคลื่อนชุมชนชนบทชายแดนในฐานะพื้นที่ของความเป็นอื่นในกระแสการพัฒนา ที่ถูกนิยามจากรัฐในฐานะพื้นที่ชายแดนที่อุดมไปด้วยปัญหาข้ามชาติ ทั้งในด้านอาชญากรรม ยาเสพติด แรงงานต่างด้าว และสินค้าหนีภาษี เป็นต้น ความพยายามในการปฏิเสธอัตลักษณ์ที่ถูกนิยามโดยรัฐ และสร้างพื้นที่ทางสังคมในชุมชนข้ามเส้นเขตแดนในฐานะ “พี่น้องไทยลาวผู้ช่วยเฝ้าระวังการกระทำผิดกฎหมาย” เพื่อสร้างความชอบธรรมในการสร้างเครือข่ายทางสังคมในชุมชนอ่างปลาบึกในฐานะอาณาบริเวณชุมชนชายแดนแม่น้ำโขงร่วมกัน

ภาพของชาวอ่างปลาบึกทั้งที่เป็นคนไทยและคนลาวในฐานะเป็นผู้เฝ้าระวังและช่วยสอดส่องดูแลความสงบตามริมฝั่งแม่น้ำโขงนี้ได้ช่วยเปิดพื้นที่ทางสังคม สร้างการยอมรับจากรัฐต่อชุมชนข้ามแดนแห่งนี้ ตัวตนของชาวอ่างปลาบึกนี้เกิดขึ้นผ่านความสัมพันธ์กับกลุ่มชุมชนอื่นที่อยู่ในพื้นที่บริเวณใกล้เคียงว่าไม่ได้มีบทบาทช่วยเหลือเจ้าหน้าที่รัฐ (ตชด.) มากเท่ากับชุมชน

ของตนเอง เพราะที่ตั้งของหน่วยตำรวจตระเวนชายแดนนี้ตั้งอยู่ในชุมชนอ่างปลาบึก ซึ่งผู้คนในชุมชนทั้งสองฝั่งน้ำจึงมีบทบาทหน้าที่ในการช่วยดูแลรักษาความสงบเรียบร้อยในพื้นที่ชุมชนนี้ไปพร้อมๆ กัน กระบวนการสร้างเครือข่ายทางสังคมข้ามเส้นเขตแดนรัฐชาติของคนไทยกับคนลาวในชุมชนอ่างปลาบึกในฐานะเป็นอาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงด้วยกันจึงเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นภายใต้ความสัมพันธ์กับกลุ่มอำนาจต่าง ๆ ในพื้นที่ เช่นนี้ตัวตนและนิยามความหมายของผู้คนสองฝั่งโขงจึงไม่ได้หยุดนิ่งแค่เป็นเพียง “คนลาว/ คนไทย/ คนริมโขง / คนสองฝั่งโขง/ คนฝั่งซ้าย/ คนฝั่งขวา” เท่านั้น แต่การนำเสนออัตลักษณ์ของผู้คนในชุมชนพื้นที่ศึกษาแห่งนี้บ่งบอกถึงว่ายังสามารถที่จะถูกต่อรอง ปรับเปลี่ยน ผลิตซ้ำ หรือผลิตใหม่ได้เสมอ

ในบริบทของการพัฒนาโครงข่ายความร่วมมือทางการค้าและการลงทุนในภูมิภาคกลุ่มแม่น้ำโขง (GMS) ที่มีความพยายามที่จะสร้างสัมพันธ์ไมตรีกับกลุ่มประเทศโดยเฉพาะประเทศที่มีอาณาบริเวณติดต่อกัน ดังกรณีไทยกับลาวในฐานะประเทศบ้านพี่เมืองน้องมีความสัมพันธ์กันมาช้านาน ในภาวะของการส่งเสริมความสัมพันธ์เช่นนี้ชาวอ่างปลาบึกและชุมชนใกล้เคียงที่มีชายแดนติดต่อกับลาวนั้นได้เลือกนำเสนอภาพลักษณ์ของชุมชนสองฝั่งโขงที่มีวัฒนธรรมประเพณีร่วมกัน ผ่านการนำเสนอประเพณีในรอบปี ดังเช่นการแข่งขันเรือชิงรัฐได้กำหนดขึ้น ทั้งนี้ชาวอ่างปลาบึกเองก็ได้ให้ความร่วมมือกับหน่วยงานของรัฐ เพื่อแสดงให้เห็นว่าชาวอ่างปลาบึกมีส่วนเกี่ยวข้องกับกิจกรรมของรัฐไม่ว่าจะเป็นรัฐไทยหรือรัฐลาว เพื่อสร้างความชอบธรรมในการสร้างโครงข่ายอาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงในชุมชนของพวกเขา

ในบริบทของความสัมพันธ์ข้ามรัฐด้วยการมุ่งพัฒนาภูมิภาคกลุ่มแม่น้ำโขงด้านเศรษฐกิจและการลงทุนตลอดจนการท่องเที่ยวต่าง ๆ โดยพยายามนำเสนอภาพความเป็นพื้นที่ชายแดนแม่น้ำโขงที่มีมนต์เสน่ห์และวิถีชีวิตแบบบ้านสองฝั่งโขง ตลอดจนมีประเพณีต่างๆ ที่ดึงดูดที่ยังคงบ่งบอกถึงการเชื่อมโยงสร้างสัมพันธ์บนวาทกรรม “มิตรภาพไทย-ลาว” อย่างแนบแน่นนี้ แต่กลุ่มชาวบ้านที่มีใช้ชุมชนเมือง หรือเป็นชุมชนชายแดนชนบทนั้นก็ยังคงมีสถานะพื้นที่ที่ยังคงอุดมไปด้วยเรื่องราวผิดกฎหมาย เป็นเส้นขอบแดนที่เสมือนเป็นที่พักหลบทั้งผู้คน สินค้า และแรงงานที่อยู่นอกกรอบของกฎหมายเป็นจำนวนมาก การนำเสนอตัวตนของอาณาบริเวณชายแดนที่ร่วมกันระหว่างไทย-ลาว มีสัมพันธ์ภาพที่ดีต่อกัน เป็นเหมือนบ้านพี่เมืองน้อง เป็นพี่น้องเครือญาติ มีประเพณีวิถีชีวิตร่วมกัน ตลอดจนผู้คนในชุมชนได้ปฏิบัติตามแนวนโยบายของหน่วยงานรัฐที่กำหนดไว้อย่างเคร่งครัด เป็นชุมชนที่ให้ความร่วมมือร่วมใจกับหน่วยงานรัฐด้วยดีเสมอมา ทั้งนี้ก็เพื่อสร้างความชอบธรรมและต่อรองกับภาครัฐให้ยอมรับและมองเห็นว่ากลุ่มชาวบ้านในชุมชนอ่างปลาบึกที่ถูกขนานนามว่า “หมู่บ้านชายแดน” นี้ไม่มีปัญหาในแง่ของความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับลาว ซึ่งจะเป็นผลดีกับผู้คนทั้งสองฝ่าย นั่นก็คือไม่มีการปิดด่านชั่วคราว และด่านประเพณีแห่งนี้ก็จะอยู่คู่กับชุมชนเพื่อเชื่อมโยงคนสองฝั่งน้ำต่อไป

จากที่กล่าวมาข้างต้น แสดงให้เห็นว่าการนำเสนอภาพตัวตนของชาวชุมชนอ่างปลาบึกกับการสร้างอาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงในฐานะพื้นที่ทางสังคมของชาวบ้านแห่งนี้พบว่า ในมิติความสัมพันธ์กับอำนาจรัฐนั้น ชาวบ้านไม่จำเป็นต้องตอบโต้ด้วยการปะทะโดยตรง ดังกรณี

ชาวอ่างปลาบึกนี้ซึ่งพยายามต่อรองเพื่อให้ความสัมพันธ์ข้ามแดนของผู้คนทั้งสองฝั่งน้ำดำรงอยู่ภายใต้ความสัมพันธ์กับอำนาจที่เหลื่อมล้ำ การสร้างอาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงในชุมชนนี้ของชาวอ่างปลาบึกจึงเกิดขึ้นภายใต้ความสัมพันธ์อันดีกับอำนาจฝ่ายรัฐทั้งรัฐไทยและรัฐลาวเพื่อปกป้องตัวตนของกลุ่มชนให้เห็นว่าเป็นผู้ปฏิบัติตามแนวทางนโยบาย หรือกฎหมายของชาติทั้งสองอันเป็นความคาดหวังของฝ่ายรัฐเพื่อไม่ก่อให้เกิดปัญหากับการดำเนินชีวิตของพวกเขาและเป็นการรักษาไว้ซึ่งผลประโยชน์เกี่ยวกับการข้ามแดนของผู้คนทั้งสองฝั่งน้ำในอาณาบริเวณแห่งนี้ให้ดำรงอยู่อย่างมั่นคงมากที่สุด

ชาวชุมชนอ่างปลาบึกกับการต่อรองภายใต้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับความเป็นพลเมืองและพื้นที่อื่น แนนอนในกระแสสังคมสมัยใหม่ ชุมชนชนบทที่ตั้งอยู่ชายแดนอย่างกรณีของพื้นที่ศึกษาชุมชนอ่างปลาบึกนี้ ก็คงจะหลีกเลี่ยงหนีกระแสธารแห่งการพัฒนาในสังคมโลกาภิวัตน์ไปไม่ได้ เช่นนี้การที่กลุ่มชาวบ้านแห่งนี้จะได้มีปะทะปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มชนที่มาจากพื้นที่อื่น ๆ ที่มีใช้ชุมชนชายแดนก็จะต้องเกิดขึ้นด้วยเช่นกัน และสิ่งที่ตามมาก็คือชาวอ่างปลาบึกในฐานะ “คนตัวเล็กตัวน้อย” ไร้อำนาจนี้ก็ต้องเผชิญในความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับกลุ่มคนอื่น ๆ ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม

ในภาวะของการเผชิญกับความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับกลุ่มคนที่มาจากพื้นที่อื่น ๆ ชาวอ่างปลาบึกได้เลือกที่จะยืนยันอำนาจการสร้างพื้นที่อาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงแห่งนี้ในเชิงการสร้างเครือข่ายทางสังคมข้ามเส้นเขตแดนรัฐชาติขึ้น ทั้งนี้เพื่อใช้ต่อรองกับกลุ่มคนที่มาจากพื้นที่อื่นเมื่อต้องเผชิญกับความเป็นชายขอบ ตลอดจนการปัญหาการข้ามเส้นเขตแดนรัฐชาติหรือการถูก “แซ่แซ้ง” ในนิยามของชุมชนชายแดนที่อยู่ห่างไกลศูนย์กลางการพัฒนา ชาวอ่างปลาบึกได้ผลิตซ้ำ และผลิตใหม่เกี่ยวกับภาพลักษณ์ของความเป็นชุมชนที่มีแม่น้ำโขงแคบที่สุด และเป็นจุดชมบั้งไฟพญานาคอีกหนึ่งจุดในจังหวัดหนองคาย เพื่อยืนยันในคุณค่าของพื้นที่ชุมชนของพวกเขา

ในภาวะที่ชาวชุมชนอ่างปลาบึกต้องพบกับการขึ้นเป็นพลเมืองของชาติที่แตกต่างกัน แม้กลุ่มคนเหล่านี้จะมีวิถีชีวิตผูกพันต่อกันทั้งในแง่การดำรงชีวิต และในมิติของจิตวิญญาณก็ตาม ด้วยเหตุผลของการเผชิญกับการแบ่งแยกและสร้างความแตกต่างให้เกิดขึ้นกับคนสองฝั่งน้ำนี้ ชาวอ่างปลาบึกได้เลือกที่จะต่อรองกับอำนาจของการสร้างพันธกิจให้กับแม่น้ำโขงว่าเป็นเส้นกันเขตแดนไทยลาวให้หลุดกรอบออกไป ในสถานการณ์ดังกล่าวนี้ความสัมพันธ์ผ่านมิติจิตวิญญาณในเชิงพื้นที่ (mental space) ได้ถูกนำมาใช้ในการสร้างความเชื่อมโยงของชุมชนในฐานะที่เป็นอาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงร่วมกันมิได้มีเส้นแบ่งเขตแดนไทยลาวแต่อย่างใด

การแบ่งแยกสร้างความแตกต่างระหว่างคนสองฝั่งโขงโดยใช้สายแม่น้ำนี้เป็นเครื่องกั้นกลางแบ่งแยกความเป็นชาวอ่างปลาบึกด้วยวาทกรรม “คนไทย” กับ “คนลาว” ในฐานะเป็นสัญชาติต้นสังกัดของผู้คนในพื้นที่แห่งนี้ ภายใต้สถานการณ์ดังกล่าว ชาวอ่างปลาบึกได้ใช้การผลิตซ้ำการนับถือบูชาเจ้าพ่ออ่างปลาบึกเพื่อเชื่อมโยงสร้างสายใยผูกสัมพันธ์กันของผู้คนทั้งสองฝั่งโขง การสร้างสัมพันธภาพที่มีใช้ “คนบ้านเดียวกัน” แต่เป็นคนที่ “นับถือผีเดียวกัน” ของชาว

อ่าวปลาบึกนี้ดำเนินไปผ่านการวางตนเองในฐานะกลุ่มสังคมเดียวกัน ชาวอ่าวปลาบึกใช้วิธีการสร้างการยอมรับจากผู้คนในชุมชน เพื่อสร้างความชอบธรรมในพื้นที่ที่พวกเขาสามารถเดินทางไปมาหาสู่กันได้เสมอ โดยการอ้างการนับถือ “ผีเจ้าเดียวกัน” ที่เป็นผู้บันดาลความอยู่ดีมีสุขร่วมกัน

การผลิตซ้ำความเป็นชาวอ่าวปลาบึกผ่านการนับถือเจ้าพ่ออ่าวปลาบึกร่วมกันของผู้คนนี้ได้ช่วยสร้างสายสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ระหว่างคนไทยกับคนลาว การยอมให้พ่อผีเจ้าอ่าวปลาบึกซึ่งเชื่อว่าเป็นเจ้าทางฝ่ายลาวก็สามารถเปิดพื้นที่ให้กับการยอมรับจากคนไทยอีกฟากฝั่งน้ำได้ เช่นนี้บทบาทของเจ้าพ่ออ่าวปลาบึกจึงดำเนินไปในเรื่องทางจิตใจ หรือจิตวิญญาณที่อยู่ภายในใจของผู้คน การรวมกันของคนสองฝั่งน้ำในงานบุญไหว้ผีเจ้าน้ำเจ้าท่าเจ้าอ่าวปลาบึกนี้มีความสำคัญในฐานะที่เป็นการแสดงให้เห็นถึงความเป็นชุมชนของชาวอ่าวปลาบึก และถูกนำมาใช้ในการนิยามความหมายการนำเสนอตัวตนเพื่อยืนยันถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ที่เท่าเทียมกันกับกลุ่มคนในพื้นที่อื่น การนิยามตัวตนคนในชุมชนชายแดนแม่น้ำโขงในแต่ละพื้นที่ก็อาจมีความเลื่อนไหลเปลี่ยนแปลงขึ้นอยู่กับผู้คนในชุมชนนั้นๆ กำลังต้องการสื่อสารหรือมีความสัมพันธ์ในเชิงอำนาจกับกลุ่มใดนั่นเอง

นอกจากการผลิตซ้ำความเป็นผู้ยึดมั่นในฮีตคอง (จารีต) ประเพณีเพื่อสื่อสารถึงความมีตัวตนของชุมชนอ่าวปลาบึกของพวกเขาแล้ว การยึดถือฮีตคองประเพณียังถูกใช้เพื่อจัดวางตำแหน่งแห่งที่ของชาวไทยอีสานกับชาวลาวในความสอดคล้องเรื่องคติความเชื่อและศาสนา ซึ่งต้องการสร้างให้ผู้คนสองฝั่งน้ำมีวิถีวัฒนธรรมร่วมกัน ในสถานการณ์ดังกล่าวความเป็นผู้ยึดมั่นในฮีตคองปฏิบัติตามจารีตประเพณีแต่โบราณของชาวอ่าวปลาบึกที่ผิดแผกแตกต่างจากส่วนกลางนี้ ที่คนในถิ่นอื่นๆ อาจมองว่าเป็นเรื่องแปลกแตกต่างจากวัฒนธรรมของตน ซึ่งชาวอ่าวปลาบึกก็ได้อธิบายว่าเป็นการแสดงให้เห็นว่าชุมชนของชาวอ่าวปลาบึกนี้เป็น “ชุมชนสองฝั่งโขง” และไม่มีเส้นเขตแดนรัฐชาติ เนื่องจากกิจกรรมในชีวิตประจำวันเหล่านี้ไม่ได้จำแนกความเป็นพลเมืองในวาทกรรมของศูนย์กลางที่พยายามแบ่งแยกไทยกับลาวออกจากกัน

จากที่กล่าวมาข้างต้น ภายใต้อาณัติความสัมพันธ์ที่หลวมล้ากับการสร้างความเป็นพลเมืองที่แตกต่างกันระหว่างคนสองฝั่งโขง ซึ่งชาวอ่าวปลาบึกได้เผชิญผ่านการนิยามด้วยวาทกรรมแห่งรัฐเพื่อสร้างความเป็นอื่นให้เกิดขึ้น การถูกลดทอนความเป็นชาติพันธุ์เดียวกันหรือความเป็นกลุ่มชนริมโขงที่อยู่ในชีวิตประจำวัน วิถีชีวิตที่มีอยู่ร่วมกัน ในความสัมพันธ์ข้ามเส้นเขตแดนรัฐชาติดังกล่าวนี้ การสร้างพื้นที่ทางสังคม การต่อรอง และการช่วงชิงนิยามความหมายของชุมชนอาณานิคมแม่น้ำโขงที่มีอยู่ร่วมกัน เพื่อยืนยันความมีตัวตนของชุมชนในพื้นที่ ด้วยการนิยามความหมายความเป็นผู้ยึดมั่นในประเพณี “ฮีตบ้านคองเมือง” และวิถีประเพณีพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน (folk Buddhism) ของชาวอ่าวปลาบึกซึ่งก็มีความเลื่อนไหล ผลิตซ้ำ และปรับเปลี่ยนไปตามบริบทที่ชาวอ่าวปลาบึกต้องการจะสื่อสารกับความสัมพันธ์เชิงอำนาจใดนั่นเอง

การต่อรองภายใต้อาณัติความสัมพันธ์กับระบบทุนและการท่องเที่ยว ในบริบทชุมชนอ่าวปลาบึก ผู้วิจัยพบว่าชาวบ้านมีวิถีชีวิตผูกพันกับการกสิกรรมในพื้นที่ รวมทั้งยังมีกิจกรรมที่เชื่อมโยงกับบริบทของสังคมแวดล้อมอื่น ๆ ด้วย ซึ่งเรื่องราวดังกล่าวนี้เกี่ยวข้องกับกระบวนการต่อรอง

ภายใต้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับทั้งระบบทุนและการท่องเที่ยว ซึ่งเป็นกระแสการพัฒนารูปแบบหนึ่งที่เข้ามาปะทะสังสรรค์กับผู้คนและชุมชนชายแดนแห่งนี้ ซึ่งพวกเขาได้พยายามต่อรองด้วยยุทธวิธีต่าง ๆ เพื่อที่จะยืนยันและสร้างการดำรงอยู่ให้กับชุมชนของตนเองที่ได้เผชิญกับสถานการณ์ดังกล่าวนั้น

ในเวทีการท่องเที่ยวของชุมชนชายแดน ภายใต้เงื่อนไขของความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่เลื่อมล้ำหลายอย่างระหว่างชาวชุมชนอ่างปลาบึกกับกระแสการท่องเที่ยว ทำให้ชาวอ่างปลาบึกได้ออกมาต่อรองภายใต้เงื่อนไขที่จำกัด โดยชาวชุมชนอ่างปลาบึกได้เลือกนำเสนอตัวในฐานะ “ชุมชนชนบทที่อุดมไปด้วยธรรมชาติสองฝั่งโขง” และเป็นจุดที่ใช้ “ชมปรากฏการณ์น้ำโขงพญานาคอีกแห่ง” มาเป็นกลยุทธ์ที่ใช้ในการต่อรองเพื่อสร้างพื้นที่ให้คนเมืองหรือนักท่องเที่ยวที่โหยหาความเป็นธรรมชาติ ความเป็นชนบทเข้ามาสัมผัสสัมผัส แม้จะเป็นเพียงการต่อรองที่ดูไร้พลัง แต่พวกเขาก็เลือกเอาชีวิตของตน คือ ชนบท และความสัมพันธ์ไทยลาวมาเป็นตัวแปรในการสร้างเวทีการท่องเที่ยวอีกรูปแบบหนึ่ง

6.2 ข้อเสนอแนะในเชิงนโยบายต่อฝ่าย 1 (สกว.)

เสียงเพรียกจากภาคประชาชนผ่านชีวิตและผู้คนสองฝั่งโขง

การแข่งขั้นนิยามความหมายของแม่น้ำโขงในฐานะเป็นเส้นกันเขตแดนไทยกับลาว ซึ่งส่งผลให้เกิดการแบ่งแยกสร้างความต่างระหว่างผู้คนสองฝั่งน้ำนี้มานานนับเนื่องตั้งแต่วาทกรรมอาณานิคมได้กำหนดสร้างและถูกผลิตซ้ำในยุคต่อ ๆ มา และหากพูดถึงแม่น้ำโขงด้วยถ้อยคำในยุคสมัยปัจจุบัน ก็คงหมายถึง กลุ่มที่มองผลประโยชน์ข้ามชาติด้วยการนำเสนอภาพของความเป็นพันธมิตรต่อกันในด้านเศรษฐกิจและการลงทุน โดยเน้นจุดสำคัญในเส้นทางเศรษฐกิจหลักแต่ได้ละเลยชุมชนและผู้คนธรรมดาในฐานะที่ยังเป็นคนชนบทและชุมชนชายแดนที่ตั้งตระหง่านอยู่สองฟากฝั่งแม่น้ำโขงจำนวนมาก สำหรับความสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชนสองฝั่งโขงแล้วกลายเป็นเรื่องราวปกติธรรมดาในดำเนินอยู่ในการกระทำของชีวิตประจำวัน ความสัมพันธ์ที่กระชับแน่นมากยิ่งขึ้นหลังจากที่รัฐบาลลาวได้มุ่งดำเนินนโยบายเปิดประเทศและก้าวเข้าสู่การพัฒนาทางเศรษฐกิจแบบเสรียิ่งขึ้น ความสัมพันธ์ในมิติดังกล่าวดูเหมือนคนส่วนใหญ่จะถูกเพ่งมองไปยังชุมชนเมืองมากกว่าชุมชนชายแดนชนบท ความคุ้นชินกับคำว่า “โครงการพัฒนาความร่วมมือทางเศรษฐกิจในอนุภูมิภาคกลุ่มแม่น้ำโขง หรือที่รู้จักกันในชื่อโครงการ “GMS” (Greater Mekong Sub-region) อันเป็นแนวคิดที่ยืนยันทิศทางของแม่น้ำโขงในฐานะศูนย์กลางภูมิภาคแห่งการพัฒนาและส่งเสริมการค้า การลงทุน ตลอดจนการใช้ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อส่งเสริมกันและกัน อันจะนำมาซึ่งโอกาสในการสร้างความมั่งคั่งอย่างมหาศาลให้กับนานาประเทศในเขตอนุภาคนี้นอกจากนี้ยังมีโครงการอื่นๆ อีกหลายโครงการที่มุ่งเน้นส่งเสริมความร่วมมือพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจและการลงทุนเช่นกัน เวลาผ่านไป 17 ปี ที่โครงการ GMS ได้ถือ

กำเนิดขึ้น แต่ประชาชนส่วนใหญ่ในภูมิภาคนี้ก็ยังคงยากจนและเป็นคนชายขอบมากขึ้น¹ นั่นคือ คำกล่าวอ้างในลักษณะเชิงชวนที่พบเห็นอยู่เสมอ ๆ อย่างไรก็ตาม ก็มีผู้ให้ความเห็นว่า แนวคิดนี้และวิธีการพัฒนาที่แฝงอยู่ข้างในได้รับการโต้แย้งอย่างรุนแรงจากผู้ที่มีความคิดว่า การพัฒนาและการใช้ทรัพยากรตามวิถีทางปัจจุบันได้นำไปสู่การไร้และต้นทุนที่ไม่สมดุล ทั้งนี้เนื่องจากประชาชนส่วนใหญ่ในภูมิภาคนี้ยังดำรงชีวิตอยู่อย่างดิ้นรนต่อสู้เพื่อความอยู่รอดไปวันต่อวัน ยิ่งไปกว่านั้น ยังมีความกังวลกันอย่างมากเกี่ยวกับสิทธิและวัฒนธรรมของผู้คนจำนวนมากที่จะถูกคุกคามและถูกกดขี่ต่อไป ถ้าหากไม่มีการคำนึงอำนาจของกลุ่มบุคคลที่มีอิทธิพลและมีผลประโยชน์ และปล่อยให้การพัฒนากระแสหลักดำเนินไปตามทิศทางที่เป็นอยู่โดยไม่มีการโต้แย้ง

ในฐานะโครงการวิจัยเรื่องนี้เป็นการศึกษาแบบชาติพันธุ์วรรณา (Ethnography research) โดยให้ความสำคัญกับเสียงชาวบ้านซึ่งเป็นกลุ่มคนผู้มีชีวิตและอาศัยอยู่ในพื้นที่แม่น้ำโขงแห่งนี้เป็นหลัก โครงการวิจัยฉบับนี้มีวัตถุประสงค์สำคัญ 2 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษากระบวนการสร้างความหมายเกี่ยวกับอาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงในมุมมองของชีวิตประจำวัน โดยศึกษาชุมชนอ่างปลาบึกในเขตอำเภอสังขม จังหวัดหนองคายกับเขตเมืองศรีโคตร แขวงนครเวียงจันทน์ ภายใต้ความสัมพันธ์ข้ามเส้นเขตแดนรัฐชาติในยุคกระแสโลกาภิวัตน์ และ 2) เพื่อศึกษาชาวอ่างปลาบึกมีกระบวนการต่อรองเพื่อผลิตสร้างความหมายว่าด้วยอาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงในบริบทชีวิตประจำวัน ทั้งในแง่ของการผลิตซ้ำ การสร้างใหม่ และการสร้างอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมซึ่งอยู่ภายใต้ปัจจัยและเงื่อนไขที่แตกต่างกัน โดยมีระยะเวลาการดำเนินงานวิจัยทั้งในส่วนของการเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูล 1 ปี

กระแสการพัฒนาในสังคมสมัยใหม่บนภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงโดยเฉพาะประเทศไทยกับประเทศลาวมีจุดเน้นทางด้านการพัฒนาเศรษฐกิจและการลงทุนข้ามชาติอย่างเด่นชัด โดยเฉพาะในเขตพื้นที่ตัวจังหวัดหลายจุดที่มีการพัฒนาเส้นทางการคมนาคมเชื่อมโยงกัน นั่นคือ การสร้างสะพานข้ามแม่น้ำโขง ไม่ว่าจะเป็นหนองคาย มุกดาหาร นครพนม หรือในอนาคตอันใกล้คือเขตอำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงรายเพื่อเชื่อมโยงไทยกับลาวให้มีความเข้มข้นยิ่งขึ้น แต่อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาในแง่ของบริเวณพื้นที่ที่ภาครัฐให้ความสนใจแล้ว ก็พบว่าโครงการความร่วมมือในการพัฒนาภูมิภาคนี้ได้มีส่วนสำคัญที่ทำให้บรรดาประชาชนผู้มีถิ่นอาศัยอยู่ในบริเวณดังกล่าวจำนวนมากถูกเบียดขับกลายเป็นชายขอบที่ด้อยอำนาจเมื่อต้องสร้างความสัมพันธ์กับกลุ่มอำนาจต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นมามากมายในขณะนี้ ชุมชนชนบทชายแดนแม่น้ำโขงหลายพื้นที่ยังคงถูกแซ่แข่งด้วยภาพแม่น้ำโขงในฐานะเป็นเส้นเขตแดนกันชีวิต ผู้คน และวัฒนธรรม ชุมชนชายแดนชนบท

¹ เนื้อหาบางส่วนของจุดประสงค์ของการจัดตั้งโครงการ GMS ขึ้นเมื่อปี 2535 ธนาคารพัฒนาแห่งเอเชีย (ADB) สนับสนุนทางด้านวิชาการและการเงิน (และผลักดันอย่างแรงด้วย) ให้ประเทศในลุ่มแม่น้ำโขงร่วมมือกันพัฒนาพื้นที่ลุ่มแม่น้ำโขง (GMS) ADB ให้เหตุผลว่า ประชากรแถว GMS จนมาก ดังนั้น ทุกฝ่ายควรร่วมกันเพื่อช่วยให้คนจนเหล่านี้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น วิธีทำให้ความเป็นอยู่ของคนเหล่านี้ดีขึ้นคือการช่วยให้พวกเขามีงานทำ มีการแข่งขันมากขึ้น มีเงินและทรัพย์สินส่วนตัวมากขึ้น

ในภูมิภาคแม่น้ำโขงยังคงมีสถานะเป็นพื้นที่ชายขอบของประเทศ ยังคงต้องมีการต่อสู้ดิ้นรนหนีจากภาวะความยากจนและความกดดันที่เกิดจากอิทธิพลของกระแสโลกาภิวัตน์ที่เข้ามารุมเร้า

ในอดีตหลายพื้นที่ที่เป็นชุมชนและหมู่บ้านตามริมฝั่งแม่น้ำโขงที่ตั้งอยู่ในเส้นเขตแดนระหว่างไทยกับลาว เคยมีความสัมพันธ์ในฐานะเป็นชุมชนเดียวกัน มีชีวิตและวัฒนธรรมร่วมกัน ไม่ได้มีการจำแนกผู้คนด้วยวาทกรรมความเป็นพลเมืองของรัฐบาลว่าคนนี้เป็นคนไทยหรือคนนี้เป็นคนลาว ตามแนวคิดการจัดระเบียบสังคมการเมืองในความคิดกระแสหลัก และโดยเนื้อแท้แล้วตามประวัติศาสตร์ความคิดของผู้คนที่อยู่ในบริเวณนี้ หากพิจารณาถึงความเป็นไทยและความเป็นลาวแล้วก็ไม่สามารถที่จะจำแนกแยกแยะจากกันได้อย่างชัดเจน ขบวนการแบ่งแยกผู้คนและชุมชนให้กลายเป็นไทยหรือลาวนี้เพิ่งเกิดมีชีวิตได้เพียงหนึ่งศตวรรษเศษ ๆ (หลังวิกฤตการณ์ ร.ศ.112 หรือ พ.ศ.2436) เท่านั้น ก่อนหน้านั้นผู้คนสองฝั่งโขงยังไม่เคยมองเห็นภาพของแม่น้ำโขงในฐานะเป็น “รั้วกัน” พวกเขาให้แยกออกจากกัน เพราะผู้คนและชุมชนนี้ถือเป็นกลุ่มก้อน เป็นพวกเดียวกัน และมีการสร้างสายใยผ่านมิติของการเมือง วัฒนธรรม และสังคมร่วมกันมานาน

คำว่า “ชุมชนข้ามแดน” (Cross-Border Community) เป็นคำนิยามที่ยังไม่ค่อยรู้จักกันมากนักในสังคมไทย แต่สำหรับในต่างประเทศคำว่าชุมชนข้ามแดนมีการเริ่มใช้กันกว้างขวางมากยิ่งขึ้น โดยเป็นการสร้างเครือข่ายชุมชนที่ตั้งอยู่ในอาณาบริเวณชายแดนที่มีพื้นที่ติดต่อกัน แม้ว่าเราจะคุ้นเคยกับคำว่า “ไทยลาวพี่น้องกัน” ซึ่งงานวิจัยหลายชิ้นในเชิงสังคมวัฒนธรรมต่างตอบรับอย่างสอดคล้องกันว่าชีวิตของผู้คนในดินแดนฝั่งซ้าย และฝั่งขวาของแม่น้ำโขงเป็นภาพชีวิตอันเดียวกัน ประชาชนริมน้ำสองฟากฝั่งในหลายพื้นที่ มีความเชื่อและประเพณีพิธีกรรมที่ใช้เป็นเครื่องเชื่อมโยงสายสัมพันธ์ต่อกัน บ้างก็เป็นประเพณีประจำปีที่สืบเนื่องมาตั้งแต่อดีตเนิ่นนาน บ้างก็เป็นกิจกรรมที่สร้างใหม่หรือผลิตซ้ำเพื่อใช้ในชุมชนยุคสมัยนี้ แต่อย่างไรก็ตามในระดับประเทศ

ประการแรก : เพื่อกระตุ้นและผลักดันให้มีข้อเสนอนโยบายเกี่ยวกับความสัมพันธ์ข้ามชาติว่าด้วยเรื่อง “สิทธิชุมชนข้ามแดน” ทั้งนี้เนื่องจากผลงานวิจัยและการศึกษาที่ผ่านมาต่างมีความคิดเห็นสอดคล้องกัน ในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างคนไทยกับคนลาวที่อาศัยอยู่ในบริเวณสองฝั่งโขงซึ่งถือเป็นอาณาบริเวณชายแดนเดียวกัน ทั้งนี้งานวิจัยฉบับนี้ได้ให้ความสำคัญและศึกษาผ่านเรื่องราวชีวิตของกลุ่มผู้คนอาศัยอยู่ในพื้นที่อาณาบริเวณชายแดนไทยลาวแห่งนี้เป็นหลัก ซึ่งทำให้ผู้วิจัยตระหนักและมองเห็นถึงความจำเป็นที่ต้องมีการศึกษาและดำเนินนโยบายร่วมกันระหว่างไทยกับลาวในเรื่องเกี่ยวกับ “สิทธิชุมชนข้ามแดน” (Cross-Border Community) ในฐานะหน่วยทางสังคมในยุคสมัยใหม่ ซึ่งปรากฏอยู่ภายใต้บริบทโครงการความร่วมมือในระดับประเทศ ภูมิภาคแม่น้ำโขงนี้ เพื่อสร้างความสัมพันธ์ข้ามชาติให้รอบด้านและครอบคลุมชีวิตของผู้คนที่มีความหลากหลายในสังคมให้มากยิ่งขึ้น ตลอดจนเป็นการพัฒนาพื้นที่ในฐานะชุมชนข้ามแดนให้กับผู้คนที่เป็นคนส่วนใหญ่ในบริเวณพื้นที่แถบนี้เพื่อลดภาวะชายขอบและความเป็นอื่นให้เกิดขึ้นแก่กัน โดยเป็นการร่วมมือระหว่างรัฐไทยกับรัฐลาวซึ่งอยู่บนฐานคิดเกี่ยวกับการพัฒนาทรัพยากรชุมชนไปพร้อมๆ กัน อันจะนำไปสู่การขยายรากฐานทางเศรษฐกิจในภูมิภาคให้มั่นคง ผ่านการร่วมมือให้ดำรงคงอยู่อย่าง

ยั่งยืนและรอบด้าน ซึ่งเป็นการเพิ่มโอกาสและเป็นหนทางในการช่วยแก้ไขปัญหาด้านความมั่นคงและการเมืองในอาณาบริเวณชุมชนชายแดนแม่น้ำโขงได้อีกประการหนึ่ง การผลักดันและสร้างเสริมการกำหนดร่างว่าด้วยเรื่องชุมชนชายแดนอันเป็นการผลิตซ้ำ และสร้างใหม่อยู่บนพื้นฐานของความคิดเห็นของผู้คนในชุมชน รวมทั้งปฏิบัติการต่างๆ ที่คนเหล่านี้ได้เป็นผู้กระทำในชีวิตประจำวันเรื่อยมาให้ชัดเจนยิ่งขึ้น ข้อเสนอในเชิงนโยบายความสัมพันธ์ข้ามชาติว่าด้วย “ชุมชนข้ามชาติ” ที่มุ่งเน้นให้สร้างเสริมสัมพันธภาพอันดีให้กับกลุ่มคนที่มองพื้นที่ชุมชนของตนเองว่า “เป็นชุมชนเดียวกัน” ซึ่งเป็นการสร้างชีวิตชายแดนชนบทให้มีความตระหนักถึงคุณค่าและพลังในความสัมพันธ์ของพวกเขาเองมากยิ่งขึ้น ตลอดจนเป็นส่วนหนึ่งของการสร้าง “มิตรภาพ” อันแท้จริง และเป็นจุดเริ่มต้นของการย่อยสลาย และลดความหวาดระแวงในความรู้สึกและสำนึกของคนที่มีต่อกันที่เกิดขึ้นระหว่างไทยกับลาว ให้สมกับถ้อยคำที่เมื่อกล่าวถึงไทยกับลาวแล้วก็มักจะกล่าวอ้างถึงความสัมพันธ์แบบ “พี่น้องกัน” ไม่ใช่เป็นเพียงแค่ “ประเทศ “เพื่อนบ้านกัน” เท่านั้น

ประการที่สอง : การสร้างใหม่เกี่ยวกับนิยามความหมายของคำเรียกประเทศลาวที่มีนัยยะเพื่อสร้างความสัมพันธ์ไทยอย่างยั่งยืนและช่วยลดภาวะความขัดแย้งและรุนแรง คือ ในปัจจุบันใช้คำว่า “ประเทศเพื่อนบ้าน” ซึ่งอดีตในประวัติศาสตร์ความคิดและการรับรู้โดยทั่วไปมีคำว่า “ประเทศพี่น้อง” กับไทย ซึ่งแน่นอนคำนี้อาจมีนัยยะเฉพาะที่แตกต่างจากการใช้เรียกประเทศอื่นๆ ที่ยังคงใช้คำว่าประเทศเพื่อนบ้านได้ แต่เนื่องจากไทยกับลาวเมื่อพิจารณาจากมุมมองทางวัฒนธรรมแล้วงานวิจัยฉบับนี้ช่วยตอกย้ำและยืนยันถึงความสำคัญในเชิงปฏิบัติการทางภาษาเพื่อนำมาซึ่งความร่วมมือและสร้างความสัมพันธ์อย่างยั่งยืนและรอบด้านระหว่างประเทศไทยกับประเทศลาว ควรมีการพิจารณาการใช้ถ้อยคำภาษาที่เป็น “ปฏิบัติการทางการเมือง” ในแง่ความสัมพันธ์ข้ามชาติอีกประการหนึ่ง กล่าวคือ เมื่อเราพิจารณาถึงการใช้ภาษาในสองประเทศนี้แล้ว จะพบว่าคนลาวกับคนไทยสามารถสื่อสารกันด้วยภาษาของตนเองได้โดยไม่ต้องมีการใช้ภาษาอังกฤษหรือภาษากลางอื่นๆ และเป็นเพียงประเทศเดียวในโลกที่คนไทยสามารถเดินทางไปได้ทั่วประเทศของลาว แล้วใช้ภาษาไทยในการสื่อสารกับคนในประเทศลาวได้ อันเนื่องมาจากความสัมพันธ์ในแง่ภาษาที่มีอยู่ร่วมกัน ซึ่งเมื่อพิจารณาในเชิงภาษาแล้วไทยกับลาวนั้นจัดอยู่ในกลุ่มภาษาตระกูลเดียวกันนั่นเอง ปฏิบัติการทางภาษาเพื่อนำมาซึ่งความสัมพันธ์ข้ามชาติระหว่างไทยกับลาวก็อาจจะช่วยลดภาวะแรงกดดันและความเป็นอื่น ตลอดจนความขัดแย้งที่อาจจะเกิดขึ้นให้ลดลง ซึ่งปรากฏการณ์ในสังคมปัจจุบันมีลักษณะหลายอย่าง que แสดงให้เห็นถึงการสร้างชนวนของการขัดแย้งขึ้นได้ ทั้งเรื่อง การเอารัดเอาเปรียบผู้ด้อยอำนาจกว่า การผลักดันคนชายขอบเหล่านี้ตกอยู่ในภาวะจำยอมและต้องอดทนจนอาจจะกลายมาเป็นเรื่องราวปัญหาของสังคม งานวิจัยฉบับนี้จึงเป็นอีกหนึ่งเสียงที่เล่าเรื่องผ่านเรื่องเล่าในชีวิตประจำวันของคนธรรมดาที่มีชีวิตอยู่บนผืนแผ่นดินเขตแดนแม่น้ำโขง ที่พวกเขาไม่เคยเห็นกำแพงกันของเส้นแบ่งนี้มานาน และยิ่งเข้มข้นในยุคสมัยใหม่ที่ผู้คนข้ามแดนไปมาได้อย่างง่ายดาย ด้วยเหตุนี้ การหันกลับมาทบทวนปฏิบัติการทางภาษาในฐานะเป็น “ปฏิบัติการทางการเมือง” เพื่อสร้างความกระชับมันให้เกิดขึ้นกับสังคมชายแดนไทยลาว แน่แน่นอนเราอาจจะมีเห็นว่าประเด็นนี้เป็นเพียงจุดเล็ก ๆ ในระดับจุลภาคที่อาจจะไม่มีผลที่เด่นชัดมากนัก แต่เราคง

ปฏิเสธไม่ได้ว่านโยบายทางการเมืองหลายอย่างมีเรื่องราวของการใช้ถ้อยคำภาษามาเป็นกุศโลบายหรือเครื่องมือต่าง ๆ อยู่เสมอ ทั้งนี้หากมองย้อนกลับไปดูเรื่องราวการใช้ภาษาในบริบทของสังคมไทยปัจจุบัน เราก็จะพบว่าการผลิตซ้ำและสร้างใหม่ของถ้อยคำอยู่ไม่น้อย ทั้งนี้เพื่อใช้เป็นช่องทางในด้านระบบทุนและเศรษฐกิจ เช่น คำว่า “ดอกลั่นทม” ที่กลายเปลี่ยนโน้ตทัศน์ของคนไทยด้วยการสร้างคำเรียกใหม่ว่า “ลีลาวดี” หรือคำว่า “ยาบ้า” ที่ถูกเปลี่ยนเพื่อไม่ให้มองยาชนิดนี้ในเชิงบวกว่าเป็นยาชูกำลังด้วยการสร้างคำว่า “ยาบ้า” ที่บ่งชี้ในเชิงลบสำหรับผู้เสพ หรือคำว่า “ระเบิดพลีชีพ” ที่ใช้ในเหตุการณ์ก่อการร้ายหลายๆ ครั้ง ซึ่งสื่อก็นำเสนอแล้วในระยะหลังก็มีการพยายามใช้คำว่า “ระเบิดฆ่าตัวตาย” มาเบียดขับคำแรกที่น่าเสนอความคิดในเชิงบวกว่าด้วยการเสียสละออกไป

จากประเด็นนี้ หากเรากลับมาทบทวนการใช้ภาษาในทางการเมืองที่เกี่ยวข้องกับเรื่องราวความสัมพันธ์ข้ามชาติระหว่างไทยกับลาว เหตุที่วาทกรรมกระแสหลักมักเกิดจากความคิดของคนภายนอก (outsider) ซึ่งได้เบียดขับ กดทับ และกีดกันวาทกรรมกระแสรองที่เป็นความคิดของคนใน (insider) พื้นที่ที่มักคุ้นชินกับคำว่า “พี่น้อง” กันระหว่างไทยลาว อันบ่งบอกประเทศที่มีความสัมพันธ์ฉันพี่น้อง (Brotherland) ที่ไม่ใช่ประเทศ “เพื่อนบ้าน” (neighbour country)

รายการอ้างอิง

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

แกรนท์ อีแวนส์.

- 2549 ประวัติศาสตร์สังเขปประเทศลาว: ประเทศกลางแผ่นดิน
เอเชียอาคเนย์. แปลโดย ดุษฎี เฮย์มอนต์. เชียงใหม่: ซิลค์เวอร์ม.

ขจิต บุรุษพัฒน์.

- 2536 ผู้อพยพลี้ภัยอินโดจีน. กรุงเทพฯ: แพร์พิทยา.

ขจิต จิตตเสวี.

- 2552 “อาณาบริเวณชายแดนไทยในศตวรรษที่ 21: ปัญหาและบริบทใหม่ของ
นโยบายต่างประเทศต่อเพื่อนบ้าน”, รัฐศาสตร์สาร. 30 : 3 (กันยายน –
ธันวาคม) : หน้า 1-151.

เขียน ชีระวิทย์.

- 2550 “สัมพันธภาพภายในและระหว่างประเทศในภูมิภาคแม่น้ำโขงในบริบทของ
โลกาภิวัตน์”, หน้า 69-110. ใน มิ่งสรรพ ขาวสะอาด และจอห์น ดอร์
(บรรณาธิการ). ความท้าทายทางสังคมในภูมิภาคแม่น้ำโขง. กรุงเทพฯ:
ศูนย์วิจัยสังคมอนุภูมิภาคกลุ่มแม่น้ำโขง คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัย
อุบลราชธานี.

คลาร์ กริฟฟิธส์ (บรรณาธิการ).

- 2544 หน้าต่างสู่โลกกว้าง : ลาวและกัมพูชา. แปลโดย พวงนิล คำบังสุ.
กรุงเทพมหานคร : หน้าต่างสู่โลกกว้าง จำกัด.

จุฑาพรรธ (จามจุรี) ผดุงชีวิต.

- 2551 วัฒนธรรม การสื่อสาร และอัตลักษณ์. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย.

ชนิกานต์ กาญจนสาลี.

- 2552 “พื้นที่เสี่ยงเสียดินแดนจากธรรมชาติ,” หน้า A6. โพสต์ทูเดย์. 8 กรกฎาคม.

ชยันต์ วรรณะภูติ.

- 2549 “คนเมือง”: ตัวตน การผลิตซ้ำสร้างใหม่และพื้นที่ทางสังคมของเมือง.
ใน อานันท์ กาจนพันธุ์ (บรรณาธิการ). อยู่ชายขอบ มองลวดความรู้อยู่.
หน้า 33-75. กรุงเทพฯ: มติชน.

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ.

- 2549 จากยุคลัทธิอาณานิคม สู่โลกาภิวัตน์ “แม่น้ำโขง” ภาวะรอด?. ใน ชาญวิทย์

เกษตรศิริ และอัศวพงศ์ คำคุณ. **แม่น้ำโขง: จากต่ำจู้-ล้านช้าง-ตนเลฆม ถึง กี้วล่อง**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์ และ มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย.

ไชยันต์ รัชชกุล.

- 2549 “มองอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงเชิงประวัติศาสตร์และทางเศรษฐกิจ”, หน้า 78-107. ใน ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และกัมปนาท ภักดีกุล. **ลุ่มน้ำโขง: วิกฤต การพัฒนา และทางออก**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย และมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.

ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร.

- 2549 **รัฐ-ชาติกับ (ความไร้) ระเบียบโลกชุดใหม่**. กรุงเทพฯ: วิชาษา.
2551 **ภาษากับการเมือง/ ความเป็นการเมือง**. กรุงเทพมหานคร: เคล็ดไทย.

ชู เจียนชู และมารูยา ซาลาส.

- 2550 “การเคลื่อนย้ายจากชายขอบเข้าสู่ศูนย์กลาง: คนท้องถิ่น วัฒนธรรม และองค์ ความรู้ในยูนนานที่เปลี่ยนไป”, หน้า 167-195. ใน มิ่งสรรพ ขาวสะอาด และ จอห์น ดอร์ (บรรณาธิการ). **ความท้าทายทางสังคมในภูมิภาคแม่น้ำโขง**. กรุงเทพฯ: ศูนย์วิจัยสังคมอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระ กรมพระยา.

- 2509 **นิทานโบราณคดี**. กรุงเทพมหานคร : ศิลปาบรรณาการ.

ดี.จี.อี.ฮอลล์

- 2549 **ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้: สุวรรณภูมิ-อุษาคเนย์ ภาคพิสดาร (1-2)**. ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (บรรณาธิการแปล). กรุงเทพฯ: มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย และมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และ มนุษยศาสตร์.

เดชา ตั้งสีฟ้า.

- 2551 “อ่าน “คู่มือข้าราชการ” เขียนพื้นที่วัฒนธรรม: วาทกรรมวัฒนธรรมรัฐไทยกับ พื้นที่ในระหว่างไทย-มาเลเซีย”, หน้า 282-341. ใน ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ (บรรณาธิการ). **แผ่นดินจินตนาการ**. กรุงเทพฯ: มติชน.
2552 “วันนี้ของพุ่มนี้: โครงการวิจัยเพื่อวางรากฐานการจัดตั้งมหาวิทยาลัย นานาชาติ ณ ชายแดนไทย-พม่า”, เอกสารอัดสำเนา.

เต็ม วิภาคย์พจนกิจ.

- 2540 **ประวัติศาสตร์ลาว**. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์.

ทวีเกียรติ เจนประจักษ์.

- 2540 **ข้อพิพาทเขตแดนไทย-ลาว.** กรุงเทพมหานคร : โครงการหนังสือชุด ประเทศเพื่อนบ้านของไทยในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) และมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.

ธงชัย วินิจจะกุล.

- 2551 “ภูมิภายาและประวัติศาสตร์,” (Siam Mapped: A History of the Geo-Body of Nation) แปลโดย พวงทอง ภวัครพันธุ์. หน้า 84-118. **ฟ้าเดียวกัน.** 6 : 3 (กรกฎาคม – กันยายน).

ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ.

- 2550 “การต่อสู้ระหว่างชายขอบกับศูนย์กลาง: ประวัติศาสตร์การสร้างอัตลักษณ์รัฐชาติไทย.” หน้า 1-40. **วารสารไทยคดีศึกษา.** 4 : 2 (เมษายน – กันยายน).

บุญช่วย ศรีสวัสดิ์.

- 2547 **ราชอาณาจักรลาว.** กรุงเทพมหานคร : ศยาม.

ปฐม หงษ์สุวรรณ.

- 2550 **กาลครั้งหนึ่ง: ว่าด้วยตำนานกับวัฒนธรรม.** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ปฤษฎา รัตนพฤกษ์.

- 2545 “ปัญหาข้ามพรมแดนและสภาวะไร้พรมแดน โลกที่เปลี่ยนไปหรือมุมมองของนักวิชาการที่เปลี่ยนไป”, หน้า 17-46. **สังคมศาสตร์.** 15: 1.

ปิ่นแก้ว อร่ามศรี.

- 2545 “ข้ามพรมแดนกับคำถามเรื่องอัตลักษณ์ วัฒนธรรม พื้นที่และความเป็นชาติ.” หน้า 1-16. **สังคมศาสตร์.** 15: 1.

พัฒน์ น้อยแสงศรี.

- 2540 “หลวงพ่อดี,” หน้า 118-125. ใน **หนองคาย.** กรุงเทพฯ: มังกรการพิมพ์.

พิทยา พุสย.

- 2549 “อะไรจะเกิดขึ้นในลาว เมื่อพรมแดนของรัฐหายไปในยุคกระแสโลกาภิวัตน์,” ใน **ลาวภิวัตน์ : มุมมองจากอดีตสู่ปัจจุบัน.** เชียงใหม่ : หลักสูตรเอเชียศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

มิ่งสรรพ ขาวสะอาด และจอห์น ดอร์.

- 2551 **ความท้าทายทางสังคมในภูมิภาคแม่น้ำโขง.** กรุงเทพมหานคร: ศูนย์วิจัยสังคมอนุภูมิภาคแม่น้ำโขง คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.

แม่โขงโพสต์.

2549 แม่โขงโพสต์. ลำดับที่ 3, ปีที่ 1. เชียงราย: ม.ป.ป.

ยศ สันตสมบัติ.

2551 อำนาจ พื้นที่ และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์: การเมืองวัฒนธรรมของ
รัฐชาติในสังคมไทย. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).

2551ก “ความหลากหลายทางชาติพันธุ์กับชุมชนในจินตกรรม,” หน้า 1-33.
ใน ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (บรรณาธิการ). สาละวิน แม่โขง : ผู้คน ผืนน้ำ
และสุวรรณภูมิของอุษาคเนย์. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย
และมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.

2551ข “มานุษยวิทยาว่าด้วยรัฐ: บทสำรวจความคิดและพลังของมานุษยวิทยา,”
หน้า 10-44. ใน รัฐจากมุมมองของชีวิตประจำวัน 1. กรุงเทพมหานคร:
ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).

ยอช เซเดส์.

2516 ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 1. กรุงเทพฯ: บรรณกิจ.

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550.

2551 กรุงเทพมหานคร : บริษัทสกายบุ๊กส์จำกัด.

เรอิโกะ ฮะริมะ เร็กซ์ วาโรนา และคริสตินา เดอฟัลโก.

2550 “การย้ายถิ่น”, หน้า 297-344. ใน มิ่งสรรพ ขาวสะอาด และจอห์น ดอร์
(บรรณาธิการ). ความท้าทายทางสังคมในภูมิภาคแม่น้ำโขง.
กรุงเทพฯ: ศูนย์วิจัยสังคมอนุภูมิภาคกลุ่มแม่น้ำโขง คณะศิลปศาสตร์
มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.

วันดี สันติวุฒิเมธี.

2545 กระบวนการสร้างอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของชาวไทยใหญ่ชายแดน
ไทย-พม่า: กรณีศึกษาหมู่บ้านเปียงหลวง อำเภอเวียงแหง จังหวัด
เชียงใหม่. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชามานุษยวิทยา
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

วาสนา ละอองปลิว.

2546 ความเป็นชายขอบและการสร้างพื้นที่ทางสังคมของคนพลัดถิ่น:
กรณีศึกษาชาวดาระอั้งในอำเภอเชียงดาว. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตร-
มหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

วีณา วิสเพ็ญ.

2551 ภาษาและวัฒนธรรมลาว. มหาสารคาม: ภาควิชาภาษาไทยและภาษา
ตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

ศิริพร ทองคณารักษ์.

- 2552 **พลวัตชุมชนชายแดนไทย-ลาวในกระแสโลกาภิวัตน์**. วิทยานิพนธ์ปริญญา-
มหาบัณฑิต สาขาวิชาสังคมวิทยาการพัฒนาศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

สมเกียรติ วันทะนะ.

- 2530 **เมืองไทยยุคใหม่: สัมพันธภาพระหว่างรัฐกับประวัติศาสตร์สำนึก. ใน
รวมบทความทางสังคมการเมืองเพื่อเป็นเกียรติแด่ ศาสตราจารย์เสน่ห์
จามริก อายุครบ 60 ปี**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สมพงศ์ ชูมาก.

- 2551 **ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศยุคปัจจุบัน (ทศวรรษ 1990 สู่ทศวรรษแห่ง
ศตวรรษที่ 21)**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุชีลี.

2551. **เลาะโขง ข้ามของ ฉบับคลาสสิก**. กรุงเทพฯ: บริษัทโขง ซี มูล พับลิชชิงจำกัด.

สร้อยดี อ่องสกุล.

- 2539 **ประวัติศาสตร์ล้านนา**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง.

- 2546 **พื้นเมืองเชียงใหม่**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง.

สุจิตต์ วงษ์เทศ.

- 2549 **แม่น้ำโขง. ในชาญวิทย์ เกษตรศิริ และกัมปนาท ภักดีกุล. ลุ่มน้ำโขง: วิกฤต
การพัฒนา และทางออก**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย
และมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.

สุรัชย์ ศิริไกร.

- 2548 **การพัฒนาเศรษฐกิจและการเมืองลาว ฉบับปรับปรุง**. กรุงเทพฯ: คบไฟ.

สุริยา รัตนกุล และลักขณา ดาวรัตนหงษ์.

- 2530 **พจนานุกรมภาษาไทย-ลาว**. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรม
เพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล.

โสภิตา วีรกุลเทวัญ.

- 2550 **เชิงของ: ชนิตพันธุ์และการค้าที่ชายแดน**. กรุงเทพฯ: รายงานการวิจัย
ภายใต้โครงการอำนาจ พื้นที่ และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์: การเมืองเชิง
วัฒนธรรมของชาติในสังคมไทย สนับสนุนโดย
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

หนองคาย.

- 2540 **หนองคาย**. กรุงเทพฯ: มังกรการพิมพ์.

อานันท์ กาญจนพันธุ์.

2548 **ทฤษฎีและวิธีวิทยาของการวิจัยวัฒนธรรม: การทะลุกรอบและกับดักของความคิดแบบคู่ตรงข้าม.** กรุงเทพฯ: อมรินทร์.

2549 “การต่อสู้เพื่อความเป็นคนของคนชายขอบในสังคมไทย,” หน้า 3-33. ใน อานันท์ กาญจนพันธุ์ (บรรณาธิการ). **อยู่ชายขอบ มองลอดความรู้.** กรุงเทพฯ: มติชน.

อัมมาร สยามวาลา.

2550 **โลกาภิวัตน์และการบริหารจัดการโลกาภิวัตน์ในมุมมองเชิงประวัติศาสตร์.** ใน **ความท้าทายทางสังคมในภูมิภาคแม่น้ำโขง.** หน้า 19-62. กรุงเทพฯ: ศูนย์วิจัยสังคมอนุภูมิภาคกลุ่มแม่น้ำโขง คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.

อารียา เสวตามร์.

2542 **ผ้าป่าข้าว: บทสะท้อนวิถีคิดของชุมชน.** กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

เอก ตั้งทรัพย์วัฒนา, สิริพรรณ นกสวนและ ม.ร.ว.พฤษวิศาล ชุมพล.

2551 **คำและความคิดในรัฐศาสตร์ร่วมสมัย เล่ม 1.** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

2552 **คำและความคิดในรัฐศาสตร์ร่วมสมัย เล่ม 2.** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ภาษาอังกฤษ

Anderson, Benedict.

2001 **Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism.** London: Verso.

Appadurai, A.

1996 **Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization.** Minneapolis: University of Minnesota Press.

Bourdieu, Pierre.

1990 **In Other Words: Essays Towards a Reflexive Sociology.** Trans. M. Anderson. Stanford: Stanford University Press.

Dallmayr, Fred R.

1984 **Language and Politics: Why Does Language Matter to Political Philosophy?** Notre Dame and London: University of Notre Dame Press.

Gupta, Akhil and James Ferguson.

- 1999 Culture, Power, Place: Ethnography at the End of a Era. In Akhil Gupta and James Ferguson (eds.), **Culture, Power, Place: Explorations in Critical Anthropology** (pp. 1-29), Durham: Duke University Press.

Hall, S.

- 1997 The Work of Representation. In S. Hall ed. **Representation: Cultural Representations and Signifying Practices**. London: Sage Publications.

Komatra Chuengsatiansup.

- 1997 **Living on the Edge: Marginality and Contestation in the Kui Communities of Northeast Thailand**", Ph.D. dissertation, Harvard University.

Keyes, Charles F. (ed.)

- 1979 Ethnic **Adaptation and Identity: The Karen on the Thai Frontier with Burma**. Philadelphia: Institute for the Study of Human Issues.

Malki, Liisa.

- 1997 National Geographic: The Rooting of Peoples and the Territorialization of National Identity among Scholars and Refugees. In Akhil. Gupta and James Ferguson (eds.), **Culture, Power, Place: Explorations in Critical Anthropology** (pp. 52-74), Durham: Duke University Press.

Moore, Danald.

- 1993 "Contesting Terrain in Zimbabwe's Eastern Highland: Political Ecology, Ethnography and Peasant Resource Struggles". **Economic Geography**, Vol.69. No.4.

Schlote, J.A.

- 2000 **Globalisation: A Critical Introduction**. Palgrave.

Souneth Phothisane.

- 1996 **The Nidan Khun Borom: Annotated Translation and Analysis**. Ph.D. thesis, University of Queensland.

Tsing, Anna.

- 1993 **In the Realm of the Diamond Queen: Marginality in an Out-of-the-Way Place**. New Jersey: Princeton University Press.

Walker, Andrew.

- 1999 **The Legend of the Golden Boat**. Richmond: Curzon.

Weber, Max.

1958 **From Max Weber: Essays in Trans. And ed. By H.H. Gerth and C. Wright Mills Sociology.** New York: Oxford University Press.

ภาษาลาว

คำ จำปาแก้วมะณี (ปริวรรต).

1980 ขุนบุญถมฉบับแต่งในรัชกาลเจ้ามณฑลเทศาภิบาลกษัตริย์หลวงพระบาง จ.ส.
1998 (ค.ศ.1836). เวียงจันทน์.

มหาสิลา วีระวงส์.

2006 วจนานุกรรมภาษาลาวฉบับปรับปรุงใหม่. เวียงจันทน์: กระทรวงศึกษาธิการ
อดีตพระราชอาณัติจักรลาว.

หนังสือพิมพ์และข้อมูลอินเทอร์เน็ต

ไทยรัฐ (14 กุมภาพันธ์, 2552: 15)

โพสต์ทูเดย์ (8 กรกฎาคม 2552).

สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์ (2519: 7).

The Nation (14 June, 2004: 1-4A).

<http://www.manager.co.th/Local/ViewNews>, ธันวาคม 2551.

<http://www.newswit.com/news>, กุมภาพันธ์ 2552.

<http://www.oknation.net/blog/nongkhai/2007>, กุมภาพันธ์ 2552.

<http://www.thatphanom.com/webboard>, กุมภาพันธ์ 2552.

<http://www.yclsakhon.com>, กรกฎาคม 2552.

คำแถลงนโยบาย

ของ

คณะรัฐมนตรี

นายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ นายกรัฐมนตรี

แถลงต่อรัฐสภา

วันอังคารที่ ๓๐ ธันวาคม ๒๕๕๑

สารบัญ

หน้า

ประกาศแต่งตั้งนายกรัฐมนตรี

ก

ประกาศแต่งตั้งรัฐมนตรี

ข

คำแถลงนโยบายของคณะรัฐมนตรี _____ ๑

นายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ นายกรัฐมนตรี

แถลงต่อรัฐสภา วันจันทร์ที่ ๓๐ ธันวาคม ๒๕๕๑

๑. นโยบายเร่งด่วนที่จะเริ่มดำเนินการในปีแรก _____ ๕

๒. นโยบายความมั่นคงของรัฐ _____ ๙

๓. นโยบายสังคมและคุณภาพชีวิต _____ ๑๐

๔. นโยบายเศรษฐกิจ _____ ๑๗

๕. นโยบายที่ดิน ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม _____ ๒๘

๖. นโยบายวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี การวิจัย และนวัตกรรม _____ ๒๙

๗. นโยบายการต่างประเทศและเศรษฐกิจระหว่างประเทศ _____ ๓๐

๘. นโยบายการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี _____ ๓๑

ภาคผนวก _____ ๓๗

ตารางแสดงความสอดคล้องระหว่างนโยบายในการบริหารราชการแผ่นดิน

ของคณะรัฐมนตรีกับแนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐในหมวด ๕

ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย

ประกาศ
แต่งตั้งนายกรัฐมนตรี

ภูมิพลอดุลยเดช ป.ร.

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศว่า

ด้วยความเป็นรัฐมนตรีของ นายสมชาย วงศ์สวัสดิ์ นายกรัฐมนตรี ได้สิ้นสุดลงเฉพาะตัวตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐ มาตรา ๑๘๒ วรรคหนึ่ง (๕) และประธานสภาผู้แทนราษฎรได้นำความกราบบังคมทูลพระกรุณาว่า สภาผู้แทนราษฎรได้ลงมติเมื่อวันที่ ๑๕ ธันวาคม ๒๕๕๑ เห็นชอบด้วยในการแต่งตั้ง นายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะเป็นนายกรัฐมนตรี ด้วยคะแนนเสียงมากกว่ากึ่งหนึ่งของจำนวนสมาชิกทั้งหมดเท่าที่มีอยู่ของสภาผู้แทนราษฎร

จึงทรงพระราชดำริว่า นายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ เป็นผู้ที่เหมาะสมควรไว้วางพระราชหฤทัยให้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี

อาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๑๗๑ ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้ง นายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ เป็นนายกรัฐมนตรีบริหารราชการแผ่นดิน ตั้งแต่วันที่นี้เป็นต้นไป

ประกาศ ณ วันที่ ๑๗ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๕๑

เป็นปีที่ ๖๓ ในรัชกาลปัจจุบัน

ผู้รับสนองพระบรมราชโองการ

นายชัย ชิดชอบ

ประธานสภาผู้แทนราษฎร

ประกาศ
แต่งตั้งรัฐมนตรี

ภูมิพลอดุลยเดช ป.ร.

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศว่า ตามที่ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้ง นายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ เป็นนายกรัฐมนตรี ตามประกาศลงวันที่ ๑๗ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๕๑ แล้ว นั้น

บัดนี้ นายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ นายกรัฐมนตรี ได้เลือกสรรผู้ที่เหมาะสมควรดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีเพื่อบริหารราชการแผ่นดินสืบไปแล้ว

อาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๑๗๑ ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งรัฐมนตรี ดังต่อไปนี้

นายสุเทพ เทือกสุบรรณ	เป็น รองนายกรัฐมนตรี
นายกรณ์ศักดิ์ สภาวสุ	เป็น รองนายกรัฐมนตรี
พลตรี สนั่น ขจรประศาสน์	เป็น รองนายกรัฐมนตรี
นายสาทิตย์ วงศ์หนองเตย	เป็น รัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรี
นายวีระชัย วีระเมธีกุล	เป็น รัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรี
พลเอก ประวิตร วงษ์สุวรรณ	เป็น รัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม
นายกรณ์ จาติกวณิช	เป็น รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง

นายประดิษฐ์ ภัทรประสิทธิ์	เป็น รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการคลัง
นายฤทธิชัย ดำรงรัตน์	เป็น รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการคลัง
นายกษิต ภิรมย์	เป็น รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ
นายชุมพล ศิลปอาชา	เป็น รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการท่องเที่ยว และกีฬา
นายวิฑูรย์ นามบุตร	เป็น รัฐมนตรีว่าการกระทรวงพัฒนาสังคม และความมั่นคงของมนุษย์
นายธีระ วงศ์สมุทร	เป็น รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตร และสหกรณ์
นายชาติชาย พุคยาภรณ์	เป็น รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงเกษตร และสหกรณ์
นายโสภณ ชาร์มย์	เป็น รัฐมนตรีว่าการกระทรวงคมนาคม
นายประจักษ์ แก้วกัลยา	เป็น รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงคมนาคม
นายเกื้อกูล ด้านชัยจิตร	เป็น รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงคมนาคม
นายสุวิทย์ คุณกิตติ	เป็น รัฐมนตรีว่าการกระทรวงทรัพยากร ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
ร้อยตรีหญิง ระนองรักษ์ สุวรรณฉวี	เป็น รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเทคโนโลยี สารสนเทศและการสื่อสาร
นายวรรณรัตน์ ชาญนุกูล	เป็น รัฐมนตรีว่าการกระทรวงพลังงาน
นางพรทิวา นาคาศัย	เป็น รัฐมนตรีว่าการกระทรวงพาณิชย์
นายอลงกรณ์ พลบุตร	เป็น รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงพาณิชย์
นายชวรัตน์ ชาญวีรกูล	เป็น รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย

นายบุญจง วงศ์ไตรรัตน์	เป็น รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทย
นายถาวร เสนเนียม	เป็น รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทย
นายพีระพันธุ์ สาลีรัฐวิภาค	เป็น รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม
นายไพฑูรย์ แก้วทอง	เป็น รัฐมนตรีว่าการกระทรวงแรงงาน
นายธีระ สลักเพชร	เป็น รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรม
คุณหญิงกัลยา โสภณพนิช	เป็น รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี
นายจรินทร์ ลักษณวิศิษฐ์	เป็น รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ
นายชัยวุฒิ บรรณวัฒน์	เป็น รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการ
นางสาวนริศรา ชวาลตันพิพัทธ์	เป็น รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการ
นายวิทยา แก้วภราดัย	เป็น รัฐมนตรีว่าการกระทรวงสาธารณสุข
นายมานิต นพอมรบดี	เป็น รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงสาธารณสุข
นายชาญชัย ชัยรุ่งเรือง	เป็น รัฐมนตรีว่าการกระทรวงอุตสาหกรรม
ทั้งนี้ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป	

ประกาศ ณ วันที่ ๒๐ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๕๑

เป็นปีที่ ๖๓ ในรัชกาลปัจจุบัน

ผู้รับสนองพระบรมราชโองการ

นายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ

นายกรัฐมนตรี

คำแถลงนโยบาย
ของ
คณะรัฐมนตรี
นายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ นายกรัฐมนตรี
แถลงต่อรัฐสภา
วันอังคารที่ ๓๐ ธันวาคม ๒๕๕๑

ท่านประธานรัฐสภาที่เคารพ

ตามที่ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้กระผมเป็นนายกรัฐมนตรีตามประกาศพระบรมราชโองการ ลงวันที่ ๑๗ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๕๑ และแต่งตั้งคณะรัฐมนตรีตามประกาศพระบรมราชโองการ ลงวันที่ ๒๐ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๕๑ นั้น

บัดนี้ คณะรัฐมนตรีได้กำหนดนโยบายการบริหารราชการแผ่นดินเรียบร้อยแล้ว โดยยึดมั่นในการปกครองระบอบประชาธิปไตยในระบอบรัฐสภาอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข และครอบคลุมถึงแนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐตามบทบัญญัติในหมวด ๕ ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย คณะรัฐมนตรีจึงขอแถลงนโยบายดังกล่าวต่อที่ประชุมร่วมกันของรัฐสภาเพื่อให้ทราบถึงแนวทางการบริหารราชการแผ่นดินที่รัฐบาลจะดำเนินการเพื่อนำสังคมไทยกลับคืนสู่ความสมัครสมานสามัคคี เอื้ออาทร และคนไทยมีความสุขถ้วนหน้า พร้อมทั้งนำประเทศไทยให้ผ่านพ้นวิกฤตเศรษฐกิจครั้งสำคัญ เพื่อให้สามารถพัฒนาต่อไปได้อย่างมั่นคงและยั่งยืน

ท่านประธานรัฐสภาที่เคารพ

รัฐบาลนี้เข้าบริหารประเทศในช่วงที่สังคมไทยมีความขัดแย้งและมีความแตกแยก เนื่องจากมีความเห็นที่แตกต่างกันในเรื่องการเมืองและการบริหารประเทศ ความขัดแย้งดังกล่าวระหว่างกลุ่มประชาชนได้ทวีความรุนแรงขึ้น จนส่งผลให้การบริหารบ้านเมืองในช่วงที่ผ่านมาขาดความก้าวหน้าในการพัฒนาประเทศในเรื่องต่าง ๆ ที่มีความสำคัญเร่งด่วน และมีผลกระทบต่อความอยู่ดีมีสุขของประชาชน ความขัดแย้งดังกล่าวเป็นจุดอ่อนของประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงปัจจุบันที่เศรษฐกิจโลกได้เข้าสู่ภาวะวิกฤตที่มีความรุนแรงมากที่สุดในรอบศตวรรษ

วิกฤตเศรษฐกิจโลกครั้งนี้เริ่มต้นจากวิกฤตการณ์สถาบันการเงินในประเทศสหรัฐอเมริกาเมื่อเดือนกันยายนที่ผ่านมา ซึ่งได้ส่งผลเชื่อมโยงถึงระบบการเงินของประเทศต่าง ๆ ในโลก ถึงแม้ว่าเหตุการณ์นี้จะไม่ได้มีผลต่อสถาบันการเงินของประเทศไทยโดยตรง แต่ก็มีผลกระทบให้เกิดการเคลื่อนย้ายเงินทุนของต่างชาติออกจากประเทศในช่วงดังกล่าว และส่งผลให้ดัชนีตลาดหลักทรัพย์เข้าสู่จุดต่ำสุดในรอบ ๕ ปีเมื่อเดือนตุลาคม

ความเสียหายต่อระบบการเงินอย่างรุนแรงได้ส่งผลให้เศรษฐกิจของประเทศพัฒนาแล้ว เช่น สหรัฐอเมริกา ญี่ปุ่น และอีกหลายประเทศในยุโรป เข้าสู่ภาวะเศรษฐกิจถดถอย และขณะนี้หลายอุตสาหกรรมใหญ่ในประเทศพัฒนาแล้ว เช่น อุตสาหกรรมรถยนต์ การบิน และอิเล็กทรอนิกส์ เป็นต้น กำลังประสบปัญหาทางการเงินถึงขั้นที่อาจจะล้มละลาย และได้มีการปลดคนงานออกแล้วเป็นจำนวนหลายล้านคน เศรษฐกิจไทยเริ่มได้รับผลกระทบจากการชะลอตัวของเศรษฐกิจโลกเร็วกว่าที่หลายฝ่ายคาดการณ์ไว้ ดังจะเห็นได้จากมูลค่าการส่งออกในเดือนพฤศจิกายนในรูปเงินดอลลาร์สหรัฐ ลดลงร้อยละ ๑๘.๖ และปริมาณการส่งออกลดลงร้อยละ ๒๒.๖ จำนวนนักท่องเที่ยวในเดือนกันยายนลดลงร้อยละ ๑๖.๕ เทียบกับเดือนเดียวกันในปีที่ผ่านมา ยอดมูลค่าการส่งเสริมการลงทุนในช่วง ๑๑ เดือน ลดลงประมาณร้อยละ ๔๐ และภาคการก่อสร้างอยู่ในภาวะหดตัว รวมถึงประมาณการรายได้ของรัฐบาลในรูปภาษีและรายได้อื่น ๆ ในปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๕๒ มีแนวโน้มจะปรับลดลงจากประมาณการเดิมประมาณร้อยละ ๑๐

ในปี ๒๕๕๒ เศรษฐกิจโลกโดยรวมมีแนวโน้มจะขยายตัวได้เพียงเล็กน้อย ดังนั้นประเทศไทยจะเผชิญกับการชะลอตัวของการส่งออก การลดลงของจำนวนนักท่องเที่ยวต่างชาติ การลดลงของราคาสินค้าเกษตร และการชะลอการลงทุนของภาคเอกชน ดังนั้นแนวโน้มจำนวนคนว่างงานจะเพิ่มขึ้นจาก ๕ แสนคนในปัจจุบันเป็น ๑ ล้านคน อันจะส่งผลให้ความยากจน ปัญหาสังคมและอาชญากรรมเพิ่มขึ้น นอกจากนั้นความขัดแย้งทางการเมืองซึ่งขยายไปสู่ความขัดแย้งในภาคประชาชนในช่วงที่ผ่านมา ซึ่งหากไม่ได้รับการแก้ไขและฟื้นฟูความมั่นใจให้แก่นักลงทุนและนักท่องเที่ยวจากทั่วโลกให้กลับคืนมาอย่างรวดเร็ว จะทำให้เศรษฐกิจและภาคการท่องเที่ยวของประเทศเข้าสู่ภาวะถดถอย

นอกจากปัญหาสำคัญเร่งด่วนดังกล่าวแล้ว รัฐบาลจะให้ความสำคัญแก่ปัญหาพื้นฐานระยะยาวของประเทศไทยซึ่งเป็นสิ่งที่ละเลยมิได้ ในปัจจุบันคนไทยยังมีการศึกษาโดยเฉลี่ยประมาณ ๙ ปี น้อยกว่าประเทศในแถบเอเชียซึ่งมีการศึกษาเฉลี่ยประมาณ ๑๐ ถึง ๑๒ ปี คุณภาพของการศึกษายังมีปัญหาส่งผลให้ผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษาของนักเรียนต่ำกว่ามาตรฐานในวิชาสำคัญ เช่น ภาษาไทย ภาษาอังกฤษ คณิตศาสตร์ และวิทยาศาสตร์ คนไทยมีอายุยืนยาวขึ้น แต่ก็มีปัญหาสุขภาพเพิ่มขึ้น ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ป่วยเป็นโรคความดันโลหิตสูง เบาหวาน และหัวใจ ซึ่งโรคเหล่านี้รักษาให้หายได้ยากและมีค่าใช้จ่ายในการรักษาสูง ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน และยาเสพติดยังคงเป็นปัญหาสำคัญของสังคมไทย รวมทั้งความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทั้งในเมืองและชนบท ยังคงทวีความรุนแรงขึ้น ส่งผลกระทบโดยตรงต่อคุณภาพชีวิตของคนไทยและความสามารถในการแข่งขันของประเทศ

ดังนั้นรัฐบาลจะดำเนินนโยบายในด้านต่าง ๆ ควบคู่กันไปกับการแก้ไขปัญหาเร่งด่วน เพื่อให้มีการพัฒนาที่ยั่งยืน เช่น การเตรียมการสำหรับสังคมผู้สูงอายุ การเปลี่ยนแปลงของภูมิอากาศและภาวะโลกร้อน ความมั่นคงของอาหารและพลังงานของประเทศ การสร้างเศรษฐกิจฐานความรู้และการสร้างสรรค์ การแก้ไขความยากจนและลดความเหลื่อมล้ำของรายได้ การพัฒนาธรรมาภิบาล การพัฒนาพื้นที่และกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น การสร้างบทบาทของประเทศไทยในเวทีโลก การเชื่อมโยงทางเศรษฐกิจกับประเทศในภูมิภาค และการร่วมมือในการพัฒนาอย่างสันติกับประเทศเพื่อนบ้าน เป็นต้น

ท่านประธานรัฐสภาที่เคารพ

รัฐบาลถือเป็นภารกิจที่สำคัญอย่างยิ่ง ที่จะต้องนำประเทศไทยให้รอดพ้นจากวิกฤตเศรษฐกิจโลกที่กำลังเกิดขึ้นและพัฒนาไปสู่การเจริญเติบโตอย่างยั่งยืน แก้ไขวิกฤตทางสังคมที่มีความแตกแยกและพัฒนาให้ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี ยุติวิกฤตทางการเมือง และปฏิรูปการเมืองให้มีความมั่นคงตามแนวทางระบอบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ในการนี้รัฐบาลจะดำเนินการให้บรรลุภารกิจดังกล่าวภายใต้แนวทางพื้นฐานหลัก ๔ ประการ คือ

หนึ่ง ปกป้องและเกื้อหนุนสถาบันพระมหากษัตริย์ให้มีความมั่นคงในการเป็นศูนย์รวมจิตใจและความรักสามัคคีของคนในชาติ และเกื้อหนุนสถาบันพระมหากษัตริย์ไว้เหนือความขัดแย้งทุกรูปแบบ พร้อมทั้งดำเนินการทุกวิถีทางอย่างจริงจังเพื่อป้องกันมิให้มีการล่วงละเมิดพระบรมเดชานุภาพ

สอง สร้างความปรองดองสมานฉันท์ บนพื้นฐานของความถูกต้อง ยุติธรรม และการยอมรับของทุกภาคส่วน

สาม พัฒนาเศรษฐกิจ ให้ขยายตัวอย่างยั่งยืน และบรรเทาผลกระทบของภาวะเศรษฐกิจที่ประชาชนจะประสบ

สี่ พัฒนาประชาธิปไตยและระบบการเมือง ให้มีความมั่นคง มีการปฏิบัติตามกฎหมาย และบังคับใช้กฎหมายอย่างเสมอภาค เป็นธรรม และเป็นที่ยอมรับของสากล

ท่านประธานรัฐสภาที่เคารพ

รัฐบาลจะบริหารราชการแผ่นดินโดยน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ที่เน้นการใช้คุณธรรมนำความรู้ และจะปฏิบัติตามบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยอย่างเคร่งครัด โดยแบ่งการดำเนินการเป็น ๒ ระยะ คือ ระยะเร่งด่วนที่จะเริ่มดำเนินการและมีกำหนดเวลาแล้วเสร็จในปีแรกอย่างชัดเจน และระยะการบริหารราชการ ๓ ปีของรัฐบาลซึ่งมีกำหนดเริ่มต้นตั้งแต่ปีแรกเป็นต้นไป ดังต่อไปนี้

๑. นโยบายเร่งด่วนที่จะเริ่มดำเนินการในปีแรก

๑.๑ การสร้างความเชื่อมั่นและกระตุ้นเศรษฐกิจในภาพรวม เพื่อให้เกิดความเชื่อมั่นแก่ภาคประชาชนและเอกชนในการลงทุนและการบริโภค

๑.๑.๑ เสริมสร้างความสมานฉันท์และความสามัคคีของคนในชาติให้เกิดขึ้นโดยเร็ว โดยใช้แนวทางสันติ รับฟังความเห็นจากทุกฝ่าย และหลีกเลี่ยงการใช้ความรุนแรงในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในชาติในทุกกรณี รวมทั้งฟื้นฟูระเบียบสังคมและบังคับใช้กฎหมายอย่างเท่าเทียมและเป็นธรรมแก่ทุกฝ่าย ตลอดจนสนับสนุนองค์กรตามรัฐธรรมนูญให้มีส่วนร่วมในการสร้างความสมานฉันท์ ภายใต้กรอบของบทบาทอำนาจและหน้าที่ขององค์กร

๑.๑.๒ จัดให้มีสำนักงานบริหารราชการจังหวัดชายแดนภาคใต้เป็นองค์กรถาวร เพื่อทำหน้าที่แก้ไขปัญหาและพัฒนาพื้นที่ชายแดนภาคใต้ โดยยึดมั่นหลักการสร้างความสมานฉันท์และแนวทาง “เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา” ใช้กระบวนการยุติธรรมกับผู้กระทำผิดอย่างเคร่งครัดและเป็นธรรม กำหนดจังหวัดชายแดนภาคใต้เป็นเขตพัฒนาพิเศษที่มีการสนับสนุนแหล่งเงินทุนดอกเบี้ยต่ำ สิทธิพิเศษด้านภาษี และอุตสาหกรรมฮาลาล รวมทั้งสนับสนุนให้เป็นเขตพัฒนาพิเศษที่มีความยืดหยุ่นและหลากหลายทางศาสนา และวัฒนธรรม

๑.๑.๓ ปฏิรูปการเมือง โดยจัดตั้งคณะกรรมการเพื่อศึกษาแนวทางการดำเนินการปฏิรูป โดยการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน เพื่อวางระบบการบริหารประเทศให้มีเสถียรภาพและประสิทธิภาพ ในแนวทางการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข และมีความเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพสังคมไทย รวมทั้งสามารถสนองตอบต่อการพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืน และเป็นไปตามความต้องการของประชาชนอย่างแท้จริง

๑.๑.๔ เร่งสร้างความเชื่อมั่นของประเทศไทยในสายตาของชาวโลก โดยให้ความสำคัญต่อการรอบความร่วมมืออาเซียนเป็นลำดับแรก และร่วมมือกับรัฐสภาในการพิจารณาอนุมัติเอกสารที่เกี่ยวข้องที่ประเทศไทยในฐานะสมาชิกประชาคมอาเซียนจะต้องลงนามในช่วงของการประชุมสุดยอดผู้นำอาเซียนให้แล้วเสร็จภายในเดือนมกราคม ๒๕๕๒ และเตรียมความพร้อมเป็นเจ้าภาพจัดการประชุมสุดยอดผู้นำอาเซียนครั้งที่ ๑๔ ในเดือนกุมภาพันธ์ ๒๕๕๒ ในฐานะที่ประเทศไทยเป็นประธานอาเซียน

๑.๑.๕ **ฟื้นฟูเศรษฐกิจที่กำลังประสบปัญหาเป็นการเร่งด่วน** โดยจัดทำเป็นแผนฟื้นฟูเศรษฐกิจระยะสั้นที่ครอบคลุมภาคเกษตรและเกษตรกรรม ภาคอุตสาหกรรม ภาคบริการและการท่องเที่ยว ภาคการส่งออก ภาคอสังหาริมทรัพย์ การสร้างงานและสร้างรายได้ในชนบท การพัฒนาแหล่งน้ำธรรมชาติและฟื้นฟูทรัพยากรให้แล้วเสร็จภายในเดือนมกราคม ๒๕๕๒ พร้อมทั้งจัดทำงบประมาณรายจ่ายเพิ่มเติมประจำปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๕๒ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อนำเม็ดเงินของรัฐเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจและเพื่อให้สามารถบรรเทาภาวะความเดือดร้อนของประชาชนและภาคธุรกิจได้

๑.๑.๖ **เร่งสร้างความเชื่อมั่นให้แก่นักท่องเที่ยวต่างชาติ และเร่งรัดมาตรการกระตุ้นการท่องเที่ยว** โดยการดำเนินการร่วมกันระหว่างภาครัฐและเอกชนในการประชาสัมพันธ์ดึงดูดนักท่องเที่ยวต่างชาติ ส่งเสริมการท่องเที่ยวของคนไทยในประเทศ และปรับแผนงบประมาณของส่วนราชการที่ได้รับงบประมาณรายจ่ายประจำปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๕๒ อยู่แล้ว เพื่อใช้ในการจัดการฝึกอบรมและสัมมนาให้กระจายทั่วประเทศ รวมทั้งลดหย่อนค่าธรรมเนียมและค่าบริการที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเพื่อดึงดูดให้มีการเดินทางท่องเที่ยวเพิ่มขึ้น

๑.๑.๗ **เร่งลงทุนเพื่อการพัฒนาประเทศ** โดยให้ความสำคัญแก่โครงการลงทุนที่มีความคุ้มค่ามากที่สุด เพื่อเสริมสร้างบรรยากาศการลงทุน ยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชน และเพิ่มความสามารถในการแข่งขันของประเทศ โดยเฉพาะการลงทุนเพื่อยกระดับคุณภาพการศึกษาทั้งระบบ การลงทุนเพื่อปรับโครงสร้างระบบบริการสุขภาพที่มุ่งสู่การป้องกันและส่งเสริมสุขภาพ การลงทุนพัฒนาระบบขนส่งมวลชน และการพัฒนาระบบบริหารจัดการน้ำและการชลประทาน ให้สามารถเริ่มดำเนินโครงการได้ในปี ๒๕๕๒ โดยให้ความสำคัญแก่การมีส่วนร่วมของประชาชน การรักษาสິงแวดล้อม การดำเนินงานอย่างโปร่งใส ตรวจสอบได้ และการรักษาวินัยการคลังของประเทศ รวมทั้งเร่งรัดการเบิกจ่ายงบลงทุนของส่วนราชการและรัฐวิสาหกิจ

๑.๒ การรักษาและเพิ่มรายได้ของประชาชน

๑.๒.๑ **ร่วมมือกับภาคเอกชนในการดำเนินมาตรการชะลอการเลิกจ้างและป้องกันการขยายตัวของการเลิกจ้าง** ในภาคอุตสาหกรรมและบริการ ทั้งอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ ขนาดกลาง และขนาดย่อม โดยใช้มาตรการจูงใจเพื่อลดภาระของภาคเอกชนในการชะลอการเลิกจ้างงาน

๑.๒.๒ ดำเนินมาตรการเร่งด่วนเฉพาะหน้า เพื่อรองรับ ปัญหาแรงงานว่างงานจากภาคอุตสาหกรรมและนักศึกษาจบใหม่ โดยจัดโครงการฝึกอบรม แรงงานที่ว่างงานประมาณ ๕๐๐,๐๐๐ คน ในระยะเวลา ๑ ปี ตามกลุ่มความถนัดและศักยภาพ และรองรับแรงงานกลับสู่ภูมิภาค เพื่อเพิ่มศักยภาพในการแข่งขันและสร้างมูลค่า ทางเศรษฐกิจให้แก่วิสาหกิจและธุรกิจชุมชน

๑.๒.๓ เร่งรัดดำเนินการช่วยเหลือบรรเทาความเดือดร้อน ของผู้ถูกเลิกจ้างและผู้ว่างงานอันเนื่องมาจากวิกฤตเศรษฐกิจ โดยการดูแลให้ได้รับ สิทธิประโยชน์ที่พึงจะได้ตามกฎหมายโดยเร็ว การหางานใหม่ การส่งเสริมอาชีพอิสระ การสร้างงาน และการเพิ่มพูนทักษะเพื่อปรับเปลี่ยนอาชีพ รวมทั้งการจัดสวัสดิการที่จำเป็น เช่น การเพิ่มวงเงินให้กองทุนสงเคราะห์ลูกจ้างเพื่อช่วยเหลือลูกจ้างที่ถูกเลิกจ้าง และ การดำเนินโครงการสานฝันแรงงานคืนถิ่น ซึ่งรวมถึงการสร้างงานและจัดที่พักกิน ตลอดจน การเข้าถึงแหล่งทุนสำหรับแรงงานนอกภาคเกษตรที่ถูกเลิกจ้างให้คืนสู่ภาคเกษตร

๑.๒.๔ สร้างหลักประกันด้านรายได้แก่ผู้สูงอายุที่มีรายได้ ไม่เพียงพอแก่การยังชีพ หรือไม่สามารถประกอบอาชีพเลี้ยงตัวเองได้ โดยจัดสรรเบี้ยยังชีพ แก่ผู้สูงอายุที่มีอายุ ๖๐ ปีขึ้นไปที่แสดงความจำนงโดยการขอขึ้นทะเบียนเพื่อขอรับ การสงเคราะห์ รวมทั้งขยายเขตแดนให้กู้ยืมจากกองทุนผู้สูงอายุเป็น ๓๐,๐๐๐ บาทต่อราย

๑.๒.๕ เพิ่มมาตรการด้านการคลัง เพื่อช่วยเพิ่มรายได้ของ ประชาชนและกระตุ้นธุรกิจในสาขาที่ได้รับผลกระทบ

๑.๒.๖ สร้างรายได้และศักยภาพทางเศรษฐกิจในระดับ ฐานราก โดยการจัดตั้งกองทุนเศรษฐกิจพอเพียง และจัดสรรเงินเพิ่มเติมให้จากวงเงินที่เคย จัดสรรให้เดิม เพื่อพัฒนาแหล่งน้ำและพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติระดับชุมชน ลดต้นทุน ปัจจัยการผลิตทางการเกษตร รวมทั้งเร่งรัดและลดขั้นตอนของภาครัฐเพื่อให้ท้องถิ่นสามารถ เบิกจ่ายงบประมาณได้อย่างรวดเร็ว

๑.๒.๗ ดำเนินมาตรการรักษาเสถียรภาพราคาสินค้า เกษตรผ่านกลไกและเครื่องมือของรัฐให้มีประสิทธิภาพ และเร่งสร้างระบบประกัน ความเสี่ยงทางการเกษตร ทั้งระบบประกันความเสี่ยงราคาพืชผลผ่านกลไกตลาดซื้อขาย ล่วงหน้าสินค้าเกษตรและระบบประกันภัยพืชผลอันเนื่องมาจากภัยธรรมชาติ

๑.๒.๘ เร่งรัดและพัฒนาตลาดและระบบการกระจาย

สินค้าของสินค้าเกษตรและสินค้าชุมชน เพื่อกระตุ้นการบริโภคภายในประเทศ และการส่งออก

๑.๒.๙ จัดตั้งสภาเกษตรกรแห่งชาติ เพื่อให้เกษตรกร

มีส่วนร่วมในการเสนอแนะนโยบายและวางแผนพัฒนาการเกษตรอย่างเป็นระบบ และมีระบบการคุ้มครองและรักษาผลประโยชน์ของเกษตรกร รวมทั้งพัฒนาความเข้มแข็งของเกษตรกร ได้อย่างยั่งยืน

๑.๒.๑๐ ส่งเสริมบทบาทอาสาสมัครสาธารณสุขประจำ

หมู่บ้าน (อสม.) ทั่วประเทศให้ปฏิบัติงานเชิงรุก ในการส่งเสริมสุขภาพในท้องถิ่นและชุมชน การดูแลเด็ก ผู้สูงอายุ คนพิการ การดูแลผู้ป่วยในโรงพยาบาล และการเฝ้าระวังโรคในชุมชน โดยจัดให้มีสวัสดิการค่าตอบแทนให้แก่ อสม. เพื่อสร้างแรงจูงใจหนุนเสริมให้ปฏิบัติงานได้อย่างคล่องตัวและมีประสิทธิภาพ

๑.๓ การลดภาระค่าครองชีพของประชาชน

๑.๓.๑ ให้ทุกคนมีโอกาสดำเนินการได้รับการศึกษาฟรี ๑๕ ปี

โดยสนับสนุนตำราในวิชาหลักให้แก่ทุกโรงเรียน จัดให้มีชุดนักเรียนและอุปกรณ์การเรียนฟรี ให้ทันปีการศึกษา ๒๕๕๒ และสนับสนุนค่าใช้จ่ายอื่น ๆ เพื่อชดเชยรายการต่าง ๆ ที่โรงเรียนเรียกเก็บจากผู้ปกครอง

๑.๓.๒ กำกับดูแลราคาสินค้าอุปโภคบริโภคและบริการ

ที่มีความจำเป็นต่อการครองชีพ ให้มีราคาที่เป็นธรรม สะท้อนต้นทุนอย่างเหมาะสม และไม่เป็นการเอาเปรียบผู้บริโภค

๑.๓.๓ ดำเนินมาตรการลดภาระค่าครองชีพของประชาชน

ในส่วนของการเดินทาง ก๊าซหุงต้ม และบริการด้านสาธารณสุข โดยปรับปรุงมาตรการที่มีอยู่เดิมให้สอดคล้องกับสภาวะทางเศรษฐกิจ และอยู่บนหลักการของการใช้และบริโภคอย่างประหยัด

๑.๓.๔ ใช้กองทุนน้ำมันในการรักษาเสถียรภาพของราคา

น้ำมันอย่างมีประสิทธิภาพ และเป็นประโยชน์ต่อการส่งเสริมการใช้พลังงานทดแทนและการใช้น้ำมันอย่างประหยัด

**๑.๔ จัดตั้งคณะกรรมการรัฐมนตรีเศรษฐกิจ และคณะกรรมการ
ร่วมภาครัฐและเอกชนเพื่อแก้ไขปัญหาทางเศรษฐกิจ (กรอ.) เพื่อเร่งรัดติดตาม
แก้ไขปัญหา ลดขั้นตอนในการปฏิบัติ และกำหนดมาตรการและโครงการเพื่อฟื้นฟูเศรษฐกิจ
ในภาวะเร่งด่วน**

ท่านประธานรัฐสภาที่เคารพ

ในส่วนของนโยบายที่จะดำเนินการภายในช่วงระยะเวลา ๓ ปีของรัฐบาลชุดนี้
รัฐบาลจะดำเนินนโยบายหลักในการบริหารประเทศซึ่งปรากฏตามนโยบายข้อที่ ๒ ถึงข้อที่ ๘
ดังต่อไปนี้

๒. นโยบายความมั่นคงของรัฐ

๒.๑ ปกป้องและเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ให้มีความมั่นคง
ในการเป็นศูนย์รวมจิตใจและความรักสามัคคีของคนในชาติ โดยการเสริมสร้างจิตสำนึก
ให้มีความจงรักภักดี เทิดทูน ปกป้องสถาบันพระมหากษัตริย์ รวมทั้งป้องกันอย่างจริงจัง
มิให้มีการล่วงละเมิดพระบรมเดชานุภาพ

๒.๒ เสริมสร้างและพัฒนาศักยภาพการป้องกันประเทศให้ม
ความพร้อมในการรักษาเอกราช อธิปไตย และบูรณภาพแห่งดินแดน รวมทั้งการคุ้มครอง
ผลประโยชน์ของชาติ โดยการเตรียมความพร้อมของกองทัพ การฝึกกำลังพลให้เกิด
ความชำนาญในการปฏิบัติการกิจ และการจัดงบประมาณให้สอดคล้องกับภารกิจของแต่ละ
เหล่าทัพ ตลอดจนจัดให้มีแผนการสำรองอาวุธและพลังงานเพื่อความมั่นคง สนับสนุนและ
ส่งเสริมการวิจัยและพัฒนาอุตสาหกรรมป้องกันประเทศทั้งภาครัฐและภาคเอกชน
เพื่อให้สามารถผลิตอาวุธยุทโธปกรณ์ได้เอง ปรับสิทธิประโยชน์กำลังพล เบี้ยเลี้ยง และ
ค่าเสบียงสนามของทหารหลักและทหารพราน รวมทั้งสวัสดิการของกำลังพลให้สอดคล้อง
กับภาวะเศรษฐกิจ พัฒนาความร่วมมือทางการทหารกับประเทศเพื่อนบ้านและมิตรประเทศ
อื่น ๆ และส่งเสริมบทบาทในการรักษาสันติภาพของโลกภายใต้กรอบสหประชาชาติ

๒.๓ เสริมสร้างสันติภาพของการอยู่ร่วมกันกับประเทศเพื่อนบ้าน มุ่งเน้นการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งด้วยการเจรจาโดยสันติวิธี ให้ความสำคัญกับการสำรวจ และการปักปันเขตแดนกับประเทศเพื่อนบ้านอย่างถูกต้องตามข้อตกลงและสนธิสัญญา ประสานงานและร่วมมือกับประเทศเพื่อนบ้านในการป้องกันและแก้ไขปัญหาที่กระทบต่อ ความมั่นคงในพื้นที่ชายแดน รวมทั้งเสริมสร้างความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของ ประชาชนในบริเวณชายแดน

๒.๔ แก้ไขปัญหาผู้หลบหนีเข้าเมืองทั้งระบบไม่ให้มีผลกระทบต่อ ความมั่นคง โดยการปรับปรุงระบบการเข้าเมือง การจัดระเบียบชายแดน และการจัดระเบียบ แรงงานต่างด้าว รวมทั้งการแก้ไขปัญหาสถานะและสิทธิของบุคคลที่ชัดเจน บนความสมดุล ระหว่างการดูแลสิทธิขั้นพื้นฐานของบุคคลกับการรักษาความมั่นคงของชาติ

๒.๕ เสริมสร้างศักยภาพในการจัดการกับปัญหาภัยคุกคามข้ามชาติ โดยให้ความสำคัญแก่การพัฒนาระบบและกลไกต่าง ๆ ให้พร้อมที่จะป้องกันและแก้ไขปัญหา การก่อการร้ายและอาชญากรรมข้ามชาติทุกรูปแบบ รวมทั้งพัฒนากฎหมาย และบังคับใช้ กฎหมายที่เกี่ยวข้องอย่างมีประสิทธิภาพ ตลอดจนพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือกับนานาประเทศ และส่งเสริมการปฏิบัติตามพันธกรณีระหว่างประเทศภายใต้กรอบสหประชาชาติ

๓. นโยบายสังคมและคุณภาพชีวิต

๓.๑ นโยบายการศึกษา

๓.๑.๑ ปฏิรูปการศึกษาทั้งระบบ โดยปฏิรูปโครงสร้างและ การบริหารจัดการ ปรับปรุงกฎหมายให้สอดคล้องกับรัฐธรรมนูญ และระดมทรัพยากรเพื่อ การปรับปรุงการบริหารจัดการศึกษาตั้งแต่ระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานจนถึงระดับอุดมศึกษา พัฒนาคู่มือ พัฒนาระบบการคัดเลือกเข้าสู่มหาวิทยาลัย พัฒนาหลักสูตร รวมทั้งปรับหลักสูตร วิชาแกนหลักรวมถึงวิชาประวัติศาสตร์ ปรับปรุงสื่อการเรียนการสอน พัฒนาทักษะในการคิด วิเคราะห์ ปรับบทบาทการศึกษานอกโรงเรียนเป็นสำนักงานการศึกษาตลอดชีวิต และจัดให้มี ศูนย์การศึกษาตลอดชีวิตเพื่อการเรียนรู้ที่เหมาะสมในแต่ละพื้นที่ ตลอดจนส่งเสริม การกระจายอำนาจให้ทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาเพื่อนำไปสู่เป้าหมาย คุณภาพการศึกษาและการเรียนรู้ที่มุ่งเน้นคุณธรรมนำความรู้อย่างแท้จริง

๓.๑.๒ ส่งเสริมให้ภาคเอกชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาการศึกษา
ทั้งระบบ โดยมุ่งเน้นในระดับอาชีวศึกษา และอุดมศึกษา เพื่อให้สนองตอบความต้องการ
ด้านบุคลากรของภาคเศรษฐกิจ

๓.๑.๓ พัฒนาครู อาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษา เพื่อให้
ได้ครูดี ครูเก่ง มีคุณธรรม มีคุณภาพ และมีวิทยฐานะสูงขึ้น ลดภาระงานครูที่ไม่เกี่ยวกับการ
เรียนการสอนตามโครงการคืนครูให้นักเรียน มีการดูแลคุณภาพชีวิตของครูด้วยการปรับ
โครงสร้างหนี้และจัดตั้งกองทุนพัฒนาคุณภาพชีวิตครู ควบคู่ไปกับการลงทุนด้านเทคโนโลยี
สารสนเทศที่เน้นการพัฒนาเนื้อหาสาระและบุคลากรให้พร้อมรองรับและใช้ประโยชน์จาก
ระบบเทคโนโลยีสารสนเทศได้อย่างคุ้มค่า

๓.๑.๔ จัดให้ทุกคนมีโอกาสได้รับการศึกษาฟรี ๑๕ ปี ตั้งแต่
ระดับอนุบาลไปจนถึงมัธยมศึกษาตอนปลาย พร้อมทั้งเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการ
ให้เกิดความเสมอภาคและความเป็นธรรมในโอกาสทางการศึกษาแก่ประชากรในกลุ่ม
ผู้ด้อยโอกาสทั้งผู้ยากไร้ ผู้พิการหรือทุพพลภาพ ผู้อยู่ในสภาวะยากลำบาก ผู้บกพร่อง
ทางร่างกายและสติปัญญา และชนต่างวัฒนธรรม รวมทั้งยกระดับการพัฒนาศูนย์เด็กเล็ก
ในชุมชน

๓.๑.๕ ยกระดับคุณภาพมาตรฐานการศึกษาระดับอาชีวศึกษา
และอุดมศึกษาไปสู่ความเป็นเลิศ โดยการจัดกลุ่มสถาบันการศึกษาตามศักยภาพ
ปรับเงินเดือนค่าตอบแทนของผู้สำเร็จการศึกษาระดับอาชีวศึกษาให้สูงขึ้น โดยภาครัฐ
เป็นผู้นำและเป็นแบบอย่างของการใช้ทักษะอาชีวศึกษาเป็นเกณฑ์กำหนดค่าตอบแทน
และความก้าวหน้าในงาน ควบคู่กับการพัฒนาองค์ความรู้และนวัตกรรมด้วยการ
เพิ่มขีดความสามารถด้านการวิจัยและพัฒนา

๓.๑.๖ ปรับปรุงระบบการบริหารจัดการกองทุนให้กู้ยืมเพื่อ
การศึกษา ให้มีการประណอมและไถ่เก็ลยหนี้ รวมทั้งขยายกองทุนให้กู้ยืมเพื่อการศึกษา
เพิ่มขึ้นเพื่อให้ประชาชนมีโอกาสในการเข้าถึงการศึกษาระดับอาชีวศึกษาและปริญญาตรี
เพิ่มขึ้น

๓.๑.๗ ส่งเสริมให้เด็ก เยาวชน และประชาชนใช้ประโยชน์จาก
เทคโนโลยีสารสนเทศเชิงสร้างสรรค์อย่างชาญฉลาด เพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้

๓.๑.๘ เร่งรัดการลงทุนด้านการศึกษาและการเรียนรู้อย่างบูรณาการในทุกระดับการศึกษาและในชุมชน โดยใช้พื้นที่และโรงเรียนเป็นฐานในการบูรณาการทุกมิติ และยึดเกณฑ์การประเมินของสำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษาเป็นหลักในการยกระดับคุณภาพโรงเรียนที่ต่ำกว่าเกณฑ์มาตรฐาน และส่งเสริมความเป็นเลิศของมหาวิทยาลัยไปสู่การเป็นศูนย์กลางทางการศึกษาและวิจัยพัฒนาในภูมิภาค รวมทั้งเสริมสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิตในชุมชน โดยเชื่อมโยงบทบาทสถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา และสถาบันทางศาสนา

๓.๒ นโยบายแรงงาน

๓.๒.๑ ดำเนินการให้แรงงานทั้งในและนอกระบบได้รับการคุ้มครองตามมาตรฐานแรงงานไทย โดยเฉพาะในด้านความปลอดภัย อาชีวอนามัย และสภาพการจ้างงาน โดยการส่งเสริมให้สถานประกอบการผ่านการทดสอบและรับรองตามมาตรฐานระบบการจัดการปฏิบัติต่อแรงงานด้านสิทธิและคุ้มครองให้เป็นไปตามมาตรฐานแรงงานสากล

๓.๒.๒ ปฏิรูประบบประกันสังคมให้มีความเข้มแข็งมั่นคง ให้มีการบริหารจัดการที่เป็นอิสระ โปร่งใส และขยายความคุ้มครองถึงบุตรและคู่สมรสของผู้ประกันตนในเรื่องการเจ็บป่วย รวมทั้งเพิ่มสิทธิประโยชน์อื่น ๆ เพิ่มเติมให้แก่ผู้ประกันตน

๓.๒.๓ พัฒนาและฝึกอบรมแรงงานทุกระดับให้มีความรู้และทักษะฝีมือที่มีมาตรฐานสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี และสอดคล้องกับความต้องการของตลาดแรงงาน โดยการเพิ่มขีดความสามารถของสถาบันและศูนย์พัฒนาฝีมือแรงงานที่มีอยู่ทั่วประเทศให้มีศักยภาพเพิ่มขึ้นในการฝึกอบรมฝีมือแรงงานด้วยการระดมการมีส่วนร่วมจากภาคเอกชนในลักษณะโรงเรียนในโรงงาน และการบูรณาการกับสถาบันการศึกษาทั้งภาครัฐและเอกชนในการพัฒนาฝีมือแรงงาน

๓.๒.๔ ส่งเสริมให้แรงงานไทยไปทำงานต่างประเทศอย่างมีศักดิ์ศรีและมีคุณภาพชีวิตที่ดี โดยการสนับสนุนด้านสินเชื่อการไปทำงานในต่างประเทศ การฝึกอบรมทักษะฝีมือและทักษะการใช้ภาษา การสร้างหลักประกัน การคุ้มครองดูแลการจัดส่งแรงงานไปทำงานในต่างประเทศ และการติดตามดูแลมิให้ถูกเอารัดเอาเปรียบระหว่างการทำงานในต่างประเทศ

๓.๒.๕ สนับสนุนสวัสดิการด้านแรงงาน โดยจัดตั้งสถาบันความปลอดภัยในการทำงาน จัดให้มีสถานดูแลเด็กก่อนในสถานประกอบการ และเพิ่มศักยภาพกองทุนเงินทดแทนในการดูแลลูกจ้างที่ประสบอันตรายเนื่องจากการทำงาน รวมทั้งจัดระบบดูแลด้านสวัสดิการแรงงานของกลุ่มแรงงานนอกระบบ และส่งเสริมระบบแรงงานสัมพันธ์ในระบบไตรภาคี เพื่อให้เกิดความสัมพันธ์อันดีระหว่างลูกจ้าง นายจ้าง และภาครัฐ

๓.๒.๖ จัดระบบการจ้างงานแรงงานต่างด้าวให้สอดคล้องกับความต้องการของภาคการผลิต ไม่กระทบต่อการจ้างแรงงานไทย และความมั่นคงของประเทศ โดยการจัดจำแนกประเภทงานที่อนุญาตให้แรงงานต่างด้าวทำ และการจัดระบบการนำเข้าแรงงานต่างด้าว การขจัดปัญหาแรงงานต่างด้าวผิดกฎหมาย และการจัดทำทะเบียนแรงงานต่างด้าวและระบบการตรวจสอบที่สะดวกต่อการควบคุม

๓.๒.๗ ส่งเสริมการมีงานทำของผู้สูงอายุและคนพิการ โดยการกำหนดให้มีรูปแบบที่หลากหลาย เหมาะสมตามความสามารถของผู้สูงอายุและคนพิการ อาทิ การทำงานแบบบางเวลา การทำงานชั่วคราว การทำงานแบบสัญญาระยะสั้น รวมทั้งการขยายโอกาสการทำงานของผู้สูงอายุที่มีความชำนาญเฉพาะด้าน

๓.๓ นโยบายด้านสาธารณสุข

๓.๓.๑ สนับสนุนการดำเนินการตามแนวทางของกฎหมายสุขภาพแห่งชาติ โดยเร่งดำเนินการมาตรการสร้างเสริมสุขภาพและลดปัจจัยเสี่ยงที่มีผลต่อสุขภาพและการเจ็บป่วยเรื้อรัง โดยประสานความร่วมมือและการมีส่วนร่วมจากภาคีพัฒนาในสาขาต่าง ๆ ตลอดจนภาคเอกชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ชุมชน และอาสาสมัครสาธารณสุข ร่วมสร้างความรู้ ความเข้าใจ สร้างแรงจูงใจ หนุนแรงค์ให้เกิดการพัฒนาและปรับเปลี่ยนพฤติกรรมสุขภาพอนามัย รวมทั้งส่งเสริมบทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้มีส่วนร่วมในการผลิตและพัฒนาบุคลากรทางการแพทย์และสาธารณสุข โดยจัดสรรทุนให้เพื่อกลับมาทำงานในท้องถิ่น

๓.๓.๒ สร้างขีดความสามารถในการเฝ้าระวัง ป้องกัน ควบคุมโรค วินิจฉัย และดูแลรักษาพยาบาลอย่างเป็นระบบ เชื่อมโยงกับทุกภาคส่วน ทุกสาขาที่เกี่ยวข้อง เพื่อป้องกันปัญหาการป่วยและตายด้วยโรคอุบัติใหม่ ที่รวมถึงโรคที่มีการกลายพันธุ์เป็นสายพันธุ์ใหม่ และโรคระบาดซ้ำในคน อย่างทันต่อสถานการณ์

๓.๓.๓ ปรับปรุงระบบบริการด้านสาธารณสุข โดยลงทุนพัฒนาระบบบริการสุขภาพของภาครัฐในทุกระดับให้ได้มาตรฐาน ยกกระดับสถานอนามัยเป็นโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพประจำตำบล และพัฒนาระบบเครือข่ายการส่งต่อในทุกระดับให้มีประสิทธิภาพ เชื่อมโยงกันทั้งในภาครัฐและภาคเอกชน เพื่อให้ระบบหลักประกันสุขภาพมีคุณภาพอย่างเพียงพอ ทัวถึง มีทางเลือกหลากหลายรูปแบบ และครอบคลุมได้ถึงการรักษาพยาบาลในสถานพยาบาลเอกชนที่เข้าร่วมโครงการ

๓.๓.๔ ลงทุนผลิตและพัฒนาบุคลากรทางการแพทย์และสาธารณสุข ควบคู่กับการสร้างขวัญกำลังใจให้มีความก้าวหน้าในอาชีพ มีการปรับปรุงกฎระเบียบเพื่อให้มีรายได้จากเงินเดือนและค่าตอบแทนอื่น ๆ ที่เหมาะสม เป็นธรรม รวมทั้งปรับปรุงกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพด้านการแพทย์ มีการกระจายบุคลากรทางการแพทย์และสาธารณสุขอย่างสอดคล้องกับความต้องการของพื้นที่ ตลอดจนการลงทุนพัฒนาและเชื่อมโยงระบบข้อมูลเทคโนโลยีสารสนเทศด้านสุขภาพให้ทันสมัย มีมาตรฐานสามารถใช้ประโยชน์ร่วมกันได้อย่างคุ้มค่า

๓.๓.๕ ผลักดันการขับเคลื่อนให้ประเทศไทยเป็นศูนย์กลางด้านสุขภาพและการรักษาพยาบาลในระดับนานาชาติ โดยมียุทธศาสตร์การบริหารจัดการอย่างมีส่วนร่วม มีการประสานความร่วมมือกับทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง มีการใช้ทรัพยากรทางการแพทย์ร่วมกันระหว่างภาครัฐและเอกชน รวมทั้งปรับปรุงกฎระเบียบที่เกี่ยวข้อง

๓.๔ นโยบายศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม

๓.๔.๑ ส่งเสริมการทำนุบำรุงและรักษาศิลปวัฒนธรรมไทยทุกด้าน รวมทั้งศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นและภูมิปัญญาไทย ให้มีความก้าวหน้า มีการค้นคว้าวิจัย พัฒนา พร้อมทั้งฟื้นฟูต่อยอดแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรม เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ของประชาชน โดยเฉพาะเด็กและเยาวชน

๓.๔.๒ เสริมสร้างบทบาทของสถาบันครอบครัวร่วมกับสถาบันทางศาสนา สถาบันการศึกษา และสถาบันทางสังคมอื่น ๆ ในการปลูกฝังค่านิยมและจิตสำนึกที่ดีและการเฝ้าระวังทางวัฒนธรรมที่มีผลกระทบต่อการเบี่ยงเบนพฤติกรรมของเด็กและเยาวชน รวมทั้งสนับสนุนการผลิตสื่อสร้างสรรค์ สร้างกระแสเชิงบวกให้แก่สังคม และเปิดพื้นที่สาธารณะที่ดีให้แก่เด็กและเยาวชน

๓.๔.๓ สนับสนุนการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมทั้งความหลากหลายของศิลปะและวัฒนธรรมไทยทั้งที่เป็นวิถีชีวิต ค่านิยมที่ดีงาม และความเป็นไทย เพื่อการศึกษาเรียนรู้และเผยแพร่สู่สังคมโลก ตลอดจนใช้ประโยชน์เพื่อสร้างความสัมพันธ์อันดีกับชาวโลกและเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจให้กับประเทศ

๓.๔.๔ ส่งเสริมการปรับปรุงองค์กรและกลไกที่รับผิดชอบด้านศาสนา เพื่อให้การบริหารจัดการ ส่งเสริม ทำนุบำรุงศาสนา มีความเป็นเอกภาพและประสิทธิภาพ รวมทั้งส่งเสริมความเข้าใจอันดีและสมานฉันท์ระหว่างศาสนิกชนของทุกศาสนา เพื่อนำหลักธรรมของศาสนามาใช้ในการส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม และสร้างแรงจูงใจให้ประชาชนใช้หลักธรรมในการดำรงชีวิตมากขึ้น

๓.๕ นโยบายสวัสดิการสังคม และความมั่นคงของมนุษย์

๓.๕.๑ แก้ไขปัญหาความยากจน โดยการจัดหาที่ดินทำกิน ให้แก่ผู้มีรายได้น้อย ส่งเสริมอาชีพและสร้างรายได้ เช่น การปลูกป่า สร้างความเข้มแข็งของกองทุนหมู่บ้านและแหล่งเงินทุนอื่น ๆ ในระดับชุมชน ให้มีกลไกที่โปร่งใส มีประสิทธิภาพ และให้ชุมชนสามารถตัดสินใจและนำไปใช้ในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชนได้

๓.๕.๒ ปรับโครงสร้างหนี้ภาคประชาชน เพื่อนำไปสู่การลดหนี้ หรือยืดเวลาชำระหนี้ หรือลดอัตราดอกเบี้ย หรือพักชำระดอกเบี้ย

๓.๕.๓ เร่งรัดปรับปรุงแก้ไขปัญหาคูณภาพการอยู่อาศัย คุณภาพชีวิต และสิ่งแวดล้อมชุมชน โดยเฉพาะชุมชนผู้มีรายได้น้อยให้ดียิ่งขึ้น โดยปรับปรุงคุณภาพและขยายการให้บริการสาธารณสุขไปทั่วถึง ปรับปรุงการบริหารจัดการองค์กรภาครัฐด้านการเคหะและการอยู่อาศัยของผู้อยู่อาศัยเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการทำงานขององค์กร รวมถึงพิจารณาจัดตั้งองค์กรในลักษณะดังกล่าวเพิ่มเติมเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการดูแลคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อมของชุมชนผู้มีรายได้น้อยให้ดียิ่งขึ้น

๓.๕.๔ สร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคมในกลุ่มผู้สูงอายุ โดยเน้นบทบาทของสถาบันทางสังคม ชุมชน และเป็นเครือข่ายในการคุ้มครองทางสังคมและการจัดสวัสดิการสังคมสำหรับผู้สูงอายุ รวมทั้งส่งเสริมการนำศักยภาพผู้สูงอายุมาใช้ในการพัฒนาประเทศ การถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาสู่สังคม ส่งเสริมการออม และสร้างระบบประกันสุขภาพ เพื่อเตรียมความพร้อมเข้าสู่วัยสูงอายุอย่างมั่นคง

๓.๕.๕ ให้ความสำคัญในการคุ้มครองผู้บริโภคในทุกมิติ โดยการรณรงค์สร้างความรู้ความเข้าใจ จัดตั้งองค์กรอิสระผู้บริโภค บังคับใช้มาตรการทางกฎหมายที่ให้การคุ้มครองดูแลผู้บริโภคโดยเคร่งครัด รวมทั้งการใช้กลไกทางกฎหมายในการป้องกันการเอาเปรียบผู้บริโภคในด้านอื่น ๆ เช่น การโฆษณาเกินเวลา การโฆษณาแฝง หรือการใช้สื่อเพื่อประโยชน์ส่วนตน เป็นต้น

๓.๕.๖ ส่งเสริมความเสมอภาคระหว่างชายหญิง ขจัดการกระทำความรุนแรง และการเลือกปฏิบัติต่อเด็ก สตรี และผู้พิการ ให้การคุ้มครองและส่งเสริมการจัดสวัสดิการทางสังคมที่เหมาะสมแก่ผู้ยากไร้ ผู้พิการหรือทุพพลภาพ และผู้ที่อยู่ในภาวะยากลำบาก ให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น พึ่งตนเองได้

๓.๕.๗ เร่งรัดการแก้ไขปัญหายาเสพติดอย่างเป็นระบบครบวงจร ทั้งด้านการป้องกัน การปราบปราม การบำบัดรักษา การฟื้นฟูสมรรถภาพ ผู้ติดยาเสพติด ควบคู่กับการปรับปรุงกฎหมายให้สอดคล้องกับสถานการณ์ และมีการบังคับใช้กฎหมายโดยเคร่งครัด รวมทั้งขยายความร่วมมือกับประเทศเพื่อนบ้านและนานาชาติ ในการแก้ไขปัญหายาเสพติด

๓.๕.๘ เพิ่มประสิทธิภาพการแก้ไขปัญหาคาความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน โดยส่งเสริมให้มีระบบติดตามและเฝ้าระวังปัญหาอาชญากรรมที่ทันต่อการเปลี่ยนแปลง โดยเน้นการพัฒนาระบบข้อมูล ข่าวสาร การเตือนภัย และสร้างเครือข่ายอาสาสมัครชุมชนในพื้นที่ต่าง ๆ ในการป้องกันปัญหาร่วมกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ และปรับปรุงระบบชุมชนและมวลชนสัมพันธ์ให้มีความเข้มแข็ง เพื่อสร้างความเข้าใจและความร่วมมือระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐกับประชาชน

๓.๖ นโยบายการกีฬาและนันทนาการ

๓.๖.๑ เสริมสร้างโอกาสให้ประชาชนทุกกลุ่มออกกำลังกาย และเล่นกีฬา โดยประสานความร่วมมือระหว่างหน่วยงานภาครัฐ รัฐวิสาหกิจ ภาคธุรกิจ เอกชน ชุมชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้มีส่วนร่วมในการพัฒนากีฬา จัดหาสถานที่ จัดกิจกรรมการออกกำลังกายและเล่นกีฬาอย่างทั่วถึง รวมทั้งส่งเสริมให้เยาวชนมีความสนใจในการกีฬาและใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์

๓.๖.๒ พัฒนากีฬาสู่ความเป็นเลิศ โดยจัดตั้งศูนย์ฝึกกีฬาแห่งชาติ พร้อมทั้งนำวิทยาศาสตร์การกีฬามาใช้ จัดให้มีการควบคุมมาตรฐานการฝึกสอนด้านการกีฬาให้มีคุณภาพ และสนับสนุนการจัดการแข่งขันกีฬาในระดับนานาชาติอย่างต่อเนื่อง

๓.๖.๓ ส่งเสริมกีฬาไทยให้เป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวางและได้รับการยอมรับจากสากลยิ่งขึ้น

๓.๖.๔ ปรับปรุงระบบบริหารจัดการด้านการกีฬา โดยส่งเสริมให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีบทบาทและมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการด้านการกีฬา จัดกิจกรรมและสถานกีฬา รวมทั้งจัดสร้างลานกีฬาในทุกหมู่บ้านและชุมชน

๓.๖.๕ ปรับปรุงกฎหมายการกีฬาและที่เกี่ยวข้อง โดยจัดให้มีกฎหมายกีฬาอาชีพ กฎหมายเกี่ยวกับสวัสดิการนักกีฬา และกฎหมายอื่น ๆ เพื่อเป็นเครื่องมือการบริหารจัดการด้านกีฬาให้มีประสิทธิภาพ

๔. นโยบายเศรษฐกิจ

๔.๑ นโยบายการบริหารเศรษฐกิจมหภาค

๔.๑.๑ สนับสนุนให้เศรษฐกิจมีการเจริญเติบโตอย่างมีเสถียรภาพ โดยประสานนโยบายการเงินและนโยบายการคลังเพื่อให้ความสมดุลระหว่างอัตราการเจริญเติบโตของเศรษฐกิจ เสถียรภาพของระดับราคา และการจ้างงาน

๔.๑.๒ สร้างเสถียรภาพและความมั่นคงของระบบสถาบันการเงินในประเทศ บริหารสภาพคล่องทางการเงินภายในประเทศ และดูแลการเคลื่อนย้ายทุนระหว่างประเทศ โดยติดตามความเคลื่อนไหวของธุรกรรมทางการเงินของสถาบันการเงินอย่างใกล้ชิด เพื่อป้องกันผลกระทบที่จะเกิดขึ้นจากการเคลื่อนย้ายเงินทุนอย่างรวดเร็ว รวมทั้งการเพิ่มความร่วมมือทางด้านการเงินภายใต้กรอบการประชุมสุดยอดผู้นำอาเซียน เพื่อให้สามารถช่วยเหลือและร่วมกันแก้ไขปัญหาในกรณีที่เกิดวิกฤตเศรษฐกิจและการเงินในภูมิภาค

๔.๑.๓ พัฒนาตลาดทุนและระบบสถาบันการเงินให้เข้มแข็ง และสามารถรองรับผลกระทบจากความผันผวนของสภาวะการเงินโลก และให้สามารถสนับสนุนการลงทุนและการดำเนินธุรกิจได้อย่างมั่นคง โดยการแก้ไขกฎ ระเบียบ และวางระบบการกำกับดูแลให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงนวัตกรรมทางการเงิน และส่งเสริมการออมระยะยาวเพื่อเป็นฐานการระดมทุนของประเทศในอนาคต

๔.๑.๔ ส่งเสริมและรักษาวินัยการคลัง โดยปรับปรุงแนวทางการจัดสรรงบประมาณของประเทศให้สอดคล้องกับกำลังเงินของแผ่นดิน รวมทั้งเร่งออกกฎหมายการเงินการคลังของรัฐเพื่อให้เป็นกลไกในการกำกับและเป็นกรอบแนวทางในการปฏิบัติที่ดี

๔.๑.๕ ปรับปรุงโครงสร้างภาษีและการจัดเก็บภาษี เพื่อให้มีความเป็นธรรม โปร่งใส และสนับสนุนการเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศ รวมทั้งมาตรการภาษีเพื่อสนับสนุนการประหยัดพลังงาน และพลังงานทางเลือก

๔.๑.๖ กำหนดกรอบการลงทุนภาครัฐ ทั้งในระยะปานกลาง และระยะยาวที่มีความชัดเจนของแหล่งเงิน รูปแบบการลงทุน และการเพิ่มบทบาทของภาคเอกชนที่เหมาะสม รวมทั้งพัฒนาเครื่องมือและกลไกการระดมทุนที่มีประสิทธิภาพ สำหรับโครงการขนาดใหญ่ โดยคำนึงถึงวินัยการคลัง และการะงบประมาณของภาครัฐ

๔.๑.๗ ปรับปรุงประสิทธิภาพการดำเนินงานของรัฐวิสาหกิจ โดยมุ่งเน้นการพัฒนาการให้บริการ การใช้ทรัพย์สินให้เกิดประโยชน์สูงสุด การลดต้นทุนดำเนินงาน การบริหารความเสี่ยง การบริหารจัดการภายใต้หลักธรรมาภิบาล และมีระบบการกำกับดูแลที่ดี รวมทั้งการฟื้นฟูรัฐวิสาหกิจที่มีปัญหาฐานะการเงิน และการเร่งรัดการเบิกจ่ายลงทุนให้เป็นไปตามเป้าหมาย

๔.๒ นโยบายปรับโครงสร้างเศรษฐกิจ

๔.๒.๑ ภาคเกษตร

๔.๒.๑.๑ เร่งรัดการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตทางการเกษตรและพัฒนาระบบโลจิสติกส์ทางการเกษตร เพื่อเพิ่มผลตอบแทนด้านการเกษตร โดยส่งเสริมการผลิตพืชเศรษฐกิจสำคัญให้เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ ส่งเสริมการวิจัยและพัฒนาพันธุ์ จัดหาปัจจัยการผลิตและโครงสร้างพื้นฐานการผลิตที่มีคุณภาพและมีความจำเป็น พัฒนาเทคโนโลยีการเก็บรักษาและระบบโลจิสติกส์ทางการเกษตรเพื่อลดต้นทุนทางการเกษตร รวมทั้งการจัดพื้นที่การผลิตพืชอาหารและพืชพลังงานให้เหมาะสม มีประสิทธิภาพ และมีราคาที่เหมาะสมและเป็นธรรมสำหรับพืชพลังงาน เพื่อสร้างความมั่นคงด้านรายได้ให้แก่เกษตรกร

๔.๒.๑.๒ ส่งเสริมอาชีพและขยายโอกาสการทำประมง โดยพัฒนาการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ ประมงชายฝั่ง และประมงน้ำจืด ทั้งในระดับพื้นบ้านและเชิงอุตสาหกรรม ยกย่องระดับราคาสินค้าประมงโดยท้องถิ่นมีส่วนร่วม ปรับปรุงกฎหมายและเขตจับสัตว์น้ำให้ชัดเจนระหว่างประมงเพื่อการพาณิชย์และประมงชายฝั่ง และบังคับใช้โดยเคร่งครัด รวมทั้งพัฒนาศักยภาพของอุตสาหกรรมสัตว์น้ำ ควบคู่กับการเจรจาส่งเสริมความร่วมมือด้านการประมงกับต่างประเทศในการทำประมงนอกและในน่านน้ำสากล และส่งเสริมการใช้พลังงานทดแทนในกิจการประมง รวมทั้งจัดตั้งองค์กรระดับชาติเพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาการประมงของประเทศ ทั้งในด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรสัตว์น้ำ และอุตสาหกรรมต่อเนื่องด้านการประมง

๔.๒.๑.๓ พัฒนาศักยภาพสินค้าปศุสัตว์ โดยปรับปรุงและอนุรักษ์พันธุ์สัตว์เศรษฐกิจสำคัญ อาทิ โค กระบือ เพื่อเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจ พัฒนาการผลิตทุกขั้นตอนให้มีความปลอดภัยตามมาตรฐานสากล พัฒนาศักยภาพในการป้องกันและควบคุมโรคระบาดในสัตว์ พัฒนาศักยภาพการตรวจสอบและรับรองมาตรฐานสินค้าปศุสัตว์ และขยายการส่งออกสินค้าปศุสัตว์ในตลาดโลก รวมทั้งส่งเสริมการทำปศุสัตว์อินทรีย์ครัวเรือนตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

๔.๒.๑.๔ ดูแลเสถียรภาพราคาสินค้าเกษตรและการตลาดสินค้าเกษตร โดยจัดให้มีระบบประกันความเสี่ยงด้านราคาสินค้าเกษตร พัฒนาตลาดสินค้าเกษตรล่วงหน้าให้มีความเข้มแข็ง สร้างตลาดกลางเพื่อการค้าส่งและค้าปลีกสินค้าเกษตรในทุกภูมิภาค ผลักดันให้มีการเปิดตลาดสินค้าเกษตรแห่งใหม่ให้ครอบคลุมทั่วโลก และส่งเสริมระบบเกษตรพันธสัญญา รวมทั้งใช้ระบบไตรภาคีภาครัฐ เอกชน และเกษตรกรในการแก้ไขปัญหาราคาสินค้าเกษตร

๔.๒.๑.๕ ส่งเสริมการเพิ่มมูลค่าสินค้าเกษตร โดยส่งเสริมการวิจัยและพัฒนามาตรฐานการผลิตและความปลอดภัยด้านสินค้าเกษตรและอาหารตามมาตรฐานสากลในระดับชุมชน และมีการเชื่อมโยงการผลิตทางการเกษตรกับอุตสาหกรรมเกษตร ส่งเสริมการแปรรูปสินค้าเกษตรที่ได้คุณภาพและมาตรฐานสากล ส่งเสริมความแข็งแกร่งของตราสินค้า จัดตั้งเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษเพื่อเพิ่มมูลค่าสินค้าเกษตรอย่างครบวงจร รวมทั้งเร่งรัดการเจรจาระหว่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับมาตรฐานสินค้าเกษตรและอาหาร และให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีส่วนสนับสนุนเงินทุนพัฒนาเครื่องจักรเพื่อแปรรูปขั้นต้นของสินค้าเกษตร

๔.๒.๑.๖ สร้างความมั่นคงด้านอาหาร โดยส่งเสริม การทำการเกษตรตามแนวพระราชดำริ ขยายกระบวนการเรียนรู้และการพัฒนาเกษตร ทฤษฎีใหม่ โครงการอาหารกลางวัน และธนาคารโคกระบือตามแนวพระราชดำริ และ สนับสนุนการทำเกษตรอินทรีย์ เกษตรผสมผสาน วนเกษตร ที่สอดคล้องกับความต้องการ ของชุมชน เพื่อลดการใช้สารเคมีและเพิ่มมูลค่าสินค้าเกษตร รวมทั้งสนับสนุนความร่วมมือ ระหว่างประเทศที่เกี่ยวกับความมั่นคงทางด้านอาหาร

๔.๒.๑.๗ เร่งรัดการจัดหาแหล่งน้ำให้ทั่วถึงและ เพียงพอ รวมทั้งเพิ่มประสิทธิภาพการใช้ทรัพยากรน้ำเพื่อการผลิตทางการเกษตร โดยเน้น การเพิ่มสระน้ำในไร่นาและขุดลอกคูคลองเพื่อบรรเทาอุทกภัยและภัยแล้ง ส่งเสริม การใช้ประโยชน์จากน้ำให้มีประสิทธิภาพและเหมาะสมกับชนิดพืช เพิ่มพื้นที่ชลประทาน ทั้งขนาดใหญ่ ขนาดกลาง และขนาดเล็ก ตลอดจนขยายระบบการกระจายน้ำในพื้นที่ ชลประทานให้ใช้ประโยชน์ได้เต็มศักยภาพ

๔.๒.๑.๘ ค้ำครองและรักษาพื้นที่ที่เหมาะสมกับ การทำการเกษตรกรรมที่ได้มีการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานด้านชลประทานแล้ว เพื่อเป็นฐาน การผลิตทางการเกษตรในระยะยาว พื้นฟูคุณภาพดิน จัดหาที่ดินทำกินให้แก่เกษตรกรร ยากจนในรูปของธนาคารที่ดิน และเร่งรัดการออกเอกสารสิทธิให้แก่เกษตรกรยากจนและ ชุมชนที่ทำกินอยู่ในที่ดินของรัฐที่ไม่มีสภาพป่าแล้วในรูปของโฉนดชุมชน รวมทั้งสนับสนุน การพัฒนาการเกษตรในรูปของนิคมการเกษตร

๔.๒.๑.๙ พัฒนาภาคเกษตรให้มีความเข้มแข็ง โดยสร้างและพัฒนาคุณภาพเกษตรกรรุ่นใหม่ให้มีความสามารถในการบริหารจัดการผลผลิต และการบริหารองค์กรเกษตรกรรูปแบบต่าง ๆ ด้วยองค์ความรู้จากนวัตกรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น และเทคโนโลยีที่เหมาะสม ผ่านระบบการเรียนรู้ทั้งในและนอกระบบการศึกษา เพื่อเสริมสร้างความมั่นคงภาคเกษตรและสังคมไทย

๔.๒.๑.๑๐ แก้ไขปัญหาหนี้สิน พื้นฟูอาชีพและ ความเป็นอยู่ของเกษตรกร โดยเร่งดำเนินการจัดการหนี้สินของเกษตรกรทั้งในและ นอกระบบ เพื่อบรรเทาความเดือดร้อน และรักษาที่ดินทำกินให้แก่เกษตรกร

๔.๒.๒ ภาคอุตสาหกรรม

๔.๒.๒.๑ สร้างความแข็งแกร่งและความสามารถในการแข่งขันในตลาดโลกให้กับอุตสาหกรรมไทยด้วยการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตเพื่อลดต้นทุนและเพิ่มมูลค่าให้แก่สินค้า โดยร่วมมือกับภาคเอกชน สถาบันวิจัย และสถาบันการศึกษา ในการพัฒนาความสามารถของผู้ประกอบการ พัฒนาทักษะฝีมือแรงงาน ปรับปรุงประสิทธิภาพเครื่องจักร พัฒนาการออกแบบสินค้าและผลิตภัณฑ์ ลดต้นทุนโลจิสติกส์ และเพิ่มความร่วมมือในภูมิภาคในการผลิตสินค้าเชิงลึกโซ่ผ่านการเจรจาระหว่างประเทศ

๔.๒.๒.๒ กำหนดมาตรการแก้ไขปัญหของแต่ละอุตสาหกรรมและพัฒนาอุตสาหกรรมที่มีศักยภาพในอนาคต เช่น อุตสาหกรรมผลิตเครื่องจักรภายในประเทศ อุตสาหกรรมยานยนต์ อุตสาหกรรมอาหาร และอุตสาหกรรมอัญมณี เป็นต้น โดยปรับปรุงมาตรการส่งเสริมการลงทุนด้านภาษีและที่มีใช้ภาษีให้สามารถจูงใจนักลงทุนได้ และส่งเสริมการร่วมทุนกับบริษัทต่างประเทศในอุตสาหกรรมที่มีเทคโนโลยีขั้นสูง

๔.๒.๒.๓ ร่วมมือกับภาคเอกชนในการปรับปรุงคุณภาพและมาตรฐานสินค้าให้ทัดเทียมและล้ำหน้าในระดับสากล โดยสนับสนุนให้มีกลไกการระดมทุนและประกันความเสี่ยงให้กับภาคเอกชนเพื่อกระตุ้นให้ภาคเอกชนลงทุนทางด้านนวัตกรรมและเทคโนโลยีมากขึ้น รวมทั้งให้การคุ้มครองสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาสำหรับสินค้าที่ผลิตในประเทศและมีตราสัญลักษณ์ไทย

๔.๒.๒.๔ เร่งผลิตบุคลากรด้านอาชีวะตามความต้องการของตลาดแรงงานอุตสาหกรรม รวมทั้งเพิ่มค่าตอบแทนให้ใกล้เคียงกับปริญญาตรี และกำหนดหลักสูตรให้สามารถต่อยอดในระดับปริญญาได้

๔.๒.๒.๕ สร้างความเข้มแข็งให้แก่อุตสาหกรรมขนาดกลางและขนาดย่อม โดยรัฐอำนวยความสะดวกในการจัดตั้งเครือข่ายรวมกลุ่ม และปรับปรุงมาตรฐานการปล่อยสินเชื่อ ขยายขอบเขตการดำเนินการให้สินเชื่อ และประกันสินเชื่อ โดยใช้เครือข่ายธนาคารและสถาบันการเงินของรัฐ เพื่อให้อุตสาหกรรมขนาดกลางและขนาดย่อมสามารถเข้าถึงแหล่งเงินทุนดังกล่าวได้

๔.๒.๒.๖ จัดตั้งเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษเพื่อส่งเสริมการลงทุนด้านอุตสาหกรรมที่มีความสอดคล้องกับศักยภาพของแต่ละพื้นที่ เช่น การพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคใต้ การจัดตั้งเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดน เป็นต้น ทั้งนี้ โดยคำนึงถึงการอยู่ร่วมกันอย่างยั่งยืนของชุมชนและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่

๔.๒.๒.๗ ส่งเสริมให้อุตสาหกรรมมีความรับผิดชอบต่อสังคม ทั้งในด้านคุณภาพและมาตรฐานสินค้าและบริการ และมาตรฐานความปลอดภัยในสถานประกอบการและสิ่งแวดล้อม

๔.๒.๓ ภาคการท่องเที่ยวและบริการ

๔.๒.๓.๑ ขยายฐานภาคบริการในโครงสร้างการผลิตของประเทศ โดยเพิ่มความหลากหลายของธุรกิจบริการ เพิ่มมูลค่า เพิ่มความสามารถในการแข่งขัน พัฒนาแรงงานฝีมือทั้งในด้านคุณภาพและความรู้ด้านภาษา และเชื่อมโยงธุรกิจภาคบริการ อุตสาหกรรม และเกษตรเข้าด้วยกันให้เป็นกลุ่มสินค้า เช่น ธุรกิจสุขภาพ อาหาร และการท่องเที่ยว รวมทั้งสินค้าบริการที่ใช้ความคิดสร้างสรรค์บนพื้นฐานของวัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทยที่เชื่อมโยงกับเทคโนโลยีสมัยใหม่

๔.๒.๓.๒ พัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทั้งของรัฐและเอกชน โดยรักษาและพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเดิมที่มีอยู่แล้ว ทั้งแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และแหล่งท่องเที่ยวที่มนุษย์สร้างขึ้น โดยเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตของชุมชน รวมทั้งจัดตั้งเขตเศรษฐกิจพิเศษด้านการท่องเที่ยวและกำหนดจุดขายของแหล่งท่องเที่ยวของแต่ละภาคและกลุ่มจังหวัดให้มีความเหมาะสมเกื้อกูลซึ่งกันและกัน เช่น กรุงเทพมหานครที่ทรงเสน่ห์ ภาคใต้เป็นศูนย์กลางท่องเที่ยวทางทะเลระดับโลก ภาคเหนือเป็นศูนย์กลางอารยธรรมล้านนา ภาคอีสานเป็นศูนย์กลางท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ โบราณคดี วัฒนธรรมและชายแดน ภาคกลางเป็นศูนย์กลางท่องเที่ยวอารยธรรม มรดกโลก และมรดกธรรมชาติ เป็นต้น

๔.๒.๓.๓ พัฒนามาตรฐานบริการด้านการท่องเที่ยว โดยจัดให้มีมาตรฐานธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว เช่น มาตรฐานธุรกิจนำเที่ยว มาตรฐานการเดินทาง มาตรฐานร้านจำหน่ายสินค้าที่ระลึก มาตรฐานที่พักและโรงแรม เป็นต้น รวมทั้งพัฒนามาตรฐานบุคลากรที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว เช่น พนักงานโรงแรม พนักงานบริษัทนำเที่ยว มัคคุเทศก์ พนักงานร้านอาหาร พนักงานรถนำเที่ยว เป็นต้น และปรับปรุงมาตรฐานการให้บริการของหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว ทั้งในด้านความปลอดภัยของนักท่องเที่ยว และค่าธรรมเนียมและค่าบริการของรัฐ

๔.๒.๓.๔ พัฒนาด้านการตลาดและประชาสัมพันธ์

การท่องเที่ยว โดยสนับสนุนให้ภาคเอกชนเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายและกลยุทธ์ด้านการตลาด และกำหนดกลยุทธ์การประชาสัมพันธ์เพื่อสนับสนุนจุดหมายที่มีความโดดเด่นของไทยให้เป็นศูนย์กลางระดับโลก โดยเฉพาะความพร้อมของการให้บริการทางด้านศูนย์กลางการประชุมและแสดงสินค้าระหว่างประเทศ และศูนย์กลางท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ รวมทั้งส่งเสริมบทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้เข้ามามีส่วนร่วมในการประชาสัมพันธ์เพื่อยกระดับแหล่งท่องเที่ยวให้เป็นที่รู้จักทั่วโลก

๔.๒.๓.๕ ปรับปรุงแก้ไขกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวทั้งหมดให้มีความทันสมัยและสนับสนุนซึ่งกันและกัน และเพิ่มประสิทธิภาพของการบังคับใช้กฎหมายทางด้านความปลอดภัยและสิ่งแวดล้อม

๔.๒.๔ การตลาด การค้า และการลงทุน

๔.๒.๔.๑ ส่งเสริมระบบการค้าเสรีและเป็นธรรม โดยมีภาคเอกชนเป็นผู้นำทางธุรกิจ รัฐเป็นผู้ส่งเสริม สนับสนุน และดูแล และให้มีการบังคับใช้กฎหมายแข่งขันทางการค้าและกฎหมายคุ้มครองผู้บริโภคอย่างเคร่งครัดเพื่อป้องกันการแข่งขันทางการค้าที่ไม่เป็นธรรม ป้องกันการผูกขาดตัดตอน ป้องกันการเอาเปรียบผู้บริโภค และให้ความคุ้มครองผู้บริโภค รวมทั้งออกกฎหมายค่าปลีกเพื่อกำกับดูแลธุรกิจค้าปลีกอย่างเป็นระบบโดยให้ธุรกิจรายใหญ่และรายย่อยอยู่ร่วมกันได้อย่างเกื้อกูลและยั่งยืน

๔.๒.๔.๒ ขยายตลาดสินค้าและบริการส่งออกของไทย โดยกำหนดกลยุทธ์ด้านการตลาดร่วมกับภาคเอกชนเพื่อเพิ่มส่วนแบ่งในตลาดที่มีอยู่แล้ว และขยายฐานการตลาดไปสู่ประเทศใหม่ ๆ เช่น ยุโรปตะวันออก ตะวันออกกลาง และเอเชีย เป็นต้น รวมทั้งพัฒนาระบบการกระจายสินค้าให้รวดเร็วโดยใช้ความได้เปรียบในเชิงแหล่งที่ตั้งทางภูมิศาสตร์และศักยภาพการขนส่งของไทย

๔.๒.๔.๓ ใช้ประโยชน์จากข้อตกลงเขตการค้าเสรี ทั้งในระดับทวิภาคีและพหุภาคี ควบคู่ไปกับการเจรจาข้อตกลงเขตการค้าเสรีที่มีปัญหา ทั้งที่อยู่ระหว่างการเจรจา และที่ได้มีการเจรจาไปแล้ว เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อประเทศ โดยเน้นการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน ภาคเอกชน และภาครัฐ รวมทั้งกำหนดมาตรการเยียวยาผู้ได้รับผลกระทบอย่างเป็นระบบทั้งในระยะสั้นและระยะยาว

๔.๒.๔.๔ ปรับปรุงมาตรการบริหารการนำเข้า เพื่อป้องกันการค้าที่ไม่เป็นธรรม การทุ่มตลาด และสินค้าที่ไม่ได้มาตรฐานทางด้านคุณภาพและความปลอดภัย

๔.๒.๔.๕ ส่งเสริมผู้ประกอบการไทยให้มีการขึ้นทะเบียนทรัพย์สินทางปัญญาให้ถูกต้อง และปกป้องคุ้มครองสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาของสินค้าและผลิตภัณฑ์ไทยในต่างประเทศ

๔.๒.๔.๖ ส่งเสริมการลงทุนในภาคเกษตร อุตสาหกรรม และบริการที่ไทยมีศักยภาพ โดยเฉพาะสินค้าอาหารและบริการฮาลาล อุตสาหกรรมภาพยนตร์ สินค้าและบริการที่ใช้นวัตกรรมและภูมิปัญญา การลงทุนที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม พร้อมทั้งสนับสนุนการลงทุนในต่างประเทศในสาขาที่ผู้ประกอบการไทยมีศักยภาพ และสร้างเครือข่ายเชื่อมโยงทางธุรกิจทั้งในประเทศและต่างประเทศ

๔.๒.๔.๗ ปรับปรุงประสิทธิภาพและจัดระบบการอำนวยความสะดวกทางการค้าและการลงทุนชายแดน โดยนำระบบอิเล็กทรอนิกส์มาใช้ที่สำคัญได้แก่ ศูนย์บริการครบวงจร ระบบอำนวยความสะดวกช่องทางเดียว ระบบการตรวจร่วมจุดเดียว ระบบพาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์ และระบบโลจิสติกส์อิเล็กทรอนิกส์ เป็นต้น

๔.๒.๔.๘ ปรับปรุงและเร่งรัดกระบวนการพิจารณาอุทธรณ์เรื่องภาษี โดยยกระดับหน่วยงานพิจารณาเรื่องอุทธรณ์จากระดับกรมขึ้นมาอยู่ในระดับกระทรวง และให้ตัวแทนภาคเอกชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพิจารณาตัดสินอุทธรณ์เช่นเดียวกับผู้พิพากษาสมทบ รวมทั้งมีการประกาศกำหนดเวลาแน่นอนในการวินิจฉัยคำอุทธรณ์

๔.๓ นโยบายการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิต และเพิ่มความสามารถในการแข่งขันของประเทศ

๔.๓.๑ ขยายการให้บริการสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานที่มีความจำเป็นต่อการดำรงชีวิตของประชาชนให้กระจายไปสู่ภูมิภาคอย่างทั่วถึง เพียงพอ และมีคุณภาพ ทั้งบริการน้ำสะอาด ไฟฟ้า สื่อสารโทรคมนาคมพื้นฐาน และที่อยู่อาศัย รวมทั้งพัฒนาถนนไร้ฝุ่น โดยยกระดับมาตรฐานทางในชนบทเป็นถนนคอนกรีตหรือลาดยาง

๔.๓.๒ พัฒนาระบบการคมนาคมขนส่งและโลจิสติกส์อย่างบูรณาการ ทั้งในด้านการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน การปรับปรุงพัฒนากฎหมายและระเบียบที่เกี่ยวข้อง การส่งเสริมธุรกิจการให้บริการโลจิสติกส์ การอำนวยความสะดวกทางการค้า และการพัฒนาบุคลากรโลจิสติกส์ รวมทั้งจัดตั้งคณะกรรมการระดับชาติเพื่อเป็นกลไกขับเคลื่อนการพัฒนาด้านโลจิสติกส์อย่างจริงจัง

๔.๓.๓ พัฒนาระบบการขนส่งต่อเนื่องหลายรูปแบบ โดยเชื่อมโยงการขนส่งทางถนน ทางราง ทางน้ำ และทางอากาศอย่างเป็นระบบ พร้อมทั้งพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกในการขนส่ง เช่น สถานีบรรจุและแยกสินค้ากล่อง ศูนย์รวบรวมและกระจายสินค้าในภูมิภาค เป็นต้น เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและลดต้นทุนโลจิสติกส์

๔.๓.๔ พัฒนาโครงข่ายระบบรถไฟฟ้าขนส่งมวลชนในกรุงเทพมหานครและปริมณฑลให้มีความสมบูรณ์ และรถไฟฟ้าในเมืองให้สามารถเชื่อมต่อการเดินทางกับโครงข่ายระบบรถไฟฟ้าขนส่งมวลชนและระบบขนส่งสาธารณะอื่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ สะดวกรวดเร็ว ในราคาที่เหมาะสม รวมทั้งขยายการพัฒนาระบบขนส่งมวลชนไปยังเมืองหลักในภูมิภาค

๔.๓.๕ พัฒนาโครงข่ายรถไฟทางคู่ทั่วประเทศ โดยเฉพาะในเส้นทางที่มีปริมาณการขนส่งหนาแน่น และพัฒนาเส้นทางเชื่อมโยงฐานการผลิตในภูมิภาคและระหว่างประเทศ ปรับปรุงบูรณะทาง รวมทั้งพัฒนาการให้บริการและสิ่งอำนวยความสะดวกให้ได้มาตรฐาน เพื่อเพิ่มความสะดวก รวดเร็ว ปลอดภัย และลดต้นทุนการขนส่ง

๔.๓.๖ พัฒนาโครงข่ายทางหลวงสายประธาน สายหลัก และโครงข่ายทางหลวงพิเศษระหว่างเมือง ให้เชื่อมโยงเมืองหลักในภูมิภาคและเส้นทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศ และสอดคล้องกับการพัฒนาโครงข่ายการขนส่งรูปแบบอื่น ๆ โดยเฉพาะโครงข่ายรถไฟ รวมทั้งการปรับปรุงทางหลวงและมีมาตรการบังคับใช้กฎหมายเพื่อลดอุบัติเหตุบนท้องถนน เพิ่มประสิทธิภาพและความปลอดภัยในการเดินทางและการขนส่งสินค้า

๔.๓.๗ พัฒนากิจการพาณิชยนาวี และโครงสร้างพื้นฐานการขนส่งทางน้ำ โดยเฉพาะการพัฒนาการให้บริการของท่าเรือแหลมฉบังให้มีมาตรฐานเป็นท่าเรือที่ทันสมัยระดับโลก พัฒนาการขนส่งชายฝั่ง และการขนส่งทางน้ำภายในประเทศ และระหว่างประเทศให้เชื่อมโยงกับระบบขนส่งอื่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อเพิ่มสัดส่วนการขนส่งทางน้ำให้มากขึ้น

๔.๓.๘ พัฒนาและขยายความสามารถของท่าอากาศยานสุวรรณภูมิและท่าอากาศยานหลักในภูมิภาค ให้สามารถรองรับปริมาณการจราจรทางอากาศได้อย่างเพียงพอในอนาคต พัฒนาท่าอากาศยานดอนเมืองให้เกิดประโยชน์สูงสุด และพัฒนาธุรกิจอุตสาหกรรมการบิน เช่น ศูนย์ซ่อมบำรุงอากาศยาน และธุรกิจเกี่ยวเนื่อง เพื่อสนับสนุนให้ประเทศไทยเป็นศูนย์กลางการบิน การท่องเที่ยว และการขนส่งสินค้าทางอากาศชั้นนำของเอเชีย

๔.๓.๙ ส่งเสริมการวิจัยและพัฒนาอุตสาหกรรมการผลิตที่เกี่ยวข้องด้านการขนส่ง เช่น การต่อเรือ การต่อตู้รถไฟและรถไฟไฟฟ้า เป็นต้น โดยให้มีการถ่ายทอดเทคโนโลยีทั้งด้านการผลิตและการบริหารจัดการอย่างต่อเนื่องและจริงจัง

๔.๓.๑๐ เร่งแก้ไขปัญหาลดผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมจากการดำเนินโครงการขนาดใหญ่อย่างจริงจัง ภายใต้กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน และปรับโครงสร้างการบริหารจัดการ และการกำกับดูแลการพัฒนาและการให้บริการโครงสร้างพื้นฐาน เพื่อคุ้มครองผู้บริโภค และมีการแข่งขันที่เป็นธรรม

๔.๓.๑๑ พัฒนาระบบขนส่งและโลจิสติกส์ในภูมิภาคและเชื่อมโยงกับโครงข่ายคมนาคมกับประเทศเพื่อนบ้าน โดยเชื่อมโยงโครงข่ายคมนาคมขนส่งตามแนวเศรษฐกิจเหนือ-ใต้ แนวเศรษฐกิจตะวันออก-ตะวันตก โครงการสะพานเศรษฐกิจเชื่อมอ่าวไทยและอันดามัน และโครงข่ายคมนาคมเชื่อมโยงอินโดนีเซีย-มาเลเซีย-ไทย รวมทั้งปรับปรุงระบบอำนวยความสะดวกทางการค้าและการขนส่งสินค้าข้ามแดนในพื้นที่บริเวณชายแดนที่สำคัญ คือ ด่านหนองคาย แม่สอด มุกดาหาร สระแก้ว ด่านสิงขร และช่องเม็ก เป็นต้น

๔.๔ นโยบายพลังงาน

๔.๔.๑ พัฒนาพลังงานให้ประเทศไทยสามารถพึ่งตนเองได้มากขึ้น โดยจัดหาพลังงานให้เพียงพอ มีเสถียรภาพ ด้วยการเร่งสำรวจและพัฒนาแหล่งพลังงานประเภทต่าง ๆ ทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ และเร่งให้มีการเจรจากับประเทศเพื่อนบ้านในระดับรัฐบาลเพื่อร่วมพัฒนาแหล่งพลังงาน วางแผนพัฒนาไฟฟ้าให้มีการกระจายชนิดของเชื้อเพลิงที่ใช้ เพื่อลดความเสี่ยงด้านการจัดหา ความผันผวนทางด้านราคา และลดต้นทุนการผลิต ส่งเสริมการผลิตไฟฟ้าจากพลังงานหมุนเวียนที่มีศักยภาพ โดยเฉพาะโครงการผลิตไฟฟ้าขนาดเล็ก และโครงการผลิตไฟฟ้าขนาดเล็กมาก รวมทั้งศึกษาความเหมาะสมในการพัฒนาพลังงานทางเลือกอื่น ๆ มาใช้ประโยชน์ในการผลิตไฟฟ้า

๔.๔.๒ ดำเนินการให้นโยบายด้านพลังงานทดแทนเป็นวาระแห่งชาติ โดยสนับสนุนการผลิตและการใช้พลังงานทดแทน โดยเฉพาะการพัฒนาเชื้อเพลิงชีวภาพและชีวมวล เช่น แก๊สโซฮอลล์ (อี ๑๐ อี ๒๐ และอี ๘๕) ไบโอดีเซล ชยะ และมูลสัตว์ เป็นต้น เพื่อเสริมสร้างความมั่นคงด้านพลังงาน ลดภาวะมลพิษ และเพื่อประโยชน์ของเกษตรกร โดยสนับสนุนให้มีการผลิตและใช้พลังงานหมุนเวียนในระดับชุมชน หมู่บ้าน ภายใต้มาตรการสร้างแรงจูงใจที่เหมาะสม รวมทั้งสนับสนุนการใช้ก๊าซธรรมชาติในภาคขนส่งให้มากขึ้น โดยขยายระบบขนส่งก๊าซธรรมชาติให้ครอบคลุมพื้นที่ทั่วประเทศ ตลอดจนส่งเสริมและวิจัยพัฒนาพลังงานทดแทนทุกรูปแบบอย่างจริงจังและต่อเนื่อง

๔.๔.๓ กำกับดูแลราคาพลังงานให้อยู่ในระดับที่เหมาะสม มีเสถียรภาพ และเป็นธรรมต่อประชาชน โดยกำหนดโครงสร้างราคาเชื้อเพลิงที่เหมาะสม และเอื้อต่อการพัฒนาพืชพลังงาน รวมทั้งสะท้อนต้นทุนที่แท้จริงมากที่สุด และบริหารจัดการผ่าน กลไกตลาดและกองทุนน้ำมัน เพื่อให้มีการใช้พลังงานอย่างประหยัด และส่งเสริมการแข่งขัน และการลงทุนในธุรกิจพลังงาน รวมทั้งพัฒนาคุณภาพการให้บริการและความปลอดภัย

๔.๔.๔ ส่งเสริมการอนุรักษ์และประหยัดพลังงาน ทั้งใน ภาคครัวเรือน อุตสาหกรรม บริการ และขนส่ง โดยรณรงค์ให้เกิดวินัยและสร้างจิตสำนึก ในการประหยัดพลังงาน และสนับสนุนการใช้พลังงานอย่างมีประสิทธิภาพ มีมาตรการจูงใจ ให้มีการลงทุนจากภาคเอกชนในการปรับเปลี่ยนอุปกรณ์ประหยัดพลังงาน และมาตรการ สนับสนุนให้ครัวเรือนลดการใช้ไฟฟ้าในช่วงการใช้ไฟฟ้าสูงสุด รวมทั้งการวิจัยพัฒนาและ กำหนดมาตรฐานอุปกรณ์ไฟฟ้าและมาตรฐานอาคารประหยัดพลังงาน ตลอดจนสนับสนุน การพัฒนาระบบขนส่งมวลชน และการขนส่งระบบราง เพื่อให้มีการใช้พลังงานอย่าง มีประสิทธิภาพและสามารถชะลอการลงทุนด้านการจัดหาพลังงานของประเทศ

๔.๔.๕ ส่งเสริมการจัดหาและการใช้พลังงานที่ให้ความสำคัญ ต่อสิ่งแวดล้อม ภายใต้กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยกำหนดมาตรฐานด้านต่าง ๆ รวมทั้งส่งเสริมให้เกิดโครงการกลไกการพัฒนาพลังงานที่สะอาด เพื่อลดผลกระทบต่อ สิ่งแวดล้อมและชุมชน และลดปริมาณก๊าซเรือนกระจก

๔.๕ นโยบายเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร

๔.๕.๑ พัฒนาโครงข่ายสื่อสารโทรคมนาคมพื้นฐานให้ครอบคลุม ทั่วประเทศ และสร้างโอกาสในการเข้าถึงบริการสื่อสารอย่างเท่าเทียมกัน เพื่อให้ประชาชน ชุมชน และองค์กรต่าง ๆ สามารถเข้าถึงแหล่งข้อมูลข่าวสารและความรู้ได้อย่างทั่วถึง และสนับสนุนการพัฒนาประเทศไทยไปสู่เศรษฐกิจฐานความรู้ รวมทั้งพัฒนาบริการสื่อสาร ที่ทันสมัย เพื่อรองรับความต้องการของภาคธุรกิจ และการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อ พัฒนาการให้บริการภาครัฐ บริการศึกษา บริการสาธารณสุข และโลจิสติกส์ เพื่อเพิ่ม ความสามารถในการแข่งขันของประเทศ

๔.๕.๒ พัฒนาอุตสาหกรรมเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร ทั้งในด้านซอฟต์แวร์และฮาร์ดแวร์ โดยสนับสนุนให้มีการวิจัยและพัฒนา รวมทั้งการพัฒนา ศักยภาพของบุคลากรเพื่อรองรับการเป็นศูนย์กลางด้านเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร ในภูมิภาค

๕. นโยบายที่ดิน ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

๕.๑ คุ่มครองและอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้และสัตว์ป่า ทรัพยากรดิน ทรัพยากรน้ำ ทรัพยากรธรณี ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง รวมทั้งฟื้นฟูอุทยานทางทะเล อย่างเป็นระบบ เร่งจัดทำแนวเขตการใช้ประโยชน์ที่ดิน โดยจัดแบ่งประเภทที่ดินระหว่าง ที่ดินของรัฐและเอกชนให้ชัดเจน เร่งประกาศพื้นที่ป่าอนุรักษ์ กำหนดเขตและส่งเสริม การปลูกป่า ป่าชุมชน เพิ่มฝายต้นน้ำลำธารและฝายชะลอน้ำตามแนวพระราชดำริ ส่งเสริม ป่าเศรษฐกิจในพื้นที่ที่เหมาะสม ป้องกันการเกิดไฟป่าปราบปรามการบุกรุกทำลายป่า อย่างจริงจัง ส่งเสริมการปลูกหญ้าแฝกเพื่อลดการชะล้างพังทลายของดิน ลดการใช้สารเคมี และฟื้นฟูดินในบริเวณพื้นที่ที่ดินมีปัญหา รวมทั้งจัดให้มีระบบบริหารจัดการน้ำ ในระดับประเทศทั้งน้ำผิวดินและน้ำใต้ดิน เพื่อตอบสนองความต้องการของภาคเศรษฐกิจ และการอุปโภคบริโภค

๕.๒ คุ่มครองและฟื้นฟูพื้นที่อนุรักษ์ที่มีความสำคัญเชิงระบบนิเวศ เพื่อการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ โดยสำรวจ จัดทำระบบฐานข้อมูล อนุรักษ์ พัฒนา และใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพ เพื่อสร้างความมั่นคงด้านอาหาร พลังงาน สุขภาพ และสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจ บนฐานภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่น ที่มีการแบ่งปันผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม รวมทั้งให้การคุ้มครองเพื่อให้เกิดความปลอดภัย ทางชีวภาพ

๕.๓ จัดให้มีระบบการป้องกัน รวมทั้งเตือนภัยและบรรเทา ความเดือดร้อนแก่ผู้ประสบภัยธรรมชาติ โดยนำระบบข้อมูลภูมิสารสนเทศมาใช้กำหนดพื้นที่ เสี่ยงภัยหรือเตือนภัยพิบัติ พัฒนาระบบฐานข้อมูล และติดตั้งระบบเตือนภัย และจัดให้มี โครงสร้างพื้นฐานอันจำเป็นที่เกี่ยวข้อง ในพื้นที่ที่มีความเปราะบางหรือเสี่ยงต่อภัยพิบัติ อันเกิดจากภาวะโลกร้อน เช่น น้ำท่วม แผ่นดินหรือโคลนถล่ม น้ำแล้ง ตลอดจนธรณีพิบัติ และการเกิดคลื่นยักษ์ในทะเล เป็นต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในทุกแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญ

๕.๔ ควบคุมและลดปริมาณของเสียที่กลายมาเป็นมลพิษทั้งในรูปขยะ ขยะอันตราย มลพิษทางอากาศ กลิ่น เสียง และน้ำเสีย โดยส่งเสริมการผลิตและบริโภค ที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม การใช้เทคโนโลยีเพื่อให้เกิดการใช้ซ้ำหรือหมุนเวียนกลับมาใช้ใหม่ ส่งเสริมการป้องกันมลพิษตั้งแต่จุดกำเนิด เพิ่มศักยภาพและขีดความสามารถขององค์กร

ปกครองส่วนท้องถิ่น ในการบำบัดน้ำเสีย กำจัดขยะชุมชน และเพิ่มพื้นที่สีเขียว โดยเฉพาะการจัดให้มีศูนย์กำจัดขยะชุมชนกลางในทุกจังหวัด มีการบังคับใช้กฎหมายอย่างจริงจังสำหรับผู้ก่อมลพิษที่ฝ่าฝืนกฎหมาย เร่งแก้ไขปัญหามลพิษในพื้นที่ที่วิกฤตซ้ำซาก รวมทั้งสนับสนุนมาตรการจูงใจด้านภาษีและสิทธิต่าง ๆ กับผู้ประกอบการที่ร่วมโครงการแก้ไขปัญหามลพิษ

๕.๕ พัฒนาองค์ความรู้ในการบริหารจัดการด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยการส่งเสริมการวิจัยและพัฒนาที่ชุมชนและนักวิชาการในท้องถิ่นมีส่วนร่วม และที่ภาคเอกชนสามารถนำไปใช้ รวมทั้งส่งเสริมการใช้เทคโนโลยีที่ช่วยให้เกิดการใช้ทรัพยากรและพลังงานอย่างประหยัด และช่วยลดมลพิษ

๕.๖ ปรับปรุงกลไกการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์ โดยให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ชุมชน ประชาชน และภาคีที่เกี่ยวข้อง ในรูปของสมัชชาสิ่งแวดล้อมมีส่วนร่วมบริหารจัดการ และจัดให้มีการใช้ระบบประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมเชิงกลยุทธ์ เพื่อเป็นกลไกกำกับให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน รวมทั้งสนองโครงการพระราชดำริด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทุกโครงการอย่างจริงจัง

๖. นโยบายวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี การวิจัย และนวัตกรรม

๖.๑ ส่งเสริมและสนับสนุนโครงการวิจัยตามแนวพระราชดำริ การวิจัยและพัฒนาทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีทั้งงานวิจัยขั้นพื้นฐาน และงานวิจัยประยุกต์ เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์และพัฒนาอุตสาหกรรม รวมทั้งเร่งรัดการวิจัยและพัฒนาเทคโนโลยีที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตและพัฒนาอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ในอนาคต อาทิ เทคโนโลยีสำหรับผู้พิการ เทคโนโลยีอวกาศ เทคโนโลยีพลังงานทดแทน และเทคโนโลยีเพื่อความมั่นคง

๖.๒ เร่งรัดผลิตบุคลากรด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีและบุคลากรด้านการวิจัยให้สามารถตอบสนองความต้องการของภาคการผลิต โดยพัฒนาเส้นทางความก้าวหน้าในสายอาชีพ และมีหน่วยงานวิจัยที่สามารถรองรับบุคลากรได้อย่างเพียงพอ เช่น ศูนย์บ่มเพาะวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม ศูนย์แห่งความเป็นเลิศ และอุทยานวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เป็นต้น

๖.๓ ปฏิรูประบบการวิจัยและพัฒนาของประเทศ โดยจัดให้มีกองทุนวิจัยร่วมภาครัฐและเอกชนที่รัฐลงทุนร้อยละ ๕๐ และจัดหาสินเชื่อดอกเบี้ยต่ำให้กับภาคเอกชนที่เข้าร่วมงานวิจัย เพิ่มเติมงบประมาณด้านการวิจัยของประเทศ ปรับปรุงคุณภาพและมาตรฐานของงานวิจัยพื้นฐาน และการวิจัยและพัฒนาแบบครบวงจรที่ให้ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจ รายได้และการจ้างงาน และการเพิ่มมูลค่าสินค้า ทั้งนี้ให้มีโครงการวิจัยที่ก่อให้เกิดผลิตภัณฑ์ที่เป็นรูปธรรม เช่น ยา เคมีภัณฑ์ วัสดุอุปกรณ์ทางการแพทย์ และสินค้าเกษตร โดยเชื่อมโยงระหว่างภาคเอกชน สถาบันวิจัย และมหาวิทยาลัย ตลอดจนเครือข่ายวิสาหกิจ

๗. นโยบายการต่างประเทศและเศรษฐกิจระหว่างประเทศ

๗.๑ พัฒนาความสัมพันธ์กับประเทศเพื่อนบ้านในทุกมิติและทุกระดับ เพื่อส่งเสริมความเข้าใจอันดีและการเคารพซึ่งกันและกัน เพื่อให้เกิดเสถียรภาพความมั่นคง และความเจริญรุ่งเรืองร่วมกันของภูมิภาค โดยส่งเสริมความร่วมมือในทุกสาขากับประเทศเพื่อนบ้านภายใต้กรอบความร่วมมืออนุภูมิภาคต่าง ๆ และเร่งแก้ไขปัญหากับประเทศเพื่อนบ้านโดยสันติวิธีบนพื้นฐานของสนธิสัญญาและกฎหมายที่เกี่ยวข้อง

๗.๒ ส่งเสริมความร่วมมือเพื่อสร้างความแข็งแกร่งของอาเซียนในวาระที่ไทยดำรงตำแหน่งประธานอาเซียน และบรรลุการจัดตั้งประชาคมอาเซียนตามกฎหมายบัตรอาเซียน โดยให้อาเซียนเป็นองค์กรที่มีประชาชนเป็นศูนย์กลาง ส่งเสริมให้ประเทศสมาชิกร่วมกันเคารพสิทธิมนุษยชน และผลักดันให้อาเซียนมีบทบาทหน้าที่สร้างสรรค์ในเวทีระหว่างประเทศ รวมทั้งขยายความร่วมมือกับประเทศในเอเชียอื่น ๆ ภายใต้กรอบความร่วมมือต่าง ๆ ทั้งในภูมิภาคเอเชีย และระหว่างเอเชียกับภูมิภาคอื่น

๗.๓ ส่งเสริมความร่วมมืออย่างใกล้ชิดกับประเทศมุสลิมและองค์กรมุสลิมระหว่างประเทศ เพื่อสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องและสนับสนุนแนวทางการแก้ไขปัญหาจังหวัดชายแดนภาคใต้ของไทย

๗.๔ กระชับความร่วมมือและความเป็นหุ้นส่วนทางยุทธศาสตร์กับประเทศที่มีบทบาทสำคัญของโลกและประเทศคู่ค้าของไทยในภูมิภาคต่าง ๆ เพื่อรักษาและขยายความร่วมมือทางการเมือง ความมั่นคง เศรษฐกิจ การค้า การเงิน การลงทุน และการท่องเที่ยว รวมทั้งแสวงหาตลาดใหม่ เพื่อพัฒนาความร่วมมือด้านทรัพยากร วัตถุดิบ วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี และองค์ความรู้ใหม่

๗.๕ ส่งเสริมการมีบทบาทร่วมกับประชาคมโลก ในเรื่องการค้ากำหนด บรรทัดฐานระหว่างประเทศโดยเฉพาะเรื่องการค้าสินค้าเกษตร และกฎระเบียบ ด้านทรัพย์สินทางปัญญา การปกป้องรักษาและฟื้นฟูสันติภาพและความมั่นคง การส่งเสริม และคุ้มครองค่านิยมประชาธิปไตย สิทธิมนุษยชน มนุษยธรรม การอนุรักษ์และแก้ไขปัญหา สิ่งแวดล้อมและพลังงาน ตลอดจนร่วมมือในการแก้ไขประเด็นปัญหาข้ามชาติทุกด้านที่ส่งผลกระทบ ต่อความมั่นคงของมนุษย์ รวมทั้งส่งเสริมให้ไทยเป็นที่ตั้งของสำนักงานสาขาของ องค์การระหว่างประเทศ และมีความร่วมมือทางวิชาการกับประเทศกำลังพัฒนาเพิ่มขึ้น

๗.๖ สนับสนุนการเข้าร่วมในข้อตกลงระหว่างประเทศทั้งทวีภาคี และพหุภาคีที่เป็นประโยชน์ต่อประเทศ เร่งรัดการให้สัตยาบันในข้อตกลงที่ได้ลงนามไว้แล้ว และปรับปรุงแก้ไขข้อตกลงที่ก่อให้เกิดผลกระทบทางลบต่อประชาชนและสังคม

๗.๗ ส่งเสริมการรับรู้และความเข้าใจของประชาชนเกี่ยวกับการ เปลี่ยนแปลงในโลกที่มีผลกระทบต่อประเทศไทย เพื่อก่อให้เกิดฉันทามติในการกำหนด นโยบายและดำเนินนโยบายต่างประเทศ

๗.๘ สร้างความเชื่อมั่นของต่างประเทศต่อประเทศไทยและ การเข้าถึงระดับประชาชน โดยส่งเสริมความเข้าใจที่ถูกต้องและความเชื่อมั่นของ นานาประเทศ ต่อการเมืองและเศรษฐกิจไทย เพื่อรักษาภาพลักษณ์ที่ดีของประเทศไทย และ สนับสนุนการเข้าถึงในระดับประชาชนกับประเทศต่าง ๆ เพื่อให้ประชาชน รัฐบาล และ ประชาคมระหว่างประเทศมีทัศนคติในทางบวกต่อประเทศและประชาชนไทย

๗.๙ คุ้มครองและส่งเสริมสิทธิและผลประโยชน์ของคนไทย แรงงานไทย และภาคธุรกิจเอกชนไทยในต่างประเทศ และสนับสนุนการสร้าง ความเข้มแข็ง ให้แก่ชุมชนไทยในต่างประเทศ

๘. นโยบายการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี

๘.๑ ประสิทธิภาพการบริหารราชการแผ่นดิน

๘.๑.๑ สนับสนุนการกระจายอำนาจทางการคลังสู่ท้องถิ่น เพื่อเพิ่มขีดความสามารถและความเป็นอิสระขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการพึ่งพา ตนเองได้มากขึ้น โดยมีการปรับปรุงกฎหมายเพิ่มอำนาจให้ท้องถิ่นจัดเก็บรายได้จากภาษีอากร

และค่าธรรมเนียมได้มากขึ้น เพื่อให้ท้องถิ่นสามารถจัดบริการสาธารณะที่ได้มาตรฐาน และตอบสนองความต้องการของประชาชน โดยคำนึงถึงความจำเป็นและเหมาะสม ตามศักยภาพของท้องถิ่น

๘.๑.๒ สนับสนุนการดำเนินงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ให้ยึดหลักธรรมาภิบาลและปรับระบบการทำงานให้มีประสิทธิภาพ มุ่งตอบสนองต่อ ความต้องการของประชาชน ความรับผิดชอบต่อชุมชน และมีความโปร่งใสมากขึ้น โดยให้ ประชาชนสามารถเข้าถึงข้อมูล และมีส่วนร่วมในกระบวนการวางแผนและการทำงาน ตลอดจนการจัดบริการสาธารณะร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และร่วมติดตาม ตรวจสอบการดำเนินงานของท้องถิ่น

๘.๑.๓ ปรับบทบาทและภารกิจการบริหารราชการระหว่าง ราชการส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค และส่วนท้องถิ่นให้ชัดเจน ไม่ซ้ำซ้อน เพื่อสามารถดำเนิน ภารกิจที่สนับสนุนเชื่อมโยงกัน และประสานการใช้ทรัพยากรอย่างเหมาะสม ควบคู่ไปกับการเร่งรัดการดำเนินการถ่ายโอนภารกิจและงบประมาณให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ตามกฎหมายว่าด้วยการกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้องค์กรปกครอง ส่วนท้องถิ่น โดยให้มีการติดตามประเมินผลและรายงานผลอย่างต่อเนื่อง

๘.๑.๔ บูรณาการความเชื่อมโยงของการบริหารราชการ ส่วนกลาง ส่วนภูมิภาคสู่ท้องถิ่นโดยสนับสนุนการบริหารงานจังหวัดแบบบูรณาการ ผ่านกระบวนการจัดทำแผนพัฒนาจังหวัดและกลุ่มจังหวัดที่สอดคล้องกับแนวนโยบายของ รัฐบาล แผนยุทธศาสตร์ระดับชาติและระดับภาค ตลอดจนเชื่อมโยงกับแผนขององค์กร ปกครองส่วนท้องถิ่นและแผนชุมชน โดยคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน ในทุกขั้นตอนของการจัดทำแผน

๘.๑.๕ สนับสนุนให้มีการบริหารท้องถิ่นรูปแบบพิเศษ ให้สอดคล้องกับระดับการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของพื้นที่ โดยสนับสนุนให้ท้องถิ่นที่มี ศักยภาพและความพร้อมจัดตั้งเป็นมหานคร

๘.๑.๖ สร้างมาตรฐานด้านคุณธรรม จริยธรรม และธรรมาภิบาล ให้แก่ข้าราชการและเจ้าหน้าที่ของรัฐ พร้อมทั้งพัฒนาความโปร่งใสในการปฏิบัติงาน ของหน่วยงานภาครัฐ เพื่อให้เป็นที่เชื่อถือไว้วางใจของประชาชน ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วม ของภาคประชาชน รวมถึงการป้องกันและปราบปรามการทุจริตและประพฤติมิชอบ ตลอดจน สนับสนุนการสร้างค่านิยมของสังคมให้ยึดมั่นในความซื่อสัตย์สุจริตและถูกต้องชอบธรรม และส่งเสริมเสรีภาพในการรวมกลุ่มของข้าราชการและเจ้าหน้าที่ของรัฐตามที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญ

๘.๑.๗ จัดระบบงานให้มีความยืดหยุ่น คล่องตัว รวดเร็ว มีประสิทธิภาพ โปร่งใส สามารถตรวจสอบได้ และส่งเสริมพัฒนาระบบบริหารผลงานและสมรรถนะของข้าราชการและเจ้าหน้าที่ของรัฐทุกระดับอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้มีประสิทธิภาพ ประสิทธิผลในการส่งมอบบริการสาธารณะ พร้อมทั้งพัฒนาข้าราชการ โดยเฉพาะ ข้าราชการรุ่นใหม่ที่จะต้องเป็นกำลังสำคัญของภาคราชการในอนาคต

๘.๑.๘ ปรับเงินเดือน ค่าจ้าง ค่าตอบแทน และสิทธิประโยชน์ของข้าราชการและเจ้าหน้าที่ของรัฐให้เหมาะสมกับความสามารถ และประสิทธิภาพของผู้ปฏิบัติงานในลักษณะที่อาจแตกต่างกันตามพื้นที่ ตามการแข่งขันของการจ้างงานในแต่ละสายอาชีพที่เหมาะสม และตามความจำเป็นเพื่อรักษาคนเก่ง คนดีไว้ในราชการ รวมทั้งการสร้างสมดุลของคุณภาพชีวิตข้าราชการและเจ้าหน้าที่ของรัฐให้ดีขึ้น เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีศักดิ์ศรี มีขวัญกำลังใจที่จะปฏิบัติงานเพื่อประโยชน์สุขของประชาชน

๘.๒ กฎหมายและการยุติธรรม

๘.๒.๑ ปรับปรุงแก้ไขกฎหมายและกฎระเบียบที่ล้าสมัยและเปิดช่องให้เกิดการทุจริตประพฤติมิชอบหรือทำให้เกิดประโยชน์ทับซ้อน รวมทั้งออกกฎหมายใหม่ ๆ เพื่อป้องกันการทุจริตประพฤติมิชอบ ขยายและยกเลิกอายุความในคดีอาญาบางประเภทและคดีทุจริต ปราบปรามการทุจริตประพฤติมิชอบในทุกระดับอย่างจริงจัง และสนับสนุนให้ประชาชนมีโอกาสดูตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐมากขึ้น ส่งเสริมคุณธรรมคู่ความรู้ทั้งในและนอกสถานศึกษาเพื่อปลูกฝังค่านิยม “คนไทยต้องไม่โกง”

๘.๒.๒ พัฒนาระบบการยุติธรรมให้มีระบบการอำนวยความสะดวกที่มีประสิทธิภาพ โปร่งใส และเป็นธรรมต่อทุกกลุ่ม โดยส่งเสริมให้มีการนำหลักความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์และหลักการระงับข้อพิพาททางเลือกมาใช้ในการไกล่เกลี่ยและประนอมข้อพิพาท ให้มีการจัดตั้งองค์กรประนอมข้อพิพาท มีกระบวนการชะลอการฟ้องสำหรับคดีประมาท คดีลหุโทษ และคดีที่มีอัตราโทษจำคุกไม่เกิน ๓ ปีเป็นอย่างน้อย มีระบบหรือกระบวนการให้สามารถพิจารณาคดีได้รวดเร็วและเป็นธรรมมากขึ้น

๘.๒.๓ พัฒนากฎหมายให้เหมาะสมกับภาวะเศรษฐกิจ สังคม และการคุ้มครองสิทธิส่วนบุคคล ปรับระบบงานและกระบวนการให้ประชาชนได้รับความยุติธรรมและสิทธิเสรีภาพอย่างทั่วถึงและเท่าเทียม ทั้งนี้ จะเร่งดำเนินการจัดตั้งองค์กรเพื่อการปฏิรูปกฎหมาย และองค์กรเพื่อการปฏิรูปกระบวนการยุติธรรม ตามบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย รวมทั้งสนับสนุนการดำเนินการทางกฎหมายของ

หน่วยงานของรัฐในการให้ความเห็น หรือตรวจสอบการตรากฎหมายของรัฐให้เป็นไป โดยถูกต้องตามหลักนิติธรรม

๘.๒.๔ ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนใน กระบวนการยุติธรรมให้มากขึ้น ภายใต้การใช้อำนาจรัฐเพื่อให้ประชาชนมีส่วนร่วมใน กระบวนการยุติธรรมตั้งแต่ขั้นป้องกันอาชญากรรม การไกล่เกลี่ยข้อพิพาท การตรวจสอบ การใช้อำนาจและการปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ภาครัฐ ส่งเสริมให้ผู้กระทำความผิด ที่พ้นโทษสามารถกลับสู่ชุมชนมาใช้ชีวิตร่วมกันได้อย่างปกติสุข ตลอดจนจัดให้มีบริการ ด้านทนายและการปรึกษาทางกฎหมายแก่ประชาชนผู้มีรายได้น้อย

๘.๒.๕ พัฒนาระบบและวิธีการปฏิบัติในการแก้ไขฟื้นฟู ผู้กระทำความผิดที่เป็นเด็กหรือเยาวชนและผู้ใหญ่ให้มีความหลากหลายและเหมาะสม ต่อกลุ่มเป้าหมาย เพื่อให้ผู้กระทำความผิดได้รับโอกาสในการแก้ไข ฟื้นฟู และสามารถ กลับตนเป็นพลเมืองดี ไม่หวนกลับไปกระทำความผิดซ้ำอีก บนพื้นฐานของสิทธิและเสรีภาพ ที่ผู้กระทำความผิดพึงได้รับ

๘.๒.๖ สนับสนุนและพัฒนาคำรวจให้มีประสิทธิภาพ มีความโปร่งใส และเป็นตำรวจมืออาชีพที่มีเกียรติและศักดิ์ศรี รวมทั้งดำเนินการให้มีการ กระจายอำนาจของตำรวจทั้งในส่วนที่ไม่ใช่ภารกิจหลักและกระจายอำนาจการบริหารไปยัง ส่วนภูมิภาค

๘.๒.๗ เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร กระบวนการยุติธรรม เพื่อให้เกิดความโปร่งใส สามารถตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐได้ รวมทั้ง ส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการติดตาม ประเมินผลการทำงานของตำรวจ อัยการ และผู้ใช้อำนาจรัฐอื่น ๆ

๘.๓ สื่อและการรับรู้ข้อมูลข่าวสาร

๘.๓.๑ ส่งเสริมให้ประชาชนมีโอกาสได้รับรู้ และเข้าถึงข้อมูล ข่าวสารสาธารณะจากทางราชการ และสื่อสาธารณะอื่นได้อย่างกว้างขวาง เป็นธรรม และ รวดเร็ว รวมทั้งให้กลไกภาครัฐเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในทุกมิติตามบทบาทหน้าที่ ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย

๘.๓.๒ ปรับปรุงกลไกการสื่อสารภาครัฐให้ดำรงบทบาทสื่อ เพื่อประโยชน์สาธารณะและสร้างความสมานฉันท์ในชาติ

๘.๓.๓ ส่งเสริมและสนับสนุนให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการเผยแพร่ข่าวสารข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อสาธารณะ ซึ่งเป็นกิจกรรมที่มีผลตอบแทนเชิงพาณิชย์ต่ำ โดยได้รับการสนับสนุนจากกองทุนพัฒนาการกระจายเสียงและกิจการโทรทัศน์

๘.๓.๔ จัดให้มีกฎหมายว่าด้วยการคุ้มครองผู้ประกอบการวิชาชีพสื่อ เพื่อให้สื่อมีเสรี ปราศจากการแทรกแซง และมีความรับผิดชอบต่อสังคม รวมทั้งยกเลิกและปรับปรุงกฎหมายที่ขัดต่อสิทธิเสรีภาพของประชาชน และสื่อมวลชนตามบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย

ทำนุประธานรัฐสภาที่เคารพ

รัฐบาลมีความมุ่งมั่นที่จะดำเนินการตามแนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐอย่างจริงจัง โดยรัฐบาลขอชี้แจงว่า การกำหนดนโยบายของรัฐบาลที่กราบเรียนมาแล้วนี้ จะเป็นแนวทางดำเนินการในระยะเวลา ๓ ปี ตามความเร่งด่วนของการแก้ไขปัญหาของประเทศ รวมทั้งจะเป็นการบริหารราชการแผ่นดินให้เป็นไปตามบทบัญญัติในหมวด ๕ ว่าด้วยแนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย

นอกจากนี้ เพื่อให้รัฐบาลสามารถบริหารราชการแผ่นดินได้ตามบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย และดำเนินนโยบายจนบรรลุเป้าหมายตามที่กำหนดไว้ได้ รัฐบาลจะดำเนินการจัดทำร่างกฎหมายที่ต้องตราขึ้นตามบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย กฎหมายที่สนับสนุนการดำเนินการตามนโยบาย และการสร้างความเป็นธรรมแก่ประชาชน และการปรับปรุงหรือกำหนดแนวทางการปฏิบัติงานของหน่วยงานของรัฐ พัฒนาระบบการบริหารจัดการ ตลอดจนดำเนินการทุกประการที่เกี่ยวข้องกับการบริหารราชการแผ่นดินให้มีประสิทธิภาพ และสามารถบรรลุผลในทางปฏิบัติเพื่อประโยชน์แก่การพัฒนาประเทศ โดยถือเป็นนโยบายการบริหารราชการแผ่นดินของรัฐบาลนี้ด้วย

ท่านประธานรัฐสภาที่เคารพ

เมื่อการแถลงนโยบายนี้เสร็จสิ้นแล้ว รัฐบาลจะได้เร่งดำเนินการให้เป็นรูปธรรม โดยจัดทำรายละเอียดของแผนปฏิบัติการ ประกอบด้วย แผนการบริหารราชการแผ่นดิน แผนปฏิบัติราชการของส่วนราชการต่าง ๆ และแผนการตรากฎหมายไว้เป็นคู่มือและแนวทางการทำงานต่อไป

ท่านประธานรัฐสภาที่เคารพ

รัฐบาลขอให้ความเชื่อมั่นแก่รัฐสภาอันเป็นองค์กรที่มีอำนาจหน้าที่ควบคุมการบริหารราชการแผ่นดินว่า จะบริหารราชการแผ่นดินด้วยความซื่อสัตย์ สุจริต และยึดประโยชน์สุขของประชาชนชาวไทยเป็นที่ตั้งอย่างแท้จริง

ขอบคุณครับ

ภาคผนวก

ตารางแสดงความสอดคล้องระหว่างนโยบายในการบริหารราชการแผ่นดิน
ของคณะรัฐมนตรีกับแนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐในหมวด ๕
ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย

[illegible]

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย	นโยบายของคณะรัฐมนตรี	หน้า
	๘. นโยบายการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี ๘.๑ ประสิทธิภาพการบริหารราชการแผ่นดิน (ข้อ ๘.๑.๑-๘.๑.๘)	๓๑
(๒) จัดระบบการบริหารราชการส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค และส่วนท้องถิ่นให้มีขอบเขตอำนาจหน้าที่ และความรับผิดชอบที่ชัดเจนเหมาะสมแก่การพัฒนาประเทศ และสนับสนุนให้จังหวัดมีแผนและงบประมาณเพื่อพัฒนาจังหวัด เพื่อประโยชน์ของประชาชนในพื้นที่	๘. นโยบายการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี ๘.๑ ประสิทธิภาพการบริหารราชการแผ่นดิน (ข้อ ๘.๑.๓, ๘.๑.๔)	๓๒
(๓) กระจายอำนาจให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นพึ่งตนเองและตัดสินใจในกิจการของท้องถิ่นได้เอง ส่งเสริมให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการดำเนินการตามแนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐ พัฒนาเศรษฐกิจของท้องถิ่นและระบบสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ ตลอดจนทั้งโครงสร้างพื้นฐานสารสนเทศในท้องถิ่นให้ทั่วถึงและเท่าเทียมกันทั่วประเทศ รวมทั้งพัฒนาจังหวัดที่มีความพร้อมให้เป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นขนาดใหญ่ โดยคำนึงถึงเจตนารมณ์ของประชาชนในจังหวัดนั้น	๘. นโยบายการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี ๘.๑ ประสิทธิภาพการบริหารราชการแผ่นดิน (ข้อ ๘.๑.๑, ๘.๑.๒, ๘.๑.๕)	๓๑
(๔) พัฒนาระบบงานภาครัฐ โดยมุ่งเน้นการพัฒนาคุณภาพ คุณธรรม และจริยธรรมของเจ้าหน้าที่ของรัฐ ควบคู่ไปกับการปรับปรุงรูปแบบและวิธีการทำงาน เพื่อให้การบริหารราชการแผ่นดินเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ และส่งเสริมให้หน่วยงานของรัฐใช้หลักการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดีเป็นแนวทางในการปฏิบัติราชการ	๘. นโยบายการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี ๘.๑ ประสิทธิภาพการบริหารราชการแผ่นดิน (ข้อ ๘.๑.๖)	๓๒

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย	นโยบายของคณะรัฐมนตรี	หน้า
(๕) จัดระบบงานราชการและงานของรัฐอย่างอื่น เพื่อให้การจัดทำและการให้บริการสาธารณะเป็นไปอย่างรวดเร็วมีประสิทธิภาพ โปร่งใส และตรวจสอบได้ โดยคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของประชาชน	๘. นโยบายการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี ๘.๑ ประสิทธิภาพการบริหารราชการแผ่นดิน (ข้อ ๘.๑.๗)	๓๓
(๖) ดำเนินการให้หน่วยงานทางกฎหมายที่มีหน้าที่ให้ความเห็นเกี่ยวกับการดำเนินงานของรัฐตามกฎหมายและตรวจสอบการตรากฎหมายของรัฐ ดำเนินการอย่างเป็นอิสระ เพื่อให้การบริหารราชการแผ่นดินเป็นไปตามหลักนิติธรรม	๘. นโยบายการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี ๘.๒ กฎหมายและการยุติธรรม (ข้อ ๘.๒.๑-๘.๒.๗)	๓๓
(๗) จัดให้มีแผนพัฒนาการเมืองรวมทั้งจัดให้มีสภาพพัฒนาการเมืองที่มีความเป็นอิสระ เพื่อติดตามสอดส่องให้มีการปฏิบัติตามแผนดังกล่าวอย่างเคร่งครัด	๑. นโยบายเร่งด่วนที่จะเริ่มดำเนินการในปีแรก (ข้อ ๑.๑ ข้อย่อย ๑.๑.๓)	๕
(๘) ดำเนินการให้ข้าราชการและเจ้าหน้าที่ของรัฐได้รับสิทธิประโยชน์อย่างเหมาะสม	๘. นโยบายการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี ๘.๑ ประสิทธิภาพการบริหารราชการแผ่นดิน (ข้อ ๘.๑.๘)	๓๓
มาตรา ๗๙ รัฐต้องให้ความอุปถัมภ์และคุ้มครองพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นศาสนาที่ประชาชนชาวไทยส่วนใหญ่นับถือมาช้านานและศาสนาอื่น ทั้งต้องส่งเสริมความเข้าใจอันดีและความสมานฉันท์ระหว่างศาสนิกชนของทุกศาสนา รวมทั้งสนับสนุนการนำหลักธรรมของศาสนามาใช้เพื่อเสริมสร้างคุณธรรมและพัฒนาคุณภาพชีวิต	๓. นโยบายสังคมและคุณภาพชีวิต ๓.๔ นโยบายศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม (ข้อ ๓.๔.๒, ๓.๔.๔)	๑๔

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย	นโยบายของคณะรัฐมนตรี	หน้า
มาตรา ๘๐ รัฐต้องดำเนินการตามแนวนโยบายด้านสังคม การสาธารณสุข การศึกษา และวัฒนธรรม ดังต่อไปนี้ (๑) ค้ำครองและพัฒนาเด็กและเยาวชน สนับสนุนการอบรมเลี้ยงดูและให้การศึกษาปฐมวัย ส่งเสริมความเสมอภาคของหญิงและชาย เสริมสร้างและพัฒนาความเป็นปึกแผ่นของสถาบันครอบครัวและชุมชน รวมทั้งต้องสงเคราะห์และจัดสวัสดิการให้แก่ผู้สูงอายุ ผู้ยากไร้ ผู้พิการหรือทุพพลภาพ และผู้อยู่ในสภาวะยากลำบาก ให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นและพึ่งพาตนเองได้	๑. นโยบายเร่งด่วนที่จะเริ่มดำเนินการในปีแรก (ข้อ ๑.๒ ข้อย่อย ๑.๒.๔) ๓. นโยบายสังคมและคุณภาพชีวิต ๓.๕ นโยบายสวัสดิการสังคมและความมั่นคงของมนุษย์	๗ ๑๕
(๒) ส่งเสริม สนับสนุน และพัฒนาระบบสุขภาพที่เน้นการสร้างเสริมสุขภาพ อันนำไปสู่สภาวะที่ยั่งยืนของประชาชน รวมทั้งจัดและส่งเสริมให้ประชาชนได้รับบริการสาธารณสุขที่มีมาตรฐานอย่างทั่วถึงและมีประสิทธิภาพ และส่งเสริมให้เอกชนและชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาสุขภาพ และการจัดบริการสาธารณสุข โดยผู้มีหน้าที่ให้บริการดังกล่าวซึ่งได้ปฏิบัติหน้าที่ตามมาตรฐานวิชาชีพและจริยธรรม ย่อมได้รับความคุ้มครองตามกฎหมาย	๑. นโยบายเร่งด่วนที่จะเริ่มดำเนินการในปีแรก (ข้อ ๑.๒ ข้อย่อย ๑.๒.๑๐) ๓. นโยบายสังคมและคุณภาพชีวิต ๓.๓ นโยบายด้านสาธารณสุข (ข้อ ๓.๓.๑-๓.๓.๕) ๓.๖ นโยบายการกีฬาและนันทนาการ (ข้อ ๓.๖.๑)	๘ ๑๓ ๑๖

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย	นโยบายของคณะรัฐมนตรี	หน้า
(๓) พัฒนาคุณภาพและมาตรฐานการจัดการศึกษาในทุกระดับและทุกรูปแบบให้สอดคล้องกับความต้องการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม จัดให้มีแผนการศึกษาแห่งชาติ กฎหมายเพื่อพัฒนาการศึกษาของชาติ จัดให้มีการพัฒนาคุณภาพครูและบุคลากรทางการศึกษาให้ก้าวหน้าทันการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก รวมทั้งปลูกฝังให้ผู้เรียนมีจิตสำนึกของความเป็นไทย มีระเบียบวินัย ดำเนินถึงประโยชน์ส่วนรวม และยึดมั่นในการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข	๑. นโยบายเร่งด่วนที่จะเริ่มดำเนินการในปีแรก (ข้อ ๑.๓ ข้อย่อย ๑.๓.๑) ๓. นโยบายสังคมและคุณภาพชีวิต ๓.๑ นโยบายการศึกษา (ข้อ ๓.๑.๑-๓.๑.๘)	๘ ๑๐
(๔) ส่งเสริมและสนับสนุนการกระจายอำนาจเพื่อให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ชุมชน องค์กรทางศาสนา และเอกชน จัดและมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา เพื่อพัฒนามาตรฐานคุณภาพการศึกษาให้เท่าเทียมและสอดคล้องกับแนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐ	๓. นโยบายสังคมและคุณภาพชีวิต ๓.๑ นโยบายการศึกษา (ข้อ ๓.๑.๑)	๑๐
(๕) ส่งเสริมและสนับสนุนการศึกษาวิจัยในศิลปวิทยาการแขนงต่าง ๆ และเผยแพร่ข้อมูลผลการศึกษาวิจัยที่ได้รับทุนสนับสนุนการศึกษาวิจัยจากรัฐ	๓. นโยบายสังคมและคุณภาพชีวิต ๓.๑ นโยบายการศึกษา (ข้อ ๓.๑.๕)	๑๑
(๖) ส่งเสริมและสนับสนุนความรู้รักสามัคคีและการเรียนรู้ ปลูกจิตสำนึก และเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณีของชาติ ตลอดจนค่านิยมอันดีงาม และภูมิปัญญาท้องถิ่น	๓. นโยบายสังคมและคุณภาพชีวิต ๓.๔ นโยบายศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม (ข้อ ๓.๔.๑-๓.๔.๓)	๑๔

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย	นโยบายของคณะรัฐมนตรี	หน้า
มาตรา ๘๑ รัฐต้องดำเนินการตามแนวนโยบายด้านกฎหมายและการยุติธรรม ดังต่อไปนี้ (๑) ดูแลให้มีการปฏิบัติและบังคับการให้เป็นไปตามกฎหมายอย่างถูกต้องรวดเร็ว เป็นธรรม และทั่วถึง ส่งเสริมการให้ความช่วยเหลือและให้ความรู้ทางกฎหมายแก่ประชาชน และจัดระบบงานราชการและงานของรัฐอย่างอื่นในกระบวนการยุติธรรมให้มีประสิทธิภาพ โดยให้ประชาชนและองค์กรวิชาชีพมีส่วนร่วมในกระบวนการยุติธรรม และการช่วยเหลือประชาชนทางกฎหมาย	๘. นโยบายการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี ๘.๒ กฎหมายและการยุติธรรม (ข้อ ๘.๒.๑)	๓๓
(๒) ค้ำครองสิทธิและเสรีภาพของบุคคลให้พ้นจากการล่วงละเมิด ทั้งโดยเจ้าหน้าที่ของรัฐและโดยบุคคลอื่น และต้องอำนวยความสะดวกแก่ประชาชนอย่างเท่าเทียมกัน	๘. นโยบายการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี ๘.๒ กฎหมายและการยุติธรรม (ข้อ ๘.๒.๒)	๓๓
(๓) จัดให้มีกฎหมายเพื่อจัดตั้งองค์กรเพื่อการปฏิรูปกฎหมายที่ดำเนินการเป็นอิสระเพื่อปรับปรุงและพัฒนากฎหมายของประเทศ รวมทั้งการปรับปรุงกฎหมายให้เป็นไปตามรัฐธรรมนูญโดยต้องรับฟังความคิดเห็นของผู้ที่ได้รับผลกระทบจากกฎหมายนั้นประกอบด้วย	๘. นโยบายการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี ๘.๒ กฎหมายและการยุติธรรม (ข้อ ๘.๒.๑, ๘.๒.๓)	๓๓
(๔) จัดให้มีกฎหมายเพื่อจัดตั้งองค์กรเพื่อการปฏิรูปกระบวนการยุติธรรมที่ดำเนินการเป็นอิสระ เพื่อปรับปรุงและพัฒนาการดำเนินงานของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการยุติธรรม	๘. นโยบายการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี ๘.๒ กฎหมายและการยุติธรรม (ข้อ ๘.๒.๒, ๘.๒.๓)	๓๓

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย	นโยบายของคณะรัฐมนตรี	หน้า
(๕) สนับสนุนการดำเนินการขององค์กรภาคเอกชนที่ให้ความช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ประชาชน โดยเฉพาะผู้ได้รับผลกระทบจากความรุนแรงในครอบครัว	๘. นโยบายการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี ๘.๒ กฎหมายและการยุติธรรม (ข้อ ๘.๒.๔)	๓๔
มาตรา ๘๒ รัฐต้องส่งเสริมสัมพันธไมตรีและความร่วมมือกับนานาประเทศ และพึงถือหลักในการปฏิบัติต่อกันอย่างเสมอภาค ตลอดจนต้องปฏิบัติตามสนธิสัญญาด้านสิทธิมนุษยชนที่ประเทศไทยเป็นภาคี รวมทั้งตามพันธกรณีที่ได้กระทำไว้กับนานาประเทศและองค์การระหว่างประเทศ รัฐต้องส่งเสริมการค้า การลงทุน และการท่องเที่ยวกับนานาประเทศ ตลอดจนต้องให้ความคุ้มครองและดูแลผลประโยชน์ของคนไทยในต่างประเทศ	๑. นโยบายเร่งด่วนที่จะเริ่มดำเนินการในปีแรก (ข้อ ๑.๑ ข้อย่อย ๑.๑.๔) ๗. นโยบายการต่างประเทศและเศรษฐกิจระหว่างประเทศ (ข้อ ๗.๑-๗.๙)	๕ ๓๐
มาตรา ๘๓ รัฐต้องส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการดำเนินการตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง	๑. นโยบายเร่งด่วนที่จะเริ่มดำเนินการในปีแรก (ข้อ ๑.๒ ข้อย่อย ๑.๒.๖)	๗
มาตรา ๘๔ รัฐต้องดำเนินการตามแนวนโยบายด้านเศรษฐกิจ ดังต่อไปนี้ (๑) สนับสนุนระบบเศรษฐกิจแบบเสรีและเป็นธรรมโดยอาศัยกลไกตลาด และสนับสนุนให้มีการพัฒนาเศรษฐกิจอย่างยั่งยืน โดยต้องยกเลิกและละเว้นการตรากฎหมายและกฎเกณฑ์ที่ควบคุมธุรกิจซึ่งมีบทบาทสำคัญที่ไม่สอดคล้องกับความจำเป็น	๑. นโยบายเร่งด่วนที่จะเริ่มดำเนินการในปีแรก (ข้อ ๑.๑ ข้อย่อย ๑.๑.๕ และข้อ ๑.๓ ข้อย่อย ๑.๓.๒)	๖

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย	นโยบายของคณะรัฐมนตรี	หน้า
ทางเศรษฐกิจ และต้องไม่ประกอบกิจการที่มีลักษณะเป็นการแข่งขันกับเอกชน เว้นแต่มีความจำเป็นเพื่อประโยชน์ในการรักษาความมั่นคงของรัฐ รักษาผลประโยชน์ส่วนรวม หรือการจัดให้มีสาธารณูปโภค	๔. นโยบายเศรษฐกิจ ๔.๑ นโยบายการบริหารเศรษฐกิจมหภาค (ข้อ ๔.๑.๑, ๔.๑.๒) ๔.๒ นโยบายปรับโครงสร้างเศรษฐกิจ (ข้อ ๔.๒.๔)	๑๗ ๒๓
(๒) สนับสนุนให้มีการใช้หลักคุณธรรม จริยธรรม และหลักธรรมาภิบาลควบคู่กับการประกอบกิจการ	๔. นโยบายเศรษฐกิจ ๔.๑ นโยบายการบริหารเศรษฐกิจมหภาค (ข้อ ๔.๑.๓, ๔.๑.๗)	๑๗
(๓) ควบคุมให้มีการรักษาวินัยการเงินการคลังเพื่อสนับสนุนเสถียรภาพและความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ ปรับปรุงระบบการจัดเก็บภาษีอากรให้มีความเป็นธรรมและสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสภาพเศรษฐกิจและสังคม	๑. นโยบายเร่งด่วนที่จะเริ่มดำเนินการในปีแรก (ข้อ ๑.๒ ข้อย่อย ๑.๒.๕) ๔. นโยบายเศรษฐกิจ ๔.๑ นโยบายการบริหารเศรษฐกิจมหภาค (ข้อ ๔.๑.๔- ๔.๑.๖)	๗ ๑๘
(๔) จัดให้มีการออมเพื่อการดำรงชีพในยามชราแก่ประชาชนและเจ้าหน้าที่ของรัฐอย่างทั่วถึง	๓. นโยบายสังคมและคุณภาพชีวิต ๓.๕ นโยบายสวัสดิการสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (ข้อ ๓.๕.๔) ๔. นโยบายเศรษฐกิจ ๔.๑ นโยบายการบริหารเศรษฐกิจมหภาค (ข้อ ๔.๑.๓)	๑๕ ๑๗
(๕) กำกับให้การประกอบกิจการมีการแข่งขันอย่างเสรีและเป็นธรรม ป้องกันการผูกขาดตัดตอนไม่ว่าโดยทางตรงหรือทางอ้อม และคุ้มครองผู้บริโภค	๑. นโยบายเร่งด่วนที่จะเริ่มดำเนินการในปีแรก (ข้อ ๑.๓ ข้อย่อย ๑.๓.๒)	๘

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย	นโยบายของคณะรัฐมนตรี	หน้า
(๙) ส่งเสริม สนับสนุน และคุ้มครองระบบสหกรณ์ให้เป็นอิสระ และการรวมกลุ่มการประกอบอาชีพหรือวิชาชีพ ตลอดจนการรวมกลุ่มของประชาชนเพื่อดำเนินกิจการด้านเศรษฐกิจ	๔. นโยบายเศรษฐกิจ ๔.๒ นโยบายปรับโครงสร้างเศรษฐกิจ (ข้อ ๔.๒.๑)	๑๘
(๑๐) จัดให้มีสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานอันจำเป็นต่อการดำรงชีวิตของประชาชนเพื่อประโยชน์ในการรักษาความมั่นคงของรัฐในทางเศรษฐกิจ และต้องมีให้สาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานอันจำเป็นต่อการดำรงชีวิตของประชาชนอยู่ในความผูกขาดของเอกชน อันอาจก่อความเสียหายแก่รัฐ	๑. นโยบายเร่งด่วนที่จะเริ่มดำเนินการในปีแรก (ข้อ ๑.๑ ข้อย่อย ๑.๑.๗)	๖
(๑๑) การดำเนินการใดที่เป็นเหตุให้โครงสร้างหรือโครงข่ายขั้นพื้นฐานของกิจการสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานของรัฐ อันจำเป็นต่อการดำรงชีวิตของประชาชน หรือเพื่อความมั่นคงของรัฐตกไปเป็นกรรมสิทธิ์ของเอกชน หรือทำให้รัฐเป็นเจ้าของน้อยกว่าร้อยละห้าสิบเอ็ด จะกระทำมิได้	๔. นโยบายเศรษฐกิจ ๔.๑ นโยบายการบริหารเศรษฐกิจมหภาค (ข้อ ๔.๑.๗)	๑๘
(๑๒) ส่งเสริมและสนับสนุน กิจการพาณิชยนาวิ การขนส่งทางราง รวมทั้งการดำเนินการตามระบบบริหารจัดการขนส่งทั้งภายในและระหว่างประเทศ	๔. นโยบายเศรษฐกิจ ๔.๓ นโยบายการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิต และเพิ่มความสามารถในการแข่งขันของประเทศ (ข้อ ๔.๓.๑-๔.๓.๑๑)	๒๔
(๑๓) ส่งเสริมและสนับสนุนองค์กรภาคเอกชนทางเศรษฐกิจทั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่นให้มีความเข้มแข็ง	๑. นโยบายเร่งด่วนที่จะเริ่มดำเนินการในปีแรก (ข้อ ๑.๔)	๙

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย	นโยบายของคณะรัฐมนตรี	หน้า
	๔. นโยบายเศรษฐกิจ ๔.๒ นโยบายปรับโครงสร้างเศรษฐกิจ (ข้อ ๔.๒.๑, ๔.๒.๒)	๑๘
(๑๔) ส่งเสริมอุตสาหกรรมแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรเพื่อให้เกิดมูลค่าเพิ่มในทางเศรษฐกิจ	๔. นโยบายเศรษฐกิจ ๔.๒ นโยบายปรับโครงสร้างเศรษฐกิจ (ข้อ ๔.๒.๑, ๔.๒.๒)	๑๘
มาตรา ๘๕ รัฐต้องดำเนินการตามแนวนโยบายด้านที่ดิน ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมดังต่อไปนี้ (๑) กำหนดหลักเกณฑ์การใช้ที่ดินให้ครอบคลุมทั่วประเทศ โดยให้คำนึงถึงความสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ทั้งผืนดิน ผืนน้ำ วิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่น และการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพ และกำหนดมาตรฐานการใช้ที่ดินอย่างยั่งยืน โดยต้องให้ประชาชนในพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากหลักเกณฑ์การใช้ที่ดินนั้นมีส่วนร่วมในการตัดสินใจด้วย	๕. นโยบายที่ดิน ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (ข้อ ๕.๑)	๒๘
(๒) กระจายการถือครองที่ดินอย่างเป็นธรรมและดำเนินการให้เกษตรกรมีกรรมสิทธิ์หรือสิทธิในที่ดินเพื่อประกอบเกษตรกรรมอย่างทั่วถึงโดยการปฏิรูปที่ดินหรือวิธีอื่น รวมทั้งจัดหาแหล่งน้ำเพื่อให้เกษตรกรมีน้ำใช้อย่างพอเพียงและเหมาะสมแก่การเกษตร	๔. นโยบายเศรษฐกิจ ๔.๒ นโยบายปรับโครงสร้างเศรษฐกิจ (ข้อ ๔.๒.๑) ๕. นโยบายที่ดิน ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (ข้อ ๕.๑)	๑๘ ๒๘
(๓) จัดให้มีการวางผังเมือง พัฒนาและดำเนินการตามผังเมืองอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล เพื่อประโยชน์ในการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน	๕. นโยบายที่ดิน ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (ข้อ ๕.๑)	๒๘

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย	นโยบายของคณะรัฐมนตรี	หน้า
(๔) จัดให้มีแผนการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำและทรัพยากรธรรมชาติอื่นอย่างเป็นระบบและเกิดประโยชน์ต่อส่วนรวม ทั้งต้องให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการสงวน บำรุงรักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุล	๕. นโยบายที่ดิน ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (ข้อ ๕.๑, ๕.๖)	๒๘
(๕) ส่งเสริม บำรุงรักษา และคุ้มครองคุณภาพสิ่งแวดล้อมตามหลักการพัฒนาที่ยั่งยืน ตลอดจนควบคุมและกำจัดภาวะมลพิษที่มีผลต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพ และคุณภาพชีวิตของประชาชน โดยประชาชน ชุมชนท้องถิ่น และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ต้องมีส่วนร่วมในการกำหนดแนวทางการดำเนินงาน	๕. นโยบายที่ดิน ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (ข้อ ๕.๔)	๒๘
มาตรา ๘๖ รัฐต้องดำเนินการตามแนวนโยบายด้านวิทยาศาสตร์ ทรัพย์สินทางปัญญา และพลังงาน ดังต่อไปนี้ (๑) ส่งเสริมให้มีการพัฒนาด้านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และนวัตกรรมต่าง ๆ โดยจัดให้มีกฎหมายเฉพาะเพื่อการนี้ จัดงบประมาณสนับสนุนการศึกษา ค้นคว้า วิจัย และให้มีสถาบันการศึกษาและพัฒนา จัดให้มีการใช้ประโยชน์จากผลการศึกษาและพัฒนา การถ่ายทอดเทคโนโลยีที่มีประสิทธิภาพ และการพัฒนาบุคลากรที่เหมาะสม รวมทั้งเผยแพร่ความรู้ด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสมัยใหม่ และสนับสนุนให้ประชาชนใช้หลักด้านวิทยาศาสตร์ในการดำรงชีวิต	๔. นโยบายเศรษฐกิจ ๔.๔ นโยบายพลังงาน ๖. นโยบายวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี การวิจัย และนวัตกรรม (ข้อ ๖.๑-๖.๓)	๒๖ ๒๙

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย	นโยบายของคณะรัฐมนตรี	หน้า
(๒) ส่งเสริมการประดิษฐ์หรือการค้นคิดเพื่อให้เกิดความรู้ใหม่ รักษาและพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นและภูมิปัญญาไทย รวมทั้งให้ความคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญา	๖. นโยบายวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี การวิจัย และนวัตกรรม (ข้อ ๖.๓)	๓๐
(๓) ส่งเสริมและสนับสนุนการวิจัย พัฒนา และใช้ประโยชน์จากพลังงานทดแทน ซึ่งได้จากธรรมชาติและเป็นคุณต่อสิ่งแวดล้อม อย่างต่อเนื่องและเป็นระบบ	๔. นโยบายเศรษฐกิจ ๔.๔ นโยบายพลังงาน ๖. นโยบายวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี การวิจัย และนวัตกรรม (ข้อ ๖.๓)	๒๖ ๓๐
มาตรา ๘๗ รัฐต้องดำเนินการตามแนวนโยบายด้านการมีส่วนร่วมของประชาชน ดังต่อไปนี้ (๑) ส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายและวางแผนพัฒนา เศรษฐกิจและสังคมทั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่น	๘. นโยบายการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี ๘.๑ ประสิทธิภาพการบริหารราชการแผ่นดิน (ข้อ ๘.๑.๔)	๓๒
(๒) ส่งเสริมและสนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจทางการเมือง การวางแผนพัฒนาทางเศรษฐกิจ และสังคม รวมทั้งการจัดทำบริการสาธารณะ	๘. นโยบายการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี ๘.๓ สื่อและการรับรู้ข้อมูลข่าวสาร (ข้อ ๘.๓.๑)	๓๔
(๓) ส่งเสริมและสนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐทุกระดับ ในรูปแบบองค์กรทางวิชาชีพหรือตามสาขาอาชีพที่หลากหลายหรือรูปแบบอื่น	๘. นโยบายการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี ๘.๒ กฎหมายและการยุติธรรม (ข้อ ๘.๒.๗)	๓๔

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย	นโยบายของคณะรัฐมนตรี	หน้า
(๔) ส่งเสริมให้ประชาชนมีความเข้มแข็งในทางการเมือง และจัดให้มีกฎหมายจัดตั้งกองทุนพัฒนาการเมืองภาคพลเมืองเพื่อช่วยเหลือการดำเนินกิจกรรมสาธารณะของชุมชน รวมทั้งสนับสนุนการดำเนินการของกลุ่มประชาชนที่รวมตัวกันในลักษณะเครือข่ายทุกรูปแบบให้สามารถแสดงความคิดเห็นและเสนอความต้องการของชุมชนในพื้นที่	๑. นโยบายเร่งด่วนที่จะเริ่มดำเนินการในปีแรก (ข้อ ๑.๑ ข้อย่อย ๑.๑.๓) ๘. นโยบายการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี ๘.๑ ประสิทธิภาพการบริหารราชการแผ่นดิน (ข้อ ๘.๑.๒)	๕ ๓๒
(๕) ส่งเสริมและให้การศึกษาแก่ประชาชนเกี่ยวกับการพัฒนาการเมืองและการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข รวมทั้งส่งเสริมให้ประชาชนได้ใช้สิทธิเลือกตั้งโดยสุจริตและเที่ยงธรรม การมีส่วนร่วมของประชาชนตามมาตรานี้ต้องคำนึงถึงสัดส่วนของหญิงและชายที่ใกล้เคียงกัน	๑. นโยบายเร่งด่วนที่จะเริ่มดำเนินการในปีแรก (ข้อ ๑.๑ ข้อย่อย ๑.๑.๓) ๘. นโยบายการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี ๘.๓ สื่อและการรับรู้ข้อมูลข่าวสาร (ข้อ ๘.๓.๑)	๕ ๓๔